

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ВІСНИК
ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
імені В.Н. Каразіна

Серія “Іноземна філологія.
Методика викладання іноземних мов”

Випуск 81
Філологічні науки

Видається з 1966 року

Харків
2015

Випуск містить статті з актуальних проблем когнітивної лінгвістики, дискурсології, лінгвостилістики, лексикології, граматики та перекладознавства. Розглянуті питання лінгвоконцептології, інтертекстуальності, лінгвопрагматики, інтернет-комунікації тощо на базі германських та романських мов. У статтях цього випуску висвітлено новітні розробки українських та білоруських науковців.

Для лінгвістів, викладачів, аспірантів та пошукачів, студентів старших курсів.

Затверджено до друку рішенням Вченої ради
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
(протокол № 12 від 30 листопада 2015 р.)

Головний редактор:

І.С. Шевченко, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)

Редакційна колегія:

Секція: Іноземна філологія

Д. Александрова, докт. наук (Софійський університет імені Святого Климента Охридського, Болгарія)
В.І. Говердовський, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
В.В. Дементьев, докт. філол. наук (Саратовський державний університет імені М.Г. Чернишевського, Росія)
Ф. Домінгос Матіто, докт. наук (університет Ріоха, Іспанія)
П. Карагьозов, докт. наук (Софійський університет імені Святого Климента Охридського, Болгарія)
Г. Коллер, докт. наук (університет імені Фрідріха-Олександра, Ерланген-Нюрнберг, ФРН)
Т.А. Комова, докт. філол. наук (Московський державний університет імені М.В. Ломоносова, Росія)
А.П. Мартинюк, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
Л.М. Мінкін, докт. філол. наук (Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Україна)
О.І. Морозова, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
Л.С. Піхтовнікова, докт. філол. наук (Приазовський технічний університет, Маріуполь, Україна)
О.В. Ребрій, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
В.О. Самохіна, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
Л.В. Солощук, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
С.О. Швачко, докт. філол. наук (Сумський державний університет, Україна)

Секція: Методика викладання іноземних мов

Н.Ф. Бориско, докт. пед. наук (Київський національний лінгвістичний університет, Україна)
Л.С. Нечепоренко, докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
С.Ю. Ніколаєва, докт. пед. наук (Київський національний лінгвістичний університет, Україна)
В.Г. Пасинок, докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
О.Б. Тарнопольський, докт. пед. наук (Дніпропетровський університет економіки і права, Україна)
Л.М. Черноватий, докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)

Відповідальний секретар:

Л.Р. Безугла, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)

Адреса редакційної колегії:

Україна, 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
факультет іноземних мов
Тел.: (057) 707-51-44; e-mail: dilovamova@mail.ru
<http://foreign-languages.karazin.ua/research/editions/bulletin-archives>
<http://periodicals.karazin.ua/foreignphilology/index>
dilovamova@mail.ru

Текст подано в авторській редакції

Статті пройшли зовнішнє та внутрішнє рецензування

Свідоцтво про держреєстрацію № 21562–11462Р від 20.08.2015.

© Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна, оформлення, 2015

ЗМІСТ

ЛІНГВІСТИКА І ЛЕКСИКОЛОГІЯ

В.Г. Пасинок ЕКОЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ У ФОКУСІ РИТОРИКИ, СТИЛІСТИКИ ТА КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ	6
Н.В. Романова ОСОБЛИВОСТІ ВИЯВУ СЕМАНТИКИ ЕМОТИВІВ У НІМЕЦЬКОМУ ПРОЗОВОМУ МОВЛЕННІ (на матеріалі роману Рейнгарда Іргля «Die Stille»)	14
В.О. Самохіна ДІАЛЕКТИКО-ДІАЛОГІЧНА СУТНІСТЬ ФЕНОМЕНА ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ ЯК ПОЛІФОНІЇ ТЕКСТІВ	21
О.Д. Нефьодова МЕХАНІЗМ ТА ФУНКЦІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ АЛЮЗІЇ ЯК ІНТЕРТЕКСТУ (на матеріалі повісті Дж. Селінджера “The Catcher in the Rye”)	29
Т.А. Безугла ТИПИ ПОВНОЇ КРЕОЛІЗАЦІЇ РЕКЛАМНОГО ТЕКСТУ	35
Н.В. Кузьменко ХОЛО-МЕРОНИМИЧЕСКИЕ СТРУКТУРЫ В СИСТЕМЕ ПРОСТРАНСТВЕННОЙ ЛЕКСИКИ СОВРЕМЕННОГО АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА	40

СЕМАНТИКА І ПРАГМАТИКА ДИСКУРСУ

О.М. Белозьорова АДРЕСАТНИЙ АСПЕКТ І ШКАЛА «ПРОЗОРОСТІ» МОВЛЕННСВИХ АКТИВ НАТЯКАННЯ	49
С.И. Криворучко ОПТИМИЗАЦИЯ РЕЧЕВОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ С ПОЗИЦИЙ ТЕОРИИ РЕЧЕВЫХ АКТОВ	56
И.Н. Лавриненко КИНЕМАТОГРАФИЧЕСКИЕ КОДЫ КАК СРЕДСТВО МЕНЫ КОММУНИКАТИВНЫХ РОЛЕЙ В АНГЛОЯЗЫЧНОМ КИНОДИСКУРСЕ	69
Л.В. Мосієвич ВПЛИВ СТЕРЕОТИПУ НА АРАНЖУВАННЯ ЕВФЕМІЗМІВ / ДИСФЕМІЗМІВ В АНГЛОМОВНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ	75
В.А. Адамян РЕЧЕВОЙ АКТ ПРОСЬБЫ В СФЕРЕ ОБСЛУЖИВАНИЯ	81
М.Х. Кабірі САМОПРЕДСТАВЛЕННЯ ЯК МЕТАМОВЛЕННСВИЙ РІЗНОВИД СТРАТЕГІЇ САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ	93
К.В. Колодяжна ГЛУЗУВАННЯ ЯК ВИД МОВЛЕННСВОЇ АГРЕСІЇ	100

І.А. Котова СТРАТЕГІЯ МАНІПУЛЮВАННЯ У КОМУНІКАТИВНІЙ ПОВЕДІНЦІ АНТИГЕРОЯ В АМЕРИКАНСЬКОМУ КІНОДИСКУРСІ	106
О.О. Можейко РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ МОВЦЯ В РЕАЛІЗАЦІЇ МОВЛЕННЄВИХ АКТИВ ПОГРОЗИ В СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ	114
Р. Мусаєва ОСОБЛИВОСТІ АКТУАЛІЗАЦІЇ РОЛІ ДРУГ-ПРИЄМНИЙ СПІВРОЗМОВНИК У СИТУАЦІЇ «БЕСІДА ДРУЗІВ»	119
І.М. Панченко ЕКСПЛІЦИТНА ТА ІМПЛІЦИТНА АДРЕСАТНА РЕФЕРЕНЦІЯ В ЛІНГВІСТИЦІ (на матеріалі сучасного німецькомовного дискурсу)	126
О.В. Рибаківа РОЛЬ НЕВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ КОМУНІКАЦІЇ У ВТІЛЕННІ СТРАТЕГІЇ НЕЗГОДИ В КОНФЛІКТНИХ КОМУНІКАТИВНИХ АКТАХ (на матеріалі англomовного кінодискурсу)	134
І.А. Сидоренко ЗАСОБИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ФРАГМЕНТІВ РЕЛІГІЙНИХ ЗНАНЬ В ІСПАНОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ	139
Т.А. Смоляна МОВНІ ЗАСОБИ У КОМУНІКАТИВНИХ СТРАТЕГІЯХ І ТАКТИКАХ, РЕАЛІЗОВАНИХ НІМЕЦЬКОМОВНОЮ МАКСИМОЮ НОВОГО ЗАПОВІТУ У РЕЛІГІЙНОМУ ДИСКУРСІ	145
Ю.В. Судус МОВЛЕННЄВІ АКТИ В СТРУКТУРІ СУЧАСНОГО АНГЛОМОВНОГО ДИПЛОМАТИЧНОГО ДИСКУРСУ (на матеріалі промов С. Пауер, В. Нуланд, Дж. Пайєта)	153
С.О. Тарасова КОМІЧНІ ОСОБИСТОСТІ БЛАЗНЯ ТА КЛОУНА В ДІАЛОГІЧНИХ ВІДНОСИНАХ	163
О.В. Фещенко РЕАЛІЗАЦІЯ ТЕМИ «РОЗКРИТТЯ ЗЛОЧИНУ» ЯК ВИЯВ ІНСТИТУЦІЙНОСТІ ДИСКУРСУ АМЕРИКАНСЬКОГО СЛІДСТВА	171
І.В. Хожаїж ТИПИ ЗАГАЛЬНОПИТАЛЬНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ З ПРЕДИКАТИВНИМ ТА АРГУМЕНТАТИВНИМ ЗАПЕРЕЧЕННЯМ (на матеріалі сучасної французької мови)	176
В.М. Хорошилова ВПЛИВ ОСОБЛИВОСТЕЙ ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСУ НА РЕАЛІЗАЦІЮ СТРАТЕГІЇ ЗАВДАННЯ ОБРАЗИ	182
В.М. Шевченко ІЛЛОКУТИВНІ ТИПИ ПЕРФОРМАТИВНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ У НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ	192

КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА

М.О. Белова (Васильєва) МЕТОНИМІЯ ЯК ПІДГРУНТЯ ЕВФЕМІСТИЧНОЇ СУБСТИТУЦІЇ: ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ (на матеріалі сучасного англомовного художнього дискурсу)	197
I.V. Davydenko COGNITIVE MODELING OF EARTH / GROUND CONCEPTUAL DUPLEX IN THE ENGLISH WORLDVIEW	205
М.Л. Ильченко, Ю.С. Выходец ЛИНГВОКОГНІТИВНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «БИЗНЕС-МОДЕЛЬ»	211
О.Ю. Коваленко КОНЦЕПТ <i>ДЕНЬГИ</i> В АНГЛОЯЗЫЧНОМ ДИСКУРСЕ СМІ: ПРЕДКОНЦЕПТУАЛЬНАЯ ОСНОВА	218
В.В. Кукушкін <i>CELEBRITY/ЗНАМЕНИТИСТЬ</i> ЯК РАДІАЛЬНА КАТЕГОРІЯ	225
М.Ю. Сальтєвська КРИЗА ЯК СУБ'ЄКТ СХЕМИ ДІЇ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ КОРЕЛЯТИВ (на матеріалі англомовного газетного дискурсу)	230
Э.В. Довганюк КОНЦЕПТ <i>КРАСОТА</i> В ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ СТУДИЯХ	236
Е.В. Максименко МУЛЬТИМОДАЛЬНАЯ ШАХМАТНАЯ МЕТАФОРА В КРЕОЛИЗОВАННОМ ТЕКСТЕ	244
В.О. Остапченко МЕТАФОРА У ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ Р.М. РІЛЬКЕ: КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ ПІДХІД	251

ЗІСТАВНІ СТУДІЇ ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Г.Ф. Драненко МНОЖИННІСТЬ ПЕРЕКЛАДІВ ТА ІТЕРАТИВНІСТЬ ПЕРЕКЛАДУ: РЕТРАНСЛЯЦІЇ РОМАНУ Г. ФЛОБЕРА “ПАНІ БОВАРИ”	256
О.В. Ребрій, Г.В. Ташченко ПРЕЦЕДЕНТНІ ІМЕНА ЯК ПРОБЛЕМА ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ	273
К.В. Вороніна ЛЕКСИЧНИЙ НОНСЕНС Ш. СІЛВЕРСТАЙНА В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ	281
Т.Г. Лукьянова, А.И. Руднев АНГЛОЯЗЫЧНЫЕ ПРОПАГАНДИСТСКИЕ МУЛЬТИПЛИКАЦИОННЫЕ ФИЛЬМЫ ВРЕМЕН ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ: ТРУДНОСТИ ПЕРЕВОДА	287
Л.А. Богуславська КОГНІТИВНО-ДИСКУРСИВНІ ІНСТРУМЕНТИ АНАЛІЗУ УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДІВ АНГЛОМОВНИХ ПАРОДІЙ	293

РЕЦЕНЗІЇ

І.С. Шевченко ПОЗИЦІОНУВАННЯ СУБ'ЄКТА ДИСКУРСИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: рецензія на монографію Ущиної В.А. “Позиціонування суб'єкта в англомовному дискурсі ризику: соціокогнітивний аспект” (Луцьк: Вежа-Друк, 2015. – 380 с.)	298
---	-----

ЕКОЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ У ФОКУСІ РИТОРИКИ, СТИЛІСТИКИ ТА КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ

В.Г. Пасинок, докт. пед. наук (Харків)

У статті показана роль риторики, стилістики і культури мовлення і їх зв'язку з еколінгвістикою, яка досліджує порушення норм правильності, логічності, виразності та інших комунікативних властивостей мовлення. Акцент робиться на аспекті варіативності мовної норми, а також на різних стилістичних техніках. Пропонуються практичні завдання для відпрацювання елементів культури мовлення у студентів.

Ключові слова: еколінгвістика, еколінгвістичний підхід, культура мовлення, норма.

Пасинок В.Г. Эколингвистические аспекты в фокусе риторики, стилистики и культуры речи. В статье показана роль риторики, стилистики и культуры речи и их связь с эколингвистикой, которая включает исследование нарушения норм правильности, логичности, выразительности и других коммуникативных свойств речи. Акцент делается на аспекте вариативности языковой нормы, а также на стилистических техниках. Предлагаются практические задания для отработки элементов культуры речи у студентов.

Ключевые слова: культура речи, норма, эколингвистика, эколингвистический подход.

Pasynok V.G. Ecolinguistic Aspects in the Focus of Rhetoric, Stylistics and Culture of Speech. This article discusses the role of rhetoric, stylistics and culture of speech and their relationship to ecolinguistics, which includes the study of violations of correctness, consistency, expression and other communication properties of speech. The emphasis is on the variability of different stylistic techniques of language standards, as well as stylistic techniques. It offers some practical tasks for processing elements of speech culture of students.

Key words: culture of speech, ecolinguistics, ecolinguistic approach, norm.

«Красноречие есть дар потрясать души, переливать в них свои страсти и сообщать им образ своих понятий. Можно обучать, как пользоваться сим божественным даром; каким образом сии драгоценные камни, чистое порождение природы, очищать их от коры, умножать отделкой их сияние и вставлять их в таком месте, которое бы умножило их блеск. И вот то, что, собственно, называется риторикой

(М. М. Сперанский)

1. Вступ

У другій половині ХХ ст. питання про роль мови у висвітленні проблем *природи* і *культури* виходить на новий рівень, і в мовознавстві на стику соціального, психологічного та філософського напрямків формується нова наукова галузь, яка отримує назву «еколінгвістика». Еколінгвістика займається

виявленням законів, принципів і правил, загальних як для екології, так і для мови, і досліджує роль мови у можливому вирішенні проблем навколишнього середовища. Еколінгвістика названа екологічною лінгвістикою, тому що прагне до *очищення* навколишнього середовища лінгвістичними, мовними засобами. Мудре людське слово здатне

звернути багато уваги на користь всього людства. Термін «мовна екологія» виступає за чисту мову. З'явилося навіть поняття – «екологія мовленнєвого середовища», тобто це те, що потребує захисту, очищення. Слово «екологія» складається з двох грецьких слів: *oikos* та *logos*. Перша частина означає «дім», «батьківщина», звідсіля – середовище. Друга частина є багатозначною: «слово», «поняття», «думка», «мовлення», «вчення». Предметом еколінгвістики є культура мислення і мовленнєвої поведінки, виховання лінгвістичного смаку, захист літературної мови.

Риторика, стилістика та культура мовлення пов'язані з проблемою нормування національних літературних мов: в їх сьогоденну інтерпретацію включається нормативний компонент, етичний компонент (етика спілкування) і комунікативний компонент, під яким розуміється не тільки *правильне* використання мови, а й *мовленнєва майстерність*. Усі ці три сторони культури мовлення, особливо остання, тісно переплітаються з завданнями вищезгаданих дисциплін, зокрема з *чистотою та правильністю мовлення*. Саме ці аспекти розглядаються еколінгвістикою, яка вивчає функції мови, які не вичерпуються простим обміном «мовними актами». Функція мови, що складається у встановленні зв'язку між людьми, набуває більшого значення, ніж прохання, пояснення, питання. Еколінгвістика досліджує роль мови як інструменту підтримки спільності, функціонування цього інструменту в конкретних ситуаціях спілкування. Допмагаючи усвідомити механізми загострення конфліктів і виникнення питань, еколінгвістика намагається сприяти мирному співіснуванню людей у різних соціальних групах і в суспільстві [22, с. 57–60].

2. Еколінгвістика як наука

Традиційно основоположником еколінгвістики вважається А. Хауген, ідея якого полягає в тому, що мови, подібно тваринам і рослинам, перебувають у стані рівноваги, конкурують один з одним, і саме їхнє існування залежить один від одного, як усередині держави та інших соціальних груп, так і у свідомості людини, що володіє декількома мовами. Хауген визначив і предмет еколінгвістики – мова і екологія, тобто «вивчення взаємодії між певною мовою і його оточенням», а також

«взаємозв'язок між мовами в розумі людини і в багатомовному суспільстві» [21, с. 123–125]. Хауген називає такий напрям екологією мови і визначає її як дослідження взаємодій між будь-якою певною мовою і його навколишнім середовищем, якої є суспільство, що використовує цю мову як один зі своїх кодів.

Проблеми еколінгвістики розглядаються в монографії В.Ф. Нечипоренко «Лінгвофілософські основи еколінгвістики» [11], в якій обґрунтовується значення екології та лінгвістики. Розмежовується психолінгвістична і соціолінгвістична екологія мови. Предметом психолінгвістичної екології є взаємодія мов у свідомості людини. Соціолінгвістична екологія вивчає взаємодію мови і суспільства, в якому мова існує. Еколінгвістика бурхливо розвивається в різних напрямках. Основними темами дослідження екологічної лінгвістики стають мовні зміни і мовні контакти, уніфікація мовних спільнот шляхом усунення мовних меншин, рівновага між мовами, мовне планування, білінгвізм і засвоєння мови, а також мовні стратегії маніпуляції (особливо в областях, що стосуються екологічних питань) [там само]. Здобутки у цій області належать також А.П. Сковородникову, В.П. Григор'єву, С.І. Виноградову, В.В. Колесову, Ю.М. Караулову, В.К. Журавльову, В.Г. Костомарову. Еколінгвістика відображає сучасний процес екологізації суспільної свідомості в епоху глобальних екологічних проблем. Таким чином, екологічний підхід у науці є відповіддю на глобальну екологічну катастрофу екологізації свідомості. Екологічний підхід передбачає свідомі дії людини, спрямовані на збереження культурного та біологічного різноманіття.

Ученими виділяється мікро- та макрорівні в еколінгвістиці. Різниця мікро- і макроеколінгвістики носить відносний характер, і прикордонна риса між ними буде вельми невизначеною [26, с. 154]. Макроеколінгвістика повинна зосередити основну увагу на питаннях суспільної, державної, регіональної та світової значущості. Мікроеколінгвістика висуває на перший план дослідження мовних і мовленнєвих фактів з урахуванням факторів еколінгвістичного порядку і залучення концептуальних аспектів теорії мовних контактів, соціолінгвістики, психолінгвістики, соціокультурної антропології [3, с. 66–70].

В еколінгвістиці диференціюються два напрями: «екологічна лінгвістика», яка «відштовхується» від екології та метафорично переносить на мову і мовознавство екологічні терміни і «мовна екологія», яка розглядає вираження в мові екологічних тем, спираючись на мовознавство і його методи. Одним з найважливіших критеріїв *екологічності мовних одиниць* є їх співвіднесеність з антропоцентризмом. Еколінгвістичний підхід передбачає своє трактування антропоцентризму, який відрізняється критичним ставленням до антропоцентричного фактору, вважаючи, що він породжує різні еколінгвістичні проблеми: антропоцентризм, ідеологію невичерпності природних ресурсів, категоризацію світу з точки зору людини. Антропоцентризм виявляється і в мовній номінації явищ дійсності, розгляді їх з точки зору корисності і даремності для людини. До антропоцентризму відноситься і стратегія дистанціювання, що підкреслює відмежування людини від природи. Якщо в період становлення людства такий підхід до природи був необхідний для виживання людей як виду, то в цей час розкриття мовних маніфестацій проблем екології сприятиме, з одного боку, більшої поінформованості суспільства, з іншого – їх вирішенню [5, с. 41–47].

Аспектами лінгвоеккології є такі:

1) транслінгвальний (пов'язаний з використанням одиниць, засобів, реалій однієї мови, однієї культури у контексті та порівнянні інших мов, що належить іншій культурі в художній літературі, публіцистиці);

2) інтерлінгвальний (пов'язаний з полімовленням як зі сферою середовища окремих етнічних мов та з проблемою зникнення мов, а тому зі зміненням лінгвістичної різноманітності на Землі);

3) інтралінгвальний (пов'язаний з культурою мови, стилістикою, риторикою та включає дослідження порушень правильності, ясності, логічності, виразності та інших комунікативних властивостей мови). Саме цей підхід розглядається в роботі.

3. Взаємозв'язок лінгвоеккології з риторикою, стилістикою і культурою мовлення

Лінгвоеккологія досліджує порушення норм правильності, ясності, логічності, чіткості, виразності та інших комунікативних властивостей мовлення. Порушення норм були предметом аналізу в кла-

сичній риторичі, яка займалася вивченням незрозумілих місць, пояснювалися перш за все, незрозумілі слова за допомогою їх перекладу на сучасну мову (голоси), крім того, надавалися реальні коментарі до тексту (схоли). Норма в мові – це її узвичаєна, узаконена, загальноприйнята, обов'язкова одиниця – фонетична, морфемна та ін. Нормативність у мовленні виявляється в дотриманні норм мови [2, с. 39]. Стилїстична норма є функціональним явищем, яке стає мовленнєвою реалією тільки за умов, що мовці: а) добирають і використовують лише такі мовні одиниці, які властиві літературній мові; б) уживають слова і фразеологізми із закріпленою за ними семантикою; в) комунікативні одиниці мови, особливо речення; г) дотримуються вимог певного стилю мови. Без цього мовлення є неприродним, незвичайним, отже, і стилїстично ненормативним [там само]. Але слід усвідомити, що у природі і культурі мовлення зокрема сформувались і функціонують незалежно від волі окремої людини (суспільна свідомість знання мови, мовленнєва культура), явища суб'єктивні, які витворюються окремою особистістю і слугують показниками її індивідуальності.

Комунікативний компонент культури мовлення спирається на комунікативну стилїстику, яка рекомендує найбільш умісний та відповідний сфері та умовам мовленнєвої комунікації вибір мовленнєвих засобів, і пов'язаний безпосередньо з мовленнєвою майстерністю, тобто риторика, як і культура мовлення, також взаємодіє зі стилїстикою. З комунікативною стилїстикою риторика поєднує прагматичний підхід до мови [6, с. 86]. Риторична побудова постає як методика використання наявних мовних засобів для вираження думки і як обґрунтування запропонованих ритором ідей. Так, у французькій риторичі серйозна увага приділяється чистоті мовлення, техніці мовлення, манерам оратора, жестикуляції, міміці. Формується світська риторика: риторика бесіди, епістолярна риторика, риторика портрета, риторика загадки і т. ін. З мистецтва мовлення риторика перетворюється на цілий життєвий кодекс [8, с. 41–43]. Як і в багатьох інших європейських країнах, у Франції домінує духовне красномовство. Поруч із сухим філософом з'являється красномовний оратор, що володіє витонченим смаком та літературною формою.

У французькій риторичі, перш за все, чітко протиставляються такі взаємозалежні поняття, як милозвучність/немилозвучність, стислість/широкість, асхематизм/прикрашеність, однаманітність/різноманітність, логічність/алогічність, правдоподібність/неправдоподібність, ясність/неясність, точність/неточність, однозначність/двозначність, доречність/недоречність тощо. Французькі вчені Г. Дессон та Х. Месхоник [18, с. 147–149] розглядають принципи акустичного милозвуччя та його порушення. Г. Серіані вивчає дев'яцять ритму («варіативність сильних та слабких місць») [17, с. 215]. Протиріччя між лаконічністю та широкістю виявляє М. Магнієн [23, с. 149–150]. Еліпсис представлений у роботі Ф. Санктіуса [25, с. 94–98]. Так званий «рублений стиль», що створює асиндетон, розглядався Л. Спітцером [27, с. 74–76]. Протиставленням гіперболи та літоти займається П. Фонтаньє, який акцентує увагу на дискурсивних невідповідностях змісту дійсності поточних справ [див. 25, с. 56–64]. Французькі поети Гійом Апполінер та Пьер Ріверді відмічають, що фігурні тексти вносять у літературу сторонній елемент, що призводить до труднощів при прочитанні [див. 24, с. 115–117].

Отже проблеми лінгвоєкології вже давно хвилюють учених. Лінгвоєкологія акцентує увагу на порушенні літературних норм мовцями, що викликає у знавців відчуття дисгармонії, незграбності. Саме риторика, стилістика, а також культура мовлення «слідкують» за тим, щоб мовлення було нормативним, щоб мовці дотримувались фонетичних, морфемно-стилістичних, орфографічних та інших норм (пор.: в укр. мові: «братік» замість «братик», «солдат», «гривнів» замість «солдатів», «гривень»). Культура мовлення є ступенем досконалості, досягнутої в оволодінні усною і письмовою мовою, вищим рівнем мовної майстерності, який передбачає оволодіння та вміння використовувати виразні засоби в різних умовах спілкування відповідно до цілей [16].

Сучасна концепція культури мовлення як об'єкта лінгвоєкології включає чотири компоненти:

1. Мовний компонент, для якого діє оцінна опозиція: правильно-неправильно.
2. Комунікативний компонент – це облік ситуації спілкування і фактора адресата. Гарна мова –

це, перш за все, мова доцільна. Будь-яке висловлювання не може оцінюватися поза ситуативного контексту. Для цього компонента культури мовлення діє оцінна опозиція: доречно-недоречно, зрозуміло-незрозуміло.

3. Естетичний компонент має на увазі, що мова повинна викликати у слухача почуття естетичного задоволення. Для цього компонента культури мовлення діє оцінна опозиція: красиво-некрасиво, виразно-невиразно.

4. Етичний компонент культури мовлення визначає вибір мовних і мовленнєвих засобів з урахуванням морального кодексу і культурних традицій (дотримання мовного етикету, доречність мови). Для цього компонента культури мовлення діє оцінна опозиція: прийнятно-неприйнятно, пристойно-непристойно [13, с. 17–18]. Етичний компонент культури мовлення вимагає такого рівня розмови, при якому почуття співрозмовників будуть зачеплені або принижені. Це стосується форми звернення до них – по повному імені або скороченому, на «ти» чи на «Ви», це спосіб вітання і прощання, вираження прохання чи подяки. Етичний аспект культури мовлення залежить від віку і статусу людей, їх взаємин. Він впливає і на тему розмови, і його зміст. Наприклад, під заборорою повинні бути лихослів'я, грубість, розмови на підвищених тонах. Завжди пам'ятаючи про культуру мовлення та враховуючи її три важливі аспекти, можна зробити своє спілкування правильним і ефективним. Слухачеві буде зрозуміло і цікаво все, що ви говорите, і спілкування з вами буде корисним і незабутнім.

Функціональність, тобто відповідність мовних засобів цілям спілкування і пов'язана з нею об'єктивна варіантність норми складають основу наукової проблематики культури мовлення. Сучасна культура мовлення – це теоретична і практична дисципліна, яка узагальнює досягнення та висновки історії літературної мови, граматики, стилістики та ряду нових розділів мовознавства (лінгвопрагматики, лінгвокультурології, соціолінгвістики, психолінгвістики та ін.) з метою впливу на мовну практику [7, с. 42–45]. Завдання людини, що вступає в контакт, – знайти *оптимальні* вербальні та невербальні засоби, які будуть сприяти досягненню мети спілкування. Культура мовлення разом зі стилістикою та риторикою відноситься

до лінгвістичних наук, які займаються вивченням уживання мови («зовнішня лінгвістика») [20, с. 168], удосконаленням володіння нормами усної і письмової мови, формуванням навичок ефективної комунікації в різних умовах спілкування. Відбір теоретичного матеріалу цих дисциплін спрямований на розвиток мовного чуття, розширення лінгвістичного кругозору людини. Такий підхід обумовлений комунікативними потребами комунікантів і націлений на відпрацювання навичок і знань людини, що забезпечує доцільне застосування мови з метою спілкування.

Важливо відзначити, що лінгвоекотологія досліджує і варіативність мовної норми, яка полягає у її видозмінненні. Для культури мовлення необхідно розрізняти варіанти мовних одиниць, які мають певну значеннево-функціональну своєрідність [19, с. 98–100]. Виділяються такі види варіантів:

- семантико-лексичний (пор. синоніми: *perdre et égarer*);
- лексико-граматичний (напр.: *aller chercher une chaise* і *apporter une chaise*);
- граматичний (*en mer – dans la mer*);
- синтаксичний (*aller – venir*).

Варіативність – це одне з багатств мови, її виражальна різноманітність, художньо-образне оформлення. У певних умовах варіативність є прикметою культури мовлення, *різновидом мовної норми*, яка дотримується принципів правильності, точності, логічності, чистоти мовлення, уникання діалектизмів, арготизмів, жаргонізмів тощо. Щодо варіативності, лінгвоекотологія враховує побутування різних слів, виразів, речень, які уходять коренями в глибоку давнину. Так, два прислів'я «Краще синиця у руках, ніж журавель у небі» та «Не бажай журавля у небі, тримай синицю у руках» – схожі за своїм змістом, лінгвокреативним механізмом яких є метафоричне протиставлення птиці зловленої і птиці вільної. Джерелом породження глибинних змістових конфігурацій подібного типу слугує за М. Пеше, преко́нструкт – змістовий «ген», який зберігся у недрах попередніх дискурсів. [цит. за: 4, с. 130–133]. П. Серіо вважає, що преко́нструкт входить до синонімічного ряду «полуфабрикат», «попередня заготівка» [цит. за 1, с. 120].

У риторичі та культурі мовлення використовуються різноманітні техніки. Але часто ці техніки

не реалізуються при виконанні різних ефектів: 1) Милозвуччя/немилозвуччя, де останнє являє собою послідовність звуків, які «важко вимовити» (напр., ищущий (щ)астья, достопримечательность («слоновое слово» – термін В. Набокова)). 2) Креативність/пространність (пор. Платон: «Якщо хочеш зі мною поговорити, використай короткослів'я» [12, с. 81]. Пространність має надлишкові елементи у формальному і змістовному плані. Основним способом пространності є ампліфікація: (пор. «змея двухметроворостая» (В. Маяковский), уживання плеоназму: «На сотни верст, на сотни миль, на сотни километров»... (А. Ахматова). Дуже часто техніка пространності використовується в гуморі, зокрема в пародіюванні. 3) Логічність/алогізм. У якості нарочитого алогізму вживається оксюморон (пор.: «тоска веселая» (С. Есенин), «Я – царь, я – раб» (Г.Р. Державин). 4) Ясність/неясність. Уміння роз'яснення складної думки є найважливішою характеристикою комунікативної компетенції цивілізованої людини, що досягається методом уподобання іншому за допомогою порівняння, метафор, протиставлень одного предмета іншому: «Служить бы рад – прислуживаться тошно» (А.С. Грибоедов). 5) Чистота/засміченість. Чистота мовлення полягає у відсутності в ній функціонально невинуватих діалектизмів, жаргону та просторіч [10, с. 168]. Як релікт суміші «французького з ніжегородським» дійшов до наших днів вираз «будувати» чи «робити кури» (*faire la cour* – залицятися). Це є певною забрудненістю мовлення іноземними виразами.

Літературна мова є основою культури мовлення. Завдання культури мовлення як науки про мову – допомогти опанувати нормами літературної мови, прищепити любов до чистоти мови, звільнити від примітивних «бур'янистих» слів [15, с. 110]. Високий рівень мовної культури – показник високої комунікативної культури. Як і інші складові культури людини, культура мовлення прищеплюється і вимагає вдосконалення. Відбір теоретичного матеріалу цієї дисципліни спрямований на розвиток мовного чуття, розширення лінгвістичного кругозору учнів та студентів. Такий підхід обумовлений комунікативними потребами студентів філологічних спеціальностей та спрямований на відпрацювання навичок та знань людини, що забезпечу-

ють доцільне та миттєве застосування мови для спілкування.

Часто граматики різних мов представлені сухим переліком правил, далеких від життя. Тим не менш, вона вивчається з практичними цілями пізнання мови. Однак учні, закінчивши курс вивчення граматики, можуть сказати: «Я одел шапку», «Ложі сюди!». Це відбувається через те, що не приділяється увага нормам мови, що збагачує словник учнів, боротьбі з мовними помилками. Перебудова вищої та середньої освіти, укріплення її зв'язків з життям потребують такої організації роботи з мовою, при якій студенти/учні на різноманітному мовному матеріалі навчались би правильній, точній та економічній мові, вмінню виражати свої думки грамотно, легко та просто. Виникла необхідність на заняттях з іноземної мови надавати учням відомості з практичної стилістики. Оскільки сьогодні в підручниках відсутні систематичні вправи для розвитку стилістики правильного мовлення, слід зосередити увагу на їх розробці [14, с. 116–118].

Нижче наведені види практичних завдань по відпрацюванню елементів культури мовлення у студентів, які мають на меті підвищити якість мови:

1) Орфоепія. *Вкажіть приклади порушення норм сполучуваності в таких словосполученнях: заснувати висновки; висувати гіпотезу; дискутувати про проблеми; аргументувати позицію; ефектна технологія.*

2) Лексика і лексико-синтаксична сполучуваність. *Підберіть словосполучення, синонімічні даним дієсловом. Зразок: Цікавитися – виявляти зацікавленість. Цікавити, характеризувати, аналізувати, впливати, розробляти, експериментувати, аргументувати, ускладнювати, укладати, підсумовувати, оцінювати, полемізувати, дискутувати.*

3) Термінологічна лексика. *Складіть опис наукової дисципліни (спеціальності), яку ви вивчаєте (визначення, до якої галузі наук відноситься, предмет вивчення, історія розвитку, відомі наукові теорії, наукові школи, розподіл на напрямки, основні терміни).*

Узагальнюючи вищевикладене, ми приходимо до висновку, що лінгвоекнологія вивчає роль мови

як інструмента підтримки загальності, функціонування цього інструмента в конкретних ситуаціях спілкування. Екологічний підхід до питань культури мовлення передбачає відповідальне відношення до національних мовних традицій, виховання любові до рідної мови, піклування про її минуле, теперішнє і майбутнє. У цьому важливу роль відіграють спільні з нею дисципліни – стилістика і риторика. Риторичні і стилістичні аспекти в руслі лінгвоекнології видаються вкрай актуальними і перспективними з погляду на норму будь-якої мовленнєвої діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алефиренко Н.Ф. Поэтическая энергия. Синергетика языка, сознания и культуры / Н.Ф. Алефиренко. – М. : Academia, 2002. – 349 с.
2. Дудик П.С. Стилістика української мови : навч. посібник / П.С. Дудик. – Київ : Вид. центр «Академія». – 2005. – 368 с.
3. Жуковська В.В. Еколінгвістика : становлення та основні напрями досліджень / В.В. Жуковська, Н.О. Деркач // Науковий вісник Волин. нац. ун-ту імені Лесі Українки. Серія «Філологічні науки. Мовознавство». – 2011. – № 2, Ч. 1. – С. 66–70.
4. Иванова Е.В. Метафорическая концептуализация природных катастроф в экологическом дискурсе (на материале медийных текстов) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Е.В. Иванова. – Челябинск, 2007. – 219 с.
5. Иванова Е.В. Цели, задачи и проблемы эколлингвистики / Е.В. Иванова // Прагматический аспект коммуникативной лингвистики и стилистики : сб. науч. тр. ; [отв. ред. Н.Б. Попова]. – Челябинск : Изд-во ИИУМЦ «Образование». – 2007б. – С. 41–47.
6. Ионова С.В. Основные направления эколлингвистических исследований: зарубежный и отечественный опыт / С.В. Ионова // Вестник Волгоград. гос. ун-та. Серия 2. «Языкознание». – 2010. – № 1 (11). – С. 86–93.
7. Кислицына Н.Н. Эколлингвистика – новое направление в языкознании / Н.Н. Кислицына // Культура народов Причерноморья. – Симферополь : Межвуз. центр «Крым», 2003. – № 37. – С. 42–45.
8. Кравченко А.В. Язык и восприятие : когнитивные аспекты языковой категоризации / А.В. Кравченко. – Иркутск : Изд-во Иркутск. ун-та, 1996. – 160 с.
9. Кубрякова Е.С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигмального анализа) / Е.С. Кубрякова // Язык и наука конца XX века. – М. : РГГУ, 1995. – С. 144–238.
10. Москвин В.П. Риторика и теория коммуникации: Виды,

стили и тактики речевого общения / В.П. Москвин. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2012. – 216 с.

11. Нечипоренко В.Ф. Лингвофилософские основы эколингвистики / В.Ф. Нечипоренко. – Калуга : Калужская облорганация союза журналистов России, 1998. 210 с.

12. Платон. Избранные диалоги / Платон. – М. : Изд-во ИИУМЦ «Образование», 1965. – 253 с.

13. Роль человеческого фактора в языке : язык и картина мира / [Серебрянников Б.А., Кубрякова Е.С., Постовалова В.И. и др.] ; под ред. Б.А. Серебрянникова. – М. : Наука, 1988. – 216 с.

14. Самохина В.А. О важности обучения стилистике правильной речи / В.А. Самохина // Сучасні підходи до навчання іноземної мови: шляхи інтеграції школи та ВНЗ : матеріали V Міжнар. конф. (17 квітня, 2015 р.). – Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2015. – С. 116–118.

15. Шапочкин Д.В. Эколингвистическое моделирование политического дискурса / Д.В. Шапочкин // Вестник Тюмен. гос. ун-та. – 2012. – № 1. – С. 103–110.

16. Atherton J. Language Codes [Electronic resource] / James Atherton. – 2013. – Access : http://www.doceo.co.uk/background/language_codes.htm.

17. Ceriani G. L'empreinte rythmique / G. Ceriani // Cahiers de Semiotique Textuelle. – № 14. – Nanterre, 1998. – 236 p.

18. Dessons G. Traite du rythme des vers des proses / G. Dessons, H. Meschonnic. – Paris, 1998. – 364 p.

19. Fill A. Ecolinguistics. State of the Art 1988 / A. Fill // Arbeiten aus Anglistik und Amerikanistik. – Band 23, Heft 1. – Tübingen, 1998. – Д. 25–48.

20. Harré R. Greenspeak. A Study of Environmental Discourse / R. Harré, J. Brockmeier, P. Mühlhäusler. – L., New Delhi : Thousand Oaks, 1999. – 224 p.

21. Haugen E. The Ecology of Language / E. Haugen // Essays by Einar Haugen. – Standford : Standford University Press, 1972. – 380 p.

22. Haugen E. The Ecology of Language / E. Haugen // The Ecolinguistics Reader : Language, Ecology and Environment ; [ed. by A. Fill, P. Mühlhäusler]. – L., N.Y. : Continuum, 2001. – P. 57–66.

23. Magnien M. L'ellipse a la Renaissance / M. Magnien // Ellipses, Blancs, Silences. – Univ. de Pau, 1992. – 315 p.

24. Reverdy P. Nord-Sud, Self-defence et autres écrits sur l'art et la poesie / P. Reverdy. – Paris, 1975. – 541 p.

25. Sanctius F. Minerve ou les causes de la langue latine / F. Sanctius ; [trad. et ed. G. Clerico]. – Presses Univ. de Lille, 1982. – 232 p.

26. Shriberg E. To 'errrr' is human : ecology and acoustics of speech disfluencies / E. Shriberg // The Journal of the International Phonetic Association. – 2001. – 31 (1). – P. 153–169.

27. Spitzer L. Etudes de style / L. Spitzer. – Paris, 1970. – 149 p.

REFERENCES

- Alefirenko, N.F. (2002). *Poeticheskaya energiya. Sinergetika yazyka, soznaniya i kultury. [Poetic energy. Synergetics of language, mind and culture]* Moscow: Academia. (in Russian)
- Atherton, J. (2013). *Language Codes*. Available at: http://www.doceo.co.uk/background/language_codes.htm.
- Ceriani, G. (1998). L'empreinte rythmique. *Cahiers de Semiotique Textuelle*, 14
- Dessons, G., Meschonnic, H. (1998). *Traite du rythme des vers des proses*. Paris: Lettres Sup
- Dudik, P.S. (2005). *Stilistika ukrainskoyi movi. [Stylistics of the Ukrainian Language]* Kyiv: Vid. tsentr «Akademia». (in Ukrainian)
- Fill, A. (1998). Ecolinguistics State of the Art. *Arbeiten aus Anglistik und Amerikanistik*, 1.
- Harré, R. (1999). *Greenspeak. A Study of Environmental Discourse L*. New Delhi : Thousand Oaks.
- Haugen, E. (1972). *The Ecology of Language*. Standford: Standford University Press.
- Haugen, E. (2001). The Ecology of Language. *The Ecolinguistics Reader: Language, Ecology and Environment*. London and New York: Continuum, 57-66
- Ionova, S.V. (2007). Osnovnye napravleniya ekolingvisticheskikh issledovaniy: zarubezhnyy I otechestvennyy opyt. [Basic tendencies of ecolinguistic studies: foreign and native experience] *Naukoviy visnik Volgograd natsionalnogo universitetu – Scientific alumni of Volgograd national University*, 1 (11), 86–93. (in Russian)
- Ivanova, E.V. (2007). *Metaforicheskaya kontseptualizatsiya prirodnykh katastrof v ekologicheskoy diskurse (na materiale mediynnykh tekstov)*. Diss. kand. filol. nauk [Metaphoric conceptualization of natural disasters in ecological discourse. PhD sci. diss.]. Chelyabinsk. 219 p. (in Russian)
- Ivanova, E.V. (2007). Tseli, zadachi I problemy ekolingvistiki. [Aims, tasks and problems of ecolinguistics]. *Pragmaticheskyy aspekt kommunikativnoy lingvistiki i stilistiki – Pragmatic aspect of communicative linguistics and stylistic*, 41-47. (in Russian)
- Kislitsyina, N. N. (2003). Ekolingvistika – novoye napravleniye v yazikoznaniy. [Ecolinguistics – new tendency in linguistics] *Kultura narodov Prichernomorya – Culture of Black Sea people*, 37, 42-45.
- Kravchenko, A.V. (1996). *Yazyk i vospriyatie : kognitivnyye aspekty yazykovoy kategorizatsii*

- [*Language and perception : cognitive aspects of language category*]. Irkutsk: Irkutsk University Publ. (in Russian)
- Kubryakova, E.S. (1995). *Evolutsiya lingvisticheskikh idey vo vtoroy polovine XX veka (opyt paradigmalnogo analiza. [Evolution of linguistic ideas in second part of XX century (experience of paradigmatic analysis)] Yazil I nauka kontsa XX stolitya – Science of the 20th century*. Moscow: Institut RAN, 114-238. (in Russian)
- Magnien, M. (1975). *L'ellipse a la Renaissance. Ellipses, Blancs, Silences*. Pau: Univ. de Pau
- Moskvin, V.P. (2012). *Ritorika i teoriya kommunikatsii: Vidy, stili i taktiki rechevogo obscheniya [Rhetoric and theory of communication: forms, styles and tactics of communication]*. Moscow: Knizhnyiy dom «LIBROKOM». (in Russian)
- Nechiporenko, V.F. (1998). *Lingvofilosofskie osnovy ekolingvistiki [Lingvophilosophical basics of ecolinguistics]*. Kaluga: Kaluzhskaya oblgorganizatsiya soyuza zhurnalistov Rossii. (in Russian)
- Platon, (1965). *Izbrannyye dialogi [Selected dialogues]*. Moscow: “Obrazovanie” Publ. (in Russian)
- Reverdy, P. (1975). *Nord-Sud. Self-defence et autres ecrits sur l'art et la poesie*. Paris : Flammarion
- Samohina, V.A. (2015). O vazhnosti obucheniya stilistike pravilnoy rechi.[About the importance of teaching stylistic of proper speech] *Materiali V Harkivskoji Mizhnorodnoyi konferentsiyi – Materials of 5 International conference*, 116-118. (in Russian)
- Sanctius, F. (1982). *Minerve ou les causes de la langue latine* Lille: Presses universitaires de Lille
- Serebrennikov, B.A., Kubryakova, E.S., Postovalova, V.I. (1988) *Rol chelovecheskogo faktora v yazyike: yazyik i kartina mira*. Moscow: Nauka Publ. (in Russian)
- Shapochkin, D.V. (2012). *Ecolingvisticheskoe modelirovaniye politicheskogo diskursa [Ecolinguistic modeling of political discourse]* *Naukoviy visnik Tumen natsionalnogo universitetu – Scientific alumni of Tumen national University, 1*, 103-110. (in Russian)
- Shriberg, E.(2001). To ‘errrr’ is human: ecology and acoustics of speech disfluencies. *Journal of the International Phonetic Association 31 (1)*, 153-169
- Spitzer, L. (1970). *Etudes de style*. Paris: Éditions de Gallimard
- Zhukovska, V.V. (2011). *Ecolinguistics: Development and main branches of research* *Naukoviy visnik Volinskogo natsionalnogo universitetu imeni Lesi Ukrayinki, Seriya “Filologichni nauki” – Scientific alumni of Volin national University, Philological sciences*, 66–70.

УДК 811.112.2:81'37

ОСОБЛИВОСТІ ВИЯВУ СЕМАНТИКИ ЕМОТИВІВ У НІМЕЦЬКОМУ ПРОЗОВОМУ МОВЛЕННІ (на матеріалі роману Рейнгарда Їргля «Die Stille»)

Н.В. Романова, докт. філол. наук (Херсон)

У статті розглянуто семантику емотивів у мові сучасної німецької прози, виявлено їхнє смислове наповнення на тлі емоційних, емотивних і комбінованих ситуацій, простежено динаміку семантичного розвитку феномену, запропоновано класифікацію емотивів як механізмів емоційної поведінки.

Ключові слова: емотив, емоційне, емоція, семантика, контекст, емоційна / емотивна ситуація.

Романова Н.В. Особенности проявления семантики эмотивов в немецкой прозаической речи (на материале романа Рейнгарда Иргля «Die Stille»). В статье рассмотрено семантику эмотивов в языке современной немецкой прозы, выявлено их смысловое наполнение на фоне эмоциональных, эмотивных и комбинированных ситуаций, прослежено динамику семантического развития феномена, предложено классификацию эмотивов как механизмов эмоционального поведения.

Ключевые слова: эмотив, эмоциональное, эмоция, семантика, контекст, эмоциональная / эмотивная ситуация.

Romanova N.V. Features discover semantics emotive vocabulary in German prose speech (based on the novel by Reinhard Jirgl « Die Stille»). The article focuses on semantics of emotive vocabulary in modern German prose, their semantic content amid emotional, emotive and combined situations are found, the dynamics of semantic phenomenon is retraced, the classification of emotive vocabulary as mechanisms of emotional behavior is offered.

Key words: emotive lexical item, emotional, emotion, semantics, context, emotional / emotive situation.

Об'єктом нашого наукового розшуку є емотиви як мовні знаки базових емоцій, що адекватно вживаються усіма представниками німецької лінгвоспільноти для самовираження.

Предметом дослідження слугує семантика названих лексичних одиниць у прозовому художньому «премієночному» мовленні, а саме в романі Рейнгарда Їргля, номінованому Grimmelshausen-Preis (2009) і Georg-Büchner-Preis (2010).

Метою статті є з'ясування основних типів семантики емотивів із урахуванням лінгвістичного й стилістичного контекстів.

Лінгвістичний контекст розуміємо як «сукупність формально фіксованих умов, за яких однозначно виділяється зміст будь-якої мовної одиниці» [7, с. 243].

Поняття стилістичного контексту є дискусійним. Його теоретичне обґрунтування залежить від того, що над чим домінує – функція чи стиль [11, с. 69–89]. За І.В. Арнольд, стилістичний кон-

текст не тільки вказує на реалізацію певного лексико-семантичного варіанта слова, але й додає йому нових оказіональних конотацій. Стилiстичний контекст є тлом, «на якому, переважно за контрастом, але іноді й за подібністю, виникає експресивність стилістичного прийому» [1, с. 280].

Актуальність вибору теми визначається загальною спрямованістю сучасної лінгвістики на розгляд семантичного потенціалу слова в площині комунікативних процесів, що дає змогу уточнити характер взаємодії між мовою і культурою мовлення та з'ясувати, як емотиви об'єктивують у собі знання етносу про емоційне.

До проблеми вербалізації емоційного в мові, мовленні й мовленнєвій діяльності деякі дослідники звернулись ще в античні часи. Серед них Марк Туллій Цицерон (106–43 рр. до н.е.), видатний давньоримський оратор, філософ і літератор, Марк Теренцій Варрон Реатинський (116–27 рр. до н.е.), учений-енциклопедист і письменник. Утім, це були

фрагментарні праці з риторики та граматики, що ґрунтувалися на раціоналістичному підході. Основні принципи раціоналістичного підходу розробив Аристотель, для якого закони мислення були тотожні природним законам. При цьому емоції кваліфікувались не як природні події, а як людські. Сутність людського зводилась до розуму чи доброго, психічне ж уважалось поганим, що потребує корекції. Звідси відмова давньогрецьких учених вивчати емоції як лінгвістичне явище [4, с. 10].

Загалом у науковій парадигмі лінгвістичних знань уявлення про емотиви коливається від вузького розуміння, обмеженого аналізом вигуків як форми вираження емоційного стану [3, с. 72–80] або демінутивних суфіксів як словотвірного засобу [13, с. 43–52], до припущення впливу такої лексики на формування емотивності тексту [10]. Окреслилися чотири основні лінії у розумінні й дослідженні природи емотивів: функціональна, представники якої намагаються визначити функції і функціонування емотивів (О.А. Бородкіна, А.А. Залевская, А.А. Штеба та ін.), антропоцентрична, де науковці ставлять питання про тісний зв'язок емотивів із загальнокультурним розвитком мовної особистості на тлі етнопсихологічних й історично-культурних чинників (Н.Д. Арутюнова, Е.М. Вольф, Ю.Н. Караулов та ін.), когнітивна, на думку її прихильників, емотиви моделюються мовною свідомістю, релевантні видам мислення, мають національну специфіку (С.В. Валиулина, М.В. Димитренко, В.И. Карасик та ін.) і аксіологічна, в руслі якої мовознавці поєднують емотиви з оцінкою картини світу, якістю мовлення, спричиненого психічним станом мовця, оцінним ставленням до дійсності, переосмисленням семантичної структури слів (Г.А. Багаутдінова, Н.В. Гончарова, Т.Ю. Ма та ін.). Звичайно, кожна із наведених ліній характеризується тим чи тим підходом до тлумачення емотивів, що обумовлено вибором предмета вивчення, акцентуацією уваги на певному аспекті мовної одиниці та домінуючою лінгвістичною парадигмою.

На розуміння вітчизняними лінгвістами феномену емотива [8, с. 54] принциповий вплив має концепція В.І. Шаховського про категоризацію емоцій у лексико-семантичній системі мови. Йдеться про різновиди емотивів – афективи й конотативи.

Під афективом російський германіст розуміє слово, значення якого є єдиним способом вербалізації емоції, без її найменування (вигуки, вигуківі слова, лайлива, пестлива, нецензурна лексика). Конотатив В.І. Шаховський визначає через семантичну структуру слова й апелює до його емотивно забарвленої семи, або семими емотивно-суб'єктивної оцінки [14, с. 25].

Отже, змістовий аспект емотива характеризується різною логікою: афектив тяжіє до особливості емоційної логіки, під час якої знижується ступінь самовладання [9, с. 19], а конотатив – до логіки розуму, що «висуває принципово нові ідеї, дає можливість вийти за межі відомого, забезпечує прогрес наукового пізнання» [Там само, с. 159].

Емотиви можна поділити за ознакою «неконтрольованість – контрольованість» на стихійні й цілеспрямовані, за ознакою «неусвідомлювання – усвідомлювання» – на неусвідомлювані й усвідомлювані, за ознакою «спонтанність – підготовленість» – на емоційні й емотивні, за ознакою «напруженість – ненапруженість» – на стилістично знижені й стилістично високі, за ознакою «актуалізація – деактуалізація» – на узувальні й оказіональні або контекстуальні, за ознакою «активний – пасивний» – на частотні й нечастотні тощо. Відразу зауважимо, що вичерпна характеристика семантики емотивів за певною ознакою може бути представлена тільки в її зіставному аспекті одне з одним; емоційна й емотивна ситуації у тексті можуть не лише співіснувати, але й нашаровуватись, перехрещуватись, інтегрувати одна в одну.

Емоційна ситуація – це умовна сукупність обставин, що найчастіше викликають емоції у людини. Емоційна реакція залежить від новизни, незвичайності й раптовості ситуації. Новизна характеризується непередбачуваністю людини до ситуації або відсутністю життєвого досвіду, незвичайність релевантна новизні ситуації або потенційній невизначеності останньої (темрява, самотність, образи уяви), раптовість тотожна несподіваності «гарних» або «поганих» новин для індивідуума, неадаптованості людини до ситуації. Емоційна ситуація більшою чи меншою мірою зумовлює появу афективів.

Для емотивної ситуації характерним є реалізація людських емоцій. У цьому випадку переважають конотативи.

Таким чином, семантика емотивів є одним із найважливіших показників значущості емоційного в житті мовця, дієвим механізмом організації усієї картини світу або окремих її фрагментів.

Обсяг статті не дозволяє детально проаналізувати кожну емоційну або емотивну ситуацію у змістово-фактуальному матеріалі. Тому наведемо найбільш типові їхні зображення.

Визначальною рисою зображення емоційного є лексична, семантична й синтаксична ущільненість ситуації. Особливо помітною ця тенденція стає тоді, коли авторські шукання нових шляхів презентації звукової форми слова зумовлюють посилені розвиток неологічних словотвірних структур: *So erwiderte sie mir: –Waisen: durch **Dieschuld** des Vaters, musst du dazusagen & auch, daß **Diesermann** ein **!Unhold** gewesen war: ein **Menschenverderber**, ein – (und sie würde auch heute das dritte Wort, unseren toten Vater zu verdammen, nicht finden können –) –Ja Lizi: ein **Unhold**, ein **Menschenverderber** – –der schließlich auch unsere **!Gutmutter** auf dem Gewissen hat: in **!Alleewigkeit** soll ers **!büßen** [15, S. 21–22].*

Функціональне злиття артикля й іменника *Dieschuld*, вказівного займенника й іменника *Diesermann*, особового й вказівного займенників *ers*, зближення знаків пунктуації із іменниковими дериватами *!Unhold* і дієсловами-термінами *!büßen*, накладання пунктуації і поєднання означення й означуваного *!Gutmutter*, *!Alleewigkeit*, повтор стилістично забарвленого негативного композита *ein Menschenverderber* (2) і тире «–» (6), англійський знак &, вставне речення-ремарка, виділене графічно курсивом, дозволяють авторові моделювати негативно акцентовану емоційну ситуацію, що відображає емоційно-оцінне ставлення доньки до померлого батька *ein Unhold*, девіантну поведінку якого вона засуджує *verdammen*. Як наслідок, констатуємо перехід конотативу *Schuld* і нейтральної лексеми *Mann* у афективи, які стають виразними образами емоції провини. Самі ж емоції автор передає описовим шляхом, індивідуальними розділовими знаками, графемними засобами, скороченнями, словами-знаками, лексико-фразеологічними одиницями, оказіоналізмами: *–Soll ers büßen. –Und du: Statt dich noch **lustig** zu machen, solltest du aufpassen, daß in=dir nicht*

*das Erbteil deines Vaters – –Er war auch **!dein Vater**: Lizi – –Ja; aber ich bin **nicht gefühlstaub** geworden; ich habe schon früh=zeitig getan, was du, **Liebergeorg**, voller **Spott** stets **in den Wind geschlagen** hast: an deiner Seele zu arbeiten, dich zu retten vor dem **Stachel-des-Bösen**, den dieser **Unmensch** in unser Fleisch gesetzt hat – undsoweiter undsoweiter Lizi mit all deiner pietistischen **Leierkastenmusik**: daß ich zuallererst hätte Demut-?-Dankbarkeit dafür erlernen müssen, daß wir beide sowohl dem-Waisenhaus als auch Dem-Krieg=**der-Vorhölle** auferden unversehrt – –?unversehrt, Lizi – –!Jawohl: **!unversehrt – entkommen sind ? in ein Familiengehäuse aufgenommen wurden, woraufhin den Raum zur eigenen Seele (wie du das nennst) sozusagen als Wohnstube zum Familien-Sinn einzurichten wir Die Pflicht hätten um die empfangene Wärme aus einer Familiengemeinschaft dankbar-?-demütig weiterzugeben an die eigenen Nachkommen; –die Nachkommen von Leere u Ratlosigkeit**, Lizi, für die ich **!zig** fähig bin **Bestürzung** zu empfinden angesichts des mir letztlich immer unerklärlichen **Wollens-zum-Dasein: ?Weshalb will, was ist, auch ?bleiben – u: nicht viel lieber !nicht** [15, S. 22].*

Відповідно до наведеного висловлювання можна виділити умовно сім емоцій: 1) емоцію презирства *lustig machen, Spott stets in den Wind geschlagen, Leierkastenmusik*, 2) емоцію подиву *Er war auch !dein Vater, ?Weshalb will, was ist, auch ?bleiben*, 3) емоцію інтересу *nicht gefühlstaub*, 4) емоцію гніву *Stachel-des-Bösen, Unmensch*, 5) емоцію страху *Vorhölle auferden*, 6) емоцію печалі *Nachkommen von Leere u Ratlosigkeit*, 7) емоцію сорому *fähig bin Bestürzung zu empfinden*. Серед названих емоцій домінують негативні (4), що, в свою чергу, апелюють до різного ступеня представленості: від мінімального (1 – страх, печаль) до максимального (3 – презирство). Так звані «мінімальні» емоції демонструє чоловік, «максимальні» – жінка (2) й чоловік (1). При цьому жінка розкривається як чуттєва істота, маніфестуючи почуття презирства до брата, як психічна істота, переживаючи емоцію гніву та як соціальна істота, висловлюючи своє негативне ставлення до рідних – живих і померлих, поводячись усупереч соціокультурним нормам. Емоція гніву сигналізує

не стільки про жіночу образу, скільки про її інтенсивність і тривалість.

Зміст і характер зазначених вище емоцій, що наближаються до афективних проявів, сформувався під впливом «аномального» або протиприродного виховання персонажів *dem-Waisenhaus, Dem-Krieg=der-Vorhölle auf derden, ein Familiengehäuse*. У цьому контексті аномалія є не лише якісною, але й кількісною мірою вияву емоційного.

Аналіз показує, що емоційні ситуації характеризуються мінливістю й динамікою способів зображення. Зафіксовано випадки з «невербальною емоційною поведінкою»: *1 Nachmittag verfolgten & jagten sie ihn – JETZ IS DEINE TÖLE !DRAN !WIR !KRIEGEN !DICH. SIE trieben Jungen=u=Hund vor die verkehrsbrausende Frankfurter Allee. [...] Als die-Meute heran war, Allerausweg versperrt, nahm der Junge den kleinen Hund noch 1 Mal in den Arm, vergrub rasch sein Gesicht im weichen Fell – und warf ihn Aufdiestraße hinein in den tosenden Autoverkehr.....* [15, S. 128]. Підґрунтям для виникнення невербальної агресивної інтеракції слугує дружба восьмирічного хлопчика й маленького пса *Er=u=Seinhund unzertrennlich*. Тут простежується два типи невербальної емоційної поведінки: 1) індивідуальна й 2) колективна. Індивідуальна невербальна емоційна поведінка пов'язана з позитивними почуттями й емоціями (любов) «жертви» щодо свого «молодшого брата» й кодифікується через рухи: а) обличчя *vergrub sein Gesicht im weichen Fell*, б) рук *warf ihn Aufdiestraße hinein*, в) часу *rasch*, г) підсвідомість «←». В основі колективної невербальної емоційної поведінки лежать негативні почуття й емоції «тиранів», що проявляються, як уже зазначалось, через агресивність. За формою ця агресивність еквівалентна любові, за змістом охоплює: а) хронеміку *1 Nachmittag*, б) кінесіку *verfolgten, jagten, trieben*, в) просодіку *JETZ IS DEINE TÖLE !DRAN !WIR !KRIEGEN !DICH*, г) проксеміку *die Frankfurter Allee, heran war, Allerausweg versperrt*.

Емоційний конфлікт між «тиранами» й «жертвою» нейтралізує каузативне жертвопринесення. Тут виходимо на проблему властивостей емоцій – амбівалентність, тобто «можливість поєднання двох протилежних за знаком емоцій в одному

почутті» [5, с. 133]. Таким почуттям є любов до ближнього, до життя, до навколишнього світу. Отож високе моральне почуття може поєднати індивідуальну й колективну невербальну емоційну поведінку, зорієнтувати обидва типи на нові міжособистісні стосунки або переосмислення останніх.

Реалізація семантики емотивів у емотивній ситуації пов'язана з назвою емоцій, їх ідентифікацією, природною інтенсивністю: *Und Dieangst, der ich dabei begegnet bin, ist noch von anderer Art als jene Angst, die Größte, deren Natur in=Jedemmenschen verschlossen liegt: Die Großangst geboren zu werden* [15, S. 127].

У наведеному прикладі емоція страху постає як жива істота *der ich dabei begegnet* і водночас як психологічне явище в динаміці: від поняття «страх» *Dieangst* до його диференціації *jene Angst*, метафоризації *die Größte* і генералізації *Die Großangst*. Ознаки живої істоти в емоції *Dieangst* зумовлені давніми уявленнями про природу душі і її станів у тілесному вигляді [13, с. 166].

На основі «портретної схожості» норми поведінки й форми вияву емоційного стану виникає почуття провини: *Meine Streng Unerbittlichkeit & Wut, war Streng Unerbittlichkeit & Wut gegen mich, der ein Mal zuoft u ein Mal zuwenig weggelaufen ist. Zwei Mal Meineschuld.....* [15, S. 128]. Відбувається перенесення способу життя у зовнішньому світі на спосіб життя у світі внутрішньому, психічному. Таке перенесення супроводжується «протистоянням» соціально-психологічного психологічному *gegen mich*, індивідуальною невербальною емоційною поведінкою *weggelaufen ist*, кількісні вияви якої варіюють у межах частотності *ein Mal zuoft u ein Mal zuwenig*. Актуалізація семантики індивідуальної емоції провини *Meineschuld* поширюється на навколишній і внутрішній світ особистості, виходить за їх межі і «розсіюється» – пунктуаційний знак «.....». За таких обставин емоційне стає тримірним: зовнішнє «своє» – внутрішнє «своє» – зовнішнє «чуже». Медіатором між зовнішнім «своім» і зовнішнім «чужим» є внутрішнє «своє». Що інтенсивніше переживається «своє», то більш напруженим стає «чуже». Це напруження ще більше підсилюється під впливом соціальних, культурних і моральних заборон [5, с. 66–67]. Народ, суспільство або родина схва-

лює вираз одних емоцій і не схвалює вираз інших. Згадаймо правила поведінки на весіллі й на похороні.

На весіллі люди їдять, п'ють алкоголь / напої, співають, танцюють, жартують, виконують певні обряди. Домінує не тільки емоція радості, але й форми її вияву: емоційна піднесеність, афектація, захват, безтурботність, щастя, блаженство.

Похорон супроводжується емоцією горя, що структурується на низку різновидів: душевні переживання, страждання, смуток, жалобу, сум, скорботу, жаль до фізичної втрати людини, печаль, сльозливість, ридання, завивання, апатію, депресію тощо.

Емоція горя уподібнена метафорично паразитові *Das-Leid ist wie ein Parasit; frisst von der äußeren wie von der inneren Gestalt eines Menschen. Dabei geht so-Mannches verloren, das wichtiger ist als der Federschmuck* [15, S. 365], що живе всередині людини й живиться її шкіряним покривом *äußeren* і внутрішностями *inneren*. Горе руйнує все психологічне ество людини *so-Mannches verloren*, яке мислиться як головна її складова *das wichtiger ist als der Federschmuck*. Звідси виходить, що емоція горя є загрозою земного буття індивіда.

Емоційне може мати ознаки «волонтактивного»: *Für diesen Jungen mochten sich seit-Damals derlei schandbare Unterwürfigkeit mit jener=Anderen=Schande, der er selbst entstammt, verbinden & so seine Verachtung=mir gegenüber doppeln. Haß, der Kinder Widerwille gegen die eigenen Eltern ihrer Eltern-schaft wegen, bildet das fundamentale Erbe* [15, S. 131].

У наведеному прикладі волонтактив передається іменниковими дериватами *Unterwürfigkeit* і *Widerwille*, модальним дієсловом *mochten* у третій особі множини, переносом вказівних займенників *diesen* і *jener* у сферу прикметників, іменників *Schande* і *Haß* – у сферу відносних займенників *der*, вказівного займенника *selbst*, присвійного займенника *seine* – у сферу особового займенника *mir*. Емотивні ситуації, виконані в такій манері, набирають глибокого психологізму і водночас драматизму, якщо інтереси адресанта суперечать інтересам адресата [6, с. 135–153]: *Das Mädchen, das wohl mit Allem, nur nicht mit homerischem Gelächter gerechnet hatte u: also nichts verstand,*

mußte denken, ich lachte über sie : Tief errötet lief sie davon, aus der Wohnung jetzt, von ihm fort wenig später [15, S. 133]. Фразеологізмом *mit homerischem Gelächter* Рейнгарт Йргль описує реакцію батька на занадто слухняну поведінку свого сина, а словосполученням *Tief errötet* – емоцію сорому дівчини на девіантну поведінку батька. Когнітивне *nichts verstand, mußte denken* актуалізує емоційне, репрезентоване невербально, а саме: голосом *lachte über sie*, інтенсивністю кольору обличчя *Tief errötet* і рухом *lief sie davon*. При цьому рух корелює із межами простору: а) обмежений і обжитий *Wohnung*, б) векторний і невизначений *von ihm* та часом: а) теперішнє *jetzt* і б) майбутнє *später*. Отже, семантика емотивів, що беруть участь у творенні емотивної ситуації детермінована соціально-психологічно й біологічно.

Функціонально-семантичне навантаження емотивів зростає через своєрідне обрамлення – уживання одного й того ж слова на початку й у кінці контексту, через диференціацію і водночас генералізацію (за формою) та через лексико-семантико-граматичну трансформацію: *Zu lieben nur, was nicht zu halten ist «Zweitlieben», ein herbstisches Lieben* [S. 294].

За допомогою семантичного повтору *lieben, «Zweitlieben», Lieben* актуалізуються нові контекстні відтінки значення «кохати». У випадку *lieben* маємо глибоку сердечну прихильність чоловіка до жінки як особи іншої статі, у випадку «*Zweitlieben*» – свідому, стійку сердечну прив'язаність чоловіка до своєї колишньої дружини, у випадку *Lieben* – згасання чоловічих почуттів.

Аналізоване почуття представлено динамічно й образно за окремішньою схемою, яка зводить емоційне до нуля. При цьому втрата коханої має вирішальне значення для переходу до нових, так званих «глобалізованих» стосунків *Liebe*: *Sie flößten Anderenmenschen Furcht ein, würden sie diese Bevölkerung, seinen Umgang, erblicken; ihm=allein erschufen sie Liebe – jene Art, die nur in der Abwesenheit alles Geliebten bestehen kann* [Там само].

«Глобалізація» семантики *Liebe* необхідна для прояву емоційних тенденцій, які формують новий життєвий досвід *bestehen kann* і вивільняють простір для духовності *jene Art*. Отже, семантика

емотивів у цих емотивних ситуаціях переключає увагу її учасників із однієї проблеми на іншу.

У комбінованих або емоційно-емотивних ситуаціях емотиви вживаються на позначення:

1) об'єкта (носія негативного емоційного стану): – *Nunja, Damals werden die-Züge !pünktlich gefahren sein. Schließlich galt der-Bahn Personen zu befördern noch als Aufgabe, u: nicht wie Hier&heute als leidiges Übel* [S. 141];

2) правди: *Und Niemand kennt !seinen Preis. So bleibt nur Der Schmerz, das Kriterium für Wahrheit* [S. 285];

3) суб'єкта (носія негативного емоційного стану): *?Hast du, Vater, wenigstens Corina ge?achtet. – (Aber er, mein «Sohn», will Keineantwort hören, sondern redet sogleich weiter und fügt hellstichtig an:) – Weil Henriette !mir die Falschmutter war, kannst !du sie lieben auch über ihren Tod hinaus* [Там само];

4) внутрішньої характеристики суб'єкта (носія негативного емоційного стану): *?Wie aber konnte l=solch nach-Außen-hin schemenhaft unscheinbarer, im=Innern gärender Mensch überhaupt eine Frau ?kennenlernen, mit=ihr ?vertraut werden, sie ?heiraten. Weil die meisten Frauen ein Gefühl besitzen für Geschichten, wittern sie solche wie beim Betreten einer schwarzen Höhle deren Ausdehnung ins Dunkel: Da !muß doch in Seelen-Tiefen Etwas sein, das diesen Unscheinbaren scheinen macht – Das läßt ihn die Töne finden – denn sein heimliches Tun, das Musikkomponieren, konnte nicht über-Langezeit verborgen bleiben –; ein Windhauch Geheimnis, !das wollen die-Frauen=für=sich aufspüren, u wenn die-Frauen noch jung sind, haben sie meist von ihrem Verlangen noch manches dreinzusetzen als Spiel –* [S. 289];

б) емоційного стану:

а) подив *Voresrt, sagten uns die-Ärzte. Wegen der-Nachsorge Ihrer Ope-Ratzion &so. !Ach – das haben Sie nicht ?gewußt. – Der Polizist schaut mich groß an, nachdem er die Reaktion des Patienten sah: als hätt ein Stromschlag ihn durchfahren, starrt der mit seinen verschollnen Augen aus dunkelvioletten Höhlen seinerseits auf mich* [S. 329],

б) тривога, страх *Rot Aufzuckendes in den Winternächten, heftigen Widerschein Desfeuers in dunklen Stunden schießend –: Was von– !Dort heraufzieht ist !kein Wintergewitter.... Die*

Menschen in den Ortschaften an der Oder packt Unruh, Furcht, sie wollen fort, Alles liegenlassen hier, fliehen Richtung Westen [S. 331],

в) радість *Es heißt, die-Russen hätten von ihrem Führer Stalin Den-!Befehl erhalten, deutsche Frauen zu schänden. Wer Dem-Befehl nicht gehorcht, wird von Exekutionskommandos der-eigenen-Truppe erschossen. Verwaltung, um den-Stolz Der-Deutschen-Frau zu !brechen, Deutsche wahllos zu ermorden: Keintag ohne 1 Deutschen Tod, soll der Schriftsteller Ilja Ehrenburg froh=lockt haben: Ihr werdet sehen, welch ein !Spass das ist, Deutsche zu töten* [S. 371],

г) мовчання *Unde Nachbarn, de bolnischen, mid denen mir=Deudsche über Generadsjon friedlich dsusammgelebd ham, die machden mid eimal Gnübbel-aus-dem-Sagg. !Dseiden warn Das. – Und dann noch mal Derver!fluchdehilder &soweiter. Werner schwieg zu alldem* [S. 348].

Очевидно, що семантика емотивів у комбінованих ситуаціях відображає як негатив, так і позитив. Перевага негативу може бути доказом правомірності висновку про те, що «художнє» й реальне життя ототожнюються, оцінюються за значущістю у розрізі культурних стандартів [2].

Із зазначеного вище випливає, що особливості вияву семантики емотивів корелюють із емоційною, емотивною або комбінованою – емоційно-емотивною ситуаціями, модальність яких за оцінною шкалою релевантна позитиву, негативу, нейтральному. Виходячи з лінгвосеміотичної класифікації емотивів, диференціацію їхньої семантики визначаємо на вербальному рівні через діалектику афективів і конотативів, на невербальному – через мовний код емоційної поведінки, в тому числі акустичний, оптичний, темпоральний засоби спілкування. Перспективним є подальший аналіз і впорядкування критеріїв класифікації семантики емотивів у сучасному німецькому поетичному мовленні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнольд А.И. Стилистика современного английского языка : [учебник для вузов] / А.И. Арнольд. – М. : Просвещение, 1990. – 300 с. 2. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт / Н.Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1988. – 341 с. 3. Бабаева Р.И. Междометия в обиходном дискурсе (на материале немецкого языка) / Р.И. Бабаева // Вестник

Иванов. гос. ун-та. Серия «Гуманитарные науки. Филология»: [науч. журнал]. – Иваново: Изд-во ИГУ, 2008. – Вып. 1. – С. 72–80. 4. Гамзюк М.В. Эмотивный компонент значения у процесса створення фразеологічних одиниць: На матеріалі німецької мови: [монографія] / М.В. Гамзюк. – Вид. центр КДЛУ, 2000. – 256 с. 5. Кириленко Т.С. Психологія: емоційна сфера особистості: [навч. посібник] / Т.С. Кириленко. – К.: Либідь, 2007. – 256 с. 6. Крупа М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту / М. Крупа. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2005. – 416 с. 7. Приходько Г.І. Способи вираження оцінки в сучасній англійській мові: [монографія] / Г.І. Приходько. – Запоріжжя: ЗДУ, 2001. – 362 с. 8. Приходько А.И. Роль и место эмоций в формировании картины мира / А.И. Приходько // *Нова філологія*: [зб. наук. праць]. – Запоріжжя: ЗНУ, 2010. – Вип. 37. – С. 52–55. 9. Психологічний словник / [уклад. В.І. Войтко]. – К.: ВШ, 1982. – 216 с. 10. Ренц Т.Г. Романтическое общение в коммуникативно-семиотическом аспекте: автореф. дис. на соискание учен. степени доктора филол. наук: спец. 10.02.19 «Теория языка» / Т.Г. Ренц. – Волгоград, 2011. – 39 с. 11. Риффатер М. Критерии стилистического анализа / М. Риффатер // *Новое в зарубежной лингвистике. Лингвостилистика*. – М.: Прогресс, 1980. – Вып. IX. – С. 69–97. 12. Роменець В.А. Історія психології: Стародавній світ. Середні віки. Відродження: [навч. посібник] / В.А. Роменець. – К.: Либідь, 2005. – 916 с. 13. Тараненко О.О. Про демінутив як вияв національної ментальності (деякі паралелі) / О.О. Тараненко // *Проблеми зіставної семантики*: [зб. наук. праць]. – К.: Видавничий центр КНЛУ, 2009. – Вип. 9. – С. 43–52. 14. Шаховский В.И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка: [монографія] / В.И. Шаховский. – М.: Изд-во ЛКИ, 2008. – 208 с. 15. Jirgl R. *Die Stille* / Reinhard Jirgl. – München: Deutscher Taschenbuch Verl., 2011. – 544 S.

REFERENCES

Arnold, A. (1990). *Stilistika sovremennogo anglijskogoazyka* [Stylistics of modern English Language]. Moscow: Education. (in Russian)
 Arutyunova, N. (1988). *Tipyazykovykhznachenij: Otsenka. Sobytie. Fakt* [Types of tongue meanings: Appraisal. Event. Fact]. Moscow: Science. (in Russian)
 Babaeva, R. (2008). *Mezhdometiya v obikhodnom diskurse (na materiale nemetskogoazyka)* [Interjections in the colloquial discourse (based on the German language)]. *Vestnik Ivanovskogo gosudarstvennogo*

universiteta – Reporter of Ivanovo state University. Seriya «Gumanitarnye nauki. Filologiya» – series «Humanitarian sciences. Philology», 1, 72–80. (in Russian)

Gamzyuk, M. (2000). *Emotyvnyi component znachennya u protsesi stvorennya frazeologichnykh odynits: Na materiali nimetskoi movy* [A component of emotive by building of the phraseological units: Based on the German language]. Kyiv: Publishing centre of KNLU. (in Ukrainian)

Kyrylenko, T. (2007). *Psykhologiya: emotsiyna sfera osobystosti* [Psychology: emotional sphere of person]. Kyiv: Swan. (in Ukrainian)

Krupa, M. (2005). *Lingvistychnyj analiz khudozhnogo tekstu* [Linguistic analyze of the artistic text]. Ternopil: Textbooks and manuals. (in Ukrainian)

Prykhodko, G. (2001). *Sposoby vyrazhennya otsinky v suchasniy angliyskiy movi* [Ways of expression of appraisal in the modern English language]. Zaporizhzhya: ZSU. (in Ukrainian)

Prykhodko, A. (2010). *Rol i mesto emotsij v formirovanii kartiny mira* [Role and position of emotions by form of world-picture]. *Nova filologiya – New philology*, 37, 52–55. (in Russian)

Voytko, V. (ed.) (1982). *Psykhologichny slovnyk* [Psychological dictionary]. Kyiv: Higher school. (in Ukrainian)

Rents, T. (2011). *Romanticheskoe obschenie v kommunikativno-semioticheskom aspekte. Avtoref. diss. dokt. filol. nauk* [Romantic communication in the communicate-semiotic aspect. Dr. philol. sci. diss.]. Volgograd, 39 p. (in Russian)

Riffater, M. (1980). *Kriterii stilisticheskogo analiza* [Criteria by stylistically analyze]. *Novoe v zarubezhnoj lingvistike – New in foreign linguistics*, 9, 69–97. (in Russian)

Romenets, V. (2005). *Istoriya psykhologii: Starodavniy svit. Sredni viki. Vidrozhennya*. [History of psychology: The Ancient world. The Middle ages. The Renaissance]. Kyiv: Swan. (in Ukrainian)

Taranenko, O. (2009). *Pro deninutyv yak vyjav natsionalnoi mentalnosti (deyaki paraleli)* [About diminutive as demonstration of the national mentality (some parallels)]. *Problemy zistavnoij semantyky – Problems of contrast semantics*, 9, 43–52. (in Ukrainian)

Shakhovskij, V. (2008). *Kategorizatsiya emotsij v leksiko-semanticheskoy sistemeazyka* [Categorization of emotions in the lexical-semantics linguistic system]. Moscow: Publishing house LKI. (in Russian)

Jirgl, R. (2011). *Die Stille*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag.

ДІАЛЕКТИКО-ДІАЛОГІЧНА СУТНІСТЬ ФЕНОМЕНА ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ ЯК ПОЛІФОНІЇ ТЕКСТІВ

В.О. Самохіна, докт. філол. наук (Харків)

Стаття фокусує увагу на феномені інтертекстуальності як поліфонії текстів. Одне з найбільш дискусійних теоретичних питань стосується діалектико-діалогічного підходу до інтертекстуальних відношень, які можуть бути розглянуті як комплементарні.

Ключові слова: діалектичний принцип, діалогізм, ігрова діяльність, інтертекстуальність.

Самохіна В.А. Диалектико-диалогическая сущность феномена интертекстуальности как полифонии текстов. Статья фокусирует внимание на феномене интертекстуальности как полифонии текстов. Один из наиболее дискуссионных вопросов касается диалектико-диалогического подхода к интертекстуальным отношениям, которые могут быть рассмотрены как комплементарные.

Ключевые слова: диалектический принцип, диалогизм, игровая деятельность, интертекстуальность.

Samokhina V. A. Dialectical and dialogical nature of the phenomenon of intertextuality as text polyphonymy. The article is focused on the phenomenon of intertextuality as text polyphonymy. One of the most challenging theoretical questions concerns the problem of dialectical and dialogical approach which can be viewed as complementary.

Key words: dialectical principle, dialogism, intertextuality, playing activity.

«Висловлювання М.М. Бахтіна про діалогічність
тексту – втілення однієї з великих ідей гуманітарного
знання» [8, с. 121].

Присвячується 120-річчю М.М. Бахтіна (1895–1915)

Актуальність та теоретична важливість цієї роботи визначається внеском до розробки принципів діалектичної логіки і концепції діалогізму стосовно теорії інтертекстуальності. Методологічною основою є положення, сформульовані у працях Р. Барта, М. М. Бахтіна, Ж. Женетта, Ю. Кристевої, Ю. М. Лотмана, М. Риффатера, Ю. С. Степанова та ін. Новизною статті є також міркування про природу інтертекстуальності як ігрової методології в її діалогічній діяльності, де виявляються індивідуальність *Homo Ludens* і, відповідно, підвищена інформативність, концептуальність, підтекстовість. Таким чином, наше дослідження розширює уявлення про основоположні аспекти концепції діалогізму, що доповнює знання про сутність явища інтертекстуальності та способи його функціонування у тексті та дискурсі. Концептуальне ядро роботи може слугувати базою для

подальших досліджень в області цієї проблематики.

Поліфонія світової культури, що складається із самобутніх та перехресних культур і субкультур, а також різноманіття існуючих текстів і, як наслідок, явище інтертекстуальності – це перше, що спадає на думку при аналізі реальностей культури та мови [1, с. 157]. Тексти вступають у відносини один з одним та з людиною. Змінювати і оцінювати відносини як такі може тільки людина [там само, с. 160]. *Homo Creans*, створюючи новий текст, вступає із «старим» текстом у творчий контакт, діалог, становлячись відображувачем зв'язку поколінь та їх традицій. «Циркуючи в комунікативному просторі, текст підпадає під різновекторні трансформації» [12, с. 70].

Теорія інтертекстуальності, в основі якої перебувають принципи дешифровки та інтерпретації

взаємопов'язаних текстів, спирається на *концепцію діалогізму та закони діалектичної логіки*. Формування і розвиток знань Людини Створючої пов'язуються з загальними та специфічними законами і принципами діалектики [див. дет. 9, с. 43], які являють собою правила розвитку людського пізнання і мислення, що фіксуються у мові і тексті – хранителях матеріальної і духовної культури. Центральну роль в осягненні феномена інтертекстуальності як поліфонії текстів грають принципи діалектичного *протиріччя, взаємозв'язку та саморозвитку*, і розуміються як єдність протилежних характеристик А і В, що належать різним об'єктам, які саморозвиваються. Ці характеристики одночасно виключають і передбачають одна одну, знаходячись у взаємодії, що розгортається у часі і просторі. Їх взаємопокладання забезпечує цілісність об'єкта. Діалектичне протиріччя є *джерелом змін і саморозвитку* об'єкта. До базових принципів діалектичної логіки відносяться також *принцип відображення та принцип творчої активності суб'єкта*. Вправно побудований інтертекст можна пов'язати з проблемою аргументації (наприклад, комічної), і вважати інтертекстуальний текст засобом створення комічного, і таким, що сприяє розкриттю одного з його механізмів, побудованих на інконгруентності.

Основні принципи діалектичної логіки безпосередньо пов'язані з концепцією діалогізму М.М. Бахтіна та інших учених (В.С. Біблер, М. Бубер, Платон, С.Л. Франк). Сократ уперше застосував термін «діалектика» для позначення мистецтва вести ефективний діалог, в якому досягається істина, поставив за мету перемогти у спорі. М.М. Бахтін підкреслює діалогічний характер відносин між текстами і всередині тексту, їх особливий (нелінгвістичний) характер, *зв'язок діалогу та діалектики* (виділено – нами. В.С.) [6, с. 283]. Ці відносини вчений відносить до металінгвістики: діалогічні відносини між висловлюваннями, що пронизують також зсередини і окремі висловлювання (мовленнєві твори) [4, с. 193]. Можна провести паралель між поняттям «металінгвістика» у М.М. Бахтіна та терміном багатьох структуралістів і постструктуралістів – «інтертекстуальність». Гуманітарне мислення з'являється як діалог тексту (предмет вивчення та обміркову-

вання) та контексту (такий, що запитує, заперечує і т. ін.), в якому реалізується пізнавальна та оцінююча думка [там само]. Дослідник розробив концепцію чужого мовлення, суть якої полягає в тому, що чуже мовлення в тексті інтерпретується як переробка та передача чужого висловлювання. Думка про взаємодію/діалогізм текстів експліцитно виражена в тезах М.М. Бахтіна: «Текст як висловлювання, що включене у мовленнєве спілкування (текстовий ланцюг) певної сфери. Текст як своєрідна монада, що відображає в собі тексти (у межах) певної смислової сфери. Взаємодія всіх смислів (оскільки вони реалізуються у висловлюваннях). Діалогічні стосунки між текстами та всередині тексту [5, с. 228]. Слідом за Бахтіним, Ю.М. Лотман називає поняття, що «підриває» межі тексту, діалогом [13, с. 202–205]. Таким чином, текст є діалогічним; діалогічність тексту має відкритий характер: вона не обмежує смисл замкненням на собі самому тексті. «Не може бути ізольованого висловлювання, воно завжди передбачає попередні та наступні за ним висловлювання. Жодне висловлювання не може бути ані першим, ані останнім. Воно лише ланка в ланцюзі, та поза цим ланцюгом не може бути вивчене [7, с. 310]. Текст, що розуміється як (потенційний чи актуальний) діалог культур, відводить дослідника від єдності міфу та мови, смислу та слова, властивих традиційній, замкненій у собі культурі. Тим самим, відбувається релятивізація та децентралізація літературно-мовної свідомості, яка набуває вираженої рефлексивності; в ній суб'єкт постійно співвідносить себе з «іншим» та з «третім» [11, с. 100].

Таким чином, відношення текстів один до одного ґрунтуються, перш за все, на теорії інтертекстуальності, яка співвіднесена з *проблемою інтерпретації тексту*, що взаємозв'язує читача з іншим/іншими текстами. «Відсилання виконують роль «євокаційного фокусу»: в них – зазвичай! – смислова сторона вказаного тексту» [10, с. 177]. У цьому зв'язку, поняття інтертекстуальності асоціюється з розумінням М.М. Бахтіна як «діалог текстів» та є текстовою інтеракцією, що інтерпретує «історію та схиляє її до себе» [4, с. 443]. Інтертекстуально збагачене мовлення, що викликає відчуття *déjà vu*, звертається до текстів минулого, а значить, до історії мовленнєвої діахронії [14, с. 10].

Слово автора – це функціональна *діалектична єдність* «чужого» та «свого» *діалогу* з адресатом, новаторське, творче перетворення своєї думки, це – інтерпретація свого та чужого, перевтілення їх у новий текст, який змінює когнітивну діяльність адресата, а, можливо, відштовхне в ситуації критично налаштованого читача. «Інтертекстуальність до речно інтерпретувати як властивість тексту, через яке породження та сприйняття одного тексту залежить від знання інших текстів. Тому інтертекстуальність – це знання» [16, с. 152]. Мова йде про загальну картину світу, без якої комуніканти не спроможні зрозуміти один одного (незрозумілі жарти, наприклад, часто свідчать про відсутність яких-небудь фрагментів картини світу в свідомості адресата). Так, у слов'ян теща – вічний антипод зятя:

Встречаются два мужика. – Слышал, ты даже пива не пьешь. – Да, завязал. – А что? – Да понимаешь, сидим мы как-то с другом у тещи на могилке, «Очаковское» пьем...

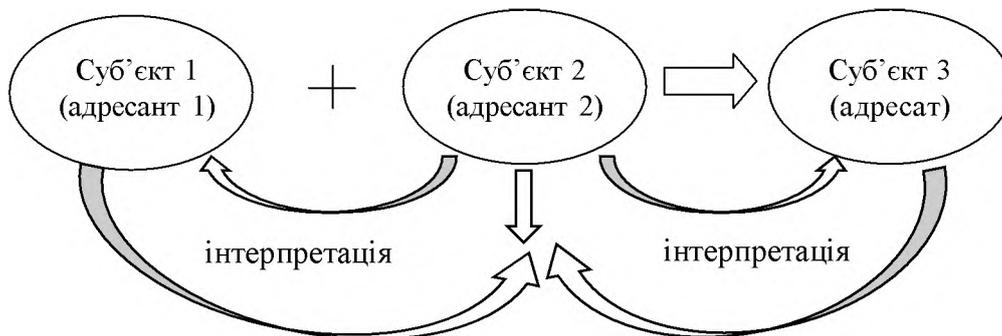
Тут треба знати рекламний слоган пивного бренду: «Очаковское» – живительное пиво.

Вивчення тексту як феномену культури надає можливість репрезентувати такі його властивості, як взаємозв'язок з іншими текстами як по верти-

калі (історичний, часовий зв'язок), так і по горизонталі (співіснування текстів у співвідношенні з соціокультурним простором) – у саморозвитку та протиріччі по відношенню один до одного. Діалогічні відносини забезпечують адекватність розуміння змісту тексту і виявляються на різних рівнях: композиційно-сюжетному, змістовому, словесному. Елементи «чужого» тексту дозволяють тісніше пов'язати сюжетний час твору з минулим і теперішнім, а також актуалізувати і укрупнити проблематику твору.

Інтертекстуальність є онтологічною властивістю культури, в основі якої перебуває поняття діалогізму (діалогу адресанта з адресатом за допомогою тексту); діалогізму як діалектичної взаємодії текстів і переосмислення діалогічних відносин у новому контексті. Дискурс розгортається в лінійній послідовності, яка визначає інтенціональну цілеспрямованість спілкування, його тематику, тональність, стиль. Лінійність дискурсу не означає простого руху вперед і зберігається у випадках інтертекстуальних, інтердискурсивних, циклічних або ризомних відношень [15, с. 11].

Діалогічні відносини тісно пов'язані з інтерсуб'єктивністю. Див. рис.:

Суб'єкт 2 інтерпретує текст суб'єкта 1, а суб'єкт 3 інтерпретує запозичені у суб'єктів 1 і 2 тексти. Відбувається діалогічний процес пізнання і тлумачення. Відповідно до принципу діалогізму при виявленні базових аспектів тексту виділимо два види інтертекстуальності: інтертекстуальність адресанта, що породжує інтертексти, та інтертекстуальність адресата, що виражається у здатності експлікувати та адекватно інтерпретувати зміст текстів з інтертекстуальними елементами. Таким чином, інтертекстуальність є, з одного боку, засобом створення діалогічної модальності адресанта

і, з іншого, – засобом виявлення модальності автора. Інтертекстуальне запозичення є концептуальним рішенням творчого плану. Суттєвим фактором є точка зору М.М. Бахтіна про інтерсуб'єктивність, що дозволяє розглядати інтертекстуальність як свідомий феномен: Номо Creans створює текст, включаючи інформацію про інші тексти і, вступаючи з ними в «контакт», додає нові текстові реалії, а сама мовна особистість стає «відображувачем» зв'язку поколінь та їх традицій. Номо Creans, таким чином, здатен кодувати і декодувати інтертекстуальні знаки і володіти «інтертекстуальною

енциклопедією» (У. Еко), «таблицею знань» (В.А. Кухаренко), «інтертекстуальним тезаурусом» (Н.А. Кузьміна). З точки зору авторської інтертекстуальності ступінь прецедентної щільності тексту розглядається як один з компонентів ідіостилу: вивчення слідів присутності найбільш важливих текстів у творах сучасних авторів сприяє виявленню закономірностей трансляції культури від покоління до покоління. Прецедентний феномен – знак ментальності. Він пов'язаний з ситуацією, особою, текстом та має яскраву аксіологічність. Прецедентні феномени часто обігруються в пародіюванні. У якості прихованого аргумента можуть виступати знання, уявлення, які однаково відомі і адресанту, і адресату. Прикладом слугує пародія В.І. Новікова, в якій імітується стиль наукового тексту Ю.М. Лотмана, використаного у відомій казці «Червоний Капелюшок», де «відрізок інформації» тексту-джерела розміщується у новий контекст, що створює новий змістовий простір:

«В многоуровневой иерархической структуре густого темного леса отчетливо выделяется оппозиция “Красная Шапочка – Серый Волк” с полной парадигмой противопоставлений (красное – серое, шапочка – хвост, хищность – вегетарианство, симпатичность – отвратительность). Здесь мы имеем дело не с одним текстом сказки, а по крайней мере с двумя поведенческими текстами, обусловленными различными социальными кодами и семиотическими нормами. Поведение Красной Шапочки отличается высокой структурной сложностью и семантической плюралистичностью. По отношению к своей мамушке она выступает как дочь, по отношению к бабушке – как внучка, а в аспекте связи с Серым Волком – как случайная знакомая. На протяжении сказки мы наблюдаем рост семиотичности, повышение социально-знаковой роли действий героини. Так, если поначалу она появляется как носитель корзины с пирожками, то, будучи съеденой Серым Волком, она предстает уже носителем высоких духовных идеалов (добавим, что ношение в быту шапочек красного цвета, по свидетельству ряда современников, воспринималось как знак известного вольномыслия). Было бы крайне ошибочно осуждать Красную Шапочку

за чрезмерную “разговорчивость,” за ту “откровенность,” с которой она передает Волку информацию о нахождении бабушки, о способе открывания двери. За всем этим стоит сознательная установка: Красная Шапочка пользуется контекстом непринужденной светской беседы для пропаганды среди серых волков новых, еще неведомых им представлений и знаний. Что же касается поведения Серого Волка, то оно характеризуется крайней бедностью регуляторов, фатальной предсказуемостью процессов. Оно актуализирует, по сути дела, одну-единственную стратегию – пищеварительную. Анализ семиотической природы жестов и поступков, сложных отношений между текстом и внетекстовой реальностью дает основание определить поведение Красной Шапочки как хорошее, а поведение Серого Волка – как плохое».

У конвергенції двох текстів – навіть евристичне протиріччя між стилями (науковим та художнім), що експлікується рівнем знання адресата (інтерпретатора) у процесі діалектичного пізнання якісно нового (пародійного) тексту, що набув *supra*-текстуальності – текстуальності комічного тексту.

Діалогічні відносини між текстами можуть являти собою своєрідний «кругообіг»: взаємозв'язок між текстами часто приводить до «діалогічного» колажування, гібридизації, бриколажу:

To be is to do. – Nietzsche.

Do be, do be, do be. – Frank Sinatra.

Do be or not do be. – Hamlet with a cold.

Конвергенція спостерігається у трансформованих прислів'ях, які стають гібридними каламбурами-блендами. Вони є досить популярною формою діалектико-діалогічної мовної гри, коли частина відомого прислів'я відсікається і до нього додається частина іншого прислів'я: *Better late than an apple a day* (Пор. *Better late than never* і *An apple a day keeps a doctor away*). Або таке: *Late to bed, early to rise makes a fan radio-wise* (Пор. *Early to bed and early to rise makes a man healthy, wealthy and wise*), де використовується засіб портмону – перефразування і гібридизація, коли до відомого прислів'я додається новий зміст). Вторинний характер фразеологізму є джерелом для мовної гри адресанта з адресатом і створення комічного ефек-

ту. У цьому зв'язку наведемо цитату з роботи М.М. Бахтіна «К методологии гуманитарных наук»: «Немає ані першого, ані останнього слова, і немає обмежень діалогічному контексту (він іде у необмежене минуле та у необмежене майбутнє). Навіть *минулі*, тобто народжені в діалозі попередніх сторіч, змісти ніколи не можуть бути стабільними (раз і назавжди завершеними, закінченими) – вони завжди будуть мінятися (оновлюючись) у процесі наступного, майбутнього розвитку діалогу. У будь-який момент розвитку діалогу існують величезні, необмежені маси забутих змістів, але у певні моменти подальшого розвитку діалогу, у його перебігу вони знову згадаються та оживуть в оновленому (в новому контексті) виді. Немає нічого абсолютно мертвого, у кожного змісту буде своє свято відродження. Проблема *великого часу* [4, с. 373]. Діалектично багатшаровий і семіотично неоднорідний текст у відповідності до принципів протиріччя, взаємодії та саморозвитку здатен вступати у діалогічні відносини з культурним контекстом і з адресатом. «Виявляючи здатність конденсувати інформацію, він набуває пам'яті» [2, с. 284]. Разом з тим, текст виявляє таку властивість, як «самовиростаючий логос» (Геракліт). Діалектико-діалогічні відносини розвиваються між: а) адресантом і іншим (за М.М. Бахтіним), де текст виконує функцію повідомлення; б) між комунікантами та культурною традицією (у цій якості текст виявляє здатність до постійного діалогу); в) діалог з самим собою (самістю – [див. дет. 3, с. 10-29], де текст виступає медіатором, що сприяє удосконаленню особистості); г) діалог адресата з текстом, де останній стає «співрозмовником» адресата (пор. «Древня метафора «говорити з книгою» виявляється наповненою глибоким змістом» [2, с. 285]); д) діалог тексту з культурним контекстом – тут текст є повноправним учасником, джерелом чи отримувачем інформації.

Інтертекстуальність виступає як стратегія автора у побудові тексту на базі інших текстів/інтертекстом, як спосіб інтерпретації тексту, що залежить від загальнокультурного тезауруса адресанта, а також від спільних соціокультурних знань адресанта та адресата. У такому розумінні інтертекстуальність являє собою динамічний аспект побудови тексту, в основі якого – *онтологічний прин-*

цип гри, що дозволяє автору залучати свого читача до процесу активної спів-творчості шляхом гри. Про ігровий характер інтертекстуальності писала Н.А. Фатеева: «...у ланцюгу перетворень «текст у текст» наростає ігровий початок інтертекстуалізації» [17, с. 14]. Така побудова «загострює момент гри у тексті: з позиції іншого способу кодування текст набуває рис підвищеної умовності, підкреслюється його ігровий характер» [13, с. 202–205]. Прикладом може слугувати вірш Є. Баратинського, у якому фраза «Меж мудрецами был чудак: «Я мыслю,» – пише він, – итак, я, несомненно, существую» стає до кінця зрозумілою при зверненні до відомої фрази Декарта «Мислю, отже, існую» (“Cogito ergo sum”). З точки зору інтертекстуальності, ця фраза-гра є способом породження власного тексту і ствердження своєї творчої індивідуальності через побудову (інтерпретацію, декодування) складної системи відносин з текстами інших авторів. Інтертекстеми, граючи з новим текстом, органічно вписуються в його нову тканину, несуть інформативне та структурно-формуєче навантаження. У структурному плані інтертекстема розбиває текст, у змістовому плані – розширює рамки інформаційного поля тексту, сприяє створенню його когерентності.

Основними механізмами *ігрової інтертекстуальної діяльності* виступають добре знайомі читачеві інтертекстеми – прецеденти – які вводяться до тексту, як правило, номінативним способом. Включення інтертекстом варіюється за розміром – від слова до цілих текстів, ступенем маркованості, функціями, а також особливостями введення до тексту елементів інших семіотичних систем, наприклад, інтермедіальності. В системі інтермедіальних зв'язків один художній код переводиться в інший, і на змістовому рівні здійснюється їх взаємодія – однак картина «словесна» не отожднюється з картиною «живописною» – відбувається інтерсеміотичний «переклад» живопису на мову прози. Інтермедіальність, таким чином, створює *поліфонізм* твору, розширює його змістовий простір, залучає читача до ігрової діяльності.

Специфіка людичних текстів полягає у тому, що ігрові маніпуляції охоплюють усі рівні організації, навіть виходячи за межі, набираючи форми інтертекстуальної, інтердискурсивної гри.

Активність авторської свідомості, що перетворює текст твору у багатоголосне діалогічне оповідання, можна розглядати як основу єдності комічного тексту, що містить інтертекстуальні елементи. Розуміння прецедентного феномену як ядерної частини спрямоване у комічному дискурсі на осягнення його комунікативного задуму та ілюкутивного змісту, в якому цей прецедент використовується. Такий прецедент наповнюється найрізноманітнішими відтінками комічності: іронією, гумором, сатирою і являє собою креативний елемент комічного дискурсу. Це можливо у тому випадку, коли загальне уявлення про прецедентний феномен стає «квантом» знання, яким володіють члени певної культурно-комунікативної спільноти. Прикладом може бути такий жарт:

Richard Gere was driving in his brand new car when suddenly he ran over a very pretty woman: "Julia, you can't get rid of your role still".

У цьому жарті робиться натяк на фільм «Pretty woman», у якому головні ролі грали Річард Гір і Джулія Робертс. Алюзія використовується в метафоричному значенні. Іншими прикладами комічного інтердискурсу є: а) реклама в сувенірному магазині: «Роги – чудовий подарунок з курорту», де пересікаються дві амбівалентні ситуації; б) впровадження в текст «метатексту» з іншої сфери (політичної, юридичної, медичної): “Do you swear to pull the tooth and nothing but the tooth?” Комічний твір передбачає діалогічну гру – гру двозначності, інконгруентності – створюється можливість інтерпретацій комічних текстів. Отже, основним прийомом виступає прийом дискурсивної інтерференції, або інтердискурсивності, у процесі якого відбувається змішування, пересікання, накладання дискурсів (суспільних ситуацій).

Цитування у комічному дискурсі фольклорних, літературних джерел, Біблії, кіно, пісенного мистецтва створює особливий, ігровий характер діалогічності. Як правило, ця «цитатація» умовна. Наприклад, фраза “It's elementary, Watson” є псевдоцитатою, вдалим винаходом анонімних авторів, тому що у творах Артура Конан Дойля ця фраза не фігурує. Мистецтво переконувати за допомогою прецедентності базується на вмінні обирати потрібний інтертекст – квазісинонім.

Інтертекстуальні діалогічні відносини у гуморі часто побудовані на грі слів, що створює діалек-

тичний взаємозв'язок щойно створеного тексту/фрази і попереднього, наприклад: *Победителей не сажают. Тоскующий пьет до дна. Долгое время был невытрезвой. Соловья баксами не кормят! Какая же свадьба без буяна! Пенсия не позволяла жевать лучшего... Сессиально озабоченный студент. Бальзамовский возраст. Каждый человек – кузнечик своего счастья. Ученые свет, а неученых – тьма.* У цьому випадку використовується прийом трансформації, який у новому контексті отримує ігрове, комічне, звучання. У процесі розвитку діалогу всі змісти змінюються: створюється перекомпозиція, що становить нову діалектичну єдність і рух у часі. Ці інтертексти є аттракторами, що привертають увагу адресата.

Концепція діалогу М. М. Бахтіна – це методологія науково-гуманітарного мислення та світогляду, яка пов'язана з *когнітивними аспектами* інтертекстуальності: 1) інтерпретацією адресатом (розумінням, пізнанням); 2) когнітивними механізмами прирощування смислу в світлі інтертекстуальності; 3) когнітивними механізмами інконгруентності; 4) когнітивними механізмами реверсивності; 5) фреймовою інтерференцією та рефреймінгом; 6) герменевтичним коментарем, тлумаченням як способом читання чи дешифровки текстів; 7) динамічною моделлю інтерпретації, що працює на основі механізму асоціативності, смислопродуктивності тексту; 8) установками на синтез: прецедент тексту плюс новий текст як властивість сучасного індивідуального стилю; 9) семіотичним переосмисленням прецеденту тексту в новому середовищі.

Діалектичні принципи протиріччя, взаємозв'язку, саморозвитку, відображення та творчої активності суб'єкта доповнюють, збагачують і розвивають концепцію діалогізму, яка є значущим відкриттям великого Майстра, що підвів до розуміння «діалогу культур» на рівні мови і мовленнєвої діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Архипов И.К. Полифония мира, текст и одиночество познающего сознания / И.К. Архипов // *Studia Linguistica Cognitiva*. – Вып. 1. Язык и познание: Методологические проблемы и перспективы. – М. : Гнозис, 2006. – С. 157–171.
2. Бабенко Л.Г. Лингвистический анализ художественного текста. Теория и практика : Учебник; Практикум / Л.Г. Бабенко, Ю.В. Казарин ; [2-е изд.]. – М. : Флинта : Наука,

2004. – 496 с. 3. Батори А. Диалогическая самость: исследование и применение / А. Батори ; [пер. с англ. Бак В., Олеш П., Пучальска-Василь М.] // Реконструкция субъективной реальности. Психология и лингвистика. – Х. : Изд-во Гуманитарный Центр (О.В. Савченко), 2010. – С. 10–29. 4. Бахтин М.М. К методологии гуманитарных наук / М.М. Бахтин. – М. : Художественная литература, 1975. – 502 с. 5. Бахтин М.М. Проблема текста в лингвистике, филологии и гуманитарных науках: опыт философского анализа / М.М. Бахтин // Русская словесность: Онтология ; [под ред. проф. В.П. Нерознака]. – М., 1997. – С. 227–249. 6. Бахтин М.М. Проблема текста в лингвистике, филологии и других гуманитарных науках. Опыт философского анализа / М.М. Бахтин // Эстетика словесного творчества. – М. : Искусство, 1979. – С. 281–307. 7. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества / М.М. Бахтин. – М. : Искусство, 1979. – С. 259–311. 8. Богин Г.И. Диалогичность текста как перевыраженность схем действия писателя и читателя / Г.И. Богин // Бахтинские Чтения. Философские и методологические проблемы гуманитарного познания : сб. – Орел : Изд-во ОГТРК, 1994. – С. 121–130. 9. Горский Д.П. Краткий словарь по логике / Д.П. Горский, А.А. Ивин, А.Л. Никифоров ; [под ред. Д.П. Горского]. – М. : Просвещение, 1991. – 208 с. 10. Земская Ю.Н. Теория текста : учеб. пособие / [Ю.Н. Земская, И.Ю. Качесова, Л.М. Комиссарова и др.] ; под ред. А.А. Чувакина ; 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Флинта : Наука, 2010. – 224 с. 11. Касавин И.Т. Текст. Дискурс. Контекст. Введение в социальную эпистемологию языка / И.Т. Касавин. – М. : «Канон» РООН «Реабилитация», 2008. – 544 с. 12. Колегаева И.М. Текстовая парадигма: МИКРО-, МАКРО-, МЕГА-, ГИПЕР- и просто текст / И.М. Колегаева // Записки з романо-германської філології. – Одеса : Фенікс, 2008. – Вип. 20. – С. 70–79. 13. Лотман Ю.М. Семиотика культуры и понятие текста / Ю.М. Лотман // Русская словесность: Онтология ; [под ред. проф. В.П. Нерознака]. – М., 1997. – С. 202–205. 14. Москвин В.П. Интертекстуальность: Понятийный аппарат. Фигуры, жанры, стили ; [изд. 2-е]. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2013. – 168 с. 15. Самохина В.О. Жарт у сучасному комунікативному просторі Великої Британії і США: текстуральний та дискурсивний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. доктора філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / В.О. Самохіна. – Київ, 2010. – 36 с. 16. Самохіна В.А. Шекспировская феноменология как интертекстовая реальность / В.А. Самохіна // Записки з романо-герман-

ської філології ; [ред. І.М. Колегаєва]. – Вип. 1 (34). – Одеса : КП ОМД, 2015. – С. 151–157. 17. Фатеєва Н.А. Интертекст в мире текстов: Контрапункт интертекстуальности / Н.А. Фатеєва; [изд. 2-е, испр.] – М. : КомКнига, 2006. – 280 с.

REFERENCES

- Arhipov, I.K. (2006). Polifoniya mira, tekst i odinochestvo poznayuschego soznaniya [Polyphony of the world, text and loneliness of cognizing mind] *Studia Linguistica Cognitiva. Yazyik i poznanie: Metodologicheskie problemy i perspektivy – Studia Linguistica Cognitiva. Knowledge and understanding: Methodological problems and perspectives*. Moscow: Gnozis, 157-171 (in Russian)
- Babenko, L.G. (2004). *Lingvisticheskiy analiz hudozhestvennogo teksta [Linguistic analysis of poetic text]*. Moscow: Flinta Nauka (in Russian)
- Bahtin, M. (1975). *K metodologii gumanitarnykh nauk. [Methodology of humanic sciences]*. Moscow: Hudozhestvennaya literatura. (in Russian)
- Bahtin, M. (1979). *Estetika slovesnogo tvorchestva [Esthetics of world creativity]*. Moscow: Moscow Publ. (in Russian)
- Bahtin, M. (1979). Problema tekstu u lingvistici, filologii ta inshih gumanitarnih naukah. Opyt filosofskogo analiza [Problem of text in linguistics, philology and other humanitarian sciences. Experience of philosophical sign]. *Antologiya svitovoi literaturno-kritichnoi dumki – Anthology of world literary-critical thought of the twentieth century*. Lviv: Litopis, 389-421. (in Russian)
- Bahtin, M. (2002). Problema tekstu u lingvistici, filologii ta inshih gumanitarnih naukah. Slovo. Znak. Diskurs [Problem of text in linguistics, philology and other humanitarian sciences. World. Sign. Discourse]. *Antologiya svitovoi literaturno-kritichnoi dumki – Anthology of world literary-critical thought of the twentieth century*. Lviv: Litopis, 389 – 421. (in Russian)
- Batori, A. (2010). *Dialogicheskaya samost: issledovanie i primeneniye. Rekonstrukciya subektivnoy realnosti. Psihologiya i lingvistika [Dialogic self: research and usage. Reconstruction of subjective reality. Psychology and Linguistics]*. Kharkiv: Gumanitarnyy Centre. (in Russian)
- Bogin, G.I. (1994). Dialogichnost teksta kak perevyirazhennost shem deystvovaniya pisatelya i chitatelya [Dialogue of the text as extra-expression of the scheme’s of the writer’s and reader’s activity]. *Bahtinskie Chteniya – Bahtin Readings*. Orel: OGTRK Publ, 121-130 (in Russian)

- Fateeva N.A. (2006). *Intertekst v mire tekstov: Kontrapunkt intertestualnosti*. [Intertext in the world of text: contrapunkt of intertextuality]. Moscow: KomKniga. (in Russian)
- Gorskiy, D.P. (1991). *Kratkiy slovar po logike*. [Short vocabulary of logics]. Moscow: Prosveschenie. (in Russian)
- Kasavin, I.T. (2008). *Tekst. Diskurs. Kontekst. Vvedenie v sotsialnyu epistemologiyu yazyk* [Text. Discourse. Context. Introduction into social epystem of the language]. Moscow: «Kanon» ROON «Reabilitatsiya». (in Russian)
- Kolegaeva, I.M. (2008). Text optimization: MIKRO-, MAKRO-, MEGA-, GIPER- text. *Zapiski z romano-germanskoYi filologii* – Notes on Roman-German Philology, 20, 70-79.
- Moskvin, V.P. (2013). *Intertextuality: References. Figures. Genres and styles*. Moscow: Knizhnyiy dom «LIBROKOM».
- Samohina, V.A. (2013). *Sovremennaya angloyazychnaya shutka* [Modern English language joke]. Kharkiv: HNU im. V.N. Karazina. (in Russian)
- Zemskaya, Y.N. (2010). *Teoriya teksta*. [Theory of the text.] Moscow: Flinta: Nauka. (in Russian)

**МЕХАНІЗМ ТА ФУНКЦІЇ
РЕАЛІЗАЦІЇ АЛЮЗІЇ ЯК ІНТЕРТЕКСТУ
(на матеріалі повісті Дж. Селінджера “*The Catcher in the Rye*”)**

О.Д. Нефьодова, канд. філол. наук (Харків)

У статті проаналізовано утворення та функціонування алюзії як різновиду інтертексту, двопланової структури, план вираження якої характеризується перекодуванням вихідних структур лінгвостилістичного оформлення прецедентного тексту-джерела, а план змісту формується внаслідок утворення концептуального бленду на основі кількох вхідних просторів. Адекватне сприйняття алюзії викликає у читача відчуття задоволення від тексту.

Ключові слова: алюзія, інтертекст, інтертекстуальність, концептуальний блендінг, прецедентний текст.

Нефёдова Е.Д. Механизм и функции реализации аллюзии как интертекста (на материале повести Дж. Сэлинджера “*The Catcher In the Rye*”). В статье проанализированы формирование и функционирование аллюзии как разновидности интертекста, двуплановой структуры, план выражения которой характеризуется перекодированием лингвостиллистического оформления прецедентного текста-источника, а план содержания является результатом блендинга. Адекватное восприятие аллюзии вызывает у читателя чувство удовольствия от текста.

Ключевые слова: аллюзия, интертекст, интертекстуальность, концептуальный блендинг, прецедентный текст.

Nefyodova O.D. The Mechanism and Functions of the Allusion As Intertext (based on “*The Catcher In the Rye*” by J. Salinger). The article researches into the formation and functions of the allusion as an intertext, a double-facet unit which re-encodes the pre-text surface structures and conceptually is a blend emergent from several input spaces. Its adequate on-line perception generates pleasure from reading the text.

Key words: allusion, conceptual blending, intertext, intertextuality, precedent text.

На сучасному етапі розвитку лінгвістики все більше уваги приділяється вивченню мовних та мовленнєвих феноменів як актуалізаторів лінгвокультурно-обумовлених знань, чим зокрема, займається теорія інтертекстуальності. Одним з основних напрямків її досліджень є аналіз процесу засвоєння, розвитку і функціонування таких знань у лінгвоментальному комплексі мовної особистості з їх наступною активацією у мовленнєвій діяльності носіїв (див., зокрема, [5, с. 20]). Об'єктом аналізу в даній статті є алюзія як різновид інтертексту і актуалізатор лінгвокультурно-обумовлених знань, а предметом – характеристики мовних засобів її актуалізації. За мету ставиться з'ясування механізму створення окремої алюзії та особливостей її мовленнєвого функціонування

в контексті роману “*The Catcher In the Rye*” Дж. Селінджера, котрий обрано як матеріал дослідження. Вибір і розробка окресленої проблематики в річці сучасної теорії інтертекстуальності із залученням даних теорії концептуального блендінгу, процедур лінгвостилістичного та герменевтичного аналізів і зумовлює актуальність дослідження.

У сучасній теорії інтертекстуальності, на відміну від попередніх робіт, зокрема Р. Барта (див., наприклад, [2, с. 418]) та М. Ріффатера [21, с. 56], інтертекст розуміється як мовленнєвий реалізатор міжтекстового зв'язку та його маркер [9, с. 11, 14; 11, с. 41] (огляд класичних підходів до вивчення інтертексту див. в роботі Г. Алена [18]). Такий зв'язок встановлюється в процесі текстотворення

при реалізації посилання на прецедентний феномен, котрий, за Ю.М. Карауловим [6, с. 9; 7, с. 216], входить до етнокультурної пам'яті як частина спільної для носіїв аперцепційної бази, відображає національний менталітет та втілює когнітивний рівень асоціативно-вербальної сітки (типологію прецедентних феноменів см., наприклад, у роботах А.Д. Васил'єва [4] та Г.Г. Слишкіна [12]).

Залежно від обраного критерія, можна побудувати багато класифікацій інтертексту. Приміром, критерій усталеності дозволяє виділити усталений та багаторазово повторений (у термінології В.П. Москвіна – комеморативний, див. [11, с. 33]) інтертекст або індивідуально-авторські тимчасові утворення [9, с. 41]. Критерій смислової та прагматичної відповідності структурам вихідного прецедентного тексту дозволяє виділити симетричний, варійований та асиметричний інтертекст [8] (більш детальну класифікацію інтертексту за способом контакту із текстом-приймачем див., зокрема, у роботі П. Торопа [14]). За дистрибутивним критерієм інтертекст поділяється на такий, що знаходиться на межі тексту-приймача (зокрема, у заголовочному комплексі) або в його основній частині [9, с. 15]. Утім, найрозгалуженішими та водночас найгетерогеннішими є класифікації структурно-семантичних типів інтертексту (див., зокрема, класифікації Н.С. Аксьонової [1], В.П. Москвіна [11, с. 78–162], П. Торопа [15, с. 196], Н.А. Фатеевої [16, с. 120–159]), серед яких ці та інші автори виділяють алюзії, цитати, ремінісценції, аплікації, комеморати, традиційні мотиви та сюжети [9, с. 12], епіграфи [10], прислів'я [9, с. 65], власні імена, бурлеск, продовження тощо.

Водночас, незважаючи на виділення згаданими авторами численних різновидів інтертексту як реалізаторів міжтекстових зв'язків, формальний критерій дозволяє розрізнити його два основні різновиди:

1) цитату, що спрямована на точне відтворення авторських мовних структур тексту-джерела (див. [17, с. 223–224]), та

2) алюзію, категоріальною ознакою якої є перекодування вихідних мовних структур (див. [12, с. 28]) та відсутність предикації.

При реалізації інтертекстуального посилання цитатою, в її мовленнєвій формі зазвичай спосте-

рігаються незначні трансформації структур тексту-джерела: як зазначає В.Є. Чернявська, цитата “передає чужий зміст за допомогою чужих слів і має максимально виражену автономність” [17, с. 223] в тексті-приймачі. У той же час, алюзія з'являється внаслідок значних структурних трансформацій вихідного тексту, які зазвичай супроводжуються його семантичними та ідеологічними трансформаціями. Такі трансформації є свідченням перетворення вихідного тексту-джерела алюзії на прецедентний текст у лінгвокультурній свідомості мовця, тобто на різновид прецедентних феноменів, котрі можна розуміти як “*long-term specific knowledge*” [19, с. 40] – невербальні концептуальні утворення, структури знань, котрі активуються в мовленні.

Незважаючи на різновид інтертексту, що втілює міжтекстовий зв'язок, останній, з точки зору стилістики, забезпечується тотожністю елементів контактуючих текстів, котра є асоціативною та неабсолютною і реалізується повтором (ідентичним чи таким, що передбачає трансформації) на різних мовних та структурних рівнях. На думку Г.І. Лушнікової [9, с. 11, 65], такий повтор залежить від форми тексту (прозової / віршової) та спирається, відповідно, на композиційно-сюжетні, тематичні, змістовні, ідейні елементи, в протилежність структурно-формальним (рима, ритм, розмір тощо).

Лінгвостилістичні фактори та змістова схожість, безумовно, грають вирішальну роль при реалізації інтертекстуальних відносин цитатою. Водночас, на більш глибокому рівні структурно-семантичні трансформації тексту-джерела в процесі встановлення ним міжтекстових відносень, що вербалізуються алюзією, ґрунтуються на процесах концептуальної інтеграції, котра, у широкому розумінні, співвідноситься з поняттям силепсису, яким користувалися Ж. Дерріда та М. Ріффатер, і котрий розуміється як взаємодія та злиття або зіткнення смислу тексту-джерела та тексту-приймача, що уможливорюються інтертекстом [24, с. 637–638] (приклад аналізу процесів блендінгу в контексті міжтекстових відносин див., наприклад, у роботі І. Тарасової [13], виконаної на матеріалі російської поезії).

Приклад алюзії, котра є наслідком і маркером концептуального блендінгу та утворює кардинально новий, у порівнянні з вихідним текстом, контекст,

є назва всесвітньо відомого роману американського автора 20-го століття Дж.Д. Селінджера *"The Catcher In the Rye."* Це словосполучення утворюється головним героєм роману, підлітком Холденом Колфілдом, під час його розмови з молодшою сестрою, Фібі, (розділ 22) як наслідок блендінгу вхідних просторів, котрі формуються двома базовими прецедентними феноменами:

1) прецедентним текстом (хрестоматійним для англомовного суспільства віршом Р. Бернса *"Comin Thro the Rye"*) та

2) прецедентною ситуацією гри в бейсбол, котру можна розглядати як символ національної ідентичності американців (див., наприклад, [20, с. 107]). Інтеграція таких двох гетерогенних прецедентних феноменів під час комунікації уможливується викривленням поверхневих мовних та глибинних змістових структур вірша Р. Бернса в процесі запам'ятовування та концептуалізації не дуже старанним школярем Колфілдом. Останній замінює авторське *meet* прецедентного тексту *"Comin Thro the Rye"* на визначальне для бейсболу *"catch"*, що й уможливує інтеграцію вхідного простору 1 та 2:

Приклад 1

"You know that song 'If a body catch a body comin' through the rye'? I'd like ?"

"It's 'If a body meet a body coming through the rye!'" old Phoebe said. "It's a poem. By Robert Burns." (Salinger)

Алюзія *"catcher in the rye"* утворюється Колфілдом, коли він повідомляє Фібі, ким мріє стати. Він описує свою мрію, інтегруючи елементи прецедентного тексту *"Comin Thro the Rye"* (вхідний простір 1) та прецедентної ситуації "бейсбол" (вхідний простір 2):

Приклад 2

"Anyway, I keep picturing all these little kids playing some game in this big field of rye and all. ... And I'm standing on the edge of some crazy cliff. What I have to do, I have to catch everybody if they start to go over the cliff – I mean if they're running and they don't look where they're going I have to come out from somewhere and catch them" (Salinger)

Таким чином, гра розгортається на полі, описаному Р. Бернсом. Вибір та спосіб інтеграції цих

двох прецедентних феноменів не є випадковим: спільний родовий простір структурується за вже існуючою матрицею – концептуальним простором прецедентної для Колфілда особистості, померлого брата Аллі, котрий любив і поезію, і бейсбол і навіть написав на своїй бейсбольній рукавичці кетчера улюблені вірші, щоб читати під час пауз в грі. Але не зважаючи на таке виявлення лінгвокультурного фону та базового механізму утворення алюзії *"catcher in the rye"*, це не прояснює її глибинного смислу в контексті твору Дж. Селінджера.

Такий смисл можливо виявити, лише беручи до уваги роль «третього» тексту у процесі утворення аналізованої алюзії. Як зазначають Ж. Фокон'є та М. Тернер, процес концептуального блендінгу є «динамічною операцією над будь-якою кількістю ментальних просторів, котра, більш того, може застосовуватися багаторазово, коли її результати стають вхідними для подальшого утворення блендів» [19, с. 279]. Алюзія, утворена Колфілдом, повністю реалізує свій смислотвірний потенціал, лише коли читач розуміє, що в її утворенні беруть участь не тільки очевидні національно значущі для американської культури прецедентні тексти (*"Comin Thro the Rye,"* бейсбол). Третім текстом, який сприяє її адекватному розумінню, її «інтерпретантою» (термін М. Ріффатера [23]), є універсальний для великої частини людства прецедентний текст Біблії. Релевантними для декодування алюзії *"catcher in the rye"* є, зокрема, наступні два її фрагменти:

Приклад 3

And Jesus said unto Simon, Fear not; from henceforth thou shalt catch men (Luke 5:10).

Приклад 4

And it came to pass on the second Sabbath after the first, that He went through the corn fields; and His disciples plucked the ears of corn, and did eat, rubbing them in their hands (Luke 6:1).

Оскільки використання різнорідних елементів в аналогічних позиціях контексту робить такі елементи еквонімами, бажання Колфілда стати ловцем у житті, *"catcher in the rye"*, та ловити дітей є висловленням бажання стати послідовником Христа, його учнем, що повністю відповідає контексту наступних творів Дж. Селінджера, зокрема,

“Franny” та “Zooney”. Мрія Колфілда ловити дітей є мрією врятувати їх від падіння (*to go over the cliff*), яке у контексті Біблії як текста-інтерпретанти означає гріхопадіння (*downfall*) та смерть.

Проте, активація цього третього тексту-інтерпретанти в процесі реалізації алюзії “*catcher in the rye*” спирається не на план сюжетних подій роману, Навпаки, Холден Колфілд експліцитно висловлює таке своє ставлення до християнської релігії:

Приклад 5

In the first place, I'm sort of an atheist. I like Jesus and all, but I don't care too much for most of the other stuff in the Bible. Take the Disciples, for instance. They annoy the hell out of me, if you want to know the truth. They were all right after Jesus was dead and all, but while He was alive, they were about as much use to Him as a hole in the head. All they did was keep letting Him down. I like almost anybody in the Bible better than the Disciples (Salinger).

Отже, закономірно, що при інтерпретації алюзії “*catcher in the rye*” суто з опорою на експліцитні структури авторського твору, без залучення третього тексту, вона залишається незрозумілою. Реакцією на монолог Колфілда, який є контекстом для досліджуваної алюзії, є довге мовчання його сестри та підозри читачів, котрим не вдалося зрозуміти досліджувану алюзію, що Колфілд є божевільним (див., наприклад, [25, с. 242–268]). Таким чином, нерозуміння алюзії “*catcher in the rye*” призводить до появи нових читацьких необґрунтованих інтерпретацій (див. [25, с. 461–487]): приміром, американець Марк Чепмен виправдовував свою вдалу спробу вбивства Дж. Леннона власним розумінням і наслідуванням образу Колфілда не як гуманіста, а передусім як активного противника фальші світу дорослих.

Цікаво, що концептуальна інтеграція усіх означених прецедентних феноменів уможлиблюється також поверхневими структурами їх лінгвостилістичного оформлення і базується на використанні усіма ними дієслова “*to catch*” у семантично або стилістично маркованій сполучуваності / дериваційній формі. Також, на наш погляд, реалізуватися та закріпитися алюзії “*catcher in the rye*” допомагає рідкісне для сучасної англійської орфографія сполучення літер “*rye*”. Така маркованість інтертексту,

його аграматичність (“*agrammaticalite*”, термін М. Ріффатера [22, с. 37]) і забезпечує його розпізнання читачем і є передумовою, але не запорукою, його успішної інтерпретації.

Алюзія виконує багато функцій. Зокрема, інтертекст (та алюзія як його різновид) пов’язаний із соціалізацією особистості [5, с. 248], його успішна генерація та розпізнання в комунікації є сигналом приналежності комунікантів до однієї лінгвокультурної спільноти. Однак, основною функцією алюзії, на наш погляд є смислотвірна: так, єдине словосполучення може сформувати зміст роману та виявити авторську інтенцію, особливо якщо воно винесене у сильну позицію.

Слід зазначити, що описаний процес реалізації алюзії в процесі її читацького сприйняття, як і інші різновиди концептуальної інтеграції, зазвичай проходить у читача підсвідомо – за словами Ж. Фокон’є та М. Тернера, до свідомості поступає лише спалах розуміння [19, с. 44]. У контексті утворення інтертекстуальних зв’язків варто взяти до уваги, що адекватно сприйнята алюзія викликає у читача підсвідоме задоволення, до якого можна застосувати термін Р. Янга “текстаз” [26, с. 32] (також результат блендінгу, концептуального та лексичного) у новому розумінні – для позначення читацького «задоволення від тексту» [3].

Викладені положення не вичерпують окресленої проблематики вивчення інтертексту та його конкретних різновидів. На наш погляд, перспективним для подальшого дослідження є контрастивний аналіз механізмів формування та функціонування алюзії та цитати як основних різновидів інтертексту в річищі лінгвостилістичного, когнітивного, дискурсивного та герменевтичного напрямків теорії інтертекстуальності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аксенова Н.С. Интертекстуальность в литературоведении и лингвистике: проблема выбора подхода [Электронный ресурс] / Н.С. Аксенова // Вестник МГОУ. – 2013. – № 1. – Режим доступа : <http://www.evestnik-mgou.ru/Articles/Doc/271>
2. Барт Р. От произведения к тексту / Р. Барт // Избранные работы: Семиотика. Поэтика. – М. : Прогресс, Универс, 1994. – С. 413–423.
3. Барт Р. Удовольствие от текста / Р. Барт // Избранные работы: Семиотика. Поэтика. – М. : Прогресс, Универс, 1994. – С. 462–518.

4. Васильев А.Д. Интертекстуальность: прецедентные феномены : учеб. пособие / А.Д. Васильев – М. : Флинта, 2015. – 342 с. 5. Денисова Г.В. В мире интертекста: язык, память, перевод / Г.В. Денисова – М. : Азбуковник, 2003. – 298 с. 6. Караулов Ю.Н. Предисловие / Ю.Н. Караулов // Денисова Г.В. В мире интертекста: язык, память, перевод. – М. : Азбуковник, 2003. – С. 9–15. 7. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов – М. : ЛКИ, 2010. – 264 с. 8. Корбут А.Ю. Повтор как средство структурной организации художественного прозаического текста (элементы симметрии) : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / А.Ю. Корбут. – М., 1995. – 21 с. 9. Лушникова Г.И. Интертекстуальность художественного произведения : учеб. пособие) / Г.И. Лушникова. – Кемерово : Изд-во КемГУ, 1995. – 82 с. 10. Метласова Т.М. Заглавие и эпиграф художественного текста как объект интертекстуального анализа [Электронный источник] / Т.М. Метласова. – Режим доступа : http://www.sgu.ru/sites/default/files/textdocsfiles/2014/02/26/dopolnennyu_doklad_metlasova_coru_coru.pdf 11. Москвин В.П. Интертекстуальность: Понятийный аппарат. Фигуры, жанры, стили / В.П. Москвин – М. : Либроком, 2013. – 168 с. 12. Слышкин Г.Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе / Г.Г. Слышкин – М : Academia, 2000. – 128 с. 13. Тарасова И. «Каждый бы подумал, как подумал Пушкин»: когнитивные механизмы интертекстуальности / И. Тарасова // Материалы международной научной конференции, посвященной 80-летию В.П. Григорьева. – М. : Управление технологиями, 2006. – С. 95–103. 14. Тороп П. Проблема интекста / П. Тороп // Ученые записки Тартусского гос. ун-та – 1981. – Вып. 567: Текст в тексте: труды по знаковым системам IV. – С. 33–45. 15. Тороп П. Тотальный переклад / П. Тороп – Вінниця : Нова Книга, 2015. – 264 с. 16. Фатеева Н.А. Интертекст в мире текстов: контрапункт интертекстуальности / Н.А. Фатеева. – М. : Либроком, 2011. – 280 с. 17. Чернявская В.Е. Лингвистика текста: Поликодовость. Интертекстуальность. Интердискурсивность : учеб. пособие / В.Е. Чернявская. – М. : Директ-Медиа, 2014. – 267 с. 18. Allen G. Intertextuality / G. Allen. – L., NY : Routledge, 2011. – 238 p. 19. Fauconnier G. The Way We Think: conceptual blending and the mind's hidden complexities / G. Fauconnier, M. Turner. – NY : Basic Books, 2003. – 440 p. 20. Hilfiger T. Iconic America / T. Hilfiger, G. Lois. – NY : Universe, 2007. – 349 p. 21. Riffaterre M. Compulsory Reader Response: the intertextual drive / M. Riffaterre // Intertextuality: theories and practice. – Manchester : Manchester Uni Press, 1991. – P. 56–78. 22. Riffaterre M. Contraintes intertextuelle / M. Riffaterre // Texte(s) et intertexte(s). – Amsterdam, 1997. – P. 35–54. 23. Riffaterre M. The Interpretant in Literary Semiotics / M. Riiffaterre // The American Journal of Semiotics. – 1985. – Vol. 3. – Issue 4. – P. 41–55. 24. Riffaterre M. Syllepsis / M. Riffaterre // Critical Inquiry. – 1980. – Vol. 6. – No. 4. – P. 625–638. 25. Shields D. Salinger / D. Shields, Sh. Solerno. – NY : Simon and Schuster, 2013. – 699 p. 26. Young R. Untying the Text: a post-structuralist reader / R. Young. – L. : Routledge and Kegan Paul, 1981. – 326 p.
- ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ**
1. Burns R. Comin Thro the Rye / Robert Burns [Electronic Source] – Access: <http://www.poetryfoundation.org/poem/173057> 2. Luke // The Bible: King James Version [Electronic Source] – Access: <http://www.kingjamesbibleonline.org/Luke-Chapter-5/> 3. Salinger J. The Catcher in the Rye / Jerome D. Salinger [Electronic Source] – Access: <http://genius.com/Jd-salinger-the-catcher-in-the-rye-chap-22-annotated/>
- REFERENCES**
- Aksyonova, N.S. (2013). Intertekstualnost v literaturovedenii i lingvistike: problema vybora podkhoda [Intertextuality in literary studies and linguistics: choosing an approach]. *Vestnik MGOU – MSRU Messenger*, 1. Available at <http://www.evestnik-mgou.ru/Articles/Doc/271> (Accessed 11 September 2015).
- Allen, G. (2011). *Intertextuality*. London and New York: Routledge.
- Barthes, R. (1994). Ot proizvedeniya k tekstu [From oeuvre to text]. In: R. Barthes *Izbrannye raboty. Semiotika. Poetika [Selected works. Semiotics. Poetics]*. Moscow: Progress, Universe, 413-423.
- Barthes, R. (1994). Udovolstviye ot teksta [The pleasure of the text]. In: R. Barthes *Izbrannye raboty. Semiotika. Poetika [Selected works. Semiotics. Poetics]*. Moscow: Progress, Universe, 462-518.
- Chernyavskaya, V.Ye. (2014). *Lingvistika teksta: Polikodovost'. Intertekstualnost'. Interdiskursivnost' [Text linguistics: polycoding, intertextuality, interdiscourse]*. Moscow: Direct-Media.
- Denisova, G.V. (2003). *V mire interteksta: yazyk, pamyat', perevod [Inside the world of intertext: language, memory, translation]*. Moscow: Azbukovnik.
- Fateyeva, N.A. (2011). *Intertekst v mire tekstov [Intertext in the world of texts]*. Moscow: Librokom.

- Fauconnier, G. and Turner, M. (2003). *The Way We Think: conceptual blending and the mind's hidden complexities*. New York: Basic Books.
- Hilfiger, T. and Lois, G. (2007). *Iconic America*. New York: Universe.
- Karaulov, Yu.N. (2003). Predisloviye [Introduction]. *G.V. Denisova (2003). V mire interteksta: yazyk, pamyat', perevod [Inside the intertext world: language, memory, translation]*. Moscow: Azbukovnik, 9-15.
- Karaulov, Yu.N. (2010). *Russkiy yazyk i yazykovaya lichnost'* [The Russian language and the linguistic personality]. Moscow: LKI.
- Korbut, A.Yu. (1995). *Povtor kak sredstvo strukturnoy organizatsii khudozhestvennogo prozaicheskogo teksta. Avtoref. diss. kand. filol. nauk [Repetition as a structural organizer of a fiction text. Cand. philol. sci. diss. abstract]*. Moscow, 21 p. (in Russian).
- Lushnikova, G.I. (1995). *Intertekstualnost' khudozhestvennogo proizvedeniya [Intertextuality of the fiction text]*. Kemerovo: Kemerovsky State University Press.
- Metlasova, T.M. (2014). *Zaglaviye i epigraf khudozhestvennogo teksta kak obyekti intertekstualnogo analiza [Fiction title and epigraph as the objects of intertextual analysis]*. Available at: http://www.sgu.ru/sites/default/files/textdocsfiles/2014/02/26/dopolnennyi_doklad_metlasova_copy_copy.pdf
- Moskvin, V.P. (2013). *Intertekstualnost': Ponyatiynyi apparat [Intertextuality: Basic notions]*. Moscow: Librocom.
- Riffaterre, M. (1991). Compulsory Reader Response: the intertextual drive. *Intertextuality: theories and practice*. Manchester: Manchester University Press, 56-78.
- Riffaterre, M. (1997). Contraintes intertextuelle. *Texte(s) et intertexte(s)*. Amsterdam, 35-54.
- Riffaterre, M. (1985). The Interpretant in Literary Semiotics. *The American Journal of Semiotics*, 3(4), 41-55.
- Riffaterre, M. (1980). Syllepsis. *Critical Inquiry*, 6(4), 625-638.
- Shields, D. and Solerno Sh. (2013). *Salinger*. New York: Simon and Schuster.
- Slyshkin, G.G. (2000). *Ot teksta k simvolu [From text to symbol]*. Moscow: Academia.
- Tarasova, I. (2006). "Everyone would think like Pushkin." *Khudozhestvennyi tekst kak dinamicheskaya systema [Fiction text as a dynamic system 2006, Moscow]*. Moscow, 95-103.
- Torop, P. (1981). Problema inteksta [Intekst problem]. *Uchenye zapiski Tartusskogo gos. universiteta – Proc. of Tartu State University*, 567(IV), 33-45 (in Russian).
- Torop, P. (2015). *Totalnyi pereklad [Total translation]*. Vinnytsya: Nova Knyga.
- Vasilyev, A.D. (2015). *Intertekstualnost': pretsedentnye phenomenon [Intertextuality: precedent phenomena]*. Moscow: Flinta.
- Young, R. (1981). *Untying the Text: a post-structuralist reader*. London: Routledge and Kegan Paul.

ТИПИ ПОВНОЇ КРЕОЛІЗАЦІЇ РЕКЛАМНОГО ТЕКСТУ

Т.А. Безугла (Харків)

Стаття присвячена встановленню особливостей взаємодії вербального і невербального компонентів у сучасних англо- та німецькомовних рекламних текстах з повною креолізацією. Виявлено два типи взаємодії вербального і невербального компонентів рекламного тексту – із домінуванням зображення і з домінуванням слогану. У першому випадку основне навантаження несе зображення, яке виконує функції додавання інформації про слоган, тлумачення його змісту, створення з ним фразової єдності. У другому випадку основне навантаження несе слоган, імплікатури конструюються на ґрунті ключових текстових концептів або пропозитивного зв'язку між вербальним і невербальним компонентами.

Ключові слова: імплікатура, креолізований текст, невербальний компонент, реклама, повна креолізація, слоган.

Безуглая Т.А. Типы полной креолизации рекламного текста. Статья посвящена установлению особенностей взаимодействия вербального и невербального компонентов в современных англо- и немецкоязычных рекламных текстах с полной креолизацией. Выведено два типа взаимодействия вербального и невербального компонентов рекламного текста – с доминированием изображения и с доминированием слогана. В первом случае основную нагрузку несет изображение, которое выполняет функции добавления информации про слоган, интерпретацию его смысла, создание с ним фразового единства. Во втором случае основную нагрузку несет слоган, импликатуры конструируются на основе ключевых текстовых компонентов или пропозициональной связи между вербальным и невербальным компонентами.

Ключевые слова: импликатура, креолизованный текст, невербальный компонент, реклама, полная креолизация, слоган.

Bezugla T.A. Types of full creolization of advertising texts. The article deals with establishing special aspects of interrelation between verbal and non-verbal components of advertising texts with full creolization. Two types of interrelation between verbal and non-verbal components are distinguished – with predominance of the picture and with predominance of the slogan. In the first case, the emphasis is laid on the picture which performs the functions of adding information to the slogan, interpreting its meaning, building a phrasal unity with it. In the second case, the slogan bears the main emphasis, implicatures are constructed on the basis of the propositional relation between verbal and non-verbal components.

Key words: advertising, creolized text, full creolization, implicature, non-verbal component, slogan.

У сучасній теорії медіакомунікацій все більше уваги приділяється іконічному компоненту, констатується стрімкий ріст образності в рекламі. За словами У. Майера, у сучасній рекламі зображення порівняно з текстом виконує значно більше функцій смислотворення, оскільки „лише через світлові надписи, заголовки та ключові зображення, риторичні слогани, плакатні символи, дохідливі джінгли сьогодні можна привернути більше уваги та споживчої готовності, ніж двадцять років тому“ [7, с. 95] (тут і далі – переклад іншомовних цитат мій, Т.Б.). У цьому зв'язку лінгвістичні дослідження рекла-

ми вже не обмежуються мовним рівнем, акцентується змінений „семіотичний ландшафт“ [10, с. 2], який полягає у мультимодусності [4] або мультимодальності, матеріальності тексту, що потребує графічного представлення [11, с. 7]. Тож аналіз рекламного тексту має «не нехтувати тим фактом, що зображення у тексті часто сприяють розумінню тексту» [9, с. 268].

Текст, складовими якого є дві негомогенні частини – вербальна та невербальна, отримав назву «креолізований текст» [5, с. 180] (також «полікодовий текст», «відеовербальний текст», «ізовер-

бальний комплекс», «ізоверб» тощо). Креолізований текст передбачає узгодженість, тісну взаємодію мовних та іконічних засобів, які утворюють одне візуальне, структурне, смислове та функціонуюче ціле, що забезпечує його комплексний вплив на адресата [1, с. 71–77]. За типом взаємодії невербального компонента з вербальним, тобто за ступенем креолізації, виокремлюють три групи креолізованих текстів – тексти з нульовою, частковою та повною креолізацією [1, с. 15], інакше – тексти з домінуванням, компліментарністю і автономією зображення [8, с. 493]. Дослідження кожного з цих типів тексту в рекламному дискурсі є актуальним завданням сучасного мовознавства.

Метою цієї статті є встановлення особливостей взаємодії вербального й невербального компонентів та виділення типів візуалізації імплікатур у сучасних англо- та німецькомовних рекламних текстах з повною креолізацією. Об'єктом дослідження є англо- та німецькомовні рекламні тексти з повною креолізацією, предметом – їх прагматичні та текстові властивості. Матеріал дослідження становить сучасна англо- та німецькомовна комерційна реклама, представлена текстами з повною креолізацією.

Під рекламним текстом розуміємо знаковий феномен, який складається як з вербальних, так і з невербальних знаків у письмовій або усній формі, продукується у межах рекламного дискурсу та відображає інтенцію продуцента вплинути на реципієнта таким чином, щоб той придбав товар або скористався послугою.

Рекламні тексти з повною креолізацією, безумовно, є найяскравішими та найцікавішими прикладами сучасної реклами, оскільки дозволяють у повній мірі реалізувати головне завдання реклами – сьогодні це вже не просто проінформувати споживача про товар або послугу, а, перш за все, «заплутати, зацікавити реципієнта і в такий спосіб примусити його довше затриматися на тексті» [6, с. 87]. Такі приклади рекламних текстів вимагають від читача інтенсивної когнітивної діяльності: ґрунтуючись на своїх знаннях про світ, мову, ситуацію, малюнках та контексті, читач повинен проаналізувати сукупність вербальних і невербальних компонентів рекламного тексту і вивести кінцеву імплікатуру, старанно сховану рекламодавцем [9, с. 268].

Імплікатури, які актуалізуються у свідомості реципієнта рекламного туксту на основі взаємодії вербальних і невербальних компонентів, становлять імпліцитні пропозиційні та іллокутивні смисли. Мовленнєві акти рекламного дискурсу належать до директивного типу, оскільки продуцент завжди має іллокутивну і перлокутивну мету спонукати реципієнта до придбання товару або послуги. При цьому МА є імпліцитними, не зустрічаються рекламні слогани на зразок *Buy our product!* Навіть якщо слоган виражено спонукальною структурою, за нею стоїть пропозиційна імплікатура, наприклад: *Treat your food to something good +> Use NIKOL Baking Dish!*

Вербальний компонент зазвичай складається зі слогана, заголовка або підпису, поточного тексту та відповідного купону, адреси, телефону, факсу. Не в усіх рекламних текстах наявні усі структурні елементи, тому вони є вільним, флексибельним типом тексту. До невербального компоненту відносимо зображення товару, фонове зображення рекламного повідомлення та логотип фірми, а також характер і форму вербальних елементів.

Невербальні елементи за способом передачі інформації поділяються на дві групи: набірні та зображальні. До перших належать шрифт (характер, форма і кегль шрифту, його колір, особливо у контрасті з фоном), пробіли між словами, поля, декоративні елементи (лінійки, що утворюють рамки, орнаменти, прикраси, умовні позначення, закладені у каталоги комп'ютерних шрифтів), до других – фотографії та малюнки. Останні є різновидами іконічних знаків – образів тих предметів, які вони означають, їх дія ґрунтується на подібності означуваного й означального [2, с. 82–107].

Варто зазначити, що усі вербальні та невербальні елементи рекламного тексту беруть участь у креолізації у різному ступені. Безумовною домінантою вербальної частини вважається слоган – висловлення, яке в стислому вигляді висловлює основну рекламну пропозицію та відображає філософію фірми, її корпоративну політику [3]. Ця домінантність зумовлюється провідними характеристиками слогану: стислістю, простотою, мнемонічною функцією (здатністю легко запам'ятовуватися), яка уможливорює диференціацію товару чи компанії з-поміж конкурентів [там само].

У невербальному компоненті головну роль відіграє зображення, або іконічний компонент, в той час як набірні (інакше – парамовні) невербальні елементи є суміжним явищем з найменшим ступенем креолізації, оскільки не створюють автономних семіотичних систем [5, с. 180]. Тому доцільно зосередити увагу на взаємодії слогану та іконічного компоненту.

У текстах з повною креолізацією вербальний і невербальний компоненти знаходяться у синсемантичних відношеннях, тобто не можуть існувати окремо [1, с. 15] (пор.: «моносемічна реклама» [8, с. 492]). Спостерігаємо два типи взаємодії вербального й невербального компонентів у текстах з повною креолізацією: із домінуванням зображення і з домінуванням слогану.

У текстах із домінуванням зображення саме зображення несе основне навантаження. Слоган без зображення є незрозумілим або зрозумілим неповністю, тобто якщо вилучити зображення, зміст слогану буде втрачено. Зображення виконує в цьому випадку три функції: 1) додавання інформації про слоган, 2) тлумачення його змісту, 3) створення з ним фразової єдності.

Першу функцію ілюструє рекламний текст годинника марки IWC, який складається із зображення цього годинника і слогану *Fast so schön wie eine Frau. Tickt aber richtig*. Вочевидь, зміст слогану буде незрозумілим без зображення годинника, оскільки дієслово *ticken* у цьому контексті сприймається у переносному значенні – «думати», «думати й діяти», «поводитися» («Майже такий красивий, як жінка. Але поводиться правильно»), і тільки при зображенні годинника читач сприймає пряме значення цього слова – «працювати», «функціонувати» (про годинник). Отже, вербальний компонент, що може бути утлумачений двома шляхами, пояснюється за допомогою невербального.

Наведений приклад ілюструє також візуалізацію окремих елементів пропозиції, яка є характерною для рекламних текстів із повною креолізацією, у цьому випадку це суб'єктний аргумент – *die Uhr IWS*. Складна пропозиція *Die Uhr ist fast so schön wie eine Frau, aber die Uhr tickt richtig* є експліцитною, оскільки візуалізація дорівнює експлікації, хоча й за допомогою іншої знакової системи. Імплікатура, яка актуалізується на ґрунті цього

рекламного тексту, насамперед, за допомогою протиставного сполучника *aber*, належить до пресупозиційного фонду реципієнта – розповсюджені стереотипної думки про непередбачуваність поведінки красивої жінки; у такий спосіб підсилюється якісність рекламованого годинника: +> *Eine schöne Frau tickt oft nicht richtig, im Gegensatz zur Uhr IWS* +> *Kaufen Sie die Uhr IWS!*

Другу функцію зображення – тлумачення змісту слогану – знаходимо у англomовному рекламному тексті батарейок *Kodak*. Вербальний компонент складається зі слогану *JUST WHEN YOU THOUGHT IT WAS DEAD*. Невербальний компонент представлено міні-зображенням товару унизу поряд зі слоганом і великим зображенням шкури тигру, що лежить на підлозі у якості декору, і його голови, яка ніби оживає і кусає справжню собаку за задню лапу. Сам по собі, без невербального компоненту, вербальний не містить смислу, реципієнтові не зрозуміло, що таке *it* і чому воно мертво. В англійській мові слово *dead* означає не тільки «мертвий», але вживається на позначення батарейки, що сіла. Отже, у цьому випадку читач виводить такі імплікатури: *Just when you thought it was dead* +> *Our battery is not dead* +> *Our batteries continue working when other batteries are already dead.* +> *If you want your battery to last longer, buy Kodak.*

У наведених прикладах актуалізації імплікатури сприяє багатозначність уживаних лексем, яка, на думку Т. Шкерлавай, відіграє важливу роль у сучасних рекламних текстах: „Рекламний текст виглядає більш когерентним, коли зображальні елементи поряд з текстом сприяють виникненню багатозначності, а у деяких випадках зображення саме по собі призводить до виникнення багатозначності у тексті. Таким чином, зображення виступає важливим елементом у багатьох багатозначних рекламних текстах, хоча не завжди грає вирішальну роль у розумінні багатозначних мовних ігор» [9, с. 278].

У першому наведеному прикладі слово *ticken* у прямому значенні стосується зображеного рекламованого товару, переносне – актуалізується в слогані, у другому прикладі – навпаки: пряме значення слова *dead* вживається у слогані, переносне реалізується у зображенні.

Третя функція зображення – створення зі слоганом фразової єдності – має місце у випадках, коли іконічний компонент «вбудовано» у слоган, тобто він уживається замість певної частини вербального компоненту. У таких текстах слоган є не просто незрозумілим за відсутності зображення, а неповним, оскільки іконічний компонент виступає інтегрованою, невід’ємною частиною вербального. Приміром, у рекламному тексті іспанського виробника фруктів *SimpleFruit* це виглядає у такий спосіб: на білому фоні зображено банан, що є складовою частиною фразової єдності: [picture of a banana] *V.S. backslap from your superior*. Актуалізується імплікатура +>*Fruit can create good working environment as well as a backslap from your superior* +>*Buy SimpleFruit to improve your relationships at work*.

У вербальний компонент іншого рекламного тексту тієї ж рекламної кампанії включено зображення персику: [picture of a peach] *V.S. paintball afternoon*. Нижче дрібним шрифтом говориться про здатність фруктів покращувати командну роботу та атмосферу в офісі не гірше, ніж хлопком по плечу від начальника або командною грою у пейнтбол. Тож реципієнт виводить імплікатуру +> *Fruit can help in teambuilding as a paintball game with your colleagues* +> *Buy SimpleFruit to improve your relationships at work*.

У текстах із домінуванням слогану основне смислове навантаження має саме слоган. Зображення без слогану є незрозумілим або зрозумілим неповністю, тобто якщо вилучити слоган, імплікатура, яка актуалізується за допомогою зображення, зникає. Характерною особливістю конструювання імплікатур у текстах цього типу є довгий ланцюжок виведення кінцевої імплікатури, яка має директивний іллокутивний смисл указанного зразка. Велику роль у цьому процесі відіграє логотип, оскільки назва товару не експлікується у слогані та відсутня у невербальному компоненті.

Спостерігаємо два різновиди візуалізації імплікатур у текстах цього типу. У першому випадку зображення активує у свідомості реципієнта текстові концепти, які є ключовими для конструювання імпліцитних пропозицій. Приміром, у рекламному тексті сайту з працевлаштування *jobpilot*, де зображено двох молодих людей – сучасного

молодого чоловіка та молоду жінку консервативного вигляду. Чоловік та жінка повністю не відповідають одне одному, є повними протилежностями, тому, хоча чоловік обіймає жінку, він виглядає незадоволеним. Це зображення активує у реципієнта концепти *PARTNERSUCHE*, *MANN*, *FRAU*, *UNZUFRIEDENHEIT* / *ZUFRIEDENHEIT*, *INTERESSE*, *LIEBE*, за допомогою яких та слогану *Hauptsache, du findest einen Job, der zu dir passt!* конструюється ланцюжок імплікатур: +> *Eine Arbeit zu finden, die einem nicht gefällt, ist dasselbe, wie eine Frau zu heiraten, die man nicht liebt* +> *Den Job soll man lieben, wie eine Frau* +> *Wenn Du mit deinem Job unzufrieden bist, hilft Dir die Internetseite zu Jobsuche jobpilot.de* +> *Log auf der Internetseite jobpilot.de ein!*

У другому випадку має місце візуалізація ситуації, яка є актуальною для товару, що рекламується, тож імплікатури конструюються на ґрунті пропозитивного зв’язку між вербальним і невербальним компонентами.

Частотним у текстах цього типу є створення комічного ефекту завдяки інконгруентному зв’язку між концептами, активованими на ґрунті вербального й невербального компонентів, або між елементами невербального компоненту. Наприклад, у рекламному тексті репелента *SBP* невербальний компонент складається з зображення жаби, що тримає у руках табличку з надписом *Will work for food*. На ґрунті слогана *No insects left* і зображення самого товару читач формує ланцюжок імплікатур у такий спосіб: +> *If a frog has to work for food, it hasn't got any* +> *That means that the insects the frog is used to eat are gone* +> *The insects disappeared thanks to SBP insect repellent* +> *If you use SBP, there will be no insects in your house* +> *Buy SBP insect repellent!*

Таким чином, аналіз взаємодії вербального й невербального компонентів рекламних текстів з повною креолізацією виявив два типи такої взаємодії – із домінуванням зображення і з домінуванням слогану. У першому випадку основне навантаження несе зображення, яке виконує функції додавання інформації про слоган, тлумачення його змісту, створення з ним фразової єдності. У другому випадку основне навантаження несе слоган, імплікатури конструюються на ґрунті ключо-

вих текстових концептів або пропозитивного зв'язку між вербальним і невербальним компонентами.

Перспективним є аналіз особливостей взаємодії вербального й невербального компонентів та виділення типів візуалізації імплікатур у сучасних англо- та німецькомовних рекламних текстах з частковою креолізацією.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анисимова Е.Е. Лингвистика текста и межкультурная коммуникация (на материале креолизованных текстов) / Е.Е. Анисимова. – М. : Изд. центр «Академия», 2003. – 128 с. 2. Минаева Л.В. Мульти-модусность текстов печатных СМИ и рекламы / Л.В. Минаева // Вестник МГУ. – Сер. 19 : Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2002. – № 4. – С. 26–31. 3. Волкова В.В. Дизайн рекламы / В.В. Волкова. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1999. – 144 с. 4. Кафтанджиев Х. Тексты печатной рекламы [Электронный ресурс] / Х. Кафтанджиев. – М. : «Смысл», 1995. – Режим доступа: <http://www.krugosvet.ru/articles/82/1008262/1008262a1.htm>. 5. Сорокин Ю.А. Креолизованные тексты и их коммуникативная функция / Ю.А. Сорокин, Е.Ф. Тарасов // Оптимизация речевого воздействия. – М. : Ин-т языкознания РАН, 1990. – С. 180–196. 6. Dittgen A.M. Regeln für Abweichungen: funktionale sprachspielerische Abweichungen in Zeitungsüberschriften, Werbeschlagzeilen, Werbeslogans, Wandsprüchen und Titeln / Andrea Maria Dittgen. – Frankfurt am Main/Bern/New York/Paris : Peter Lang, 1989. – 209 S. 7. Meyer U. Poetik der Werbung / U. Meyer. – Berlin : Erich Schmidt Verlag GmbH & Co KG. – 2010. – 342 S. 8. Nöth W. Der Zusammenhang von Text und Bild / W. Nöth // Text- und Gesprächslinguistik. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung. – Berlin, New York: Walter de Gruyter, 2000. – S. 489–496. 9. Škerlavaj T. Zur Rolle des Bildes in mehrdeutigen Werbetexten [Электронный ресурс] / Т. Škerlavaj // Text und Diskurs. – 2014. – Heft 7. – S. 267–283. – Режим доступа : http://www.tekst-dyskurs.eu/images/pdf/zeszyt_7/Skerlavaj_ZurRolleDesBildes.pdf 10. Stöckl H. Die Sprache im Bild – das Bild in der Sprache. Zur Verknüpfung von Sprache und Bild im Massenmedialen Text / H. Stöckl. – Berlin, New York : Walter de Gruyter, 2004. – 421 S. 11. Stöckl H. Typographie: Gewand und Körper des Textes – Linguistische Überlegungen zu

typographischer Gestaltung / Hartmut Stöckl // Zeitschrift für angewandte Linguistik, Heft 41. – Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien, 2004. – S. 5–48.

REFERENCES

Anisimova, E.E. (2003). *Lingvistika teksta i mezhkul'turnaja komunikacija (na materiale kreolizirovannyh tekstov)* [Textlinguistics and cross-cultural communication (based on creolized texts)]. Moscow: Izd. centr «Akademija». (in Russian)

Dittgen, A.M. (1989). *Regeln für Abweichungen: funktionale sprachspielerische Abweichungen in Zeitungsüberschriften, Werbeschlagzeilen, Werbeslogans, Wandsprüchen und Titeln*. Frankfurt am Main/Bern/New York/Paris: Peter Lang.

Kaftandzhiev, H. (1995). *Teksty pechatnoj reklamy* [Printed advertising texts]. Moscow: Smysl. Available at: <http://www.krugosvet.ru/articles/82/1008262/1008262a1.htm>. (in Russian)

Meyer, U. (2010). *Poetik der Werbung*. Berlin: Erich Schmidt Verlag GmbH & Co KG.

Minaeva, L.V. (2002). *Mul'timodusnost' tekstov pechatnyh SMI i reklamy* [Multimodality of printed massmedia and advertisements]. *Lingvistika i mezhkul'turnaja komunikacija – Linguistics and cross-cultural communication*, 4, 26–31. (in Russian)

Nöth, W. (2000). Der Zusammenhang von Text und Bild. In: Brinker, Klaus et al. (eds.): *Text- und Gesprächslinguistik. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung*. Berlin, 489–496.

Škerlavaj, T. (2014). Zur Rolle des Bildes in mehrdeutigen Werbetexten. *Text und Diskurs, Heft 7*, 267–283.

Sorokin, Y.A., and Tarasov, E.F. (1990). Kreolizirovannye teksty i ih kommunikativnaja funkciya [Creolized texts and their communicative function]. In: *Optimizacija rechevogo vozdejstvija – Speech influence optimization*. Moscow: In-t jazykoznanija RAN, 180–196. (in Russian)

Stöckl, H. (2004). *Die Sprache im Bild – das Bild in der Sprache. Zur Verknüpfung von Sprache und Bild im Massenmedialen Text*. Berlin, New York: Walter de Gruyter.

Stöckl, H. (2004). Typographie: Gewand und Körper des Textes – Linguistische Überlegungen zu typographischer Gestaltung. *Zeitschrift für angewandte Linguistik*, 41, 5–48.

Volkova, V.V. (1999). *Dizajn reklamy* [Advertising design]. Rostov-na-Donu: Feniks. (in Russian)

УДК 811.111'373(045)

ХОЛО-МЕРОНИМИЧЕСКИЕ СТРУКТУРЫ В СИСТЕМЕ ПРОСТРАНСТВЕННОЙ ЛЕКСИКИ СОВРЕМЕННОГО АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Н.В. Кузьменко (Минск, Беларусь)

Статья посвящена проблеме выявления холо-меронимических структур в системе меронимической лексики с пространственной семантикой современного английского языка. Меронимический тип семантической связи охватывает весьма обширное лексико-семантическое поле наименований частей пространства, которое имеет сложную структуру и включает ряд своеобразных групп, обозначающих разные виды пространства. При этом иерархически организованной группой является лишь одна – наименования частей перцептивного пространства, где наиболее разветвленные и глубокие меронимические структуры образуются именами функциональных частей близких человеку в его повседневной жизнедеятельности пространств.

Ключевые слова: мероним, пространственная лексика, семантические отношения, холо-меронимическая структура, холоним.

Н.В. Кузьменко. Холо-меронімні структури в системі просторової лексики сучасної англійської мови. Стаття присвячена проблемі виявлення холо-меронімичних структур у системі меронімичної лексики із просторовою семантикою сучасної англійської мови. Метонімичний тип семантичного зв'язку охоплює досить обширне лексико-семантичне поле найменувань частин простору, який має складну структуру і включає ряд своєрідних груп, що позначають різні види простору. При цьому ієрархічно організованою групою є лише одна – найменування частин перцептивного простору, де найбільш розгалужені й глибокі меронімичні структури утворюються іменами функціональних частин, які близькі людині в її повсякденній життєдіяльності просторів.

Ключові слова: меронім, просторова лексика, семантичні відносини, холо-меронімична структура, холонім.

Kuzmenko N.V. Holo-meronymic structures in the system of spatial lexicon of contemporary English. The article deals with the problem of holo-meronymic structures elicitation in the system of meronymic lexemes with spatial meaning in contemporary English. Meronymic semantic relations cover an extensive lexical-semantic field of names for the parts of space. The field is of complex organization. It includes a number of peculiar groups which denote different types of space. There is only one hierarchically organized group among them – the names for the parts of perceptual space. The most branching and deep meronymic structures are formed by the names of functional space parts denoting those space areas which are closest to man in his everyday life.

Key words: meronym, spatial lexicon, semantic relations, holo-meronymic structure, holonym.

1. Вступление

Одним из глобальных типов семантической связи в лексике является меронимический тип. Роль меронимических отношений в организации лексической системы языка настолько велика, что они выступают объектом многочисленных исследований (А.И. Смирницкий, В.Г. Гак, М.В. Никитин, Дж. Лайонз, Д. Круз, М. Айрис, А. Вежбицка, Н.Д. Арутюнова, Р. М. Фрумкина и др.). Дан-

ный тип отношений признан организующим прежде всего в лексико-семантических системах предметной лексики, в частности – в системе наименований частей натурфактов и артефактов, частей животных, растений, а также в системе наименований частей тела человека, меронимическая иерархия которой выступает «эталонном» холо-меронимической¹ структуры (Дж. Лайонз, С. Браун, Э. Андерсен, Р.М. Фрумкина, А.Д. Мостовая,

Е.В. Рахилина). Как показали результаты нашего исследования, меронимия характерна также и для пространственной лексики, что, очевидно, подчеркивает ее глобальность.

Пространственная лексика – обширная лексическая категория, отражающая одну из основополагающих онтологических категорий. К сожалению, отсутствие данных об общем составе лексического поля с пространственной семантикой в современном английском языке не позволяет нам установить в нем место меронимической пространственной лексики. Поэтому в рамках данной статьи мы преследуем цель поскромнее: *во-первых*, установить границы меронимического поля пространства в современном английском языке и иерархически организованные участки в нем; *во-вторых*, выявить холо-меронимические структуры (если таковые возможны) в установленных секторах поля и, *в-третьих*, выявить свойства полученных холо-меронимических структур (глубину, ширину, характер конфигурации).

2. Методика исследования

Для решения поставленных задач необходимо прежде всего определить те наименования областей пространства, которые выступают непосредственно меронимами. Основным критерием принадлежности имен существительных любого типа (как предметных, так и абстрактных) к классу меронимов выступает наличие в их значениях семы *'part'* в качестве общекатегориальной семы (архисемы) лексического значения. Основным источником данных о семантике исследуемых лексических единиц выступают в настоящем исследовании лексикографические дефиниции из одного из наиболее авторитетных учебных толковых словарей современного английского языка – Оксфордского толкового словаря современного английского языка под общей редакцией А. Хорнби. Таким образом, в лексикографических дефинициях наименование *part* выступает в качестве гипермеронимического идентификатора. Данное наименование является лексемой

с широким объемом референции (экстенсионалом), объединяющим множество более специализированных обозначений части². Для исследуемой лексики такими специализированными обозначениями некоторой части пространства выступают наименования *'area'*, *'strip'*, *'section'*, *'piece'* и т.д. Ср., например:

plantation 'плантация' *'a large area of land, especially in a hot country, where crops such as coffee, sugar, rubber, etc. are grown'* (обширная территория земли, особенно в жарких странах, где выращивают кофе, сахар, резину и т.д.).

Таким образом, меронимическое поле пространственной лексики в современном английском языке состоит из 332 лексических единиц (ЛЕ).

На следующем этапе исследования мы прибегали к распространенной формуле *"A is a part of B"* (Дж. Лайонз, Д.А. Круз, Дж. Э. Миллер и др.), которая послужила диагностирующей конструкцией при установлении иерархически организованных участков поля, что, в свою очередь, потребовало выявления наименования целого. Холонимы определялись в семантической структуре меронимов путем установления в их дефинициях конкретизатора – структурной части словарного толкования меронима, которая уточняет архисему *'part'*, называя целое, и одновременно указывает на то, что данное наименование целого выступает холонимом по отношению к дефинируемому мерониму. Ср., например:

estuary *'the wide part of a river where it flows into the sea'* (широкая часть реки, где она впадает в море) [13], где наименования *estuary* и *river* выступают в качестве меронима и холонима соответственно, находясь друг с другом в холо-меронимических отношениях.

3. Интерпретация результатов

В ходе исследования было выявлено, что поле меронимической лексики с пространственной семантикой охватывается холо-меронимическими отношениями в неравной степени и может быть условно поделено на 4 сектора (группы). См. рис. 1.

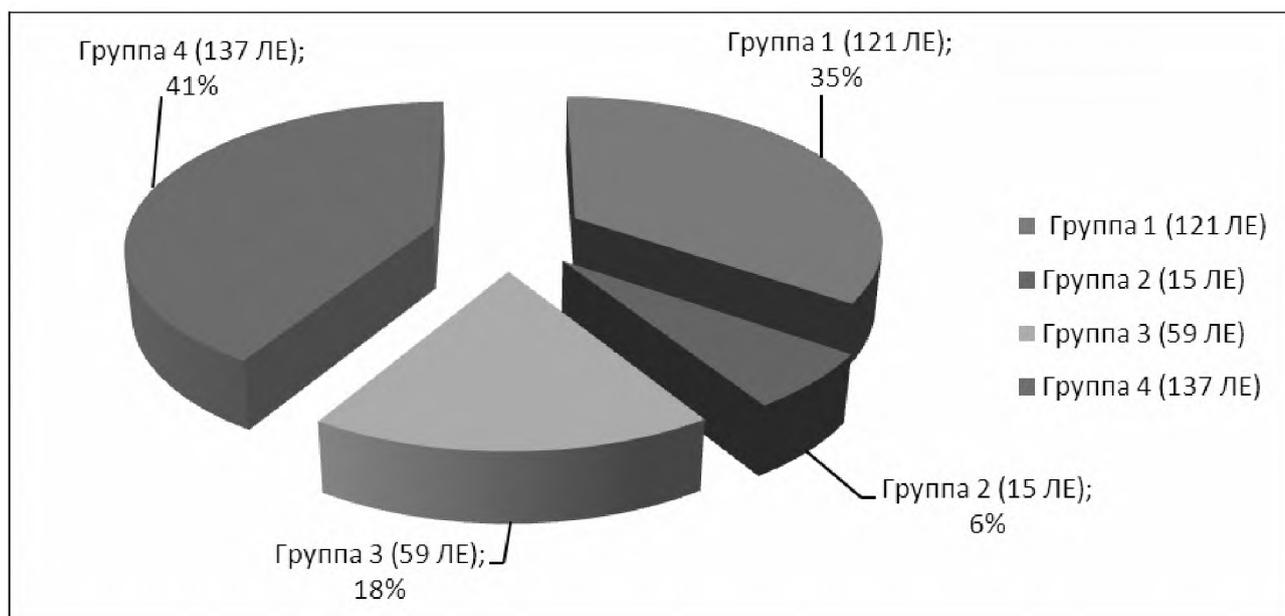

Рис. 1. Меронимический тип связи в системе наименований частей пространств

Первую группу (121 ЛЕ) образуют наименования областей пространства с определенными функциональными характеристиками. В словарных толкованиях меронимов данной группы конструкции «*part/piece/strip/area of ...*» реализуют не партитивное, а квалификативное значение (Р. Якобсон, Н.Н. Бочкарева, Е.С. Кутасина, Э.В. Игнатъева). Ср., например:

quagmire 'болото' '*an area of soft wet ground*' (область, участок мягкой влажной земли).

Как следует из приведенной дефиниции, при помощи конструкции «*area of land/ground ...*» абстрагируется от предмета какое-либо из его свойств» [6. с. 149], т.е. в семантике подобных лексем фиксируется не сама часть пространства и целое, к которому она прилежит, а определенное свойство целого либо части, их качество или функция. Ср., также:

airstrip 'взлетно-посадочная полоса' '*a narrow piece of cleared land that an aircraft can land on*' (узкая полоса очищенной земли, на которую может приземлиться самолет).

enclosure 'a piece of land that is surrounded by a fence or wall and is used for a particular purpose' (участок земли, огороженный забором или стеной и используемый с определенной целью).

Таким образом, лексические единицы группы 1 выступают не столько меронимами, сколько ква-

лификативами. В силу семантических особенностей единиц данной группы холо-меронимические отношения для них нехарактерны.

Вторую группу составляют 15 наиболее общих наименований областей и точек пространства, для семантики которых характерно преобладание «сигнификативных признаков» [5. с. 107], что обуславливает их близость к абстрактной лексике:

middle/midst 'середина', *zone* 'зона', *area* 'область', *spread* 'протяженность', *side* 'сторона', *inside* 'внутренняя часть', *outside* 'внешняя часть', *heart/centre* 'центр', *expanse* 'ширь, простор', *district* 'район, область, округ', *corner 1³* 'угол', *corner 6* 'отдаленное место', *end 2* 'край чего-л'.

Данные наименования обозначают готовые части пространства, «постигаемые умом сущности, не имеющие прямых, непосредственных связей с реалиями материального мира» [4], которые сами членению не подлежат. Соответственно, ЛЕ группы 2 холо-меронимических структур не образуют, однако участвуют в обозначении дальнейшего членения различных видов пространства. Ср., например:

district 'an area of a country or town, especially one that has particular features' (часть страны или города, имеющая отличительные особенности), *corner 1* 'a part of something where two or more sides, lines or edges' (место, область, где соеди-

няются стороны, линии, края).

Результаты исследований А. Херсковитс, А.В. Кравченко и др. показывают, что при формировании пространственных концептов важную роль играет фактор размерной сопоставимости, что объясняется характером восприятия человеком окружающей действительности [12; 3]. В сопоставлении с человеком как «мерой всех вещей» и предметами, которыми он оперирует в процессе жизнедеятельности, пространство представляется как безграничный трудно осязаемый континуум, который представляет собой единое целое, для удобства делимое на части лишь приблизительно. Это подтверждают выявленные нами группы. Особенности изучаемой лексики наводят на мысль о том, что деление обширных областей пространства в сознании носителей языка на отдельные части (области) не обязательно предполагает их структурное объединение в целое с четким определением границ как части, так и самого целого. Данное наблюдение находит подтверждение в исследованиях отечественных (Н.Ю. Шведова) и зарубежных лингвистов, согласно которым пространство в языке условно делится на **перцептивное** (чувственно (зрительно) воспринимаемое; авторы Русского семантического словаря наименования такого пространства относят к конкретной лексике) и **воображаемое** (такое пространство, одномоментное зрительное восприятие и отграничение которого в его целостности невозможно – например, *expanse*; в Русском семантическом словаре это абстрактная лексика) [4; 10; 11]. Таким образом, ЛЕ, входящие в группу 2, называют части воображаемого пространства и выступают средством дискретизации в реальности не осязаемой, а потому едва ли четко делимой внеязыковой действительности.

Еще одним неиерархически организованным сектором меронимического поля пространственной лексики выступает группа 3 (59 ЛЕ). В значении меронимов данной группы акцентируются метрические характеристики области пространства – непрерывность (континуальность) и размер – без указания на четкие границы:

forest ‘лес’ ‘*a large area of land that is thickly covered with trees*’ (большая площадь земли, густо покрытая деревьями),

heath ‘пустошь’ ‘*a large area of open land that is not used for farming and is covered with rough grass and other small wild plants*’,

grassland ‘луг’ ‘*a large area of open land covered with wild grass*’,

hollow ‘лощина’ ‘*an area that is lower than the surface around it, especially on the ground*’.

О.А. Артемова относит данные ЛЕ к отдельному лексическому микрополю, основанному на метрической модели пространства (Дж. Миллер и Ф.Н. Джонсон-Лэрд, К. Бюлер, А. Херсковитс, Л. Талми, С. Свороу, С. Левинсон и др.). Как показывает исследование автора, основное свойство модели – непрерывность – прежде всего связано с типом ландшафта. Как правило, данную характеристику получают такие «континуальные ландшафтные объекты» как поле, лес, степь и т.д. [1. с. 90]. Данные обширные области земной поверхности также можно отнести к условно отграниченным областям пространства.

Единственным **иерархически организованным** сектором исследуемого лексического поля является наиболее многочисленная группа 4 – меронимы-наименования частей чувственно воспринимаемого пространства (137 ЛЕ). Именно данное (перцептивное) пространство, как показывают результаты нашего исследования, подлежат наиболее детальному членению. К нему относятся наземное и водное пространства как наиболее привычные для человека виды среды, что находит отражение в значениях меронимов следующих подгрупп:

(1) наименования частей наземного пространства (*garden* ‘сад’, *lawn* ‘лужайка’, *backyard* ‘задний двор’, *foreshore* ‘полоса осушки’, *island* ‘остров’ и т.д.);

(2) частей водного (*backwater* ‘заводь’, *lagoon* ‘лагуна’);

(3) воздушного пространства (*airspace* ‘воздушное пространство’, *ionosphere* ‘ионосфера’).

В большинстве своем единицы данной группы репрезентируют ориентационные пространственные характеристики, зачастую со значением близости/отдаленности (в структуре значения выделяется семантический признак «расстояние» и уточняющие его семантические компоненты «близко»/ «недалеко»/ «далеко»). Ср., например:

outfield ‘the part of a cricket or baseball field furthest from the player who is batting (самая дальняя от разыгрывающего часть крикетного или бейсбольного поля),

basin ‘an area of land around a large river with streams running down into it’ (область земли вокруг (т.е. недалеко) большой реки со всеми ее притоками).

Необходимо отметить, что в большинстве случаев денотатом меронима как наименования части пространства выступает не точка, а область, обладающая определенной формой, размером и границами. Этот факт подтверждается тем, что в структуре значения выявленных в данной группе меронимов находят свое отражение такие топологические характеристики вычленяемого участка пространства как форма и размер (*isthmus* ‘a narrow strip of land, with water on each side, that joins two larger pieces of land’ (узкая полоса земли, окруженная с обеих сторон водой и соединяющая два больших участка земли)).

Таким образом, система меронимической пространственной лексики неоднородна. Меронимический тип семантической связи охватывает весьма обширное лексико-семантическое поле пространства, которое имеет сложную структуру и включает ряд своеобразных групп, обозначающих разные виды пространства. При этом структурному членению подлежат не все пространства, а лишь определенные – перцептивные – виды.

Согласно результатам нашего исследования, наиболее подробному структурированию подлежат денотаты лексических единиц *country* ‘страна’, *city/town* ‘город’, *dwelling/home* ‘жилище’, *road* ‘дорога, дорожное полотно’, *river* ‘река’ и *sea* ‘море’. Полученные холо-меронимические структуры в исследуемых подгруппах представляют собой радиальные и радиально-цепочечные конфигурации от 2 до 5 уровней в глубину². См. таблицу 1.

Характерной особенностью радиальных меронимических структур является их пересечение с таким типом парадигматических множеств, как градуальные ряды, которые в свою очередь включают также синонимические ряды и антонимические пары. Под градуальным типом лексических парадигм в лингвистике понимается по-

следовательность эквивалентных единиц (по меньшей мере, трех), обладающих одной или несколькими семами, одна из которых повторяется с количественными изменениями [9].

В нашем случае градация выражена в семантике меронимов словами-градуаторами (термин С.М. Колесниковой [2]) – именами прилагательными со значением расстояния в разных степенях сравнения (*outskirts* ‘the parts of a town or city that are furthest from the centre’ (окраина – часть города, наиболее удаленная от центра). См. схему 1. Ряды образуются со-меронимами второго уровня, которые вступают друг с другом в градуальные оппозиции (Н.С. Трубецкой, Р.О. Якобсон, Л.А. Новиков), представленные в рамках антонимических отношений «центр – периферия». Меронимами на полярных точках градуальной шкалы выступают ЛЕ, обозначающие центр описываемой холонимом пространственной области (*heartland/interior/centre*) и ее самую дальнюю периферию соответственно (*reaches*)³, а промежуточные ЛЕ (в силу отсутствия в значении четкого указания на границы отделяемой области) могут следовать друг за другом в произвольном порядке.

Таким образом, пересечение холо-меронимической структуры с градуальными рядами указывает на способность человеческого мышления не просто членить пространство на определенные области, но и количественно характеризовать их, соотносить между собой.

Вместе с тем пересечение полученных иерархий с синонимическими рядами на всех уровнях свидетельствует о целом комплексе сложных семантических отношений в исследуемой лексике.

Аналогичные холо-меронимические структуры наблюдаются в группе меронимов, обозначающих части водного пространства: *sea* ‘море’ – *bay* ‘бухта’, *gulf* ‘залив’, *inlet* ‘небольшая бухта’, *etc.* (См. схему 2.) Данные структуры включают сравнительно небольшое количество ЛЕ, что позволяет сделать вывод о том, что обширный пространственный континуум (море, океан, страна, город и т.д.) делится на части лишь приблизительно и не так детально, в отличие, например, от жилища человека или наиболее функционально нагруженных зданий (больницы, образовательные, культурные и религиозные сооружения) (об этом см. ниже).

Таблиця 1

Холо-меронимические структуры в системе пространственной лексики

Кон- фигу- рация	Схема 1. Холо-меронимическая структура «city/town»	Схема 2. Холо-меронимическая структура «sea»
радиальная		
радиально-цепочечная		

Очевидным становится при этом одномерный характер членения пространства, когда детальное деление пространственной области происходит только по одной – горизонтальной – оси, реализуя трехкомпонентную модель *близко – недалеко – далеко*. Иными словами, членению подлежит «та область пространства<...>, которая расположена по горизонтали от него [человека – прим. наши. Н.К.], приблизительно на одном с ним уровне, и при этом, как правило, совпадает с поверхностью земли (традиционной сферой «естественного» освоения пространства) [7, с. 30].

Функциональная нагруженность и значимость для человека определенной области пространства предопределяет свойства структуры с **радиально-цепочечной конфигурацией**:

house/home ‘place where you live’ (дом – место, где живешь) – *backyard* ‘задний двор’ – *garden* ‘сад, огород’, где *garden* – *patio/terrace* ‘терраса’, *lawn* ‘лужайка’, *bed* ‘грядка, клумба’, *rockery* ‘участок сада, декорированный камнями, среди которых растут декоративные насаждения’, *etc.*

Так, наиболее глубокая и разветвленная структура (5 уровней в глубину) получена в подгруппе наименований частей пространства жилого дома (см. схему 4). Здесь наименование *house* рассматривается как означающее ограниченное конструкцией здания внутреннее пространство и, следовательно, как холоним следующей структуры:

house – *storey/floor/level* ‘этаж’, *upstairs* ‘верхний этаж’, *downstairs* ‘нижний этаж’, *stairwell* ‘лестничная клетка’, *shaft* ‘лестничная шахта’, *room* ‘комната’ (*attic* ‘чердак, мансарда’, *bathroom* ‘ванная’ – *bedside* ‘место у кровати’, *bedroom* ‘спальня’, и т.д.), *extension* ‘пристройка’, *breezeway* ‘крытый коридор, соединяющий помещение внутри дома и постройку снаружи’, *mezzanine* ‘мезонин, антресоли’, *etc.*), где *bedroom* выступает холонимом относительно меронима *bedside*, а наименование любой комнаты в доме может выступать холонимом относительно ЛЕ *ceiling* ‘потолок’, *wall 2* ‘стена’, *floor 1* ‘пол’, *corner 3* ‘угол комнаты’. Очевидно при этом, что выделению и именованию подлежат различные функциональные области внутреннего пространства дома (этаж, чердак, подвал, гостиная, кухня и др.), наименования которых выступают вместе

с тем гипонимами относительно гиперонима *room* (гипонимы на схеме помещены в отдельную рамку). Таким образом, очевидно пересечение полученной холо-меронимической структуры с гиперогипонимическими рядами, что обуславливает ее ширину и свидетельствует о том, что какой бы ни была детализация, каждый выделяемый человеком участок пространства находит свое обобщение в гиперониме.

В исследуемой лексике обнаружен ряд таких наиболее общих наименований областей как *inside – outside* и *interior* для обозначения всех частей внутреннего пространства в целом в противовес внешнему пространству, что делает очевидным задействование ментальной схемы КОНТЕЙНЕР при концептуализации определенной области пространства (дома, города, страны). Заслуживает внимания и тот факт, что при членении жилища месторасположение той или иной его части как по вертикальной, так и горизонтальной осям отходит на задний план, выдвигая на первый ее функциональную значимость. Ср., например:

room 1 ‘a part of a building that has its own walls, floor and ceiling and is usually used for a particular purpose’ (часть здания со своими стенами, полом и потолком, обычно используется с определенной целью),

stairwell ‘the space in a building in which the stairs are built’ (пространство в здании, где располагается лестница).

4. Выводы

Таким образом, проведенное исследование демонстрирует наличие меронимического типа семантической связи в системе пространственной лексики современного английского языка. На основании этого можно утверждать, что в ходе познания окружающей действительности процесс выделения частей в составе целого представляется носителям языка настолько важным, что ему подвергается даже недискретная по природе сущность – пространственный континуум.

Меронимический тип связи охватывает, однако, не все поле пространственной лексики целиком, а некоторые его сектора в неравной степени, что обусловлено неоднородностью исследуемой лексической подсистемы (в нее входят как конкретные, так и абстрактные субстантивные имена). Отсюда

напрашивается вывод об особом статусе наименований частей видов пространства в системе имен существительных современного английского языка.

Меронимическое поле организовано по прототипическому принципу: здесь выделяется иерархически организованное ядро и неиерархически организованная периферия. К ядру принадлежит группа наименований частей перцептивного пространства, где наиболее разветвленные и глубокие меронимические структуры образуют наименования функциональных частей близких человеку в его повседневной жизнедеятельности пространств – т.е. наименования тех областей, которые составляют непосредственную «окрестность говорящего» человека (Ю.Д. Апресян). Чем дальше простирается область, тем менее детально она членится и более расплывчаты границы ее частей (ср., структуру «sea»).

Проделанный нами анализ пространственных меронимов и их структур позволяет говорить также, что характерной особенностью языкового (наивного) отражения пространства является семантизация утилитарной ценности той или иной его части, а также расстояния, поскольку для четкого структурирования пространства имеет большое значение протяженность членимой территории, а также ее непосредственная близость к человеку и месту его обитания. Именно данные критерии, на наш взгляд, лежат в основе выделения меронимов и выявления меронимических структур.

ПРИМЕЧАНИЯ

- ¹ Термины «холоним» и «мероним» предложены Д. Крузом как наименования целого и части соответственно [8, с. 159–160].
- ² Лингвисты насчитывают по меньшей мере 40 наименований частей, которые уже по объему, чем ЛЕ *part*. Тезаурус Роже насчитывает около 400 лексических единиц, синонимичных данной лексеме [14].
- ³ Меронимами являются единицы как в своих основных, так и вторичных значениях. За единицу анализа здесь принят лексико-семантический вариант слова. Некоторые ЛСВ могут входить в разные лексико-семантические поля в качестве меронимов. Меронимы, входящие в поле «пространство», помечены цифрой, которая соответствует номеру значения в [13].
- ⁴ В силу ограниченных рамок статьи не все структуры приведены в таблице.
- ⁵ На схеме полярные меронимы выделены цветом.

ЛИТЕРАТУРА

1. Арцёмова В.А. Категорія прасторы ў беларускай і англійскай фразеалогіі : дис. ... канд. філ. наук : 10.02.20 / О.А. Артёмова. – Минск, 2012 – 165 л.
2. Колесникова С.М. Семантика градуальности и способы ее выражения в современном русском языке / С.М. Колесникова. – М. : МПУ, 1998. – 180 с.
3. Кравченко А.В. Язык и восприятие: Когнитивные аспекты языковой категоризации / А.В. Кравченко. – Иркутск : Изд-во Иркут. ун-та, 1996. – 160 с.
4. Русский семантический словарь. Толковый словарь, систематизированный по классам слов и значений / РАН. Ин-т рус. яз.; Под общ. ред. Н.Ю. Шведовой. – М. : Азбуковник, 1998. – Т. 3. – 720 с.
5. Уфимцева А.А. Лексическое значение (Принцип семиологического описания лексики) / А.А. Уфимцева ; [отв. ред. Ю.Н. Степанов]. – М. : Наука, 1986. – 240 с.
6. Якобсон Р. Избранные работы / Р. Якобсон ; [под ред. В.А. Звегинцева]. – М. : Прогресс, 1985. – 454 с.
7. Яковлева Е.О. Фрагменты русской языковой картины мира (модели пространства, времени и восприятия) / Е.О. Яковлева. – М. : Гнозис, 1994. – 344 с.
8. Cruse D.A. Lexical semantics / D.A. Cruse. – Cambridge : CUP, 1986. – 310 p.
9. Ducrot O. Dictionnaire encyclopedique des sciences du langage / O. Ducrot, T. Todorov. – Paris : Editions, 1972. – 354 p.
10. Gosztonyi A. Der Raum. Geschichte seiner Probleme in Philosophie und Wissenschaften. In 2 Bd. / A. Gosztonyi. – Freiburg, München : Karl Alber, 1976. – 1418 S.
11. Griefhaber W. Die relationierende Prozedur / W. Griefhaber. – Münster [u.a.] : Waxmann, 1999. – 286 S.
12. Herskovits A. Language and spatial cognition: An interdisciplinary study of the prepositions in English, Studies in natural language processing / A. Herskovits. – Cambridge : CUP, 2009. – 220 p.
13. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / A.S. Hornby, S. Wehmeier, M. Ashby. – Oxford : OUP, 2000. – 1600 p.
14. Roget's Thesaurus of English Words and Phrases; New ed., revised and modernized by R.A. Dutch – London : Longman Ltd, 1962. – 1509 p.

REFERENCES

- Arcyomava, V.A. (2012). *Katэgorыya prastory ў belaruskaj i anglijskaj frazealogii. Diss. kand. filol. nauk [The category of space in Belorussian and English phraseology. Dr. philol.sci. diss.]*. Minsk. 165 p. (in Belorussian)
- Cruse, D. A. (1986). *Lexical semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Ducrot, O., and Todorov, T. (1972). *Dictionnaire encyclopedique des sciences du langage*. Paris: Editions. Dutch R.A. (ed.). (1962). *Roget's Thesaurus of English Words and Phrases*. London: Longman Ltd.
- Gosztonyi, A. (1976). *Der Raum. Geschichte seiner Probleme in Philosophie und Wissenschaften*. In 2 Bd. Freiburg, München: Karl Alber.
- Grießhaber, W. (1999). *Die relationierende Prozedur*. Münster [u.a.]: Waxmann.
- Herskovits, A. (2009). *Language and spatial cognition: An interdisciplinary study of the prepositions in English, Studies in natural language processing*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hornby, A.S., Wehmeier, S., and Ashby, M. (ed.). (2000). *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*. Oxford: Oxford University Press.
- Kolesnikova, S.M. (1998). *Semantika gradualnosti i sposoby ee vyrazheniya v sovremennom russkom yazyke [Semantics of graduality and means of its expression in modern Russian]*. Moskva: Mosk. Ped. Univ. Publ. (in Russian)
- Kravchenko, A.V. (1996). *Yazyk i vospriyatie: kognitivnye aspekty yazykovoy kategorizatsii [Language and Perception: Cognitive aspects of language categorization]*. Irkutsk: Irkutsk Univ. Publ. (in Russian)
- Ufimceva, A.A. (1986). *Leksicheskoe znachenie (princip semiologicheskogo opisaniya leksiki) [The lexical meaning (principle of semiological description of language)]*. Moskva : Nauka Publ. (in Russian)
- Vinogradov V.V. (ed.). (1998). *Russkij semanticheskij slovar. tolkovyj slovar, sistematizirovannyj po klassam slov i znachenij [Russian Semantic Dictionary. Explanatory Dictionary, systematized on classes of words and meanings]* Vol. 3, 720 p. (in Russian)
- Yakobson, R. (1985). *Izbrannye raboty [Selected works]*. Moskva : Progress Publ. (in Russian)
- Yakovleva, E.O. (1994). *Fragmenty russkoj yazykovoj kartiny mira (modeli prostranstva, vremeni i vospriyatiya) [Fragments of Russian language picture of the world (models of space, time and perception)]*. Moskva : Gnozis Publ. (in Russian)

СЕМАНТИКА І ПРАГМАТИКА ДИСКУРСУ

УДК 811.112.2'42

АДРЕСАТНИЙ АСПЕКТ І ШКАЛА «ПРОЗОРОСТІ» МОВЛЕННЄВИХ АКТІВ НАТЯКАННЯ

О.М. Белозьорова, канд. філол. наук (Харків)

Статтю присвячено аналізу адресатного аспекту мовленнєвого акту натякання на матеріалі сучасного німецькомовного діалогічного дискурсу. У фокусі уваги – класифікація мовленнєвих актів натякання за критерієм вдалості, а також шкала «прозорості» натяків.

Ключові слова: адресат, дискурс, мовленнєвий акт натякання, прозорість натяків.

Белозьорова Е.М. Адресатный аспект и шкала «прозрачности» речевых актов намекания. Стаття посвящена аналізу адресатного аспекта речевого акта намекания на материале современного немецкоязычного диалогического дискурса. В фокусе внимания – классификация речевых актов намекания по критерию их удачности, а также шкала «прозрачности» намеков.

Ключевые слова: адресат, дискурс, прозрачность намеков, речевой акт намекания,

Byelozyorova O.M. Addressee aspect and “transparence” of the speech act of hinting. The article analyzes addressee aspect of the speech act of hinting on the material of modern German dialogical discourse. It focuses on the classification of the speech acts of hinting based on their successfulness and also considers the “transparency” scale of hints.

Keywords: addressee, discourse, speech act of hinting, transparency of hints.

Грунтовності аналізу мовленнєвого акту натякання як дискурсивно-мовленнєвої взаємодії мовця і адресата, у ході якої ними конструється інтендована імпліцитна пропозиція – натяк, додає дослідження його адресатного аспекту із залученням понять успішності/вдалості мовленнєвих актів. Актуальна проблема успішності/вдалості мовленнєвих актів привертала увагу багатьох дослідників, зокрема Дж.Л. Остіна [6], Дж. Серля [13], Г.П. Грайса [10] та Д. Вундерліха [14; 15]. У той час коли у Дж.Л. Остіна і Дж. Серля умови успішності мовленнєвого акту (*felicity, happiness conditions*) були орієнтовані на мовця, у фокусі аналізу Г.П. Грайса опинився адресат, про що згадує також німецький лінгвіст Ф. Дьорге [9, с. 445–446], говорячи про «Грайсівський рецепт успіху» (*Grice'sche Erfolgsrezept*). Цей рецепт полягає у припущенні мовця думки про те, що адресат викаже ту чи іншу реакцію тоді, коли він розпізнає,

що мовець прагне цього, а саме, щоб він повірив у щось або щось зробив. Подібне очікування успіху з боку мовця для всіх випадків імплікатур виправдане лише тоді, якщо мовець і адресат кооперують один з одним і є компетентними або очікують цього один від одного.

Мета статті – визначити роль адресата у реалізації мовленнєвого акту натякання, представити класифікацію мовленнєвих актів натякання за критерієм їх вдалості, презентувати шкалу «прозорості» натяків. Об'єкт аналізу становлять мовленнєві акти натякання, які реалізуються в сучасному німецькомовному діалогічному дискурсі. Предмет дослідження – специфіка адресатного аспекту мовленнєвого акту натякання. Матеріалом дослідження слугують фрагменти діалогів, що ілюструють мовленнєві акти натякання, з творів художньої літератури німецькомовних авторів кінця ХХ – початку ХХІ століття.

Першим, хто розрізнив поняття успішності й вдалості мовленнєвого акту, став Д. Вундерліх [14]. Успішність Д. Вундерліха (*Gelingen*) є ідентичною успішності Дж. Серля (*felicity, happiness*), проте вдалість стала новим терміном в прагмалінгвістиці. Однак запропоновані дослідником терміни *Erfolgreichsein* (вдалість) та *Gelingen* (успішність) викликають певні труднощі при перекладі з німецької мови, тому що для того, що Д. Вундерліх розуміє під *Erfolgreichsein*, швидше підійшло б позначення *Gelingen* і навпаки. Те, що Д. Вундерліх розуміє під вдалістю (*Erfolgreichsein*), в розмовній німецькій мові визначається також як *Gelingen*. Наприклад, сторонній спостерігач міг би сказати: *Der Sprecher wollte den Hörer beleidigen, es ist ihm aber nicht gelungen* і під *gelungen* він розумів би те, що у Д. Вундерліха позначається як *Erfolgreichsein*.

Проте ця термінологічна непослідовність не зменшує великого практичного значення зроблених ним висновків.

Отже, Д. Вундерліх розрізняє:

- 1) успішність (*Gelingen, felicity, happiness* у Дж. Серля) – категорія мовця. Термін означає поняття, яке охоплює іллокуційно-граматичні правила. Якщо мовець реалізує свою мовленнєву дію відповідно до зазначених правил, то вона є успішною, тобто адресат розуміє, чого від нього хоче мовець.
- 2) вдалість (*Erfolgreichsein*) – категорія адресата. Мовленнєвий акт є вдалим, якщо мовець досягає своєї перлокутивної мети.

Д. Вундерліх [15] виділяє три фази здійснення мовленнєвого акту (надалі МА – О.Б.): розуміння, прийняття (акцептація, рецепція), реакція. Перша фаза розуміння відповідає безпосередньо успішності МА мовця. Ця фаза відрізняється від двох наступних (акцептації і реакції) своєю невимущеністю, у той час як прийняття та реакція залежать від волі адресата, який може або прийняти або не прийняти іллокутивні цілі співрозмовника. Отже, успішність охоплює саму мовленнєву дію і фазу розуміння адресата, а вдалість – прийняття і реакцію адресата, які, в свою чергу, неможливі без розуміння.

Таким чином, успішним є мовленнєвий акт, коли адресат зрозумів, що мав на увазі мовець, вдалим

є мовленнєвий акт, коли має місце інтендований мовцем вплив.

Характеризуючи роль адресата в ситуації натякання та розмежовуючи поняття вдалості та успішності натяку, можна здійснити класифікацію МА натякання за критерієм їхньої вдалості. Розподіляємо МА натякання на вдалі і невдалі МА натякання. Кожен з цих типів МА натякання поділяємо на підтипи. Розглянемо ці типи докладніше.

1. вдалі МА натякання (мовець досягнув своєї перлокутивної мети, адресат показав відповідну реакцію):

1.1. безпосередньо вдалі МА натякання – коли адресат розпізнає, приймає і реагує на натяк одразу ж:

„*Ich habe ihr nach ungefähr zwei Monaten gesagt, dass sie gehen soll.*

Sie... äh... schien sich mehr von der ganzen Sache erwartet zu haben, und ich...“

+> *Theresa wollte mich heiraten, aber ich wollte das nicht.*

„*Theresa Leitner hat Sie angemacht und Sie hatten kein Interesse*“.

(Bernuth Ch.: *Untreu*, S. 329)

У Мони (адресата) не виникло ніяких труднощів щодо розуміння інтенції пана Лембергера (мовця) – повідомити про ставлення до нього Терези Ляйтнер – і вона прийняла і відреагувала на нього одразу ж, експліцитно уточнюючи повідомлену інформацію. Отже, МА натякання виявився вдалим.

1.2. опосередковано вдалі МА натякання – коли для розуміння, прийняття і реакції на натяк адресату необхідні додаткові пояснення:

„*Bekannter...*“ *Ihr perfekter Mund kräuselt sich zu einem ironischen Lächeln.*

+> *Deine Mutter hat einen Geliebten.*

„*Was meinst du?*“

„*Die Wahrheit. Es geht darum, dass du sie siehst und benennst. Schon vergessen?*“

Maria senkt den Kopf. Sie will nicht wissen, was jetzt kommt, aber ihr ist klar, dass sie dem nicht ausweichen kann. Ihre Mutter hat einen Bekannten, sie hat einen... Geliebten. Sie ist ihrem Mann, Marias Vater, nicht treu.

(Bernuth Ch.: *Untreu*, S. 274)

На відміну від безпосередньо вдалих МА натякання, для того, щоб адресат (Марія) зрозуміла інтенцію мовця (Кай), прийняла та відреагувала на натяк, їй потрібні були додаткові пояснення. Для того, щоб отримати їх, вона скористалась поширеною технікою – перепитала: *Was meinst du?* щоб перевірити, чи правильний хід її думок.

2. невдалі МА натякання (мовець не досягнув своєї перлокутивної мети, і адресат не показав відповідну реакцію):

2.1. явно невдалі МА натякання – адресат не розпізнає, не приймає і не реагує на натяк:

„*Hat sie... War sie... Ich meine, wie wirkte sie auf Männer?*“ +> *Hat sie gern geflirtet?*

„*Was meinen Sie damit?*“

„*Attraktiv? Hat sie gern geflirtet? Das meine ich.*“
(Bernuth Ch.: *Untreu* S. 89)

Про те, що МА натякання виявився невдалим, свідчить той факт, що мовець (Мона) змушена була скористатися експлікацією, що, власне, анулювало сам натяк.

2.2. неявно невдалі МА натякання – адресат розпізнає натяк, але не приймає і не реагує на нього:

„*Autos klauen ist schlimm. Aber nur solange, bis der Autobesitzer ermordet wurde. Dann ist das schlimmer.*“ +> *Sie wurden erpresst wegen der Kasette.*

„*Von diesen Dingen verstehe ich leider nicht viel.*“

„*Sie wurden erpresst wegen dieser Kasette. Und jetzt sind die beiden Erpresser tot. Schön für Sie, Herr Klühse. Aber – eben schlimmer.*“

„*Ich betrachte unser kleines Gespräch als beendet. Und Sie – Sie sollen es als nie stattgefunden betrachten.*“

(Güskens Ch.: *Schaumschlägers Ende*, S. 134-135)

Незважаючи на той факт, що адресат (священик) і розпізнав натяк, він навмисне не прийняв і не відреагував на нього. Отже, мовець не може бути впевнений, що досяг своєї додаткової перлокутивної мети (в наведеному діалозі примусити священика думати, що поліція має достатньо причин, щоб вважати саме його вбивцею). Це підтверджує думку В. Діттеля про те, що адресат може сам вирішувати, чи показувати очікуваний (інтендований) ефект [8, с. 8]. Прикладом такого «навмисного

нерозуміння» натяку [3, с. 223] є поданий діалог:

„*Es ist ja nur... glaubst du denn, dass es ein Unfall war?*“ *Sabine schaute Maria eindringlich an.* +> *Die Frau wurde getötet.*

„*Keine Ahnung.*“ *Sie wollte nicht reden. Nicht hier.*
+> *Ich will das nicht besprechen.*

(Utz B.: *Alte Bande*, S. 38)

Мовець (Сабіне) хоче обговорити з адресатом можливість того, що третя особа (подруга співрозмовників) не загинула внаслідок нещасного випадку в автокатастрофі, а її було вбито. Однак адресат (Марія) не хоче говорити про це, оскільки вона боїться помсти з боку вбивць цієї жінки. Тому вона навмисно вдає, нібито вона не розуміє натяк. Спостерігаємо наявність невербального індикатору натякання (пильного погляду) – *Sabine schaute Maria eindringlich an*, призначеного мінімізувати зусилля адресата для впізнання натяку.

Особливий інтерес викликають ситуації, коли адресат розпізнає натяк, приймає його і реагує на нього також натяком:

„*Ich war vor zwei Tagen oben am Hirschhorn. Bei der Ruine.*“

+> *Ich habe Sie dort gesehen.*

„*Am Hirschhorn? Und da haben Sie mich gesehen, was?*“

Schübel nickte.

„*So, da haben Sie mich gesehen? Mit einer Dame, nicht?*“

Aha... Und jetzt wollen Sie Geld? Geliehen?“

+> *Ich gebe Ihnen Geld, damit Sie schweigen.*
Schübel versicherte eifrig: „Ja, natürlich. Geliehen.“

(Heim P.: *Ärzte der Schwarzwaldklinik*, S. 390-391)

Наведена ситуація є певного роду шантаж, до того ж і шантажист, і жертва користуються натяками, уникаючи буквальних висловлень. Відповідно до нашої класифікації ми відносимо цей приклад натякання до безпосередньо вдалих МА натякання.

Випадки ж дійсного нерозуміння адресатом натяку мають місце, коли обидва комуніканти інтерпретують використані мовленнєві акти по-різному. Це означає, що адресат не розпізнає інтендований прагматичний зміст висловлення мовця [7, с. 87]. Про подібні випадки говорить також А. Коерфер: «Часто трапляється, що з перспективи ад-

ресата розуміється зміст висловлення в більшій чи меншій мірі, або розуміється зовсім інший зміст, ніж той, що був укладений мовцем у висловлення» [12, с. 128].

Можливою є також ситуація, коли адресат бачить натяк там, де його немає, тобто натяк не входив в інтенцію мовця:

„Um es einmal so auszudrücken: Sie war offenbar alles andere als beliebt“.

Thode-Meier zuckte mit den Schultern: „Der Erfolgreiche ist nie sonderlich beliebt“.

Luise Hülshoff musterte ihn amüsiert: „Danke, Stefan“.

Ihr Assistent wurde puterrot: „Also, hören Sie, Chefin... So habe ich das doch nicht gemeint“.

(Schneider A.: Töchterlein, mein Herz ist rein, S. 24)

У наведеному дискурсивному фрагменті мовець (Стефан) не мав за мету образити адресата (свого шефа). Однак адресат інтерпретував висловлення таким чином, що мовець буцімто натякає про те, що шефа не дуже люблять у колективі через успіхи останнього.

Спостерігається також ситуація, коли адресат не може бути впевнений, чи мав натяк місце взагалі:

„Und nachdem er [Doktor Jäger] sein Werk vollendet hatte, stellte er fest, dass das Bild beschädigt war, und kam damit zu Ihnen“.

„Viele Menschen leben davon, dass andere etwas beschädigen, Herr Leutnant. In gewisser Weise auch Sie“.

Hätte Pfützner wenigstens diesen Satz ein wenig ironisch oder aggressiv ausgesprochen! Aber nichts da: langweilig, uninteressiert, lau. Ja, lau war das richtige Wort.

Gollus übergang die Anspielung, die vielleicht gar keine sein sollte, und sagte:

„Aber hätte Doktor Jäger Ihnen, dem Fachmann, dann nicht gleich die ganze Arbeit überlassen sollen?“

(Weber K.-H.: Museumsräuber, S. 344)

Така ж сама ситуація спостерігається й в наступному дискурсивному фрагменті. Адресат не може однозначно інтерпретувати висловлення мовця (професора Домке). Адресат відчуває певну аномальність висловлення, однак він невпевнений, що саме мовець мав на увазі:

„So, so. Frau Krüger hat Ihnen das gesagt. Unsere Frau Krüger weiß immer Bescheid.“

Irgendwie hörte es sich eigenartig an. Wie: „Frau Krüger weiß auch über Ihre lästigen Schnüffeleien Bescheid und informiert mich ständig“? Oder wie: „Frau Krüger weiß mehr als gut für sie ist, und wird langsam zu einem Problem“? War ich paranoid? Auch wenn nicht, müßte ich erst mal meinen Hintern retten.

(Spielberg Ch.: Russische Spende, S. 262)

Так само, через той факт, що обсяг фонових знань не співпав у адресата і мовця, в наведеному далі фрагменті адресат, хоча і інтуїтивно відчуває, що мовець (діловий партнер батька) говорить натяками, однак адресат (маленька дівчина Марія) не спроможний остаточно зрозуміти, що мав на увазі мовець:

„Kleine Lolita“ hat sie ein Geschäftsfreund ihres Vaters neulich genannt, in einem Moment, als ihre Eltern gerade abgelenkt waren. Maria kennt den Namen „Lolita“ nur aus einem Popsong, aber sie ahnt dunkel, was den Mann dazuveranlasste, sie auf diese Weise anzusprechen. Sie spürt, dass es sich um eine Andeutung handelte, die etwas Verbotenes beinhaltet.

(Bernuth Ch.: Untreu, S. 94)

Як свідчить емпіричний матеріал, факт, що адресат не зміг однозначно інтерпретувати натяк через те, що обсяг фонових знань мовця і адресата не співпав, є дуже поширеною причиною невдачності МА натякання. Невдалість МА натякання може пояснюватись також розходженням у розумінні, як це пояснює О.В. Мілосердова: «З точки зору прагматики основним розходженням у розумінні слід, очевидно, визнати розуміння на рівні значення, і, з іншої, розуміння на рівні смислу. <...> Найчастіше випадки взаємонерозуміння зустрічаються при використанні у мовленні непрямих мовленневих актів і імпліцитних висловлень» [4, с. 23].

Проаналізувавши дослідницький корпус мовленневих актів натякання, ми можемо стверджувати, що в МА натякання адресат відіграє визначальну роль, адже він вирішує, реагувати на натяк чи ні:

„Könnte es nicht doch sein, dass du gegenüber Margret etwas voreingenommen bist?“

„Ich glaube eher, dass du nicht ganz unvoreingenommen bist. Ich versuche nur, mich

beim Denken allein auf mein Hirn zu verlassen.“

+> *Du bist zu voreingenommen.*

Ich fand es unter meiner Würde, auf diese Anspielung einzugehen.

(Spielberg Ch.: *Russische Spende*, S. 248)

У наведеному діалозі авторські ремарки допомагають «прочитати» думки адресата. Як видно з цього фрагменту, адресат сам вирішує, чи буде він показувати очікувану реакцію або взагалі якось чином реагувати на натяк чи він утримається від відповіді.

Зауважимо, що спрямованість на адресата постає невідривною передумовою комунікації [1, с. 305; 2, с. 6; 5, с. 72]. Крім того, саме реакція адресата відіграє для дослідника роль того самого «індикатору», який дозволяє судити про те, чи виявляється натяк вдалим. У ситуації натякання мовець обирає оптимальну, з його точки зору, комбінацію лексичних одиниць та синтаксичних структур для вираження своєї інтенції.

Для мінімізації вірогідності неадекватного тлумачення адресатом непрямого змісту мовець прагне підвищити ступінь так званої «прозорості» натяків, і, з огляду на цей факт, вважаємо за можливе класифікувати МА натякання також за ступенем їхньої «прозорості».

«Прозорість» МА натякання визначається за допомогою дослідження реактивних ходів адресату. Спостерігаємо, що найбільш вживаними індикаторами натякання постають питальні конструкції *Was meinst du? Was möchten Sie damit sagen? Willst du sagen, dass...? Worauf willst du hinaus?* тощо.

Значимо, що МА натякання можуть розрізнятися за ступенем «прозорості», яка може бути представлена у вигляді шкали. Виділяємо такі ступені прозорості МА натякання:

- високий: мова йде, в першу чергу, про безпосередньо вдалі МА натякання, коли адресат не докладає зусиль для того, щоб розпізнати, прийняти та відреагувати на натяк.

„*In der Küche?*“

„*Ja, in der Küche.*“

„*Ziemlich ungewöhnlich um diese Zeit, finden Sie nicht?*“

+> *War das ein Anschlag?*

„*Es gibt keinerlei Anhaltspunkte, für einen*

Anschlag, wenn Sie darauf hinaus wollen. Und darauf wollen Sie doch hinaus!“

(Lenk F.: *Brand-Aktuell*, S. 15-16)

Але сюди відносимо також випадки «навмисного нерозуміння» натяку, тобто неявно невдалі МА натякання, оскільки адресат розпізнав натяк, хоч і відмовився прийняти і відреагувати на нього.

„*Wenn Sie mich fragen, war die Entführung nur vorgetäuscht. Ich glaube, dass Ihr Mann bereits tot war, als dieser angebliche Entführer bei Ihnen angerufen hat.*“

+> *Sie haben Ihren Mann umgebracht.*

„*Das verstehe ich nicht.*“

„*Und ob Sie das verstehen, Frau Hotz. Ich weiß nicht, was für Gründe Sie hatten, Ihren Mann umzubringen. Aber sicherlich werde ich noch ein paar gute Gründe finden.*“

(Graf R.: *Philip Maloney und der Mord im Theater*, S. 67)

- помірний: маються на увазі опосередковано вдалі МА натякання – коли для розуміння, прийняття і реакції на натяк адресату необхідні додаткові пояснення.

„*Hören Sie zu! Ich gebe zu, dass wir keine Ahnung haben, wer diese Minnie sein könnte. Und solange das so ist, halten wir uns an die bekannten Fakten. Die bestehen aus zwei Anschlügen, wobei der zweite schon allein deshalb mehr verspricht, weil der oder die Täter Zugang zur Oper gehabt haben mussten, um das Attentat entsprechend vorzubereiten. Nach dem Anschlag sind mit Hawliczek und Ihrer Schwester zwei solche Personen spurlos verschwunden...*“

+> *Ich verdächtige Hawliczek und Ihre Schwester.*

„*Sie wollen andeuten, dass...*“

„*Ja. So wie die Dinge stehen, sind die beiden unsere Hauptverdächtigen.*“

(Jaumann B.: *Hörsturz*, S. 137)

- низький: йдеться про так звані маргінальні випадки, коли адресат не впевнений, чи мав місце натяк взагалі. В залежності від остаточного рішення адресата МА натякання буде охарактеризовано як вдалих чи ні.

„*Dein Wort in Gottes Gehörgang. Jedenfalls kommt mir die ganze Sache mehr und mehr spanisch vor.*“

Joya nahm es als Anspielung auf seine Herkunft. Er verzichtete darauf, beleidigt zu sein, lieber wollte er sie mit Argumenten niederringen.

(Pfanner Th.: Glaube, Liebe, Mord, S. 85)

Також відносимо до цієї групи випадки, коли адресат розпізнав, що мовець на щось натякає, але він не знає, на що саме.

„Ich musste die ganze Zeit an etwas denken. Die Maoris... Haben... haben sie Ihnen was getan?“

+> Haben die Maoris Sie vergewaltigt?

„Was meinen Sie damit?“

„Wehgetan. Ob sie Ihnen wehgetan haben?“

„Ich verstehe immer noch nicht, was Sie meinen.“

„Ob man Sie verletzt hat?“

„Nein, das hat man nicht! Ich sagte schon, der Krieger war ein Galan.“

„Er ist ein Wilder, und Sie müssen ihm gefallen haben.“

„Gefallen? Was soll das wieder heißen?“

„Mein Fräulein, ich wollte Sie nicht kränken.“

„Dann fragen Sie mich richtig, Gus van Mart!“

(Mueller R.: Die Töchter des Pflanzenjägers, S. 289)

– **нульовий**: сюди відносимо явно невдалі МА натякання, які не були навіть розпізнані адресатом.

„Gibt's was Neues im Entführungsfall?“

+> Ich weiß, dass du die Geiseln hast.

Er fragte betont heuchlerisch. Buffy sollte ruhig merken, dass er noch etwas im Hinterland hatte.

„Nein, leider nicht. Weißt du was?“

„Ach, Herby, ich weiß doch immer was. Geht's den Geiseln gut?“

Herb sah ihn erstaunt an: „Na, ich hoffe doch. Aber warum fragst du mich das?“

(Izquierdo A.: Jede Menge Seife, S. 134)

Таким чином, ми доходимо висновку, що в ситуації натякання адресатові відводиться активна роль. За критерієм вдалості розрізняємо МА натякання вдалі та невдалі, які, в свою чергу, розподіляються на підтипи в залежності від характеру міни комунікативних ролей і когнітивних процесів адресата. Когнітивні процеси адресата зумовлюють також існування шкали прозорості МА натякання, за якою МА натякання розподіляються в залежності від ступеню їхньої прозорості на МА

натякання високої, помірної, низької та нульової прозорості. До перспектив дослідження відносимо більш глибоке вивчення окремих підтипів цієї класифікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества / М.М. Бахтин. – М. : Искусство, 1979. – 423 с.
2. Воробьева О.П. Текстовые категории и фактор адресата / О.П. Воробьева. – К. : Вища школа, 1993. – 200 с.
3. Костецкая О.Н. О некоторых способах индизказательной передачи информации / О.Н. Костецкая // РА в лингвистике и методике. – Пятигорск : ПятГПИИЯ, 1986. – С. 221–223.
4. Милосердова Е.В. Понять – значит все... упростить? Или усложнить? / Е.В. Милосердова // Культура взаимопонимания и взаимопонимание культур. – Ч. 1. – Воронеж : Воронеж. гос. ун-т, 2004. – С. 21–30.
5. Солганик Г.Я. К проблеме типологии речи / Г.Я. Солганик // Вопросы языкознания. – 1981. – № 1. – С. 70–79.
6. Austin J.L. How to do Things with Words? Zur Theorie der Sprechakte / J.L. Austin. – 2. Aufl. – Stuttgart : Reclam, 1994. – 217 S.
7. Burkart R. Kommunikationswissenschaft. Grundlagen und Problemfelder / R. Burkart. – Wien, Köln, Weimar : Böhlau Verlag, 2002. – 608 S.
8. Dittel W. Intention und Kommunikation. Beitrag zu einer Theorie der Bedeutung / W. Dittel. – Königstein / Ts. : Hain, 1979. – 199 S.
9. Dörge F. Grice'sche Kommunikation und Perlokutionen / F. Dörge // Linguistische Berichte. – 2001. – Heft 188. – S. 441–458.
10. Grice H.P. Intendieren, Meinen, Bedeuten / H.P. Grice // G. Meggle (Hg.). Handlung, Kommunikation, Bedeutung. – Frankfurt a. M. : Suhrkamp, 1993. – S. 2–15.
11. Helbig G. Deutsche Grammatik. Ein Buch für den Ausländerunterricht / G. Helbig, J. Buscha. – Leipzig : Verlag Enzyklopädie, 1987. – 737 S.
12. Koerfer A. Institutionelle Kommunikation: Zur Methodologie und Empirie der Handlungsanalyse / A. Koerfer. – Opladen : Westdt. Verl., 1994. – 302 S.
13. Searle J. Sprechakte. Ein sprachphilosophisches Essay / J. Searle. – Frankfurt a. M. : Suhrkamp, 1971. – 306 S.
14. Wunderlich D. Studien zur Sprechakttheorie / D. Wunderlich. – Frankfurt a. M. : Suhrkamp, 1976. – 416 S.
15. Wunderlich D. Wie kommen wir zu einer Typologie der Sprechakte? / D. Wunderlich // Neuphilologische Mitteilungen. – 1986. – 87. – S. 498–509.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Bernuth Ch. *Untreu* / Ch. Bernuth. – München : Goldmann Verlag, 2003. – 350 S. 2. Graf R. *Philip Maloney und der Mord im Theater* / R. Graf. – Zürich : Kein & Aber, 2000. – 333 S. 3. Güsken Ch. *Schaumschlägers Ende* / Ch. Güsken. – Dortmund : GRAFIT, 1997. – 189 S. 4. Heim P. *Die Ärzte der Schwarzwaldklinik* / P. Heim. – Bayreuth : Hestia, 1987. – 486 S. 5. Izquierdo A. *Jede Menge Seife* / A. Izquierdo. – Dortmund : GRAFIT, 1997. – 236 S. 6. Jaumann B. *Hörsturz* / B. Jaumann. – Berlin : Aufbau Taschenbuch Verlag, 1998. – 314 S. 7. Lenk F. *Brand-Aktuell* / F. Lenk. – Dortmund : GRAFIT, 1996. – 150 S. 8. Mueller R. *Die Töchter des Pflanzenjägers* / R. Mueller. – München : Limes Verlag, 2002. – 341 S. 9. Schneider A. *Töchterlein, mein Herz ist rein* / A. Schneider. – Hamburg : Rasch und Röhrling Verlag, 1996. – 194 S. 10. Spielberg Ch. *Die russische Spende* / Ch. Spielberg. – München : Piper, 2001. – 317 S. 11. Utz B. *Alte Bande* / B. Utz. – Berlin : ESPRESSO, 2001. – 221 S. 12. Weber K.H. *Museumsräuber* / K.H. Weber. – Berlin : Das Neue Berlin Verlag, 1980. – 188 S.

REFERENCES

Austin, J.L. (1994). *How to do Things with Words? // Zur Theorie der Sprechakte*. 2. Aufl., Stuttgart: Reclam.
 Bakhtin, M.M. (1979). *Estetika slovesnogo tvorcestva [Aesthetics of linguistic creativity]*, Moscow: Iskustvo.
 Bernuth, Ch. (2003). *Untreu*, München: Goldmann.
 Burkart, R. (2002). *Kommunikationswissenschaft. Grundlagen und Problemfelder*, Wien, Köln, Weimar: Böhlau.
 Dittel, W. (1979). *Intention und Kommunikation. Beitrag zu einer Theorie der Bedeutung*. – Königstein/Ts.: Hain.
 Dörge, F. (2001). Grice'sche Kommunikation und Perlokutionen. *Linguistische Berichte*, 188, 441-458.
 Graf, R. (2000). *Philip Maloney und der Mord im Theater*. Zürich: Kein & Aber.
 Grice, H.P. (1993). Intendieren, Meinen, Bedeuten // *Handlung, Kommunikation, Bedeutung*. G. Meggle (Ed.). Frankfurt a. M.: Suhrkamp, 2-15.
 Güsken, Ch. (1997). *Schaumschlägers Ende*. Dortmund: GRAFIT.
 Heim, P. (1987) *Die Ärzte der Schwarzwaldklinik*. Bayreuth: Hestia.

Helbig, G. and Buscha, J. (1987). *Deutsche Grammatik. Ein Buch für den Ausländerunterricht*. Leipzig: Verlag Enzyklopädie.
 Izquierdo, A. (1997). *Jede Menge Seife*. Dortmund: GRAFIT.
 Jaumann, B. (1998). *Hörsturz*. Berlin: Aufbau Taschenbuch Verlag.
 Koerfer, A. (1994). *Institutionelle Kommunikation: Zur Methodologie und Empirie der Handlungsanalyse*. Opladen: Westdt. Verl.
 Kosteckaja, O.N. (1986). O nekotorykh sposobakh inoskazatel'noj peredachi informacii [About some ways of allegorical information transfer] / *RA v lingvistike I metodike* [Speech act in linguistics and methodics], Pyatigorsk: PyatGPIIJa, 221-223.
 Lenk, F. (1996). *Brand-Aktuell*. Dortmund: GRAFIT.
 Miloserdova, Ye.V. (2004). *Poniat' – znachit vse... uprostit' ili uslozhnit'?* [Does understanding mean... simplifying everything? Or complicating everything?] / *Kul'tura vzaimoponimaniia i vzaimoponimanie kul'tur* [Culture of mutual understanding and mutual understanding of cultures]. Part 1. Voronezh: Voronezh state university, 21-30.
 Mueller, R. (2002). *Die Töchter des Pflanzenjägers*. München: Limes Verlag.
 Schneider, A. (1996). *Töchterlein, mein Herz ist rein*. Hamburg: Rasch und Röhrling Verlag.
 Searle, J. (1971). *Sprechakte. Ein sprachphilosophisches Essay*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp.
 Solganik, G.Ja. (1981). K probleme tipologii rechi [About the problem of speech typology] / *Voprosy yazykoznaniiia – Issues of Linguistics*, 1, 70-79.
 Spielberg, Ch. (2001). *Die russische Spende*. München: Piper.
 Utz, B. (2001). *Alte Bande*. Berlin: ESPRESSO.
 Vorobiova, O.P. (1993). *Tekstovyje kategorii i factor adresata* [Text categories and addressee factor]. Kiev: Vyscha shkola.
 Weber, K.H. (1980). *Museumsräuber*. Berlin: Das Neue Berlin.
 Wunderlich, D. (1976). *Studien zur Sprechakttheorie*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp.
 Wunderlich, D. (1986). Wie kommen wir zu einer Typologie der Sprechakte? *Neuphilologische Mitteilungen*, 87, 498-509.

УДК 811.112.2'42

ОПТИМИЗАЦИЯ РЕЧЕВОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ С ПОЗИЦИЙ ТЕОРИИ РЕЧЕВЫХ АКТОВ

С.И. Криворучко, канд. филол. наук (Харьков)

В статье рассматривается понятие эффективности речевого воздействия, под которым понимается достижение говорящим запланированной цели воздействия при сохранении коммуникативного баланса. С позиций теории речевых актов речевые средства оптимизации воздействия определяются как перлокутивные оптимизаторы, выделяются их типы на основе целей говорящего (перлокутивные интенсификаторы и митигаторы) и объекта воздействия (эпистемические, волевые, эмотивные).

Ключевые слова: перлокутивный интенсификатор, перлокутивный митигатор, перлокутивный оптимизатор, речевой акт, эффективность речевого воздействия.

Криворучко С.І. Оптимізація мовленнєвого впливу з позицій теорії мовленнєвих актів. У статті розглядається поняття ефективності мовленнєвого впливу, під яким розуміється досягнення мовцем запланованої мети впливу при збереженні комунікативного балансу. З позицій теорії мовленнєвих актів мовленнєві засоби оптимізації впливу визначаються як перлокутивні оптимізатори, виділяються їх типи на основі цілей мовця (перлокутивні інтенсифікатори і мітигатори) і об'єкту впливу (епістемічні, волеві, емотивні).

Ключові слова: ефективність мовленнєвого впливу, мовленнєвий акт, перлокутивний інтенсифікатор, перлокутивний мітигатор, перлокутивний оптимізатор.

Kryvoruchko S.I. Speech influence optimization in the conceptual framework of speech act theory. The present paper analyzes the notion of speech influence effectiveness. Speech influence effectiveness is understood in terms of the speaker achieving his/her preconceived aim of influencing the interlocutor as long as the communicative balance remains unchanged. In the conceptual framework of speech act theory optimizing speech tools of influence are defined as the perlocutionary optimizers, classified according to the speaker's intention (perlocutionary intensifiers and mitigators) and according to the target of influence (epistemic, volitional, and emotive).

Key words: perlocutionary intensifier, perlocutionary mitigator, perlocutionary optimizer, speech act, speech influence effectiveness.

Одной из важнейших характеристик коммуникации является воздействие на адресата, инструментом осуществления которого служат языковые знаки, отбираемые говорящим в процессе развертывания интеракции. Их понимание интерактантами составляет основу общения, однако не гарантирует эффективности речевого воздействия (далее – РВ): «знание языковой системы – правил языка – это только одна из предпосылок для языковой коммуникации, причем не всегда самая существенная при воздействии на сознание» [4, с. 141]. Вследствие этого принято различать собственно общение – «любой процесс создания знаков одним собеседником и восприятия этих знаков другим при одинаковом понимании этих знаков

обоими», и эффективное общение, при котором «одинаковое понимание знаков сопровождается одинаковыми убеждениями» [20, с. 344].

Анализ проблем РВ и его эффективности представляет собой быстро расширяющуюся область исследований, целью которых является изучение механизмов оптимизации процессов воздействия на человека при помощи речи [17, с. 4]. И хотя исследовательский интерес к этой области имеет многовековую историю, впервые обнаруживаясь в античных риторических школах, с утверждением в лингвистике антропоцентрического подхода наблюдается значительная активизация научного поиска новых средств и способов оптимизации РВ с привлечением современных методов исследова-

дования. Обращение к данной проблематике с позиций дискурсивно ориентированной лингвопрагматики обуславливает актуальность настоящей статьи.

Объектом исследования является стратегия оптимизации РВ, предметом – лингвопрагматические характеристики ее реализации в немецкоязычном диалогическом дискурсе. Цель статьи – определить понятие эффективности РВ, описать некоторые речевые средства и способы его оптимизации, а также выделить коммуникативные ситуации их употребления. Материалом послужили фрагменты диалогического дискурса, отобранные методом сплошной выборки из произведений немецкоязычных авторов.

РВ представляет собой регуляцию деятельности одного человека другим человеком при помощи речи и отождествляется лингвистами в широком смысле с любым речевым общением, взятым в аспекте его целенаправленности и описанным с позиций одного из коммуникантов [17, с. 3]. В более узком смысле РВ понимается как речевое общение в системе средств массовой коммуникации или в агитационном выступлении, когда коммуникантов связывают отношения равноправного сотрудничества, а не формальные или неформальные отношения субординации [там же]. Предполагается, что в такой ситуации общения коммуникантам приходится использовать специальные средства воздействия на партнера, поскольку он, обладая определенной свободой выбора своих действий, изменяет свое поведение только в том случае, если это изменение отвечает его потребностям.

Вслед за О.С. Иссерс, тем не менее, есть смысл полагать, что едва ли имеются принципиальные отличия в механизмах РВ в деловой, учебной, бытовой коммуникации и коммуникации в сфере СМИ, несмотря на несомненную языковую специфику последней [7, с. 23], т.к. координативные отношения между общающимися возможны в каждой из них. Использование специальных средств РВ на адресата зависит, по всей видимости, не столько от сферы его осуществления, сколько от коммуникативной ситуации и имеет место в случаях потенциального или реального сопротивления адресата воздействию говорящего. Такое утверждение позволяет изучать средства оптимизации РВ в рус-

ле прагмалингвистики не только в рекламном или политическом, но и в других типах дискурса, в том числе и в повседневной коммуникации, анализ которой положен в основу настоящего исследования.

В работах прагмалингвистов можно условно выделить два подхода к изучению РВ: дискурсивный (макроуровень) и речеактовый (микроуровень). В первом случае РВ рассматривается как речевое общение, взятое в аспекте его стратегической организации и нацеленности на решение (вне)коммуникативных задач, и исследуется с учетом лингвистических и экстралингвистических параметров его реализации. В рамках второго подхода РВ является объектом изучения как один из компонентов отдельного речевого акта (далее – РА) и определяется в терминах перлокуции, или перлокутивного акта, как воздействие на мысли, поступки и чувства адресата, осуществляемое говорящим посредством локутивного и иллокутивного актов [2]. Ввиду того, что РА является минимальной единицей общения, представляется возможным объединение двух указанных подходов и исследование эффективности и дискурсивных характеристик стратегии оптимизации РВ с учетом особенностей его речеактовой реализации.

Как известно, речевое общение осуществляется посредством РА различных иллокутивных типов [15], каждый из которых реализует конвенционально сочлененное (ассоциируемое) с ним РВ – перлокутивный акт [25]. В зависимости от цели воздействия говорящего – перлокутивной цели – перлокутивные акты делятся на эпистемические (вызывание веры у адресата), характерные для РА ассертивов и комиссивов; волитивные (вызывание намерения у адресата), характерные для РА директивов и квеситивов; и эмотивные (вызывание чувства у адресата), характерные для РА экспресивов. При соответствии цели и результата воздействия РА принято говорить об удачной реализации перлокутивного акта, их расхождение означает, что перлокутивный акт был реализован неудачно и говорящий не достиг своей перлокутивной цели (подробнее об этом – см.: [10, с. 51-54]).

Удачная реализация РВ, по мнению ряда исследователей, является именно тем критерием, который определяет степень эффективности общения в целом и его воздействия в частности: общение

является эффективным, если субъект речи «достигает запланированный им эффект регулятивного воздействия на адресата» [12, с. 31]; «эффективность коммуникативного воздействия обеспечивается реальным соответствием цели этого воздействия <...> и результата воздействия <...> Мера совпадения того и другого и есть мера эффективности воздействия» [6, с. 46]. Такое понимание эффективности обусловлено прежде всего деятельностным характером общения: «Действие или процесс тогда эффективны, когда достигается ожидаемый результат; необходимые затраты при этом не учитываются» [28, с. 19] (здесь и далее перевод мой – С.К.).

И.А. Стернин, напротив, считает такое воздействие лишь результативным, полагая, что эффективным его можно называть при достижении говорящим трех целей: информационной, предметной и коммуникативной [16, с. 67]. Первая цель заключается в донесении определенной информации до адресата и получении подтверждения о ее получении. В данном случае речь идет о верном понимании собеседниками интенций адресованных им РА. При реализации предметной цели говорящий что-либо получает, узнает или изменяет в поведении адресата. В структуре РА она соотносится с его перлокутивной целью. Информационная и предметная цели взаимосвязаны друг с другом в том смысле, что достижение говорящим перлокутивной цели возможно лишь при предварительной правильной ее интерпретации со стороны адресата.

Коммуникативная цель направлена на формирование и сохранение личностных отношений между интерактантами на уровне не ниже тех, которые они имели до начала общения. Речь идет об установлении коммуникативного баланса, который понимается как «отведение собеседнику в процессе общения роли не ниже той, которая обусловлена его социальной ролью и представлением о его собственном достоинстве» [16, с. 67]. Подобное «отведение роли» предполагает общение с позиций вежливости, учитывающее интересы обоих коммуникантов. На этом основании понимаем под эффективностью РВ его осуществление в максимальной степени: эффективное РВ позволяет говорящему достичь запланированную цель воздей-

ствия и сохранить при этом баланс отношений с собеседником (коммуникативный баланс).

Эффективность РВ в известной степени зависит от восприятия и трактовки конкретного высказывания адресатом. Однако даже в случае его верной интерпретации «языковая личность, как правило, не склонна легко расставаться со своими знаниями и убеждениями, приобретаемыми в процессе ее социальной практики, а тем более поступать в своей повседневной деятельности вопреки сложившимся установкам и стереотипным представлениям» [18, с. 37]. Вследствие этого РВ часто реализуется в нежелательном для говорящего направлении и может завершиться неудачей или вызвать коммуникативный конфликт. Следовательно, воздействие представляет собой процесс, нуждающийся в оптимизации – использовании специальных средств, способных повысить его эффективность.

Такие речевые средства получили в отечественной прагмалингвистике название «перлокутивные оптимизаторы» (далее – ПО) – термин введен в научный обиход Г.В. Ейгером [5]. На основе главным образом РА извинения автор рассматривает прагматические характеристики ПО и определяет их как «средства, направленные на предупреждение, смягчение или устранение нежелательных для коммуникантов перлокутивных последствий» [5, с. 58]. В зарубежной лингвистике использование таких средств смягчения принято определять термином «митигация» [26]. В то же время Л.Р. Безуглая, исследуя ПО среди индикаторов перлокутивного смысла и отмечая их оптимизирующее воздействие на процесс коммуникации, предлагает расширить понимание перлокутивной оптимизации, включив в него также средства усиления РВ на адресата [1; 2, с. 161–162].

Функциональная разнонаправленность ПО обусловлена тем, что РА потенциально несет в себе с точки зрения субъекта речи как ‘положительный’, так и ‘отрицательный воздействующий заряд’. Первый связан с интендируемым воздействием на адресата, которое соотносится с перлокутивной целью РА и может быть удачным (перлокутивная удача) или неудачным (перлокутивная неудача). Говорящий заинтересован в удачной реализации такого воздействия. Второй ‘заряд’ представляет

собой неинтендируемое воздействие, которое не входит в перлокутивную цель РА и может завершиться нежелательным перлокутивным последствием, способным ухудшить личностные отношения между участниками интеракции и вызвать коммуникативный конфликт (подробнее об этом см.: [10, с. 54]). Такого рода перлокутивные эффекты не отвечают интересам говорящего, и он стремится их избежать.

Исходя из вышеизложенного, понимаем под перлокутивной оптимизацией процесс выбора оптималь-

ных средств языка, направленный на усиление интендируемого РВ и ослабление неинтендируемого РВ для обеспечения его максимальной эффективности – достижения запланированной цели воздействия и сохранения коммуникативного баланса. Речевые средства, обеспечивающие решение указанных задач, определяем как ПО. В зависимости от цели, которую преследует говорящий, употребляя тот или иной ПО, выделяем два их типа: перлокутивные интенсификаторы и перлокутивные митигаторы (см. рис 1).

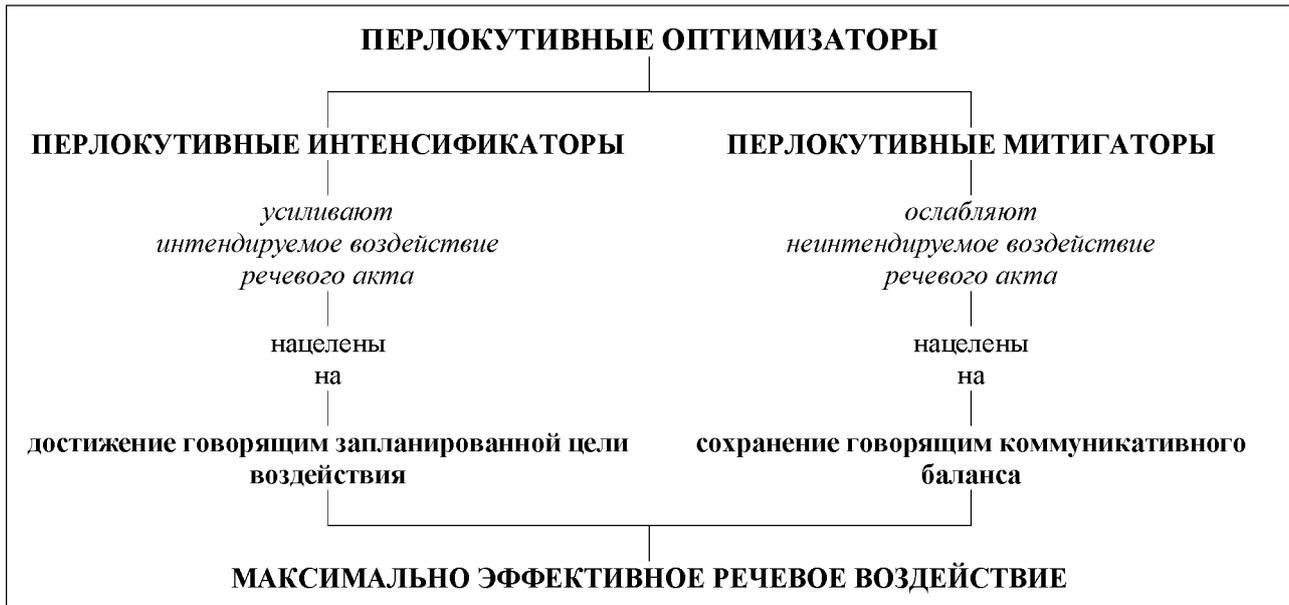

Рис. 1. Типы перлокутивных оптимизаторов в зависимости от цели говорящего

Перлокутивные интенсификаторы (далее – ПИ) представляют собой речевые средства, направленные на усиление интендируемого РВ на адресата. Их использование способствует достижению говорящим своей перлокутивной цели, иными словами, они содействуют удачной реализации намеренного воздействия РА. Перлокутивные митигаторы (далее – ПМ) представляют собой речевые средства, направленные на ослабление неинтендируемого РВ. Их использование позволяет предупредить или смягчить нежелательные перлокутивные последствия РА и сохранить коммуникативный баланс.

Ввиду того, что при оптимизации РВ общающиеся совершают осознанный выбор средств для оптимального решения своих коммуникативных

задач, рассматриваем оптимизацию РВ как обусловленную конкретными целями стратегически планируемую речевую деятельность. Учитывая иерархичность построения стратегической организации речи, предложенную Т.А. ван Дейком [3, с. 272], понимаем процесс оптимизации РВ как глобальную стратегию, нацеленную на решение общей сверхзадачи речи, или «глобального намерения», – повышение его эффективности. Стратегия понимается как процесс «соотнесения речевых действий с целью коммуникации и <...> речевыми средствами, с помощью которых она реализуется» [11, с. 53].

Реализация стратегии оптимизации РВ, или стратегии перлокутивной оптимизации, осущест-

вляется посредством набора локальных стратегий – скоординированных вербализованных когнитивных планов, в соответствии с которыми реализуются те или иные ее прагматические функции. Такими субстратегиями являются перлокутивная интенсификация, направленная на усиление интендируемого РВ, и перлокутивная митигация, нацеленная на ослабление неинтендируемого нежелательного РВ.

Вербальные показатели, выступающие в качестве специфических сигналов в поверхностной структуре текста и позволяющие определить стратегический замысел и тактические задачи коммуниканта, представлены ПИ и ПМ – речевыми средствами, цель которых состоит в способствовании достижению перлокутивной цели РА или предупреждению / смягчению его нежелательных перлокутивных последствий. В модели Т. ван Дейка средства вербальной реализации перлокутивной интенсификации и митигации соотносятся с понятием речевой стратегии.

Стратегия перлокутивной оптимизации является элементом диалогического дискурса – «когнитивно-коммуникативной деятельности, выступающей как совокупность процесса и результата, включающей как экстралингвистический, так и лингвистический аспект» [21, с. 38], – и реализуется в коммуникативных ситуациях двух типов:

- ситуации общения, в которой имеет место перлокутивная неудача или существует вероятность ее наступления;
- ситуации общения, в которой имеет место нежелательное перлокутивное последствие или существует вероятность его наступления.

В соответствии с перлокутивными целями, преследуемыми говорящим при реализации РА, определяем первую ситуацию как такую, когда адресат не желает верить в истинность сообщаемого ему положения дел, не желает совершать требуемые от него действия или не желает испытывать предидируемые ему чувства. В такой ситуации релевантно употребление ПИ. Вторая ситуация имеет место, когда совершение говорящим речевых действий представляет угрозу для имиджа адресата – его «лица» в понимании П. Браун и С. Левинсона [23]. Осуществление таких ликоугрожающих актов может нарушить баланс

личностных отношений между интерактантами, поэтому предполагает использование ПМ.

Выделенные случаи функционирования ПИ и ПМ составляют общую ситуацию реализации стратегии перлокутивной оптимизации в немецкоязычном диалогическом дискурсе и проявляются в общении в виде соответствующего речевого поведения адресата или использования говорящим соответствующего ПО. Так, исследуя речевые средства, способные снизить степень негативного воздействия на адресата, К. Каффи отмечает парадоксальность природы митигации: именно в тот момент, когда говорящий совершает попытку ‘смягчить’ свое высказывание, он автоматически маркирует его как потенциально ликоугрожающее, даже если адресат не воспринимает его таковым [24, с. 885]. Иными словами, уже одно лишь использование ПМ определяет ситуацию общения как способную вызвать нежелательные перлокутивные эффекты. По аналогии с этим полагаем, что употребление ПИ также является достаточным для индикации ситуаций, где существует вероятность неудачной реализации РВ.

Рассматриваемые ПО реализуются в дискурсе посредством его минимальной единицы – РА – «действия, осуществленного с помощью высказывания» [30, с. 118]. При этом их реализация в речевом взаимодействии происходит не изолированно, а в последовательности других РА, с которыми они устанавливают определенные дискурсивные отношения. В.И. Карабан, изучая функционирование сложных РА – не-минимальных единиц речи, представляющих собой сочетание простых РА, выделяет на основе перлокутивных целей последних три типа таких отношений: субординацию, координацию и способствование [8].

В зависимости от типа указанных отношений автор различает сложные РА трех видов: комплексный РА, где компоненты состоят в субординативном отношении друг к другу – перлокутивная цель вспомогательного РА-обоснования подчинена перлокутивной цели главного РА-тезиса; композитный РА, в котором компоненты являются координативными РА и между их перлокутивными целями наблюдается отношение координации; и составной РА, где простые РА находятся в прагматическом отношении способствования – осуществление

перлокутивной цели способствующего РА делает специально возможным осуществление перлокутивной цели способствуемого РА [8, с. 39–42].

Ввиду того, что функционирование ПО в дискурсе содействует удачной реализации других РА, связываем их употребление с отношением способствования, при котором ПО выступают в качестве способствующего РА относительно иных РА. Так, ПИ непосредственно способствуют достижению перлокутивной цели способствуемого РА, усиливая его интендируемое воздействие. ПМ способствуют сохранению коммуникативного баланса, ослабляя неинтендируемое воздействие РА, и тем самым опосредованно также способствует достижению его запланированного эффекта. При этом очевидно, что отношение способствования между ПО и сочлененным с ним на уровне целей другим РА остается актуальным независимо от того, реализуются они в пределах сложного РА или в дискурсивных единицах более высокого уровня.

Анализ эмпирического материала зафиксировал случаи употребления ПО в составе таких структурных единиц дискурса, как:

- сложный РА:

(1) [Маша упрекает Герхарда за его политическую позицию]

Gerhard: *Das Pentagon in Washington ist eine Zentrale des Terrors, was sollen wir tun?*

Mascha: *Entschuldigen Sie, höre ich da so einen alten linken Antiamerikanismus?*

(Beltz 2002: 101)

- дискурсивный ход:

(2) [Тон нелицеприятно высказывается о Мартине его знакомому]

„Aber Martin ist ein Desaster! Er ist kaputt. *Entschuldige meine Direktheit. Er ist ein Wrack. Ich weiß gar nicht ... War er denn in den letzten zwanzig Jahren mal beim Arzt? Er raucht und trinkt und schlägt sich die Nächte um die Ohren ...*“

(Ani 2005: 131)

- дискурсивный шаг:

(3) [Валентин резко реагирует на нежелание Молины взять ручку]

Molina: *Wir schreiben ihn als Entwurf, auf irgendein Papier.*

Valentin: *Nimm meinen Kugelschreiber.*

Molina: *Warte, ich muß den Bleistift erst spitzen.*

Valentin äußerst nervös: *Den Kugelschreiber, hab ich gesagt!*

Molina: *Fahr nur nicht gleich aus der Haut.*

Valentin: *Entschuldige, ich bin in einem Zustand... alles regt mich auf.*

Molina: *Gut, diktier mir. (Puig 1987: 164)*

Дискурсивный ход представляет собой цепочку простых РА или один РА, ограниченный речью одного говорящего, и соответствует понятию реплики в диалоге [22, с. 77]. Разница между сложным РА и дискурсивным ходом заключается в том, что в первом случае у говорящего на перлокутивном этапе формируется как единое целое составная интенция, в то время как в дискурсивном ходе она простая и формируется последовательно в каждом из РА на локутивном или постлокутивном этапе, т.е. после осуществления первого РА. В письменной речи они отличаются знаком препинания, в устной – длительностью паузы [8, с. 49]. Дискурсивный шаг, в свою очередь, состоит из последовательности дискурсивных ходов – двух и более [22, с. 77]. Он включает ответную реакцию адресата на РА говорящего, на основе которой говорящий может корректировать свое РВ в последующем ходе.

По мнению В.И. Карабана, в качестве способствующих РА в определенном смысле могут использоваться все метаречевые акты, т.к. метаречь состоит в прагматическом отношении способствования к речи [8, с. 26, 80]. Под метакоммуникацией принято понимать «особый вид общения, предметом которого является сам процесс общения» [9, с. 110]. Она является своего рода вторичной коммуникацией, которая ‘накладывается’ на коммуникацию и передает информацию не об окружающих предметах и явлениях, а о самой коммуникации. В зависимости от ее функционального назначения в лингвистике сформировалось два подхода к пониманию данного явления: как коммуникации о коммуникации и как фатической коммуникации.

В первой функции метакоммуникация представлена преимущественно речевыми средствами, поясняющими иллокутивно-перлокутивное содержание речевых действий коммуникантов. Так, по мнению Ю. Швиталлы, «высказывание является метакоммуникативным, если говорящий с его

помощью называет (описывает, оценивает и т.д.) высказывания, осуществляемые им самим и/или его партнером по коммуникации в той же самой ситуации общения, их предпосылки, условия выполнения, цели и последствия» [29, с. 113]. На этой основе выделяются такие типы метакоммуникативных высказываний, как «описание», «коррекция», «уточнение», «оценка», «комментарий», «побуждение к совершению или несвершению речевого действия» и др. [27].

В фатической функции метакоммуникация получает свою прагматическую значимость, регулируя ход речевого общения. В этом случае общающимися используются специальные речевые сигналы, способствующие установлению, поддержанию и завершению речевого контакта [14, с. 53], а также служащие целям солидаризации (укреплению уз общения, сплочению) коммуникантов и создающие между ними доверительные отношения [19, с. 103]. Отмечая интенциональную специфику речевых единиц, реализующих фатическую функцию, ряд ученых выделяет их в отдельный иллокутивный тип – фатический РА, или контактив, закрепляя за ним коммуникативную цель обеспечения речевого контакта [13].

В этой связи Л.Р. Безуглая указывает на способность метакоммуникации в ее 'поясняющей' и 'контактной' функциях частично накладываться друг на друга и выделяет в рамках иллокутивного типа контактивов особую разновидность – РА метакоммуникативный контактив. Целью таких РА является, главным образом, поддержание речевого контакта с адресатом путем комментирования хода вербального взаимодействия. Используя их, «адресант поясняет, описывает другие свои РА, которые он совершил или намеревается совершить: *Ich möchte dir etwas erklären, Wie gesagt..., Soll ich dir einen Ratschlag geben?, Ich habe eine Bitte an Sie, Das ist mein Ernst, Ich bitte Sie* и др., обращая внимание адресата на свои слова и делая акцент на определенных единицах содержания» [1, с. 59].

С таких позиций рассматриваем функционирование ПО в немецкоязычном диалогическом дискурсе в рамках реализации РА метакоммуникативного контактива, выступающего в качестве способствующего РА относительно РА других илло-

кутивных типов. Он проясняет содержание сопутствуемых высказываний, эксплицируя их цели, результаты, условия реализации и др., и оптимизирует таким образом РВ, оказываемое ими на адресата, выступая в качестве ПИ или ПМ.

Отметим, что при определении метакоммуникативного высказывания как ПО в первую очередь анализируются дискурсивные фрагменты, в которых различные типы РА завершаются перлокутивной неудачей или вызывают нежелательные перлокутивные последствия. Сопутствующие таким РА метакоммуникативные высказывания, используемые говорящим для 'коррекции' наступивших негативных перлокутивных эффектов, квалифицируются в зависимости от их функциональной направленности как ПИ или ПМ. Как показывает анализ корпуса, в коммуникативных ситуациях подобного типа для них характерна высокая степень повторяемости, иначе говоря, они конвенциональны в своем интенсифицирующем или митигирующем значении. Это позволяет рассматривать их как индикаторы дискурсивной реализации стратегии перлокутивной оптимизации. При этом употребление говорящим таких средств не только в постпозиции к сопутствуемому РА, но и в препозиции к нему свидетельствует о способности коммуникантов прогнозировать возможные негативные реакции адресата на РВ и стремлении их заранее предупредить.

В зависимости от способа выражения метакоммуникативного компонента в составе пропозиции метакоммуникативные контактивы делятся на два типа: эксплицитные и имплицитные. В первом случае показателем эксплицитности является наличие метакоммуникативного смысла в пропозиции. Маркеры эксплицитного метакоммуникативного смысла представлены в различных комбинациях лексемами локутивной, иллокутивной и перлокутивной семантики, местоименными наречиями и указательными местоимениями *das / es*, коррелирующими в содержательном плане с предшествующим или последующим РА коммуникантов: *Ich verstehe, was ich sage; Ich will dich nicht beleidigen, aber...; Das garantiere ich; Entschuldigen Sie meine Frage* и др.

При имплицитном выражении метакоммуникативного смысла реализуются имплицитные мета-

коммуникативные контактивы – высказывания, в которых метакоммуникативный смысл не вербализован и его необходимо вывести. Они могут быть конвенционализированными или имплицативными. В РА первого типа метакоммуникативная часть отсутствует по причине усеченности структуры высказывания и восстанавливается вне контекста ввиду устойчивости форм употребления таких единиц и их фиксации в словаре. В данном случае речь идет об эллиптических образованиях, в которых метакоммуникативный компонент опущен: *Entschuldigung* +> *Ich bitte Sie um Entschuldigung dafür*; *Ehrlich* +> *Ich sage / meine das ehrlich*; *Im Ernst* +> *Ich sage / meine das im Ernst*; *Absolut sicher* +> *Ich bin mir dessen absolut sicher* и др.

Для выведения имплицитного метакоммуникативного смысла в имплицативных контактивах необходим дискурсивный контекст, который помогает определить, является ли данное высказывание комментарием речевого действия или оно описывает невербальное поведение коммуникантов: *Ich bin nicht betrunken* +> ... *deshalb bin ich mir bewusst, was ich sage*; *Es war nicht persönlich gemeint* +> ... *was ich gesagt habe*; *Wenn Sie wollen* +> ... *was ich Ihnen sage* и др.

Метакоммуникативные контактивы, реализующие функцию перлокутивной оптимизации, сопутствуют в дискурсе различным иллокутивным типам РА, воздействующим, условно говоря, на мысли (ассертивы, комиссивы), действия (директивы, квеситивы) и чувства (экспрессивы) адресата. На этой основе по направленности РВ выделяем прагматические типы ПО. Так, ПИ, сопровождающие реализацию эпистемических, волитивных и эмотивных перлокутивных актов, делятся по объекту воздействия на:

- эпистемические ПИ, усиливающие РВ на мысли адресата:
(4) [В полиции госпожу Бреннеке уверяют, что найдут ее пропавшего ребенка]
Der Beamte legte ihr die Hand auf den Arm. „Aber Frau Brenneke, nun nehmen Sie die Sache doch nicht so schwer. Wir werden Ihr Kind schon finden, darauf können Sie sich verlassen.“ (Horster 1981: 201)
- волитивные ПИ, усиливающие РВ на действия адресата:

(5) [Валя требует от своего возлюбленного ответа, изменяет ли он ей с медсестрой]
„Ist das ein Abenteuer mit der Genossin Ärztin? Sag es, sag es nur frei heraus ... ehrlich sag es <...>. Die Wahrheit sagst du jetzt, Igor Michailowitsch!“ (Konsalik 1986: 190)

- эмотивные ПИ, усиливающие РВ на чувства адресата:

(6) [Бланше делает комплимент своей сестре]
Blanche: <...> *Aber du, mein Kind – du bist ein wenig voller geworden, ja, rund wie ein Täubchen! Und es steht dir ausgezeichnet!*
Stella: *Ach, Blanche –!*

Blanche: *Ja, ja, das ist die reine Wahrheit, sonst würde ich's nicht sagen.* (Williams 1987: 227)

Объектом воздействия ПМ является эмоциональная сфера коммуникантов: нежелательные перлокутивные воздействия затрагивают возбуждение отрицательных эмоций адресата относительно говорящего. Вследствие этого использование средств перлокутивной митигации направлено на предупреждение или смягчение негативной эмоциональной реакции собеседника на совершаемое говорящим речевое действие. Организация объектов перлокутивного воздействия имеет иерархический характер – сначала РА воздействует на чувства и лишь потом на мышление, в результате чего все РА способны оказывать воздействие на чувства адресата. Этим объясняется тот факт, что ликовоздействие, связанное со сферой эмоций, является наиболее распространенным перлокутивным последствием всех типов РА. Таким образом, исследуемые ПМ, нацеленные на снижение объемов ликовоздействия партнера, представлены только лишь одним прагматическим типом – эмотивным, и сопутствуют всем иллокутивным актам:

(7) [Молина обижен резким отказом выслушать его]

Molina: <...> *Hörst du mir zu?*

Valentin: *Besser ich leg mich schlafen. Dieser Mist regt mich nur auf.*

Molina heftig reagierend, äußerst verletzt: *Sprich nicht mehr mit mir.*

Valentin: *Entschuldige...*

Molina: ...

Valentin: *Wirklich, entschuldige. Ich dachte nicht, daß ich dich so kränken würde.* (Puig 1987: 147)

Типы ПО в зависимости от объекта воздействия, а также РА, которым они сопутствуют в дискурсе, представлены на рис. 2. Следует отметить, что РА декларатив не привлекается к анали-

зу, т.к. реализация декларативных интенций в силу их институционального характера не предполагает использования средств перлокутивной интенсификации и митигации.

Рис. 2. Типы перлокутивных оптимизаторов в зависимости от объекта воздействия

Таким образом, привлечение речевого подхода к исследованию эффективности РВ и средств его оптимизации в немецкоязычном диалогическом дискурсе позволило сделать следующие выводы. В процессе речевого общения коммуниканты обмениваются РА, воздействующими на мысли, волю и чувства адресата. При этом воздействие, осуществляемое посредством РА, может быть интендировано или не интендировано говорящим. Интендируемое воздействие завершается перлокутивной удачей или неудачей, результатом неинтендируемого воздействия может быть нежелательное перлокутивное последствие. В интересах говорящего избежать наступления как перлокутивной неудачи, в противном случае цель его воздействия остается нереализованной, так и нежелательного перлокутивного последствия, которое может представлять угрозу для личностных отношений коммуникантов. При (потенциальном) возникновении подобных ситуаций говорящий использует речевые средства для 'коррекции' негативных эффектов своего воздействия, а именно: ПИ, усиливающие интендируемое РВ на адресата, что способствует достижению говорящим своей перлокутивной цели, и ПМ, ослабляющие неин-

тендируемое РВ, что способствует сохранению говорящим коммуникативного баланса с адресатом. Достижение запланированной цели РВ и сохранение коммуникативного баланса между общающимися являются теми критериями, которые в лингвистике определяют понятие максимально эффективного РВ. На этом основании ПИ и ПМ рассматриваются как средства перлокутивной оптимизации, или ПО. Ввиду их осознанного и целенаправленного употребления в дискурсе перлокутивная оптимизация понимается как дискурсивная стратегия, которая реализуется средствами частных стратегий – перлокутивной интенсификации и перлокутивной митигации – в целях обеспечения максимальной эффективности РВ на адресата.

Рассмотренные ПО реализуют разновидность фатического акта – РА метакоммуникативный контакт, являющийся способствующим относительно иных РА. Его цель заключается в оптимизации речевого контакта с адресатом путем комментирования хода вербального взаимодействия. В зависимости от объекта воздействия (мысли, действия, чувства), ПО, реализующие РА метакоммуникативный контакт, делятся на: эпистемичес-

кие ПИ (сопутствующие ассертивным и комиссивным РА), волитивные ПИ (сопутствующие директивным и квеситивным РА), эмотивные ПИ (сопутствующие экспрессивным РА) и ПМ эмотивного типа (сопутствующие различным иллокутивным актам).

Таким образом, нами определено понятие эффективности РВ, установлены цели, способы, средства, а также ситуации реализации стратегии его оптимизации в немецкоязычном диалогическом дискурсе. Полученные результаты суммированы на рис. 3.

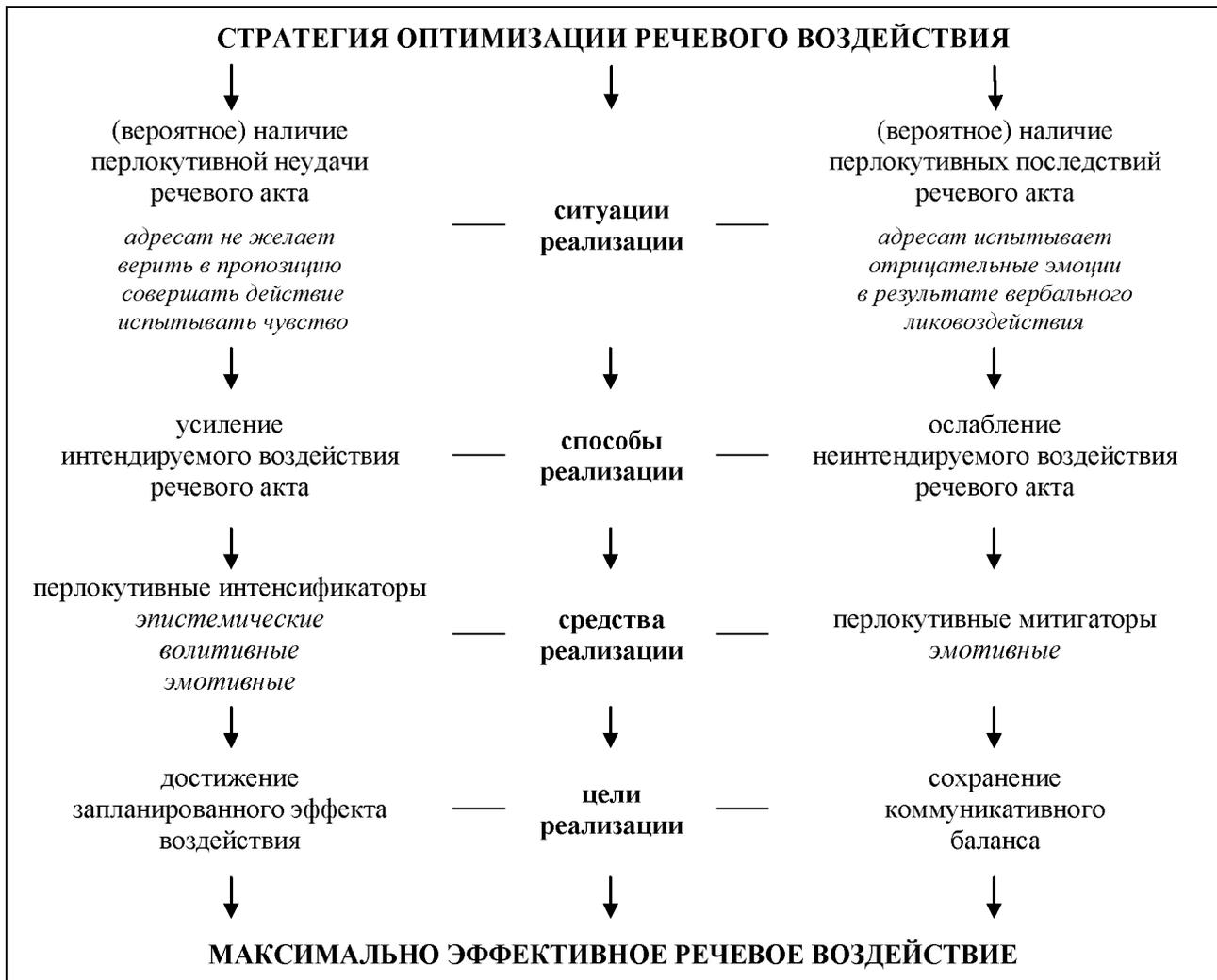

Рис. 3. Реализация стратегии оптимизации речевого воздействия в дискурсе

К перспективам исследования относим изучение тактического арсенала стратегий перлокутивной интенсификации и митигации в немецкоязычном диалогическом дискурсе.

ЛИТЕРАТУРА

1. Безугла Л.Р. Перлокутивні індикатори імпліцитного смислу у висловленнях німецької мови / Л. Р. Безугла // Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. – 2009. – № 848. – С. 58–62. 2. Безуглая Л.Р. Перлокуция как компонент речевого акта говорящего / Л. Р. Безуг-

лая // Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. – 2002. – № 567. – С. 154–163. 3. Дейк Т. А. ван. Язык. Познание. Коммуникация / Дейк Т. А. ван ; [пер. с англ.]. – М. : Прогресс, 1989. – 306 с. 4. Демьянков В.З. Коммуникативное воздействие на структуру сознания / В.З. Демьянков // Роль языка в структурировании сознания. – М. : Институт философии АН СССР, 1984. – Ч. 1. – С. 138–161. 5. Ейгер Г.В. Прагматическая характеристика перлокутивных оптимизаторов / Г.В. Ейгер // Вісник Харків. ун-ту. – Харків : Константа, 1996. – № 386. – С. 58–61.

6. Ермолаев Б.А. Целеобразование в коммуникации / Б.А. Ермолаев // Оптимизация речевого воздействия ; [под ред. Р.Г. Котова]. – М. : Наука, 1990. – С. 46–55. 7. Иссерс О.С. Речевое воздействие : [учеб. пособие для студентов, обучающихся по специальности «Связи с общественностью»] / Иссерс О.С. – М. : Флинта : Наука, 2009. – 224 с. 8. Карабан В.И. Сложные речевые единицы: прагматика английских асиндетических полипредикативных образований : [монография] / В.И. Карабан. – К. : Вища школа, 1989. – 131 с. 9. Кашкин В.Б. Метакоммуникация переводчика в примечаниях и комментариях [Электронный ресурс] / В.Б. Кашкин, Д.С. Князева, С.С. Рубцов // Язык, коммуникация и социальная среда. – Воронеж : ВГУ, 2008. – Вып. 6. – С. 110–119. – Режим доступа : <http://lse2010.narod.ru/olderfiles/LSE2008pdf/LSE2008KashkinKnyazevaRubtsov.pdf> 10. Криворучко С.И. Система речевого воздействия в терминах теории речевых актов / С.И. Криворучко // Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. – 2014. – № 1102. – С. 50–57. 11. Ларина Т.В. Вежливость как национально-специфическая коммуникативная категория / Т.В. Ларина // Коммуникативное поведение. Вежливость как коммуникативная категория. – Воронеж : Истоки, 2003. – Вып. 17. – С. 48–57. 12. Леонтьев А.А. К психологии речевого воздействия / А. А. Леонтьев // Материалы IV Всесоюзного симпозиума по психолингвистике и теории коммуникации. – М. : Институт языкознания АН СССР, 1972. – С. 28–41. 13. Матюхіна Ю.В. Розвиток системи фатичної метакомунікації в англійському дискурсі XVI–XX ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Ю.В. Матюхіна. – Харків, 2004. – 20 с. 14. Почепцов Г.Г. Фатическая метакоммуникация / Г.Г. Почепцов // Семантика и прагматика синтаксических единств. – Калинин : Изд-во Калинин. гос. ун-та, 1981. – С. 52–59. 15. Серль Дж.Р. Классификация иллокутивных актов / Дж.Р. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1986. – Вып. 17. – С. 170–194. 16. Стернин И.А. Введение в речевое воздействие / Стернин И.А. – Воронеж : Полиграф, 2001. – 252 с. 17. Тарасов Е.Ф. Речевое воздействие в сфере массовой коммуникации / Е.Ф. Тарасов ; [под ред. Тарасова Е.Ф. и др.]. – М. : Наука, 1990. – 136 с. 18. Троянов В.И. Личностные стратегии обоснования в дискурсе / В.И. Троянов // Личностные аспекты языкового общения. – Калинин : Изд-во КГУ, 1989. – С. 37–45. 19. Чхетиани Т.Д. Метакоммуникативные сигналы слушающего в фазе поддержания речевого контакта / Т.Д. Чхетиани // Языковое общение: Единицы и регулятивы. – Калинин, 1987. – С. 103–106. 20. Шафф А. Введение в семантику / Шафф А. – М. : Изд-во иностр. лит-ры, 1963. – 376 с. 21. Шевченко И.С. Дискурс как мыслекоммуникативное образование / И.С. Шевченко, Е.И. Морозова // Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. – 2003. – № 586. – С. 33–38. 22. Шевченко И. С. Речевой акт как единица дискурса: когнитивно-прагматический подход / И.С. Шевченко // Тверской лингвистический меридиан : сб. науч. ст. – Тверь : Твер. гос. ун-т, 2007. – Вып. 7. – С. 69–80. 23. Brown P. Politeness: Some Universals in Language Usage / P. Brown, S. Levinson. – Cambridge : CUP, 1987. – 345 p. 24. Caffi C. On mitigation / C. Caffi // Journal of pragmatics. – 1999. – Vol. 31. – P. 881–909. 25. Cohen T. Illocutions und Perlocutions / T. Cohen // Foundations of language. – 1973. – № 9. – P. 492–503. 26. Fraser B. Conversational mitigation / B. Fraser // Journal of Pragmatics. – 1980. – Vol. 4, H. 4. – P. 341–350. 27. Meyer-Hermann R. Metakommunikation / R. Meyer-Hermann // LuD 25. – 1976. – S. 83–86. 28. Roelcke T. Kommunikative Effizienz. Eine Modellskizze / T. Roelcke. – Heidelberg : Winter, 2002. – 139 S. 29. Schwitalla J. Metakommunikation als Mittel der Dialogorganisation und der Beziehungsdefinition / J. Schwitalla // Arbeiten zur Konversationsanalyse. – [Dittmann J. (Hrsg.)]. – Tübingen : Niemeyer, 1979. – S. 111–143. 30. Yule G. The study of language / G. Yule ; [3 ed.]. – Cambridge [u.a.] : CUP, 2006. – 273 p.

ІСТОЧНИКИ

ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛА

1. Ani F. Süden und das grüne Haar des Todes / Ani F. – München : Knauer Taschenbuch, 2005. – 228 S.
2. Beltz M. Die Frankfurter Verlobung / M. Beltz // Theater, Theater: Aktuelle Stücke 12. – [Herausgegeben von U.B. Carstensen und S. von Lieven]. – Fr./M. : Fischer, 2002. – S. 93–144.
3. Horster H.-U. Suchkind 312 / Horster H.-U. – Köln : Wilhelm Goldmann Verlag, 1981. – 478 S.
4. Konsalik H. G. Sibirisches Roulette / Konsalik H. G. – Köln : Lingen Verlag, 1986. – 566 S.
5. Puig M. Der Kuß der Spinnenfrau / M. Puig // Spectaculum 47. Sechs moderne Theaterstücke. – Fr./M. : Suhrkamp Verlag, 1987. – S. 131–183.
6. Williams T. Endstation Sehnsucht / T. Williams // Spectaculum 45. Sechs moderne Theaterstücke. – Fr./M. : Suhrkamp Verlag, 1987. – S. 209–308.

REFERENCES

- Bezugla, L.R. (2009). Perlokutyvni indykatory implicytnogo smyslu u vyslovlennjah nimec'koi' movy

- [Perlocutionary markers of implicit meaning in German utterances]. *Visnyk HNU imeni V.N. Karazina – V.N. Karazin National Univ. Messenger*, 848, 58-62. (in Ukrainian)
- Bezuglaja, L.R. (2002). Perlokucija kak komponent rechevogo akta govorjashhego [Perlocution as a component of a producer's speech act]. *Visnyk HNU imeni V.N. Karazina – V.N. Karazin National Univ. Messenger*, 567, 154-163. (in Russian)
- Brown, P. (1987). *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge: CUP
- Caffi, C. (1999). On mitigation. *Journal of pragmatics*, 31, 881-909.
- Chhetiani, T.D. (1987). Metakommunikativnye signaly slushajushhego v faze podderzhanija rechevogo kontakta [Metacommunication signals of a listener at the stage of supporting speech contact]. *Jazykovoje obshhenie: Edinicy i reguljativy – Language communication: units and regulators*, 103-106. (in Russian)
- Cohen, T. (1973). Illocutions und Perlocutions. *Foundations of language*, 9, 492-503.
- Dejk, T.A. van. (1989). *Jazyk. Poznanie. Kommunikacija [Language. Cognition. Communication]*. Moscow: Progress
- Dem'jankov, V.Z. (1984). Kommunikativnoe vozdejstvie na strukturu soznanija [Communicative influence on the consciousness structure]. *Rol' jazyka v strukturirovanii soznanija – The role of language in structuring consciousness*, 1, 138-161. (in Russian)
- Ejger, G.V. (1996). Pragmaticheskaja karakteristika perlokutivnyh optimizatorov [Pragmatic features of perlocutionary optimizers]. *Visnyk Harkivs'kogo universytetu – Kharkiv Univ. Messenger*, 386, 58-61. (in Russian)
- Ermolaev, B.A. (1990). Celeobrazovanie v kommunikacii [Goal-formation in communication]. In: R.G. Kotov (ed.). *Optimizacija rechevogo vozdejstvija [Optimization of speech influence]*. Moscow: Nauka, 46-55. (in Russian)
- Fraser, B. (1980). Conversational mitigation. *Journal of Pragmatics*, 4, 341-350.
- Issers, O.S. (2009). *Rechevoje vozdejstvie [Speech influence]*. Moscow: Flinta : Nauka
- Karaban, V.I. (1989). *Slozhnye rechevyje edinicy: pragmatika anglijskich asindeticheskikh polipredikativnyh obrazovanij [Complex speech units: pragmatics of English asyndetic polypredicative formations]*. K.: Vishha shkola
- Kashkin, V.B., Knjazeva, D.S., and Rubcov, S.S. (2008). Metakommunikacija perevodchika v primechanijah i kommentarijah [Metacommunicating in translator's footnotes and commentaries]. *Jazyk, kommunikacija i social'naja sreda – Language, communication and social environment*, 6. Available at: <http://lse2010.narod.ru/olderfiles/LSE2008pdf/LSE2008KashkinKnyazevaRubtsov.pdf>
- Krivoruchko, S.I. (2014). Sistema rechevogo vozdejstvija v terminah teorii rechevyh aktov [System of speech influence in terms of speech act theory]. *Visnyk HNU imeni V.N. Karazina – V.N. Karazin National Univ. Messenger*, 1102, 50-57. (in Russian)
- Larina, T.V. (2003). Vezhlivost' kak nacional'no-specificheskaja kommunikativnaja kategorija [Politeness as a nationally specific communicative category]. *Kommunikativnoje povedenie. Vezhlivost' kak kommunikativnaja kategorija – Communicative behavior. Politeness as a communicative category*, 17, 48-57. (in Russian)
- Leont'ev, A.A. (1972). K psihologii rechevogo vozdejstvija [On psychology of speech influence]. *Materialy IV Vsesojuznogo simpoziuma po psiholingvistike i teorii kommunikacii – Materials of the 4th All-Union symposium on psycholinguistics and communication theory*. Moscow, 28-41. (in Russian)
- Matjuhina, J.V. (2004). *Rozvytok systemy fatychnoi' metakommunikacii' v anglijs'komu dyskursi XVI-XX st. Avtoreferat kand. filol. nauk. [Development of the system of phatic metacommunication in the English discourse of the XVI-XX centuries – Thesis Phd diss.]*. Harkiv, 20 p. (in Ukrainian)
- Meyer-Hermann, R. (1976). Metakommunikation. *LuD*, 25, 83-86.
- Pochepcov, G.G. (1981). Faticheskaja metakommunikacija [Phatic metacommunication]. *Semantika i pragmatika sintaksicheskikh edinstv – Semantics and pragmatics of syntactic unities*, 52-59. (in Russian)
- Roelcke, T. (2002). *Kommunikative Effizienz. Eine Modellskizze*. Heidelberg: Winter
- Schwitalla, J. (1979). Metakommunikation als Mittel der Dialogorganisation und der Beziehungsdefinition. In: J. Dittmann (Hrsg.): *Arbeiten zur Konversationsanalyse*. Tübingen: Niemeyer, 111-143.
- Serĭ, Dzh.R. (1986). Klassifikacija illokutivnyh aktov [Taxonomy of illocutionary acts]. *Novoe v zarubezhnoj lingvistike – New in foreign linguistics*, 17, 170-194. (in Russian)
- Shaff, A. (1963). *Vvedenie v semantiku [Introduction to semantics]*. Moscow: Izd-vo inostr. lit-ry
- Shevchenko, I.S., and Morozova, E.I. (2003). Diskurs kak myslekommunikativnoje obrazovanie [Discourse as a thought-communication formation]. *Visnyk HNU imeni*

- V.N. Karazina – V.N. Karazin National Univ. Messenger, 586, 33-38. (in Russian)
- Shevchenko, I.S. (2007). Rechevoj akt kak edinica diskursa: kognitivno-pragmatičeskij podhod [Speech act as a discourse unit: cognitive and pragmatic approach]. *Tverskoj lingvističeskij meridian – Tver linguistic meridian*, 7, 69-80. (in Russian)
- Sternin, I.A. (2001). *Vvedenie v rechevoe vozdejstvie [Introduction to speech influence]*. Voronezh: Poligraf
- Tarasov, E.F. (1990). *Rechevoe vozdejstvie v sfere massovoj kommunikacii [Speech influence in the field of mass communication]*. Moscow: Nauka
- Trojanov, V.I. (1989). Lichnostnye strategii obosnovanija v diskurse [Personality reasoning strategies in discourse]. *Lichnostnye aspekty jazykovogo obshhenija – Personality aspects of linguistic communication*, 37-45. (in Russian)
- Yule, G. (2006). *The study of language*. Cambridge: CUP

**КИНЕМАТОГРАФИЧЕСКИЕ КОДЫ
КАК СРЕДСТВО МЕНЫ КОММУНИКАТИВНЫХ РОЛЕЙ
В АНГЛОЯЗЫЧНОМ КИНОДИСКУРСЕ**

И.Н. Лавриненко, канд. филол. наук (Харьков)

В статье рассматриваются кинематографические коды с точки зрения их роли в процессе мены коммуникативных ролей в англоязычном кинодискурсе. Рассмотрены различные кинематографические коды во взаимодействии с вербальными и невербальными средствами мены коммуникативных ролей, указывающие на точку потенциального перехода речевого хода.

Ключевые слова: кинематографические коды, кинодискурс, мена коммуникативных ролей, операциональная метадискурсивная категория, точка потенциального перехода речевого хода.

Лавріненко І.М. Кінематографічні коди як засіб зміни комунікативних ролей в англomовному кінодискурсі. У статті розглянуто кінематографічні коди у аспекті їхньої ролі у процесі зміни комунікативних ролей у англomовному кінодискурсі. Розглянуто різні кінематографічні коди у взаємодії з вербальними та невербальними засобами зміни комунікативних ролей, які вказують на точку потенційного переходу мовленнєвого ходу.

Ключові слова: зміна комунікативних ролей, кінематографічні коди, кінодискурс, операціональна метадискурсивна категорія, точка потенційного переходу мовленнєвого ходу.

Lavrinenko I.M. Cinematic codes as means of turn-taking in the English cinema discourse. The article outlines cinematic codes and their role in the process of turn-taking in the English cinema discourse. Various cinematic codes interacting with verbal and nonverbal means of turn-taking which indicate the transition point have been considered.

Key words: cinema discourse, cinematic code, operational metadiscursive category, transition point, turn-taking.

Поликодовость кинодискурса является важнейшей проблемой современности в силу возрастания роли кино в современном обществе. Особенность поликодовости кинодискурса в том, что отдельные кадры обладают лишь потенциальным смыслом, а продуцирование смыслов в тексте кино происходит за счет интеграции в едином смысловом пространстве фильма разной в семиотическом отношении информации [9, с. 89]. В состав кинодискурса входят: лингвистическая (письменная и устная) и нелингвистическая (звуковая часть и видеоряд) семиотические системы [15, с. 17–18], к последней относится объект нашего исследования – кинематографические коды в современном англоязычном кинодискурсе. Целью

настоящего исследования является описание и анализ основных типов кинематографических кодов в англоязычном дискурсе в качестве средства мены ролей. Кинематографические коды вызывают особый интерес в последнее время, что определяет актуальность данного исследования. В качестве материала анализа выбираем кинематографические коды представленные в англоязычных художественных фильмах.

Следует отметить, что проблематика мены коммуникативных ролей (далее МКР) как важнейшей из структурно-организационных характеристик диалогического взаимодействия, введенная в научный оборот И. Гоффманом (turn-taking [23]) и признанная психолингвистической универсалией

[24, с. 417–418], привлекать внимание исследователей различных коммуникативно-ориентированных лингвистических дисциплин. С точки зрения коммуникативно-дискурсивного подхода, требующего «обязательного учета всех социальных параметров происходящего, всех прагматических факторов» осуществления дискурса [6, с. 78; 7, с. 514–518]) МКР признаётся основополагающим фактором динамической организации дискурса [12, с. 192; 21], общим достоянием говорящего и слушающего, в равной степени участвующих в процедурах присвоения очередного коммуникативного хода [2; 16]. В системе структурно-организационных и содержательных (когнитивных, прагматических) категорий дискурса МКР причисляется И.С. Шевченко к первым и определяется как «метадискурсивная операциональная» категория [17]. Мы понимаем МКР как операциональную метадискурсивную категорию, обеспечивающую структурирование и регуляцию дискурса в режиме реального времени путем перехода роли говорящего от одного участника общения другому, добровольного / принудительного завершения коммуникативного вклада одного коммуниканта и присвоение права на вклад другим коммуникантом. Категория МКР реализуется коммуникативным ходом в рамках обмена как минимальной одно- и двусторонней единицей дискурса. Мена ролей осуществляется в результате межличностного двустороннего процесса координации речевых вкладов и является интерактивным конструктом говорящего и слушающего, которые совместно определяют точку и стратегию присвоения очередного коммуникативного хода сообразно с контекстом и ситуацией общения [8].

Средства и способы мены ролей зависят от следующих критериев: места в дискурсе; адресантности; адресатности; типа соотносительности соседних ходов; коммуникативных средств реализации МКР. Исходя из коммуникативных средств, а именно сигналов передачи, сохранения или взятия коммуникативного хода, среди сигналов мены коммуникативных ролей выделяются вербальные, паравербальные и невербальные действия [1], а также кинокодовые.

Кинодискурс мы понимаем как поликодовое когнитивно-коммуникативное образование, сочетание различных семиотических единиц в их нераз-

рывном единстве, которое характеризуется связностью, цельностью, завершенностью, адресатностью [8]. Кинодискурс выражается при помощи вербальных, невербальных (в том числе кинематографических) знаков в соответствии с замыслом коллективного автора и структурируется средствами МКР; он зафиксирован на материальном носителе и предназначен для воспроизведения на экране и аудиовизуального восприятия зрителями [8]. Кинодискурс создается при помощи *кинематографических кодов* – единиц композиции киноповествования – которые подразделяются на *культурные* (определяющие культуру социальной группы) и *специальные* [13], к которым относятся кадр, кинофраза, повествование, сюжет, монтаж, ракурс, свет, план, взаимодействие звука и изображения [15, с. 53]. Кинематографический код кодифицирует воспроизведение реальности посредством совокупности специальных технических кинематографических устройств [18], усиливает влияние фильма на зрителя [14, с. 97–132], обеспечивает вразумительное прочтение текста и свойственен кино как знаковой системе (напр., коды монтажа, освещения) [20]. Следует отметить, что кино рассматривается как знаковая система или совокупность знаковых систем в рамках семиотического подхода, при этом знаки предлагается классифицировать как «лингвистические и неллингвистические» [5].

Кинокоды выступают потенциальными сигналами МКР, указывающими на точку потенциального перехода речевого хода (далее ТПП). Сопряжение вербального кода с невербальными и специфичными кинокодами кинодискурса открывает широкие возможности изучения дискурсо-регулятивного потенциала мены ролей в режиме текущего времени [8].

Сигналом МКР может выступать:

1. *Смена кадра*. Кадр признается исследователями структурно значащей единицей кинотекста, как «основной носитель значений киноязыка» [11, с. 309]. Кадр – понятие не статическое, это не неподвижная картина, смонтированная со следующей за ней, также неподвижной. Кадр – явление динамическое, он допускает в своих пределах движение [11]. Смена кадра может указывать на мена коммуникативных ролей, путем чередования изоб-

ражений адресата и адресанта. В приведенной интеракции каждая реплика предваряется кадром с изображением говорящего:

MR. SMITH 246: Do you have any books by Dickens?

WILLIAM 247: No, we are a travel bookshop.

248: We only sell travel books.

MR. SMITH 249: Oh right.

250: How about that new John Grisham thriller?

WILLIAM 251: No, that IS a novel too.

MR. SMITH 252: Oh right. [Notting Hill]

2. *Крупный план.* А. Бергер [21] показывает, что коды, присущие языку тела в западной культуре, «задают» кинокоды – ракурсы и приемы съемки. Таковы отношения означающего → означаемого:

крупный план → интимность;

большая часть тела → личные отношения;

удаленная перспектива → публичное пространство;

тело человека полностью → социальное отношение;

кадр сверху вниз → слабость, ничтожность;

кадр снизу вверх → власть, авторитет;

Так в приведенном ниже примере используются крупные планы, которые подчеркивают более интимную ситуацию общения, в противовес общему плану после реплики (97) Анны, а смена крупных планов соответствует очередной реплике коммуникантов:

WILLIAM 95: Sorry about that...

Крупный план Анны

ANNA 96: No, that is fine.

97: I was going to steal one myself but now I have changed my mind.

Общий план. Уильям улыбается.

ANNA 98: Signed by the author, I see.

Крупный план Уильяма.

WILLIAM 99: Yes, we could not stop him.

100: If you can find an unsigned copy, it is worth an absolute fortune.

Крупный план Анны. Она улыбается [Notting Hill]

3. *Монтаж.* Согласно теории монтажа С. Эйзенштейна, киносмысл возникает в результате членения реальности кинематографическими средствами – освещением, ракурсом, планами съемки, движением

камеры – и «перемонтажа» полученных элементов в новом порядке. *Киномонтаж* – синтетический способ производства смыслов, его базовым алгоритмом является такое сопоставление двух элементов, при котором на основании их формальных свойств возникает «третий элемент», качественно превосходящий оба исходных. Этот алгоритм настолько вербален, настолько и визуален (принцип внутрикадрового и межкадрового монтажа). Из этих «третьих элементов», располагающихся в монтажных стыках видимого, складывается динамический, кинематографический текстуальный смысл фильма [18]. В широком смысле монтажом является всякое обладающее художественным значением соположение частей киноленты и фильма. Это может быть параллелизм двух или нескольких последовательностей кадров (кинофраз) или эпизодов. Монтаж имеет место когда какой-либо элемент фильма – жест, поза, поступок, целый кадр, группа кадров – вступает в смысловые отношения с другими такими же элементами [10, с. 23], что прямо связано с меной ролей, на наш взгляд. В следующем примере Уильям случайно получил возможность услышать через наушники разговор Анны и Джеймса, стоящих в стороне от него, монтаж общего плана беседующих и крупного плана Уильяма создает ситуацию в которой Уильям реагирует на реплики ему не предназначенные и остается неуслышанным, тем не менее, беря ход (1402) усиленный невербальными средствами:

Общий план Анны и Джеймса

ANNA 1393: So I ask you when you are going to tell everyone, and you say...?

Крупный план Уильяма

JAMES 1394: Tomorrow will be soon enough.

ANNA 1395: And then I... right.

JAMES 1396: Who was that rather difficult chap you were talking to on the way up?

Общий план Анны и Джеймса

ANNA 1397: Oh... no one...

Крупный план Уильяма

ANNA 1397: no one.

ANNA 1399: Just some... guy from the past.

1400: I do not know what he is doing here.

1401: Bit of an awkward situation.

Крупный план Уильяма, наезд камеры, Уильям озадачен и расстроен

Общий план Анны и Джеймса
Крупный план Уильяма, Уильям кивает
WILLIAM 1402: Of course. [Notting Hill]

В ходе монтажа и операций, совершаемых с материалом кино (обратная, ускоренная, замедленная съемка, наплыв, экспозиция и т.п.) изменяется естественная реальность [4, с. 29; 11, с. 317]. Эти принципиально важные для авторской концепции искажения играют роль семантической динамизации, т.е. наполняют значением предметы реального мира. Монтаж выступает маркером МКР посредством акцентирования внимания на адресате или адресанте, выпячивания того или иного события или факта, вызывая тем самым ожидание зрителем реплики адресата или адресанта, указывая на точку потенциального перехода реплики.

4. Музыка, шумы и речь выполняют в фильме каждый свою функцию. Речь рассказывает нам о мыслях и чувствах героев, музыка призвана эмоционально настроить зрителя на нужную волну, шумы дают характеристику пространства, где разворачивается действие [10, с. 138]. Молчание как форма диалога также используется в кинодискурсе, для того, чтобы подчеркнуть напряженность ситуации, сосредоточить внимание зрителя на снимаемом объекте [3]. Все эти компоненты амбивалентны и могут быть использованы в конфликтных и нейтральных ситуациях. В приведенном примере звук колокольчика нарушает интеракцию, ТПП (1451) не реализована, что вызывает негативную реакцию говорящего (1452-1453)

ANNA 1446: I actually had it in my apartment in New York and just thought you would...

1447: but, when it came to it, I did not know how to call you... having behaved so... badly, twice.

1448: So it has been just sitting in the hotel.

1449: But then... you came, so I figured...

1450: the thing is... the thing is...

WILLIAM 1451: What is the thing?

Дверной колокольчик. Крупный план Анны и мистера Смита за ее спиной

WILLIAM 1452: Do not even think about it.

1453: Go away immediately.

MR. SMITH 1454: Right.

1455: Sorry.

WILLIAM 1456: You were saying...

[Notting Hill]

В следующем примере музыка выступает вспомогательным фактором, подкрепляющим действие Анны, которая невербально берет ход в ТПП:

WILLIAM 771: Now seriously what in the world in this garden could make that ordeal worthwhile?

Звучит музыка, затем Анна целует Уильяма
WILLIAM 772: Nice garden. [Notting Hill]

Подытоживая вышесказанное, отметим, что кинематографические коды (смена кадра, крупный и общий план, монтаж, звуковое оформление кинодискурса) могут указывать на точку потенциально перехода роли говорящего в сочетании с вербальными и невербальными средствами МКР или самостоятельно. Следует отметить, что преимущественно используются в качестве сигнала смены ролей монтаж и смена крупного плана. Кроме того, кинематографические коды также могут акцентировать внимание зрителей на факторах, вызывающих определенные ожидания относительно последующего речевого вклада, и влияющих таким образом на способ осуществления МКР.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аристов С.А. Коммуникативно-когнитивная лингвистика и разговорный дискурс / С.А. Аристов, И.П. Сусов // Лингвистический вестник : сб. науч. трудов. – Вып. 1. – Ижевск, 1999. – С. 5–10.
2. Аристов С.А. Прагмалингвистическое моделирование смены коммуникативных ролей : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / С.А. Аристов. – Тверь, 2001. – 19 с.
3. Горюнова Н.Л. Художественно-выразительные средства экрана. Ч. 1. Пластическая выразительность кадра / Н.Л. Горюнова. – М. : Изд-во Ин-та повышения квалификации работников телевидения и радиовещания, 2000. – 41 с.
4. Изволов Н. Феномен кино. История и теория / Н. Изволов. – М. : Материк, 2005. – 164 с.
5. Зайченко С.С. Некоторые особенности кинодискурса как знаковой системы / С.С. Зайченко. – Тамбов : Грамота, 2011. – № 4. – С. 82–86.
6. Кубрякова Е.С. О тексте и критериях его определения. Текст. Структура и семантика. Т. 1. / Е.С. Кубрякова. – М., 2001. – С. 72–81.
7. Кубрякова Е.С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е.С. Кубрякова / Рос. Академия наук. Ин-т языкознания. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
8. Лавриненко И.Н.

Стратегии и тактики мены коммуникативных ролей в современном англоязычном кинодискурсе : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германская филология» / И.Н. Лавриненко. – Харьков : ХНУ имени В.Н. Каразина, 2011. – 20 с. 9. Лотман Ю.М. Семиотика кино и проблематика киноэстетики / Ю.М. Лотман. – Таллин : Ээсти Раамат, 1973. – 140 с. 10. Лотман Ю.М. Диалог с экраном / Ю.М. Лотман, Ю.Г. Цивьян. – Таллин : Александра, 1994. – 213 с. 11. Лотман Ю.М. Об искусстве. Структура художественного текста. Семиотика кино и проблемы киноэстетики / Ю.М. Лотман. – СПб. : Искусство, 1998. – 704 с. 12. Макаров М.Л. Основы теории дискурса / М.М. Макаров. – М. : ИТДГК “Гнозис”, 2003. – 280 с. 13. Постмодернизм : энциклопедия / сост. и науч. ред.: А.А. Грицанов, М. А. Можейко. – Минск : Интерпресссервис : Кн. дом, 2001. – 1038 с. 14. Морен Э. Кино, или воображаемый человек (Фрагменты) [Электронный ресурс] / Э. Морен ; пер. М. Ямпольского // *Essais d'anthropologie sociologique*. – Paris : Les Editions de minuit, 1956. – P. 97–132. – Режим доступа : <http://www.psychology.ru/library/00039.shtml/Morin, Edgar. Le cinema ou l'homme imaginaire>. 15. Слышкин Г.Г. Кинотекст (опыт лингвокультурологического анализа) / Г.Г. Слышкин, М.А. Ефремова. – М. : Водолей Publishers, 2004. – 153 с. 16. Сузов И.П. Лингвистическая прагматика / И.П. Сузов. – Винница : Нова Книга, 2009. – 272 с. 17. Шевченко И.С. Метадискурсивные категории диалогического дискурса / И.С. Шевченко // *Функциональная лингвистика : сб. науч. трудов*. – Симферополь, 2011. – Т. 2, № 2. – С. 292–294. 18. Эйзенштейн С.М. Монтаж / С.М. Эйзенштейн. – М. : ВГИК, 1998. – 193 с. 19. Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию / У. Эко. – СПб. : ТОО ТК «Петрополис», 1998. – 432 с. 20. Ямпольский М.Б. Семиотика кино [Электронный ресурс] / М.Б. Ямпольский. – Режим доступа : <http://istoriya-kino.ru/kinematograf/item/f00/s02/e0002678/index.shtml> 21. Berger A. *Media Analysis Techniques* / A. Berger. – Beverly Hills, CA : Sage, 1982. – 160 p. 22. Franck D. *Zwischenmenschliche Verhandlung versus intersubjektive Norm* / D. Franck, G. Franck // *Papier zur Linguistik*. – 1986. – № 35 (2). – S. 55–79. 23. Goffman E. *On Face-Work: An Analysis of Ritual Elements in Social Interaction* / E. Goffman // *Psychiatry: Journal of Interpersonal Relations*, Vol. 18, Issue 3. – 1955. – P. 213–231. 24. Miller G.A. *Review of J.H. Greenberg (Ed.) / G.A. Miller // Universals of Language*. – *Contemporary Psychology*. – 1963. – Vol. 8. – P. 417–418.

REFERENCES

- Aristov, A.A. (2001). *Pragmalingvističeskoe modelirovanie meny kommunikativnyh rolej. Avtoreferat Diss. Kand. Filol. Nauk [Pragmalinguistic modeling of turn-taking. Dr. Philol. sci. diss. Abstract]*. Tver. 19. (In Russian)
- Aristov, A.A. and Susov, I.P. (1999). *Kommunikativno-kognitivnaya lingvistika i razgovorniy diskurs [Communicative cognitive linguistics and spoken discourse]*. *Lingvisticheskiy vestnik – Linguistic Bulletin*, 1, 5–10. (In Russian)
- Berger, A. (1982). *Media Analysis Techniques*. Beverly Hills, CA
- Eko, U. (1998). *Otsutstvujushhaja struktura. Vvedenie v semiologiju [Lack of structure: introduction to the semiology]*. S. Petersburg: Petropolis.
- Franck, D. (1986). *Zwischenmenschliche Verhandlung versus intersubjektive. Norm Papiere zur Linguistik*, 35 (2), 55–79
- Goffman, E. (1955). *On Face-Work: An analysis of ritual elements in social interaction*. *Psychiatry: Journal of Interpersonal Relations*, 18 (3), 213–231.
- Goryunova, N.L. (2000). *Hudozhestvenno-vyrazitel'nye sredstva jekrana. Ch. I. Plasticheskaja vyrazitel'nost' kadra [Artistic expressive means of the screen. Part 1. Plastic expressiveness of a single picture]*. Moscow.
- Gritsanov, A.A. and Mozhejko, M.A. (2001) *Postmodernizm: jenciklopedija [Postmodernism: encyclopedia]*. Minsk: Interpresservice.
- Izvolov, N. (2005). *Fenomen kino. Istorija i teorija [Phenomena of the cinema. History and theory]*. Moscow: Materik.
- Jampolskij, M.B. *Semiotika kino [Movie semiotics]. Istorija kinematografa*. Available at: <http://istoriya-kino.ru/kinematograf/item/f00/s02/e0002678/index.shtml>
- Jezenshtejn, S.M. (1998). *Montazh [Montage]*. Moscow: VGIK.
- Kubyakova, E.S. (2001). *O tekste i kriterijah ego opredelenija. (About the text and criteria of its definition)*. *Tekst. Struktura i semantika – Text. Structure and Semantics, Volume 1*, 72–81 (In Russian)
- Kubyakova, E.S. (2004). *Jazyk i znanie: Na puti poluchenija znanij o jazyke: Chasti rechi s kognitivnoj točki zrenija. Rol' jazyka v poznanii mira (Language and Knowledge: on the Way of obtaining knowledges about the language: Parts of Speech from the cognitive point of view. Role of language in the world learning)*. Moscow.
- Lavrinenko, I.N. (2011). *Strategii i taktiki meny kommunikativnyh rolej v sovremennom anglojazyčnom kinodiskurse. Avtoreferat Diss, Kand. Filol. Nauk [Turn-*

- taking strategies and tactics in modern English cinema discourse. Dr. Philol. sci. diss. Abstract].* Kharkov, 20. (In Russian)
- Lotman, Y.M. (1973). *Semiotika kino i problematika kinoestetiki [Movie semiotics and the problem of movie esthetics]*. Tallinn: Eesti Raamat
- Lotman, Y.M. (1998). *Ob iskusstve. Struktura hudozhestvennogo teksta. Semiotika kino i problemy kinoestetiki [Structure of literary text. Movie semiotics and problems of movie esthetics]*. S. Petersburg: Iskusstvo.
- Lotman, Y.M. and Zivjan, Y.G. (1994). *Dialog s jekranom [Dialogue with the screen]*. Tallinn: Aleksandra
- Makarov, M.L. (2003). *Osnovy teorii diskursa [Foundations of the discourse theory]*. Moscow: Gnosis.
- Miller, G.A. (1963). Review of J.H. Greenberg (Ed.). *Universals of Language – Contemporary Psychology*, 8, 417–418.
- Moren, E. (1956). *Essais d'antropologie sociologique*. – Paris: Les Editions de minuit, 97–132
- Shevchenko I.S. (2011). Metadiskursivnye kategorii dialogicheskogo diskursa [Metadiscursive categories of conversational discourse]. *Funktsionalnaja lingvistika – Functional Linguistics, Volume 2, 2*, 292-294. (In Russian)
- Slyshkin, G.G. and Efremova, M.A. (2004). *Kinotekst (opyt lingvokul'turologicheskogo analiza) [Cinematic Text (The Experience of linguistic and cultural analysis)]*. Moscow: Vodolej Publishers.
- Susov, I.P. (2009). *Lingvisticheskaja pragmatika [Linguistic pragmatics]*. Vinnitsa: Nova Knyga.
- Zaychenko, S.S. (2015). Nekotorye osobennosti kinodiskursa kak znakovoy sistemy [Some peculiarities of cinematic discourse as a semiotic system]. *Filologicheskie nauki – Sciences of Linguistics*, 4, 82-86. (In Russian)

**ВПЛИВ СТЕРЕОТИПУ
НА АРАНЖУВАННЯ ЕВФЕМІЗМІВ / ДИСФЕМІЗМІВ
В АНГЛОМОВНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ**

Л.В. Мосієвич, канд. філол. наук (Запоріжжя)

Стаття розглядає когнітивні параметри евфемізації та дисфемізації, вплив стереотипу на функціонування евфемізмів / дисфемізмів в англomовному політичному дискурсі. Стереотипи створюють негативний / позитивний образ суб'єкта, об'єкта, явища політичної діяльності, який відповідно вербалізується евфемістичними / дисфемістичними одиницями. Вербалізація україно-російського конфлікту в британських ЗМІ демонструє релевантність цього процесу.

Ключові слова: дисфемізм, евфемізм, маніпулювання, політичний дискурс, стереотип, функції.

Мосієвич Л.В. Влияние стереотипа на аранжирование эвфемизмов / дисфемизмов в англоязычном политическом дискурсе. Статья рассматривает когнитивные параметры процессов эвфемизации и дисфемизации, влияние стереотипа на функционирование эвфемизмов и дисфемизмов в англоязычном политическом дискурсе. Стереотипы создают отрицательный или положительный образ субъекта, объекта или явления политической деятельности, который соответственно вербализуется эвфемистическими / дисфемистическими единицами. Вербализация украинно-российского конфликта в британских СМИ демонстрирует релевантность данного процесса.

Ключевые слова: дисфемизм, манипулирование, политический дискурс, стереотип, функции, эвфемизм.

Mosiyevych L.V. Impact of stereotypes on the arrangement of euphemisms / dysphemisms in English political discourse. The article examines impact of stereotypes on functioning of English euphemisms and dysphemisms in the political discourse. Stereotypes create a negative or positive image of a subject, an object, an event of politics. That image is verbalized with euphemistic / dysphemistic units. Verbalization of Russian-Ukrainian conflict in the British mass media proves the relevance of this process.

Key words: euphemisms, dysphemisms, functions, manipulation, political discourse, stereotype.

В останні десятиліття ХХ й на початку ХХІ ст. стрімко зростає науковий інтерес до евфемізмів як складової мовної картини світу англomовного суспільства, їх лексико-семантичних і функціональних характеристик. Актуальність дослідження зумовлена значним поширенням евфемізації та дисфемізації у германських мовах; соціальним значенням цих одиниць, які відображають зміни в англomовних суспільствах; а також останніми політичними подіями в Україні та їх активною вербалізацією як в українських ЗМІ, так й у британських.

Аналіз останніх досліджень. Науковці розглядають проблеми визначення евфемізму та його відокремлення від криптолалії (В. Москвін, 2006) [8], аналізують евфемізми та дисфемізми в кон-

тексті гендеру (Л. Порохницька) [10], основні концепти картини світу, що підлягають евфемізації та дисфемізації, такі, наприклад, як політична коректність (В. Великорода, А. Панін) [2; 9]. Однак, ґрунтових праць з питань когнітивних параметрів англomовної евфемії / дисфемії, зокрема їх впливу на маніпулятивний потенціал, досі немає.

Метою статті є визначення ролі стереотипу в функціонуванні евфемізмів / дисфемізмів в англomовному політичному дискурсі. Завдання статті: визначити когнітивні засади евфемізації та дисфемізації в сучасній германістиці; порівняти евфемістичну та дисфемістичну вербалізацію україно-російського конфлікту в британських ЗМІ; виявити вплив стереотипу на маніпулятивний

потенціал цих одиниць. Матеріалом дослідження є політичні евфемізми / дисфемізми, які відібрані шляхом суцільної вибірки із англомовних періодичних видань (BBC News, The Guardian, The Times, The Telegraph), які вербалізують політичний конфлікт в Україні.

Евфемізми – це емоційно нейтральні слова або вирази, які вживаються замість синонімічних їм слів і виразів, які видаються мовцеві непристойними, грубими або нетактовними [6, с. 590], *дисфемізми* – це заміна позначення будь-якого предмета або явища більш вульгарним, фамільярним, грубим словом [1, с. 136]. Традиційно ці одиниці розглядались у конотативному плані як експресивно-оцінні [3, с. 4].

В англійській мові явища евфемії / дисфемії спрямовані на адекватне відображення оточуючого світу та усвідомлення місця людини у ньому, спричинені поглибленням стратифікаційної диференціації та характеристиками сучасного соціуму, що пов'язані з етнічними, статевими, віковими особливостями індивідуума, його ціннісними орієнтаціями. Акти номінативної діяльності органічно пов'язані з концептуальною картиною світу людини – системою когнітивних категорій, які поступово виникають у його свідомості в процесі активної взаємодії з реальним світом.

Визначення когнітивних засад евфемізації та дисфемізації є можливим у межах когнітивної парадигми. Зазначені процеси можуть розглядатися тоді як ментальні. Сутність явища евфемії з позиції когнітивної науки схематично можна уявити собі таким чином: у свідомості кожної людини існує певна ідеалізована (ціннісна) картина світу, яка має на увазі наявність певних ціннісних домінант, а також прийнятих у суспільстві норм, стереотипів і правил поведінки. Невідповідність навколишньої дійсності ідеалізованій картині світу викликає у комунікантів негативну реакцію (це можуть бути почуття страху, сорому, такту і т. ін.). Для того, щоб зауважувати цю невідповідність, мовець змушений підбирати нові, евфемістичні найменування для цих негативно оцінених подій чи явищ. Евфемізми створюють когнітивний ефект концептуального “затемнення” (*blurring*) або “дефокусації” (*defocusing*) небажаних референтів – об'єктів або дій – і тим самим, утримують адресата від

повної інтерпретації висловлювання [13, с. 211].

За допомогою евфемії ми наче змінюємо образ світу, створюємо бажаний образ дійсності. Однак слід зауважити, що цей процес не відбувається довільно. Він ґрунтується на системі цінностей, стереотипів, які загальноприйняті у суспільстві. Невідповідність цим нормам змушує мовців відчувати певний дискомфорт та намагатись перебороти його за допомогою евфемістичних назв.

Під *стереотипами*, услід за Дж. Лакоффом, ми розуміємо типові приклади, які змінюються з часом. Автор також відзначає соціальні стереотипи, які необхідні для створення швидкого уявлення про людей [5, с. 34]. Мовець переймає стереотип як частину колективної картини світу. Евфемізуються ті явища, про які незручно, соромно говорити відверто чи не прийнято, оскільки вони стоять осторонь від кодексу цінностей. Таким чином, порівняно зі словом-табу, в евфемізмі знімається конотація соціальної неприйнятності. Дисфемізми, навпаки, ламають цю систему цінностей. Використання когнітивних засад явищ евфемії / дисфемії сприяє глибокому вивченню цієї проблеми: процеси евфемізації та дисфемізації здаються у цьому випадку більш широкими ніж внутрішньосистемні відносини між мовними одиницями. Ці процеси можуть розглядатися як механізм формування змісту, в основі якого лежать певні концептуальні схеми та моделі вторинної інтерпретації знань. Стосовно до евфемізації та дисфемізації можна говорити про суб'єктивно-оцінну, або модусну інтерпретацію знань.

У сучасному політичному дискурсі явище евфемії представляє особливу комунікативну стратегію, яка виступає важливим знаряддям пом'якшеного представлення фактів, подій, явищ, номінації, яких мовці вважають ризикованими для досягнення успішної комунікації поряд з процесами дисфемізації, спроможних викликати почуття зневаги та суспільного протесту в боротьбі за важливі політичні дивіденди. За допомогою евфемізмів здійснено зміну оцінки низки явищ, подій, у деяких випадках зміну понять, спрямованих на коригування світоглядних, політичних, ідейних установок кожного окремого члена суспільства.

Останні політичні події в Україні дуже активно вербалізують евфемізмами як в українських ЗМІ,

так й у британських. Багато політологів розглядають цей конфлікт як точку відліку нової третьої світової війни. “Українське” питання та загострення міжцивілізаційної конфліктності є випробуванням як для країн-лідерів, так і для країн, так чи інакше втягнутих у вирішення української кризи, а також міжнародних інститутів. Подальша ескалація конфлікту та неспроможність провідних держав забезпечити його політичне врегулювання поверне ситуацію до часів “холодної війни”. Саме тому це питання дуже широко репрезентується засобами зарубіжних ЗМІ:

“...*Since the start of the conflict in eastern Ukraine eight months ago, the Kremlin has denied any direct involvement, including sending Russian troops*” (BBC News, 18 December 2014).

“...*The European OSCE monitoring mission has warned of “a real risk” of further escalation in a conflict that has killed more than 4,000 people*” (BBC News, 12 November 2014).

“...*Today was held sixth emergency U.N. Security Council meeting on Ukraine. In fact, nobody in the world was really expecting significant results or compromise to be accepted, so that they can start solving crisis in the Crimea*” (BBC News, 12 March 2014).

Слово *involvement* (“the act of taking part in an activity, event or situation”) евфемізує поняття “*invasion*” та є її гіперонімом [14]. Завдяки широкій семантиці *involvement* нейтралізує такі компоненти, як *army, force, control*: *invasion* – *an occasion when one country’s army goes into another country to take control of it by force* [15, с. 797]:

“...*German Chancellor Angela Merkel said on Tuesday her government was “not satisfied” with the progress in implementing the Minsk agreement, but added that there were no plans at present for further economic sanctions against Russia over its involvement in Ukraine*” (BBC News, 12 November 2014).

“...*European Union officials have discussed banning footballers from participating in the 2018 World Cup in Russia, as part of a wider package of sanctions designed to curb the behaviour of President Putin and Moscow’s military involvement in Ukraine*” (The Times, 3 September 2014).

Евфемізми *involvement, conflict* репрезентують поняття *aggression* і *war*, виконують вуалютивну функцію за рахунок уживання слів суперординатного рівня, сприяють нейтралізації таких негативних характеристик, як “*fighting between two or more countries that involves the use of armed forces and usually continues for a long time*” [15, с. 1677]. Також слово *conflict* підкреслює тимчасовість дій.

Евфемізми у політичному дискурсі створюють фальшиву реальність: акцентуючи увагу на одних деталях та залишаючи у тіні інші, вони створюють деякий тон, впливають на процес формування світогляду більшої кількості людей. За допомогою евфемізмів “народжується” друга реальність, яку більшість людей сприймає як реальну дійсність. Ці одиниці здатні досягати сугестивного ефекту, тобто впливати на підсвідомість людини. С.А. Мегентесов і И. Мохамад відзначають, що вони діють таким чином, щоб обманути, нейтралізувати свідомість, приспати, обійти контроль “критичного розуму” [7, с. 22].

Стратегію дискредитації реалізують у політичному дискурсі через тактики образи, звинувачення, глузування. На мовному рівні це виражають через номінації з пейоративним забарвленням, зокрема, за допомогою дисфемізмів. Англomовна преса часто використовує дисфемізм **terrorist** як ярлик для військових супротивників. У значенні цього слова актуалізуються семи, які не є властивими слову **enemy**: **enemy** – “a person who hates or opposes another person”, **terrorist** – “a person who uses violence or the threat of violence to obtain political demand”:

“...*They said the “terrorists” inside the town – with a population of 120,000 – had hidden themselves in kindergartens and hospitals*” (The Guardian, 26 April 2014).

Пейоративна функція дисфемізмів реалізується у висловлюваннях, які мають за мету образити людину, партію, ідею тощо:

“...*One resident, Irina Marozova, recounted how she exited Crimea in late February, as “little green men” – undercover Russian soldiers – seized the Black Sea peninsula*” (The Guardian, 22 December 2014). Негативний прагматичний ефект досягається за рахунок атрибутивів *little, green*, які дискредитують російських військових, про яких йдеться.

Створення негативного образу (іміджу), демонізація когось або чогось шляхом “навішування ярликів” являють собою крайній ступінь детермінологізації низки одиниць політичної мови. Наприклад:

“... *Ever since Ukraine's February revolution, the Kremlin has characterised the new leaders in Kiev as a “fascist junta” made up of neo-Nazis and anti-Semites, set on persecuting, if not eradicating, the Russian-speaking population*” (BBC News, 31 October 2014).

Вислів *fascist junta* має дисфемістичний характер за рахунок гіперболізованих слів *fascist* і *junta* (“*a group of military officers that governs a country, usually without having been elected*” [15, с. 818]).

“... *Entrepreneur Alexey Repik is forging trade links with Russia's enemies in an attempt to undo the damage done by state officials*” (The Telegraph, 14 June 2015).

“... *Both Ukrainian and separatist commanders confirmed to the mission that Marinka was in Ukrainian hands by Wednesday evening. Ukrainian officials said that some fighting with “groups of bandits” had continued at Marinka on Thursday, and that shelling had occurred on several other parts of the front*” (The Telegraph, 4 June 2015).

Створення негативного образу співвідноситься з поняттям “стереотип”. Американський журналіст У. Ліппманн запропонував цей термін для характеристики особливостей масової свідомості. Стереотип – це схематичне і стандартне уявлення про політичний феномен, яке увиразнене емоційним забарвленням [12, с. 46]. Стереотипи виникають через дію двох тенденцій людської свідомості: конкретизацію та спрощення. Фахівці розрізняють гетеростереотипи (уявлення про когось іншого) та автостереотипи (уявлення про себе, свій образ). Позитивні автостереотипи створюють піднесений імідж своєї нації, негативні гетеростереотипи формують “образ ворога”, тобто негативні уявлення про націю, країну, які використовуються для культивування почуттів ворожнечі, недовіри. За допомогою стереотипів відбувається формування норм, цінностей, які вигідні політикам.

Стереотипи виступають умовними ярликами, які “наліплюють” на людей чи події. Стереотипи можуть бути неповною картиною світу або являти

собою можливу картину світу, до якої людина пристосовується. Інакше кажучи, стереотипи перекручують або спотворюють реальні факти, створюючи якусь нову псевдореальність. Виникає можливість “штучно конструювати реальність, утворюючи та укорінюючи в масовій свідомості стереотипи або, точніше, системи стереотипів” [11, с. 98].

Використовуючи політичну лексику, ставиться мета – повідомити про політичний статус об'єкта та при цьому надати йому певної оцінки, яка логічно впливає відповідно до прийнятих у суспільстві політичних стереотипів: “свій” – демократ, ліберал, тобто добрий, “чужий” – нацист, ісламіст, комуніст, тобто поганий. Відповідно до поставленої мети, вживаються мовні одиниці з негативною оцінкою, які використовуються тільки для характеристики “чужих” – *fascism, Nazism, dictator, dictatorship, totalitarian, racism, racist, coup, coup d'état*, та відповідно позитивно заряджена лексика для оцінювання “своїх” – *democracy, democratic, freedom, free, liberal*. Поділ світу на своє та чуже залишається однією з найважливіших операцій у процесі осмислення реальності. Ці первинні стереотипізовані погляди на “своїх” та “чужих” зберігаються у сучасній англійськомовній картині світу. Як правило, спрацьовує сприймання чужого як ворога, що зумовлено дією численних соціокультурних та індивідуально-психологічних чинників.

Етнічні стереотипи є стійкими уявленнями про певний народ, зумовленими національною специфікою. Отже, створюється спрощений, узагальнений, емоційно забарвлений та стійкий образ етносу. Номінативними позначеннями «чужих» можуть виступати загальноприйняті етноніми (*American, Japanese, Spaniard*), етноніми-прізвиська (*Hun (a German), Uncle Sam (an American)*) та етнофобізми (*herring-choker, yellow-belly*) [4, с. 78].

Отже, російські (проросійські) та українські військовики мають негативні стереотипи, які вербалізуються дисфемізмами *bandits, enemies, fascist junta*, etc. Дисфемістичне забарвлення також іноді мають нейтральні слова:

“... *While the entire world announce unacceptance of Russian intervention, the ambassador of Russia Federation Mr. Churkin keeps playing dumb and speaks on the level of*

street talk” (BBC News, 12 March 2014). Вираз *to play dumb* є дисфемізмом, тому що співвідноситься з людськими вадами та гостро дисонує з високою посадою та авторитетом Чуркіна.

Для створення необхідної негативної оцінки залучаються також процеси неологізації. Наприклад, номінація *Putinverstehers* походить від компонентів *Putin* та *verstehers* (від нім. *verstehen* – розуміти) та означає: «той, хто розуміє Путіна»:

“... *She has faced down the so-called Putinverstehers – those who show such “understanding” for Putin’s actions that they come close to excusing them*” (The Guardian, 22 October 2014). За допомогою зовнішнього запозичення для англійської мови дисфемізується особистість російського президента.

Використання дисфемізму *bloodshed* “кровопролиття” замість *war* “війна” викриває російську владу і показує реальну ціну розв’язаної війни:

“... *Here was little bloodshed in Crimea but Ukraine’s fledgling revolutionary government was in no position to fight back, with only 6,000 troops reportedly ready for combat*” (BBC News, 12 November 2014).

“... *Even if the bloodshed stops and the guns fall silent, the future status of the rebel-held areas of Donetsk and Luhansk remains unclear*” (BBC News, 18 February 2015).

Дисфемізм *bloody* акцентує негативне ставлення до екс-президента України: “... *There were countless warnings and appeals to EU to impose sanctions against bloody regime of Yanukovich*” (BBC News, 12 March 2014).

Висновки. Отже, у сучасному англійському політичному дискурсі стереотип детермінує функціонування евфемізмів / дисфемізмів. Негативні стереотипи є релевантними до суб’єктів та об’єктів політичної діяльності та переважно вербалізуються дисфемізмами, що засвідчує низький рівень подолання суперечок чи їх загострення в площині сучасної політичної культури.

Перспективи подальших досліджень передбачають когнітивне моделювання англійських евфемізмів та дисфемізмів, які вербалізують україно-російський конфлікт, зокрема, фреймовий аналіз, ідентифікацію принципів парадигматики цих одиниць.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. – Москва : Эдиториал УРСС, 2004. – 571 с.
2. Великорода В.Б. Семантичні та функціонально-прагматичні характеристики евфемізмів в англійській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / В.Б. Великорода. – Львів, 2008. – 19 с.
3. Говердовский В.И. Лексическая коннотация: теория и практика / В.И. Говердовский. – Харьков : Изд-во ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2011. – 59 с.
4. Курбатова Т.В. Лінгвальна актуалізація концептосфери Геополітика в сучасній англійськомовній картині світу: дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Т.В. Курбатова. – Запоріжжя, 2015. – 226 с.
5. Лакофф Дж. Мышление в зеркале классификаторов / Дж. Лакофф // Новое в зарубежной лингвистике. Когнитивные аспекты языка. – Москва : Прогресс, 1988. – Вып. 23. – С. 12–52.
6. Лингвистический энциклопедический словарь / [под ред. В.Н. Ярцевой]. – Москва : Советская энциклопедия, 1990. – 685 с.
7. Мегентесов С.А. Лингвистические аспекты психического воздействия и приемов манипуляции / С.А. Мегентесов, И. Мохамед. – Краснодар, 1997. – 111 с.
8. Москвин В.П. Эвфемизмы: системные связи, функции и способы образования / В.П. Москвин // Вопросы языкознания. – 2001. – № 3. – С. 58–67.
9. Панин В.В. Политическая корректность как культурно-поведенческая и языковая категория : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.20 / В.В. Панин. – Тюмень, 2004. – 217 с.
10. Порохницкая Л.В. Культурологические и когнитивные принципы эвфемии в современном английском языке : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. філол. наук : 10.02.04 “Германские языки” / Л.В. Порохницкая. – Москва : Моск. гос. ун-т им. М.В. Ломоносова, 2004. – 21 с.
11. Цуладзе А. Политические манипуляции или покорение толпы / А. Цуладзе. – М. : Книжный дом «Университет», 1999. – 144 с.
12. Чудинов А.П. Политическая лингвистика : [учеб. пособие] / А.П. Чудинов ; [2-е изд., испр.]. – Москва : Флинта : Наука, 2007. – 256 с.
13. Chilton P. Discourse and Politics / P. Chilton, Ch. Shaffner // Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction. Volume 2 ; [ed. by T. van Dijk]. – SAGA Publications, London, 1998. – P. 206–230.
14. Holder R.W. Dictionary of euphemisms / R.W. Holder. – Oxford : Oxford University Press, 2008. – 412 p.
15. McMillan English Dictionary. New Edition. – Oxford : McMillan Education, 2008. – 1745 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

16. BBC News [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.news.bbc.com> 17. The Guardian (London, England) 18. The Times (London, England) 19. The Telegraph (London, England).

REFERENCES

Ahmanova, O.S. (2004). *Slovar' lingvisticheskikh terminov [The dictionary of linguistic terms]*. Moskva: Jeditorial URSS.

Chudinov, A.P. (2007). *Politicheskaja lingvistika [The political linguistics]*. Moskva: Flinta. Chilton, P. (1998). *Discourse and Politics. Discourse Studies: A multidisciplinary Introduction*, 2, 206–230.

Culadze, A. (1999). *Politicheskie manipuljacii ili pokorenie tolpy [The political manipulations or subdual of a crowd]*. Moskva: Knizhnyj dom «Universitet».

Goverdovskij, V.I. (2011). *Leksicheskaja konnotacija: teorija i praktika [Lexical connotation: theory and practice]*. Har'kov: V.N. Karazin National Univ. Publ.

Holder, R.W. (2008). *Dictionary of euphemisms*. Oxford: Oxford University Press

Kurbatova, T.V. (2015). *Lingval'na aktualizacija konceptosfery' Geopolity'ka v suchasnij anglijs'komovnij karty'ni svitu. Dy's. kand. fy'lol. nauk [Lingual actualization of conceptual sphere Geopolitics in modern English-speaking worldview. Cand. philol. sc. diss.]*. Zaporizhzhya. 227 p. (in Ukrainian)

Lakoff, Dzh. (1988). *Myshlenie v zerkale klassifikatorov [Thinking in the mirror classifiers]*. *Novoe v zarubezhnoj*

lingvistike – Kognitivnye aspekty jazyka, 23, 12–52 (in Russian).

Lingvisticheskij jenciklopedicheskij slovar' (1990). Moskva: Sovetskaja jenciklopedija. Megentesov, S.A. (1997). *Lingvisticheskie aspekty psihicheskogo vozdejstvija i priemov manipuljacii [The linguistic aspects of psychological impact and the ways of manipulation]*. Krasnodar: Kuban'.

McMillan English Dictionary (2008). Oxford: McMillan Education

Moskvin, V.P. (2001). *Jevfemizmy: sistemnye svjazi, funkcii i sposoby obrazovanija [Euphemisms: the system connections, functions and the ways of formation]*. *Voprosy jazykoznanija*, 3, 58–67 (in Russian).

Panin, V.V. (2004). *Politicheskaja korrektnost' kak kul'turno-povedencheskaja i jazykovaja kategorija. Diss. kand. filol. nauk [The political correctness as cultural, behavioral and linguistic category. Cand. philol. sc. diss.]*. Tjumen'. 217 p. (in Russian).

Porohnickaja, L.V. (2004). *Kul'turologicheskie i kognitivnye principy jevfemii v sovremennom anglijskom jazyke. Diss. kand. filol. nauk [The culturological and cognitive principles of euphemia in the modern English. Cand. philol. sc. diss.]*. Moskva. 195 p. (in Russian).

Vely'koroda, V.B. (2008). *Semanty'chni ta funkcional'no-pragmaty'chni xaraktery'sty'ky' evfemizmov v anglijs'kij movi. Dy's. kand. filol. nauk [The semantic, functional and pragmatic characteristics of euphemisms in the English language. Cand. philol. sc. diss.]*. L'viv. 237 p. (in Ukrainian)

РЕЧЕВОЙ АКТ ПРОСЬБЫ В СФЕРЕ ОБСЛУЖИВАНИЯ

В.А. Адамян (Ереван, Армения)

Статья посвящена изучению речевых тактик выражения просьбы в сфере обслуживания в русской, армянской и английской лингвокультурах. Трудно переоценить роль побудительных высказываний в языке, как средстве общения людей, и поэтому данная проблема является очень актуальной. На основании проведенного нами исследования в статье выделяются приоритетные стратегии осуществления речевого акта просьбы в указанных лингвокультурах. В статье также рассматривается соотношение прямых и косвенных способов выражения просьбы в указанной сфере. Выбор формы просьбы зависит от возрастной и половой принадлежности коммуникантов, от ситуации общения. Отличительной чертой просьбы в сфере обслуживания является использование предельно вежливых форм. В использовании способов выражения просьбы представителями указанных лингвокультур наблюдаются существенные различия.

Ключевые слова: директивы, косвенная просьба, presupпозиция, прямая просьба, речевой акт просьбы, речевой этикет.

Адамян В.А. Мовленнєвий акт прохання у сфері послуг. У статті розглядаються мовленнєві стратегії вираження запиту у сфері обслуговування в російській, вірменській і англійській лінгвокультурах. Актуальність проблеми зумовлена важливою роллю прямих мовленнєвих актів як засобу спілкування. За результатами дослідження, у роботі розглянуті найбільш поширені стратегії прохання, що відрізняються для зазначених лінгвокультур. Стаття також описує роль прямих і непрямих прохань у сфері обслуговування. Вибір форм прохання залежить від віку і статі комунікаторів і ситуації спілкування. Відмінною рисою прохання є надмірно ввічливі форми. Зроблено висновок, що є багато відмінностей у вираженні тактики прохання у сфері обслуговування представниками трьох лінгвокультур.

Ключові слова: директиви, мовленнєвий акт прохання, мовленнєвий етикет, непряме прохання, пряме прохання, presupпозиція.

Adamyan V.A. The speech act of request in the service sphere. The paper considers the verbal strategies of expressing request in the service sphere of the Russian, Armenian and English linguocultures. The problem is urgent as the role of the direct acts in language as means of communication is very important. According to the results of the research, in the paper the most common request strategies for the mentioned linguocultures are distinguished. This paper also describes the role of direct and indirect requests in the service sphere. The choice of forms of request depends on the age and sex of communicators and the situation of communication. Distinctive features of request are extra-polite forms. The conclusion is made that there are lots of differences in the expression of tactics of requests in the service sphere by representatives of three linguocultures.

Key words: directives, direct request, indirect request, presuppositions, speech act of request, speech etiquette.

1. Вступление

Наше исследование посвящено анализу речевого акта просьбы в русской, армянской и английской лингвокультурах. Выбор темы обусловлен важностью изучения, правильной интерпретации и использования речевых актов вообще и речевого акта просьбы, в частности. В рамках современной антропоцентрической парадигмы в языкозна-

нии изучение языка в контексте речевых актов не вызывает сомнения и является насущно необходимым. В свете сказанного вырисовывается актуальность данного исследования.

Объектом исследования в работе являются речевые акты просьбы в сфере обслуживания, предметом исследования – способы выражения данного типа речевого акта в указанной сфере.

Целью исследования является изучение речевого акта просьбы в сфере обслуживания (магазина, рынок, кафе, рестораны, гостиницы) в русской, армянской и английской лингвокультурах, выявление особенностей выражения просьбы носителями данных культур и в связи с этим специфики их менталитета. В связи с основной целью нами исследованы следующие частные задачи:

1) дать характеристику понятия “речевой акт просьбы”;

2) охарактеризовать прямой и косвенный способы выражения просьбы и выявить, какой из указанных способов характерен для речевого акта просьбы в сфере обслуживания (в русском, армянском и английском языках);

3) выделить специфические речевые формулы и коммуникативные единицы, характерные для речевого акта просьбы в указанной сфере;

4) описать лексико-грамматическую структуру речевого акта просьбы в сфере обслуживания;

5) выявить типы моделей, выражающих просьбу, в зависимости от прагматических факторов: социального статуса, возраста, образования участников коммуникации.

Речевой акт просьбы впервые анализируется на материале русского, армянского и английского языков. Этим и обусловлена научная новизна нашей работы. Новым является и комплексный подход к изучению указанного речевого акта.

В соответствии с задачами, поставленными в работе, нами были использованы следующие методы и приемы исследования: описательный метод, метод лингвистического наблюдения, сопоставительный метод, метод прагмалингвистического анализа, а также метод сплошной выборки.

Материалом исследования послужили образцы дискурса, взятые из наших наблюдений над живой речью. В целях исследования способов выражения просьбы в сфере обслуживания в указанных языках нами также был проведен анализ дискурсов, взятых из художественных фильмов, телепередач и телесериалов.

2. Речевой акт просьбы

В русле современной антропоцентрической парадигмы теория речевых актов все больше вызывает интерес исследователей. **Речевой акт** (здесь

и далее выделяется нами – В. А.) – “основная единица коммуникации, отдельное речевое действие, речевой поступок личности, оказывающий определенное влияние на речевого партнера” [14, с. 287]. В речевом акте участвуют **адресант** (говорящий) и **адресат** (слушающий), которые выступают “как носители определенных, согласованных между собой социальных ролей, или функций”. Они обладают “фондом **общих речевых навыков** (речевой компетенцией), знаний и представлений о мире” [30, с. 412].

И.М. Кобозева определяет теорию речевых актов как “логико-философское по исходным интересам и лингвистическое по результатам учение о строении элементарной единицы речевого общения – речевого акта, понимаемого как актуализация предложения” [11, с. 12]. И.С. Шевченко, рассматривая речевой акт как минимальную единицу дискурса, определяет его как “речевое взаимодействие говорящего и слушателя для достижения определенных перлокутивных целей говорящего путем конструирования ими дискурсивного значения в ходе общения” [29, с. 156].

Изучением разнообразных вопросов, связанных с теорией речевых актов, занимались многие лингвисты, такие как Ш. Балли (1955), С.О. Карцевский (1965), Э. Бенвенист (1974), М.М. Бахтин (1986), Л.П. Якубинский (1986) и многие другие. Однако фундамент изучения этой проблемы был заложен еще Дж. Остином в работе “Слово как действие”. Речевой акт, по мнению автора, это – “трехуровневое образование”. Он, в частности, выделял локутивный акт, или локуцию – “акт говорения”, иллокутивный акт, или иллокуцию – “осуществление какого-то акта в ходе говорения в противоположность действию самого говорения” и перлокутивный акт, или перлокуцию – “осуществление акта посредством говорения” [17, с. 84–88].

Более глубокое изучение речевых актов проводит Дж. Серль. В качестве основания для классификации он выбирает **иллокутивную цель**. В совместной с Д. Вандервекемом работе “Основные понятия исчисления речевых актов” он выделяет пять иллокутивных целей: **ассертивную цель, комиссивную цель, директивную цель, декларативную цель и экспрессивную цель**. Для нашей работы интерес представляет дирек-

тивная цель, поскольку выбранный нами речевой акт просьбы является разновидностью акта директивов и, следовательно, выполняет директивную иллокутивную цель. Согласно авторам, директивная цель “состоит в том, чтобы попытаться заставить кого-то другого (других) сделать нечто: в произнесениях, имеющих директивную цель, говорящий пытается побудить слушателя реализовать линию действий, репрезентированную пропозициональным содержанием” [22, с. 252].

По Е.И. Беляевой, “директивная модальность объединяет средства разных уровней, семантическая функция которых – побудить слушателя или иное лицо к совершению действия или изменению состояния <...>. Посредством директивных высказываний говорящий совершает определенное действие: он накладывает обязательство, просит, советует, дает разрешение и т.п.” [2, с. 76].

Обращаясь с просьбой, говорящий тем самым побуждает слушателя к определенному, выгодно для себя действию. “Побуждение имеет прямую обращенность к адресату с целью вызвать его ответное конкретное действие или состояние, и для реализации этой цели полагается соответствующей силы воздействие на собеседника” [21, с. 49]. В плане просьбы это воздействие может быть не очень сильным, поскольку при таком типе директивных актов мы, как правило, имеем дело с доброжелательными (пусть не всегда интимными) отношениями между коммуникантами: “Просить – это побуждать собеседника сделать что-либо в интересах говорящего, руководствуясь просто хорошим отношением к говорящему, откликаясь на его потребность. Эффективность просьбы несравненно выше, чем приказа, но существуют многочисленные коммуникативные барьеры, ограничивающие применимость просьбы в связи со статусом адресата, характером просьбы, ее объемом, нравственным статусом просьбы и мн. др. Кроме того, на просьбу существует много возможностей отказа” [24, с. 50].

В речевом этикете просьба рассматривается как “побуждающее речевое действие”, результат которого “нужен либо говорящему, либо тому, кого побуждают” [27, с. 129].

Как справедливо отмечается в энциклопедическом словаре-справочнике “Культура русской речи”,

просьба – “инициативный жанр, для нее не требуются какие-либо предварительные импульсы со стороны адресата, хотя они вполне возможны, напр.: *Проси чего хочешь!*” [13, с. 520].

Важным для понимания речевого акта просьбы является понятие **пресуппозиции**. Под пресуппозицией в лингвистике понимают “условия, удовлетворение которых необходимо, чтобы предложение в целом было утверждением, вопросом, повелением и т. д. Если эти условия не выполняются, то предложение признается неправильным, ложным, неграмматичным, не соответствующим целям высказывания, неуместным” [9, с. 216]. Н.Д. Арутюнова пресуппозицией считает “те предпосылки и предварительные условия – их принято называть “условиями удачи”, которые, не входя в языковое значение высказывания, создают почву для его употребления и позволяют ему достигнуть коммуникативной цели” [1, с. 88].

Реализация любого типа иллокутивного акта, в том числе и речевого акта просьбы, может быть успешной или неуспешной. Успешной считается такая реализация, которая “отвечает всем требованиям, предъявляемым к канонической реализации соответствующего иллокутивного акта. Эти требования составляют условия успешности реализации иллокутивного акта” [18, с. 24].

Так, В.А. Звегинцев, анализируя классический пример просьбы “*Пожалуйста, закройте дверь*”, выделяет следующие пресуппозиции относительно этого предложения: “говорящий и слушающий находятся в таких отношениях, которые позволяют говорящему обратиться с таким требованием”; “тот, к кому обращено это требование, находится в положении, позволяющем выполнить его”; “имеется в виду определенная дверь, и адресат знает, о какой двери идет речь”; “дверь, о которой идет речь, открыта”; “говорящий желает, чтобы эта дверь была закрыта” [9, с. 237].

Лингвисты неоднократно обращали внимание также на важность мотивированности просьбы, на тот факт, что просьба должна быть в допустимых пределах возможностей адресата. Е.В. Милосердова в своей работе “Семантика и прагматика модальности” справедливо пишет: “Побуждая слушателя к какому-либо действию, говорящий исходит (должен исходить!) из того, что

адресат может, в состоянии выполнить указанное действие. В противном случае побуждение теряет свой истинный категориальный смысл и из сферы семантической переключается в сферу прагматики: оно будет расценено слушателем или как пожелание, или даже как издевка” [15, с. 92]. Д. Гордон и Дж. Лакофф выделяют четыре условия мотивированности просьбы, подчеркивая, что “если вы подвергаете сомнению одно из условий мотивированности, вы тем самым подвергаете сомнению мотивированность самого речевого акта” [6, с. 283]. По мнению авторов, просьба мотивирована, “если только говорящий имеет основание хотеть ее выполнения, если только говорящий имеет основания считать, что слушающий может ее выполнить, если только говорящий имеет основание считать, что слушающий будет склонен ее выполнить, если только говорящий имеет основание считать, что без этой просьбы не сделается того же самого действия” [6, с. 283].

Выделяются **прямой и косвенный типы просьбы**. При прямой просьбе говорящий побуждает слушающего к действию прямо, эксплицитно. Это значит, что внешняя форма просьбы соответствует ее содержанию. При косвенной же просьбе – “один иллокутивный акт осуществляется опосредованно, путем осуществления другого” [23, с. 196]. Классическим примером косвенного речевого акта просьбы является выражение “*Вы не могли бы передать мне соль?*” (“*Can you pass the salt?*”), рассматриваемое Дж. Серлем.

Т.В. Булыгина и А.Д. Шмелев считают невозможным наличие у предложения “*Вы не могли бы передать мне соль?*” прямого значения: “Утвердительный ответ на вопрос: “*Вы не могли бы передать мне соль?*” – *Мог бы, конечно*, не сопровождаемый ожидаемой передачей соли, нарушает принцип коммуникативного сотрудничества, поскольку просьба (так же как требования и приказания) предполагает ответное действие со стороны адресата, а не вербальную реакцию” [5, с. 317].

3. Категория вежливости и Речевой этикет

Важным для речевого акта просьбы является категория вежливости. Она выступает как системообразующий стержень, регулирующий поведение носителей языка. Подобную мысль высказывает Е.А. Земская, которая называет категорию

вежливости “влиятельным регулятором речевого поведения” [10, с. 597].

Речевой этикет представляет собой “совокупность принятых обществом правил речевого поведения в соответствующих сферах и ситуациях общения. Речевое поведение регулируется социальной иерархией, национальной культурой и этикетом, ритуалом, воспитанностью языковой личности, постоянной практикой, контролируемой сознанием. В социальных контактах для поддержания общения в нужной тональности употребляются этикетные формулы – разноуровневые языковые единицы <...> словосочетания и целые фразы, принятые в определенных ситуациях, в разных социальных группах” [25, с. 354].

“Этикетные формы, – пишет Л.Г. Брутян, – это своего рода знаки доброжелательства, доброго расположения к людям” [4, с. 27].

Авторы книги “Русский язык и культура речи” признают, что лицо, отдающее приказ, имеет право делать это в любой форме. “Однако, – справедливо отмечают они, – культурный, прогрессивный руководитель умеет направить деятельность подчиненного, используя просьбы или предложения, может так организовать ситуацию, что подчиненный будет заинтересован в выполнении задания. <...> Степень категоричности просьбы зависит от того, входит ли ожидаемое от подчиненного действие в круг его непосредственных обязанностей. Если – да, то уместен и приказ, особенно в случае халатного отношения к своим обязанностям. Если – нет, то лучше попросить, придав просьбе оттенок доверительности и конфиденциальности. Этикетно-речевые формулы подчеркивают как уровень категоричности, так и степень уважительного отношения руководителя к подчиненному” [20, с. 182].

Аналогичные мысли развивают В.С. Храковский и А.П. Володин в работе “Семантика и типология императива. Русский императив”. Они, в частности, пишут: “В языке может быть выражено и собственно вежливое отношение говорящего к слушающему (т.е. подчеркнуто учтивое или любезное отношение) вне зависимости от социального статуса собеседников. Иными словами, вежливое отношение может быть выражено при обращении к любому слушающему: и к тому, кто по

этикету выше говорящего, и к тому, кто равен или ниже, т.е. при употреблении императивных форм как мн. ч., так и ед. ч. Регулярным средством выражения этого отношения в императивных конструкциях является частица “*пожалуйста*”, в контексте которой любое побуждение характеризуется как вежливая просьба, хотя по сути своей побуждение может быть и приказом” [28, с. 224]. Действительно, если в конструкции, выражающей приказ, употребляется частица “пожалуйста”, приказ внешне предстает как вежливая просьба, хотя предполагает незамедлительное и беспрекословное выполнение: “*Пожалуйста, Галя, уберитесь и тут!*”, – обращается хозяйка к своей домработнице [Т/П “Домработница”].

Более вежливыми и менее навязчивыми являются косвенные просьбы. В связи с утверждением исследователей о том, что косвенный речевой акт просьбы является данью вежливости, Р. Конрад отмечает, что не всегда эта дань вежливости оправдана. Согласно автору “только в том случае, если принцип вежливости наполнен содержанием, он может работать, в противном случае он не имеет никакой ценности для реального диалога и не в состоянии ничего объяснить” [12, с. 370].

Выбор формы просьбы (в лексическом, морфологическом и синтаксическом плане), как мы убедимся далее, главным образом задается социо-прагматическими аспектами: возрастом, социальным статусом, степенью интимности коммуникантов.

4. Просьба в сфере обслуживания в русской, армянской и английской лингвокультурах

Речевой акт просьбы варьируется в зависимости от сферы его употребления. Мы, в частности, обратимся к сфере обслуживания и рассмотрим особенности выражения просьбы в указанной сфере носителями трех лингвокультур: русской, армянской и английской.

В русском языке в сфере обслуживания, в частности, в магазинах, превалирует форма императива. Самой распространенной конструкцией является “глагол в повелительном наклонении” + актуализаторы вежливости “*пожалуйста*”, “*будьте добры*”, “*будьте любезны*”. При этом заметим, что выбор этикетных формул обусловлен возрастными характеристиками говорящих. Послед-

ние две зачастую являются “достоинством” носителей языка среднего и старшего поколения. А “волшебное *пожалуйста*” является универсальным маркером, ибо используется в равной степени во всех возрастных категориях:

– *Извините, подскажите, пожалуйста, где мне найти рассказы Борхеса?* (книжный магазин, молодая девушка продавщице);

– *Дайте мне, пожалуйста, булку хлеба и две пачки маргарина* (пожилая женщина молодой продавщице);

– *Помогите, мне, пожалуйста, выбрать подарок для моей девушки* (парень лет 20-25 продавщице).

В указанной сфере очень часто опускается глагол, и сама просьба строится по схеме “мне + объект + стандартный показатель вежливости”:

– *Будьте добры, мне три килограмма картофеля* (на рынке, пожилой мужчина пожилой продавщице);

– *Будьте любезны, мне две пачки маргарина* (женщина лет 55-60).

При этом, заметим, что зачастую “эффект” просьбы достигается лишь интонационно, и стандартный показатель вежливости не является обязательным, что, как мы убедимся далее, недопустимо в английском языке:

– *Мне две баночки сметаны* (молодая девушка молодой продавщице);

– *Конечно, сейчас принесу* [Т/С “Универ. Новая общага”];

– *Девушка, а подскажите, не могу определиться, какое платье лучше взять, вот это, или это?* (девушка лет 20-22 продавщице того же возраста) [Т/С “Универ. Новая общага”].

В последнем предложении частица “а” употребляется для передачи высказыванию оттенка просьбы. Сказанное относится к речевому акту просьбы среди молодежи. Такая конструкция, заметим, возможна, если разница в возрасте между говорящим и слушающим незначительная. С другой стороны, следует отметить, что образованная часть молодежи не будет, как правило, пользоваться такой конструкцией, о чем свидетельствует первое предложение: девушка, желающая купить рассказы аргентинского прозаика Хорхе Луиса Борхеса, не может быть необразованной. При этом,

заметим, что она не только употребляет стандартный показатель вежливости, но еще и извиняется, прежде чем обратиться с просьбой, хотя каузируемое действие входит в рабочие обязанности продавщицы книжного магазина. На основе приведенных выше примеров, можно сделать вывод о том, что стандартный показатель вежливости “пожалуйста” сегодня является достоянием, как пожилого поколения, так и образованной, воспитанной части молодежи.

Обратим внимание на то, что во всех перечисленных примерах просьба носит лишь формальный характер, о чем свидетельствуют реакции продавцов: “Конечно, сейчас принесу”, “Сейчас принесу”; “Сию минуту”.

Важно подчеркнуть, что в последнее время, возможно, под влиянием вежливого Запада, в русской лингвокультуре не редкостью стали косвенные способы выражения просьбы в сфере обслуживания. Самым распространенным способом являются вопросительные конструкции. При этом заметим, что данной конструкцией в основном пользуются представители женского пола:

– *Вы не могли бы принести брюки подешевле?* (женщина лет 30-35-и);

– *Не могли бы Вы запаковать это как подарок?* (женщина лет 40-а).

Это может быть вопрос в форме разрешения:

– *Девушка, можно на размер побольше?*

– *Сейчас принесу.*

Вопрос о наличии того или иного предмета:

– *У вас есть на размер поменьше?*

Последний тип широко популярен и у мужчин:

– *У Вас есть цифровая камера?* (мужчина лет 30-и), [Т/С “Саша/Таня”].

Носители армянского языка – лица мужского пола – несколько “скупы” на актуализаторы вежливости. Как правило, формулы речевого этикета у них появляются после выполнения просьбы. И тогда мы имеем дело с их обилием: “Շի՛ն արե՛սի, բնի՛կ ըն” (букв.: “Молодец, друг!”); “Շի՛ն շնորհակալանալով” (букв.: “Большое спасибо”); “Անշի՛ք զգացված եմ” (букв.: “Я Вам глубоко признателен”) и т.д. И в армянском языке у мужчин в вопросительных конструкциях содержится вопрос о наличии какого-либо предмета:

– *Այս ջիւսերի 52 չափը ունե՞ք* (букв.: “У Вас есть 52-й размер этих джинсов?”).

Одновременно это является косвенной просьбой дать примерить желанные джинсы.

Женщины же обычно избегают прямой просьбы. В их речи преобладают вопросительные конструкции:

– *Աե՛կ հասն քրջիւսեր կտա՞նք* (букв.: “Не дадите ли сметану?”).

При императиве носители армянского языка женского пола, как правило, всегда смягчают просьбу тем или иным способом, самым распространенным из которых является разделительный вопрос “հա՞” (аналог русского “ладно”):

– *Բնձ երկու տոկոս տարձ տվե՛ք, հա՞* (букв.: “Дайте мне две пачки кофе, ладно?”).

Большой популярностью пользуется и вопросительная конструкция “Որ խնդրե՞մ...” (букв.: “Если попрошу ...?”):

– *Որ խնդրե՞մ, այն զգեստը կտա՞նք փորձել* (букв.: “Если попрошу, не дадите ли примерить то платье?”).

В английской лингвокультуре наблюдается совершенно иная картина. Так, Вс. Овчинников в своем знаменитом произведении “Корни дуба. Впечатления и размышления об Англии и англичанах” пишет: “К клиентам положено относиться как к джентльменам и леди, имея в виду, что они действительно будут вести себя как таковые. Отсюда полный отказ от повелительного наклонения в разговоре. “Могу ли я попросить вас...?”, “Не будете ли вы так любезны...?” – вот общепринятые формы обращения покупателя к продавцу, посетителя кафе к официанту. Взаимная вежливость в сфере услуг составляет в Англии одну из основ подобающего поведения. Грубость по отношению к обслуживающему персоналу и вообще к людям, которые в силу своего социального положения не могут должным образом ответить на нее, издавна считается самым непростительным грехом. У англичан есть множество примет, по которым они сразу определяют, на какой ступени социальной лестницы стоит тот или иной человек. Причем одним из главных критериев принадлежности к элите общества считается именно вежливость к низестоящим” [16].

В отличие от русского и армянского языков, в английском языке (речь идет о британском варианте) в сфере обслуживания встречаются исключительно косвенные способы выражения просьбы, главным образом – в форме разрешения или желания:

– *May I try it on?*

– *I want a packet of cigarettes;*

– *I want a summer frock for a little girle of five* [пример из 8, с.268];

– *I want a pair of shoes for walking* [пример из 8, с.181].

Если и встречается императив, то всегда в сопровождении с “*please*”:

– *Please tell me how to go to the ladies shoe department* [пример из 8, с. 268].

Примечателен в свете сказанного материал “Русско-англо-армянского разговорника”. Рассмотрим следующий пример. Фраза на армянском “*Չընէ՞ք ինձ համար կէս կիլոգրամ արքիշիւորի*” переводится на русский “*Взвесьте мне полкило малины*”. Мы имеем дело с абсолютно синонимичными фразами. В переводе на английский эта же фраза имеет совершенно другую форму: “*Will you give me a half of kilogram raspberries?*” [26, с. 112]. Как видим, в армянском и русском языке просьба выражена императивным предложением, в то время как в английском – вопросительным.

То же самое касается и просьб клиентов к работникам кафе и ресторанов. Самой распространенной конструкцией при обращении к официантам является конструкция “дательный адресата (он может и вовсе отсутствовать) + объект + актуализатор вежливости”:

– *Мне бутылку бургундского и два бокала, пожалуйста.*

– *Сию минуту.*

– *Спасибо* (посетитель кафе официанту того же возраста);

– *Стакан минеральной воды без газа, пожалуйста!*

– *Винную карту, пожалуйста* (пожилой мужчина молодому официанту);

– *Нам, пожалуйста, два “Цезаря”, креветки в чесночном соусе и коньячка* (клиенты за VIP столиком молодой официантке) [Т/С “Универ. Новая общага”];

– *Будьте добры, меню* (женщина лет 45-50, образованная) [Т/С “Кухня”];

– *Нам, пожалуйста, две солянки, овощной салат, селедку под шубой и хлеба, конечно.*

В армянском языке указанная конструкция также является преобладающей.

Русские, однако, не обходятся без императива и здесь:

– *Я продолжу ужин в своем номере. Принесите ужин туда и приборы на две персоны* (женщина лет 45-50-и, с материальным достатком, образованная);

– *Петр, принесите, пожалуйста, наше молодое вино, мы порадуем гостью* (мужчина лет 40-а, директор ресторана официанту) [Т/С “Доярка из Хацапетовки”];

– *И дай мне, пожалуйста, стакан молока* (состоятельный мужчина лет 40-а).

В армянском также встречается императив, “любителями” которого, как правило, являются мужчины:

– *Ընկերի, ինձ սի համ արձ բէ՛ր ու կոլա* (букв.: “Друг, принеси мне кофе и колу”).

И в русской, и в армянской лингвокультурах императив больше всего встречается в речи мужчин с материальным достатком. Женщины же пользуются преимущественно вопросительными конструкциями.

На этом фоне англичане, независимо от половых принадлежностей, прибегают к косвенной просьбе, как бы предоставляя право выбора официанту. Императив в английском языке практически не встречается:

– *Can I have chips?*

– *Can I have a biscuit?*

– *Can I have a twizzle stick please?*

– *Can I have the spoon?*

– *Could I have a cup of coffee, please?*

– *I’ll have a coffee, please;*

– *Can I have the menu, please?*

– *Can I have the bill, please?* (все примеры из Национального корпуса английского языка).

Лишь в редких случаях, англичане пользуются конструкцией “объект + please”. Так, Национальный корпус английского языка дает лишь десять таких примеров со словом “coffee”.

В пользу сказанного о том, что императив яв-

ляется отличительной чертой русского и армянского (в меньшей степени) говорит следующий пример. Н.А. Бонк, Н.А. Лукьянова, Л.Г. Памухина в своей книге приводят высказывания – просьбы на английском языке и их перевод на русский. Различия оригинала и переводов – налицо. Так, в английском языке просьба образована с помощью вопросительной конструкции, причем с использованием модального глагола и сопровождающего актуализатора вежливости “please”: “*Can I have the bill, please?*”. Более того, наблюдается “Я-позиция”, говорящий как бы берет действие на себя: “*Can I...?*”, а не “*Can you...?*”. В русском переводе, как и следовало полагать, имеет место конструкция “императив + “пожалуйста””: “*Дайте мне счет, пожалуйста*” [3, с. 231,407]. Это говорит о различии лингвокультурных миров.

Рассмотрим примеры просьб, осуществленных в гостинице:

– *Будьте добры, покажите стандартный двухместный номер* (посетительница менеджера);

– *Будьте добры, Ваш паспорт* (работница на ресепшене лет 25-и молодому человеку лет 20-и);

– *Скажите, а что входит в проживание номера?* (девушка лет 30-35-и, телепрограмма “Ревизорро”);

– *Скажите, пожалуйста, а что входит в счет?*

Указанные примеры демонстрируют, что и в гостиницах носители русского языка пользуются “излюбленным” императивом, местами обходясь и без актуализатора вежливости “пожалуйста”.

Заметим, однако, что на основании соопроса, проведенного нами в “Северной столице” России Санкт-Петербурге, было выявлено, что в сфере обслуживания в последнее время императивные конструкции сдают свои позиции косвенным просьбам. В первую очередь это касается речевых актов просьб, осуществляемых в гостиницах:

– *Здравствуйте. Нужен номер.*

– *Конечно. Вы бронировали?*

– *Нет, я спонтанно;*

– *Здравствуйте. Я хочу у вас остановиться;*

– *Я хотел бы забронировать номер на двоих;*

– *Можно забронировать двухместный номер?*

– *Можете показать одноместный номер с балконом?*

– *Вы не могли бы показать президентский номер?*

В армянском языке наблюдается та же ситуация. Носители армянского языка наряду с прямыми просьбами стараются избегать императива (возможно, не отдавая себе отчета), прибегая к косвенной просьбе.

Деликатные же англичане и здесь проявляют максимальную вежливость. Подобные просьбы у англичан не только образуются исключительно с помощью вопросительных конструкций (в обычной ситуации, без дополнительных коннотаций), но и с обязательным использованием “please”. Императив в сфере обслуживания у англичан встречается редко, чтобы не сказать, вообще не встречается:

– *Will you show me up to my room, please?* (посетительница, обращаясь к администратору);

– *Will you, please, fill in this form?* (работница гостиницы посетителю).

Как видим, посетительница обращается к сотруднику с просьбой, несмотря на то, что в гостинице администраторы отвечают за распределение гостей по номерам, за встречу и проводы гостей, так что просьба посетительницы, несомненно, входила в рабочие обязанности администратора. Примечательно, что одной и той же формой обращается как работник гостиницы, так и ее посетитель.

Can I have two single rooms with a bathroom, please? (посетитель гостиницы обращается к администратору [пример из 3, с. 48]). Обратим внимание на выбор модального глагола – “can”, что менее формально и менее вежливо по сравнению с формой “could”. Заметим, что вместе с модальным глаголом, имеющим оттенок просьбы, говорящий употребляет и стандартный показатель вежливости “please”. Примечательно и построение высказывания: объектом действия является не адресат, а говорящий, и потому употребление данного модального глагола допустимо. Заметим, что такие конструкции характерны для английского языка: в них говорящий, не желая навязываться адресату и не ограничивать его личную свободу, как бы берет действие на себя.

Все вышеприведенные примеры иллюстрируют случаи просьбы, требующей незамедлительного выполнения. Они являются примерами просьбы скорее этикетного характера. Как справедливо отмечает Г. Почепцов, “даже совершенно нейтральные действия этикет требует представлять как требующие особой затраты сил” [19, с. 83].

В заключение приведем наблюдения нашего исследования, проведенного в большом торговом центре Еревана. Нашей целью было понаблюдать за речевым поведением русских, армянских и иностранных покупателей и выявить особенности выражения просьбы, характерные для носителей разных лингвокультур. Ниже приводятся самые частотные конструкции при обращении с просьбой к продавцу.

Для армян излюбленной конструкцией при обращении с просьбой в сфере обслуживания является конструкция “*Որ խնդրե՞լ...*?” (букв.: “Если попрошу ...?”) (Женщины чаще употребляют данную конструкцию):

– *Որ խնդրե՞լ, մի րոպեով կմտնենա՞ք* (букв.: “Если попрошу, не подойдете ли на одну минуту?”);

– *Որ խնդրե՞լ, այս զգեստի 38 չափը կտա՞ք* (букв.: “Если попрошу, не дадите ли 38-й размер этого платья?”).

Самой частотной для выражения просьбы в русском языке в сфере обслуживания является конструкция “глагол в повелительном наклонении + стандартный показатель вежливости “пожалуйста”. Причем встречается она как у мужчин (чаще), так и у женщин:

– *Девушка, принесите мне 40-й размер этих джинсов, пожалуйста.*

Очень часто данная конструкция сопровождается тактикой извинения (у женщин встречается гораздо чаще):

– *Извините, подойдите, пожалуйста, на минуточку.*

Не менее распространенной конструкцией среди русских клиентов является следующая: “*Можно мне 38-й размер?*”. Заметим, что данная конструкция, являющаяся менее навязчивой в силу своей формы (форма разрешения), в последнее время употребляется все чаще и чаще.

Иностранцы, говорящие на английском языке,

зачастую обращаются к продавцам более вежливо: “*Excuse me, could you, please, bring me the 40-th size of these jeans?*”.

Наши наблюдения подтверждают, что носители английского языка являются самыми вежливыми при обращении с просьбой в сфере обслуживания (как и при других типах просьб). Как видим, они сначала извиняются, что вынуждены обратиться с просьбой, далее употребляют вежливую форму модального глагола (“could”, а не “can”), при этом не забывают и стандартный показатель вежливости “please”.

По нашим наблюдениям, в последнее время армяне, как и англичане, тоже предоставляют продавцу полное право выбора (все это носит формальный характер), правда в менее вежливой форме. Любой продавец знает, что данная просьба требует беспрекословного выполнения, и что отрицательный ответ влечет за собой санкции за невыполнение рабочих обязанностей.

В армянском языке также широко распространена тактика извинения при акте просьбы:

– *Ներեցե՛ք, կարո՞ղ եմ այս զգեստը փորձել?* (букв.: “Извините, могу примерить это платье?”).

5. Выводы

Просьба в сфере обслуживания носит формальный характер, поскольку говорящий заранее знает, что просьба непременно будет выполнена, ибо ее выполнение входит в рабочие обязанности адресата, хотя формально допускается отрицательная реакция на нее. При таком типе просьбы не допускается отказ от выполнения каузируемого действия (за исключением полного отсутствия возможностей выполнить ее).

В статье нами был рассмотрен данный тип просьбы в русском, армянском и английском языках. Анализ показал, что в сфере обслуживания носители русского языка преимущественно прибегают к прямым способам выражения просьбы. Самой распространенной конструкцией среди русских является следующая: “глагол в повелительном наклонении + актуализаторы вежливости”, выбор которых зависит от социопрагматических факторов. Сама конструкция же используется вне зависимости от экстралингвистических факторов. Очень часто глагол опускается, и просьба стро-

ится по схеме “мне/нам + объект + маркер вежливости”. Более того, в русском языке вполне возможно употребление императива и без формул вежливости. Эта особенность выражения просьбы, на наш взгляд, несет в себе отпечаток взаимоотношений в царской России и в СССР, когда вполне приемлемой формой обращения к собеседнику, чей социальный статус был ниже, было использование императива без “пожалуйста”. В последнее время широко используются и косвенные способы воздействия на работников в сфере обслуживания.

Императив пользуется популярностью и среди носителей армянского языка, главным образом среди мужчин. Женщины же гораздо реже прибегают к повелительному наклонению. Излюбленные всеми армянками вопросительные конструкции “Որ խնդրե՞լ...?”, “Կարո՞ղ ես...” и т.д. являются косвенным способом воздействия на человека.

Англичане же всячески избегают употребления формы императива. Они прибегают исключительно к косвенным просьбам, которые реализуются с помощью целого ряда вопросительных по форме конструкций. Наиболее распространенными из них являются вопросительные конструкции с модальными глаголами.

Итак, главное различие в способах выражения просьбы в русской, армянской и английской лингвокультурах (в сфере обслуживания) касается употребления императива и степени косвенности. Степень косвенности достигает высшей своей точки в английском языке. В русском и армянском языках косвенность выражена гораздо слабее. Просьба в сфере обслуживания в России и Армении явление – сравнительно новое, и появилась она под влиянием вежливого Запада.

Доказательством вышесказанного является реклама Мегафона. Действие ролика происходит в одной из российских гостиниц. Главный герой – российский актер Константин Хабенский, по телефону делится эмоциями от поездки, произнося следующую фразу: “Сервис как в Европе, но все равно чувствую, что дома”. Действительно, в последнее время в России наблюдается тенденция внедрения европейских стандартов, что прямым образом отражается в языке. Этим обусловлено сравнительно меньшее употребление императива.

ЛИТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Понятие пресуппозиции в лингвистике / Н.Д. Арутюнова // Известия АН СССР. – 1973. – Т. 32. – № 1. – С. 84–89.
2. Беляева Е.И. Функционально-семантические поля модальности в английском и русском языках / Е.И. Беляева. – Воронеж : ВГУ, 1985. – 179 с.
3. Бонк Н.А. Учебник английского языка (Часть 2) / Н.А. Бонк, Н.А. Лукьянова, Л.Г. Памухина. – М. : ДеКонт – ГИС, 1996. – 511 с.
4. Брутян Л.Г. Речевой этикет в свете межкультурной коммуникации / Л.Г. Брутян // Лингвистические исследования. – ЕГУ. Ер. : Лимуш, 2015. – С. 24–32.
5. Булыгина Т.В. Диалогические функции некоторых типов вопросительных предложений / Т.В. Булыгина, А.Д. Шмелев // Известия АН СССР. – 1982. – Вып. 4. – Т. 41. – С. 314–326.
6. Гордон Д., Лакофф Дж. Постулаты речевого общения / Д. Гордон, Дж. Лакофф // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1985. – Вып. 16. – С. 276–302.
7. Демьянков В.З. “Теория речевых актов” в контексте современной зарубежной лингвистической литературы (обзор направлений) / В.З. Демьянков // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1986. – Вып. 17. – С. 223–234.
8. Диксон Р. Говорите по-английски / Р. Диксон. – М. : Book chamber international, 1991. – 268 с.
9. Звегинцев В.А. Предложение и его соотношение к языку и речи / В.А. Звегинцев. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1976. – 131 с.
10. Земская Е.А. Язык как деятельность: Морфема. Слово. Речь / Е.А. Земская // М. : Языки славянской культуры, 2004. – 688 с.
11. Кобозева И.М. Теория речевых актов как один из вариантов теории речевой деятельности / И.М. Кобозева // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1986. – Вып. 17. – С. 7–21.
12. Конрад Р. Вопросительные предложения как косвенные речевые акты / Р. Конрад // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1985. – Вып. 16. – С. 349–383.
13. Культура русской речи: Энциклопедический словарь-справочник / [под ред. Л.Ю. Иванова, А.П. Сквородникова, Е.Н. Ширяева; 2-е изд.]. – М. : Флинта : Наука, 2007. – 840 с.
14. Матвеева Т.В. Учебный словарь: русский язык, культура речи, стилистика, риторика / Т.В. Матвеева. – М. : Флинта : Наука, 2003. – 432 с.
15. Милосердова Е.В. Семантика и прагматика модальности (на материале простого предложения современного немецкого языка) / Е.В. Милосердова. – Воронеж : ВГУ, 1991. – 196 с.
16. Овчинников Вс. Корни дуба. Впечатления и размышления об Англии и англичанах [Электронный ресурс] / Вс. Овчинников. – Режим доступа :

http://royallib.com/book/ovchinnikov_vsevolod/korni_duba.html. 17. Остин Дж.Л. Слово как действие / Дж.Л. Остин // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1986. – Вып. 17. – С. 22–129. 18. Почепцов О.Г. Основы прагматического описания предложения / О.Г. Почепцов. – Киев : Вища школа, 1986. – 116 с. 19. Почепцов Г.Г. Коммуникативные аспекты семантики / Г.Г. Почепцов. – Киев : Вища школа, 1987. – 131 с. 20. Русский язык и культура речи: учебник для студентов высших учебных заведений / [под ред. В.И. Максимова]. – М. : Гардарики, 2000. – 412 с. 21. Сергиевская Л.А. Модальность сложного предложения с императивной семантикой в современном русском языке / Л.А. Сергиевская // Вопросы языкознания. – 1995. – № 3. – С. 48–55. 22. Серль Дж. Основные понятия исчисления речевых актов / Дж. Серль, Д. Вандервекен // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 18. – М. : Прогресс, 1986. – С. 242–263. 23. Серль Дж.Р. Косвенные речевые акты / Дж.Р. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 17. – М. : Прогресс, 1986. – С. 195–222. 24. Стернин И.А. Основы речевого воздействия : учеб. издание / И.А. Стернин. – Воронеж : Истоки, 2012. – 178 с. 25. Стилистический энциклопедический словарь / [гл. ред. М.Н. Кожина; 2-е изд.]. – М. : Флинта : Наука, 2006. – 696 с. 26. Тер-Оганесян М.Х. Русско-англо-армянский разговорник / М.Х. Тер-Оганесян, Ш. А. Пейлеванян. – Ереван : “Гитутюн” НАН РА, 2013. – 195 с. 27. Формановская Н.И. Русский речевой этикет: нормативный социокультурный аспект / Н.И. Формановская. – М. : Русский язык, 2002. – 161 с. 28. Храковский В.С. Семантика и типология императива. Русский императив / В.С. Храковский, А.П. Володин. – Ленинград : Наука, 1986. – 272 с. 29. Шевченко И.С. Дискурс как когнитивно-коммуникативный феномен: единицы и категории / И.С. Шевченко // Лингвистические исследования. – ЕГУ. Ер. : Лимуш, 2015. – С. 146–159. 30. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / [гл. ред. В.Н. Ярцева; 2-е изд.]. – М. : Большая Российская энциклопедия, 1998. – 685 с. 31. Национальный корпус английского языка [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.natcorp.ox.ac.uk>. 32. Онлайн разговорник английского языка [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://begin-english.ru/samouchitel>.

REFERENCES

Arutjunova, N.D. (1973). Ponjatie presuppozicii v lingvistike [The notion of presupposition in linguistics]. *Izvestija AN SSSR – USSR Academy of Sciences Bulletin*, 1, 84–89 (in Russian)

Austin, J. (1986). Slovo kak dejstvie [How to do things with words]. *Novoe v zarubezhnoj lingvistike – New in foreign linguistics*, 17, 22–129 (in Russian)

Beljaeva, E. I. (1985). *Funkcional'no-semanticheskie polja modal'nosti v anglijskom i ruskom jazykah [Functional-semantic field of modality in English and Russian]*. Voronezh: VGU Publ. (in Russian)

Bonk, N.A., Luk'janova, N.A., and Pamuhina, L.G. (1996). *Uchebnik anglijskogo jazyka [English textbook]*. Moscow: DeKont Publ. (in Russian)

British National corpus. Available at: <http://www.natcorp.ox.ac.uk>.

Brutjan, L.G. (2015). Rechevojj etiket v svete mezhkul'turnoj kommunikacii [Speech etiquette in the light of intercultural communication]. *Lingvisticheskie issledovanija – Linguistic research*, 5, 24–32 (in Russian)

Bulygina, T.V., and Shmelev, A.D. (1982). Dialogicheskie funkcii nekotoryh tipov voprositel'nyh predlozhenij [Dialogic functions of some types of interrogative sentences]. *Izvestija AN SSSR – USSR Academy of Sciences Bulletin*, 4, 314–326 (in Russian)

Dem'jankov, V.Z. (1986). “Teorija rechevyh aktov” v kontekste sovremennoj zarubezhnoj lingvisticheskoj literatury (obzor napravlenij) [The “Theory of speech acts” in the context of modern foreign language literature (Review directions)]. *Novoe v zarubezhnoj lingvistike – New in foreign linguistics*, 17, 223–234 (in Russian)

Dikson, R. (1991). *Govorite po-anglijski [Speak English]*. Moscow: Book chamber international Publ. (in Russian)

Formanovskaja, N. I. (2002). *Russkij rechevojj etiket: normativnyj sociokul'turnyj aspekt [Russian speech etiquette: the regulatory sociocultural aspect]*. Moscow: Russkij jazyk Publ. (in Russian)

Gordon, D., and Lakoff, G. (1985). Postulaty rechevogo obshhenija [Postulates of verbal communication]. *Novoe v zarubezhnoj lingvistike – New in foreign linguistics*, 16, 276–302 (in Russian)

Hrakovskij, V.S., and Volodin A.P. (1986). *Semantika i tipologija imperativa. Russkij imperativ [Semantics and typology of imperative. Russian Imperative]*. Leningrad : Nauka Publ. (in Russian)

Ivanova, L. Y., Skovorodnikova, A. P., and Shiryaeva, E. N. (2007). *Kul'tura russkoj rechi: Jenciklopedicheskij slovar'-spravochnik [Culture of Russian speech: Collegiate Dictionary Directory]* Moscow: Flinta. (in Russian)

Jarceva, V.N. (1998). *Jazykoznanie. Bol'shojj enciklopedicheskij slovar' [Linguistics. Great Encyclopedic Dictionary]* Moscow: Bol'shaja Rossijskaja jenciklopedija Publ. (in Russian)

- Kobozeva, I.M. (1986). Teorija rechevyh aktov kak odin iz variantov teorii rechevoj dejatel'nosti [The theory of speech acts as one of the variants of the theory of speech activity]. *Novoe v zarubezhnoj lingvistike – New in foreign linguistics*, 17, 7–21 (in Russian)
- Konrad, R. (1985). Voprositel'nye predlozhenija kak kosvennye rechevye akty [Interrogative sentences as indirect speech acts]. *Novoe v zarubezhnoj lingvistike – New in foreign linguistics*, 16, 349–383 (in Russian).
- Kozhina, M.N. (2006). *Stilisticheskij enciklopedicheskij slovar [Stylistic Encyclopedic Dictionary]* Moscow: Flinta. (in Russian)
- Maksimova, V.I. (2000). *Russkij jazyk i kul'tura rechi: uchebnik dlja studentov vysshih uchebnyh zavedenij [Russian language and culture of speech: a textbook for university students]*. Moscow: Gardariki Publ. (in Russian)
- Matveeva, T.V. (2003). *Uchebnyj slovar': russkij jazyk, kul'tura rechi, stilistika, ritorika [Study Dictionary: Russian language, speech culture, style, rhetoric]*. Moscow: Flinta. (in Russian)
- Miloserdova, E.V. (1991). *Semantika i pragmatika modal'nosti (na material prostogo predlozhenija sovremennogo nemeckogo jazyka) [The semantics and pragmatics of modality (on the basis of a simple sentence of modern German language)]*. Voronezh: VGU Publ. (in Russian)
- Onlajn razgovornik anglijskogo jazyka [Online Phrasebook of English]*. Available at: <http://begin-english.ru/samouchitel>.
- Ovchinnikov, V. *Korni duba. Vpechatlenija i razmyshlenija ob Anglii i anglichanah. [The roots of oak. Impressions and thoughts about England and the English]*. Available at: http://royallib.com/book/ovchinnikov_vsevolod/korni_duba.html. (in Russian)
- Pochepcov, O.G. (1986). *Osnovy pragmaticheskogo opisanija predlozhenija [A pragmatic offer description]*. Kyiv: Vishha shkola Publ. (in Russian)
- Pochepcov, G.G. (1987). *Kommunikativnye aspekty semantiki [Communicative aspects of semantics]*. Kyiv: Vishha shkola Publ. (in Russian)
- Searl, J. (1986). Kosvennye rechevye akty [Indirect speech acts]. *Novoe v zarubezhnoj lingvistike – New in foreign linguistics*, 17, 195–222 (in Russian)
- Searl, J., and Vanderveken, D. (1986). Osnovnye ponjatija ischislenija rechevyh aktov [Basic concepts of calculus of speech acts]. *Novoe v zarubezhnoj lingvistike – New in foreign linguistics*, 18, 242–263 (in Russian)
- Sergievskaja, L.A. (1995). Modal'nost' slozhnogo predlozhenija s imperativnoj semantikoj v sovremennom russkom jazyke [The modality of a complex sentence with a peremptory semantics in modern Russian]. *Voprosy jazykoznanija – Topics in the study of language*, 3, 48–55 (in Russian)
- Shevchenko, I.S (2015). Diskurs kak kognitivno-kommunikativnyj fenomen: edinicy i kategorii [Discourse as cognitive-communicative phenomenon: the units and categories]. *Lingvisticheskie issledovanija – Linguistic research*, 5, 146 – 159 (in Russian)
- Sternin, I.A. (2012). *Osnovy rechevogo vozdejstvija [Fundamentals of speech influence]*. Voronezh: Istoki Publ. (in Russian)
- Ter-Oganesjan, M.H., and Pejlevanjan, S.A. (2013). *Russko-anglo-armjanskij razgovornik [Russian-English-Armenian phrasebook]*. Yerevan: Gitutjun NAN RA Publ. (in Russian)
- Zemskaja, E.A. (2004). *Jazyk kak dejatel'nost': Morfema. Slovo. Rech' [Language as activity: Morpheme. Word. Speech]*. Moscow: Jazyki slavjanskoj kul'tury Publ. (in Russian)
- Zvegincev, V.A. (1976). *Predlozhenie i ego sootnoshenie k jazyku i rechi [The proposal and its relationship to language and speech]*. Moscow: MGU Publ. (in Russian)

**САМОПРЕДСТАВЛЕННЯ
ЯК МЕТАМОВЛЕННЄВИЙ РІЗНОВИД
СТРАТЕГІЇ САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ
В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ**

М.Х. Кабірі (Харків)

Статтю присвячено аналізу самопрезентем-самопредставлень, які реалізують метамовленнєву стратегію самопрезентації в англomовному діалогічному дискурсі. Визначено функцію цих самопрезентем; установлено їхнє місце в системі одиниць – фатичних метакомунікативів; систематизовано типи цих самопрезентем на основі пропозиційних схем, що лежать у їх підґрунті. Досліджено спосіб мовленнєвого подання автономних та гібридних самопрезентем – експліцитний / імпліцитний, проаналізовано специфіку їх мовного оформлення у взаємозв'язку з їх варіюванням під впливом позамовленнєвих чинників. Виявлено також кількісні показники уживання самопрезентем-самопредставлень різних типів в інституційному та неінституційному англomовному дискурсі.

Ключові слова: автономні / гібридні самопрезентеми, експліцитні / імпліцитні самопрезентеми, інституційний / неінституційний англomовний дискурс, метамовленнєва стратегія, мовне оформлення, позамовленнєві чинники, самопредставлення, самопрезентема.

Кабіри М.Х. Самопредставление как метаречевая разновидность стратегии самопрезентации в англоязычном дискурсе. Стаття посвящена анализу самопрезентем-самопредставлений, которые реализуют метаречевую стратегию самопрезентации в англоязычном диалогическом дискурсе. Определена функция этих самопрезентем; установлено их место в системе единиц – фатических метакоммуникативов; систематизированы типы этих самопрезентем на основе пропозициональных схем, лежащих в их основе. Исследован способ речевого представления автономных и гибридных самопрезентем – эксплицитный / имплицитный; проанализирована специфика их языкового оформления во взаимосвязи с их варьированием под влиянием внеречевых факторов. Выявлены также количественные показатели употребления самопрезентем-самопредставлений разных типов в институциональном и неинституциональном англоязычном дискурсе.

Ключевые слова: автономные / гибридные самопрезентемы, внеречевые факторы, институциональный / неинституциональный англоязычный дискурс, метаречевая стратегия, самопредставление, самопрезентема, эксплицитные / имплицитные самопрезентемы, языковое оформление.

Kabiri M.H. Self-Introduction as Metaspeech Type of Self-Presentation Strategy in English-language Discourse. The article deals with the analysis of self-presentemes-self-introductions realizing metaspeech self-presentation strategy in English-language dialogical discourse. The research results in defining the function of these self-presentemes and their position in the system of phatic metacommunicative units on the basis of propositional schemes underlying them, analyzing the way of speech representation of autonomic and hybrid self-presentemes – explicit / implicit, and the peculiarities of their language characteristic features together with the variations caused by extra-lingual factors. The article also offers the results of quantitative analysis of self-presentemes-self-introductions realizations in institutional and non-institutional discourse.

Key words: autonomic/hybrid self-presentemes, explicit/implicit self-presentemes, extralingual factors, institutional / non-institutional English-language discourse, language characteristic features, metaspeech strategy, self-introduction, self-presenteme.

Сучасна лінгвістика розглядає мову та мовлення у нерозривному зв'язку із чинниками контекста, зокрема соціокультурного, які впливають на розумово-комунікативну діяльність індивідів і водночас конструюються у процесі цієї діяльності. «У сучасних умовах і світ людей, і світ речей, і світ тварин і рослин існують у двох середовищах – природному (= природі) і штучному (= культурі). Сама людина, будучи носієм природного та соціального начал, володіє водночас і індивідуальними рисами, і характеристики низки соціальних груп, членом якої вона є» [4, с. 16]. Аби не загубитися на теренах природного й соціокультурного середовища, людина відстоює свої потреби у взаємодії з іншими представниками людства, тобто вдається до самопрезентації [13]. Це визначає актуальність аналізу самопрезентації як стратегії англomовного дискурсу.

Самопрезентація припускає широке трактування [13], згідно якого вона постає як уся вербальна та невербальна поведінка індивіда, та вузьке розуміння, прийняте в нашому дослідженні. Згідно цього розуміння стратегічний намір суб'єкта презентувати себе реалізується за допомогою *самопрезентеми* – висловлення, на формальному рівні збіжного з реченням, побудованим за моделлю *I am X* або з такою комунікативною одиницею, що може бути трансформована в синтаксичну структуру, побудовану за цією моделлю. Це складає основу розподілу самопрезентеми на експліцитні та імпліцитні [8]. В основі самопрезентеми лежать базові пропозиції ідентифікаційного фрейму [7], а саме: схема персоніфікації, класифікації, характеристики, які можуть бути реалізовані *автономно* (самопрезентема побудована за однією з цих схем), *інтегрально* (самопрезентема ґрунтується водночас на декількох з цих схем), *розширено* (самопрезентема ґрунтується на одній чи більше з ідентифікаційних схем, а також залучає квалітативну схему предметного фрейму) [9].

Наявні дослідження засвідчують, що самопрезентація може бути основною (глобальною) стратегією, але лише в певних специфічних контекстах (у новому медіажанрі «слово редактора» англomовного публіцистичного дискурсу [18]; у науковому дискурсі, зокрема, підчас самопрезентації автора наукової розвідки [23]; у політичному дискурсі

[16; 2], де суб'єкт вдається до позитивної самопрезентації поряд з негативною презентацією опонента) тощо. У той самий час, *гіпотеза* нашого дослідження ґрунтується на припущенні, що в найбільш типових контекстах діалогічного інституційного (зокрема, професійного) і неінституційного (особистісного) спілкування самопрезентація постає як локальна стратегія, покликана виконувати певні конкретні завдання, спрямовані на досягнення якоїсь глобальної мети [8]. Ця локальна стратегія, своєю чергою, реалізується за допомогою низки мовленнєвих стратегій.

Метою цієї статті є аналіз метамовленнєвої стратегії самопрезентації в англomовному діалогічному дискурсі.

Самопредставлення як різновид самопрезентації є необхідною та невід'ємною складовою контактовстановлення. Контактна / контактостановлююча функція у лінгвістичних дослідженнях визначається як фатична [21 та ін.], що кореспондує з призначенням мовлення не передавати думки, ідеї, інформативні повідомлення, а встановлювати зв'язки між особами в процесі їхньої діяльності [22, с. 1733 та ін.].

Таким чином, фатика являє собою таку частину спілкування, «котра спрямована сама на себе, на спілкування в цілому та його різноманітні аспекти: мовну тканину дискурсу, його стратегічну динаміку, структуру обмінів і трансакцій – фаз інтеракції, зміну комунікативних ролей, введення тем, взаємодію з контекстом, регуляцію міжособистісних та соціальних аспектів взаємодії, норми спілкування, процеси обміну інформацією та її інтерпретації, ефективність каналу зв'язку» [11, с. 198] й кореспондує з *метакомунікацією*.

Метакомунікацію характеризують за цілою низкою параметрів, а саме: за видом кодування інформації розрізняють вербальну та невербальну метакомунікацію; за формою виокремлюють безпосередню та опосередковану метакомунікацію; за часовими параметрами метакомунікацію поділяють на моментальну та відтерміновану, за способом вираження – на експліцитну та імпліцитну; за формою мовлення метакомунікація охоплює усну і писемну; за наявністю / відсутністю інтенції метакомунікація включає намірену й ненамірену [14, с. 33] (на основі класифікації Є. М. Дубровченко [6]).

Проектуючи ці положення в площину дослідження, слід звернути увагу на дві важливі обставини.

По-перше, в термінологічному плані існують певні розбіжності: поряд із терміном «фатична функція» [22 та ін.], вживаються також такі як «фатична метакомунікативна» [15; 19 та ін.], «контактна» [17], «метамовленнева» [1] та інші. Оскільки у фокус нашого дослідження на цьому етапі потрапляють мовленнєві стратегії, доречним вважаємо вживання останнього терміна, який дозволяє розглядати самопредставлення як *метамовленнєву стратегію самопрезентації*.

По-друге, термінологічні розбіжності пов'язані з різницею у різних типах фатички [20, с. 120]. Зокрема, за її вузького тлумачення фатичка постає як включення / переключення, підтримання на необхідному рівні уваги адресата для передачі повідомлення, розмикання мовленнєвого контакту [15, с. 52] (фатичні метакомунікативи включеного типу [12, с. 4]); за широкого розуміння до фатички відносять також специфічні (фатичні) мовленнєві жанри, як от світська бесіда (small talk), флірт тощо [5, с. 209] (фатичні метакомунікативи автономного типу [12, с. 4]).

Очевидно, що метамовленнева стратегія самопрезентації залучає вузьке трактування фатички. При цьому, важливим для нашого дослідження є твердження дослідників, які обстоюють цю точку зору, про наявність трьох різновидів функції фатичної метакомунікації: контактостворення, контактопідтримання, контакторозмикання [15], які реалізуються мовленнєвими актами – фатичними метакомунікативами інхоактивного, процесного, фінітного різновидів, що функціонують, відповідно, в ситуаціях установа, продовження, розмикання мовленнєвого контакту [12, с. 13].

Опертя на цю теоретичну конструкцію дозволяє стверджувати, що самопредставлення як метамовленнева стратегія самопрезентації кореспондує із *контактостворенням* та реалізується висловленнями, що належать до інхоактивного прагмасемантичного підтипу *фатичних метакомунікативів*.

Самопредставлення як метамовленнева стратегія самопрезентації реалізується, як свідчить аналіз фактичного матеріалу, автономними самопрезентемами, у підґрунті яких лежить схема персоніфікації або класифікації, а також гібридними

самопрезентемами, що ґрунтуються на поєднанні обох цих схем. При цьому, як автономні, так і гібридні самопрезентеми, що виконують функцію контактостворення, охоплюють експліцитні та імпліцитні.

Автономні експліцитні самопрезентеми, побудовані на основі схеми *персоніфікації*, подані висловленнями, що на формальному рівні побудовані за моделлю *I am NAME (first name/first name + last name)*, наприклад:

- (1) *I am Alex (Grey's Anatomy)*
- (2) *I'm Jack (J. Patterson, Step on a Crack, p. 103)*
- (3) *I'm George O'Malley (Grey's Anatomy)*

До *експліцитних автономних самопрезентем* також належать висловлення, що починаються з *My name is* та *This is/It's* – клішованих мовних виразів, характерних для ситуацій «Знайомство» та «Телефонна розмова» відповідно. Ці висловлення актуалізують ту саму пропозицію й сприймаються мовною свідомістю англомовних комунікантів як синонімічні зі структурами, побудованими за моделлю *I am NAME*, наприклад:

- (4) *My name is Danny Williams (Hawaii 5.0)*
- (5) *My name is Alec Vasily Orlov (Salt)*
- (6) *This is Robert Langdon (The Da Vinci Code, p. 299)*
- (7) *Trisha, it's Brian (Hawaii 5.0)*

Імпліцитні автономні самопрезентеми, що побудовані на основі схеми *персоніфікації*, характеризуються одноманітністю, оскільки всі вони утворені шляхом порушення максими кількості [3], наприклад:

- (8) *Joe White (Hawaii 5.0)*
(I am Joe White)
- (9) *Kono (Hawaii 5.0)*
(It's Kono)

Автономні самопрезентеми, які базуються на схемі *класифікації*, представлені висловленнями, побудованими за моделлю *I am TITLE /RANK / OCCUPATION / POSITION*.

Серед них також зафіксовані *експліцитні* (приклади 10, 11) та *імпліцитні* (приклад 12), причому останні теж утворені шляхом порушення максими кількості:

- (10) *I'm your Mum's old friend (A. Bucker, Welcome Home, p. 174)*
- (11) *Hi! It's NYPD detective (J. Patterson, Step on a Crack, p. 214)*

(12) *Senior detective* (Hawaii 5.0)

(This is senior detective)

Гібридні самопрезентеми, що актуалізують метакомунікативну стратегію самопрезентації, ґрунтуються на поєднанні (у різній послідовності) схем персоніфікації та класифікації, а отже подані висловленнями, побудованими за моделлю *I am name (first name/first name + last name) + I am TITLE / RANK / OCCUPATION / POSITION*.

Ці самопрезентеми подані **експліцитними**, наприклад:

(13) *I'm Dr. Cameron* (House MD)

(14) *I'm officer Lori Weston* (Hawaii 5.0)

(15) *My name is commandor Steve McGarrett* (Hawaii 5.0)

Інші гібридні самопрезентеми є **імпліцитними**, причому вони, так само як і автономні самопрезентеми, котрі виконують функцію контактостановлення, утворені шляхом порушення максимуми кількості, наприклад:

(16) *Dr. Gabrielle Asano* (Hawaii 5.0)

(I'm Doctor Gabrielle Asano)

(17) *Agent Sophie Neveu with the French Judicial Police* (The Da Vinci Code, p. 484)

(I am agent Sophie Neveu with the French Judicial Police)

(18) *I'm Theodore Winter, CIA* (Salt)

(I'm Theodore Winter, I'm a CIA official)

(19) *This is Cathy Calvin from the Times* (J. Patterson, Step on a Crack, p. 371)

(This is Cathy Calvin, a journalist from the Times)

Аналіз уживання самопрезентем, які репрезентують метамовленнєву стратегію, засвідчив, що автономні та гібридні експліцитні самопрезентеми різняться за мовним оформленням: висловлення, котрі починаються з *I am* та *My name is* функціонують у ситуації «Знайомство», тоді як висловлення, що починаються з *This is/It's* характерні для ситуації «Телефонна розмова». Імпліцитні самопрезентеми обох типів (автономні та гібридні) є проявом тенденції до економії мовленнєвих зусиль особливо у ситуаціях професійного спілкування, де комунікант прагне не витратити багато часу на соціально встановлені стереотипи поведінки (social formalities), а натомість воліє якнайшвидше перейти до інформативного спілкування як невід'ємної складової фахової діяльності, наприклад:

- поліцейський знайомиться з патологоанатомом у лабораторії, куди він прийшов з метою отримати важливу для слідства інформацію:

(20) *Max Bergman* (Hawaii 5.0)

(I am Max Bergman – автономна самопрезентема, що ґрунтується на схемі персоніфікації)

- керівник лабораторії представляється поліцейським, які прийшли до нього, щоб дізнатися результати досліджень:

(21) *Scientific director* (Hawaii 5.0)

(I am scientific director – автономна самопрезентема, що ґрунтується на схемі класифікації)

- чоловік телефонує в готель, з метою замовити номер, і представляється черговому адміністратору:

(22) *Bishop Manuel Aringarosa* (The Da Vinci Code, p. 338)

(I'm Bishop Manuel Aringarosa – гібридна самопрезентема, що ґрунтується на схемах персоніфікації та класифікації)

Слід також звернути увагу на варіативну частину самопрезентем (*first name/first name + last name; TITLE/RANK/OCCUPATION/POSITION*).

Стосовно **автономних самопрезентем**, у підґрунті яких лежить схема **персоніфікації**, слід зазначити, що це варіювання спричинено як ситуаційними чинниками, так і особистісним вибором адресанта.

Приміром, у ситуації знайомства з сином загиблого чоловіка поліцейський, цілком адекватно до конфігурації ситуаційних чинників, називає своє ім'я та прізвище (інші варіанти тут явно недоречні):

(23) *My name is Danny Williams* (Hawaii 5.0)

У той самий час, у ситуації знайомства між собою інтернів, які потрапили до однієї лікарні, один з комунікантів повідомляє лише своє ім'я, а інший – ім'я та прізвище:

(24) *I'm Alex* (Grey's Anatomy)

(25) *Hi, I'm Isobel Stevens* (Grey's Anatomy)

Щодо **автономних самопрезентем**, які ґрунтуються на схемі **класифікації**, а також **гібридних самопрезентем**, дослідження свідчить, що ситуаційні чинники тут відіграють провідну роль, оскільки комунікант надає такі відомості про себе, які необхідні й доречні в певній ситуації.

Наприклад, під час знайомства з родичами пацієнта адресант називає своє прізвище (*Burke*), про-

фесійну приналежність (*Dr.*) та посаду (*Head of Cardio*):

(26) *Mr. and Mrs. Johnson, I'm Dr. Burke, head of Cardio* (*Grey's Anatomy*)

Представляючись працівникам спецслужб, які під час операції зі звільнення заручників потрапляють до старовинного собору, чоловік називає своє ім'я та прізвище (*Mike Nardy*), а також свою посаду (*the cathedral's caretaker*):

(27) *I'm Mike Nardy, the cathedral's caretaker* (J. Patterson, *Step on a Crack*, p. 129)

Отже, самопредставлення передбачає надання адресатові такої інформації, яку адресат вважає адекватною ситуаційним чинникам. Інформування, при цьому, не суперечить виконанню функції фатичної метакомунікації, оскільки в певних комунікативних ситуаціях, до яких належить, зокрема, ситуація «Знайомство», спостерігається накладання (контамінація) ілюктивних сил, що ґрунтується на концептуальній інтеграції інформації когнітивного і соціально-регулятивного типів, яка містяться у висловленні» [12, с. 9].

У той самий час, вплив особистісного чинника в автономних самопрезентах, побудованих на основі схеми класифікації, та у гібридних само-

презентах виявляється в мовному оформленні самопрезентом. Приміром, самопредставлення у телефонній розмові детектива Беннетта здійснюється ним у такій формі:

(28) *This is detective Michael Bennett of the NYPD* (J. Patterson, *Step on a Crack*, p. 129)

При цьому, цілком можливими є й інші варіанти, а саме:

This is Michael Bennett, a detective of the NYPD.

This is detective Michael Bennett, NYPD.

This is Bennett, a detective of the NYPD, etc.

Отже, за способом і формою мовного оформлення самопрезентами, що реалізують метамовленнєву стратегію, варіюються залежно від позамовленнєвих чинників.

Аналіз *кількісних параметрів* уживання цих самопрезентом в *інституційному* та *неінституційному* англomовному діалогічному дискурсі засвідчив, що автономні самопрезентами, в основі яких лежить схема персоніфікації, розподілені по цих типах приблизно порівну, у той час як автономні самопрезентами, побудовані за схемою класифікації, та гібридні самопрезентами значно переважають в інституційному дискурсі, що демонструє таблиця 1:

Таблиця 1

Кількісні показники типів самопрезентом, що реалізують метамовленнєву стратегію самопрезентації, в інституційному та неінституційному англomовному діалогічному дискурсі

Тип самопрезентом, що реалізують метамовленнєву стратегію	Підтип англomовного діалогічного дискурсу	
	інституційний	неінституційний
Автономні самопрезентами, побудовані за схемою персоніфікації	51,3%	48,7%
Автономні самопрезентами, побудовані за схемою класифікації	6,7%	93,3%
Гібридні самопрезентами (побудовані за схемами персоніфікації та класифікації)	8,5%	91,5%

Хоча наведені в таблиці дані представляють результати пілотного дослідження й можуть у подальшому зазнавати певних змін, але це, з усією очевидністю, не матиме впливу на виявлені загальної тенденції.

Підсумовуючи викладене, робимо в и с н о в к и :

- самопрезентами, що реалізують метамовленнєву стратегію, подані самопредставленням і, від-

повідно, виконують функцію контактостворення в ситуаціях «Знайомство» та «Телефонна розмова»;

- самопрезентами-самопредставлення охоплюють автономні, побудовані на підґрунті схем персоніфікації або класифікації, та гібридні, що ґрунтуються на обох цих схемах: усі ці самопрезентами є експліцитними чи імпліцитними, останні утворені шляхом порушення максими кількості;

- спосіб подання самопрезентем і їхнє мовне оформлення варіюються під впливом позамовленнєвих чинників;

- автономні самопрезентем, утворені на основі схеми персоніфікації, фактично рівною мірою уживані в інституційному та неінституційному дискурсі, тоді як автономні самопрезентем, у підґрунті яких лежить схема класифікації, та гібридні самопрезентем уживаються в основному в інституційному англомовному діалогічному дискурсі.

Перспективною роботи є аналіз особливостей самопрезентем, які реалізують мовленнєві стратегії самопрезентації в англомовному діалогічному дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеенко Л.П. Речевые средства в завершающей фазе английского языка : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Л.П. Алексеенко. – К., 1990. – 14 с. 2. Богатирьова Є.В. Прагмастилістичні характеристики англомовних передвибірчих політичних дебатів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Є.В. Богатирьова. – Запоріжжя, 2014. – 20 с. 3. Грайс Г.П. Логика и речевое общение / Г.П. Грайс // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1985. – Вып. XVI. – С. 217–237. 4. Гришаева Л.И. Концептуальные основы анализа межличностного взаимодействия носителей разных культур / Л.И. Гришаева, Л.В. Цурикова // Вестник Воронеж. гос. ун-та. Сер. : Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2013. – № 1. – С. 14–21. 5. Дементьев В.В. Теория речевых жанров / В.В. Дементьев. – М. : Знак, 2010. – 600 с. 6. Дубровченко Е.М. Специфика метакоммуникации как особого типа общения / Е.М. Дубровченко // *Lingua mobilis*. – 2011. – № 2(28). – С. 79–82. 7. Жаботинская С.А. Имя как текст [Электронный ресурс] / С. А. Жаботинская // Когниция, коммуникация, дискурс : междунар. электрон. сб. науч. ст. – 2013. – № 6. – С. 47–76. – Режим доступа : <https://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/>. 8. Кабірі М.Х. Загальна характеристика та типологія самопрезентем / М. Х. Кабірі // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна. – 2013. – № 1051. – С. 123–127. 9. Кабірі М.Х. Типологія самопрезентем в англомовному діалогічному дискурсі / М.Х. Кабірі // Сучасна англїстика: до 85-річчя кафедри англїської філології: Шостий міжнар. науковий форум, 23 вересня 2015 р. : тези

доп. – Х. : ХНУ, 2015. – С. 35–37. 10. Киселева Л.А. Вопросы теории речевого воздействия / Л.А. Киселева. – Л. : ЛГУ, 1978. – 160 с. 11. Макаров М.Л. Основы теории дискурса / М.Л. Макаров. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. – 280 с. 12. Матюхіна Ю.В. Розвиток системи фатичної метакомунікації в англійському дискурсі XVI–XX ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Ю.В. Матюхіна. – Харків, 2004. – 20 с. 13. Олянич А.В. Презентационная теория дискурса / А.В. Олянич. – Волгоград : Перемена-Политехник, 2004. – 600 с. 14. Остапенко Д.И. К трактовке понятия «метакоммуникация» / Д.И. Остапенко // Вестник Воронеж. гос. ун-та. Сер. : Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2013. – № 1. – С. 32–35. 15. Почепцов Г.Г. Фатическая метакоммуникация / Г.Г. Почепцов // Семантика и прагматика синтаксических единств. – Калинин : Изд-во Калинин. ун-та, 1981. – С. 52–59. 16. Ущина В.А. Соціолінгвістична категорія домінантності та її реалізація в англомовному політичному дискурсі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / В.А. Ущина. – К., 2003. – 20 с. 17. Формановская Н.И. Речевое общение: коммуникативно-прагматический подход / Н.И. Формановская. – М. : Русский язык, 2002. – 216 с. 18. Черниш О.А. Конвергентна та дивергентна стратегії самопрезентації комунікативної поведінки мовної особистості редактора популярних жіночих журналів / О.А. Черниш // Вісник Житомир. держ. ун-ту імені І. Франка. – Вип. № 2 (80). – 2015. – С. 285–289. 19. Чхетиани Т.Д. Лингвистические аспекты фатической метакоммуникации : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Т.Д. Чхетиани. – К., 1987. – 24 с. 20. Шевченко И.С. Соотношение информативной и фатической функций как проблема эколлингвистики [Электронный ресурс] / И.С. Шевченко // Когниция, коммуникация, дискурс : междунар. электрон. сб. науч. ст. – 2015. – № 10. – С. 114–132. – Режим доступа : <https://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/>. 21. Якобсон Р.О. Лингвистика и поэтика / Р.О. Якобсон // Структурализм: “за” и “против”. – М. : Прогресс, 1975. – С. 193–230. 22. Malinowski B. Phatic communion / B. Malinowski // Communication in face-to-face interaction / B. Malinowski. – Harmondsworth. – 1972. – P. 146–152. 23. Zhabotynska S. Scientific discourse: “Cultural scripts” for representing the author / S. Zhabotynska // Abstract of the 7th International Pragmatics Conference, 9–14 July 2000, Budapest. – Budapest : Ipra, 2000. – P. 195–196.

REFERENCES

- Alekseenko, L.P. (1990) *Rechevye sredstva v zavershajushhej faze anglijskogo jazyka. Avtoref. dis. kand. filol. nauk [Speech means in English language closing-ups. Cand. philol. sci. abstract]*. Kyiv. 14 p. (in Russian)
- Bohatyr'ova, Ye.V. (2014) *Prahmastylistychni kharakterystyky anhlomovnykh peredyborchyykh politychnyykh debatuv. Avtoref. dys. kand. filol. nauk [Pragmastylistic characteristics of pre-election political debates in English. Cand. philol. sci. abstract]*. Zaporizhzhya. 20 p. (in Ukrainian)
- Chernysh, O.A. (2015) Konverhentna ta dyverhentna stratehiyi samoprezentatsiyi komunikatyvnoyi povedinky movnoyi osobystosti redaktora populyarnykh zhinochykh zhurnaliv [Strategies of Self-Presentation in communicative behavior of the language personality of popular women magazines editors]. *Visnyk Zhytomyr's'koho derzhavnogo universytetu imeni I. Franka – Herald of Ivan Franko Zhytomir State University*, 2 (80). 285–289. (in Russian)
- Chhetiani, T.D. (1987). *Lingvisticheskie aspekty fatcheskoj metakommunikacii. Avtoref. dis. kand. filol. nauk [Linguistic Aspects of Phatic Metacommunication. Cand. philol. sci. abstract]*. Kyiv. – 24 p.
- Dement'ev, V. V. (2010). *Teorija rechevyh zhanrov [The Theory of Speech Genre]*. M.: Znak Publ. (in Russian)
- Dubrovchenko, E.M. (2011) Specifika metakommunikacii kak osobogo tipa obshhenija [The peculiarities of metacommunication of specific communication type]. *Lingua mobilis*, 2(28), 79–82. (in Russian)
- Formanovskaja, N.I. (2002) *Rechevoe obshhenie: komunikativno-pragmaticheskij podhod [Verbal Communication: communicative-pragmatic approach]*. Moscow: Russkij jazyk Publ.
- Grajs, G.P. (1985). Logika i rechevoe obshhenie [Logic and Conversation]. *Novoe v zarubezhnoj lingvistike – New in Foreign Linguistics*, XVI, 217–237. (in Russian)
- Grishaeva, L.I. and Curikova, L.V. (2013). Konceptual'nye osnovy analiza mezhluchnostnogo vzaimodejstvija nositelej raznyh kul'tur [Conceptual basis of dalysing interpersonal communications of representatives of different cultures]. *Vestnik Voronezhskogo gosudarstvennogo universiteta. – Herald of Voronezh State University*, 1, 14–21. (in Russian)
- Jakobson, R.O. (1975) Lingvistika i pojetika [Linguistics and Poetics]. *Strukturalizm: "za" i "protiv" – Structuralims: "for" and "against"*. 193–230. (in Russian)
- Kabiri, M.Kh. (2013) Zahal'na kharakterystyka ta typolohiya samoprezentem [General characteristic feates and types of self-presentemes]. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V. N. Karazina – V.N. Karazin National Univ. Messenger*, 1051, 123–127.
- Kabiri, M.Kh. (2015). Typolohiya samoprezentem v anhlomovnomu dialohichnomu dyskursi [Types of Self-presentemes n English-language Dialogical Discourse]. Suchasna anhlistyka: do 85-richchya kafedry anhliys'koyi filolohiyi: Shostyy mizh nar. naukovyy forum, 23 veresnya 2015 r. [Modern English Studies]. Kharkiv, 35–37.
- Kiseleva, LA. (1978). *Voprosy teorii rechevogo vozdejstvija [The Problems of Speech Influence Theory]*. L. : LGU Publ. (in Russian)
- Makarov, M.L. (2003). *Osnovy teorii diskursa [Foundations of Discourse Theory]*. Moscow: ITDGK «Gnozis» Publ. (in Russian)
- Malinowski, B. (1972). Phatic communion. *Communication in face-to-face interaction*, 146–152.
- Matyukhina, Yu.V. (2004) *Rozvytok systemy fatychnoy metakommunikaciyi v anhliys'komu dyskursi XVI–XX st. Avtoref. dys. kand. filol. nauk [The Development of the system of phatic metacommunication in the English Discourse of XVI-XX cent.. Cand. philol. sci. abstract]*. Kharkiv. 20 p. (in Ukrainian)
- Oljanich, A.V. (2004) *Prezentacionnaja teorija diskursa [Discourse Presentation Theory]*. Volgograd: Peremena-Politehnik Publ. (in Russian).
- Ostapenko, D.I. (2013) K traktovke ponjatija «metakommunikacija» [Defining the notion of “metacommunication”]. *Vestnik Voronezhskogo gosudarstvennogo universiteta – Herald of Voronezh State University*, 1, 32-35. (in Russian)
- Pohepcov, G.G. (1981) Fatcheskaja metakommunikacija [Phatic Metacommunication]. *Semantika i pragmatika sintaksicheskikh edinstv – Semantics and Pragmatics of Syntactical Units*, 52-59.
- Shevchenko, I.S. (2015) Sootnoshenie informativnoj i fatcheskoj funkcij kak problema jekolingvistiki [The correlation of the informational and phatic functions a problem of ecolinguistics]. *Kognicija. Komunikacija. Diskurs – Cognition. Communication. Discourse*, 10, 114–132. Available at: <https://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/>. (in Russian)
- Ushchyna, V.A. (2003) *Sotsiolingvistychna katehoriya dominantnosti ta yiyi realizatsiya v anhlomovnomu politychnomu dyskursi. Avtoref. dys. kand. filol. nauk [The sociolinguistic category of dominance and its realization in English-language political Discourse. Cand. philol. sci. abstract]*. Kyiv. 20 p.
- Zhabotinskaja S.A. Imja kak tekst [Name as Text]. *Kognicija. Komunikacija. Diskurs – Cognition. Communication. Discourse*, 6, 47–76. Available at: <https://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/>. (in Russian)
- Zhabotynska, S. (2000). Scientific discourse: “Cultural scripts” for representing the author [Abstract of the 7th International Pragmatics Conference, 9-14 July 2000, Budapest]. Budapest: IprA Publ., 195–196.

УДК 811.133.1*367.335.1

ГЛУЗУВАННЯ ЯК ВИД МОВЛЕННЕВОЇ АГРЕСІЇ

К.В. Колодяжна (Київ)

Сучасна прагматика виявляє особливий інтерес до мовленнєвої агресії у міжособистісному спілкуванні. У статті розглядається мовленнєве явище глузування як вияв вербальної агресії в прямій і непрямій комунікації, а також контекстуалізаційні маркери, які дають змогу розпізнати даний мовленнєвий феномен у повсякденній міжособистісній інтеракції.

Ключові слова: адресат, адресант, вербальна агресія, глузування, жертва, контекстуалізаційні маркери, мовленнєвий акт, нападник, пряма і непряма комунікація.

Колодяжная Е.В. Насмешка как вид речевой агрессии. Современная прагматика проявляет особое внимание к речевой агрессии в межличностном общении. В статье рассматривается речевое явление насмешки как проявление вербальной агрессии в прямой и косвенной коммуникации, а также контекстуальные маркеры, которые дают возможность распознать данный языковой феномен в ежедневной межличностной интеракции.

Ключевые слова: адресант, адресат, вербальная агрессия, жертва, контекстуальные маркеры, нападающий, насмешка, прямая и косвенная коммуникация, речевой акт.

Kolodyazhna K.V. Teasing as a type of verbal aggression. Modern pragmatics tends to display special attention to the verbal aggression in the interpersonal communication. The article deals with the phenomenon of teasing as manifestation of verbal aggression in direct and indirect communication. The contextualizing markers that give the opportunity to identify teasing in daily communication are defined.

Key words: addressee, addresser, direct and indirect communication, perpetrator, speech act, teasing, verbal aggression, victim.

За вузького розуміння агресія в мовленні розглядається як мовленнєвий акт, що замінює агресивну фізичну дію на образі, глузування, погрозу тощо. За широкого розуміння під словосполученням “мовленнєва агресія” розуміють усі види домінуючої мовленнєвої поведінки [1, с. 258].

Глузування, як і інші типи мовленнєвої діяльності, може використовуватися в повсякденній комунікації як дієвий засіб мовленнєвої агресії. Дона Едер визначає глузування, як специфічний вид мовленнєвої діяльності, що має на меті в тій чи іншій мірі висміяти адресата [6, с. 18]. Адресант вербалізує агресивне глузування через мовленнєву дію, направлену на те, щоб завдати шкоди (моральної, психологічної) адресату і таким чином вплинути на нього [1; 2; 3; 4]. Мовленнєвий акт глузування як вид мовленнєвої агресії використовується з ме-

тою впливу на співрозмовника, його уявлення про ситуацію загалом, поведінку та емоційну складову особистості [4, с. 254].

Об'єктом статті є глузливі висловлення як вияв вербальної агресії у повсякденній інтеракції. Предмет статті – прагмалінгвістичні й інтеракціональні особливості глузливих висловлень як вияву вербальної агресії у міжособистісній комунікації. Метою нашої розвідки є виявлення ключових маркерів агресивного глузування у повсякденному спілкуванні. Таким чином, актуальність статті зумовлена інтересом сучасних лінгвопрагматичних студій до проявів вербальної агресії у різних видах мовленнєвої діяльності. Важливість цього дослідження впливає з відсутності робіт, присвячених виявленню специфіки явища глузування як виду мовленнєвої агресії. Прагматичним

компонентом агресивного глузування з боку мовця є його інтенція, яка полягає у пониженні статусу співрозмовника. Перлокутивний ефект мовленнєвого акту глузування – це відчуття образи, приниження, беззахисність адресата, з одного боку, та відчуття домінування, влади адресанта, з іншого.

Агресивне глузування може бути виражене як через прямі, так і непрямі мовленнєві акти. Відповідно до Дж. Серля [5, с. 195], у **прямих мовленнєвих актах** іллокутивна мета виражена в мовній структурі висловлення. **Непрямий мовленнєвий акт** має місце тоді, коли висловлення, яке містить показники іллокутивної сили одного виду мовленнєвого акту, вимовляється для здійснення мовленнєвого акту іншого виду.

Прямий мовленнєвий акт агресивного глузування набагато легше декодувати, адже іллокутивна мета образити адресата є вираженою в лексико-синтаксичній структурі висловлення. Згідно з російським філологом С.В. Дороніною грайливе глузування перетворюється на агресивне, образливе в тому випадку, коли осмисленню піддаються характеристики, що мають для учасників комунікації велику цінність [3, с. 23]. Психологічним субстратом образливого глузування є переконання – найбільш стабільні оціночні компоненти свідомості людини. Також важливою рисою агресивного глузування є вульгарність висловлення, що порушує етичні норми спілкування, наприклад:

“We’d better all have names,” said Ralph, “so I’m Ralph.”

“We got most names,” said Piggy. “Got ‘em just now.”

“Kids’ names,” said Merridew. “Why should I be Jack? I’m Merridew.”

Ralph turned to him quickly. This was the voice of one who knew his own mind. “Then” went on Piggy, “that boy – I forget – ”

“You’re talking too much,” said Jack Merridew.

“Shut up, Fatty.” Laughter arose

(W. Golding *The Lord of the Flies*, p. 27).

Адресант не лише грубо наказує хлопчику замовкнути, але й відкрито називає його “товстуном”. Дана розмова відбувається між однолітками молодшого шкільного віку, для яких є притаманним (в силу вікового розумового розвитку) експліцитне спілкування [8, с. 235]; темою, як правило, є ви-

сміювання зовнішніх вад та недоліків адресата.

Прямі і непрямі мовленнєві акти глузування характеризуються наявністю певних контекстуалізаційних маркерів: інтонації, надмірним вживанням особових займенників, повторенням образливих слів або фраз, порівнянням із неприємним для адресата об’єктом.

Розглянемо прямі мовленнєві акти в функції агресивного глузування:

Someone tapped me hard on my shoulder. I spun around. It was Joe.

“How’s dimples, little-little boo-boo?” he asked.

“Stop calling me that,” I said.

“Now don’t get so excited,” he sneered. “It makes your face look like a tomato – a tomato with worm holes”

(F. Wishinsky, *Dimples Delight*, p. 9–10).

У цьому прикладі глузування виражається у формі питання через порівняння з об’єктом, що викликає негативні асоціації: адресант запитує жертву про його ямочки на щоках та називає його маленьким дурником *little boo-boo*, знаючи, що таке звертання викличе у адресата негативні емоції. З цього випливає, що комунікативна інтенція образити співбесідника досягнута, що видно з перлокутивного ефекту: *“Stop calling me that”* – адресату не подобається таке ставлення і він драгується. Але нападник на цьому не зупиняється і продовжує глузувати з жертви, зазначаючи, що ямочки на щоках роблять обличчя хлопчика схожим на помідор із червоточинами. Дане глузування включає лексико-семантичні компоненти, що підсилюють дію один одного: по-перше, одноліток називає однолітка *little*, що принижує статус співрозмовника через використання літоти; по-друге, *boo-boo* є образливим прізвиськом, адже перекладається як *дурник*. З цього прикладу випливає, що у молодшому шкільному віці дітям властиве експліцитне агресивне глузування, що має форми образливих прізвиськ, виражених загальними іменниками, і порівняння з об’єктами, що викликають негативні емоції. Як відмічають західні психолінгвісти [8, с. 231], головною рисою мовленнєвого акту глузування, притаманною дітям молодшого віку, є жорстока, неприкрито образлива лексика.

Розглянемо ще один приклад прямого мовленнєвого акту глузування, в якому фонаційний пара-

метр несе важливе прагматичне навантаження:

“On the first day at school, our new teacher, Mrs. Parks, spotted me. I smiled at her. Right away I knew that I had made a mistake.

“Will the boy in the blue sweater with the cute dimples in the second row, please, stand?” she boomed.

“Cute!” I groaned.

“Young man,” Mrs. Parks boomed again, “please, stand.”

Everyone’s eyes were on me. And then a spiteful voice from behind me said with a snicker, “Look at Dimple Boy!”

I was ashamed. I knew that voice... Everyone at school knew that voice. It was Joe Morse”

(F. Wishinsky Dimples Delight, p. 15-16).

У даному прикладі адресант (Joe Morse) глузує з однокласника з наміром принизити його: мовленнєвий акт глузування можна вважати таким, що відбувся, адже маємо перлокутивний ефект – приниження адресата (I was ashamed). Тут важливим показником образливого глузування слугує інтонація мовця-нападника: *And then a spiteful voice from behind me said with a snicker, “Look at Dimple Boy!”*, яка є контекстуалізаційним маркером. Приклад свідчить про те, що модуляція голосу, інтонація є найсильнішим прагматичним показником, який може кардинально змінювати значення висловлення. Так, за допомогою відповідної інтонації позитивна семантика висловлення стає негативною і, навпаки, семантично негативна репліка може бути сприйнята адресатом як грайлива та дружельюбна (такий випадок ми розглянемо дещо пізніше).

Наступним контекстуалізаційним маркером прямого мовленнєвого акту агресивного глузування є надмірне вживання вказівних займенників, ігноруючи інші форми ввічливого звертання:

“Sharisse forced herself to appear calm. She wanted to scream. The woman was only being bitchy, but she was doing more damage than she could ever know. Lucas’s expression indicated that.

Her eyes darkened to violet, but her lips were fixed in a smile. “Why would you say a thing like that, Mrs. Newcomb? Such a fanciful notion I might expect from the senile, or from someone

who had imbibed too much. But you’re not that old, and you’ve barely touched your wine. So what excuse do you have for making a ridiculous speculation like that?

Fiona came half out of her chair. “Why you little –“

“Now, now,” Sam interrupted, chuckling. “Why don’t you call it a draw, Fiona?”

“But –“

“Forget it,” he said forcefully. “Go powder your nose or something while I order you a dessert to cool you off.

She left in a great spurt of indignation.”

(Lindsey J. Tender is the Storm, p. 180-181).

Нападник постійно звертається публічно до жертви глузування, цим самим акцентуючи на ній увагу оточуючих. Адресат глузування опиняється у принизливому становищі, крім того жертва знаходиться у відокремленій від групи вразливій позиції: тепер кожен з оточуючих стає потенційним адресантом глузування. Швидкість, з якою продукуються глузливі висловлення, не дають змоги жертві гідно протистояти оточуючим і захистити себе. Таким чином глузування над однією жертвою набуває форми послідовних висловлень, авторами яких є різні адресанти.

Прагматично значущим є те, що наявність третьої особи під час мовленнєвого акту агресивного глузування підсилює його дію, адже приниження відбувається у присутності свідка:

Elaine: Carol, you should have seen what Mary’s been doing.

Mary: Shut up.

Elaine: Carol, you should’ve seen that!

(D. Eder “Go Get Ya a French!”, p. 125).

З прикладу очевидно, що жертва глузування (Mary) не бажає, щоб її поведінка слугувала предметом для пліток. Ображаючись, вона сама в свою чергу агресивно реагує на висловлення нападника, вживаючи грубе *Shut up*. Адресат агресивного глузування зацікавлений у тому, щоб глузування було припинено, так як, за нашими спостереженнями, глузливе висловлення одного адресанта підхоплюється іншим учасником комунікації і переростає у цілу комунікативну подію глузування. В такому випадку жертва опиняється один на один не з одним, а з декількома нападниками і їй наба-

гато складніше зупинити нападників, хіба що звести все до грайливого глузування [8, с. 237].

Ще одним контекстуалізаційним маркером прямого мовленнєвого акту глузування є небажана форма звертання, особливо коли вона навмисне повторюється:

"You won't come in until I call you?"

"I can't make any promises, beautiful."

"But I've already told you not to call me that!"

"Whatever you say, beautiful!"

He [Lucas] laughed, and she [Sharisse] watched him saunter away. Why did he persist in calling her "beautiful" when he knew it annoyed her?"

(J. Lindsey, *Tender is the Storm*, p. 154).

Лукас добре знає, що Шеріс не подобається, коли він час від часу її називає *"beautiful"*, так як це в неї викликає неприємні спогади. Сміх хлопця як реакція на зауваження підтверджує той факт, що він глузує з дівчини.

Щодо непрямих мовленнєвих актів агресивного глузування, то тут прагматично найвпливовішими смислотворчими засобами мови є іронія і знову ж таки фонаційне оформлення висловлення. Як відомо, непряма комунікація – змістовно ускладнена комунікація, в якій розуміння висловлення включає смисли, що не містяться в самому висловлюванні, і потребує додаткових інтерпретативних зусиль зі сторони адресата [2, с. 5].

До основних показників непрямої комунікації слід віднести непрямий спосіб передачі повідомлення, а саме: а) непрямий мовленнєвий акт; б) смислові лакуни (імпліцитні смисли, які необхідно виявити); в) непередбачуваність реакції в контексті непрямої мовленнєвої агресії; г) інтендований зміст висловлення мовця [2, с. 7]. В структурі агресивного мовленнєвого акту виділяємо наступні наміри: вплинути на поведінку адресата, на емоції, на інформаційне "поле" адресата. При цьому маємо на увазі, що глузування у формі непрямої мовленнєвої агресії міститься у мовленнєвому акті, негативна іллокуція якого не витікає із сумарного значення складових висловлення [4, с. 255].

Розглянемо стратегії мовленнєвої поведінки співрозмовників, націлених на глузування.

Однією з форм вираження глузування як виду мовленнєвої агресії є стратегія домінування. Ця стратегія передбачає використання непрямих

мовленнєвих актів агресивного іронічного глузування. Слідом за Ю.В. Щербініною [7, с. 179], під іронічним глузуванням розуміємо образливий жарт, уїдливе зауваження, продиктоване наміром мовця сказати співрозмовнику неприємне, піддати осміянню. Важливим для успіху іронічного глузування є його розпізнання адресатом, так як іронія завжди належить до сфери імпліцитного.

Виявити іронічне глузування можна за наступними ознаками: а) очевидне неспівпадіння між значенням слів і тим смислом, який вони набувають у конкретних умовах; б) просодія, яка обслуговує іронічне глузування і дає сигнал адресату про те, що чує іронічні "нотки" у мовленні співрозмовника:

"Harry jumped up to his feet just as a jeering voice floated across the lawn.

"I know what day it is," sang Dudley, waddling toward him.

"What?" said Harry.

"I know what day it is," Dudley repeated, coming right up to him.

*"Well done," sneered Harry. "So you've finally learned the days of the week." (J.K. Rowling, *Harry Potter and the Chamber of Secrets*, p. 9).*

Гаррі Поттер іронічно глузує зі свого співбесідника, висміюючи його розумові здібності. Якщо зчитувати пряме значення висловлення, то воно є позитивним за змістом. Але паралінгвістичні засоби оформлення фрази (*"sneered Harry"*) вказують на іронічний підтекст. У цьому випадку ми стикаємося з непрямим мовленнєвим актом агресивного іронічного глузування. При декодуванні імпліцитної інформації, на яку нам вказує фонаційне оформлення адресантом фрази, стає очевидним, що мовець має на меті висміяти співрозмовника. Саме через висміювання (*sneered*) мовець натякає на іронічний характер свого висловлення і цим самим хоче, щоб адресат відчув його інтенцію. Якщо адресат не розшифрує закладеного змісту, то інтенція адресанта не реалізувалася і мовленнєвий акт слід вважати таким, що не є успішним.

З цього випливає той факт, що паралінгвістика (фонаційні параметри) є важливим смислотворчим засобом для творення як прямих, так і непрямих мовленнєвих актів агресивного глузування: інтонація нападника кардинально змінює значення висловлювання з прямого мовленнєвого акту на

непрямий. Тут важливим фактором є вміння адресата декодувати іронічне глузування. Таке вміння залежить від ряду чинників, а саме від тезауруса адресата, набутого життєвого досвіду, розумових здібностей, мовної і комунікативної компетенції, загальносоціальних і особистісних ознак (вікових, гендерних тощо).

Розглянемо приклад, де інтонація змінює агресивне за змістом глузування на грайливе:

“She (Sharisse) opened her eyes, disoriented.

“Who – ? Oh, it’s you.” She looked around the carriage. “What are we doing here?”

“The party, remember? We’ve just arrived home.”

She started to sway and caught herself by holding on to him. Lucas lifted her to the ground.

“Can you walk, or do I have to carry you inside?” he asked in amusement, hoping for the latter.

“Carry me? Don’t be absurd!” she said laughing mildly. And just in a moment he caught Sharisse just as she stumbled in the door intently. “I thought there wasn’t a step there,” she said indignantly, glaring behind her at Lucas.

“There isn’t,” he chuckled.

“Oh.” (J. Lindsey, Tender is the Storm, p. 153).

У цьому прикладі саме інтонація вказує адресату, що глузування набуває “ігрового елемента” *“Carry me? Don’t be absurd!” she said laughing* і має бути декодоване співрозмовником як грайливе, а не образливе репліка. З того, що адресат також посміюється (*he chuckled*), стає очевидним, що він зрозумів інтенцію мовця і прочитав імпліцитний зміст висловлення.

Підбиваючи підсумки всього вищесказаного, ми можемо зробити висновок, що контекстуалізаційні маркери є важливою умовою розрізнення агресивного та грайливого глузування. До основних показників глузливого агресивного глузування ми відносимо: зміну інтонації адресанта, використання образливих прізвиськ, порівняння адресата з неприємними йому об’єктами, вживання вказівних займенників, повторення окремих висловлень, що містять глузливі компоненти. Окремо говорячи про інтонацію як контекстуалізаційний маркер, слід наголосити на її винятковій ролі у розрізненні агресивного і грайливого мовленнєвих актів глузу-

вання. Оскільки у статті ми лише коротко розглянули деякі особливості явища глузування як прояву вербальної агресії у міжособистісному спілкуванні, то подальші розвідки у цій сфері можуть бути присвячені більш детальному вивченню кожного із вищезазначених контекстуалізаційних маркерів, притаманних цьому виду мовленнєвої діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Басовская Е.Н. Творцы чёрно-белой реальности: о вербальной агрессии в средствах массовой информации / Е.Н. Басовская // Критика и семиотика. – Новосибирск : НГУ, 2004. – Вып. 7. – С. 257–263.
2. Дементьев В.В. Непрямая коммуникация. – М. : Гнозис, 2006. – 560 с.
3. Доронина С.В. Нормативная интерпретация приёмов высмеивания в свете статистических данных / С.В. Доронина // Юрислингвистика-6. – Барнаул : АлтГУ, 2005. – С. 21–31.
4. Седов К.Ф. Речевая агрессия и агрессивность как черта речевого портрета / К.Ф. Седов // Социальная психоллингвистика : хрестоматия – М. : Лабиринт, 2007. – С. 250–277.
5. Серль Дж.Р. Косвенные речевые акты / Дж.Р. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1986. – Вып. 17. – С. 195–222.
5. Щербинина Ю.В. Русский язык: речевая агрессия и пути ее преодоления. – М. : Флинта : Наука, 2004. – 224с.
6. Eder D. “Go Get Ya a French!”: Romantic and Sexual Teasing Among Adolescent Girls. In D. Tannen (Ed.) Gender and conversational interaction: Oxford studies in sociolinguistics. – N.Y. : Oxford University Press, 1993. – P. 17–31.
7. Keltner D. Just Teasing: A Conceptual Analysis and Empirical Review / [D. Keltner, L. Capps, A. Kring, R. Young, E. Heerey] // Psychological Bulletin. – 2001. – Vol. 127. – No. 2. – P. 229–248.
8. Zajdman A. Humorous Face – Threatening Acts: Humor as Strategy / A. Zajdman // Journal of Pragmatics, 1995. – Vol. 23. – P. 325–339.

REFERENCES

- Basovskaja, E.N. (2004). Tvorcy chjorno-beloj realnosti: o verbalnoj agressii v sredstvah massovoj informacii [The creators of black and white reality: about verbal aggression in mass media]. *Kritika i semiotika – Critique and Semiotics*, 7, 257-263. (in Russian)
- Dementev, V.V. (2006). *Neprjamaja komunikacija [The indirect communication]*. Moskva: Gnozis. (in Russian)
- Doronina, S.V. (2005). Normativnaja interpretacija prijomov vysmeivanija v svete statisticheskikh dannyh

- [The normative interpretation of teasing modes in the light of statistical data]. *Jurislingvistika – Forensic Linguistics*, 6, 21-31. (in Russian)
- Eder, D. (1993). “Go get ya a French ”: romantic and sexual teasing among adolescent girls. In. D. Tannen (Ed.). *Gender and conversational interaction: Oxford studies in sociolinguistics*. N.Y.: Oxford University Press, 17-31.
- Keltner, D., Capps, L., Kring, A., Young, R., and Heerey, E. (2001). Just Teasing: A Conceptual Analysis and Empirical Review. *Psychological Bulletin*, 127(2), 229-248.
- Sedov, K.F. (2007). *Rehevaja agressija i agressivnost kak cherta rehevogo portreta [The verbal aggression and aggression as a feature of the verbal portrait]*. Moskva: Labirint. (in Russian)
- Searle, J.R. (1986). *Kosvennye rechevye akty [The indirect speech acts]*. *Novoe v zarubeznoj lingvistike – New in foreign linguistics*, 17, 195-222. (in Russian)
- Shherbinina, J.V. (2004). *Russkij jazyk: rehevaja agressija i puti ee preodolenija [The Russian language: the verbal aggression and the ways of overcoming it]*. Moskva: Flinta. (in Russian)
- Zajdman, A. (1995). Humorous face-threatening acts: humor as strategy. *Journal of Pragmatics*, 23, 325-329.

УДК 811.111'42

СТРАТЕГІЯ МАНІПУЛЮВАННЯ У КОМУНІКАТИВНІЙ ПОВЕДІНЦІ АНТИГЕРОЯ В АМЕРИКАНСЬКОМУ КІНОДИСКУРСІ

І.А. Котова (Харків)

У статті розглядаються засоби реалізації дискурсивної стратегії маніпулювання у комунікативній поведінці антигероя в американському кінодискурсі. Установлено, що досліджувана стратегія реалізується за допомогою тактик провокування на бажану реакцію, дозування інформації, ухиляння від прямої відповіді, зазначення схожості або спорідненості та дистанціювання від інших, подання своєї думки як істини, пропонування вигоди, покладання відповідальності на іншого, погрози, удавання симпатії або позитивної оцінки. Визначено вербальні засоби актуалізації означених тактик.

Ключові слова: антигерой, дискурсивна стратегія, кінодискурс, маніпулювання, тактика.

Котова И.А. Стратегия манипулирования в коммуникативном поведении антигероя в американском кинодискурсе. В статье рассматриваются средства реализации дискурсивной стратегии манипулирования в коммуникативном поведении антигероя в американском кинодискурсе. Установлено, что исследуемая стратегия реализуется при помощи тактик провоцирования на желаемую реакцию, дозирования информации, уклонения от прямого ответа, указания сходства или родства и дистанцирования от других, представления своего мнения как истины, предложения выгоды, возложения ответственности на другого, угрозы, имитации симпатии или положительной оценки. Определены вербальные средства актуализации указанных тактик.

Ключевые слова: антигерой, дискурсивная стратегия, кинодискурс, манипулирование, тактика.

Kotova I.A. The Manipulation Strategy in the Antihero's Communicative Behavior in the American Film Discourse. The article analyzes the means of implementing the discursive strategy of manipulation in the antihero's communicative behavior in the American film discourse. The strategy is implemented through the tactics of provoking the desired response, gradual provision of information, giving indirect answers, pointing out similarity or affinity and distancing from others, presenting an opinion as the truth, offering a benefit, shifting the responsibility onto others, threatening, faking sympathy or appreciation. The article also determines the verbal means of implementing such tactics.

Keywords: antihero, discursive strategy, film discourse, manipulation, tactics.

Одним із наслідків культурного впливу американського кінематографу [17] є виникнення нового типу міфології, нової героїки, пов'язаної з образом «супергероя». Для супергероїв характерні наявність певної (інколи латентної) чесноти і системи зазвичай загальноприйнятих позитивних цінностей та готовність захищати такі цінності. З іншого боку, такі характеристики у значній мірі властиві й злодіям (у термінах нашого дослідження – антигероям), адже вони рідко усвідомлюють, що вчиняють неправильно [27, с. 16–17]. Як герой, так і антигерой є харизматичними особистостями,

тож вони мають певну владу й здатні впливати на думки й вчинки інших [25, с. 35], в тому числі й на глядача. Вивчення механізму такого впливу нерідко виводить дослідника до проблеми маніпуляції, яка із суто психологічної [8; 14; 22] у сучасній науці перетворюється на лінгвістичну [7; 12; 16; 18]. Оскільки маніпуляція має іманентно негативний потенціал (тобто застосовується з метою використати об'єкт маніпуляції або нашкодити йому) [4, с. 103; 8, с. 174], у якості гіпотези можна припустити, що її використання є властивим для комунікативної поведінки антигероя. Аналіз останньої

можливий у межах когнітивно-прагматичної суб-парадигми функціональної мегапарадигми [24, с. 332].

Актуальність дослідження зумовлено глобальним впливом американської кіногероїки на ментальність адресатів кінодискурсу, а також поєднанням прагматичного та когнітивного підходів до вивчення його (дискурсу) складових.

Об'єктом дослідження виступає стратегія маніпулювання, характерна для комунікативної поведінки антигероя, а предметом – тактики, вербалізовані засобами англійської мови, за допомогою яких антигерой реалізує стратегію маніпулювання.

Метою дослідження є встановлення засобів вербалізації дискурсивної стратегії маніпулювання та відповідних тактик, вживаних антигероем, для всебічного вивчення засобів актуалізації відповідного концепту в американському кінодискурсі.

Матеріалом дослідження слугували дискурсивні фрагменти, відібрані методом суцільної вибірки зі сценаріїв кінострічок, які є носіями сучасної американської кіногероїки: «Spider-Man», «Superman: the Movie», «Superman II», «The Dark Knight», «Thor».

Для розуміння когнітивно-комунікативної суті маніпуляції кіногероя треба прийняти до уваги такі положення.

Розпочинаючи мовленнєву взаємодію, мовець вирішує для себе, чи хоче він зробити повідомлення, поставити питання або звернутися з проханням. Вибір стосується й обсягу використаних мовних засобів – чи буде він обмежений рамками одного висловлення або речення чи потребуватиме більшої поширеності. Мовець визначає й кількісну пропорцію розподілу інформації, порядок її подання та послідовність комунікативних компонентів речень, обираючи при цьому певний комунікативний режим: діалогічний, наративний тощо, а також стиль спілкування [26, с. 13].

У рамках природньої комунікації важко уявити ситуацію, коли поставленої мети вдається досягнути за допомогою єдиного звернення до партнера – хоча такі випадки й спостерігаються, вони є скоріше виключенням із загального правила, аніж закономірністю. Комунікативна поведінка, яка виявляється у мовленні мовця, є варіативною,

оскільки вирішення комунікативного завдання загалом вимагає кількох ходів (використання декількох засобів). Учасники діалогу коригують свої дії відповідно до розвитку комунікативної ситуації, але при цьому залишаються у рамках єдиного надзавдання. Таким чином, надзавдання та відповідні комунікативні ходи, що робляться задля його виконання, корелюють із поняттями **стратегії** і **тактики** [11, с. 52].

Поняття стратегії і тактики співвідносяться з поняттями мовленнєвої поведінки, тобто вербально вираженої частини комунікативної поведінки (яка є доступною для емпіричного спостереження та сприйняття адресатом зовнішнього виявлення комунікативної діяльності), та мовленнєвого вчинку, який розглядається як мотивована, умисна, адресована, контекстуально та соціально зумовлена комунікативна дія індивіда у ситуації мовленнєвої взаємодії, пов'язана з вибором та використанням мовних засобів відповідно до комунікативного завдання [3, с. 10]. Такі дії здійснюються та сприймаються адресатом з урахуванням конвенцій, принципів та правил комунікації, які стають частиною комунікативної компетенції носіїв мови та культури і відносяться до фонових вимог комунікації [5, с. 333; 20, с. 58]. Тобто, формування стратегії підпорядковується системі цінностей, переконань, соціальних норм, які знаходять своє відображення в особистості мовця [19, с. 73]. На цей час стратегії, що реалізуються у мовленні, розглядаються як мовленнєві [10; 11], комунікативні [9; 13; 15], дискурсивні [1; 21].

Враховуючи безпосередній зв'язок між когнітивним планом стратегії, ціллю, певною «програмою», яку мовець складає задля досягнення бажаної мети під час комунікації, та вибором засобів для її реалізації, дискурсивна стратегія визначається як «комунікативний намір мовця, сформований на підставі використання суспільного досвіду для власних індивідуальних потреб і бажань, і мовна об'єктивація цього наміру, що надає йому інтерактивного статусу через осмислення вербалізованого наміру усіма суб'єктами» [21, с. 85]. У рамках нашого дослідження доцільно звернутися саме до дискурсивної стратегії, оскільки, на нашу думку, дискурсивність стратегії визначається маніфестацією усієї сукупності лінгвістичних та екстра-

лінгвістичних факторів дискурсу як мисленнєво-комунікативного феномену, формами існування якого можуть виступати як діалог, так і монолог [23, с. 25, 28].

Серед дискурсивних стратегій особливе місце посідає маніпулятивна [16]. Маніпуляцією є комунікативний вплив, який розуміється як «актуалізація в об'єкті здійснення впливу певних мотиваційних станів [...], що спонукають його до поведінки, яка є бажаною (вигідною) для суб'єкту здійснення впливу; при цьому не вигідність такого впливу для об'єкту впливу не є обов'язковою передумовою» [2, с. 274]. З точки зору мовленнєвої взаємодії, маніпуляцією є мовленнєвий вплив, завдяки якому його суб'єкт задовольняє власну потребу, використовуючи потреби об'єкту впливу, та при цьому не виявляє конфлікту інтересів перед об'єктом мовленнєвого впливу [6, с. 6].

У межах нашого дослідження виділено маніпулювання як одну з характерних стратегій, якими антигерой послуговується задля досягнення своїх цілей у наративі кінофільму. Наші спостереження підтверджують думку про те, що злодії (у наших термінах – антигерой) мають бути майстерними маніпуляторами, які не розкривають своїх планів і використовують ціле розмаїття засобів, у тому числі власну харизму, красномовність та почуття гумору, щоб досягти своєї мети [28, с. 21].

Виділено такі тактики реалізації стратегії маніпулювання, уживаної антигероями в американському кінодискурсі:

- провокування на бажану реакцію:

(1) ZOD: (*stentorian tones*) *Son of Jor-El! Kneel before Zod!*

(*At the sound of the hated name, Non roars*).

ZOD: *When you did not come, we took you for a coward!*

(SUPERMAN – *looking up at him*.)

SUPERMAN: *I'm no coward, General Zod.*

(*on ZOD*)

ZOD: *Perhaps not. Perhaps you are only ... fool.*

(*with a malicious smile*) *Like your father.*

(SUPERMAN – *his jaw tightens. The insult to his father has its effect*) (Superman II).

У цьому прикладі Генерал Зод, антигерой з кінострічки «Супермен II», провокує Супермена – героя – на прояв агресії, використовуючи образли-

ву номінацію *coward*. Коли цього виявляється недостатньо, Зод обирає іншу образливу номінацію (*fool*), але не для самого героя, а для його батька, справедливо припускаючи, що це матиме сильніший ефект. Антигерой вважає агресивну реакцію супротивника бажаною для себе, оскільки кількісна перевага на його боці (він має двох помічників), і в такій ситуації він матиме шанс помститися давньому ворогові.

- дозування інформації:

(2) THE JOKER: *Evening, Commissioner.*

GORDON: *Harvey Dent never made it home.*

THE JOKER: *Of course not.*

GORDON: *What have you done with him?*

THE JOKER: (*laughs*) *Me? I was right here*

(*The Dark Knight*).

Коли Джокерові, антигерою зі стрічки «Темний лицар», якого було затримано через скоєння численних злочинів, повідомляють про зникнення окружного прокурора, він натякає, що йому відомі обставини цього випадку, за допомогою короткої репліки, що містить ідіоматичний вираз *of course*, а потім відмовляється надати подальшу інформацію. Тим самим він змінює свій статус у комунікативній ситуації з не вигідного на вигідний, оскільки інформація, володіння якою він засвідчив, є досить важливою.

- ухиляння від прямої відповіді:

(3) THE JOKER: *Look at you go... does Harvey know about you and his-?*

(*The Joker SMASHES into the wall- SLIDES to the floor. Batman stands over him, a man possessed-*)

BATMAN: *WHERE ARE THEY?!*

(*He GRABS the Joker, holding him close-*)

THE JOKER: *Killing is making a choice...*

(*Batman PUNCHES the Joker across the face.*

HARD.)

BATMAN: *WHERE ARE THEY?!*

(*The Joker FEEDS off Batman's anger. Loving it.*)

THE JOKER: *...you choose one life over the other*

(*The Dark Knight*).

Прагнучи встановити місцезнаходження людей, викрадених Джокером, Бетмен (герой зі стрічки «Темний лицар») ставить це запитання Джокерові, використовуючи при цьому фізичне насилля. Проте респонсивні репліки Джокера не є відповідями на поставлене питання, вони не містять жодної

інформації про зниклих людей. Таким чином Джокер контролює перебіг комунікативної ситуації, не дозволяючи їй розвиватися в руслі, яке є бажаним для Бетмена.

- зазначення схожості або спорідненості та дистанціювання від інших:

(4) *GREEN GOBLIN: Wake up, little spider. Wake up. No. You're not dead – yet. Just paralyzed. Temporarily. You are an amazing creature, Spider-Man. You and I are not so different.*
SPIDER-MAN: I'm not like you. You're a murderer.

GREEN GOBLIN: Well... to each his own. I chose my path. You chose the way of the hero. And they found you amusing for a while... the people of this city. But the one thing they love more than a hero is to see a hero fail, fall, die trying. In spite of all you've done for them, eventually they will hate you. Why bother? (Spider-Man).

Для Зеленого Гобліна (антигерой зі стрічки «Людина-павук») було б бажано, щоб Спайдермен – герой – не заважав, а допомагав йому у здійсненні його планів. Намагаючись досягти своєї мети, антигерой підкреслює схожість, що існує між ним та героєм, та акцентує різницю між героєм та всіма іншими мешканцями міста за допомогою займенників на позначення внутрішньогрупової ідентичності. Займенники *you* та *I* пов'язано єднальним сполучником, тоді як референція *they* використовується для всіх інших людей.

- подання своєї думки як істини:

(5) *GREEN GOBLIN: Here's the real truth. There are eight million people in this city, and those teeming masses exist for the sole purpose of lifting the few exceptional people onto their shoulders. You, me, we are exceptional. (clenching his chin menacingly) I could squash you like a bug right now... but I'm offering you a choice (Spider-Man).*

Як і герой, антигерой оперує певним набором цінностей, які визначають його світогляд та відносини з іншими людьми та суспільством в цілому. Те, що Зелений Гоблін описує як істину за допомогою лексем із гіперсемою «істинність», «правильність» (“*the real truth*”), є його точкою зору на світ крізь призму його цінностей, і він фактично пропонує героєві прийняти таке бачення світу. Таке

подання інформації передбачає відсутність будь-яких мовних засобів вираження невпевненості або модальності – вона постулюється як факт за допомогою стверджувальних речень.

- пропонування вигоди:

(6) *ZOD: Why do you say this to me when you know I will kill you for it?*

LUTHOR: (chuckle) Kill me? Lex Luthor? Extinguish the greatest criminal flame of our age? Eradicate the only man on earth...

URSA: Kill him!

LUTHOR: (quickly) ... with Superman's address? (Superman II)

Лекс Лутор (один з антигероїв кінострічки «Супермен II») прагне укласти угоду з іншим антигероєм – Генералом Зодом та його помічниками, оскільки вони з рідної планети героя Супермена і мають такі самі надможливості. Спочатку Зод не має наміру спілкуватися, проте вектор комунікації різко змінюється, коли Лутор недвозначно вказує на вигоду, яку Зод отримає з такої угоди – інформацію про місцезнаходження Супермена, якому Зод прагне помститися. Цінність такої вигоди підкреслюється використанням лексичних одиниць із гіперсемою «унікальність», «виключність» (у цьому прикладі – прикметника *only*, тільки Лутор може запропонувати таку вигоду).

- покладання відповідальності на іншого:

(7) *THOR: What's happened? Tell me! Is it Jotunheim? Let me explain to FATHER—*

LOKI: Father is dead.

(Thor stares at him, stunned)

THOR: What?

LOKI: Your banishment, the threat of a new war, it was too much for him to bear.

(The implications of Loki's words dawn on Thor — he's responsible for his father's fate. Loki draws close to him, looks in his eyes, consolingly.

LOKI (CONT'D): You mustn't blame yourself. I know that you loved him. I tried to tell him so, but he wouldn't listen (Thor).

Локи, антигерой зі стрічки «Тор», хоче завадити героєві – своєму братові Тору – повернутися з вигнання та посісти місце на троні, яким Локи вже вдалося заволодіти. Сповіщаючи брата начебто про передчасну смерть батька, Локи імпліцитно

звинувачує в ній Тора, примушуючи того почуватися винним. Локі акцентує відповідальність Тора, вживаючи лексеми *your, you, yourself*, а також дієслово *to blame* та фразу “*too much to bear*”.

- погроза:

(8) *LUTHOR'S VOICE: In approximately five minutes a poisoned gas pellet containing a propane lithium compound will be released through thousands of air ducts in this city . . . (CLARK slips out of PERRY'S office, quickly crosses the city room where the REPORTERS cluster around the TV).*

LUTHOR'S VOICE: (happy chuckle) Effectively annihilating half the population of Metropolis. (Looking up from the street: CLARK jumps out a window high up on the Daily Planet building. As he falls, a gradual transformation to SUPERMAN takes place in blurred, overlapping stages)

LUTHOR'S VOICE: I know it all seems a bit much, but how else was I going to get to meet you, Superman? I knew you'd never accept an invitation to tea. But a disaster – with people in danger – people who need help ...

(SUPERMAN takes off in the direction of the sound waves, following them)

LUTHOR'S VOICE: I just knew you couldn't resist the chance of sort of ... pitch in. Know what I mean? (Superman: the Movie)

Бажаючи заманити героя Супермена в пастку, антигерой Лекс Лутор погрожує завдати шкоди жителям міста. Для посилення ефективності образної тактики антигерой вдається до детального опису запланованої атаки, називаючи засіб (*poisoned gas pellet containing a propane lithium compound*), спосіб розповсюдження (*air ducts*), масштаб ураження (*half the population*) та кінцевий результат (*annihilating*). Необхідність швидкого реагування підкреслюється за допомогою лексичних одиниць з негативною конотацією, характерних для надзвичайної ситуації, які акцентують небажаність настання такої ситуації: *disaster, danger*.

- удавання симпатії або позитивної оцінки:

(9) *OSBORN: I'm so sorry... (pause) I haven't always been there for you, have I?*

HARRY: You're busy... you're an important man, I understand that.

OSBORN: It's no excuse. I'm proud of you. And I'd lost sight of that somewhere. But I'm going to make it up to you. I'm going to rectify certain... inequities (Spider-Man).

Осборн (справжнє ім'я антигероя Зеленого Гобліна) дізнається, що його власний син Гаррі може допомогти йому знешкодити героя Спайдермена, тому вдає, що йому шкода, що він не приділяв сину досить уваги, оскільки він насправді пишається ним. Така удавана симпатія виявляється через вибачення (“*I'm so sorry*”), самозасудження (“*I haven't always been there for you*”, “*it's no excuse*”) та експліцитне вираження схвалення (“*I'm proud of you*”).

Таким чином, дослідження комунікативного аспекту актуалізації концепту АНТИГЕРОЙ в англomовному кінодискурсі дозволило дійти висновку, що дискурсивна стратегія маніпулювання є характерною для комунікативної поведінки антигероя. Така стратегія реалізується за допомогою тактик провокування на бажану реакцію (вербалізується за допомогою використання номінацій та фраз з емоційним забарвленням для апеляції до емоційної сфери співрозмовника), дозування інформації (максимально стисле подання важливої інформації у короткій репліці з наступним її запереченням або відмовою надати подальшу інформацію), ухилення від прямої відповіді (відсутність прямого зв'язку між змістом запитання та відповіді), зазначення схожості або спорідненості та дистанціювання від інших (використання особових та присвійних займенників як маркерів внутрішньогрупової ідентичності), подання своєї думки як істини (використання лексичних одиниць із гіперсемою «істинність», «правильність», а також стверджувальних речень), пропонування вигоди (акцентування цінності, унікальності, виключності за допомогою лексичних одиниць із відповідними гіперсемами), покладання відповідальності на іншого (використання особових та присвійних займенників для створення асоціації з певними діями або наслідками, акцентуація ролі або наслідків дій співрозмовника за допомогою лексичних засобів на позначення провини або відповідальності), погрози (детальний опис ситуації з акцентуацією різних її аспектів за допомогою лексичних засобів, уживання лексичних одиниць із негативною конотацією

для підкреслення небажаності такої ситуації для співрозмовника), удавання симпатії або позитивної оцінки (вибачення, самозасудження, використання лексичних одиниць з позитивною конотацією для експліцитного вираження схвалення). Перспективи дослідження вбачаємо в аналізі характерних особливостей використання інших стратегій у комунікативній поведінці героя та антигероя американського кінодискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безугла Л.Р. Лінгвопрагматика дискримінації у публіцистичному дискурсі : [монографія] / Л.Р. Безугла, І.О. Романченко. – Харків : ФОР Лисенко І.Б., 2013. – 182 с.
2. Большой психологический словарь / [под ред. Б.Г. Мещерякова, В.П. Зинченко]. – СПб. : Прайм-Еврознак ; М. : Олма-Пресс, 2003. – 673 с. – (Проект «Психологическая энциклопедия»).
3. Борисова И.Н. Русский разговорный диалог: Структура и динамика / И.Н. Борисова ; [Изд. 3-е.] – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 320 с.
4. Гуляйкина С.О. Социо- и психолингвистические аспекты изучения манипуляций / С.О. Гуляйкина // Известия высших учебных заведений. Поволжский регион. Гуманитарные науки. – 2008. – № 1. – С. 100–106.
5. Демьянков В.З. Конвенции, правила и стратегии общения: (Интерпретирующий подход к аргументации) [Электронный ресурс] / В.З. Демьянков // Изв. АН СССР. Сер. литературы и языка. – 1982. – Т. 41, № 4. – С. 327–337. – Режим доступа: http://www.infox.ru/IZV4_82.html
6. Денисюк Е.В. Манипулятивное речевое воздействие: коммуникативно-прагматический аспект : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Е.В. Денисюк. – Екатеринбург, 2004. – 22 с.
7. Дмитрук О.В. Манипулятивні стратегії у сучасній англomовній комунікації (на матеріалі текстів друкованих та Інтернет-видань 2000-2005 років) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О.В. Дмитрук. – Київ, 2006. – 19 с.
8. Доценко Е.Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита / Е.Л. Доценко. – М. : ЧеРо, Издательство МГУ, 1997. – 344 с.
9. Зверева О.Г. Комунікативні стратегії сіблінгів в англomовному сімейному дискурсі : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Зверева Ольга Геннадіївна. – Харків, 2014. – 287 с.
10. Зимич Е.В. Структурно-семантические и прагматические особенности маритального диалогического дискурса : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Зимич Евгения Владимировна. – Харьков, 2011. – 223 с.
11. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О.С. Иссерс ; [Изд. 5-е.] – М. : Изд-во ЛКИ, 2008. – 288 с.
12. Ковальова Т.П. Комунікативні стратегії і тактики впливу в німецькому політичному дискурсі (на матеріалі слоганів політичної реклами) [Електронний ресурс] / Т.П. Ковальова // Мовні і концептуальні картини світу. – 2013. – Вип. 43, Ч. 2. – С. 197–204. – Режим доступа: http://www.philology.kiev.ua/library/zagal/Movni_i_konceptualni_2013_43_2/197_204.pdf
13. Котов М.В. Адаптивні стратегії полікультурної дискурсивної особистості в англomовному комунікативному просторі : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Котов Михайло Володимирович. – Харків, 2014. – 263 с.
14. Леонтьев А.А. Психология общения / А.А. Леонтьев ; [2-е изд., испр. и доп.] – М. : Смысл, 1997. – 365 с. – (Сер. «Психология для студента», вып. 4).
15. Макаров М.Л. Основы теории дискурса / М.Л. Макаров. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. – 280 с.
16. Пікалова А.О. Тактики маніпулятивної стратегії в англomовному казковому дискурсі / А.О. Пікалова // Вісник Житомир. держ. ун-ту імені Івана Франка. – 2012. – Вип. 64. – С. 185–189.
17. Почепцов Г. Мерлін, Сурпермен і Гаррі Поттер: конструювання нематеріального в масовій культурі / Г. Почепцов. – К. : Спадщина, 2013. – 288 с.
18. Почепцов Г.Г. Информационные войны / Г.Г. Почепцов. – М. : Рефл-бук, 2001. – 576 с. – (Серия: Образовательная библиотека).
19. Сухих С.А. Речевые интеракции и стратегии / С.А. Сухих // Языковое общение и его единицы : сб. ст. – Калинин : Изд-во Калинин. гос. ун-та, 1986. – С. 71–77.
20. Формановская Н.И. Речевое общение: коммуникативно-прагматический подход / Н.И. Формановская. – М. : Русский язык, 2002. – 216 с.
21. Фролова І.Є. Стратегія конфронтації в англomовному дискурсі : [монографія] / І.Є. Фролова. – Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2009. – 344 с.
22. Чалдини Р. Психология влияния / Р. Чалдини. – СПб. : Питер, 2001. – 288 с. – (Серия «Мастера психологии»).
23. Шевченко І.С. Дискурс як мисленнево-комунікативна діяльність / І.С. Шевченко, О.І. Морозова // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : кол. монографія [під заг. ред. І.С. Шевченко]. – Харків : Константа, 2005. – С. 21–28.
24. Шевченко І.С. Исторический вектор когнитивной прагмалингвистики / И.С. Шевченко // Каразинські читання: Людина. Мова. Комунікація : Тези доповідей XII наукової конференції з міжнародною участю. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013. – С. 331–333.
25. Энкельманн Н.Б. Харизма: Личностные качества как сред-

ство достижения успеха в профессиональной и личной жизни / Н.Б. Энкельманн; [пер. Н.А. Врублевская ; предисл. Б. Трейси]. – М. : Интерэксперт, 2005. – 288 с. – (Бестселлер). 26. Янко Т.Е. Коммуникативные стратегии русской речи / Т.Е. Янко. – М. : Языки славянской культуры, 2001. – 384 с. – (Studia philologica). 27. Fingeroth D. Superman on the Couch: What Superheroes Really Tell Us about Ourselves and Our Society / D. Fingeroth. – New York ; London : Continuum, 2004. – 192 p. 28. Marino K.R. “Someone, Anyone”: Contemporary Theatre’s Empathetic Villain : a thesis submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Master of Arts / K.R. Marino. – Ann Arbor, MI, 2008. – 134 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Spider-Man (script) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pages.drexel.edu/~ina22/splaylib/Screenplay-Spider-Man.htm> 2. Superman: the Movie (script) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://scifiscripts.com/scripts/superman_I_shoot.txt 3. Superman II (script) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://scifiscripts.com/scripts/superman_II_shoot.txt 4. The Dark Knight (script) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pages.drexel.edu/~ina22/splaylib/Screenplay-Dark_Knight.HTM 5. Thor (script) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imsdb.com/scripts/Thor.html>

REFERENCES

Bezuhla, L.R, and Romanchenko, I.O. (2013). *Linhvoprahamatyka dyskryminatsiyi u publitsystychnomu dyskursi [Linguopragmatics of discrimination in the publicistic discourse]*. Kharkiv: FOP Lysenko I.B. Publ. Borisova, I.N. (2009). *Russkij razgovornyj dialog: Struktura i dinamika [The Russian spoken dialogue: structure and dynamics]* (3rd ed.). Moscow: Knizhnyj dom LIBROKOM Publ. Chaldini, R. (2001). *Psihologija vlijaniya [Influence: the psychology of persuasion]*. Saint Petersburg: Piter Publ. Dem’jankov, V.Z. (1982). Konvencii, pravila i strategii obshhenija: (Interpretirujushhij podhod k argumentacii) [Communication conventions, rules, and strategies: (The interpretive approach to argumentation)]. *Izv. AN SSSR. Ser. literatury i jazyka – News of the USSR Academy of Sciences. Literature and Language Series*, 41(4), 327-337. Available at: http://www.infoler.ru/IZV4_82.html (Accessed 28 October 2015) (in Russian).

Denisjuk, E.V. (2004). *Manipuljativnoe rechevoe vozdejstvie: kommunikativno-pragmaticeskij aspekt. Avtoref. diss. kand. filol. nauk [Linguistic manipulation: the communicative-pragmatic aspect. Cand. philol. sci. diss. abstract]*. Yekaterinburg. 22 p. (in Russian). Dmytruk, O.V. (2006). *Manipulyatyvni stratehiyi u suchasnyj anhlomovnij komunikatsiyi (na materialy tekstiv drukovanykh ta Internet-vydan’ 2000-2005 rokiv). Avtoref. dyss. kand. filol. nauk [Manipulative strategies in the modern English communication (a case study of the texts of print and online periodicals in 2000-2005)]. Cand. philol. sci. diss. abstract]*. Kyiv. 19 p. (in Ukrainian). Docenko, E.L. (1997). *Psihologija manipuljacii: fenomeny, mehanizmy i zashhita [Manipulation psychology: phenomena, mechanisms, and protection]*. Moscow: CheRo, Izdatel’stvo MGU Publ. Fingeroth, D. (2004). *Superman on the Couch: What Superheroes Really Tell Us about Ourselves and Our Society*. New York, London: Continuum. Formanovskaja, N.I. (2002). *Rechevoe obshhenie: kommunikativno-pragmaticeskij podhod [Conversation: a communicative-pragmatic approach]*. Moscow: Russkij jazyk Publ. Frolova, I.Ye. (2009). *Stratehiya konfrontatsiyi v anhlomovnomu dyskursi [The confrontation strategy in the English discourse]*. Kharkiv: KhNU im. V.N. Karazina Publ. Gul’jajkina, S.O. (2008). Socio- i psiholingvističeskie aspekty izuchenija manipuljacij [Socio- and psycholinguistic aspects of studying manipulation]. *Izvestija vysshih uchebnyh zavedenij. Povolzhskij region. Gumanitarnye nauki – News of Higher Educational Institutions. Volga Region. Humanitarian Sciences*, 1, 100-106 (in Russian). Issers, O.S. (2008). *Kommunikativnye strategii i taktiki russkoj rechi [Communicative strategies and tactics of the Russian speech]*. (5th ed.). Moscow: Izd-vo LKI Publ. Janko, T.E. (2001). *Kommunikativnye strategii russkoj rechi [Communicative strategies of the Russian speech]*. Moscow: Jazyki slavjanskoj kul’tury Publ. Jenkel’mann, N.B. (2005). *Harizma: Lichnostnye kachestva kak sredstvo dostizhenija uspeha v professional’noj i lichnoj zhizni [Charisma: Personal qualities as a means of achieving success in the professional and private lives]*. Moscow: Interjeksper Publ. Kotov, M.V. (2014). *Adaptyvni stratehiyi polikul’turnoyi dyskursyvnoyi osobystosti v anhlomovnomu komunikativnomu prostori. Dyss. kand. filol. nauk [Adaptation strategies of a polycultural discursive personality in the English communicative space. Cand. philol. sci. diss.].* Kharkiv. 263 p. (in Ukrainian).

- Koval'ova, T.P. (2013). Komunikatyvni stratehiyi i taktyky vplyvu v nimets'komu politychnomu dyskursi (na materiali slohaniv politychnoyi reklamy) [Communicative strategies and tactics of exerting influence in the German political discourse (a case study of political advertising slogans)]. *Movni i kontseptual'ni kartyny svitu – Linguistic and Conceptual World Images*, 43(2), 197-204. Available at: http://www.philology.kiev.ua/library/zagal/Movni_i_kontseptualni_2013_43_2/197_204.pdf (Accessed 25 October 2015). (In Ukrainian).
- Leont'ev, A.A. (1997). *Psihologija obshhenija [Communication Psychology]*. (2nd ed.). Moscow: Smysl Publ.
- Makarov, M.L. (2003). *Osnovy teorii diskursa [Discourse theory basics]*. Moscow: ITDGG Gnozis Publ.
- Marino, K.R. (2008). "Someone, Anyone": *Contemporary Theatre's Empathetic Villain* (Master of Arts thesis, University of Arizona). Ann Arbor, MI: ProQuest LLC.
- Meshherjakov, B.G., and Zinchenko, V.P. (eds.) (2003). *Bol'shoj psihologicheskij slovar' [An unabridged dictionary of psychology terms]*. Saint Petersburg: Prajm-Evroznak Publ., Moscow: Olma-Press Publ.
- Pikalova, A.O. (2012). Taktyky manipulyatyvnoyi stratehiyi v anhlovnomu kazkovomu dyskursi [Manipulation strategy tactics in the English fairytale discourse]. *Visnyk Zhytomyrs'koho derzhavnogo universytetu imeni Ivana Franka – Herald of Ivan Franko Zhytomyr State University*, 64, 185-189. (in Ukrainian).
- Pocheptov, G.G. (2001). *Informacionnye vojny [Information warfare]*. Moscow: Refl-buk Publ.
- Pocheptov, H. (2013). *Merlin, Superman i Harri Potter: konstruyuvannya nematerial'noho v masoviy kul'turi [Merlin, Superman, and Harry Potter: construing the non-material in the mass culture]*. Kyiv: Spadshchyna Publ.
- Shevchenko, I.S. (2013). Istoricheskij vektor kognitivnoj pragmalingvistiki [The historical vector of the cognitive pragmalinguistics]. *Karazins'ki chytannya: Lyudyna. Mova. Komunikatsiya : Tezy dopovidey XII naukovoji konferentsiyi z mizhnarodnoyu uchastyu. [Proc. 12th International Scientific Conference "Karazin Readings: Person. Language. Communication"]*. Kharkiv, 331-333.
- Shevchenko, I.S., and Morozova, O.I. (2005). Dyskurs yak myslennevo-komunikatyvna diyal'nist' [Discourse as a mental and communicative activity]. In: I.S. Shevchenko (ed.). *Dyskurs yak kohnityvno-komunikatyvnyy fenomen [Discourse as a cognitive and communicative phenomenon]*. Kharkiv: Konstanta Publ., pp.21-28.
- Suhii, S.A. (1986). Rechevye interakcii i strategii [Speech interactions and strategies]. In: *Jazykovoje obshhenie i ego edinicy [Linguistic communication and its units]*. Kalinin: Izd-vo Kalin. gos un-ta Publ., pp. 71-77.
- Zimich, E.V. (2011). *Strukturno-semanticheskie i pragmaticheskie osobennosti marital'nogo dialogicheskogo diskursa. Diss. kand. filol. nauk [Structural, semantic, and pragmatic properties of the marital dialogic discourse. Cand. philol. sci. diss.]*. Kharkov. 223 p. (in Russian).
- Zvyeryeva, O.H. (2014). *Komunikatyvni stratehiyi siblinhiv v anhlovnomu simeynomu dyskursi. Dys. kand. filol. nauk [Siblings' communicative strategies in the English family discourse. Cand. philol. sci. diss.]*. Kharkiv. 287 p. (in Ukrainian).

SOURCES

OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

- Spider-Man (script). Available at: <http://www.pages.drexel.edu/~ina22/splaylib/Screenplay-Spider-Man.htm>
- Superman: the Movie (script). Available at: http://scifiscripts.com/scripts/superman_I_shoot.txt
- Superman II (script). Available at: http://scifiscripts.com/scripts/superman_II_shoot.txt
- The Dark Knight (script). Available at: http://www.pages.drexel.edu/~ina22/splaylib/Screenplay-Dark_Knight.HTM
- Thor (script). Available at: <http://www.imsdb.com/scripts/Thor.html>

УДК 811.112.2:42

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ МОВЦЯ В РЕАЛІЗАЦІЇ МОВЛЕННЄВИХ АКТІВ ПОГРОЗИ В СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

О.О. Можейко (Харків)

У статті аналізується значення соціального статусу мовця в реалізації мовленнєвих актів погрози в сучасному англomовному діалогічному дискурсі. Аналізується індикація соціального статусу та обґрунтовується поняття поваги як оціночного аспекту статусності. Встановлюється залежність між співвідношенням соціальних статусів комунікантів та рівнем вдалості мовленнєвих актів погрози.

Ключові слова: вдалість, індикація, мовленнєвий акт, повага, погроза, соціальний статус.

Можейко Е.А. Роль социального статуса человека для реализации речевых актов угрозы в англоязычном диалогическом дискурсе. В статье анализируется значение социального статуса говорящего для реализации речевых актов угрозы в современном англоязычном диалогическом дискурсе. Анализируется индикация социального статуса и обосновывается понятие уважения как оценочного аспекта статусности. Устанавливается зависимость между соотношением социальных статусов коммуникантов и уровнем удачности речевых актов угрозы.

Ключевые слова: индикация, речевой акт, социальный статус, уважение, удачность, угроза.

Mozheiko O.O. The role of social status of a person in Modern English dialogic discourse. In this paper the importance of social status of the speaker in the modern english dialogic discourse is analyzed. Indication of social status of a person is analyzed and the notion of respect as evaluative aspect of the status is established. Relationship between correlation of the social status of communicants to the degree of facility of the speech acts of threat is established.

Key words: facility, indication, respect, social status, speech act, threat.

Серед досліджень іллокутивних типів мовленнєвих актів особливе місце займають так звані гібридні мовленнєві акти, які поєднують у собі риси декількох іллокутивних типів. Зокрема, мовленнєвий акт погрози вивчається з позицій комунікативної, акціональної прагматики [2; 3], але ще не ставав об'єктом наукової розвідки з позицій соціолінгвістично спрямованої теорії мовленнєвих актів. Актуальність теми статті впливає із нагальної потреби дослідження феномену погрози в діалогічному дискурсі під кутом зору дискурсивної прагмалінгвістики, яка інтегрує когнітивні, комунікативні, соціолінгвістичні, етнокультурні й дискурсивні особливості мовленнєвої діяльності суб'єктів комунікації.

Метою статті є встановлення залежності вдалості мовленнєвий акт погрози від співвідношення соціальних статусів комунікантів.

Об'єктом дослідження є мовленнєві акти погрози, реалізовані в сучасному англomовному діалогічному дискурсі, які вивчаються на предмет впливу соціального статусу людини на вдалість мовленнєвого акту. Матеріалом слугували висловлення, за допомогою яких реалізуються мовленнєві акти погрози, отримані шляхом суцільної вибірки зі сценарію сучасного англomовного серіалу «Prison Break».

Погроза як гібридний мовленнєвий акт є проміжною ланкою між директивом і комісивом. Він суміщає у собі риси двох іллокутивних типів, поєднуючи дві рівноправні інгенентні складові іллокутивної сили – спонукальну (вимогу адресата здійснити певну дію) і комісивну (зобов'язання мовця виконати певну дію у майбутньому в разі невиконання вимоги) іллокуції. Директивна складова зумовлена перлокутивною ціллю мовця зму-

сити адресата виконати певну дію, а комісивна – вираженим у пропозиції зобов'язанням мовця виконати дію, яка може призвести до несприятливих для адресата наслідків.

У прагмалінгвістичній моделі опису мови соціального статусу людини є одним із основних параметрів комунікації, який проявляє себе в постулатах спілкування і мовленнєвих актах, сферах спілкування і мовленнєвих жанрах, способах впливу і характеристиках модусу висловлення, а також у прагматичних значеннях мовленнєвих одиниць. Слідом за В.І. Карасиком [4, с. 5], поняття соціального статусу розуміємо як відносне положення людини в соціальній системі, яке включає в себе права та обов'язки, а також взаємне очікування поведінки.

З точки зору статусних відносин В.І. Карасик поділяє мовленнєві акти на два типи: статусно-марковані та статусно-нейтральні. До статусно-нейтральних відносимо асертивні мовленнєві акти – такі, як констативи (ствердження), наративи (розповіді), дескриптиви (описи), а до статусно-маркованих – директиви: ін'юктиви (накази, вимоги), реквестиви (прохання), інструктиви (приписи, заборони та ін.), комісиви, експресиви, квеситиви. Статусно-марковані мовленнєві акти можуть далі бути поділеними на статусно-фіксовані та статусно-лабільні. До перших належать мовленнєві акти з заданою позицією адресата (директиви, реквестиви, промісиви), а до других – мовленнєві акти з перемінним статусним вектором, тобто ті акти, в яких статусний вектор залежить від ситуації спілкування (локативи, промісиви, експресиви). Статусно-фіксовані мовленнєві акти в залежності від статусного вектору поділяють на акти зі спадним та висхідним статусним вектором мовця, а саме – ін'юктиви та реквестиви. Оскільки в нашому дослідженні мовленнєвий акт погрози ми розглядаємо як гібридний мовленнєвий акт (директив, комісив), то він являє собою одночасно проміжну ланку статусно-фіксованого та статусно-лабільного мовленнєвого акту.

В основу запропонованої класифікації покладено три критерії: 1) маркованість статусу, 2) фіксованість статусу, 3) вектор статусу. Перший критерій дозволяє виділити статусно-марковані мовленнєві акти, а другий і третій критерії надають можливість провести їх класифікацію за статусом

учасника. Подана схема ускладнюється з урахуванням непрямих та транспорованих мовленнєвих актів, наприклад, наказів у формі прохання, докорів у формі подяки, погроз у формі пропозиції зробити щось. Наприклад, мовець пропонує іншому в'язневі: *Tbeg: Let's play a game!* З контексту видно, що ця гра не принесе задоволення в'язневі, а навпаки, вона загрожує його психологічному чи психічному стану.

В основі мовленнєвого акту лежить інтенція мовця, тобто ставлення до пропозиції, для реалізації якого будуть виконуватись певні кроки. Лінгвісти розрізняють два типи інтенцій: репрезентаційна є направленістю свідомості на об'єкт – концепт або пропозицію; комунікативна являє собою намір мовця донести до адресата свою репрезентаційну інтенцію і тим самим уплинути на нього [1, с. 101]. Друга реалізується на рівні висловлення й, іншими словами, є наміром «здійснити певну дію за допомогою такого інструменту, як мова – мовлення, тобто здійснити мовленнєву дію в комунікативній діяльності, взаємодії з партнером [7, с. 29]. При цьому репрезентаційна інтенція як пропозиційна установка є ієрархічно вищим самодостатнім поняттям, оскільки не інтенційність залежить від мови, а навпаки [6, с. 101]. Мова й мовлення, у свою чергу, накопичили безліч варіантів вираження одного й того самого інтенційного смислу [7, с. 30].

Соціальний статус людини в англійському мовленні розглядається крізь призму його індикації, тобто мимовільного прояву статусного співвідношення людей, а також крізь призму оцінки статусу, тобто спрямованого вибору поведінки. Для реалізації мовленнєвих актів погрози соціальний статус людини має вагоме значення, оскільки є одним із основних способів впливу адресанта на адресата.

Індикація соціального статусу людини включає позначення статусно-релевантних зон стилю життя, контактів та мовлення. Статусні індекси стилю життя являють собою систему відмінних ознак, відповідно до яких протиставляються в стратифікаційному відношенні групи людей.

Оцінка соціального статусу людини проявляється в демонстрації поваги та дотримання ввічливості. В умовах статусної невідповідності повага до адресата реалізується у відносному рівні свободи

учасників спілкування: мовець, який знаходиться на нижчому щаблі статусності, має більш обмежену свободу у виборі моделей поведінки та спілкування, ніж той, що знаходиться на щаблі вище.

Соціальний статус людини може мати вираження у вигляді соціальної дистанції між учасниками спілкування. Основоположник проксеміки Едвард Холл встановив та виміряв чотири типи комунікативної дистанції між людьми: інтимна, невимушена, соціальна та публічна дистанція [9, с. 116–125].

Дистанційний план статусу має вираження в «погашенні» індивідуальних характеристик людини, яка займає певну соціальну позицію, а також в актуалізації відношення нерівності між учасниками спілкування. Дистанційність як показник статусу може також мати вираження в особливому ставленні людини до своєї ролі та статусу.

Існують різноманітні індикатори дистанційності: територія, ритуали, церемоніальна поведінка, пояснення очевидних речей, навмисно груба та провокаційна поведінка та інше [8, с. 43–55]. Дистанційний аспект статусу виражається суб'єктивною оцінкою свого статусу та статусу партнера: людина може займати позицію на щаблі вище, але ставитися до партнера як до рівного, або фактично бути на нижчому щаблі, але поводити себе так, мов вона має достатньо високий соціальний рівень [10, с. 576]. Іншими словами, в спілкуванні перетинаються суб'єктивні та об'єктивні статусні оцінки та самооцінки, які впливають на реалізацію мовленнєвих актів погрози.

Для соціального статусу людини великий вплив має повага як один з оціночних аспектів статусу. Повага пов'язана з такими поняттями, як престиж, честь, слава, гідність, сором, безчестя та інші. Повага визначається характеристиками, які є соціальними правами на повагу:

- заняттям;
- багатством та його видами;
- доходом та способом його отримання;
- стилем життя;
- рівнем освіченості;
- політичною та корпоративною владою;
- близькістю до осіб або позицій, які користуються політичною чи корпоративною владою;
- родинними відносинами;

- представницькими функціями від імені свого співтовариства по відношенню до зовнішніх співтовариств;
- володінням «об'єктивними свідоцтвами» поваги, такими як титул чи ранг [4, с. 15].

Найбільш поважним заняттям у суспільстві є ті заняття або посади, котрі пов'язані з владою над тілом чи духом людини. Часто повагу можна прирівнювати до страху, оскільки поважна особа володіє певною владою і має право виконувати певні дії, що є загрозою для конкретної людини. Поважна людина може і не погрожувати, адже її статус запобігає конфліктній ситуації. Наприклад, у ситуації, коли до ув'язненого приходить його поважний і дуже заможний друг Фальцоне з маленькою дочкою ув'язненого. Фальцоне необхідно, щоб ув'язнений виконав певне завдання:

Daughter: (Pointing to Falzone) We're going to stay with Uncle Philly at the lake for a few weeks.
Falzone: Yeah, we're going to have a good time. (He laughs creepily and Abruzzi is now looking very nervous). You are right John, maybe you're right. I do trust you. Now you're gonna take care of that thing (He has a big, fake smile on his face) aren't you?

Повага відбивається у поведінці людини та знаходить свій сконцентрований прояв у особливих актах поведінки – привітаннях, зверненнях, автохарактеристиках. Для різних людей, груп людей та суспільств характерний відмінний рівень чутливості до знаків поваги. В закритих, строго ієрархічних системах існують нормативно закріплені складні системи знаків поваги, наприклад, в армії, тюрмі.

Н.А. Бут [3, с. 6] вважає, що погрожувати може лише той, у кого соціальний статус вище. Однак наш матеріал підтверджує думку В.В. Бистрова, який стверджує, що погроза не зумовлена строго соціальними відносинами: будь-яка людина може погрожувати іншій, вимагаючи від неї певних дій [2, с. 27].

Позначення соціального статусу переважно має імпліцитний характер, оскільки індикується приналежністю людини до тієї чи іншої суспільної групи, що, в свою чергу, надає певні права та обов'язки.

Соціальний статус мовців безпосередньо впливає на вдалість мовленнєвих актів погрози. Слідом

за Л.Р. Безуглою та Д. Вундерліхом, ми розмежуємо поняття успішного і вдалого мовленнєвого акту [1, с. 103] і вважаємо, що для успішності іллокутивного акту необхідне розуміння слухачем іллокутивної мети мовця. У випадку, коли акт висловлювання відбувся, а іллокутивний акт – ні, ми говоримо про неуспішний мовленнєвий акт. Одночасно з цим, успішний мовленнєвий акт може бути вдалим (перлокутивну мету досягнуто, і слухач виконує необхідну для мовця дію) і невдалим (перлокутивну мету не досягнуто, і слухач не виконує необхідну для мовця дію). В невдалому акті мовець не вдається змусити адресата виконати необхідну для нього дію, оскільки адресат може мати певні підстави для непокори. Причинами невдалої погрози можуть бути фізична чи психологічна нездатність мовця виконати погрозу, несуттєвість погрози для адресата, інформованість адресата про те, що мовець блефує, інформованість адресата, що мовець буде не в змозі виконати погрозу, хоча той про це не знає.

Матеріали дослідження показують, що якщо адресант знаходиться на достатньо високому щаблі соціального статусу, на думку адресата, то ймовірність успішності та вдалості мовленнєвого акту збільшується. Якщо мовець не володіє реальною інформацією про рівень статусу адресата, то він, погрожуючи, автоматично вважає рівень статусу адресата нижчим. Тому мовець упевнений у вдалості погрози. Адресат, в свою чергу, розуміючи, що мовець не в змозі виконати погрозу через брак інформації, почуває себе більш впевнено і може не реагувати на погрозу. У випадку невизначеної ситуації, коли комуніканти не мають реальної можливості визначити рівень статусу, володіння зброєю чи фізичну перевагу можна прирівняти до високого статусу. Наприклад, мовець (Гретхен) намагається залякати іншу жінку, Софію. Адресат не має жодної уяви, хто така Гретхен, вона орієнтується лише на наявність зброї у мовця, що автоматично підвищує її статус: *Gretchen: If you keep sticking your nose where it doesn't belong, I'm gonna make him miss you very, very much. Do you understand me? Good.*

У нашому дослідженні використовуємо умовне позначення соціально-рольового статусу за О.А. Романовим, тобто маємо певну систему

відношень між мовцем (x) та адресатом (y): $R_x = R_y$, $R_x > R_y$, $R_x < R_y$ [5, с. 80], де R – належність комунікантів до певного соціально-рольового статусу.

За результатами дослідження в 53,8 % мовленнєвих актів погрози нашого корпусу соціальний статус мовця вищий за соціальний статус адресата, серед яких вдалими є 39,8%, а невдалими – 14% мовленнєвих актів.

У 17,3 % висловлень погрози соціальний статус мовця є нижчим, ніж соціальний статус адресата, серед яких 10,5% є вдалими, а лише 6,8% є невдалими.

У 28,9% МА погрози соціальні статуси комунікантів є рівним, серед яких 16,9% є вдалими, а 12% є невдалими.

Таким чином, завдяки аналізу індикації соціального статусу людини та обґрунтуванню значення поваги як оціночного аспекту статурності, вдалося встановити залежність між рівнем соціального статусу людини та рівнем вдалості мовленнєвих актів погрози.

Перспективним вважаємо поглиблення аналізу соціального статусу мовців у реалізації мовленнєвого акту погрози у зв'язку зі структурними типами висловлень, які використовуються мовцями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безугла Л.Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі : монографія / Л.Р. Безугла. – Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2007. – 332 с.
2. Быстров В.В. Функционально-семантический анализ менасивных диалогических реплик : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / В.В. Быстров. – Тверь : ТверГУ, 2001. – 124 с.
3. Бут Н.А. Просодические характеристики ситуативно обусловленных иллокутивных актов группы «менасивов» (экспериментально-фонетическое исследование на материале современного немецкого языка) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Н.А. Бут. – Тамбов : ТГТУ, 2004. – 14 с.
4. Карасик В.И. Язык социального статуса / В.И. Карасик. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2002. – 333 с.
5. Романов А.А. Семантика и прагматика немецких перформативных высказываний-просьб / А.А. Романов. – Москва : Институт языкознания РАН, 2005. – 153 с.
6. Серль Дж.Р. Природа интенциональных состояний / Дж.Р. Серль // Философия, логика и язык. – М. :

Прогресс, 1987. – С. 96–127. 7. Формановская Н.И. Речевое общение: коммуникативно-прагматический подход / Н.И. Формановская. – М. : Русский язык, 2002. – 216 с. 8. Goffman E. Relations in public: Microstudies of the Public Order / E. Goffman. – Harmondsworth : Penguin, 1972. – 460 p. 9. Hall E.T. The Hidden Dimension / E.T. Hall. – New York : Anchor, 1969. – 217 p. 10. Lyons J. Semantics / J. Lyons. – Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1981. – In 2 vol. – 897 p.

REFERENCES

- Bezuhla, L.R. (2007). *Verbalizatsiya implitsytnykh smysliv u nimets'komovnomu dialohichnomu dyskursi [Verbalization of the implicit meanings in the german dialogical discourse]*. Kharkiv: KhNU im. V.N. Karazina. (in Ukrainian).
- But, N.A. (2004). *Prosodicheskie harakteristiki situativno obuslovlennyh illokutivnyh aktov grupy «menasivov» (jeksperymental'no-foneticheskoe issledovanie na materiale sovremennogo nemeckogo jazyka). Avtoreferat diss. kand. filol. nauk. [Prosodic characteristics of situationally determined group of illocutionary “menasive” acts (experimental phonetic research on the material of the modern German) – Thesis cand. philol. sci. diss.]*. Tambov. 44 p. (in Russian).
- Bystrov, V.V. (2001). *Funkcional'no-semanticheskij analiz menasivnyh dialogicheskikh replik. Diss. kand. filol. nauk. [Functional and semantic analysis of menasive dialogic replicas. Cand. philol. sci. diss.]*. Tver?. 324 p. (in Russian).
- Formanovskaja, N.I. (2002). *Rechevoe obshhenie: kommunikativno-pragmaticheskij podhod [Speech communication: communicative-pragmatic approach]*. Moskva: Izd-vo «Russkij jazyk». (in Russian).
- Goffman, E. (1972). *Relations in public: Microstudies of the Public Order*. Harmondsworth: Penguin
- Hall, E. (1969). *The Hidden Dimension*. New York: Anchor
- Karasik, V.I. (2002). *Jazyk social'nogo statusa [The language of social status]*. Moskva: ITDGK «Giozis». (in Russian).
- Lyons, J. (1981). *Semantics*. Cambridge: Cambridge Univ. Press
- Romanov, A.A. (2005). *Semantika i pragmatika nemeckih performativnyh vyskazyvanij-pros'b [Semantics and pragmatics of German performative statements-requests]*. Moskva: Institut jazykoznanija RAN. (in Russian).
- Serl', Dzh.R. (1987). *Priroda intencional'nyh sostojanij [Intentionality: an essay in the philosophy of mind]*. Moskva: Progress. (in Russian).

**ОСОБЛИВОСТІ АКТУАЛІЗАЦІЇ РОЛІ
ДРУГ-ПРИЄМНИЙ СПІВРОЗМОВНИК
У СИТУАЦІЇ «БЕСІДА ДРУЗІВ»**

Р. Мусаєва (Харків)

У статті досліджено актуалізацію ролі друг-приємний співрозмовник, що формує в межах кооперативної комунікативної ситуації «Бесіда друзів» фатичний метакомунікативний різновид («світська бесіда»), спрямований на спільне взаємоприємне проведення часу та підтримання/зміцнення дружніх взаємин. Доведено, що за збіжності комунікативної мети фатичної метакомунікативної дружньої розмови з іншими типами «світської бесіди», її тематичний репертуар має певну специфіку: він переважно торкається особистісної сфери. Установлено також, що роль друг-приємний співрозмовник реалізується як адресантна та адресатна акціональним та змішаним (акціонально-номінативним) способами.

Ключові слова: кооперативна комунікативна ситуація «Бесіда друзів», комунікативна мета, роль друг-приємний співрозмовник, «світська бесіда», спосіб реалізації, тематичний репертуар, фатичний метакомунікативний різновид.

Мусаєва Р. Особенности актуализации роли друг-приятный собеседник в ситуации «Беседа друзей». В статье исследована актуализация роли друг-приятный собеседник, которая формирует в рамках кооперативной коммуникативной ситуации «Беседа друзей» фатическую метакоммуникативную разновидность («светская беседа»), направленную на совместное взаимоприятное времяпровождение и сохранение / укрепление дружеских отношений. Доказано, что при совпадении коммуникативной цели фатического метакоммуникативного дружеского разговора с другими типами «светской беседы», ее тематический репертуар имеет определенную специфику: он в основном касается личностной сферы. Установлено также, что роль друг-приятный собеседник, реализуется как адресантная и адресатная акциональным и смешанным (акционально-номинативным) способами.

Ключевые слова: роль друг-приятный собеседник, кооперативная коммуникативная ситуация «Беседа друзей», фатическая метакоммуникативная разновидность / «Светская беседа», коммуникативная цель, тематический репертуар, способ реализации.

Musaeva R. The peculiarities of actualization of the role FRIEND-GOOD COMPANY in the situation "Talk of Friends". The article studies the actualization of the role FRIEND-GOOD COMPANY forming within the boundaries of cooperative communicative situation "Talk of Friends" a phatic metacommunicative variation ("small talk") aimed at pleasantly passing away the time together as well as maintaining / strengthening friendly relations. The research has proved that the communicative aim of phatic metacommunicative talk of friends coincides with that of other types of "small talk", while its thematic repertoire has specific characteristic features, mainly concerning the private sphere. The study has also shown that the role FRIEND-GOOD COMPANY is realised as speaker's and addressee's one in actional and mixed (actional/nominative) ways.

Key words: communicative aim, cooperative communicative situation "Talk of Friends", phatic metacommunicative variation, role FRIEND-GOOD COMPANY, "small talk", thematic repertoire, way of realization.

Актуальним для сучасної лінгвістики є впровадження принципу екологізму, який становить сучасну альтернативу антропоцентризму [7, с. 86]: «згідно з принципом екологізму, людина не володіє пріоритетом стосовно середовища її існування, але

при цьому відіграє у ньому важливу роль, виступаючи органічною клітинкою життя у цілому» [там само]. У цьому зв'язку дискурсологічні студії – розгляд вербалізованої розумово-комунікативної взаємодії – слід тлумачити як аналіз взаємного

впливу в екосистемі «індивід – соціальний світ» [17, с. 141], оскільки «у діалозі з кожною реплікою відбувається зміна контексту й утворюються нові смисли» [21, с. 24], «шляхом дискурсивних дій створюються і відтворюються соціальні інститути і культурні схеми, системи цінностей, формуються людські суспільства і соціальні аспекти особистості» [5, с. 41]. Соціальні аспекти особистості, що проявляються у розумово-комунікативній взаємодії, нерозривно пов'язані з індивідуально-особистісними чинниками, тому що мова визнана таким різновидом людської поведінки, що являє собою одночасно психологічний (біологічний) факт – прояв людського організму й соціологічний факт – такий прояв, який залежить від сумісного життя цього організму з іншими в умовах взаємодії [19, с. 17].

Наведені положення безпосередньо стосуються нашого дослідження, у фокусі якого перебуває специфіка актуалізації ролі суб'єкта в комунікативній ситуації «Бесіда друзів».

Дружба являє собою важливу складову приватного життя людини, що екстеріоризується у вербальному спілкуванні, зокрема в комунікативній ситуації «Бесіда друзів» [9]. Соціальний досвід індивіда охоплює знання про «кодекс дружби» [13], що регулює поведінку особи та впливає на потенціал ролей, які актуалізуються в цій ситуації. Проте, регуляція не означає детермінації: зважаючи на суспільно схвалені орієнтири діяльності, індивід робить свій вибір щодо слідування ним або нехтування ними. Відповідно до цього вибору виокремлюються основні різновиди комунікативної ситуації – кооперативна/конфліктонебезпечна «Бесіда друзів» [8]. Припускаючи можливість подальшої деверсифікації цих різновидів, у нашому дослідженні ми виходимо із припущення, що саме актуалізована роль (або декілька ролей) визначають певний різновид комунікативної ситуації «Бесіда друзів».

Метою цієї статті є вивчення специфіки актуалізації ролі друг-приємний співрозмовник.

Досягнення цієї мети передбачає здійснення декількох кроків, а саме: з'ясування суті ролі друг-приємний співрозмовник; виявлення різновиду комунікативної ситуації, утворюваного шляхом актуалізації цієї ролі та встановлення мовленнєвих особливостей її реалізації.

Роль друг-приємний співрозмовник зафіксова-

на в ході аналізу фактичного матеріалу дослідження – зразків спілкування англомовних комунікантів (героїв ігрових кінотворів), які пов'язані дружніми взаєминами. Серед цих зразків наявні не лише такі, де індивіди обговорюють свою діяльність з метою вирішення суттєвих, з їхнього погляду, практичних чи духовних проблем, але й такі, де учасники взаємодії спілкуються, не маючи таких цілей, лише заради взаємного приємного проведення часу та зміцнення міжособистісної гармонії. В останньому випадку вважаємо за доцільне вести мову про актуалізацію ролі друг-приємний співрозмовник. Тобто, суть цієї ролі вбачаємо в комунікативній меті (спільне взаємоприємне проведення часу).

Зазначена мета в термінах лінгвістичного аналізу кореспондує з *фатичною* / фатично-метакомунікативною функцією.

Уведений в науковий обіг Б. Маліновським термін «фатичне спілкування» означає діалоги, бесіди, що скеровані на створення спільних уз шляхом порожнього обміну словами [12, с. 386], причому, на думку автора, саме у фатичній функції знаходить свій прояв основне призначення мови, призначення бути засобом спілкування, залучати до приємної атмосфери ввічливої мовленнєвої взаємодії, створювати *дружні зв'язки* не переслідуючи при цьому мети передачі думок, ідей, інформативних повідомлень [20, с. 151–152] (виділено мною, – Р. Мусаєва).

У той самий час, це визначення, яке цілком відповідає актуалізації ролі друг-приємний співрозмовник, доповнюється тлумаченням фатичної функції як такої, що скерована на використання мовних засобів для початку, підтримки, завершення спілкування [18, с. 330]. Поділяючи цю точку зору, автори висловлюють думку, що фатична (метамовленнєва [1, с. 5], контактна [16], контакто-встановлююча [4] тощо), функція охоплює такі різновиди як «включення/переключення уваги адресата на повідомлення, підтримання на належному рівні уваги адресата в період передачі повідомлення й, нарешті, на розмикання мовленнєвого контакту» [11, с. 52–55], а також, що ця функція має підпорядкований статус стосовно інших функцій мови, оскільки основними є ті, що належать комунікації, тоді як фатична функція належить до сфери метакомунікації [6, с. 79].

Важливим для нашого дослідження є також той доведений факт, що фатична метакомунікація втілюється у фатичному метадискурсі, який охоплює уключений та автономний типи, де останній постає як мовленнєва подія ритуалізованої форми, котрій характерні самоцінність, упорядкованість, перевага соціально-регулятивної інформації, тематична заданість, змагальність, ігровий і естетичний компоненти [6, с. 12–13]. Ця ритуалізована подія являє собою «світську бесіду» («small talk») – жанр непрямой комунікації [2; 3], взаємоприємну розмову на загальні теми, яка ні до чого формально не зобов'язує та має на меті провести час із співрозмовником, залишаючись із ним у вербальному контакті [14, с. 13] (порів. «цей мовленнєвий жанр не має визначених практичних цілей, однак має дві комунікативні мети: спілкування заради спілкування та підтримання взаємин» [10]).

Оскільки, як свідчать наведені положення, актуалізація ролі друг-приємний співрозмовник кореспондує саме із автономним типом фатичного метадискурсу, зокрема, із «світською бесідою», розглянемо детальніше деякі характеристики останньої під кутом зору поставлених завдань.

По-перше, висловлюється думка, що «світська бесіда» («small talk») у цілому виключає міжособистісну близькість, її ціннісний орієнтиром є концепт «privacy», тобто йдеться про особистісну автономію, а міжособистісні стосунки в процесі такої розмови залишаються нейтральними, не поліпшуються й не погіршуються [15, с. 14].

Відсутність міжособистісної близькості, на наш погляд, має місце, коли комуніканти малознайомі між собою, або перебувають в офіційних стосунках, тоді значна соціальна дистанція дійсно виключає можливість суттєвого зближення. У той самий час, між комунікантами, які перебувають у дружніх взаєминах, ця дистанція є короткою, проте концепт «privacy» так само виконує орієнтувальну роль, запобігаючи надмірному зближенню. Щодо змін міжособистісних стосунків, слід указати, що, на наш погляд, взаємини залишаються не «нейтральними», а точніше сказати «незмінними» (такими, які були до цієї розмови). За наявності позитивно позначених близьких взаємин, що пов'язують друзів, можна стверджувати, що ці взаємини залишаються позитивними та близькими, або ж навіть зміцнюються.

Приміром, у наступному фрагменті друзі ведуть «світську бесіду»: Дуг не має на меті повідомити Алану, що він щойно бачив його наречену, а хоче просто зробити приємне другові, той у відповідь жартує (ігровий компонент):

(1)– *Hey, Alan, I was just talking to Cassie. She's an amazing woman.*

– *Oh, thank you for saying that. She is an amazing woman.*

– *I find her much better than your wives.*

– *Aw. That's sweet (The Hangover Part III)*

Діалог, фрагмент якого наведений у прикладі (1), є, таким чином, зразком фатичної метакомунікації, «світською бесідою» («small talk»), що сприяє збереженню й зміцненню стосунків між друзями.

У іншому фрагменті друзі обговорюють свої взаємини з «колишніми»:

(2) *Jack: Are you friends with all your exes?*

Marion: I'm friends with some of my ex.

I mean you know, most of them.

I mean this guy's are really wonderful, writer, poet.

Jack: French poet.

Marion: You not friend with any of your exes?

Jack: No.

Marion: Really?

Jack: No,

Marion: I didn't know that about you.

Jack: When it was over, was over (2 Days in Paris).

Ця бесіда не є абсолютно неінформативною, оскільки кожен комунікант дізнається щось нове про іншого (*I didn't know that about you*). Утім, ця обставина не змінює трактування наведеного зразку дружнього спілкування як фатично метакомунікативного, оскільки указують, що в певних контекстах і ситуаціях, зокрема, в «світській бесіді», відбувається концептуальна інтеграція різних видів інформації, унаслідок чого можуть зберігатися окремі не фатичні («когнітивно значущі») елементи [6, с. 82]. У той самий час, інформативні елементи в цьому діалозі належать до приватної, навіть інтимної сфери індивідів. Це засвідчує, що наявна міжособистісна близькість в процесі спілкування не лише проявляється, а й поглиблюється.

Викладене дає підстави стверджувати, що актуалізація ролі друг-приємний співрозмовник утворює в рамках кооперативної комунікативної ситуації «Бесіди друзів» такий різновид як фатична

метакомунікативна, тобто «світська бесіда» («small talk»), що сприяє збереженню/зміцненню позитивних близьких стосунків між комунікантами.

По-друге, «світська бесіда» (“small talk”) як лінгвокультурний феномен, специфічний для англійської мовної спільноти [14, 10 та ін.] характеризується певним тематичним репертуаром, що охоплює:

- сферу спільних знайомих (новини про родичів, друзів, знайомих, плітки тощо);
- сфера новин (світські новини, новини спорту);
- сфера (мораль і виховання) (поводження дорослих і дітей, виховання);
- сфера мистецтва (проблематика театру, живопису, музики, літератури);
- сфера «природа» (розмови про погоду, обговорення ландшафту, клімату);
- сфера «захоплення» (спорт, полювання, подорожі) [6, с. 142].

При цьому, до табуйованих для «світської бесіди» автор відносить сферу політики, релігії, фінансів.

Аналіз тематики «світської бесіди» (“small talk”) як фатично-метакомунікативного кооперативного різновиду комунікативної ситуації «Бесіда друзів» засвідчив, що вона є набагато вужчою. Зокрема, загальні теми (мистецтво, природа, спорт, світські новини) фактично не обговорюються. Натомість, предметом розмови стає *особистісна сфера*, а саме обговорюються такі теми:

- «спільне минуле»;

- (3) – *Remember when I got stoned for the first time?*
 – *When we went to the natural history museum?*
 – *I remember you freaking out.*
 – *Yeah.*
 – *And you had to make me dance and make me feel better?*
 – *And you did the devil dance?*
 – *Oh my God. Devil dance.*
 – *Devil dance?*
 – *I totally*
 – *it's my favorite thing.*
 – *I thought you hated dancing (About Alex)*
- «плани на майбутнє»;
- (4) – *All right, listen, fellas. New that I'm getting married, I'm gonna be spending a lot more time with Cassandra.*
 – *Yeah. It's the way it should be.*
 – *No, you slow your roll, Phil, okay?*
There's more.

– *And you're not gonna like this part. I must resign from the wolf pack (The Hangover Part III)*

- «особистісні характеристики» (один одного – приклад 5 або інших осіб – приклад 6);
- (5) *Oh, Roxie!*

You're so talented!

I know (The Hot Fleshes).

- (6) – *Guys like Dale, born wealthy guys, they hate going public.*

And if he doesn't want to be with you, it's because he's an asshole, not because you're one-eighth Jewish (Bachelorette)

- «міжособистісні стосунки»;

- (7) *Chris: That's like the express lane to the friend zone.*

Ray: What the hell's the, friend zone?

Chris: See when a girl decides that you're her friend, you're no longer a dating option. You become this complete non-sexual entity in her eyes, like her brother, or a lamp.

Ray: I don't want to be a lamp (Just Friends)

У тому числі обговорюються і дружні взаємини між комунікантами (приклад 8) або між комунікантом(-ами) та іншими особами (приклад 9), наприклад:

- (8) – *We've been friends since we were little girls, Becky.*

– I want you to be with someone who shouts it from the rooftops.

– I know (Bachelorette)

- (9) – *This is ridiculous.*

Why is it weird that I had girlfriends?

– Nothing. We're just saying you never really had a best friend, is all.

Well, who's your best friend?

– I have two. Hank Mardukas has been my closest friend since our first year at IBM. So, what do I do? I mean, how do I meet friends?

– It's such a weird concept.

– Well, I can do some recon around the gym, but you're gonna have to be aggressive about this, man.

– Yeah, yeah.

– Use the Internet to meet guys.

– Get Mom to fix you up (I love you, man)

Окрім особистісної сфери, характерної для «світської бесіди» (“small talk”) у дружньому спілкуванні, у корпусі матеріалу зафіксовані також теми, що належать до *сфери «захоплення»* та *сфери спільних знайомих*.

Сфера «захоплення» у спілкуванні друзів, утім, не охоплює тем, згаданих у розвідці Ю.В. Матюхіної (спорт, полювання, подорожі), а натомість представлена темою «спосіб проведення вільного часу», наприклад:

(10) *A man-date.*

Okay.

You know what I mean?

No.

By that, I mean a casual lunch or after-work drinks, okay?

No dinner and no movies.

This is really exciting (I love you, man)

Оскільки спосіб проведення вільного часу не можна уважати захопленням, слід констатувати, що зазначена сфера зазнає розширення в «світській бесіді» – різновиді «Бесіди друзів» (сфера «захоплення, спосіб проведення вільного часу»).

Натомість сферу спільних знайомих розглядаємо як таку, що входить як складова до особистісної сфери. На цю користь свідчить наявність у межах останньої теми «особистісні характеристики», де предметом розмови можуть ставати характеристики спільних знайомих, як то ілюструє приклад 6, та теми «міжособистісні стосунки», де обговорюватися можуть бути взаємини із спільними знайомими, як у прикладі 9, або взаємини між спільними знайомими. Крім того, зафіксовані й теми, які Ю.В. Матюхіна відносить до сфери спільних знайомих. Приміром у наступному фрагменті має місце тема «новини про родичів, друзів, знайомих»:

(11) *Chris: What about Sheila? You making any headway?*

Ray: Well see. Im taking her to lunch today.

Chris: Oh, whoa, whoa whoa (Just friends).

У інших фрагментах обговорюється тема «чутки, плітки», наприклад:

(12) *House: "So what did she say?"*

Wilson: "That depends. What did you do, and who are we talking about?"

House: "We both know that as soon as we talked you ran to Stacy so you could gossip and giggle. I need to know what she said."

Wilson: "I have a crazy idea: why don't you go talk to her?"

House: "Because my best buddy says that could lead to trouble" (Dr. House, "Need to know").

(13) – *Katie! Hey, what's up?*

– *I don't know. It's like...some drama with Becky.*

– *Tell me everything.*

– *I haven't really told anyone (Bachelorette).*

Таким чином, викладене свідчить, що «світська бесіда» ("small talk") як фатичний метакомунікативний різновид кооперативної «Бесіди друзів», будучи збіжною за комунікативною метою з іншими типами «світської бесіди», відрізняється специфічним тематичним репертуаром, що обумовлено наявністю особливих соціально-психологічних (дружніх) зв'язків між учасниками взаємодії.

Роль друг-приємний співрозмовник, як свідчать наведені приклади, актуалізується в утворюваному цією роллю різновиді кооперативної «Бесіди друзів» як адресантна (Я-роль) так і адресатна (ТІ-роль).

За способом мовленнєвої реалізації роль друг-приємний співрозмовник охоплює акціональний та змішаний.

Акціональний спосіб передбачає здійснення мовленнєвої дії, яка відповідає ролі, що актуалізується. Така відповідність визначається (1) темою, що реалізується; (2) типом мовленнєвого акту.

Перше кореспондує із вже розглянутим тематичним репертуаром, а друге вивчено в розвідці Ю.В. Матюхіної, де встановлено, що для «світської бесіди» властиве вживання фатичних метакомунікантів, констативів (у іншій термінології репрезентативів чи асертивів), квеситивів, директивів, комісивів (промисивів), експресивів (тоді як мовленнєві акти комісиви (менасиви), декларативи, директиви, ін'юктиви в «світській бесіді» практично не зустрічаються) [6, с. 141]. Саме ці типи мовленнєвих актів, як свідчать наведені приклади, зафіксовані в «світській бесіді» як фатичному метакомунікативному різновиді кооперативної комунікативної ситуації «Бесіда друзів».

Змішаний спосіб актуалізації ролі друг-приємний співрозмовник передбачає поєднання акціонального та номінативного способів, тобто реалізацію мовленнєвої дії, яка за змістом та іллокутивною метою відповідає цій ролі, а також наявність у висловленні номінативних одиниць, які позначають дружні взаємини комунікантів. Зокрема, у прикладі (8) (*We've been friends since we were little girls*) та у прикладі (12) (стверджуючи *my best buddy says* замість *you say*, Хаус підкреслює свої дружні взаємини із співрозмовником).

Проведене дослідження дозволяє дійти таких висновків:

- актуалізація ролі друг-приємний співрозмовник формує фатичний метакомунікативний різновид кооперативної комунікативної ситуації «Бесіда друзів» («світська бесіда»), метою якого є спільне приємне проведення часу, що сприяє підтриманню/зміцненню дружніх взаємин;

- комунікативна мета цього різновиду дружньої бесіди така сама, як в інших типах «світської бесіди», проте його тематичний репертуар має певну специфіку – в ньому переважає тематика, що належить до особистісної сфери;

- роль друг-приємний співрозмовник актуалізується як адресантна і як адресатна в акціональний та в змішаний (акціонально-номінативний) способи.

Перспективою роботи є аналіз інших ролей, що актуалізує суб'єкт у комунікативній ситуації «Бесіда друзів», та утворюваних актуалізацією цих ролей різновидів ситуації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеенко Л.П. Речевые средства в завершающей фазе английского языка : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Л.П. Алексеенко. – К., 1990. – 14 с. 2. Дементьев В.В. Лингвистический аспект светскости / В.В. Дементьев // Вестник Омск. ун-та. – 1999. – Вып. 4. – С. 85–88. 3. Дементьев В.В. Непрямая коммуникация и ее жанры / В.В. Дементьев. – Саратов : Саратов. ун-т, 2000. – 248 с. 4. Драздаускене М.-Л.А. Контактустанавливающая функция речи (на материале английского языка) : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / М.-Л.А. Драздаускене. – М., 1970. – 32 с. 5. Макаров М.Л. Основы теории дискурса / М.Л. Макаров. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. – 280 с. 6. Матюхина Ю.В. Развитие системы фатической метакоммуникации в английском дискурсе XVI – XX вв. : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Матюхина Юлия Владимировна. – Харьков, 2004. – 226 с. 7. Морозова О.І. Внесок учених кафедри англійської філології ХНУ імені В.Н. Каразіна у становлення вітчизняної еколінгвістики / О.І. Морозова // Сучасна англїстика: до 85-річчя кафедри англійської філології : Шостий міжнар. наук. форум (23 вересня 2015 р.) : тези доп. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2015. – С. 86–88. 8. Мусаєва Р.

Різновиди комунікативної ситуації «Бесіда друзів» / Р. Мусаєва // Сучасна англїстика: до 85-річчя кафедри англійської філології : Шостий міжнар. наук. форум (23 вересня 2015 р.) : тези доп. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2015. – С. 89–91. 9. Мусаєва Р.Ш. Дискурсивні властивості комунікативної ситуації «ДРУЖНЯ БЕСІДА» / Р.Ш. Мусаєва // Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. – 2014. – № 1124. – С. 137–143. 10. Осипян М.С. Национальная специфика речевого жанра “SMALL TALK” / “СВЕТСКАЯ БЕСЕДА” [Электронный ресурс] / М.С. Осипян. – Режим доступа : <http://rud.exdat.com/docs/index-804297.html>. 11. Почепцов Г.Г. Фатическая метакоммуникация / Г.Г. Почепцов // Семантика и прагматика синтаксических единств. – Калинин : Калинин. ун-т, 1981. – С. 52–59. 12. Русский язык. Энциклопедия. – М. : Советская энциклопедия, 1979. – 564 с. 13. Справжня дружба [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrlit.vn.ua/making1/brvlf.html>. 14. Стернин И.А. Введение в речевое воздействие / И.А. Стернин. – Воронеж : АОЗТ «Полиграф», 2001. – 252 с. 5. Фенина В.В. Речевые жанры SMALL TALK и СВЕТСКАЯ БЕСЕДА в англо-американской и русской культурах : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Фенина Виктория Владимировна. – Саратов, 2005. – 253 с. 16. Формановская Н.И. Речевое общение: коммуникативно-прагматический подход / Н.И. Формановская. – М. : Рус. язык, 2002. – 216 с. 17. Фролова І.Є. Роль суб'єкта дискурсу у формуванні соціокультурного середовища / І.Є. Фролова // Сучасна англїстика: до 85-річчя кафедри англійської філології : Шостий міжнар. наук. форум (23 вересня 2015 р.) : тези доп. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2015. – С. 141–142. 18. Якобсон Р.О. Язык в отношении к другим системам коммуникации / Р.О. Якобсон // Избранные работы. – М. : Прогресс, 1985. – С. 319–330. 19. Якубинский Л.П. Избранное: Язык и его функционирование / Л.П. Якубинский. – М. : Наука, 1986. – 207 с. 20. Malinowski B. Phatic communion / B. Malinowski // Communication in face-to-face interaction. – Harmondsworth. – 1972. – P. 146–152. 21. Shotter J. Social construction: Knowledge, self, others, and continuing the conversation / J. Shotter, K. J. Gergen // Communication Yearbook. – Thousand Oaks, 1994. – Vol. 17. – P. 3–33.

REFERENCES

Alekseenko, L.P. (1990) *Rechevye sredstva v zavershajushhej faze anglijskogo jazyka. Avtoref. dis. kand. flol. nauk [Speech means in English language closing-ups. PhD philol. sci. diss abstract]*. Kyiv. 14 p. (in Russian)

- Dement'ev, V.V. (1999) *Lingvisticheskiy aspekt svetskosti [Linguistic aspects of gentillesse]*. *Vestnik Omskogo universiteta – Herald of Omsk University*, 4, 85–88. (in Russian)
- Dement'ev, V.V. (2000) *Nepryamaja kommunikacija i ee zhanry [Indirect communication and its genres]*. Saratov: Sarat. un-t Publ.
- Drazdauskene, M.-L.A. (1970) *Kontaktoustanavlivajushhaja funkcija rechi (na materiale anglijskogo jazyka): Avtoref. diss. kand. filol. nauk [The contractive speech function (on the English language material). PhD philol. sci. diss. ref.]*. Moscow. 32 p. (in Russian)
- Fenina, V.V. (2005). *Rechevye zhanry SMALL TALK i SVETSKAJA BESEDA v anglo-amerikanskoj i ruskoj kul'turah: Dis. kand. filol. nauk: [Speech genres and SMALL TALK and POLITE CONVERSATION in Anglo-American and Russian cultures: PhD philol. sci. diss.]*. Saratov, 253 p.
- Formanovskaja, N.I. (2002) *Rechevoe obshhenie: kommunikativno-pragmaticheskiy podhod [Verbal Communication: communicative-pragmatic approach]*. Moscow: Russkij jazyk Publ.
- Frolova, I.Ye. (2015). *Rol' sub'jekta diskursu u formuvanni sotsiokul'turnoho seredovyscha [The role of the Subject of discourse in socio-cultural environment]*. *Suchasna anhlistyka: do 85-richchya kafedry anhliys'koyi filolohiyi: Shostyy mizhnar. naukovyy forum – Modern Anglistics: marking the 85th anniversary of the department of English philology: the Sixth internat. scientific forum, on 23 September, 2015: abstracts*. Kharkiv: KhNU Publ., 141–142.
- Jakobson, R.O. (1985). *Jazyk v otnoshenii k drugim sistemam kommunikacii [Language in relation to other communication systems]*. *Izbrannye raboty – Selected works*. Moscow: Progress Publ., 319-330.
- Jakubinskij, L.P. (1986) *Izbrannoe: Jazyk i ego funkcionirovanie [Selected: Language and its functioning]*. Moscow: Nauka Publ.
- Makarov, M.L. (2003). *Osnovy teorii diskursa [Foundations of Discourse Theory]*. Moscow: ITDGK «Gnozis» Publ. (in Russian)
- Malinowski, B. (1972). *Phatic communion. Communication in face-to-face interaction*, Harmondsworth, pp. 146–152.
- Matyukhina, Yu.V. (2004). *Rozvytok systemy fatychnoyi metakomunikatsiyi v anhliys'komu diskursi XVI–XX st.: Dis. kand. filol. nauk [The Development of the phatic metacommunication system in the 16th – 20th centuries English Discourse. PhD philol. sci. diss.]*. Kharkov. 226 p. (in Russian)
- Morozova, O.I. (2015). *Vnesok uchenykh kafedry anhliys'koyi filolohiyi KhNU imeni V. N. Karazina u stanovlennya vitchyznyanoi ekolinhvistyky [Contribution of scientists of the department of English philology of V.N. Karazin Kharkiv National University and the establishment of the domestic ethno-linguistics]*. *Suchasna anhlistyka: do 85-richchya kafedry anhliys'koyi filolohiyi: Shostyy mizhnar. naukovyy forum – Modern Anglistics: marking the 85th anniversary of the department of English philology: the Sixth internat. scientific forum, on 23 September, 2015: abstracts*. Kharkiv, 86–88.
- Musayeva, R. (2015) *Riznovydy komunikatyvnoyi situatsiyi «Besida druživ» [Types of communicative situation, «the Conversation of Friends»]*. *Suchasna anhlistyka: do 85-richchya kafedry anhliys'koyi filolohiyi: Shostyy mizhnar. naukovyy forum – Modern Anglistics: marking the 85th anniversary of the department of English philology: the Sixth internat. scientific forum, on 23 September, 2015: abstracts*. Kharkiv, 89–91.
- Musayeva, R.Sh. (2014) *Dyskursyvni vlastyvoli komunikatyvnoyi situatsiyi «DRUZHNYA BESIDA» [The discursive properties of the communicative situation “FRIENDLY CONVERSATION”]*. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V. N. Karazina – V.N. Karazin National Univ. Messenger*, 1124, 137–143. (in Ukrainian).
- Osipjan, M.S. *Nacional'naja specyfika rechevogo zhanra “SMALL TALK” / “SVETSKAJA BESEDA” [National specific speech genre “SMALL TALK” / Polite Conversation]*. Available at: <http://rud.exdat.com/docs/index-804297.html>.
- Pochepcov, G.G. (1981) *Faticheskaja metakommunikacija [Phatic Metacommunication]*. *Semantika i pragmatika sintaksicheskikh edinstv – Semantics and Pragmatics of Syntactical Units*, 52-59.
- Russkij jazyk (1979). *Jenciklopedija [Russian language. Encyclopedia]*. – Moscow: Sovetskaja jenciklopedija Publ., 564 p.
- Shotter, J., Gergen, K.J. (1994). *Social construction: Knowledge, self, others, and continuing the conversation. Communication Yearbook*, 17, 3–33.
- Spravzhnya družhba [True friendship]. Available at: <http://www.ukrlit.vn.ua/making1/6pvlf.html>.
- Sternin, I.A. (2001) *Vvedenie v rechevoe vozdejstvie [Introduction to speech influence] / Voronezh: AOZT «Poligraf» Publ.*

**ЕКСПЛІЦИТНА ТА ІМПЛІЦИТНА
АДРЕСАТНА РЕФЕРЕНЦІЯ В ЛІНГВІСТИЦІ
(на матеріалі сучасного німецькомовного дискурсу)**

І.М. Панченко (Харків)

Статтю присвячено феномену адресатної референції, зокрема двом типам її вираження – експліцитному та імпліцитному, які вивчаються на матеріалі сучасного німецькомовного діалогічного дискурсу. Експліцитна адресатна референція реалізується за допомогою звертання (іменного чи займенникового). Лінгвістичний інструментарій імпліцитної адресатної референції охоплює прономінальні та непрономінальні засоби. Обидва типи адресатної референції в німецькомовному діалогічному дискурсі можуть реалізуватися вербально або невербально.

Ключові слова: адресатна референція, експліцитність, займенник, іменник, імпліцитність, індикатор.

Панченко І.М. Эксплицитная и имплицитная адресатная референция в лингвистике (на материале немецкоязычного дискурса). Статья посвящена феномену адресатной референции, а именно двум типам ее выражения – эксплицитному и имплицитному, которые изучаются на материале современного немецкоязычного диалогического дискурса. Эксплицитная адресатная референция реализуется с помощью обращения (именного или местоименного). Лингвистический инструментарий имплицитной адресатной референции охватывает прономинальные и непрономинальные средства. Оба типа адресатной референции в немецкоязычном диалогическом дискурсе могут выражаться вербально или невербально.

Ключевые слова: адресатная референция, имплицитность, индикатор, местоимение, существительное, эксплицитность.

Panchenko I.M. Explicit and implicit addressee reference in linguistics. The article focuses on the analysis of two addressee reference kinds (the explicit and the implicit addressee reference), based on modern German-speaking conversational discourse. The explicit addressee reference can be realized by using pronominal or nominal appellative forms. The implicit addressee linguistic instrumentality includes pronominal or non-pronominal means. Within the German-speaking conversational discourse both addressee reference types can have verbal or non-verbal realization.

Keywords: addressee reference, explicitness, pronoun, noun, implicitness, indicator.

По лінії референції людина пізнає світ від «себе», від найближчого простору, – до простору більш віддаленого, що виходить за межі власного «Я». Результатом такого пізнання стає створення вже не «світовідчуття», а істинно ментального, логічного світу [6, с. 8]. Проблема адресації (адресованості, зверненості) присвячені роботи провідних зарубіжних [8; 9; 15; 16; 17; 19; 20; 19] та вітчизняних лінгвістів [2; 3; 4; 5; 7]. Натомість термін «адресатна референція» зустрічається в науковій літературі досить рідко та не має однозначної дефініції. Актуальність теми статті зумовлюється інно-

вативним виокремленням двох типів адресатної референції – експліцитної та імпліцитної.

Метою статті є визначення терміну «адресатна референція» на ґрунті аналізу існуючих релевантних підходів, встановлення та обґрунтування типів адресатної референції, а також засобів її реалізації на матеріалі персонажного мовлення сучасних літературних творів німецькомовного діалогічного дискурсу.

Об'єктом дослідження є засоби реалізації адресатної референції у сучасному німецькомовному діалогічному дискурсі, які вивчаються на

предмет експліцитного / імпліцитного способу вираження.

Адресатна референція (далі – АР) належить до області предметної референції (*Dingreferenz*), яка є класичним і, як уважалося впродовж багатьох років, єдиним можливим випадком референції. «Предмет» у цьому випадку вживається в широкому розумінні, тобто охоплює як живі, так і неживі істоти реального чи фіктивного світу [25, с. 93]. У когнітивній лінгвістиці прийнята думка, що предметна референція (а отже й адресатна – прим. моя – І.П.) реалізується відносно до предметів як концептів ментального світу [25, с. 93].

Г. Сакс та Е. Щеглов [23, с. 16ff], досліджуючи персональну референцію (*person reference*), визначали її як системний домен з власною структурою та запропонували виділення двох організуючих принципів для визначення способу її реалізації:

1) пріоритет адресатної адаптації (*recipient design preference, Adressatenzuschnitt-Präferenz*) – уживання достатньо вичерпної референційної форми, достатньої для успішної ідентифікації адресатом референта;

2) пріоритет мінімізації (*minimization preference, Minimalisierungspräferenz*) – уживання короткої референційної форми (переважно одиничного референційного виразу, вираженого іменем) з метою мовної економії.

При цьому, за словами вчених, у випадку релевантності обох принципів, першому надається перевага.

Г. Сакс та Е. Щеглов вивчали персональну референцію як описання третіх осіб за допомогою референційних виразів у рамках діалогічної комунікації з адресатом, проте виведені ними принципи діють і у випадку адресатної референції, хоча й мають певні особливості. Приміром, адресатні референційні форми відзначаються більшою стислістю форми, адже вони представлені переважно займенниками, а отже пріоритет мінімізації виступає на перший план. Це підтверджується також можливістю опущення експліцитної форми звернення як такої за допомогою еліпсиса, пасивного стану дієслова, безособових конструкцій, головна функція яких полягає у мовній економії. Уточнення референта висловлення є непотрібним ще й тому, що реалізація адресатної референції є очікуваною

й передбачуваною в контексті комунікативної інтеракції. Крім того, при виборі форми вербального позначення адресата провідну роль відіграє соціально-регулятивний компонент, що у випадку референції до третіх осіб хоча й є релевантним, проте не відзначається настільки високим ступенем значущості.

У подальших роботах цього напрямку [12; 14; 21; 22; 24] доводиться, що мовець адаптує референційну форму не лише відносно адресата, але й враховуючи інтеракціональні умови. Така інтеракційна мотивація проявляється, наприклад, у випадку називання персони не за ім'ям, а за допомогою позначення професійного приналежності з метою надання висловленню певного додаткового навантаження [15, с. 33].

Важливим здобутком став також висновок про те, що у процесі формулювання референційного акту активну позицію займає не лише продуцент висловлення, але й його адресат [11].

Н. Енфілд [13], проаналізувавши існуючі дослідження персональної референції на матеріалі різних мов, відмічає неодмінність її культурно специфічного компоненту.

Всі викладені вище зауваження, безумовно, дійсні й відносно адресатної референції.

Адресатна референція виникає для обслуговування інтерперсональних відносин, становить один з найважливіших аспектів мовленнєвого акту та може визначатися як апеляція до адресата (адресатів) за допомогою різного роду вербальних та невербальних засобів для передачі соціально-рольового аспекту відносин «автор висловлення – адресат».

Референція до адресата безпосередньо пов'язана з категорією зверненості (в іншій термінології – адресованості [2]), адресатності [4]), що визначається як комунікативна спрямованість мовлення на адресата (реального або уявного; одиничного або колективного) та є іманентною характеристикою будь-якого мовлення [3, с. 116]. Дієслово *adressieren* (нім. «адресувати») тлумачиться як «направляти комусь, призначати комусь» [28, с. 86].

Н.Л. Романова визначає міжсуб'єктну адресацію як втілення й реалізованість в тексті діалогу між основними антропоцентрами комунікативного ланцюжка – автором висловлення й реципієнтом

[5, с. 5]. За її словами, мовні засоби прямої номінації адресата, контактності та привернення уваги реципієнта, поряд з прийомами діалогізації (рольової побудови) висловлення, належать до основних маркерів діалогу [5, с. 5]. На думку О.Д. Шмельова, адресація висловлення становить необхідну складову комунікативного акту, що може бути звернена до конкретної особи (або тварини, неживої істоти, явища за умов втілення), групи осіб, а також до відкритого класу адресатів [7, с. 135].

За М. Хартунгом [17], мовець використовує адресацію за такими мотивами:

- привертання уваги (наприклад, при втраті візуального контакту);
- підвищення ступеню уваги з риторичних причин;
- вказування на облігаторність реакції (приміром, у питаннях);
- селекція конкретного адресата з групи потенційних реципієнтів;
- встановлення присутності (приміром, на судових засіданнях);
- дотримання ритуалів (наприклад, нормативні форми звертання під час офіційних церемоній);
- вираження поваги;
- відведення адресату певної соціальної ролі;
- цілеспрямована образа чи вираження зневаги через уживання недоречної форми адресації (приміром, уживання відносно співрозмовника займенника *du* замість *Sie*);
- сегментація / структурування промови (приміром, введення кульмінації розповіді).

Проте не слід плутати адресацію та адресатну референцію, адже адресованими є переважно більшість МА, тоді як далеко не всі вони містять адресатну референцію.

Термінологічною альтернативою «адресатної референції» є «звернення». Слід зазначити, що у цій роботі ми чітко розмежуємо «звернення» (*Bezugnahme*) та «звертання» (*Anrede*) як центральний засіб експлікації звернення [3, с. 116]. Під зверненням розуміємо вербальне посилання на партнера (партнерів) по комунікації, «синтаксичне ціле, що позначає особу чи предмет, якому адресоване мовлення» [27, с. 340]. Звертання ж визначається у довідковій літературі як «слово або сполучення слів, що називають особу чи предмет, до яких звертається мовець» [26, с. 445]. Отже,

звернення – це комунікативна категорія, тоді як звертання – комплекс лексико-граматичних засобів для реалізації цієї категорії.

Водночас, слідом за Ф. Браун та ін. [9, с. 15], диференціюємо також звертання як вербальну реалізацію (*Anrede*) та звертання як дію – акт встановлення контакту, початку комунікативного акту (*Ansprechen*).

Оскільки зверненість є комунікативною категорією, визначаємо адресатну референцію як об'єкт соціопрагматики – співвідношення одного з актантів пропозиції (експліцитної або імпліцитної) з конкретним адресатом певного висловлення.

Вивчення непрямих контекстів привело філософів психологічного напрямку до розрізнення референтної прозорості / затемненості [1, с. 34]. Ця ідея належить Г.Н. Кастаньєді, що розглядав роль референції в процесі мислення, тобто у зв'язку з уявленнями автора судження [10]. Референція мовця досягається виділенням об'єкту з кола інших об'єктів за ознаками відмінності. Якщо іменний вираз не розкриває цих ознак, він є референтно затемненим [1, с. 24]. Базуючись на цій тезі, пропонуємо виділення за критерієм відкритості / прозорості двох типів АР – експліцитної та імпліцитної.

Петер Кюн [20, с. 106–107] називає експліцитною такою форму адресації, що уможливує ідентифікацію інтендованого мовцем адресата на основі лінгвістичних (*explizit-verbale Adressierungsform* – вербальна експліцитна адресація) або екстралінгвістичних засобів (*explizit-averbale Adressierungsform* – невербальна експліцитна адресація).

У рамках сучасного німецького діалогічного дискурсу вербальна експліцитна АР залежно від засобів її реалізації поділяється на два типи:

1) займенникова – співвідношення одного з актантів пропозиції з конкретним адресатом певного висловлення за допомогою адресатного займенника (*Anredepronomen*) *du / ihr / Sie*:

(1) „*Ich glaube, es gibt Kaffee. Trinkst du Kaffee?*“
„*Wenn Sie meinen. Sie haben Rasierschaum hinterm Ohr*“. (С. Schünemann: *Der Frisör*, S. 154)

2) іменна – співвідношення одного з актантів пропозиції з конкретним адресатом висловлення за допомогою іменника чи субстантивованого прикметника (*Anredenomen*).

Спектр іменних засобів експліцитної АР в німецькій мові є дуже широким та охоплює звертання за:

- ім'ям (*Hanna, Müller*);
- гендерною приналежністю (*Frau, Herr*);
- віком (*Kinder*);
- національністю (*Italiener*);
- суспільно-політичною чи релігійною приналежністю (*Sozialdemokraten, Muslimen*);
- сімейним станом (*Witwe*);
- професією чи родом діяльності (*Bauarbeiter, Studenten*);
- посадою (*Herr Präsident*);
- науковим ступенем, званням (*Professor, Leutnant*);
- титулом (*Baron, König*);
- саном (*Bischöf*);
- ступенем родових (а також професійних, дружніх, любовних тощо) зв'язків (*Mutter, Kollege, Freund, Lieber, Nachbar*) між адресантом та адресатом;
- зовнішніми характеристиками або рисами характеру адресата, представлені здебільшого субстантивованими прикметниками (*Schöne, Aggressiver*).

Окремо варто виділити емоційні імена (*Emotionsnamen*), прізвиська з позитивною / негативною конотацією (*Schätzchen, arschloch*). Емоційні імена демонструють неабияку різноманітність форм: вони можуть бути метафоричними (герої казок, фільмів), оказіональними чи типовими для певної соціальної групи. Приміром, досить поширеними дружніми іменними звертаннями є «*Mensch*» та «*altes Haus*».

Здебільшого іменні форми вживаються не поодинокі, а у комбінації (наприклад, гендер + наукове звання + професія), а також майже завжди супроводжуються відповідним адресатним займенником:

(2) „*Frau Gruber, ich ersuche Sie dringend, mir mitzuteilen, was Sie über den Friedhofswärter wissen. Sie machen sich strafbar, wenn Sie etwas verschweigen!*“

„*Na gut*“, *antwortete die alte Dame ...*».

(Bloom L.: Rosen in Sankt Johannis, S. 74)

Інколи вживання комбінованої форми іменного звертання продиктовано етикетними нормами.

Приміром, уживання позначення професії без додавання *Herr / Frau* вважається неввічливим:

(3) „*Schauen Sie, Frau Kommissarin*“, *fuhr der Friedhofswärter fort*, „<...> *Glauben Sie mir das?*“ (Bloom L.: Rosen in Sankt Johannis, S. 79)

Натомість, прізвисьце без доповнення *Herr / Frau* серед колег є нормативним:

(4) „*Wie kommen Sie darauf, Feuerbach?*“ (Kirchhoff B.: Schundroman, S. 79)

Слід зазначити, що, хоча в німецькій мові існує суто дієслівна форма звертання – імператив дієслова другої особи однини та множини, більшість німецьких лінгвістів не бере її до уваги, обмежуючи інструментарій експліцитної АР іменними та займенниковими формами [8; 16; 17; 19]. Враховуючи їхню позицію, перш за все, як носіїв мови, можна припустити, що флексія дієслова в цьому випадку хоча й нетипова для другої особи однини, проте все ж нерозривно пов'язана з нею. Отже, не дивлячись на те, що сам займенник не виражений експліцитно (вірогідно, зник в процесі історичного розвитку мови через мовну економію), все ж саме він активізується у мовленнєвій свідомості людини при вживанні цієї форми (*Komm (-> du)! Kommt (-> ihr)!*). Це підтверджується також облігаторністю займенника в імперативі дієслова третьої особи множини (*Kommen Sie!*). Крім того, у повсякденному спілкуванні безпосередня вербалізація займенника в імперативі дієслова другої особи однини / множини також досить поширена:

(5) „*Blieb du hier*“, *sagte Karen zu ihm*, „*ich bin gleich wieder da*.“ (Link C.: Der fremde Gast, S. 65)

Імплицитну АР визначаємо як референцію до адресата / адресатів, виведення якої за умов відсутності експліцитно виражених індикаторів звернення відбувається на основі дискурсивного контексту, характеристик комунікантів, їхніх відносин та параметрів комунікативної ситуації.

Спектр індикаторів імплицитної АР є досить широким, тому доцільним вважаємо розподіл усіх індикаторів імплицитної адресатної референції на прономінальні (займенники 1-ої особи однини та множини, займенники 3-ої особи однини та множини, невизначено-особові займенники) та непрономінальні. Останні, в свою чергу, поділяємо на лексичні (іменники та прикметники), синтаксичні (еліптичні та безособові конструкції – пасивний стан

дієслова, інфінітивні звороти тощо), фразеологічні (прислів'я, приказки, афоризми, сентенції, тавтології, метафори, метонімії) та дискурсивні індикатори, у випадку яких імпліцитна АР виводиться на основі всієї експліцитної пропозиції.

Висловлення, що містить імпліцитну АР, набуває особливого коллокутивного значення, що інтерпретується адресатом на основі контексту. Термін «коллокуція» введено Руді Келлером та означає вираження ставлення мовця до предмету розмови, реципієнта чи комунікативної ситуації. Хоча коллокутивний акт пов'язаний з іллокутивним, він не становить його складову [18]. Тоді як коллокутивний компонент непрямого звернення представлено здебільшого іронією, у випадку імпліцитної АР спектр коллокутивних відтінків є набагато ширшим.

Імпліцитною АР може бути у таких типах висловлень:

1) висловлення, де адресат не вербалізується, тобто лінгвістичний компонент для позначення адресата в структурі висловлення не виражений або випускається (безособові та еліптичні речення);

2) висловлення, де адресат подається як невідзначений (невизначено-особові висловлення);

3) висловлення, де адресат подається як генералізований (узагальнено-особові висловлення);

4) висловлення, де для ідентифікації адресата необхідне переосмислення вектора адресації (висловлення із займенниками *er, wir*);

5) висловлення, де для ідентифікації адресата необхідне переосмислення всієї експліцитної пропозиції.

Обираючи імпліцитну форму АР, мовець, як правило, намагається приховати істинну інтенцію висловлення від адресата чи принаймні зробити її менш очевидною. Уникнення прямої апеляції до адресата може слугувати дієвим інструментом для реалізації стратегій позитивної та негативної ввічливості у ликопогрозливих МА.

Імпліцитна АР може слугувати нейтральною універсальною формою адресації та вживатися у ситуаціях, коли вибір адекватної експліцитної форми звернення ускладнюється певними факторами:

1) при зверненні до декількох адресатів (масового адресату), які різняться за соціально та комунікативно релевантними параметрами, що унемож-

ливає урахування специфіки кожного з них;

2) у ситуації невпевненості щодо правильності вибору експліцитної адресатної форми (наприклад, у випадку недостатньо вичерпної інформації про соціальні параметри адресата);

3) при об'єктивній неможливості прямого звертання (наприклад, урахування байстендера).

Крім того, імпліцитна форма адресації може вживатися з метою:

1) мовної економії;

2) реалізації стратегій позитивної / негативної ввічливості;

3) перлокутивної оптимізації.

Невербальні засоби розглядаємо уособлено. Невербальність за умов адресації зазвичай виражена експліцитно (вказувальний жест, візуальний контакт, кивок головою) та доповнює вербально оформлену адресатну референцію, у такому випадку вона слугує дієвим інструментом для полегшення ідентифікації адресата висловлення. Проте, кінестичні (вказувальні жести та міміка) й проксемічні (скорочення дистанції між адресантом і адресатом) засоби можуть самостійно реалізувати адресатну референцію.

Як показав аналіз масиву емпіричних даних, можливі й випадки імпліцитної невербальної АР:

(6) „*Warum hast du keine Frau?*“, *fragte Andrea nach einer Pause.*

Maravan lächelte sie vielsagend an und schwieg. +> Weil ich dich liebe.

Andrea begriff. „Nein, Maravan, schlag es dir aus dem Kopf. Ich bin vergeben.“. (Suter M.: Der Koch, S. 195)

Таким чином, адресатна референція в сучасному німецькомовному діалогічному дискурсі реалізується експліцитно за допомогою звертання (іменного чи займенникового) або імпліцитно, оминаючи пряму форму номінації адресата. Лінгвістичний інструментарій імпліцитної АР є досить широким та охоплює прономінальні та непрономінальні засоби. Як свідчить масив даних, АР може реалізуватися також невербально – прямо або імпліцитно.

Перспективи дослідження полягають у більш детальному вивченні окремих індикаторів імпліцитної АР.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Лингвистические проблемы референции / Н.Д. Арутюнова // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 13. Логика и лингвистика (проблемы референции). – М. : Радуга, 1982. – С. 5–40.
2. Воробьева О.П. Лингвистические аспекты адресованности художественного текста: одноязычная и межъязыковая коммуникация : дис. ... докт. филол. наук : 10.02.19 / О.П. Воробьева. – М., 1993. – 382 с.
3. Корнійко І.В. Апелативні займенники *du / ihr* та *Sie* як прагматичні показники зверненості (на матеріалі сучасного німецького мовлення) / І.В. Корнійко // Вісник КЛУ. – 2000. – Т. 3. – № 1. – С. 116–121.
4. Полонский А.В. Категория адресатности в современном польском языке : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.03 «Славянские языки» / А.В. Полонский. – Санкт-Петербург, 1992. – 18 с.
5. Романова Н.Л. Языковые средства выражения адресованности в научном и художественном текстах (на материале немецкого языка) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Н.Л. Романова. – СПб : Рос. гос. пед. ун-т имени А.И. Герцена, 1996. – 14 с.
6. Степанов Ю.С. Пространства и миры – «новый», «воображаемый», «ментальный» и прочие / Ю.С. Степанов // Философия языка : в границах и вне границ. – Том 2. – Харьков : Око, 1994. – 176 с.
7. Шмелев А.Д. Парадоксы адресации / А.Д. Шмелев // Логический анализ языка. Адресация дискурса ; [отв. ред. Н.Д. Арутюнова]. – М. : Индрик, 2012. – С. 135–148.
8. Besch W. Duzen, Siezen, Titulieren. Zur Anrede im Deutschen heute und gestern / Werner Besch. – Göttingen : Vandenhoeck&Ruprecht, 1996. – 141 S.
9. Braun F. Anredenforschung: kommentierte Bibliographie zur Soziolinguistik der Anrede / F. Braun, A. Kohz, K. Schubert. – Tübingen : Narr, 1986. – 404 S.
10. Castañeda H.-N. On the philosophical foundations of the theory of communication: reference // H.-N. Castañeda // P.A. French, T.E.W.H.K. Ueding eds. Contemporary perspectives in the philosophy of language. – Minneapolis : U. of Minnesota, 1979. – P. 125–146.
11. Clark H. Referring as a collaborative process / H.H. Clark, D. Wilkers-Gibbs // Cognition 22, 1. – 1986. – P. 1–39.
12. Downing P. Proper names as a referential option in English conversation / P.A. Downing // Studies in Anaphora. B. Fox (Ed.) Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins, 1996. – P. 95–144.
13. Enfield N.J. Reference in Conversation / N.J. Enfield // The Handbook of Conversation Analysis. Sidnell J., Stivers T. (eds.). – Malden, MA : Wiley-Blackwell, 2012. – P. 433–454.
14. Ford C. Interactional motivations for reference formulation: He had. This guy had a beautiful, thirty-two Olds / C.E. Ford, B.A. Fox // Studies in Anaphora. B. Fox (Ed.) Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins, 1996. – P. 145–168.
15. Golato A. Reparaturen von Personenreferenz / A. Golato // Zeitschrift für deutsche Sprache. Themenheft. Internationale Linguistik des Verstehens. A. Deppermann (Hg.). – 41. Jahrgang, 1. Quartal 2013. – S. 31–51.
16. Haase M. Respekt. Die Grammatikalisierung von Höflichkeit / M. Haase. – Unterschleißheim : Lincom Europa, 1995. – 116 S.
17. Hartung M. Formen der Adressiertheit der Rede / M. Hartung // Text- und Gesprächslinguistik. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung. – Brinker K., Antos G., Heinemann W., Sager Sven F. (Hrsg.) 2. Halbband. – Berlin / New York : de Gruyter, 2001. – S. 1348–1355.
18. Keller R. Kollokutionäre Sprechakte / R. Keller // Germanistische Linguistik. – 1977. – Heft 1-2. – S. 1–50.
19. Kretzenbacher H.L. «Man ordnet ja bestimmte Leute irgendwo für sich ...». Anrede und soziale Deixis / H.L. Kretzenbacher // Deutsche Sprache, 38. – B. : Schmidt, 2010. – S. 1–18.
20. Kühn P. Mehrfachadressierung. Untersuchungen zur adressatenspezifischen Polyvalenz sprachlichen Handelns / P. Kühn. – Tübingen : Niemeyer, 1995. – 273 S.
21. Lerner G.H. On the “semi-permeable” character of grammatical units in conversation: Conditional entry into the turn space of another speaker / G.H. Lerner // Interaction and Grammar. E. Ochs, E.A. Schegloff, & S. Thompson (Eds.). – Cambridge : CUP, 1996. – P. 238–276.
22. Lerner G.H. Reference Recalibration Repairs: Adjusting the Precision of Formulations for the Task at Hand / G.H. Lerner, G. Bolden, J. Mandelbaum, A. Hepburn. // Research on Language and Social Interaction, 45(2). – 2012. – P. 191–212.
23. Sacks H. Two Preferences in the Organization of Reference to Persons in Conversation and Their Interaction / H. Sacks, E.A. Schegloff. // Everyday Language : Studies in Ethnomethodology. G. Psathas (ed.). – New York : Irvington, 1979. – P. 15–21.
24. Stivers T. Alternative recognitional in person reference / T. Stivers // Person reference in interaction: Linguistic, cultural, and social perspectives. Enfiel N. J., Sivers T. (eds.). – Cambridge : CUP, 2007. – P. 73–96.
25. Vater H. Referenz / H. Vater. – Linguistik. – München : Wilhelm Fink, 2005. – 206 S.

СПИСОК

ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

26. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і головний редактор В.Т. Бусел]. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с. 27. Лингвистический энциклопедический словарь / [под ред. В. Н. Ярцевой; Ин-т языкознания АН СССР]. – М. : Сов. энцикл., 1990. – 682 с. 28. Duden. Das große Wörterbuch der deutschen Sprache in 6 Bd. / Hrsg. Und bearb. Vom Wissenschaftlichen Rat und den Mitarbeitern der Dudenredaktion unter Leitung von Günther Drosdowski. – Bd. 1 (A-Ci). – Mannheim, Wien, Zürich : Dudenverlag, 1976. – 2992 S.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

29. Bloom L. Rosen in Sankt Johannis. Roman. / L. Bloom. – Frankfurt am Main [u.a.]: Fouque Literaturverlag, 2002. – 287 S. 30. Kirchhoff B. Schundroman / Bodo Kirchhoff. – Frankfurt am Main : Fischer Taschenbuch Verlag, 2003. – 316 S. 31. Link C. Der fremde Gast / C. Link. – München : Wilhelm Goldmann, 2005. – 480 S. 32. Schünemann C. Der Frisör / C. Schünemann. – Zürich : Diogenes, 2004. – 256 S. 33. Suter M. Der Koch / M. Suter. – Zürich : Diogenes, 2010. – 320 S.

REFERENCES

Arutyunova, N.D. (1982). Lingvisticheskie problemy referencii [Linguistic reference problems]. *Novoe v zarubezhnoj lingvistike – New in foreign linguistics*, 13, 5-40. (in Russian)

Besch, W. (1996). *Duzen, Siezen, Titulieren. Zur Anrede im Deutschen heute und gestern*. Göttingen: Vandenhoeck&Ruprecht

Bloom, L. (2002). *Rosen in Sankt Johannis. Roman*. Frankfurt am Main [u.a.]: Fouque Literaturverlag

Braun, F., Kohz, A., and Schubert, K. (1986). *Anrededforschung: kommentierte Bibliographie zur Soziolinguistik der Anrede*. Tübingen: Narr

Busel, V.T. (ed.) (2005). *Velykij tлумачnyj slovnyk suchasnoji ukrajins'koji movy* [Big definition dictionary of modern Ukrainian]. Kyjiv: Irpin', 1728 p. (in Ukrainian)

Castaceda, H.-N. (1979). On the philosophical foundations of the theory of communication: reference. *Contemporary perspectives in the philosophy of language*. Minneapolis: U. of Minnesota, 125–146.

Clark, H., and Wilkers-Gibbs, D. (1986). Referring as a collaborative process. *Cognition*, 22 (1), 1–39.

Downing, P. (1996). Proper names as a referential option in English conversation. *Studies in Anaphora*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins, 95–144.

Drosdowski, D. (ed.) (1976). *Duden. Das große Wörterbuch der deutschen Sprache in 6 Bd. Bd. 1 (A-Ci)*. Mannheim, Wien, Zürich: Dudenverlag, 2992 p.

Enfield, N.J. (2012). Reference in Conversation. *The Handbook of Conversation Analysis*. Malden, MA: Wiley-Blackwell, 433–454.

Ford, C. and Fox, B. (1996). Interactional motivations for reference formulation: He had. This guy had a beautiful, thirty-two Olds. *Studies in Anaphora*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins, 145–168.

Golato, A. (2013). Reparaturen von Personenreferenz. *Zeitschrift für deutsche Sprache. Themenheft. Internationale Linguistik des Verstehens. 41. Jahrgang, 1. Quartal*, 31–51.

Haase, M. (1995). *Respekt. Die Grammatikalisierung von Höflichkeit*. Unterschleißheim: Lincom Europa.

Hartung, M. (2001). Formen der Adressiertheit der Rede. *Text- und Gesprächslinguistik. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung. 2. Halbband*, Berlin / New York: de Gruyter, 1348–1355.

Jarceva, V.N. (ed.) (1990). *Lingvisticheskiy jenciklopedicheskiy slovar [Lingvistic encyclopedic dictionary]*. Moskow, 682 p. (in Russian)

Keller, R. (1977). Kollokutionäre Sprechakte. *Germanistische Linguistik. Heft 1–2*, 1-50

Kirchhoff, B. (2003). *Schundroman*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch

Kornijko, I.V. (2000). Apeliatyvni zajmennyky du / ihr ta Sie iak pragmatychni pokaznyky zvernennosti (na materialy suchasnoho nimec'kogo movlennia) [Pronouns of address du / ihr and Sie as pragmatic addressing markers (based on modern German-speaking discourse)]. *Visnyk KLU – reporter of KLU*, 3 (1), 116-121. (in Ukrainian)

Kretzenbacher, H. L. (2010). «Man ordnet ja bestimmte Leute irgendwo für sich ...». Anrede und soziale Deixis. *Deutsche Sprache*, 38, 1-18.

Kühn, P. (1995). *Mehrfachadressierung. Untersuchungen zur adressatenspezifischen Polyvalenz sprachlichen Handelns*. Tübingen: Niemeyer

Lerner, G.H. (1996). On the “semi-permeable” character of grammatical units in conversation: Conditional entry into the turn space of another speaker. *Interaction and Grammar*. Cambridge: CUP, 238–276.

Lerner, G.H., Bolden, G., Mandelbaum, J., and Hepburn, A. (2012). Reference Recalibration Repairs: Adjusting the Precision of Formulations for the Task at Hand.

- Research on Language and Social Interaction*, 45(2), 191-212.
- Link, C. (2005). *Der fremde Gast*. München: Wilhelm Goldmann
- Polonskij, A.V. (1992). *Kategoriya adresatnosti v sovremennom polskom yazyke. Avtoreferat kand. filol nauk. [Addressing category in modern Polish – Thesis Phd diss.]*. St. Petersburg, 18 p. (in Russian)
- Romanova, N.L. (1996). *Iazykovye sredstva vyrazheniia adresovannosti v nauchnom i khudozhestvennom tekstakh (na materialii nemeckogo iazyka). Avtoreferat kand. filol. nauk [Linguistic addressing instruments in scientific and fictional text (based on German language) – Thesis Phd diss.]*. St. Petersburg, 14 p. (in Russian)
- Sacks, H. and Schegloff, E.A. (1979). Two Preferences in the Organization of Reference to Persons in Conversation and Their Interaction. *Everyday Language: Studies in Ethnomethodology*. New York: Irvington, 15-21.
- Schünemann, C. (2004). *Der Frisör*. Zürich: Diogenes
- Shmel'jov, A.D. (2012). Paradoxy adresacii [Addressing paradoxes]. *Logicheskij analiz iazyka. Adresacija diskursa – Logical language analysis. Discourse addressing*. Moscow: Indrik, 135-148. (in Russian)
- Stepanov, J.S. (1994). Prostranstva i miry – „novyj”, voobrazhaemyj”, mentalnyj” i prochie [Spaces and worlds - „new” „imaginary”, „mental” and others]. *Filosofija iazyka: v granitsakh i vne granic – Philosophy of language – within and outboard*, 2, 176 p. (in Russian)
- Stivers, T. (2007). Alternative recognitional in person reference. *Person reference in interaction: Linguistic, cultural, and social perspectives*. Cambridge: CUP, 73-96.
- Suter, M. (2010). *Der Koch*. Zürich: Diogenes
- Vater, H. (2005). *Referenz*. München: Wilhelm Fink
- Vorobjeva, O.P. (1993). *Lingvisticheskie aspekty adresovannosti khudozhestvennogo teksta. Diss. dokt. philol. nauk [Linguistic aspects of fictional text addressing. Dr. philol. sci. diss.]*. Moscow, 382 p. (in Russian)

УДК 811.111'42:791

**РОЛЬ НЕВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ КОМУНІКАЦІЇ
У ВТІЛЕННІ СТРАТЕГІЇ НЕЗГОДИ
В КОНФЛІКТНИХ КОМУНІКАТИВНИХ АКТАХ
(на матеріалі англомовного кінодискурсу)**

О.В. Рыбакова (Харків)

У статті представлені результати аналізу впливу невербальних засобів комунікації на вираження стратегії незгоди. У конфліктних комунікативних актах незгоди використовуються кінесичні, просодичні та проксемічні засоби невербальної комунікації. Ці невербальні комунікативні засоби підсилюють негативність емоцій у комунікативних актах незгоди та передають змістові характеристики комунікативних ходів комунікантів. Невербальні засоби комунікації можуть вживатись комунікантом як окремо від вербального вираження незгоди, так і супроводжувати його.

Ключові слова: засоби невербальної комунікації, конфліктний комунікативний акт, комунікативна стратегія незгоди.

Рыбакова Е.В. Роль невербальных средств коммуникации в воплощении стратегии несогласия в конфликтных коммуникативных актах (на материале англоязычного кинодискурса). В статье представлены результаты анализа влияния невербальных средств коммуникации на выражение стратегии несогласия. В конфликтных коммуникативных актах несогласия используются кинесические, просодические и проксемические средства невербальной коммуникации. Данные невербальные коммуникативные факторы усиливают негативность эмоций в коммуникативных актах несогласия и передают смысловые характеристики коммуникативных ходов коммуникантов. Невербальные средства коммуникации могут использоваться коммуникантом как отдельно от вербального выражения несогласия, так и сопровождать его.

Ключевые слова: средства невербальной коммуникации, конфликтный коммуникативный акт, коммуникативная стратегия несогласия.

Rybakova O.V. The role of non-verbal means of communication in implementing the strategy of disagreement in conflict communicative acts (based on the American cinema discourse). The article presents the results of analysis of the impact of non-verbal communication on the implementation of the disagreement strategy. In conflict communicative acts of disagreement kinesic, prosodic and proxemic means of nonverbal communication are used. These non-verbal means of communication reinforce the negative emotions in communicative acts of disagreement and reproduce semantic characteristics of the speaker's communicative acts. These non-verbal means of communication may be used separately from the speaker's verbal dissent, but also they can accompany it.

Key words: conflictive act of communication, communicative strategy of disagreement, non-verbal means of communication.

Мета статі полягає в описі впливу невербальних засобів комунікації на вираження стратегії незгоди у конфліктних комунікативних актах незгоди (далі КА) в англомовному дискурсі, змодельованому а англомовних кінофільмах.

Об'єктом дослідження є комунікативні акти, які містять невербальні комунікативні засоби,

а предметом – взаємодія невербальних засобів комунікації з вербальним вираженням незгоди.

Актуальність цього дослідження визначається необхідністю вивчення конфронтаційних комунікативних стратегій з ціллю гармонізації процесу комунікації.

Новизна цієї статті зумовлюється вивченням

реалізації стратегії незгоди з огляду на усі контекстуальні параметри КА, що передбачає і врахування невербальних комунікативних засобів.

Матеріалом для положень та висновків, викладених у статті, слугують 700 КА незгоди (490 гетерогенних та 210 гомогенних), вилучених із 22 англомовних кінофільмів.

Комунікацію трактуємо як інтерактивну між-суб'єктну діяльність (як вербальну, так і невербальну), змістом якої є встановлення спільних орієнтирів у життєвому просторі на підґрунті вироблення спільних смислів [1, с. 35].

Інструментом аналізу є комунікативна стратегія, яку ми тлумачимо, як комунікативний намір мовця, сформований на підставі використання суспільного досвіду для власних індивідуальних потреб і бажань; оцінювання наміру для досягнення бажаних соціально значущих цілей спілкування в його конкретний момент; реалізацію наміру і осмислення цієї реалізації усіма суб'єктами комунікативної діяльності [4, с. 107]. Реалізація комунікативного наміру здійснюється як вербальними, так і невербальними засобами.

У випадку стратегії незгоди комунікативний намір мовця полягає у висловленні думки стосовно певної сутності, дії чи ситуації, яка розходиться з думкою співбесідника. Власна думка формується на основі операції оцінювання, тобто комуніканти по-різному оцінюють певну сутність чи ситуацію в цілому й відтак виникає певний конфлікт поглядів стосовно одного і того самого об'єкта оцінки.

Одиницею аналізу комунікативної стратегії незгоди є комунікативний акт (КА) незгоди, який ми розуміємо як фрагмент комунікативної взаємодії, що включає висловлення певної комунікативної мети (у нашому випадку – незгоди), а також усі параметри лінгвального та екстралінгвального контексту (перцептивного і психічного (когнітивного, афективного, волітивного)), які впливають на інтерпретацію висловлення, стаючи частиною перцептивно-когнітивно-афективного досвіду інтерпретатора [2, с. 81–82].

Конфліктні КА незгоди мають місце у випадку конфлікту інтересів між співрозмовниками, що провокує ворожий настрій комунікантів та відображається на виборі як вербальних, так і невербальних засобів комунікації.

У фокусі цієї статті є вплив невербальних засобів комунікації на вираження незгоди. До невербальних засобів комунікації відносимо набір компонентів немовного характеру, які мовець створює в результаті фізичної (а саме жестово-рухової та голосової) діяльності під час комунікації та використовує поряд із вербальними засобами через набуття ними комунікативної значущості в процесі спілкування [3, с. 14]. Підставою для висновків слугував інтерпретаційний аналіз невербальної поведінки учасників комунікативних актів незгоди.

За даними нашого дослідження, для конфліктних КА незгоди найбільш характерними є три групи засобів невербальної комунікації: кінесичні, просодичні та проксемічні.

1. Найбільш поширеними є кінесичні засоби: вони мають місце у 91,4 % від загальної кількості конфліктних КА незгоди й переважно супроводжують вербальні комунікативні ходи. Кінесичні засоби невербальної комунікації включають:

А. Міміку обличчя комуніканта (спостерігається в 87,5 % конфліктних КА незгоди), яка може бути статичною чи динамічною. Статична міміка обличчя є показником намагання приховати від співрозмовника почуття чи реальні інтенції щодо розгортання КА. Динамічна міміка обличчя демонструє переживання та допомагає детальніше розібратись у настрої комуніканта. Наприклад, гнів провокує зближення брів до перенісся, стискання губ, появу вертикальних складок на лобі. Здивування проявляється у розширенні форми очей та підйманні брів догори. У більшості випадків в конфліктних КА з огляду на емоційність ситуації співрозмовники демонструють динамічну міміку обличчя.

Б. Жестикуляцію (76,6 %). Жести руками можуть бути направлені до співрозмовника, що є проявом намагання переконати його, або мати різноспрямований характер, що є сигналом гніву та палкого бажанням відстояти свою точку зору. Також треба зауважити, що від емоційного настрою комуніканта залежить імпульсивність жестикуляції руками. Чим сильніше гнівається та переймається один із співрозмовників, тим ширшими та різкішими будуть його жести. Також до жестів відносимо кивки головою (позитивні чи негативні), які можуть бути свідомими (спеціально вжитими на підтверд-

ження чи заперечення думки) чи несвідомими (неконтрольованими, вжитими через емоційний імпульс підсвідомості).

В. *Контакт очима* (14 %). Така невербальна поведінка свідчить про намагання комунікантів домінувати в інтеракції: жоден з них не хоче відступити від поставленої мети та прийняти точку зору співрозмовника. Намагання переконати опонента тут виявляється через довгий невідривний погляд один на одного.

Як правило, кінесичні засоби невербальної комунікації проявляються комплексно. Емоційна жестикуляція поєднується з виразною мімікою обличчя, що робить висловлення більш зрозумілим. Наприклад у наступному КА невербальні засоби комунікації підсилюють вербально виражену незгоду:

Phoebe: *Wait! But Ross if they don't get along then you should smooth things over. Make them be friends.*

Ross: *Phoebe, you can't force kids to be friends.*

Phoebe: *Sure you can! Give them some blocks, put them in a playpen!*

Ross: *Playpen?! Ben's seven!* (Friends, season 8)

КА відбувається між чоловіком та жінкою, які знаходяться у дружніх стосунках. Фібі дізнається, що син її улюбленого музиканта вчиться у тій самій школі, що і син Росса. У неї з'являється план, як познайомитись з улюбленим музикантом та потрапити до нього на концерт – подружити двох дітей. Росс висловлює думку про те, що дітей неможливо штучно змусити дружити, якщо вони самі цього не захочуть. Вербально незгода Фібі виражається вербальною емотемою, що передає впевненість в можливості реалізації задуманого, не підкріплену ніякими аргументами. Невербально незгода підсилюється кінесично: Фібі широко відкриває очі та стверджувально киває головою, що показує її впевненість у своїх словах. Така емоційна поведінка передається і Россу, який жестикулює руками й виразно демонструє неприйняття думки співрозмовника мімікою обличчя – широко відкрити очі та підняті дотори брови.

2. *Просодичні засоби* невербальної комунікації виражаються в інтонації, тоні голосу та темпі мовлення. Їх кількісний показник дорівнює 72,8 %, що є меншим за кінесичні чинники, але також до-

статньо численним. Просодичні чинники, як і кінесичні, супроводжують вербальні комунікативні ходи. Вони показують реальні інтенції комунікантів, їх правдиву реакцію на попередній вислів співрозмовника. Вони можуть як підсилювати зміст висловлення, так і сигналізувати про те, що це висловлення потрібно тлумачити в іншому смислі, який суперечить змісту вербального повідомлення.

Основні компоненти даного засобу комунікації, які були виявлені в процесі аналізу, включають:

А. *Підвищення тону голосу*, що має місце практично в усіх конфліктних КА. Така невербальна поведінка комуніканта пов'язана з його емоційним настроєм, часто гнівом та намаганням домінувати в інтеракції, що витікає безпосередньо з конфліктності ситуації. Підвищення тону голосу часто супроводжується різкою вимовою слів та словосполучень.

Б. *Прискорення темпу мовлення* (25,5 %). Комунікант починає говорити швидше, нібито переймається, щоб встигнути висловити свою думку до того, як опонент його перерве. Як наслідок, у комунікантів не завжди є час логічно обміркувати слова, потрібні для висловлення думки, подекуди вони говорять те, що перше приходить на ум. Наприклад:

Mitch: *Dude, you are like the worst husband ever.*

Dave: *I have a lot on my plate right now, man! You have no idea!*

Mitch: *Okay, look, calm down: I can hold down the fort for one night.*

Dave: *Are you joking? You worked at my job for one day and you almost got arrested! What are you gonna do to my family?!* (Change-Up)

Учасники цього КА незгоди перебувають в екстраординарних обставинах, коли їм довелося помінятися зовнішністю й, відповідно, життєвими обставинами. Тепер Мітч має проводити багато часу з сім'єю Дейва. Думка про це дуже збентежує Дейва, що він і виражає у висловленні незгоди по відношенню до співрозмовника. Вербально незгода виражена окличними та запитальними реченнями, у яких комунікант не тільки виражає невдоволення ситуацією, а і аргументує власні міркування. В аналізованому випадку невербальна просодична поведінка Мітча (впевнений тембр голосу) свідчить про його самовпевненість й неготовність

прислухатися до іншої точки зору. Дейв, навпаки, говорить дуже емоційно, підвищує тон голосу та промовляє слова швидше. Така емоційна невербальна поведінка підсилює вербальну незгоду.

3. Проксемічні чинники є третім видом засобів невербальної комунікації, які були виявлені у процесі обробки емпіричного матеріалу. Проксеміка є кількісно найменш частотним засобом (27 %) у порівнянні з кінесикою та просодикою. Проксемічні засоби комунікації проявляються у КА у двох варіаціях:

А. Супроводжувальні проксемічні ходи, які, як це зрозуміло із назви, супроводжують вербальні ходи і є підсилюючим засобом вираження незгоди. Під час висловлення репліки один з комунікантів змінює дистанцію по відношенню до свого опонента: він може відійти від нього на декілька кроків або, сидячи, відвести корпус тіла назад, що свідчить про намагання відсторонитись від опонента.

Б. Самостійні проксемічні ходи, які, як правило, слідують за вербальним ходом комуніканта. Такі невербальні комунікативні ходи часто виражені збільшенням дистанції між співрозмовниками: один з комунікантів повертається спиною до іншого, й йде геть, незважаючи на репліки співрозмовника, й може зовсім покинути комунікативну зону, перервавши КА.

У конфліктних КА самостійні невербальні комунікативні ходи були виявлені здебільше серед проксемічних засобів невербальної комунікації. Наприклад:

House: *We have an epidemic!* [Cuddy stops from going out the door and turns to House.]

Cuddy: *Two sick babies is very sad, but it doesn't prove an epidemic.* [She leaves. House is left alone in her office.] (House M.D., season 1)

Наведений КА відбувається у гендерно гетерогенній парі, між двома колегами по роботі. Доктор Хаус вважає, що в лікарні епідемія. Доктор Хадді з ним не погоджується. Вона впевнена, що має рацію, адже наявність лише двох хворих дітей ще не означає епідемії. Вербально виражена незгода супроводжується підсилюючими конфліктність невербальними елементами комунікації: Каді повертається до співрозмовника спиною і збільшує дистанцію між собою та співрозмовником, виходячи з кімнати й відтак перериваючи КА.

У деяких випадках саме невербальні засоби комунікації дозволяють зрозуміти рівень конфліктності ситуації. Наприклад:

Angela: *Why don't you want us to know that you're actually our boss?*

Hodgins: *I don't want to be anybody's boss. I never did. Please respect that.* (Bones, season 1)

Цей гендерно гетерогенний КА відбувається між двома друзями та водночас колегами по роботі. Анжела випадково дізнається, що Ходгінс є власником їх дослідницького інституту, тобто фактично їх босом, й вважає, що йому потрібно сказати про це іншим співробітникам. Ходгінс принципово не хоче, щоб хтось дізнався про цей факт, він бажає працювати на рівних з своїми колегами, й, відповідно, не погоджується із думкою Анжели. Наскільки конфліктною для Ходгінса є ця ситуація можна судити лише з його невербальної поведінки, яка вказує на його нервовий стан. У КА наявні просодичні засоби (він говорить різким та підвищеним тоном голосу), кінесичні (очі широко відкриті та комунікант невідривно дивиться на співрозмовника) та проксемічні (комунікант зменшує дистанцію по відношенню до опонента, нахиляється до неї).

У наступному КА невербальні засоби комунікації суперечать змісту вербального комунікативного ходу.

Pete: *I can't lend you any more money.*

Larry: *No, that's a bad idea. That's not the way to cut back. I have three children, here.*

Pete: *What about Claire? Why can't she get a job?*

Larry: *Claire takes care of your brothers. What do you want her to do? If she goes to work, then I've got to hire somebody.*

Pete: *Well you've got to figure something out because I can't do it.*

Larry: *Okay, fine.* [Larry stands up and walks outside. Pete follows]. (This is 40)

КА відбувається між батьком та сином. Син, який довгий час фінансово підтримував батька і всю його родину, повідомляє про негативні зміни в його фінансовому становищі й виражає думку, що настав час батьку самому піклуватися про себе і свою родину. Наприкінці КА батько вербально виражає згоду з думкою співрозмовника (*Okay, fine*), але невербальна поведінка свідчить про не-

згоду й конфліктність ситуації. Незгода виражається кінесичними (байдужий вираз обличчя, статична міміка) та проксемічними засобами комунікації (збільшення дистанції між співрозмовниками, батько відходить від співрозмовника та покидає комунікативну зону).

Отже, невербальні засоби комунікації допомагають нам зрозуміти реальні почуття та інтенції комунікантів в конфліктних КА незгоди. Невербальні комунікативні ходи можуть супроводжувати вербальні ходи або бути самостійними. Щодо змістового аспекту, невербаліка може підсилювати зміст вербального висловлення або заперечувати його. Для конфліктних КА найбільш характерними є кінесичні засоби невербальної комунікації, за якими за чисельністю слідує просодичні та проксемічні. Як правило, кінесичні, просодичні та проксемічні засоби взаємодіють у ході розгортання КА незгоди, акцентуючи конфліктність ситуації та емоційний стан комунікантів.

Перспективу дослідження вбачаємо у вивченні впливу невербальних засобів комунікації на реалізацію стратегії незгоди при неконфліктних стосунках комунікантів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мартинюк А.П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики / А.П. Мартинюк. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2011. – 196 с. 2. Мартинюк А.П. Стратегія як базовий інструмент когнітивного аналізу комунікації / А.П. Мартинюк // Записки з романо-германської філології. – 2015. – Вип. 1(34). – С. 80–90. 3. Солощук Л.В. Взаємодія вербальних і невербальних компонентів комунікації у сучасному англomовному дискурсі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Солощук Л.В. – Х., 2009. – 42 с. 4. Фролова І.Є. Стратегія конфронтації в англomовному дискурсі : [монографія] / І.Є. Фролова. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009. – 344 с. 5. *Bones*, season 1. [Електронний ресурс]. – Режим

доступу : <http://bonestv.pbworks.com/w/page/10717822/Episode%20Transcripts> 6. *Change-Up*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imsdb.com/scripts/Change-Up, The.html> 7. *Friends*, season 8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.livesinabox.com/friends/scripts.shtml> 8. *House M.D.*, season 1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://clinic-duty.livejournal.com/12225.html> 9. *This is 40*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imsdb.com/scripts/This-is-40.html>

REFERENCES

Bones, season 1. [Scripts]. Available at: <http://bonestv.pbworks.com/w/page/10717822/Episode%20Transcripts>.
Change-Up. [Scripts]. Available at: <http://www.imsdb.com/scripts/Change-Up,-The.html>.
Friends, season 8. [Scripts]. Available at: <http://www.livesinabox.com/friends/scripts.shtml>.
Frolova, I.Y. (2009). *Strategija konfrontacii v anglomovnomu diskursi. Monografija. [Confrontation strategy in English discourse. Monograph]*. Kharkiv. 344 p. (in Ukrainian)
House M.D., season 1. [Scripts]. Available at: <http://clinicduty.livejournal.com/12225.html>.
Martyniuk, A.P. (2011). *Slovník osnovnih terminiv kognitivno-diskursivnoji lingvistiki [A dictionary of the main terms of the cognitive and discursive linguistics]*. Kharkiv: HNU imeni V.N. Karazina Publ. (in Ukrainian)
Martyniuk, A.P. (2015). *Strategija kak basovij instrument kognitivnogo analiza komunikacii [Strategy as a basic instrument of cognitive analysis of communication]*. *Zapisky z romano-germanskoji filologii – The notes of the romance and germanic philology*, 1(34), 80-90. (in Russian)
Soloshhuk, L.V. (2009). *Vzajemodija verbal'nih i neverbal'nih komponentiv komunikacii u suchasnomu anglomovnomu diskursi. Avtoref. dis. dokt. filol. nauk [The interaction of verbal and non-verbal communication components in modern English discourse. Dr. philol. sci. diss.]*. Kharkiv. 42 p. (in Ukrainian)
This is 40. [Scripts]. Available at: <http://www.imsdb.com/scripts/This-is-40.html>.

**ЗАСОБИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ
ФРАГМЕНТІВ РЕЛІГІЙНИХ ЗНАНЬ
В ІСПАНОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ**

І.А. Сидоренко (Київ)

У статті проведено дослідження засобів вираження моделей релігійних знань в іспаномовному художньому дискурсі. Розглянуто техніки потоку свідомості, внутрішнього мовлення та невласне прямої мови. Показано процес художньої комунікації як значуще явище, який за допомогою своїх засобів виразності впливає на адресата, характеризується художньою мовою відтворення дійсності і таким чином, використовуючи свою знакову систему, передає художню інформацію.

Ключові слова: внутрішнє мовлення, невласне пряма мова, потік свідомості, релігійне знання.

Сидоренко И.А. Способы репрезентации фрагментов религиозных знаний в испаноязычном художественном дискурсе. В статье проведено исследование средств выражения моделей религиозных знаний в испаноязычном художественном дискурсе. Рассмотрены техники потока сознания, внутренней речи и несобственно прямой речи. Показан процесс художественной коммуникации как значимое явление, который с помощью своих средств выразительности влияет на адресата, характеризуется художественным языком воспроизведения действительности и таким образом, используя свою знаковую систему, передает художественную информацию.

Ключевые слова: внутренняя речь, несобственно прямая речь, поток сознания, религиозное знание.

Sidorenko I.A. Methods of representation of fragments of religious knowledge in Spanish artistic discourse. This article presents research of the expression patterns of religious knowledge in Spanish artistic discourse. Techniques of stream of consciousness, inner speech and improper direct speech are investigated. Process of artistic communication as an important phenomenon is shown. With the help of its means of expression it affects the addressee, with it is characterized by artistic language reproduction of reality, and thus using its sign system transmits artistic information.

Key words: improper direct speech, inner speech, religious knowledge, stream of consciousness.

Теперішній етап розвитку наукової думки знаменується перенесенням фокусу уваги мовознавців із системи мови на мовленнєву діяльність людини та її комунікативне самовираження. Активно обговорюється питання мовленнєвих кодів та одиниць в їх комунікативному, когнітивному, прагматичному вимірах, що в свою чергу підсилило і актуалізувало інтерес до дослідження художнього тексту не тільки з позиції адресата, а й адресанта і стало об'єктом цього дослідження.

Дослідженням питання засобів вираження релігійних знань та адресованості художнього тексту займалися багато науковців, серед них Ю. Лотман, Д. Лихачев, М. Бахтін, В. Жидкова, Б. Ахлібінський, В. Сидоренко. Як зазначає дослідник Р. Лапеса,

сучасний стан релігійної свідомості неможливо розглядати поза історією [11], адже історичні процеси наклали відбиток на менталітет іспанського народу, що відчутно у рефлексіях літературного персонажа, описаного автором через техніку потоку свідомості, маючи намір викликати певні почуття та роздуми в адресанта від прочитаного, що конституювалося у предмет наукового пошуку цієї статті.

Метою цього дослідження є виявлення засобів впливу на адресата, а об'єктом є техніки потоку свідомості, внутрішнього мовлення та невласне прямої мови. Як матеріал дослідження ми використали художні твори іспаномовних авторів, а саме Б. Гальдоса, А. Матуте, А. Уссіа, Х. Гіронелла, Р. Фішера, М. Вальєхо-Нахера.

Процес художньої комунікації є значущим явищем, який за допомогою своїх засобів виразності впливає на адресата, характеризується художньою мовою відтворення дійсності і певною мірою транслює художню інформацію за допомогою своєї знакової системи.

Використання соціально значущих символів в комунікації в значній мірі формує її структуру як соціальної системи. Сучасні дослідники виділяють у самостійну царину досліджень – літературу як вербальну комунікаційну систему. Дослідники зазначають, що порівняння комунікаційних систем в плані їх соціальної значущості показує, що жодній з них не можна надати перевагу, оскільки кожна виражає соціально значущі компоненти інформації своїми специфічними засобами у відповідності із своїм комунікативним призначенням. Завдяки своїй узагальнюючій та дієвій силі зростає соціальна значущість і комунікаційних систем як механізму впливу на суспільство та людей.

Д. Лихачов у поняття системи літератури відносить зв'язок літератури з іншими галузями культури: релігією, суспільною думкою, наукою, мистецтвом та ін. І що найважливіше, до системи літератури входить її ставлення до подій в історії, співвідношення з якою складає найістотнішу частину системи [5, с. 45]. Як зазначає Б. Серебреников, саме в літературному тексті створюються експресивно-образні стилістичні контексти, на які накладаються, як правило, емоційно-оцінні контексти [7, с. 103]. На думку Ю. Лотмана, художній текст є набором естетичних, релігійних, філософських і моральних поглядів автора та його посилань у світ через систему знаків та повідомлень [6].

Через історичні процеси та переломні моменти, які зазнала Іспанія, іспанське релігійне життя представлено системою понять, де присутні відданість, зрада, смирення, простота і прагнення багатства, аскетизм і розпусні звички.

Іспанська віра характеризується ще й особливим запалом, і хоча є глибока повага до образу Ісуса Христа, тим не менше зустрічаємо і різні індивідуальні трактування релігійності. Так, у творі А. Усія «Lo que Dios ha unido que no lo separe mamá» («Що Господь з'єднав, хай не розлучить мати») [17] образ матері виступає певним символом християнства. Він дуже багатогранний, як

і сама християнська віра, і любов перемішується з ненавистю, образами та претензіями. Такі емоції ми зустрічаємо у фрагменті:

¿Qué más da! De tener permiso, ella jamás se fijaría en mí como hombre. Lo que me duele es lo del permiso, lo de la autorización. ¿Quién es Mamá para obligarme a nada? Y si me obliga, ¿por qué vive tanto? Si soy como soy, si tengo a mis sesenta años estos ramalazos nuevos de hombre posible, es porque Mamá no me ha dejado ser de mi edad nunca en la vida. De haberlo sido, lo de Marisol sería una degeneración. Pero como jamás fui joven, ni estudiante, ni libre, ahora me siento atrapado por una obsesión recién nacida que me vuelve loco. Por eso, cuando Tomás me dice «a usted se le cae la baba con la niña, señor marqués», yo bajo la cabeza, murmuro algo y me callo. Me callo porque no puedo darle la razón, que la tiene del todo [17, с. 19].

Всі ці парадоксальні явища спочатку присутні у зовнішньому світі, а вже згодом переходять у літературний твір і викликають певні рефлексії. В іспанській католицькій традиції є тенденція до показної розкоші, що збереглася з давніх часів. Так, процесії страсного тижня можна назвати справжнім витвором мистецтва. І хоча процесії показують страждання і смирення, тим не менше вони часто мають багате оздоблення. Образ Богородиці завжди доповнюється вишуканими елементами, як дорогі мережива, прикраси тощо [12].

Збережені документи показують подвійну мораль католицької церкви, де єпископи жили багатше аристократів і не дотримувались того, що самі проповідували.

Посилаючись на такі історичні довідки не дивно, що автори ХХ століття часто ставлять питання, чи існує Господь? Свої рефлексії вони передають через персонаж техніками потоку свідомості, внутрішнього мовлення, невласне прямої мови тощо. Так, М. Вальехо-Нахера чи не найглибше піднімає питання релігійності та християнства. У творі «Cielo e infierno: verdades de Dios» («Небо та пекло – правда Господа») [15] через головних героїв піднімає питання раю та пекла, дуже часті розмірковування чи це не шарлатанство та обман.

У творі «De María a María» («Від Марії до Марії») [16] персонажі ще глибше розмірковують про Діву Марію і чи була вона насправді. Якщо вона була та є, то як вона діє? Адресат наштовхує на думку надприродної присутності Божої Матері в кожному з нас.

Для дослідження художніх текстів варто розглянути компоненти комунікативного акту, де суттю його прагматичної структури визнаються локутивний, іллокутивний та перлокутивний чинники. Локуція є лінгвістично структурованою оболонкою комунікативного акту, формою вираження змісту висловлення. Іллокуція і перлокуція стосуються лінгвістично неструктурованих чинників. Іллокуція виступає як внутрішня мета комунікативного акту, характеризується наявністю іллокутивної сили та є втіленням пропозиціонального змісту висловлювання [4, с. 287], тобто вказує на те, у якому сенсі цей зміст використовується і з яким саме типом дії його слід пов'язувати. Доцільно вважати, що іллокуція вказує спрямованість комунікації, є певною інтенцією адресанта. А перлокуція у свою чергу є зовнішньою метою комунікативного акту, а точніше – його посткомунікативним ефектом, який характеризується в епістемічних вимірах, оскільки спричиняє прямі або непрямі зміни у свідомості адресата, у думках, почуттях і поведінці та оцінюється на основі тих наслідків, які він викликає [1].

Більш детально це питання розглядав В. Шмід [8], який детально виокремлює три типи адресантів та відповідно адресатів, а саме, реальний автор – реальний читач, абстрактний (імпліцитний) автор – абстрактний (імпліцитний) читач та фіктивний автор – фіктивний читач.

Абстрактний автор не є конкретною особою. Він існує в творі не експліцитно, а тільки імпліцитно, віртуально, на основі творчих слідів і потребує конкретизації з боку читача. М. Бахтін [1] зазначає, що будь-яке висловлювання має свого автора, якого ми чуємо в самому висловлюванні як творця його.

Абстрактний автор сприймається як творець цілісного тексту, а текст як єдиний комунікативний акт. Абстрактний автор є суб'єктом творчих актів.

Абстрактний читач вступає в процес інтеракції з абстрактним автором. Його ще можна назвати

атрибутом абстрактного автора. Розглянемо детальніше роль абстрактного читача, який є адресатом тексту як комунікативного акту. Абстрактний читач як і абстрактний автор є результатом реконструкції, але реконструює абстрактного читача не реальний конкретний автор, а абстрактний автор, поєднаний з реальним читачем.

Абстрактний автор використовує різні техніки для досягнення іллокутивної та перлокутивної мети. Серед технік, які використовуються для передачі релігійних знань у художньому тексті, ми виділили потік свідомості, внутрішнє мовлення та невласне пряму мову. Потік свідомості – це несвоєрідна інтерпретація і трансляція передмовної суб'єктивної дійсності: неказаних відчуттів, прихованих переживань і думок, нецензурованих асоціацій. Інтерпретація потоку свідомості полягає не лише у техніці передачі мовлення персонажа, але й як прийом конструювання тексту. Логіка розширення тлумачення цього терміна у літературознавстві проста: у творах із активним гомодієгетичним наратором потік свідомості природно стає основним способом організації тексту. Гейм Келлев (Haim Callev) говорить про метафоричне й часте використання терміна у різних термінологічних системах, зокрема літературознавчій, протиставляючи при цьому потік свідомості внутрішньому монологу й зазначаючи, що в аналізі текстів він «є більш відповідним, ніж внутрішній монолог (*monolog interieur*)» [9].

Як бачимо, саме концепція свідомості Вільяма Джеймса та Зігмунда Фрейда вплинула на формування техніки «потіку свідомості», ознаками якої є асоціативність та сінестетичність.

Як приклад цієї техніки можна навести уривок з твору А. Усія «Що Господь з'єднав, хай не розлучить мати» [17].

Ni entiendo ni me interesa la política. Esto es un reino independiente, con una reina madre que manda, un rey que se deja mandar, un religioso que sólo piensa en comer, y unos habitantes que viven sin problemas graves... Nadie como yo la sirve, la viste, le cuida la ropa y mantiene en perfecto estado de conservación su colección de solideos papales. Paso por las memorias del marqués muy por encima, pero la soterra también es parte de la historia [17].

Глибокі переживання та роздуми на релігійну тематику видно в уривку:

Esto no se lo perdono a mi madre, por mucho que la quiera, que ya no sé si la quiero. Madre sólo hay una, pero en mi caso parece que son veinte al unísono. Quemazón grande en el alma y en el cuerpo, muy especialmente en la parte afectada. Lo de hacer pipí, una heroicidad. Y lo peor, la obligación de mantener el tipo, de no sucumbir ante el dolor, de llevar el empaque hasta el último rincón de la resistencia [17, с. 19].

Глибше зазирнути у внутрішній світ героя можемо, прочитавши такі рядки:

Gangrena en el alma. Dolor agudísimo en mi corazón. Que Marisol me haya engañado con un individuo llamado Lorenzo Fajardo me subleva la dignidad. Yo sabía que algo había por allí, pero no que llevara tres años encamándose con un futuro arquitecto desaprensivo y lujurioso. Por supuesto que cumpliré mi palabra, y seguirá recibiendo lo mismo que hasta ahora. Pero me ha dolido mucho su sinceridad. Puede ser que todo pertenezca a la mentira, y que lo haya dicho en un ataque de celos e iracundia. La verdad es que la sigo queriendo, pero no como a Marsa. Mi alondra tiene más mundo, y no me hace sentirme como un depredador de jovencitas. Lo que más me molesta es que crea que me ha vencido la voluntad de Mamá. No sabe lo que ha ocurrido. Bueno, qué importa ya si todo el jamón se ha vendido [17, с. 73].

Як бачимо, зовнішні події переносяться у внутрішній світ і спричинюють глибокі переживання, показують багатогранність героя і тим самим реалізують мету перлокуції в адресанта.

Una hora después, la ciudad quedó ocupada. Todo funcionó con precisión matemática. Tropa, guardia civil y paisanos. ... A medida que la ciudad despertaba, se iba dando cuenta de lo que ocurría... ¡Dios mío, la suerte estaba echada! Algunos se alegraban francamente, otros lo consideraban una canallada. Más de una docena miraban a los paisanos voluntarios y se decían: «Yo debí hacer otro tanto» [10, с. 351].

Не завжди легко вловити думку персонажа, оскільки вона часто міняється, нема певної струк-

тури. Зрештою, процес мислення є саме таким.

...Un tornillo, otro, otro, todos iguales... Ningún obrero ejecutaba una obra entera, sino piezas sueltas. Como si las madres parieran a los hijos una un brazo, otra la pierna, otra la cabeza. Aunque luego todas las piezas casaran, ¿qué? Ya no sería el hijo. ¡En fin! Todo aquello no importaba. Lo importante era ser hombre, avanzar. Avanzar era lo que él hacía. Adelante en la carrera. Ahora pasaría quince días soñando... Luego, otra vez la realidad. Y en cuanto al amor... la verdad es que entendía muy poco... Un cuello de cisne, una Dama de Honor... Si bien ahora, de repente, no sabía lo que le había ocurrido. Llegó un balón azul, por vía marítima, y ¡zas! parecía que le había hinchado el corazón [10, с. 202].

Зміну думок також видно у наведеному нижче фрагменті, де розмірковування про буденні речі переходять у рефлексії над церковними, історичними та релігійними подіями:

Para llevar... como si dijéramos la contabilidad de todo esto, los católicos viven organizados en una comunidad llamada Iglesia —volvió a señalar los campanarios del pueblo— con un jefe que es el Papa, en Roma, y representantes en todas partes, que son los obispos, sacerdotes, etcétera... Los católicos afirman que Cristo, fundador de nuestra era, que trajo al mundo una doctrina revolucionaria basada en la caridad, era hijo de Dios y que instituyó primer Papa a uno de sus discípulos, a Pedro, al decirle: «Tú eres Pedro y sobre esta piedra edificaré Mi iglesia». Desde entonces ha habido Papas, con la misión de conservar la unidad de la doctrina [10, с. 205].

Також, часто використовуваною технікою є внутрішнє мовлення. Маючи свою особисту тематичну лінію, внутрішній монолог виходить із загального ланцюга подій, перериває його і цим гальмує розвиток основного сюжету, оскільки відтворює заглиблення людини у свій внутрішній світ, як це бачимо у фрагменті:

... Mejor que en casa, porque aquí no está Mamá. No quería revelarlo, pero no tengo más remedio. Uso dodotis, de quita y pon, para almohadillar mis partes e impedir roces lacerantes. Carísimos

los dodotis, al menos los de talla grande. Entiendo que nazcan pocos niños, porque con estos precios no hay manera de sacar adelante a una familia numerosa. Llevo gastados un par de paquetes [17, с. 52].

Цю техніку використовували різні автори, що дозволяє стверджувати, що внутрішнє мовлення є засобом репрезентації фрагментів релігійних знань в художньому тексті.

... ¡El mar! El milagro que más impresión le causaba – aparte el de la autorresurrección – era el de Jesús caminando sobre el agua. ¡Qué maravilla! ... se tocaba la vida con la mano... Él conocía... ¡En fin! «Prefería la intensidad a la dispersión.» ¿Dónde estaba la victoria? No se sabía. En cuanto a él, cuando fuera abogado, no defendería sino pleitos perdidos. ¡De veras! Pero los ganaría. Y luego, a viajar... Le gustaría mucho Italia, luego Grecia, Egipto y, naturalmente, Rusia. ¡Los rusos se parecían tanto a la gente que ha nacido en Málaga y, luego, tomando la vida en serio! ¿No le parecía que la guitarra era más profunda que...? [10, с. 202].

Використовуючи техніку внутрішнього мовлення можемо прослідкувати важливі моменти для адресата.

¿Cuántos católicos hay? Según las últimas estadísticas, unos trescientos millones. Hay, pues, trescientos millones de personas en el planeta que profesan una serie determinada de creencias. ¿Cuáles son las principales? Vamos a ver.

«Primero, creen que el Universo – y señaló el sistema planetario— fue creado de la nada por un Ser omnipotente al que llaman Dios. Que este Dios creó también al primer hombre, Adán, al que insufló lo que llaman alma, que consideran inmortal... Quien obre bien y muera en gracia de Dios, salvará su alma y gozará de un cielo eterno; quien peque y muera en pecado, se condenará y sufrirá por toda la eternidad junto al Ángel Malo. Éstas son las creencias principales. Las demás: revelación, Juicio... etcétera... son también importantes, pero las veremos más tarde» [10, с. 205].

Впізнаваною є творчість Марії Вальєхо-Нахера. Ця іспанська письменниця чи не найглибше намагається зазирнути за куліси історичного минулого

Іспанії та подивитися, як це минуле вплинуло і продовжує впливати на сьогодення. Серед використаних технік бачимо невласне пряму мову:

Los laicos tampoco nos libramos, querido lector... Tenemos tendencia a pecar, a juzgarnos... No obstante nunca podemos dudar del amor de Dios hacia ellos, y en realidad hacia todos y cada uno de nosotros... Los sacramentos son solo herramientas (¡poderosísimas!) para poder alcanzar la santidad algún día, y en ellos se percibe fuertemente la presencia del cielo y de Dios [15, с. 35].

За своїм змістом і комунікативним вираженням невласне-пряма мова відрізняється як від авторського мовлення, так і від мови персонажа. Невласне-пряма мова є комбінацією суб'єктних планів автора і персонажа, сполучає ознаки і знаходиться ніби у проміжному положенні: вона включається в авторську мову, але не настільки, щоб злитися з нею; і вона виділяється з неї, але не настільки, щоб стати мовою героя:

¡Y era absolutamente abrumador! ¡Dios mío tanto amor sentí que casi me desmayé! Me quedé anonada, sin recursos, sin respuesta... ¿Qué significaba aquello? [15, с. 79].

У перспективі результати цього дослідження можуть бути використані в курсі когнітивної лінгвістики, лінгвокраїнознавства, а також у подальшому дослідженні присутності фрагментів релігійних знань у художніх текстах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтін М.М. Проблема тексту у лінгвістиці, філології та інших гуманітарних науках / М.М. Бахтін // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. – Л. : Літопис, 1996. – 318 с.
2. Загнітко А.П. Сучасні лінгвістичні теорії / А.П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2006. – 338 с.
3. Карасик В.И. Религиозный дискурс / В.И. Карасик // Языковая личность: проблемы лингвокультурологии и функциональной семантики. – Волгоград, 1999. – С. 5–19.
4. Кобозева И.М. Лингвистическая семантика / И.М. Кобозева. – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – 352 с.
5. Лихачев Д.С. Внутренний мир художественного произведения / Д.С. Лихачев // Вопросы литературы. – 1968. – № 8. – С. 45.
6. Лотман Ю.М. Структура художественного текста / Ю.М. Лотман. – М. : Радуга, 1970. – 271 с.
7. Серебренников Б.А. Языковая

- номинация: виды наименований / Б.А. Серебренников. – М. : Наука, 1977. – 360 с. 8. Шмид В. Нарратология / В. Шмид. – М. : Языки славянской культуры, 2003. – 312 с. 9. Callev H. The Stream of Consciousness in the Films of Alain Resnais [Электронный ресурс] / H. Callev. – Режим доступа : <http://research.haifa.ac.il/~haimc/> 10. Gironella J.M. Los cipreses creen en dios / J.M. Gironella. – Barcelona : Editorial planneta, 1964. – 300 p. 11. Lapesa R. Historia de la lengua española / R. Lapesa. – Madrid : Editorial Gredos, 1981. – 649 p. 12. Llorente J.A. Historia crítica de la Inquisición en España / J.A. Llorente. – T. IV. – Madrid : Hiperión, 1980. – 183 p. 13. Matute A.M. Pecado de omisión // A.M. Matute // Algunos muchachos y otros cuentos ; [Salvat Editores]. – S.A. : Estella, 1972. – 200 p. 14. Ruiz G.L. Hechos pragmáticos del español / L.R. Gurillo. – Alicante : Publicaciones de la Universidad de Alicante, 2000. – 184 p. 15. Vallejo-Nágera M. Cielo e inferno: verdades de Dios / M. Vallejo-Nágera. – Madrid : Libros Libres, 2012. – 338 p. 16. Vallejo-Nágera M. De María a María / M. Vallejo-Nágera. – Madrid : Libros Libres, 2014. – 319 p. 17. Ussía A. Lo que Dios ha unido que no lo separe mamá / A. Ussía. – Barcelona : Ediciones B, 2000. – 111 p.
- REFERENCES**
- Bakhtin, M.M. (1996). Problema tekstu u linhvistytsi, filolohiyi ta inshykh humanitarnykh naukakh [The problem of text in linguistics, philology and other humanities]. *Antolohiya svitovoyi literaturno-krytychnoyi dumky XX st.* – L. : Litopys Publ. (in Ukrainian)
- Callev, H. *The Stream of Consciousness in the Films of Alain Resnais*. Available at: <http://research.haifa.ac.il/~haimc/stream-i.htm>
- Gironella, J.M. (1964). *Los cipreses creen en dios*. Barcelona: Editorial planneta.
- Karasik, V.I. (1999). Religioznyii diskurs [Regional discourse]. *Yazykovaia lichnost: problem lingvokulturologii i funktsyonalnoi semantiki – Linguistic personality: issues of cultural linguistics and functional semantics*. Volgograd, 5-19. (in Russian)
- Kobozeva, I.M. (2000). *Lingvisticheskaia semantika [Linguistic semantics]*. Moscow: Editorial URSS. (in Russian)
- Lapesa, R. (1981). *Historia de la lengua española*. Madrid: Editorial Gredos.
- Lihachev, D.S. (1968). Vnutrenniii mir hudozhestvennogo proizvedeniia [The inner world of art]. *Voprosy literatury – Questions literature*, 8, 45. (in Russian)
- Llorente, J.A. (1980). *Historia critica de la Inquisiciyn en Espaca*. T. IV. Madrid: Hiperiyn.
- Lotman, Y.M. (1970). *Struktura hudozhestvennogo teksta [The structure of the art text]*. Moscow: Raduga. (in Russian)
- Matute, A.M. (1972). Pecado de omisiyn. *Algunos muchachos y otros cuentos*. S.A.: Estella.
- Ruiz, G.L. (2000). *Hechos pragmáticos del español*. Alicante: Publicaciones de la Universidad de Alicante.
- Serebrennikov, B.A. (1977). *Yazykovaia nominatsyia: vidy naimenovaniia [Language nomination. (species names)]*. Moscow: Nauka. (in Russian)
- Shmid, V. (2003). *Narratologiia [Narratology]*. Moscow: Yazyki slavianskoi kulturey. (in Russian)
- Ussía A. (2000). *Lo que Dios ha unido que no lo separe mamá*. Barcelona: Ediciones B.
- Vallejo-Nágera, M. (2012). *Cielo e inferno: verdades de Dios*. Madrid: Libros Libres.
- Vallejo-Nágera, M. (2014). *De María a María*. Madrid: Libros Libres.
- Zahnitko, A.P. (2006). *Suchasni linhvistychni teorii [Modern linguistic theory]*. Donetsk: DonNU, Publ. (in Ukrainian)

**МОВНІ ЗАСОБИ
У КОМУНІКАТИВНИХ СТРАТЕГІЯХ І ТАКТИКАХ,
РЕАЛІЗОВАНИХ НІМЕЦЬКОМОВНОЮ МАКСИМОЮ
НОВОГО ЗАПОВІТУ У РЕЛІГІЙНОМУ ДИСКУРСІ**

Т.А. Смоляна (Харків)

У статті розглядаються німецькомовні максими Нового Заповіту у Одкровеннях, заповідях та притчах, встановлюється їх місце серед мовленнєвих жанрів релігійного дискурсу, вказується провідна стратегія максими у релігійному дискурсі – спонування до дії, а також тактики, завдяки яким вона реалізується.

Ключові слова: комунікативні стратегії і тактики, максима, мовленнєвий жанр, мовні засоби, проповідь, релігійний дискурс.

Смоляная Т.А. Языковые средства в коммуникативных стратегиях и тактиках, реализованных немецкоязычной максимой Нового Завета в религиозном дискурсе. В статье рассматриваются немецкоязычные максимы Нового Завета в Откровениях, заповедях и притчах, определяется их место среди речевых жанров религиозного дискурса, указывается ведущая стратегия максимы – побуждение к действию, а также тактики, благодаря которым она реализуется.

Ключевые слова: коммуникативные стратеги и тактики, максима, проповедь, религиозный дискурс, речевой жанр, языковые средства.

Smolyana T.A. Linguistic means in communicative strategies and tactics realized within the German maxim of the New Testament in religious discourse. The article deals with the German maxims of the New Testament, the Revelations and sermons. They are characterized as a specific speech genre of the religious discourse. The leading strategy of the maxim, the drive to act, and the tactics for its realization are identified.

Key words: communicative strategies and tactics, linguistic means, maxim, religious discourse, sermon, speech genre.

Релігія є певним світоглядом та світовідчуттям, поведінкою людини, відповідними їй діями, котрі базуються на існуванні Бога, найвищої сили.

Об'єктом нашого дослідження є німецькомовна максима. Максима – висловлення, яке вербалізує норму поведінки людини, яка містить узагальнену, глибоку, лаконічну думку певного автора (або народу), із встановленням правил поведінки, основних логічних або етичних принципів, котрими людина керується у своїх вчинках.

Стосунки людини з оточуючим середовищем, яке супроводжується пізнанням світу, приводить до формування його ціннісного бачення, тобто об'єкти світу розглядаються з точки зору їх значення для людини. Соціум оцінює об'єкти відповідно до їх значущості [17, с. 159]. Ціль та специфіка

релігійного дискурсу полягає в відкритій ілюстрації цінностей.

Основою релігійної комунікації є передавання важливих для життя людини і суспільства етичних смислів, норм поведінки, цінностей. Вивчення дискурсу, у тому числі й релігійного, де функціонує та вживається максима Нового Заповіту, є пріоритетним напрямом у сучасній антропоцентричній лінгвістиці, що і зумовлює актуальність нашого дослідження. Вивчення максими Нового Заповіту на предмет її дискурсивних характеристик має на меті з'ясувати комунікативні стратегії і тактики, реалізовані максимою, а також мовні засоби, за допомогою яких вона виражена.

Під дискурсом, з урахуванням ментальних основ продукування і функціонування мовлення,

у межах інтегративного когнітивно-дискурсивного підходу, ми будемо розуміти слідом за І.С. Шевченко та О.І. Морозовою інтегральний феномен, мисленнєво-комунікативну діяльність, яка протікає у широкому соціокультурному контексті, яка є сукупністю процесу й результату та характеризується континуальністю та діалогічністю [14, с. 28]. В.І. Карасик розрізняє персональний та інституціональний дискурси, де визначає релігійний як тип інституціонального спілкування у рамках суспільного інституту церкви, і котрому властиві всі характеристики, типові для інституціонального спілкування [5, с. 280].

Усякий дискурс є польовою структурою, у центрі якої знаходяться жанри, прототипні для цього типу дискурсу, на периферії знаходяться маргінальні жанри, що мають двоїсту природу і знаходяться на стику різних типів дискурсу [15]. Ступінь центральності чи маргінальності того чи іншого жанру в полі обраного дискурсу визначається ступенем його відповідності основній інтенції комунікації [8, с. 35].

Для релігійного дискурсу це рефлексія, котра спрямована на розкриття внутрішнього світу людини, на формування релігійного світогляду, котрий спонукає до вербальних чи невербальних його проявів, на відповідну норму поведінки, на призначення до покаєння.

Погоджуючись з типологією Н.Б. Мечковської, яка ґрунтується на врахуванні домінуючої текстової модальності, ми виокремлюємо наступні жанри релігійної комунікації: прохання-побажання, обіцянки, пророцтва, славослів'я, Божі заповіді, Божественне Одкровення [7, 2].

Окремим жанром є проповідь. Релігія як міжособистісний комунікативний процес почалась саме з проповіді вчення людям [7, с. 205]. Проповідь – це креолізований мовленнєвий жанр релігійної комунікації, котрий поєднує у собі властивості інституціонального та буттєвого типів дискурсу, котрі реалізуються переважно в усній формі безпосередньо у храмі або опосередковано через ЗМІ [9, URL].

Розподіляємо проповіді на 3 види: *пояснювальна* проповідь (у ній трактуються тексти Священного Писання), *повчальна* (це настанови, котрі починаються з власних думок пастора на різні теми

та підтверджуються словами з Біблії) та *тема-тична* (пояснюють значення ікон, свят, відповідних дат). Оскільки ми розглядаємо максими з Нового Заповіту, а вони функціонують саме у проповідях апостолів, тож релевантною з наведеної класифікації для нас є лише перший вид, пояснювальна проповідь.

Для проповіді властиві наступні функції: інформативна, метамовна, апелятивна, експресивна та орнаментальна. Максими Нового Заповіту, як складовій пояснювальної проповіді, властиві всі ці функції, серед яких вважаємо апелятивну та експресивну домінуючими, оскільки вони звертаються до адресата заради формування відповідної позиції/точки зору і вживаються, як правило, у кінці проповіді, таким чином роблячи висновок та загострюючи увагу на самій цінності та нормі поведінки.

Н.Б. Мечковська вважає, що саме Одкровення, молитви та проповіді є фундаментальними, первинними жанрами релігійної комунікації, а інші є вторинними. На відміну від точки зору дослідниці, вважаємо максимум у проповіді не факультативним компонентом, а, навпаки, провідним, оскільки вона є директивним висловленням, котре не ставить під сумнів та формує точку зору, знаходячись у аргументаційній чи заключній позиції проповіді. Оскільки наш практичний матеріал ілюструє наявність максимум у численних проповідях та Одкровеннях, вважаємо доцільним віднести також максимум Нового Заповіту до **первинних** жанрів релігійного дискурсу.

(1) *Ich rate dir, von mir im Feuer geläutertes Gold zu kaufen, damit du reich wirst; und weiße Kleider, damit du bekleidet wirst und die Schande deiner Blöße nicht offenbar werde; und Augensalbe zu salben, damit du siehst. Ich überfülle und züchtige alle, die ich liebe. Sei nun eifrig und tu Buße! (Offenbarung 4:18-19)*

Як Одкровення та молитви Нового Заповіту, так і проповіді Христа та його апостолів містять максимум, тож максима є як окремим мовленнєвим жанром (за М.М. Бахтінін), так і «жанром у жанрі». Ми, щодо максимуму у проповіді, будемо дотримуватись визначення К.Ф. Седова, котрий запропонував ієрархію з трьох сутностей: гіпержанр, жанр та субжанр. Надскладні жанрові утворення

отримали назву гіпержанрів, де ми розуміємо макроутворення, мовленнєві форми, котрі супроводжують соціально-комунікативні ситуації та поєднують у своєму складі декілька жанрів. Якщо (за К.Ф. Сєдовим) приймати жанр за вихідне поняття, то субжанр є мінімальною одиницею, а гіпержанр поєднує декілька жанрів у рамках однієї ситуації [10, с. 15–17]. Гіпержанр на відміну від простих або складних мовленнєвих жанрів відображає не лише складну реальну подію, його можна поділити на різні компоненти та епізоди, котрі часто вибудовуються у відповідному порядку, по відповідному сценарію. Таким чином, трактуємо проповідь як гіпержанр, максимум Нового Заповіту як жанр.

(2) *„Deshalb umgürtet die Lenden eurer Gesinnung, seid nüchtern und hofft völlig auf die Gnade, die euch gebracht wird in der Offenbarung Jesu Christi! Als Kinder des Gehorsams passt euch nicht den Begierden an, die früher in eurer Unwissenheit <herrschten>, sondern wie der, welcher euch berufen hat, heilig ist, seid auch ihr im ganzen Wandel heilig. Denn es steht geschrieben: „Seid heilig, denn ich bin heilig.“ (1 Petrus 1:13-16)*

Попередній дискурсивний фрагмент відповідає вище зазначеному, то ж максимум Нового Заповіту у наведеному прикладі, котрі апелюють до авторитету та мають експліцитну директивність, є окремим жанром у гіпержанрі проповіді.

Для того, щоб проповідь досягла своєї цілі, проповідник (у нашому випадку це Христос та його учні) використовують низку комунікативних стратегій та тактик. У процесі організації мовленнєвої комунікації важливим є наявність у мовців певної мети. А мета, в свою чергу, впливає на вибір мовних засобів під час побудови висловлення на лексичному рівні, на побудову фраз на синтактичному рівні та на напрям мовленнєвої реалізації задуму на стратегічному рівні. І це доводить, що планування мовленнєвої поведінки, а саме вибір стратегій і тактик, неможливий без урахування мовцем умов комунікації, які б відповідали успішному здійсненню запланованої мовленнєвої дії.

Основою комунікативної стратегії не є зміна, модифікація поведінки індивіда, їх якості дії. Комунікативний процес, який називають персуазивним, представлений такими ситуаціями, де люди

свідомо продукують повідомлення, які націлені на те, щоб свідомо визвати відповідну поведінку реципієнта або реципієнтів та вплинути на його точку зору. Стратегії спрямовані на те, щоб примусити «іншого» діяти в інтересах мовця [4, с. 26]. Часто термінологічна номінація не є чіткою, і «мовленнєві», «комунікативні» та «дискурсивні» стратегії вживаються науковцями як синонімічні та взаємозамінні. Комунікативна взаємодія характеризується наявністю мети і мотиву, результативністю, нормативністю. Відповідно до цих факторів комуніканти, регулюючи поведінку один одного, здійснюють спільну діяльність. Іншими словами, комунікативна взаємодія має стратегічний характер. Таким чином, найбільш адекватну вербалізацію комунікативна взаємодія в дискурсі отримує саме в комунікативних/дискурсивних стратегіях. Оскільки дискурс є реалізацією комунікації, ми вважаємо поняття комунікативна та дискурсивна стратегія ідентичними.

Для нашого дослідження ми будемо послуговуватись класифікацією І.Є. Фролової, яка слідом за Т.А ван Дейком дотримується думки, стратегії дискурсу формують ієрархію, подану глобальною, локальною та мовленнєвою стратегією, де глобальна – це стратегія всього дискурсу, загальна стратегія учасника мовленнєвої взаємодії, яка контролює результати на локальних етапах і реалізується за допомогою локальних стратегій, спрямованих на досягнення більш конкретних цілей; разом глобальна та локальна стратегії складають загальну макростратегію управління дискурсом [13].

Науковці визнають, що єдиної класифікації стратегій і тактик не існує. Досліджуючи комунікативні тактики як засіб реалізації комунікативної стратегії, дослідник І.В. Труфанова вважає її прийомом мовленнєвої поведінки, що отримує назву тих мовленнєвих вчинків або кліше, за допомогою яких втілюються в комунікативному процесі ця тактика [13, с. 58].

Розрізняють комунікативні та мовленнєві стратегії, де під мовленнєвими розуміють сукупність мовленнєвих дій, спрямованих на оптимальне рішення комунікативних цілей та задач у конкретних умовах спілкування. У якості вихідного пункту дослідниця А.Г.-Б. Салахова посилялася на інтенціональність проповідницького виступу, та ви-

окремила 5 мовленнєвих стратегій. А саме: *мовленнєву стратегію самоідентифікації, стратегію пояснення, стратегію оцінки, стратегію заклику та стратегію фасцинації (апеляція до емоцій та до естетичних почуттів слухачів)*. Під комунікативною стратегією вона розуміє «надзавдання», котре іде від адресанта та спрямоване на досягнення комунікативної або практичної цілі та розраховане на певний перлокутивний ефект. З формальної точки зору, стратегія співвідноситься з кількома дискурсивними ходами адресанта, в той час як «реалізація дискурсивної тактики пов'язана з одним ходом, в рамках якого реалізується один або декілька мовленнєвих актів» [3, с. 85]. Тому реалізація мовленнєвого акту корелює з реалізацією певної дискурсивної тактики, яка є проявом певної дискурсивної стратегії. Комунікативна тактика – це мовленнєва дія (один або декілька мовленнєвих актів), що відповідає першому етапу реалізації комунікативної стратегії і спрямована на розв'язання конкретного комунікативного завдання цього етапу [11, с. 21].

З вище зазначених визначень вважаємо це не стратегіями, а тактиками, оскільки глобальною стратегією максими Нового Заповіту у релігійному дискурсі є *спонукання до дії* через переосмислення/ілюстрацію моральних цінностей.

Т.В. Шиляєва визначила для проповіді наступні комунікативні стратегії: *стратегію самоідентифікації (включає тактику інклюзивності та дистанціювання), стратегію заклику, емоційно-впливаючу стратегію, пояснювальну стратегію, конвенціонально-аргументативну та стратегію модифікації ілюкутивної сили висловлення*. [16, с. 77–79]

Характерною особливістю максими як мовленнєвого жанру (як у релігійному дискурсі, так і у побутовому, публіцистичному) є наявність фактично однієї теми: морально-етичні принципи та норма поведінки людини у соціумі.

У проповідях Христа, у проповідях священнослужителів максима Нового Заповіту фактично розкриває суть мовлення, а також слугує відправним пунктом для роздумів адресата/адресатів. Однією з цілей будь-якого зразка проповіді (максими у її складі) є переконання, але в якій формі воно б не висловлювалось, воно не принципово відрізняється

від примусу тим, що являє собою вплив на думку, погляди, поведінку людей, за якого вони мають можливість вчиняти за своїм розсудом, мають свободу волі, можуть усвідомлено і критично оцінювати доводи, погоджуватись, або не погоджуватись с ними. На відміну від цього примус, або маніпуляція, завжди передбачає наявність насильства, обмеження свободи волі, жорстокий контроль та управління діями і вчинками людей [9, с. 47].

Для максими провідною стратегією є спонукання до дії. Вона реалізується відповідними тактиками (переконання, констатації, аргументації, погрози, інформування, зосередження уваги, емотивності/ експресивності, провокування, введення до проблеми, самопрезентації, презентації тощо). Слід сказати, наш практичний матеріал показує, що у дискурсивному фрагменті релігійного дискурсу можемо виокремити не одну, а декілька тактик, де є одна провідною, а інші – супроводжувальними. Розглянемо наступні приклади.

Тактика прогнозування майбутнього

(3) *Jerusalem, Jerusalem, das da tötet die Propheten und steinigt, die zu ihm gesandt sind! Wie oft habe deine Kinder versammeln wollen wie eine Henne ihre Brut unter die Flügel, und ihr habt nicht gewollt! Siehe, euer Haus wird euch überlassen. Ich sage euch aber: Ihr werdet mich nicht sehen, bis es geschieht, dass ihr sprecht: "Gepriesen sei, der da kommt im Namen des Herrn!"*

(Das Neue Testament, Lukas 14:34-35)

(4) *Dies aber erkennt: Wenn der Hausherr gewusst hätte, zu welcher Stunde der Dieb kommen würde, so hätte er gewacht und nicht erlaubt, dass sein Haus durchgraben würde. Auch ihr, seid bereit! Denn der Sohn des Menschen kommt in der Stunde, da ihr es nicht meint.*

(Das Neue Testament, Lukas 12:39-40)

Приклади максим, котрі реалізують тактику прогнозування майбутнього, містять форму майбутнього часу (приклад 3) та підрядні речення нереальної умови (приклад 4), які і реалізують цю тактику. У прикладі 4 підрядні речення містять припущення, форму майбутнього часу замінено презенсом. Наявність імперативу посилює емотивність висловлення, що є характерним маркером ораторського стилю та проповіді.

Тактика інформування

- (5) *Und die Volksmengen fragten ihn und sprachen: was sollen wir denn tun? Er aber antwortete und sprach zu ihnen: Wer zwei Unterkleider hat, teile dem mit, der keins hat; und wer Speise hat, tue ebenso! Es kamen aber auch Zöllner, um getauft zu werden; und sie sprachen zu ihm: Lehrer, was sollen wir tun? Er aber sprach zu ihnen: Fordert nicht mehr, als euch bestimmt ist!* (Das Neue Testament, Lukas 4:10-13)

Тактика інформування ілюструє синтаксичну послідовність: <fragten ihn> → <antwortete und sprach zu ihnen>, а також імперативну форму дієслова у відповідь на запитання <was sollen wir tun?>

- (6) *Niemand aber, der eine Lampe angezündet hat, bedeckt sie mit einem Gefäß oder stellt sie unter ein Bett, sondern er stellt sie auf ein Lampengestell, damit die Hereinkommenden das Licht sehen. Denn es ist nichts verborgen, was nicht offenbar werden wird, auch ist nichts geheim, was nicht bekannt wird und ans Licht kommt.* (Das Neue Testament, Lukas 8:16-17)

Завдяки сполучнику *sondern* та підрядному реченню цілі визначається інформативність (+ пояснення), а також паралелізм *nichts verborgen* → *was nicht offenbar werden will*, *nichts geheim* → *was nicht bekannt wird*.

Тактика самопрезентації/ презентації

- (7) *Kommt her zu mir, alle ihr Müheseligen und Beladenen! Und ich werde euch Ruhe geben. Nehmt auf euch mein Joch, und lernt von mir! Denn ich bin sanftmütig und von Herzen demütig, und ihr werdet Ruhe finden für eure Seelen.* (Das Neue Testament, Matthäus 11:28-30)

Заклик прийти до Христа (заклик самим Христом) всім тим, хто обтяжений та зморений, та вчитися від нього, підсилений підрядним реченням причини (*denn ich bin sanftmütig und von Herzen demütig*), бо він покірний та сумирний, та знайти спокій для душ є елемент позитивної самопрезентації. Маркером цієї стратегії слугує також особовий займенник першої особи однини.

- (8) *Sie sprachen nun zu ihm: Wer bist du? Damit wir Antwort geben denen, die uns gesandt haben. Was sagst du von dir selbst? Er sprach: Ich bin Stimme eines Rufenden in der Wüste: Macht*

gerade den Weg des Herr, wie Jesaja, der Prophet, gesagt hat. (Das Neue Testament, Johannes 1:22-23)

Самопрезентація <Ich bin Stimme eines Rufenden in der Wüste>, котра є метаметафорою посилюється порівнянням <wie Jesaja> та поясненням <der Prophet>, котрий наказав дати дорогу Господу.

- (9) *Während er noch redete, siehe, da überschattete sie eine lichte Wolk, und siehe, eine Stimme kam aus der Wolke, welche sprach: Dieser ist mein geliebter Sohn, an dem ich Wohlgefallen gefunden habe. Ihn hört!* (Das Neue Testament, Matthäus 17:5)

Анафоричний повтор імперативної форми <siehe> спонукає подивитися на небо, де відбувається презентація Богом своєї дитини <mein geliebter Sohn> (саме позитивна презентація), котрого ми повинні слухати.

Тактика аргументації

- (10) *Johannes aber antwortete und sprach: Meister, wir sahen jemand Dämonen austreiben in deinem Namen, und wir wehrten ihm, weil er dir nicht mit uns nachfolgt! Und Jesus sprach zu ihm: Wehrt nicht! Denn wer nicht gegen euch ist, ist für euch!* (Das Neue Testament, Lukas 9:49-50)
- (11) *Wer mich hasst, hasst auch meinen Vater. Wenn ich nicht die Werke unter ihnen getan hätte, die kein einander getan hat, so hätten sie keine Sünde; jetzt aber haben sie sie gesehen und doch sowohl mich als auch meinen Vater gehasst. Aber dies geschieht, damit das Wort erfüllt wurde, dass in ihren Gesetz geschrieben steht: "Sie haben mich ohne Ursache gehasst"* (Das Neue Testament, Johannes 16:23-25)

У аргументі, котрий підкріплений засновками, їх може бути декілька. Розрізняють невід'ємні (семантичні) та відповідні (прагматичні) засновки. Оскільки аргументативний текст базується на міркуванні, то він повинен відповідати принципу дедуктивної валідності, що і бачимо з попередніх прикладів тактики аргументації. Приклад 10 пояснює засновок каузальним реченням зі сполучником *denn* (+ підрядне підметове речення), приклад 11 містить підрядне речення мети <damit das Wort erfüllt wurde>, підрядне речення умови, має посилення словами прецедентної особистості

<in ihren Gesetz geschrieben steht>, що розуміємо як еталон.

Тактика переконання

(11) *Wer aber unter euch kann mit Sorgen seiner Lebenslänge eine Elle zusetzen? Wenn ihr nun auch das Geringste nicht könnt, warum seid ihr um das übrige besorgt? Betrachtet die Lilien, wie sie wachsen; sie mühen sich nicht und spinnen auch nicht. Ich sage euch aber, selbst Salomo in all seiner Herrlichkeit war nicht bekleidet wie eine von ihnen. (Das Neue Testament, Lukas 12:25-27)*

Приклад ілюструє переконання без експліцитних маркерів каузальності, а наказовим способом, котрий супроводжується поясненням <sie mühen sich nicht und spinnen auch nicht >, також переконання актуалізується через прецедентну особистість (Salomo), її зовнішній вигляд.

(12) *Die Frau hat Traurigkeit, wenn sie gebiert, weil ihre Stunde gekommen ist; wenn sie aber das Kind geboren hat, gedenkt sie nicht mehr der Bedrängnis um der Freude willen, dass ein Mensch in die Welt geboren ist. Auch ihr habt jetzt zwar Traurigkeit; aber ich werde euch wiedersehen, und euer Herz wird sich freuen, und eure Freude nimmt niemand von euch. (Das Neue Testament, Johannes 17:21-22)*

Тактика переконання тісно переплетена з тактикою аргументації та прогнозування майбутнього. Анафоричний повтор <und > та майбутній час з експозитивом переконують, що прийде радість, котру ніхто не зможе відібрати.

Тактика констатації

(13) *Wer Vater oder Mutter mehrliebt als mich, ist meiner nicht würdig; und wer Sohn oder Tochter nicht mehrliebt als mich, ist meiner nicht würdig; und wer nicht sein Kreuz aufnimmt und mir nachfolgt, ist meiner nicht würdig. Wer sein Leben findet, wird es verlieren, und wer sein Leben verliert um meinetwillen, wird es finden. (Das Neue Testament, Matthäus 10:37-39)*

(14) *Und er steckte seine Hand aus über seine Jünger und sprach: Siehe da, meine Mutter und meine Brüder! Denn wer den Willen meines Vaters tut, der in den Himmeln ist, der ist mein Bruder und meine Schwester und meine Mutter. (Das Neue Testament, Matthäus 12:49-50)*

<ist meiner nicht würdig> – посилення експресивності завдяки епіфоричному повтору та підметовому підрядному реченні, котре повторюється п'ять разів (приклад 13). <meine Mutter und meine Brüder>, <mein Bruder und meine Schwester und meine Mutter> (приклад 14) виступають у функції презентації, оскільки імператив нам вказує на це, а також посилює констатацію дейксис <da > та <wer > → <der >.

Тактика емотивності/експресивності

(15) *Er sprach aber auch zu den Volksmengen: Wenn ihr eine Wolke von Westen aufsteigen seht, so sagt ihr sogleich: Ein Regenguss kommt. Und es geschieht so. Und wenn <ihr > den Südwind wehen seht, so sagt ihr: Es wird Hitze geben. Und es geschieht. Heuchler! Das Aussehen der Erde und des Himmels wisst ihr zu beurteilen. Wie aber kommt es, dass ihr diese Zeit nicht zu beurteilen wisst? (Das Neue Testament, Lukas 12:54-57)*

(16) *Otternblut! Wie könnt ihr Gutes reden, da ihr böse seid? Denn aus der Fülle des Herzens redet der Mund. (Das Neue Testament, Matthäus 12:34)*

У цих прикладах можна сказати про «мовленеву агресію» (за К.Ф. Седовим), цілеспрямовану комунікативну дію, котра орієнтована на те, щоб визвати негативний емоційно-психологічний стан у об'єкта мовленнєвої дії та спонукати його до роздуму/ дії. Спостерігаємо експлікацію емоційного компонента <Heuchler>, <Otternblut >, котрий не сам по собі вживається, а має наведення доказів або пояснень після себе. Типовим для наведеної тактики є вживання інвективної лексики.

Тактика погрози

(17) *Denn Gott hat gesagt: "Ehre den Vater und die Mutter!" Und „Wer Vater oder Mutter flucht, soll des Todes sterben“. (Das Neue Testament, Matthäus, 15:4)*

(18) *Und wenn jemand euch nicht aufnehmen noch eure Worte hören wird – geht hinaus aus jedem Haus oder jener Stadt, und schüttelt den Staub von euren Füßen. Wahrlich, ich sage euch, es wird dem Land von Sodom und Gomorra erträglicher ergehen, am Tag des Gerichtes als jener Stadt. (Das Neue Testament, Matthäus, 10:14-15)*

Тактика погрози виражається за допомогою такого лексичного маркеру, як <*soll des Todes sterben*>, <*Sodom und Gomorra*> завдяки експозитиву та порівнянню с прецедентним феноменом, у прикладі 18 можемо спостерігати альтернативу <*wenn jemand euch nicht aufnehmen noch eure Worte hören wird – geht hinaus aus jedem Haus oder jener Stadt, und schüttelt den Staub von euren Füßen*>.

Таким чином, німецькомовна максима є окремим мовленнєвим жанром, який вживається у гіпержанрі проповідь та є центральним у релігійному дискурсі відповідно основній інтенції комунікантів. Провідною стратегією максими у релігійному дискурсі є стратегія спонування до дії, котра реалізується відповідними тактиками, а тактики – відповідно мовними засобами, а саме: підрядними реченнями, інвективною лексикою, анафоричними повторами тощо.

Перспективою нашого дослідження є вивчення публіцистичного дискурсу та функціонування у ньому максимум німецьких прецедентних особистостей, з'ясування комунікативних стратегій і тактик у цьому дискурсі, а також мовних засобів, якими ці стратегії і тактики реалізуються.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнольд І.В. Стилистика современного английского языка / И.В. Арнольд // Иностран. языки ; [3-е изд.]. – М. : Просвещение, 1990. – 301 с. 2. Бацевич Ф.С. Основы коммуникативной лингвистики : учебник / Ф.С. Бацевич языки ; [2-ге вид., доп.]. – К. : ВЦ «Академія», 2009. – 376 с. 3. Безугла Л.Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі : монографія / Л.Р. Безугла. – Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2007. – 332 с. 4. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О.С. Иссерс. – Омск : Изд-во Омск. гос. ун-та, 1999. – 284 с. 5. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Москва : Гнозис, 2004. – 390 с. 6. Лотман Ю.М. Лекции по структуральной поэтике / Ю.М. Лотман // Ю.М. Лотман и тартуско-московская семиотическая школа ; [сост. А.Д. Кошелев]. – М. : Гнозис, 1994. – 560 с. 7. Мечковская Н.Б. Язык и религия : пособие для студентов гуманитар. вузов / Н.Б. Мечковская. – М. : Агенство «Фаир», 1998 – 352 с. 8. Оніщенко Н.А. Ептоніми з компонентом – вербалізатором концепту ЛЮДИНА як жанр філософського дискурсу /

Н.А. Оніщенко // Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. – 2013. – № 1071. – С. 31–38. 9. Салахова А.Г.-Б. Речевые стратегии и средства их реализации в современных христианских немецкоязычных проповедях : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / А.Г.-Б. – Уфа, 2006. – 23 с. [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.disscat.com/content/rechevye-strategii-i-sredstva-ikh-realizatsii-v-sovremennykh-khristianskikh-nemetskoazychny>. 10. Седов К.Ф. О жанровой природе дискурсивного мышления языковой личности / К.Ф. Седов // Жанры речи : сб. науч. статей. Саратов, 1999. – С. 14–18. 11. Сковородников А.П. О необходимости разграничения понятий «риторический прием», «стилистическая фигура», «речевая тактика», «речевой жанр» в практике терминологической лексикографии / А.П. Сковородников // Риторика-Лингвистика. Вып. 5 : сб. статей. – Смоленск : СГПУ, 2004. – С. 5–11. 12. Труфанова И.В. О разграничении понятий: речевой акт, речевой жанр, речевая стратегия, речевая тактика / И.В. Труфанова // Филологические науки. – 2001. – № 3. – С. 56–65. 13. Фролова І.Є. Стратегія конфронтації в англomовному дискурсі : монографія / І.Є. Фролова. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009. – 344 с. 14. Шевченко І.С. Дискурс як мисленнєво-комунікативна діяльність / І.С. Шевченко, О.І. Морозова // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : кол. монографія ; [під ред. І.С. Шевченко]. – Х. : Константа, 2005. – С. 21–28. 15. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса : монографія / Е.И. Шейгал. – Волгоград : Перемена, 2000. – 367 с. 16. Шиляева Т.В. Коммуникативные стратегии в тексте англоязычной христианской проповеди / Т.В. Шиляева // Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. – 2011. – № 972. – С. 74–80. 17. Шиляева Т.В. Оцінка в англomовному релігійному дискурсі / Т.В. Шиляева // Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. – 2011. – № 897. – С. 159–163.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

18. Das Neue Testament /Das Neue Testament. – Режим доступу : <http://www.gott-und-christus.de/download/GreberNTs>

REFERENCES

Arnol'd, I.V. (1990). *Stilistika sovremennogo anglijskogo jazyka [Stylistics of modern English]*. Moscow: Foreign Languages Publ. (in Russian)

- Batsevych, F.S. (2009). *Osnovy komunikatyvnoyi linhivistyky [Basics of communicative linguistics]*. Kyiv: Akademiya. (in Ukrainian)
- Bezuhla, L.R. (2007). *Verbalizatsiya implitsytnykh smysliv u nimets'komovnomu dialohichnomu dyskursi [Verbalization of implicative meanings in German discourse]*. Kharkiv: KhNU im. V.N. Karazina. (in Ukrainian)
- Das Neue Testament*. Available at: <http://www.gott-und-christus.de/download/GreberNTs>
- Frolova, I.Y. (2009). *Stratehiya konfrontatsiyi v anhlovnomu dyskursi [Confrontation strategy in English discourse]*. Kharkiv: KhNU im. V.N. Karazina. (in Ukrainian)
- Issers, O.S. (2008). *Kommunikativnye strategii i taktiki russkoj rechi [Communicative strategies and tactics of Russian speech]*. Moscow: LKI Publ. (in Russian)
- Karasik, V.I. (2004). *Jazykovej krug: lichnost', koncepty, diskurs [Linguistic range : individual, concept, discourse]*. Moscow: Gnozis Publ. (in Russian)
- Lotman, J.M. (1994). *Lekcii po struktural'noj pojetike [Lectures of structural Poetics]*. Moscow: Gnozis Publ. (in Russian)
- Mechkovskaja, N.B. (1998). *Jazik i religija [Language and religion]*. Moscow: Fair Publ. (in Russian)
- Onishchenko, N.A. (2013). Eptonimy z komponentom – verbalizatorom kontseptu LYUDYNA yak zhanr filosofsk'oho dyskursu [German Eponyms verbalizing the concept HUMAN BEING as a genre of the philosophical discourse]. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V.N. Karazina – V.N. Karazin National Univ. Messenger*, 1071, 31-38. (in Ukrainian)
- Salahova, A.G.-B. (2006). *Rechevyje strategii i sredstva ih realizacii v sovremennyh hristianski nemeckojazychnyh propovedjah. Avtoref. diss. kand. filol. nauk [Speech strategies and their tools of realization in the modern Christian sermons. Thesis PhD diss.]*. Available at: <http://www.dissercat.com> (in Russian)
- Sedov, K.F. (1999). O zhanrovoj prirode diskursivnogo myshlenija jazykovej lichnosti [About genre character of linguistic identity in discourse]. *Zhanry rechi – Speech genre*, 2, 14-28 (in Russian)
- Shejgal, E.I. (2000). *Semiotika politicheskogo diskursa [Semiotics of political discourse]*. Volgograd: Peremena Publ. (in Russian)
- Shevchenko, I.S., and Morozova, O.I (2005). *Dyskurs yak myslennyjevo-komunikatyvna dijal'nist' [Discourse as cognitive communicative activity]*. 21-28. (in Russian)
- Shiljaeva, T.V. (2011). Komunikativnye strategii v tekste anglojazyčnoj hristianskoj propovedi [Communicative strategies in the text of English Christian Sermon]. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V.N. Karazina – V.N. Karazin National Univ. Messenger*, 972, 74-80. (in Russian)
- Shylyajeva, T.V. (2011). Otsinka v anhlovnomu relihiynomu dyskursi [Evaluation in the English religious discourse]. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V.N. Karazina – V.N. Karazin National Univ. Messenger*, 897, 159-163. (in Ukrainian)
- Skovorodnikov, A.P. (2004). O neobhodimosti razgranichenija ponjatij «ritoricheskij priem», «stilisticheskaja figura», «rechevaja taktika», «rechevoj zhanr» v pratike terminologicheskoi leksikografii [About differentiation of „rhetorical techniques”, „stylistic figure”, „speech tactic”, „speech genre” in a terminological practice of lexicography] *Ritorika-Lingvistika – Rhetoric-Linguistics*, 5, 5-11 (in Russian)
- Trufanova, I.V. (2001) O razgranichenii ponjatij: rechevoj akt, rechevoj zhanr, rechevaja strategija, rechevaja taktika [About differential features of speech act, speech genre, speech strategy, speech tactics]. *Filologicheskie nauki – Philological Science*, 3, 56-65 (in Russian)

**МОВЛЕННЄВІ АКТИ В СТРУКТУРІ
СУЧАСНОГО АНГЛОМОВНОГО ДИПЛОМАТИЧНОГО ДИСКУРСУ
(на матеріалі промов С. Пауер, В. Нуланд, Дж. Пайєта)**

Ю.В. Судус (Івано-Франківськ)

Статтю присвячено дослідженню лінгвопрагматичних особливостей використання мовленнєвих актів у сучасному англомовному дипломатичному дискурсі. Проаналізовано присвячені подіям в Україні промови та інтерв'ю С. Пауер, В. Нуланд та Дж. Пайєта впродовж 2013–2015 рр. У статті висвітлюються основні особливості класифікації мовленнєвих актів і представлені результати аналізу частотності їх використання. Встановлено, що асертивні мовленнєві акти є найбільш характерними для досліджуваних текстів.

Ключові слова: вербальна комунікація, дипломатичний дискурс, мовленнєвий акт.

Судус Ю.В. Речевые акты в структуре современного англоязычного дипломатического дискурса (на материале речей С. Пауер, В. Нуланд, Дж. Пайета). Статья посвящена исследованию лингвопрагматических особенностей использования речевых актов в современном англоязычном дипломатическом дискурсе. Проанализированы посвященные событиям в Украине речи и интервью С. Пауер, В. Нуланд и Дж. Пайета в течение 2013–2015 гг. В статье идет речь об основных особенностях классификации речевых актов, представлены результаты анализа частотности их использования. Установлено, что асертивные речевые акты являются наиболее характерными для исследуемых текстов.

Ключевые слова: вербальная коммуникация, дипломатический дискурс, речевой акт.

Sudus Y. Speech acts in the structure of modern English diplomatic discourse (based on speeches of S. Power, V. Nuland, G. Pyatt). The article studies the lingvopragmatic features of speech acts use in the modern English-speaking diplomatic discourse. The author analyzes speeches and interviews of S. Power, V. Nuland and G. Pyatt concerning the events in Ukraine in 2013–2015. The article highlights the main features of the classification of speech acts and presents an analysis of the frequency of their use. The author found that assertive speech acts are the most common for the studied texts.

Keywords: diplomatic discourse, speech act, verbal communication.

Постановка проблеми. Найбільш глобальною одиницею, у вигляді якої мовний код функціонує у вербальній комунікації, вважають дискурс, – мову, занурену в життя. Кінцевою реалізацією дискурсу, структурою, в яку він втілюється після свого завершення, є текст, або “зупинений дискурс”. Дослідження саме дипломатичного дискурсу сьогодні перебувають в активному періоді розвитку, адже він слугує підґрунтям для сучасних прагмалінгвістичних розвідок, потребуючи глибокого аналізу. На сучасному зрізі розвитку таких досліджень особливу увагу привертає теорія мовленнєвих актів, що й досі надзвичайно актуальна.

Мовленнєвий акт (МА) розглядають як елементарну, недискретну одиницю вербальної комунікації

(дискурсу). Мовною формою “зупиненого” МА є речення [4, с. 104]. Мовленнєвий акт потрапляють як цілеспрямовану мовленнєву дію, що здійснюється у відповідності до принципів і правил мовленнєвої поведінки, прийнятими в конкретній спільноті; одиницю нормативної соціомовленнєвої поведінки, що аналізують у межах прагматичної ситуації [1, с. 31]. Теорія типології мовленнєвих актів є досі дискусійною, і це зумовлює актуальність досліджень у цій царині, а особливо в сучасному дипломатичному дискурсі, що залишається досі недостатньо дослідженим. Отже, об'єктом дослідження є сучасний англомовний дипломатичний дискурс, а предметом дослідження – мовленнєвий акт.

Метою статті є визначення частотності вживання різних типів мовленнєвих актів в сучасному дипломатичному дискурсі. Фактичним матеріалом слугували 35 промов та інтерв'ю англійських дипломатів С. Пауер В. Нуланд і Дж. Пайєта стосовно подій в Україні за 2013–2015 рр., а це загалом 2203 мовленнєвих акти.

Аналіз останніх досліджень. Основи теорії мовленнєвих актів були закладені англійським філософом Дж. Остіном в 1930-х. Основні ідеї були презентовані у його лекціях у Оксфорді в 1952–1954, а пізніше у лекціях Вільяма Джеймса у Гарварді в 1955. Ці лекції були опубліковані посмертно в 1962 році у праці “How to do things with words”. Пізніше ідеї Дж. Остіна були удосконалені, систематизовані та розвинені його учнем, американським філософом Дж. Серлем. В загальному, теорія МА Дж. Серля – це систематизована та усталена класифікація Дж. Остіна [9, с. 238]. Ідеї Дж. Остіна розвивали філософи-аналітики, логіки та прагматики П. Строссон, Г.-П. Грайс, Дж. Ліч, Д. Шпербер, лінгвісти А. Вежбицька, М. Нікітін та ін. [2, с. 187]. Свої дослідження присвятили МА Т. Балмер та В. Бренненштуль, також Д. Вандервекен, Ю. Апресян, І. Сусов, І. Шевченко, В. Богданов, О. Романов, Ф. Бацевич, О. Семенюк, О. Яшенкова, В. Паращук та багато інших.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основний принцип теорії МА є те, що висловлювання – це дія або її частина, а слова – це вчинки [7, с. 93]. Іншими словами, головна ідея теорії мовленнєвих актів полягає в тому, що вимовляючи речення в ситуації спілкування, мовець здійснює певну дію: повідомляє співрозмовнику щось, просить, обіцяє, наказує, тощо, а ці дії зумовлені комунікативним наміром адресанта, який визначає внутрішню програму мовлення і спосіб її втілення, тобто інтенцією [7, с. 81].

Провідними ознаками МА є інтенціональність, цілеспрямованість і конвенціональність. МА завжди співвіднесені з особою мовця і є складовою комунікативного акту поряд з комунікативною дією слухача і комунікативною ситуацією. Послідовність мовленнєвих актів у свою чергу утворює дискурс. [2, с. 187]

Згідно з Дж. Остіном, здійснення мовленнєвого акту забезпечують три основні операції, такі

як **локуція**, тобто побудова фонетично і граматично правильного висловлювання певної мови з певним смислом і референцією; **ілокуція** – надання висловлюванню певної комунікативної спрямованості; та **перлокуція** – викликання бажаного результату через мовленнєвий вплив на адресата [7, с. 81]. Деякими англійськими дієсловами та фразами, що асоціюються з ілокутивними актами є: *state, assert, describe, warn, remark, comment, command, order, request, criticize, apologize, censure, approve, welcome, promise, express approval, and express regret* [11, с. 254]. Творці теорії МА Дж. Остін та Дж. Серль керувалися тим, що основна одиниця вербальної комунікації не речення, а виконання певних дій – МА, таких як наказ, прохання, подяка, поздоровлення, вибачення тощо. У нашій роботі ми спираємось на визначення, що МА – це мінімальний, самостійний відрізок процесу комунікації, який здійснюється адресантом щодо адресата в певному контексті з певною комунікативною інтенцією [4, с. 105].

Першим здійснив класифікацію МА Дж. Остін, який виокремив п'ять типів ілокутивних актів: вердикативи, екзерситиви, комісиви, бехабітиви, експозитиви. Ця класифікація була непослідовною та неокресленою, що дало підставу Дж. Серлю запропонувати альтернативну типологію, побудовану з урахуванням ілокутивної мети, напряду пристосування та вираження психологічного стану мовця. Отже, він виокремлює п'ять типів ілокутивних актів: репрезентативи, директиви, комісиви, експресиви та декларативи [7, с. 85–86]. Проте, проблема типології МА є ще досі дискусійною. Услід за Дж. Серлем багато його послідовників здійснювали спроби розробити таку, яка була б повною й могла б претендувати на статус загальноновизначеної. Але дотепер такої класифікації ще не розроблено, тому в кожному конкретному дослідженні дослідник може обирати з достатньо великого переліку типологію, яка видається найбільш прийнятною, причому характерним для прагмалінгвістичних студій є внесення певних модифікацій та/або залучення окремих типів з інших класифікацій [6, с. 252].

У нашій роботі ми посилаємось на класифікацію МА, яка належить саме Дж. Серлю, оскільки вважаємо її найбільш доцільною та завершеною

для використання у даному дослідженні. Проте, деякі лінгвісти (В. Богданов, О. Романов, Г. Почепцов, О. Беляєва, І. Шевченко, А. Цуї та інші) виокремлюють ще **квеситиви** – запитальні мовленнєві акти, як окремий тип МА, оскільки їх ілокутивна мета скерована на активний запит нової інформації з метою заповнення інформаційних лакун у когнітивній діяльності того, хто запитує [3, с. 135]. Так як у досліджуваних нами промовах та інтерв'ю присвячених подіям на Україні в 2013–2015 рр., що належать англomовним дипломатам притаманне вживання питальних речень, ми вважаємо необхідним виокремити додатково групу квеситивів у нашому дослідженні.

Загальна кількість квеситивів у досліджуваних промовах та інтерв'ю становить **18 МА**. Наведено приклади: *“How many of you come from the east of Ukraine?”* [31], *“How do we support the Minsk Peace Plan?”* [35], *“Why?”* [23], *“Will Ukraine move closer to Europe as President Yanukovich says is his intent? Or will Ukraine be drawn to the closed system of the Eurasian Customs Union? What are the terms for the extraordinary financial assistance Russia says it will provide? What will satisfy the people on the Maidans, in Kyiv and around the country, who have made clear they expect more from their government and desire a future in Europe?”* [1], etc. Ця група, якщо не враховувати декларативів, є найменша за чисельністю серед усіх наведених нижче в Таблиці 1.

Репрезентатив або асертив – тип мовленнєвого акту, ілокутивна мета якого – представити певний стан речей. Репрезентативи зобов'язують мовця нести відповідальність за істинність висловлювання (наприклад, твердження, прородство, припущення) [7, с. 86]. Мовець має намір передати слухачу певну сукупність відомостей [4, с. 107]. Репрезентативи можуть бути введені за допомогою дієслів *to assert, to claim, to conclude, to report, to state, to affirm, to deny, to disclaim, to assure, to argue, to rebut, to inform, to notify, to remind, to object, to predict, to report, to retrodict, to suggest, to insist, to conjecture, to hypothesize, to guess, to swear, to testify, to admit, to confess, to accuse, to blame, to criticize, to praise, to complain, to boast, to lament* [3, с. 134; 9, с. 106]. Коли мовець використовує такий тип МА, тоді він/вона вірить у те,

що говорить і робить так, щоб слова відповідали цьому [9, с. 106].

У досліджуваних нами текстах промов та інтерв'ю С. Пауер, В. Нуланд та Дж. Пайета група репрезентативів є найчисельнішою і становить за нашими дослідженнями **1654 МА**. Дипломати здебільшого використовують МА ствердження, заперечують ту чи іншу інформацію, звинувачують, хвалять, запевняють та констатують факти. Кожному досліджуваному нами тексту притаманне чисельне вживання асертивів, що підтверджуємо наступними вибраними прикладами: *“The United States has always been a strong believer in and supporter of the Ukrainian people and their efforts to make their nation a better place”* [1], – даним асертивом посол США в Україні Дж. Пайет запевняє аудиторію в тому, що США завжди підтримуватиме Україну на шляху до саморозвитку. *“America’s goal is to see Ukraine put back on the road to political and economic health with a strong focus over the long-term on building institutional ties to Europe.”* [2], – за допомогою даного асертиву дипломат Дж. Пайет говорить про те, що є на час виголошення промови метою США. Наступні приклади теж є асертивами, що вжиті з метою констатації фактів, наведення аргументів, тощо: *“President Poroshenko made clear in his remarks yesterday in Davos, he wants to be the president of peace, not the president of war.”* [4], *“As the OSCE has reported, the minorities at risk in Crimea are Tatars and Ukrainians.”* [5], *“We said it when Russia flagrantly violated international law in occupying Crimea.”* [6], *“The Tatar community, which constitutes 12 percent of the population, is rightly fearful of again falling victim to deportation or discrimination.”* [11], *“Our democratic values are just as vital a pillar of our strength and global leadership as our militaries and our economies.”* [13], *“Our Embassy and our Ambassador maintain a rich program of outreach to all kinds of groups: to religious leaders, to business leaders, to students, to people on the Maidan, to people out in the regions.”* [19], *“Just this past weekend tens of thousands returned to the Maidan in Kyiv, hundreds joined them in other cities like Kharkiv, and some five hundred cars participated in a “protest drive” called*

**МА в промовах та інтерв'ю англомовних дипломатів
С. Пауер, В. Нуланд та Дж. Пайєта стосовно подій в Україні (2013-2015 рр.)**

Промови	Асертивні	Директивні	Експресивні	Комісивні	Квеситивні
1	14	10	4	2	4
2	2	2	0	1	0
3	61	7	9	0	0
4	20	2	1	2	0
5	26	4	2	3	0
6	62	3	1	1	0
7	33	15	4	0	0
8	67	13	2	0	0
9	69	15	2	2	0
10	52	6	2	2	0
11	30	4	4	1	0
12	67	3	4	1	0
13	32	13	7	5	0
14	60	3	5	9	0
15	51	5	7	7	0
16	42	17	7	1	0
17	5	3	0	0	0
18	34	6	8	0	0
19	47	0	8	5	2
20	31	5	6	6	1
21	70	25	7	5	1
22	40	1	4	9	0
23	44	21	8	1	1
24	27	0	6	0	0
25	32	5	5	2	1
26	51	3	8	1	0
27	98	3	4	3	0
28	30	2	4	1	0
29	76	2	4	3	1
30	45	11	3	1	0
31	15	33	23	11	5
32	9	0	7	5	0
33	27	4	2	1	0
34	55	5	7	0	0
35	92	7	5	2	0

AutoMaidan.”[20], “But Ukraine’s security remains under threat.” [21], “Russia’s occupation and attempted annexation of Crimea, its continued destabilizing actions in Eastern Ukraine and Gazprom’s June 16th gas delivery cut-off to Ukraine remind us that pressing security threats still exist.” [23], “This is a time of some stress in this

neighborhood.”[26], “As Ambassador Pyatt said, today Ukraine is asserting its independence, securing its international borders, and reaffirming its democratic, united, European choice.”[32], “Our security and our values, the bedrock of the bond that we have with each other are once again being tested.”[34], “President Obama has made clear that

the sanctions which were imposed against Russia in response to the illegal annexation of Crimea are going to remain in place." [35], etc. Ми внесли всі отримані результати до Таблиці 1.

Директив – тип мовленнєвого акту, ілокутивна мета якого – змусити адресата зробити щось. Директиви мають імперативну ілокутивну спрямованість. До них належать питання, що можуть спонукати слухача до здійснення асертивного мовленнєвого акту, і команди, що змушують слухача виконати певний акт мовного або позамовного характеру [7, с. 86]. Специфіка директивів полягає в тому, що вони зобов'язують слухача взяти до уваги бажання чи потреби мовця, а також включають МА, які потребують інформації [4, с. 108]. Опорні дієслова висловлення директивності: *to command, to request, to order, to ask, to direct, to urge, to tell, to require, to demand, to forbid, to prohibit, to enjoin, to permit, to suggest, to insist, to warn, to advise, to recommend, to beg, to supplicate, to entreat, to beseech, to implore, to pray* [3, с. 134; 7, с. 107].

У досліджуваних нами текстах промов та інтерв'ю англомовних дипломатів загальна кількість вжитих директивів становить **258 МА**. Наведемо приклади: *"Go out and vote on October 26th. Keep pushing for peace. Keep pushing for unity. Keep pushing for accountability. Keep pushing for checks and balances in your internal system. Keep pushing for a clean, accountable judiciary. Be active in your communities. Work for your country. Be builders, not destroyers."* [31], *"That course does not have to conflict with a robust trade relationship with Russia."* [1], *"Russia, stop this conflict."* [6], *"We urge the government, we urge the president to listen to these voices, to listen to the Ukrainian people, to listen to the Euro-Maidan and take Ukraine forward."* [18], *"Remove all military equipment and personnel from Ukraine."* [8], *"... stop backing the separatists;"* [8], *"... allow unimpeded OSCE monitoring and return control of Ukraine's international border to the Ukrainian government."* [8], *"We encourage Ukraine to continue to develop normal and strong, sovereign relations with all neighbors."* [20], *"We call on Russia to make the right choice: pull back your forces, deploy and support international*

monitors to Crimea and to eastern Ukraine and begin a real and productive dialogue with your neighbor in Ukraine." [22]. Дуже часто в МА даного типу мовець вживає модальне дієслова "must" і "have to". Оскільки дані дієслова означають наступне: *"it is your duty/you are obliged to do something"* [8, с.70], то це дає підстави стверджувати, що дані МА є директивними. Наведемо приклади: *"If, as a TransAtlantic community, we aspire to support and mentor other nations who want to live in justice, peace and freedom, we must be equally vigilant about completing that process in our own space."* [13], *"Together, as a transatlantic community, we must continue to set the global gold standard in protecting and advancing freedom, choice and human dignity of our own people and of people everywhere who share our values and aspirations."* [23], *"... all sides must renounce violence; those who abuse human rights must face justice; the fundamental freedoms of expression and peaceful assembly must be respected; journalists must be protected, and democratic norms and the rule of law must be upheld."* [16], *"But we must do more."* [16], *"Those responsible for the violence on November 30 must be brought to justice, and detainees must be released."* [17], *"It must stop."* [10], *"Now Russia and its proxies must do their part – withdraw their forces and all the heavy weapons that have flooded the east, restore Ukrainian sovereignty on the international border, withdraw heavy weapons there too, and return all the hostages—notably, including Nadiya Savchenko and Oleg Sentsov."* [30]. Група директивів зайняла друге місце за своєю чисельністю. Повні результати щодо кожної досліджуваної промови та інтерв'ю ми внесли до порівняльної Таблиці 1.

Експресив – тип мовленнєвого акту, ілокутивна мета якого – виразити певні почуття або настанови. Експресиви передають психологічний стан мовця щодо реальних справ, характеризують ступінь його відвертості [7, с. 86]. Суть експресивів – вираження істинних або зумовлених ситуацією емоцій мовця, спрямованих на адресата. Якщо МА виражає крім емоцій ще й ставлення адресанта до ситуації взаємодії, ці експресиви називаються бехабітивами, а їх лінгвістичні експоненти: *"I'm*

sorry” , “I’m so happy” [4, с. 108]. Парадигматичні випадки включають: *to blame, to apologise, to congratulate, to praise, to thank, to condole, to complain, to lament, to protest, to deplore, to boast, to compliment, to welcome, to greet* [9, с. 107].

Загальна кількість експресивів у досліджуваних нами текстах промов та інтерв’ю англомовних дипломатів становить 180 МА. Дані МА утворюють третю за чисельністю групу у табл. 1. Наведемо приклади: “*Thank you all for participating in today’s debate.*” [7], “*Mr. President, thank you for convening today’s session on the ongoing crisis in Ukraine.*” [12], “*Ambassadors Apakan and Tagliavini, we are grateful for both for your speaking with us today, and for the brave and critically important role the OSCE is continuing to play on the ground.*” [12], “*Thank you, Mr. Chairman, Ranking Member Johnson and all the Members of this Committee.*” [13], “*I am honored to come before you to be considered for the position of Assistant Secretary for European and Eurasian Affairs, and I am grateful for the confidence that President Obama and Secretary Kerry have shown in me.*” [13], “*Let me also express my gratitude for the leadership that Congress has shown with the overwhelming passage of the H.R. 4152 and S. 2183 in support of Ukraine.*” [14], “*We are also concerned about the pressure this crisis is putting on Moldova, Georgia, Armenia, Azerbaijan and other neighbors of Ukraine.*” [15], “*We congratulate all the countries who worked on that, including the Russian Federation.*” [16], “*We thank you for your partnership all these years, and we look forward to continuing to stand shoulder to shoulder with you as we take Ukraine into the future that it deserves.*” [18], “*Slava Ukraini!*” [31], etc. Загалом усі досліджені промови та інтерв’ю не є дуже експресивними. Особливість більшості полягає в тому, що дипломати вдаються до вживання експресивів на початку та на завершення розмови, а використані експресиви майже в усіх випадках є ніщо інше, як необхідне вираження подяки, привітання, прощання, тощо. Проте, трапляються випадки, коли дипломат виражає свої особисті емоції стосовно чогось конкретного, наприклад: “*I am proud to work with this committee to support their aspirations.*” [20], etc.

Комісив – тип мовленнєвого акту, ілокутивна мета якого – прийняття адресантом зобов’язання зробити щось. Комісиви накладають на мовця зобов’язання виконати певні дії у майбутньому або дотримуватися певної лінії поведінки [7, с. 86]. Комісиви відрізняються від директивів тим, що вони спрямовані на самого мовця. Часто лінгвістичні експоненти таких МА вміщують дієслова “*to swear*”, “*to promise*” тощо [4, с. 108]. Український вчений Ф.С. Бацевич зазначає, що комісивами накладають обов’язок виконати певні дії в майбутньому або дотримуватися певної лінії поведінки. Основними дієсловами формування комісивності є: *to committ, to threaten, to vow, to pledge, to accept, to consent, to refuse, to offer, to bid, to assure, to guarantee, to warrant, to contract, to covenant, to bet*. Парадигматичні випадки включають: *offers, pledges, promises, refusals, threats*. [3, с. 134–135; 9, с. 107].

Загальна кількість комісивів у досліджуваних нами текстах промов та інтерв’ю англомовних дипломатів становить 93 МА. Наведемо приклади: “*If confirmed, I pledge to work with all of you to protect and advance U.S. interests by promoting security, prosperity, democracy and human rights in Europe and Eurasia, and working with our Allies and partners there to advance our shared global interests.*” [13], – даним МА дипломат Вікторія Нуланд дає публічну обіцянку на прес-конференції в Києві, що буде працювати з Україною над досягненням її демократії, процвітання та безпеки. Наступний МА є теж обіцянкою, в якій йдеться про те, що що б не сталося США дотримає свою обіцянку щодо політичного та економічного стану Афганістану: “*Even as we wind down the ISAF combat mission in 2014, we will keep our promise to support the ANSF and Afghanistan’s political and economic development.*” [13]. “*Second, Russia is already paying a high price for its actions, and that cost will go up if its pressure on Ukraine does not abate.*” [14], – даним непрямым МА дипломат В. Нуланд погрожує Росії санкціями, які можуть піднятися в тому випадку, якщо Росія не перестане чинити тиск на Україну. Наступні приклади є МА непрямої обіцянки щодо дій США стосовно України та Росії на майбутнє: “*... we can and will begin to roll back some sanctions.*” [30], “*We will*

support the peace that you are working for with monitors, with technical equipment on the border and with the moral authority that you stand on the side of right." [31]. *"The United States will be with you."* [32]. *"We will stand square with Ukraine in that regard."* [35]. *"Of course, we will stay in close touch as we assess how much progress Russia has made towards that goal."* [35]. Повні результати щодо кожної досліджуваної промови та інтерв'ю внесені до порівняльної Таблиці 1.

Декларатив (перформатив) – тип мовленнєвого акту, ілюктивна мета якого – негайне змінювання об'єктивної реальності. Декларативи встановлюють відповідність між пропорційним змістом та реальністю, регламентованою соціальними конвенціями (оголошення війни, винесення вироку, надання імені, призначення на посаду, звільнення з роботи) [7, с. 86]. Декларативи представлені мовленнєвими актами, мета яких полягає у спонуканні реципієнта до дії. Декларативи реалізуються у запрошеннях, пропозиціях, вимогах тощо. Українські мовознавці О.А. Семенюк та В.Ю. Паращук пи-

шуть, що декларативи – це МА призначення, основна мета яких – надання мовленнєвої форми певним конвенціям, наприклад прийом на роботу, відкриття зборів, називання тощо. Для того, щоб МА діяли як декларативи, необхідне виконання певних умов: відповідний контекст повинен сполучатися з відповідною формою висловлювання. Лише окремі мовці, наприклад суддя чи священник, мають право озвучувати вирок чи оголошувати наречених чоловіком і дружиною [4, с. 108–109]. Опорними дієсловами декларативності є: *to declare, to resign, to adjourn, to appoint, to nominate, to approve, to confirm, to disapprove, to endorse, to renounce, to disclaim, to denounce, to repudiate, to bless, to curse, to excommunicate, to consecrate, to christen, to abbreviate, to name, to call*. Декларативні МА зустрічаються досить рідко, це підтверджує те, що в досліджуваних промовах та інтерв'ю МА даного типу не зустрічаються.

Внесемо отримані результати аналізу частотності вживання різних типів МА з Таблиці 1 до Рис. 1 і переведемо їх у відсотки для порівняння.

Рис. 1

Висновки. Аналіз фактичного матеріалу показав, що найбільшу частотність вживання мають асертивні мовленнєві акти. Група директивів виявилася другою за чисельністю, а експресиви посіли третє місце (див. табл. 1). Комісиви та квеситиви зустрічалися рідше та за чисельністю стоять

на передостанньому та останньому місці у таблиці. Ми припускаємо, що така велика частотність вживання асертивних мовленнєвих актів зумовлена свідомим наміром дипломатів звучати переконливо, а оскільки за такою кількістю асертивів стоїть по чисельності другою група директивів, то дане

вище можна розглядати як стратегію. Отже, перспективи подальших розвідок ми вбачаємо в поглибленому вивченні дискурсивних та прагматичних особливостей англомовного дипломатичного дискурсу з точки зору та комунікативних стратегій та теорії прямих і непрямих МА.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф.С. Категорії комунікативної лінгвістики: спроба визначення [Текст] / Ф.С. Бацевич // Мовознавство. – 2003. – № 6. – С. 25–32. 2. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики [Текст]: підручник / Ф.С. Бацевич. – К.: ВЦ “Академія”, 2004. – 344 с. 3. Бацевич Ф.С. Вступ до лінгвістичної прагматики [Текст] / Ф.С. Бацевич. – К.: ВЦ “Академія”, 2011. – 304 с. 4. Семенюк О.А. Основи теорії мовної комунікації [Текст]: навч. посібник / О.А. Семенюк, В.Ю. Паращук. – К.: ВЦ “Академія”, 2010. – 240 с. 5. Серль Дж. Классификация иллокутивных актов / Дж. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1986. – С. 170–194. 6. Фролова І.Є. Стратегія конфронтації в англомовному дискурсі: монографія / І.Є. Фролова. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009. – 344 с. 7. Яшенкова О.В. Основи теорії мовної комунікації [Текст]: навч. посібник / О.В. Яшенкова. – К.: ВЦ “Академія”, 2010. – 312 с. 8. Dooley J. Grammar way 4: English grammar book / J. Dooley. – Express Publishing, 1999. – 224 p. 9. Huang Yan. Pragmatics [Text]: Oxford textbooks in linguistics / Yan Huang. – Oxford: Oxford University Press, 2007. – 346 p. 10. Levinson S.C. Pragmatics [Text] / S.C. Levinson. – Cambridge: Cambridge University Press, 1983. – 420 p. 11. Searle J.R. What Is A Speech Act? [Текст] / J.R. Searle // Pragmatics: a reader. – Oxford: Oxford University Press, 1937. – P. 254–264

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Text #1. Op-Ed by U.S. Ambassador to Ukraine Geoffrey R. Pyatt: Ukraine in 2014, December 20, 2013. [Electronic resource] – Access mode: <http://ukraine.usembassy.gov/statements/amb-oped.html> 2. Text #2. Ambassador Pyatt’s Statement on the Situation in Ukraine Following the January 30 MFA Briefing, January 31, 2014. [Electronic resource] – Access mode: <http://ukraine.usembassy.gov/statements/amb-ukraine.html> 3. Text #3. Remarks by Ambassador Geoffrey Pyatt to the National Bank of Ukraine Academy, February 25, 2015. [Electronic resource] – Access mode: <http://ukraine.usembassy.gov/speeches/amb-02252015.html> 4. Text #4. Ambassador Pyatt on CNN’s

New Day: Deadly Violence in Eastern Ukraine, January 22, 2015 [Electronic resource] – Access mode: <http://ukraine.usembassy.gov/speeches/amb-cnn-newday-01222015.html> 5. Text #5. Remarks by Ambassador Samantha Power, U.S. Permanent Representative to the United Nations, at a Security Council Meeting on Ukraine, April 13, 2014. [Electronic resource] – Access mode: <http://usun.state.gov/briefing/statements/224764.htm> 6. Text #6. Remarks by Ambassador Samantha Power, U.S. Permanent Representative to the United Nations, at a Security Council Session on Ukraine, 28, 2014. [Electronic resource] – Access mode: http://www.washingtonpost.com/world/full-transcript-remarks-by-ambassador-samantha-power-us-permanent-representative-to-the-united-nations-at-a-security-council-session-on-ukraine/2014/08/28/b3f579b2-2ee8-11e4-bb9b-997ae96fad33_story.html 7. Text #7. Remarks by Ambassador Samantha Power, U.S. Permanent Representative to the United Nations, at a Security Council Debate on the Purposes and Principles of the Charter of the United Nations, February 23, 2015. [Electronic resource] – Access mode: <http://ukraine.usembassy.gov/statements/power-02232015.html> 8. Text #8. Remarks by Ambassador Samantha Power, U.S. Permanent Representative to the United Nations, at a Security Council Briefing on Ukraine Samantha Power, NY, January 21, 2015. [Electronic resource] – Access mode: <http://ukraine.usembassy.gov/statements/spower-unscc-remarks-01212014.html> 9. Text #9. U.S. Ambassador to the UN Samantha Power’s statement on flight downed in Ukraine 7/18/14. [Electronic resource] – Access mode: <http://gretawire.foxnewsinsider.com/2014/07/18/u-s-ambassador-to-the-un-samantha-powers-statement-on-flight-downed-in-ukraine/> 10. Text #10. Remarks by Ambassador Samantha Power, U.S. Permanent Representative to the United Nations, at a UN Security Council Meeting on Ukraine, March 3, 2014. [Electronic resource] – Access mode: <http://usun.state.gov/briefing/statements/222799.htm> 11. Text #11. Remarks by Ambassador Samantha Power, U.S. Permanent Representative to the United Nations, at a Security Council Meeting on Ukraine U.S. Mission to the United Nations Samantha Power U.S. Permanent Representative to the United Nations New York, NY, March 19, 2014. [Electronic resource] – Access mode: <http://ukraine.usembassy.gov/statements/power-ukraine-03192014.html> 12. Text #12. Remarks by Ambassador Samantha Power, U.S. Permanent Representative to the United Nations, at a Security Council Meeting on Ukraine, November 12, 2014. [Electronic resource] – Access

- mode : <http://ukraine.usembassy.gov/statements/power-ukraine-11122014.html> 13. Text #13. Statement of Victoria Nuland Nominee to be Assistant Secretary of State for European Affairs Senate Foreign Relations Committee, July 11, 2013. [Electronic resource] – Access mode : <http://ukraine.usembassy.gov/statements/v-nuland.html> 14. Text #14. Ukraine: Confronting Internal Challenges and External Threats Testimony Victoria Nuland Assistant Secretary, Bureau of European and Eurasian Affairs Statement Before the Commission on Security and Cooperation in Europe (Helsinki Commission) Washington, DC, April 9, 2014. [Electronic resource] – Access mode : <http://ukraine.usembassy.gov/statements/nuland-ukraine-04092014.html> 15. Text #15. Transatlantic Security Challenges: Central and Eastern Europe Testimony Victoria Nuland Assistant Secretary, Bureau of European and Eurasian Affairs Statement Before the Senate Foreign Relations Committee Washington, DC, April 10, 2014. [Electronic resource] – Access mode : <http://ukraine.usembassy.gov/statements/nuland-ukraine-04102014.html> 16. Text #16. Remarks by Victoria Nuland, Assistant Secretary for European and Eurasian Affairs at the OSCE Ministerial Council, Kyiv, Ukraine, December 5, 2013. [Electronic resource] – Access mode : <http://ukraine.usembassy.gov/statements/nuland-osce.html> 17. Text #17. Opening Statement by Assistant Secretary Victoria Nuland at Press Conference in Tbilisi, December 6, 2013. [Electronic resource] – Access mode : <http://ukraine.usembassy.gov/statements/nuland-georgia.html> 18. Text #18. Remarks by Victoria Nuland at the U.S.-Ukraine Foundation Conference, Washington, DC, December 13, 2013. [Electronic resource] – Access mode : <http://ukraine.usembassy.gov/statements/nuland-conference.html> 19. Text #19. Assistant Secretary of State for European and Eurasian Affairs Victoria Nuland Press Conference, February 7, 2014. [Electronic resource] – Access mode : <http://ukraine.usembassy.gov/statements/nuland-pressconf-2072015.html> 20. Text #20. Testimony on Ukraine of Assistant Secretary of State for European and Eurasian Affairs Victoria Nuland to the U.S. Senate Committee on Foreign Relations, January 15, 2014 [Electronic resource] – Access mode : <http://ukraine.usembassy.gov/statements/nuland-testimony-ukraine.html> 21. Text #21. Remarks by Assistant Secretary Victoria Nuland, Bureau of European and Eurasian Affairs: “Unity in Challenging Times: Building on Transatlantic Resolve”, Brookings Institution, Washington, DC, January 27, 2015. [Electronic resource] – Access mode : <http://ukraine.usembassy.gov/statements/nuland-transatlantic-resolve-01272015.html> 22. Text #22. Written Testimony of Victoria Nuland, Assistant Secretary, Bureau of European and Eurasian Affairs, Department of State, to the Senate Foreign Relations Committee Hearing on Russia and Developments in Ukraine, July 9, 2014. [Electronic resource] – Access mode : <http://ukraine.usembassy.gov/statements/nuland-testimony-07092014.html> 23. Text #23. Croatia Forum Speech by Victoria Nuland, Assistant Secretary, Bureau of European and Eurasian Affairs, Department of State, July 11, 2014. [Electronic resource] – Access mode : <http://ukraine.usembassy.gov/statements/nuland-croatia-7112015.html> 24. Text #24. Assistant Secretary Nuland’s Interview with Dumskaya in Odessa, Ukraine U.S. Department of State Victoria Nuland Assistant Secretary, Bureau of European and Eurasian Affairs Odessa, Ukraine, June 9, 2014. [Electronic resource] – Access mode : <http://ukraine.usembassy.gov/nuland-dumskaya-06092014.html> 25. Text #25. Press Gaggle at the OSCE with Victoria Nuland, Assistant Secretary of State for European and Eurasian Affairs Following the OSCE Special Permanent Council Meeting on Ukraine, Vienna, March 3, 2014. [Electronic resource] – Access mode : <http://ukraine.usembassy.gov/statements/osce-nuland.html> 26. Text #26. Remarks by Victoria Nuland Following Meeting With Minister of Foreign Affairs Natalia Gherman of Moldova, U.S. Department of State, Chisinau, Moldova, March 30, 2014. [Electronic resource] – Access mode : <http://ukraine.usembassy.gov/statements/nuland-moldova.html> 27. Text #27. Ukraine – Countering Russian Intervention and Supporting a Democratic State, Testimony, Victoria Nuland Assistant Secretary, Bureau of European and Eurasian Affairs, Statement Before the Senate Foreign Relations Committee, Washington, DC, May 6, 2014. [Electronic resource] – Access mode : <http://ukraine.usembassy.gov/statements/nuland-ukraine-05062014.html> 28. Text #28. Assistant Secretary Victoria Nuland Press Availability following GLOBESEC 2014, Press Availability following GLOBESEC 2014, Victoria Nuland, Assistant Secretary, Bureau of European and Eurasian Affairs, Bratislava, Slovakia, May 14, 2014. [Electronic resource] – Access mode : <http://ukraine.usembassy.gov/statements/nuland-globsec-05142014.html> 29. Text #29. Assistant Secretary of State for European and Eurasian Affairs Victoria Nuland Interview for the Charlie Rose Show With David Remnick, Washington, DC, May 27, 2014. [Electronic resource] – Access mode : <http://ukraine.usembassy.gov/statements/nuland-interview-05272014.html> 30. Text #30. Remarks by Victoria Nuland Assistant Secretary, Bureau of European and Eurasian Affairs, Center for European

Policy Analysis, Washington, D.C., October 2, 2014. [Electronic resource] – Access mode : <http://ukraine.usembassy.gov/statements/nuland-ukraine-10022014.html> 31. Text #31. Assistant Secretary Victoria Nuland's Remarks at Shevchenko University in Kyiv, October 7, 2014. [Electronic resource] – Access mode : <http://ukraine.usembassy.gov/statements/nuland-kyiv-10072014.html> 32. Text #32. Remarks by Assistant Secretary of State Victoria Nuland at a Ukrainian State Border Guard Service (SBGS) Base in Kyiv, October 8, 2014. [Electronic resource] – Access mode : <http://ukraine.usembassy.gov/statements/nuland-border-10082014.html> 33. Text #33. State's Nuland with Reijo Lindroos of YLE on Ukraine, U.S. Department of State, Helsinki, Finland, October 10, 2014. [Electronic resource] – Access mode : <http://ukraine.usembassy.gov/statements/nuland-yle-ukraine-10102014.html> 34. Text #34. Victoria Nuland, Assistant Secretary, Bureau of European and Eurasian Affairs, German Marshall Fund, Washington, DC, September 10, 2014. [Electronic resource] – Access mode : <http://ukraine.usembassy.gov/statements/nuland-09102014.html> 35. Text #35. Ambassador Pyatt's Interview on Hromadske Television, March 22, 2015. [Electronic resource] – Access mode : <http://ukraine.usembassy.gov/speeches/pyatt-hromadske-03222015.html>

REFERENCES

- Bacevych, F.S. (2003). Kategoriji komunikatyvnoji lingvistyky: sproba vyznaczennia [Categories of communicative linguistics]. *Movoznavstvo – Linguistics*, 6, 25-32. (in Ukrainian)
- Bacevych, F.S. (2004). *Osnovy komunikatyvnoji lingvistyky [The essentials of communicative linguistics]*. Kyiv: Akademia Publ. (in Ukrainian)
- Bacevych, F.S. (2011). *Vstup do lingvistychnoji pragmatyky [Introduction to linguistic pragmatics]*. Kyiv: Akademia Publ. (in Ukrainian)
- Dooley, J., and Evans V. (1999). *Grammar way 4: English grammar book*. UK: Express Publishing.
- Frolova, I.Y. (2009). *Strategija konfrontaciji v angломovnomu dyskursi [Confrontation strategy in the English-speaking discourse]*. Kharkiv: Kharkiv national university of Karazin V.N. (in Ukrainian)
- Huang, Y. (2007). *Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press.
- Levinson, S. C. (1983). *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Searle, J. (1986). Klasifikacyja ilokutivnyh aktov [The classification of illocutionary acts]. *Novoe v zarubiezhnoj lingvistike – New in foreign linguistics*, 17, 170-194. (in Russian)
- Searle, J.R. (1937). What Is A Speech Act? In: *Pragmatics: a reader*. Oxford: Oxford University Press, 254-264.
- Semeniuk, O.A., and Parashchuk, V.Y. (2010). *Osnovy teoriji movnoji komunikaciji [The essentials of linguistic communication theory]*. Kyiv: Akademia Publ. (in Ukrainian)
- Yashenkova, O.V. (2010). *Osnovy teoriji movnoji komunikaciji [The essentials of linguistic communication theory]*. Kyiv: Akademia Publ. (in Ukrainian)

КОМІЧНІ ОСОБИСТОСТІ БЛАЗНЯ ТА КЛОУНА В ДІАЛОГІЧНИХ ВІДНОСИНАХ

С.О. Тарасова (Харків)

У статті розглядається проблема ідентифікації комічних особистостей блазня та клоуна в діалогічних відносинах. Розглянені типи діалогічних відносин: Клоун і Клоун, Клоун і Публіка, Клоун і Журналісти, Клоун та Самість. Надано детальний аналіз їх функціональних особливостей та основних характеристик. Представлені основні характеристики комічних особистостей блазня та клоуна: театральність, порожня ідентичність, карнавалізація та лінгвістичний парадокс. Визначено основні засоби реалізації комунікативних типів блазня та клоуна у вербальній та невербальній сферах.

Ключові слова: блазень, ідентифікація, діалогізм, карнавалізація, клоун.

Тарасова С.А. Комические личности шута и клоуна в диалогических отношениях. В статье рассматривается проблема идентификации комических личностей шута и клоуна в диалогических отношениях. Рассмотрены следующие типы диалогических отношений: Клоун и Клоун, Клоун и Публика, Клоун и Журналисты, Клоун и Самость. Предоставлен детальный анализ их функциональных особенностей и основных характеристик комических личностей шута и клоуна: театральность, пустая идентичность, карнавализация и лингвистический парадокс. Выделены основные характеристики. Определены основные средства реализации коммуникативных типов шута и клоуна в вербальной и невербальной сферах.

Ключевые слова: идентификация, диалогизм, карнавализация, клоун, шут.

Tarasova S.O. Comic images of jester and clown in dialogical relations. The problem of identification of comic personalities of jester and clown in dialogical relations is described in the article. The following types of dialogic relations are considered: Clown and Clown, Clown and Audience, Clown and Journalists, Clown and Self. A profound analysis of functional characteristics of the two personalities has been provided, their main characteristics are highlighted. The main characteristics of comic personalities of jester and clown are provided: theatricality, empty identity, carnivalization and linguistic paradox. Means of implementing the communicative types of jester and clown in verbal and nonverbal areas have been stated.

Key words: carnivalization, clown, dialogism, identification, jester.

У сучасній антропоцентричній лінгвістиці все більша увага приділяється значенню людського чинника у процесі пізнання світу – Людині, яка розмовляє у її модусах та відношеннях. Саме людина є центральним фігурантом цього процесу, вона є центром конструювання універсуму [11]. У фокус лінгвістики вже втрапила людина, яка пізнає світ, вольова людина, іронічна людина, людина нещира (С.М. Плотнікова), людина, яка обманює (В.І. Шаховський), людина агресивна (В.І. Жельвіс), людина, яка грає (Й. Хейзінга) та інші. Ще одним модусом буття людини, без якого неможливо уявити світ, є людина, яка сміється (В.О. Самохіна). Саме на цьому модусі будується гумор і існує

гумористична комунікація. Саме тому питання всебічного дослідження гумористичного дискурсу з позиції адресанта – мовця, основною інтенцією якого є продуціювання комічного дискурсу для отримання сміхової реакції партнера, набувають сьогодні особливої актуальності [14]. Згідно Я.В. Проппу, «є люди або групи людей, які мають хист до сміху, природжені гумористи, люди, які мають неабиякий гострий розум, уміють сміятися не тільки самі, але й веселити інших» [12], тому у соціокультурному бутті людини, яка сміється, можна виділити дві моделі – блазня та клоуна, які перебувають у діалогічних відносинах зі світом та між собою. Саме вони стають об'єктами

нашого дослідження. Блазень є попередником клоуна, адже він з'явився ще у 13 ст. в Середньовічній Англії і виконував функцію «Іншого», створюючи навколо себе свої окремі хронотопи [2, с. 56–58].

У колективній свідомості будь-якої лінгвокультури при згадці про блазня вибудовується цілий ряд понять: плут, шут, дурак (М.М. Бахтін); шут Господен, трикстер, дурак, клоун, юродивий (А.В. Голозубов); шут, скоморох, паяц, Петрушка, дурак, плут, Арлекін (Т.А. Апінян); *fools, jesters and other entertainers* (С. Davidson); *fools, jesters, buffoons, minstrel fools, player fools* (J. Southworth) і т. ін. Блазень як соціокультурний типаж виконує цілий ряд ролей: від простакуватого селяка до столичного інтелектуала-жартівника, від другорядного слуги до протагоніста. Але найбільшою актуальності набув «інститут» мудрого блазня, який став головним персонажем «літератури дурнів», а також поклав початок морально-сатиричній традиції, дещо відмінній від малої прози про конні-кетчерів (мисливці за простаками, які використовували «розумну дурість», термін пішов з інтермедій Ф. Конні) [10, с. 15].

Суспільство завжди потребувало блазнів. «Блазень – особа майже коронована. Ковпак блазня – це та ж корона наче вивернута навиворіт. Блазень – це тінь влади, її дзеркальне відображення і за сумісництвом таємний наставник. Хоч хтось повинен був мати право, обходячи етикет, говорити правду без образ. Але існувала одна умова: правда повинна була звучати дотепно» [8, с. 142]. Блазні – це люди з чудернацькою поведінкою, але за своїми жартами ці комічні особистості приховують свої істинні думки і переживання, їх комізм інтелектуальний. Архетипний «вічний» персонаж блазня зберігав фундаментальні ознаки незалежно від культурно-історичної епохи, що яскраво демонструється в його природі. У Середньовіччі блазні не належали до жодного суспільного прошарку, не мали професії, посади, не займали якоїсь конкретної, тільки їм відведеної соціальної ніші. Вони служили при дворі знатних людей та у королів. Їх основним завданням було смішити свиту короля, але використовували лише розумні жарти, або його могли покарати. Блазні були набагато розумніші за королів, хоча часто мали і фізичні негаразди, які і висміювалися. У Середньовіччі блазні

прирівнювалися до радників, наближених до короля. Блазень був покликаний демонструвати безглуздість людського стану і мав робити це майстерно. Саме ця функція і передбачає його високий інтелект. Цей типаж володіє практично усіма жанрами комічного. Крім того, його мовленнєва майстерність передбачає вміння не просто стати виконавцем гумористичних текстів, а ще й створювати свої власні. Все це свідчить про наявність високої мовленнєвої культури [6, с. 49–50]

Розмірковуючи про функції блазня, М.М. Бахтін стверджує, що тільки за допомогою блазнів можливо віднайти та пізнати «внутрішню людину» інших, адже це є – чистою природною суб'єктивністю, оскільки адекватної, прямої (не притчевої з точки зору практичного життя) життєвої форми для цього не знайти [4, с. 406–412]. А.А. Мороз розглядав блазня як компонент мовної парадигми світу та виділяв такі його характеристики: 1) кривляється і блазнює на потіху іншим; 2) прикидаючись дурнем, говорить правду, хоч би якою гіркою вона була, не боячись покарання [10, с. 10].

О.В. Голозубов виводить сім основоположних рис західноєвропейського блазня як архетипа та наголошує на «неповноті», «незавершеності», «ущербленості» або ж, навпаки, «надмірності» цього персонажа у різних сферах буття, що зумовлює його ігровий і театральний потенціал по відношенню до пересічної суспільної норми – номосу [6, с. 254]. Т.А. Апінян також підкреслює опозиційність, гру, інтерпретацію і викривання як основні компоненти культурного призначення блазня. Для неї «блазень – це персоніфікація гри, [...] живе, діюче сумління, заховане в аномальну болонку, що шокує, а тому відразу не карається, [...] йому притаманна особливість бути спостерігачем, інтерпретатором і найчастіше – викривачем» [1, с. 230–231]. Таке твердження близько до трактування М. М. Бахтіним про персонажа, що перебуває в стані іносказання, тобто алегорично-притчевого споглядання світу з позиції «невід-світу-цього» [5, с. 416–419], а також Б.Ф. Андреевим: «Блазень – це неприродний дурень, сам собі на умі» [цит. за 12]. Таким чином, неможливо не відмітити зв'язок блазня із театральною грою і лицедійством, що передбачає вихід поза текст, поза хронотоп.

Виділяємо основні характеристики прояву блазнів:

1) **Театральність.** Блазні завжди діють у середовищі імпровізації та інсценізації, інтерпретації та гри з реципієнтом.

2) **Порожня ідентичність, маска.** Блазень – носій внутрішнього парадоксу та асоціативності. Буття блазня має не пряму, а вторинну природу, що за законами «розмитих меж» карнавалу дозволяє йому функціонувати у вигляді готової форми для наповнення чужими характеристиками, зокрема з сатирично-викривальною метою [13, с. 27–29]. В окремих творах елизаветинського періоду в Англії зустрічаємо блазня під іменем «Nobody» (напр., «Nobody and Somebody» (1606), «The Three Ladies of London» (1608), «City Gallant» (1614) та інші) як вказівку на порожність його ідентичності.

У цьому аспекті слід також згадати британського дослідника Д. Саутворта, автора останнього ґрунтовного дослідження про історію блазнів. Він пише: «У деяких ранніх європейських згадках його [блазня] означено словом *nebulo* (лат.) [«пройдисвіт, шахрай»]..., що передає точну оцінку його соціального статусу... Його позиція у феодальній ієрархії була не просто низькою; разом із менестрелями його було цілковито виключено з неї. Не будучи ані владарем, ані кліриком, ані вільною людиною, ані слугою, він існував у суспільному вигнанні, наповнюючи себе іншими» [21, с. 125–126]. Г.О. Пастушок пояснює такий парадокс нульової ідентичності блазня тим, що цей персонаж перебуває на межі двох сміхових стихій: сміху над іншими і сміху інших над собою. Перший передбачає «обізнаність» блазня з типовими «сучасними» формами людських пороків, а останній – його здатність утилити їх і правдоподібно зіграти. Він відновлює публічність людського образу, «озовнішнює» внутрішнє, приватне життя персонажів і опосередковано самого реципієнта твору [цит. за 17, с. 385–386].

3) **Карнавалізація.** Термін «карнавалізація» був уведений М.М. Бахтіним, його головною складовою була «інверсія довічних протиставлень»: королем оголошується блазень, єпископом – сквернослов і богохульник, «верх стає низом» (матеріально-тілесний низ, за термінологією М.М. Бахтіна). Яскравими проявами карнавальності були

антиконвенційність, ламання традиційних жанрових кодів, гра із часопросторовими кордонами художнього світу, нарративними експериментами. Американський дослідник І. Хассан в якості одного з основних ознак виділяє карнавалізацію у світі блазнів, як «центрову силу мови, веселу відносність предметів, участь у дикому порядку життя, іманентність сміху і іронії» [цит. за 17, с. 390–391]. Карнавальні аспекти вбачаються на декількох рівнях: концептуальному – загальна побудова мови, філософія хаосу, характерна для карнавального світогляду; життєво-сюжетному – конкретні епізоди включають характерні моменти карнавальної естетики (переодягання, гра масками, зміщення сакрального і профанного).

4) **Лінгвістичний парадокс.** Крім того, що особистість блазня носить у собі парадокс, його мова також наповнена лінгвістичним парадоксом та гротеском. Комунікативні мотиви й цілі комуніканта роз'яснюють вибір ним конкретних мовних засобів та стилістичних прийомів, вербальних і невербальних засобів спілкування. Мова блазня характеризується численним використанням фразеологізмів в цілях мовної гри:

Touchstone: Come, shepherd, let us make an honourable retreat; though not with bag and baggage, yet with scrip and scrippage
[Shakespeare W. *The Twelfth Night*].

Блазень ніколи не користується шаблонними сталими виразами, він віддає перевагу обіграванню фразеологізмів як стилістичного засобу для реалізації функції висміювання. Високий рівень креативності проявляється у вмінні блазня пародіювати фразеологізми та створювати нові. Саме комунікативні властивості блазнів дозволяють їм блискуче виконувати свій основний професійний обов'язок – просвіщати та повчати господаря, відкривати йому очі на істинне положення речей.

Після 1610 року відмічається зменшення кількості згадок про блазнів, а вже у XVII ст. вони практично зникають зі сцени, але не з життя. О.Г. Пастушок вважає, що вони переживають функціональну трансформацію зі сценічного речника в авторську маску наратора, беручи на себе роль всюдисущої істоти, всезнаючого творця. Вони перетворюються в аукторіальних нараторів, що вільно входять у свідомість людей та інформу-

ють реципієнтів про те, як слід розуміти і сприймати життя [18]. Саме клоун починає втілювати ці функції.

Клоун є продовжувачем ідеї іпостасі блязня, але не є його копією: він зберігає часопросторові характеристики, «театральний хронотоп», авторську маску. Сьогодні все ще продовжується дискусія щодо коріння поняття «клоун». Англійське слово *clown* з'явилося в XVI столітті в значенні «мужик, селяк». Можливо, слово було запозичено з скандинавських мов (з ісл. *Klunni* або швед. *Kluns*, у значенні «незграбний»). Є також теорія, що слово походить від фр. *colon*, висхідного до лат. *colonus* «селянин», похідному від *colonia* «земля» (віддана в оренду). В сучасному значенні терміна клоун – цирковий, естрадний або театральний артист, який використовує прийоми гротеску і буфоніади.

Уперше клоун з'явився на сцені театру. У п'єсах клоун зазвичай грав роль простої людини, з'являючись на сцені або в синій куртці слуги, або в червонувато-коричневому одязі селянина. Кожен вихід представляв самостійну інтермедію, не пов'язану зі змістом п'єси. Вважається, що навіть Шекспір залишав у п'єсах порожнечі в розрахунок на те, що їх заповнить клоун. Клоун грав текст, написаний автором, але все ж таки був породженням народу, адже знаходився на службі у натовпу і звертався до безглуздості життєвих ситуацій. До кінця XVI століття клоуни перебралися з театрів у цирку, і сама назва «клоун» стало синонімом цього яскравого жанру мистецтва. Дійшло до нас і ім'я першого циркового клоуна – Біллі Саундерса, чий дебют відбувся саме на манежі астлеєвського (першого у світі) цирку. Клоун розігрував сценки «Витівки паяца», «Перетворення мішка». Біллі Саундерс разом з наїзником брав участь в кінному номері, виконуючи роль горе-жокея, якого кінь регулярно «скидав» з сідла, смішно коментуючи це [21, с. 128–130].

З часом поняття «клоун» стало занадто широким і загальним, але клоуни бувають різні: буфоніадні, музичні ексцентрики, пародисти, дресирувальники, коміки, міми. Кожен жанр має свої закони і секрети. Об'єднує їх одне: глядача потрібно здивувати, показавши в гіпертрофованій (гротескній) формі ту чи іншу людську якість, забавну

або безглузду ситуацію. Клоунаду можна назвати ожилым шаржем на вічні людські недоліки і злободенні події. Образ клоуна є «носієм індивідуального карнавальної свідомості, який здійснює такий специфічний синтез комічного, прекрасного, піднесеного та трагічного в пошуку образу мрії» [15, с. 3–8].

У вербальній сфері клоунада реалізується за допомогою жартів, демонстрації гумористичних комедій, комедій у жанрі стендап. Базові прийоми комічного зазвичай реалізуються на чотирьох рівнях: фонетичному, лексико-семантичному, синтаксичному та текстовому. Найхарактернішими особливостями є використання гіперболи, гротеску та пародіювання як найлегших прийомів для мови. Ці прийоми обираються свідомо клоунами, тому що вони є простими візуально та легкими для мовленнєвого вираження, що важливо для обрання правильної стратегії поведінки комунікантів [див. дет. 19; 20].

Однією з основних та найважливіших характеристик клоунади, яка простежується як у вербальній, так і невербальних сферах, є діалогізм. Для спілкування людині потрібен реальний співрозмовник, який би толерував слова іншого. На думку М.М. Бахтіна, «кожна репліка, якою б короткою й уривчастою вона не була, володіє специфічною завершеністю, виражає певну позицію мовця, на яку можна відповісти і зайняти відповідну позицію щодо неї» [9, с. 162–164]. Цінність чужого слова – в можливості бути почутим «Іншим». Власне, діалог – це можливість зрозуміти та почути іншу свідомість, це спосіб взаємодії двох свідомостей: «Мовець закінчує своє висловлювання, щоб передати слово іншому або дати місце його активно зворотному розумінню» [5, с. 308–391]. Надзвичайно важливим моментом бахтінської теорії є судження про те, що учасниками діалогу є не лише дві особи, але й «розуміння незримо присутнього «третього» [4, с. 389–420]. Адже тільки враховуючи факт словесної триєдності (слово – як дійство на трьох), можна, за задумом філософа, вписатися в діалог [7, с. 33–39].

Виділяємо такі типи діалогічних відносин:

1) **Клоун і Клоун.** Цей симбіоз є найбільш поширеним при виконанні клоунами реприз на сцені. Прикладом може слугувати один з антре, коміч-

ність якого спричиняється грою смислами – створюється двозначність у фінальній частині; результатом є нестандартність та ексцентричність комунікативної поведінки:

Clown 1: Where does a rabbit go when it loses its tail?

Clown 2: To the retail store, of course

[<http://www.harrythec clown.com/jokes.html>].

2) Клоун і Публіка. Клоунада – це свобода, якої не дає жодна інша професія. Кумедний, яскравий, інколи навмисне недотепний персонаж асоціюються з чарівником, який створює довкола себе позитивну ауру, сміх та веселощі. Проте за строкатим гримом ховається не просто обличчя, а вразлива душа, з переживаннями, тривогами, глибоким внутрішнім світом.

Але й поза сценою клоуни продовжують спілкуватися з глядачами і вважають їх найголовнішими вчителями, адже якщо їх не переконати, нема чого навіть виходити на сцену. Клоуни часто під час гастролей улаштовують вистави поза сценою, потішаючи публіку своїм гумором. Прикладом взаємодії Клоуна та публіки поза сценою може бути така ситуація:

A circus performer was pulled over by a Carnie officer for speeding. As the officer was writing the ticket, she noticed several machetes in the car.

“What are those for?” she asked suspiciously.

“I’m a juggler,” the man replied. “I use those in my act.”

“Well, show me,” the officer demanded.

So he got out the machetes and started juggling them, first three, then more, finally seven at one time, overhand, underhand, behind the back, putting on a dazzling show and amazing the officer. Another car passed by.

The driver did a double take, and said,

“My God. I’ve got to give up drinking! Look at the test they’re giving now”

[<http://www.jokes4us.com/peoplejokes/carniejokes.html>].

Комічність ситуації демонструється вторинним сприйняттям дій клоуна водієм.

3) Клоун і Журналісти. Співрозмовниками клоунів, через яких ми пізнаємо світ зі світлого боку, є журналісти та репортери. Під час інтерв’ю робіт-

ники мас-медіа намагаються серйозно розмовляти з клоунами про гумор та ставлять питання типу «Чи поза сценою клоуни залишаються клоунами?» Фантазія, спостережливість, оригінальність, вміння імпровізувати – головне в роботі клоуна. Тому поза сценою клоуни зовсім інші, це люди, які завжди націлені на самовдосконалення, доводячи, що розум і веселість прекрасно поєднуються. Наведемо рядки з інтерв’ю з Клоуном Рінглін (Ringling clown):

There’s a lot of psychological stuff that goes into clowning—like really trying to get the audience to feel emotion is a lot harder than doing a backflip and getting oohs and aahs. To make somebody laugh, it takes a lot of connection with your audience, and I really love that. For little kids, I never approach them super-high energy. I kind of just get down on my knee. I want to get at their level and just be welcoming. And then there’s adults who are afraid and have been their whole lives. I’ve had several cases of that, but by the end of the show, they’re saying, “I loved the show, you were great” [<http://saltlakemagazine.com/blog/2014/09/19/kid-friendly-interview-with-a-ringling-clown/>].

Таким чином, клоун самовдосконалюється та шукає нові шляхи до сердець публіки.

4) Клоун і Самість. Цей симбіоз перебуває в центрі діалогічної стратегії при розгляді Іншого (концепція М.М. Бахтіна). Згідно з цією концепцією буття людини перебуває у безперервному діалозі з «Собою» або «Іншим». Людина бере участь у цьому діалозі протягом всього свого життя. Вона постійно перебуває на межі себе і світу комунікації та смислу, дивлячись внутрішньо в себе, вона дивиться в очі Іншому, або очима Іншого. Внутрішня індивідуальність людини має сенс тільки через те, що вона може об’єктуватися у внутрішньому діалозі «Іншого» [3, с. 10–29]. Клоуни володіють внутрішньою діалогічною активністю, яка є мисленнєвим виступом у діалозі з вигаданими героями, імітуванням соціальних вербальних взаємовідносин, змін точок конфронтації різних Я-позицій. Репрезентацією такої діалогічної активності можуть слугувати монологи-роздуми клоунів. Наведемо, монолог клоуна про його життя, який несе

філософський смисл, що був опублікований у його інтернет-блогі:

Its funny, isn't it? My life is so funny that I had a life time of laughs. The bitter tears have already mixed up with the tears of joy that I couldn't even differentiate the two. Maybe that's why I look like this, one who couldn't smile and who couldn't cry as well.

[<http://injustajiffy.blogspot.com/2010/05/clowns-monologue.html>]

Таким чином, слід відмітити у висновку, що описані вище характеристики комунікативної поведінки блазня та клоуна є основними ознаками цього комунікативного типу комічних особистостей в діалогічних відносинах. За своїми мовленнєвими характеристиками блазня та клоуна можна відносити до елітарного та нестандартного типу комічної особистості.

Перспективою подальших пошуків убачаємо у виділенні додаткових характеристик блазня та клоуна у діахронічному аспекті в англомовному дискурсі. Подальші пошуки також пов'язані з дослідженням комунікативних особистостей клоуна та блазня в різних типах дискурсів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апинян Т.А. Игра в пространстве серьезного. Игра, миф, ритуал, сон, искусство и другие / Т.А. Апинян. – СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2003. – 400 с.
2. Барнс Дж. История мира в 10 ½ главах / Дж. Барнс. – М., 2005. – 258 с.
3. Батори А. Диалогическая самость: исследование и применение / А. Батори ; [пер. с англ. Бак В., Олеш П., Пучальска-Василь М. // Реконструкция субъективной реальности. Психология и лингвистика. – Х. : Изд-во Гуманитарный Центр (О.В. Савченко), 2010. – С. 10–29.
4. Бахтин М. Проблема текста у лінгвістиці, філології та інших гуманітарних науках / М. Бахтин // Слово. Знак. Дискурс : Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. ; [за ред. М. Зубрицької]. – Львів : Літопис, 2002. – С. 389–421.
5. Бахтин М.М. Функция плута, шута, дурака в романе (Формы времени и хронотопа в романе) / М.М. Бахтин // Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики. Исследования различных лет. – М. : Худож. лит., 1975. – С. 308–391.
6. Голозубов А.В. Теология смеха как феномен западной культуры : [монография] / А.В. Голозубов. – Харьков : ТО «Эксклюзив», 2009. – 468 с.
7. Голубовська І.О. Антропоцентризм у мо-

вознавстві та викладанні іноземних мов / І.О. Голубовська // Лінгвістика ХХ ст. : нові дослідження і перспективи / НАН України. Центр наук. досл. і викладання іноз. мов ; [редкол.: В.В. Акуленко (голов. ред.) та ін.]. – К. : Колос: Логос, 2006. – № 1. – С. 33–39.
8. Грабал Б. Я обслуговував англійського короля / Б. Грабал. – К. : «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», 2009. – 239 с.
9. Гринчишин Н.І. Принцип діалогу як світоглядна парадигма морально-ціннісних орієнтацій та самовдосконалення людини / Н.І. Гринчишин // Аксіологічні аспекти трансформації сучасного українського суспільства : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. – Івано-Франківськ, 2007. – С. 162–164.
10. Мороз А. Концепт «блазень» у російській, англійській, і французькій культурно-мовних традиціях (на матеріалі романів Ф.М. Достоєвського «Брати Карамазови», Дж. Голсуорсі «Сага про Форсайтів» і О. Дюма «Графіня де Монсоро» : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство» / А.А. Мороз. – Донецьк, 2010. – 20 с.
11. Лашук М.О. Антропоцентричний підхід у дослідженні бінарних концептів «nahe» та «distanz» [Електронний ресурс] / О.М. Лашук. – Режим доступу : <http://naub.oa.edu.ua/2012/antropotsentrychnyjpidhid-u-doslidzhenni-binarnyh-kontseptiv-nahe-ta-distanz/>
12. Пропп Я.В. Проблеми комізму і сміху [Електронний ресурс] / Я.В. Пропп. – Режим доступу : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/propp/03.php
13. Род М. Психология юмора / М. Род ; [пер. с англ. под ред. Л.В. Куликова]. – СПб. : Питер, 2009 г. – 408 с.
14. Самохина В.А. Современная англоязычная шутка : [монография] / В.А. Самохина. – Харьков : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2013. – 356 с.
15. Самохіна В.О. Лікарняна клоунада як жанр англомовного медичного дискурсу / В.О. Самохіна, С.О. Тарасова // Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. – № 1001. – 2015. – С. 3–8.
16. Сорокин Ю.А. Человек говорящий в его модусах и отношениях / Ю.А. Сорокин // Массовая культура на рубеже ХХ–ХХІ веков: Человек и его дискурс : сб. науч. тр. – М. : Азбуковник, 2011. – С. 7–23.
17. Шейгал Е.И. Шут и шутник: профессия или хобби? / Е.И. Шейгал, М.В. Мироненко // Жанры речи : сб. науч. ст. – Саратов : Изд-во ГосУНЦ «Колледж», 2005. – Вып. 4. – С. 385–399.
18. Russel V. Клоунський контрзнак та його алогічність [Електронний ресурс] / V. Russel. – Режим доступу : <http://vivaldi.nlr.ru/bd000235701/detail>.
19. Samokhina V.O. Hospital clowning in English medical discourse / V.O. Samokhina., S.O. Tarasova / Materials of 1St International Academic Conference “Science and Education in Australia, America and Eurasia: Fundamental

and Applied Science” (Australia, Melbourne, 25 June 2014). – P. 125–129. 20. Samokhina V.O. Cognitive patterns as elements of comic in genre of hospital clowning / V.O. Samokhina., S.O. Tarasova // *British Journal*. – P. 130–134. 21. Southworth J. *Fools and Jesters at the English Court* / J. Southworth. – Stroud : Sutton Publishing Limited, 2003. – 278 p.

REFERENCES

- Apinyan, T.A. (2003). *Igra v prostranstve sereznogo. Igra, mif, ritual, son, iskusstvo i drugie*. [Game in the space of serious. Game, myth, ritual, dream, art, and other]. St. Petersburg: St. Petersburg Publ. (in Russian)
- Bahtin, M.M. (1975). Funkciya pluta, shuta, duraka v romane (Formy vremeni i hronotopa v romane). [Function of rogue, clown, fool in the novel (forms of time and chronotope in the novel)]. *Voprosy literatury i estetiki. Issledovaniya razlichnyh let. – Questions of literature and esthetics. Research of several years*. Moscow: Hud.lit, 308–391. (in Russian)
- Bahtin, M. (2002). Problema tekstu u lingvistici, filologii ta inshih gumanitarnih naukah. Slovo. Znak. Diskurs [Problem of text in linguistics, philology and other humanitarian sciences. World. Sign. Discourse]. *Antologiya svitovoi literaturno-kritichnoi dumki – Anthology of world literary-critical thought of the twentieth century*. Lviv: Litopis, 389 – 421. (in Russian)
- Barns, D. (2005). *Istoriya mira v 10 S glavah* [History of the world in 10 S chapters]. Moscow: Moscow Publ. (in Russian)
- Batori, A. (2010). *Dialogicheskaya samost: issledovanie i primeneniye. Rekonstrukciya subektivnoy realnosti. Psihologiya i lingvistika* [Dialogic self: research and usage. Reconstruction of subjective reality. Psychology and Linguistics]. Kharkiv: Gumanitarnyy Centre. (in Russian)
- Bernard, R. (1998). *Klounskiy kontrznak ta yogo alogichnist*. [Clown counter sign and its illogicality]. Available at: <http://vivaldi.nlr.ru/bd000235701/detail>. (in Russian)
- Erzamarie (2010). *A Clown's Monologue* [Blog] Available at: <http://injustajiffy.blogspot.com/2010/05/clowns-monologue.html>
- Golozubov, A.V. (2009). *Teologiya smeha kak fenomen zapadnoy kultur* [Theology of laughter as a phenomenon of the Western culture]. Kharkiv: TO «Eksklyuziv» (in Russian)
- Golubovska, I.O. (2006). Antropocentrizm u movoznavstvi ta vikladanni inozemnih mov [Anthropocentrism in linguistics and teaching foreign languages]. *Lingvistika XX st.: novi doslidzhennya i perspektyvy – Linguistics of 20 st.: new researches and perspectives*. Kiev: NAN Ukrainy, 33-39. (in Ukrainian)
- Grabal, B. (2009). *Ya obshugovivav angliyskogo korolya* [I Served the King]. Kiev: «A-BA-BA-GA-LA-MA-GA». (in Russian)
- Grinchishin, N.I. (2007). Princip dialogu yak svitoglyadna paradigma moralno-cinnisnih oriyentatsiy ta samovdoskonalennya lyudyny [Principle of dialogue as a world paradigm of moral values and self-perfection of man]. *Aksiologichni aspekti transformacii suchasnogo ukrayinskogo suspilstva. – Axiologic aspects of transformation of nowadays society*. Ivano-Frankivsk, 162–164. (in Ukrainian)
- harrythec clown.com (2015). *The Funnies* [online]. Available at: <http://www.harrythec clown.com/jokes.html> <http://saltlakemagazine.com/blog/2014/09/19/kid-friendly-interview-with-a-ringling-clown/>
- Jokes4us.com (2015). *Carnie Jokes* [online]. Available at: <http://www.jokes4us.com/peoplejokes/carniejokes.html>
- Laschuk, M.O. (2010). *Antropocentrichniy pidhid u doslidzhenni binarnih konceptiv «nahe» ta «distanz»* [Centered approach in the study of binary concepts «nahe» and «distanz»] Available at: <http://naub.oa.edu.ua/2012/antropotsentrychnyj-pidhid-u-doslidzhenni-binarnyh-kontseptiv-nahe-ta-distanz/>. (in Ukrainian)
- Martin, R. (2009). *Psihologiya yumora* [Psychology of humour]. St. Petersburg: St. Petersburg Publ. (in Russian)
- Moroz, A. (2010). *Koncept «blazen» u rosiyskiy, angliyskiy, i francuzkiy kulturno-movnih traditsiyah (na materialy romaniv F. M. Dostoyevskogo «Braty Karamazovy», Dzh. Tolsuorsi «Saga pro Forsaytiv» i O. Dyuma «Grafinya de Monsoro»* [Concept of “buffoon” in Russian, English, and French-speaking cultural traditions (based on the novels of F. Dostoevsky “The Brothers Karamazov”, J. Golsuorsi “The Forsyte Saga” and A. Duma “The Countess de Monsoreau”] Donetsk: Logos Publ. (in Ukrainian)
- Propp, Y.V. (2009). *Problemi komizmu i smihu* [Problems of comedy and laughter]. Available at: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/propp/03.php. (in Russian)
- Samohina, V.A. (2013). *Sovremennaya angloyazychnaya shutka* [Modern English language joke]. Kharkiv: HNU im. V.N. Karazina. (in Russian)
- Samohina, V.O. and Tarasova, S.O. (2014). Likarnyana klounada yak zhanr anglo-movnogo medichnogo diskursu. [Hospital clowning as a genre of English medical discourse]. *Visnyk Kharkiv. nats. un-tu im. V.N. Karazina. – V.N. Karazin National Univ. Messenger*, 1001, 3-8. (in Ukrainian)

- Samokhina, V.O. and Tarasova, S.O. (2014). Cognitive patterns as elements of comic in genre of hospital clowning. *British Journal of Science, Education and Culture*, 2014, 1(5), 130-134.
- Samokhina, V.O. and Tarasova, S.O. (2014). Hospital clowning in English medical discourse. *1St International Academic Conference "Science and Education in Australia, America and Eurasia: Fundamental and Applied Science"*. Australia, Melbourne, 25 June 2014, 125-129.
- Shakespeare, W. (1994) *The Twelfth Night*. L.: PenguinBooks.
- Sheygal, E.I. and Mironenko, M.V. (2005). Shut i shutnik: professiya ili hobbi? [A jester and a joker: a profession or a hobby?]. *Zhanry rechi – Genres of speech*. Saratov: «Kolledzh», 385-399. (in Russian)
- Sorokin, Y.A. (2011). Chelovek govoryaschiy v ego modusah i otnosheniyah. [A man speaking in his modes and relations]. *Massovaya kultura na rubezhe XX-XXI vekov: Chelovek i ego diskurs – Mass Culture on the edge of XX-XXI cent. Man and his discourse*. M.: Azbukovnik, 7-23. (in Russian)
- Southworth, J. (2003). *Fools and Jesters at the English Court*. Stroud : Sutton Publishing Limited.

**РЕАЛІЗАЦІЯ ТЕМИ «РОЗКРИТТЯ ЗЛОЧИНУ»
ЯК ВИЯВ ІНСТИТУЦІЙНОСТІ ДИСКУРСУ
АМЕРИКАНСЬКОГО СЛІДСТВА**

О.В. Фещенко (Харків)

У статті досліджено реалізацію макротемати «Розкриття злочину» в дискурсі американського слідства на матеріалі кіносеріалів, де змодельовано розумово-комунікативну взаємодію представників різних слідчих підрозділів. Установлено, що макротема «Розкриття злочину», яка є нелабільною та виявляє інституційність дискурсу, представлена структурою *макротема-мікротема*. Кількість мікротем, що належать до цієї макротемати, є незначною у порівнянні з тими, що охоплює макротема «Подія злочину». Чисельність реалізацій макротемати «Розкриття злочину» також значно поступається реалізаціям макротемати «Подія злочину».

Ключові слова: дискурс американського слідства, інституційність, кількість мікротем/реалізацій, макротема, мікротема, нелабільність теми.

Фещенко Е.В. Реализация макротемы «Раскрытие преступления» как проявление институциональности дискурса американского следствия. В статье исследована реализация макротемы «Раскрытие преступления» в дискурсе американского следствия на материале киносериалов, где смоделировано мыслительно-коммуникативное взаимодействие представителей разных следственных подразделений. Установлено, что макротема «Раскрытие преступления», которая является нелабильной и выявляет институциональность дискурса, представлена структурой *макротема-микротема*. Количество микротем, которые принадлежат этой макротеме, незначительно в сравнении с теми, которые охватывает макротема «Событие преступления». Количество реализаций макротемы «Раскрытие преступления» также значительно уступает реализациям макротемы «Событие преступления».

Ключевые слова: дискурс американского следствия, институциональность, количество микротем/реализаций, макротема, микротема, нелабильность темы.

Feshchenko O.V. Realization of the Theme “Crime Disclosure” as a Manifestation of Institutionalism of American Investigation Discourse. The article studies the realization of the theme “Crime Disclosure” in American investigation discourse on the material of the film series that model the cognitive-communicative interaction of the representatives of different investigation units. The research results in proving that the theme “Crime Disclosure”, being non-labile and manifesting the discourse institutionalism, is represented by the structure *theme-topic*. The number of topics belonging to this theme is insignificant as compared to those belonging to the theme “The Event of Crime”. The number of the theme “Crime Disclosure” realizations is also considerably smaller than the number of the theme “The Event of Crime” realizations.

Key words: American investigation discourse, institutionalism, number of topics/realizations, theme, theme non-lability, topic.

У вивченні дискурсу дослідники ґрунтуються на його безпосередньому зв'язку із соціальною реальністю, зокрема, Т. ван Дейк наголошує на тому, що саме в дискурсі еліти та інститути реалізують свою владу [8, с. 164] (виділено мною – О.Ф.). Інші автори також зазначають, що у вербальній взаємодії наявні й безпосередньо продукуються

соціальні структури [9], що дискурс є соціальною практикою, яка формує соціальний світ [7, с. 39], формою соціальної взаємодії [3, с. 90].

Виходячи з цього, очевидним є той факт, що дискурс є важливою складовою формування соціального світу – навид'ємної частини навколишнього середовища, у якому існує людина. У тому числі,

дискурс бере участь і в формуванні та функціонуванні соціальних інститутів: «шляхом дискурсивних дій створюються і відтворюються соціальні інститути» [3, с. 41].

Відтак, у сучасних дискурсологічних студіях актуальною постає проблема трактування інституційності – конституювальної характеристики розумово-комунікативної взаємодії, яка складає підґрунтя розподілу конкретних дискурсів на інституційні та неінституційні.

Саме інституційність дискурсу, зокрема інституційність дискурсу американського слідства, перебуває у фокусі нашого дослідження.

Потреба у вивченні інституційності визначена тим, що це важливе для дискурсології поняття схарактеризоване лише в загальних рисах, а саме: стверджується, що в інституційних дискурсах учасники виступають не як особистості, а як носії ролей АГЕНТІВ/КЛІЄНТІВ [1; 3], але у той самий час не вказується, які саме лінгвальні особливості маніфестують актуалізацію цих ролей. У нашому дослідженні висувається припущення, що такими лінгвальними характеристиками є переважно тематичні й стратегічні особливості дискурсу.

Інституційність теми вбачаємо в нелабільності або конситуаційності, тобто безпосередній прив'язці тематики спілкування до комунікативних ситуацій, котрі структурують певний дискурс, у нашому випадку дискурс американського слідства [4; 5].

Використовуючи як матеріал дослідження американські телесеріали, де змодельована розумово-комунікативна взаємодія представників низки слідчих підрозділів, ми вивчили реалізацію макротемати «Подія злочину», яка формує основний зміст спілкування у межах інститута слідства [6], оскільки саме в такий спосіб тематизується базовий концепт дискурсу слідства – CRIME / ЗЛОЧИН. Так само важливими в діяльності цього інституту є змістові елементи, що стосуються безпосередньої фахової діяльності слідчих по розкриттю злочину. У цьому твердженні ми спираємось на досвід аналізу змістового аспекту професійного (зокрема, медичного) дискурсу, де з'ясовано, що окрім макротемати, яка кореспондує із базовим концептом дискурсу, котрий втілює основний зміст певної фахової діяльності, наявною є ще одна мак-

ротема, за допомогою якої тематизується концепт УСТАНОВА – базовий для усіх професійних дискурсів [2, с. 3]. Цілком очевидно, що тематизація цього концепту залежить від конкретного професійного дискурсу, приміром у медичному дискурсі виявлено макротему «Робота лікарні» [там само], у дискурсі американського слідства, за даними нашого дослідження, наявна макротема «Розкриття злочину».

Метою цієї статті є аналіз реалізації теми «Розкриття злочину» в дискурсі американського слідства як вияву інституційності цього дискурсу.

Аналіз фактичного матеріалу засвідчив, що на відміну від макротемати «Подія злочину», яка структурована низкою підтем і мікротем (зокрема, у її межах виявлено підтеми – «учасники подій», «речові докази», «обставини злочину», «злочинні дії», кожна з яких охоплює від 4 до 9 мікротем) [6], ієрархічна будова макротемати «Розкриття злочину» є простішою – макротема-мікротема.

Розглянемо детально мікротемати, що належать до макротемати «Розкриття злочину»:

- мікротема «розподіл обов'язків»;

У рамках цієї мікротемати суб'єкт(-и) дискурсу піддає(-ють) обговоренню, хто з представників певного слідчого підрозділу має здійснити ту чи іншу слідчу дію.

Реалізація цієї мікротемати зареєстрована переважно в мовленні керівника слідчого підрозділу, який розподіляє обов'язки щодо здійснення слідчих дій між підлеглими:

- (1) *Gibbs: You stay here. You come with me. McGee, take the perimeter (NCIS, Stakeout).*
- (2) *Hotch: Rossi and Reid, will you handle the family interviews? Morgan and Prentiss, go to the latest crime scene (Criminal Minds, Compromising Positions).*
- (3) *GIBBS: Ziva, photos. McGee, you find any more maggots walking around, you bag 'em. They're evidence (NCIS, Friends And Lovers).*

Проте, ця мікротема зафіксована також у спілкуванні рядових співробітників, приміром у наступному фрагменті досвідчений слідчий дає завдання новому члену групи, якого він жартиливо називає *Probie* (новичок):

- (4) *TONY: All right, you're on sketch details there. Probie (NCIS, Friends And Lovers).*

- мікротема «*планування слідчих дій*»;

Предметом обговорення під час реалізації цієї мікротеми стає певна слідча дія, або декілька слідчих дій, які представник підрозділу має намір здійснити.

Приміром у фрагменті (5) керівник слідчої групи Горатіо планує провести аналіз усіх жертв щодо залишків пороху:

(5) *HORATIO: All right, let's GSR everybody and start with mom (CSI: Miami, Slaughterhouse).*

У іншому прикладі слідчий Мак повідомляє, що він планує розпочати справу з розшуку відбитків та аналізу одягу жертви:

(6) *MAC: Start with trace and the victim's clothes (CSI: NY, Creatures of the Night).*

У прикладі (7) слідча збирається здійснювати слідчі дії, починаючи з огляду місця скоєння злочину – мосту:

(7) *STELLA: Okay, I am going to start from the bridge and work my way north (CSI: NY, Creatures of the Night).*

У іншому фрагменті експерт Еббі повідомляє про те, що вона планує перевірити дані та витягти всю можливу інформацію з комп'ютера підозрюваного:

(8) *ABBY: I will run the data through the computer and be able to construct a virtual hard drive containing the information from Staff Sergeant Grimm's computer. I will get everything since the day he bought it (NCIS, Split Decision).*

- мікротема «*здійснення слідчих дій*»;

Предметом розмови під час реалізації цієї мікротеми стає певна слідча дія, яку здійснює в момент мовлення, або вже здійснив комунікант. Таким чином, відмінність цієї мікротеми від попередньої у тому, що обговорення «*планування слідчих дій*» має проспективну орієнтацію, тоді як обговорення «*здійснення слідчих дій*» є онлайнним або ретроспективно орієнтованим. Зокрема, у прикладі (9) на запитання керівника про те, що робиться з приводу знайденого комп'ютерного файлу, слідчий відповідає, що файл у нього перебуває в процесі обробці:

(9) *TONY: Uploading Goliath's file into the database, Boss (NCIS, Blowback).*

Слідчий в іншому фрагменті повідомляє про те, що він щойно розпочав здійснення пошуку всіх виликів та електронних листів підозрюваного:

(10) *MCGEE: I'm also running Harrow's phone and email records for the past ninety days against databases of known arms dealers. No hits yet, but I did just start (NCIS, Blowback).*

У фрагменті (11) експерт надає інформацію щодо вже проведеного аналізу всіх наданих йому доказів:

(11) *Delko: I ran the samples from your home invasion.*

Calleigh: Great.

Delko: Calcium carbonate, calcium hydroxide, magnesium.

Calleigh: Limestone. Fantastic (CSI: Miami, From the grave).

- мікротема «*особливості здійснення слідчих дій*»;

Під час обговорення цієї мікротеми в спілкуванні слідчих предметом розмови виступають різноманітні особливості здійснених ними дій.

Зокрема, у наступному прикладі йдеться про те, що проведення аналізу ДНК має бути якнайшвидшим (*It's a rush job: ... a rush rush job*), тобто обговорюється така особливість здійснення слідчих дій як *терміновість*:

(12) *TONY: Hey, got another DNA sample to test.*

It's a rush job.

ABBY: Oh, should I put it in front of my other rush jobs?

TONY: Yes.

ABBY: Okay, I'll make it a rush rush job and I'll get right on it (NCIS, Faking It).

У іншому фрагменті йдеться про *складність* здійснення слідчих дій через відсутність чітких відбитків:

(13) *CALLEIGH: I fumed the shotgun, but there were no usable prints on it (CSI: Miami, Slaughterhouse).*

У прикладі (14) у фокус потрапляє *необхідність* збору якомога повної інформації про підозрюваного в скоєнні злочину:

(14) *We need to learn as much as we can about him (Criminal Minds, Compromising Positions).*

- мікротема «*правова основа здійснення слідчих дій*»;

Ця мікротема охоплює обговорення повноважень різних слідчих підрозділів у процесі слідства, наприклад у наступному фрагменті йдеться про те,

що власне розслідування є прерогативою ФБР, тоді як співробітники підрозділу NCIS вповноважені забезпечити захист потенційної жертви:

(15) REYES: *Have you spoken to your director?*

GIBBS: *I did.*

REYES: *Good, then we're clear. FBI handles the investigation. NCIS protects the intended target (NCIS, Terminal Leave).*

Але в більшості випадків ця мікротема кореспондує з обговоренням отримання правових документів для забезпечення законних підстав здійснення слідчих дій, зокрема отримання ордеру на обшук:

(16) Gibbs: *Get me a search warrant for that address.*

McGee: *On it* (NCIS, Forced Entry).

(17) Stella: *Let's ask Sony Sassone – after we process his Range Rover. We have enough for our warrant (CSI: NY, Tanglewood).*

Перелічені мікротеми, за даними кількісного аналізу, охоплюють 97,4% усіх реалізацій макротем «Розкриття злочину», інші мікротеми зустрічаються okazionalno (слід уточнити, що дані цього етапу дослідження є попередніми, а отже можуть у подальшому зазнати незначних змін).

Кількісний аналіз також засвідчив, що реалізації макротем «Розкриття злочину» є менш чисельним порівняно з реалізаціями макротем «Подія злочину»: якщо прийняти за 100% кількість реалізацій обох цих макротем, співвідношення виявляється таким: «Подія злочину» – 63,5%, «Розкриття злочину» – 36,5%, що ілюструє рис. 1:

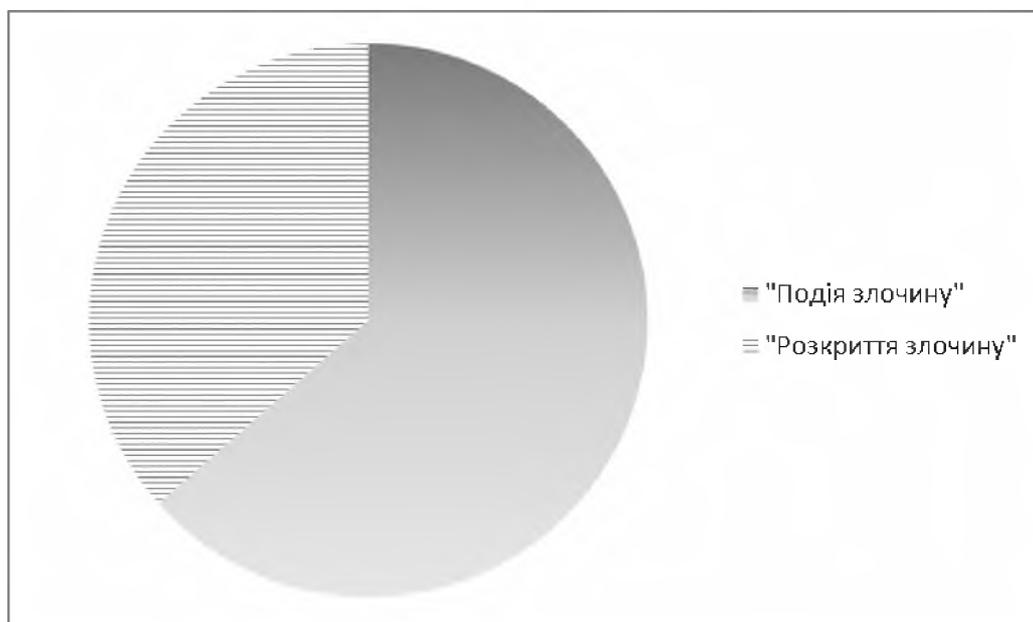

Рис. 1. Кількісне співвідношення реалізацій макротем «Подія злочину» та «Розкриття злочину» в дискурсі американського слідства

Таким чином, проведене дослідження дає можливість дійти таких висновків:

- до нелабільних тем, які є виявом інституційності дискурсу американського слідства, окрім макротем «Подія злочину» належить також макротема «Розкриття злочину», основний зміст якої охоплює розподіл обов'язків, планування слідчих дій, здійснення слідчих дій, особливості здійснення слідчих дій, правову основу здійснення

слідчих дій;

- макротема «Розкриття злочину» в порівнянні з макротемою «Подія злочину» має простішу структуру, представлена значно меншою кількістю елементів, її реалізації є також значно менш чисельними.

Перспективою роботи є якісний та кількісний аналіз частково нелабільних та лабільних тем у дискурсі американського слідства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карасик В.И. Язык социального статуса / В.И. Карасик. – М. : ИТДГК “Гнозис”, 2002. – 333 с.
 2. Кудоярова О.В. Дискурсотворча роль теми у професійному конфліктному спілкуванні англomовних медиків (на матеріалі персонажного мовлення) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О.В. Кудоярова. – Харків, 2007. – 16 с.
 3. Макаров М.Л. Основы теории дискурса / М.Л. Макаров. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. – 280 с.
 4. Фещенко О.В. Комунікативні ситуації як складники дискурсу американських слідчих / О.В. Фещенко // Вісник Житомирського державного університету імені І.Франка. – 2011. – Вип. 55. – С. 187–190.
 5. Фещенко О.В. Нелабільність теми як показник інституційності дискурсу американського слідства / О.В. Фещенко // Каразинські читання: Людина. Мова. Комунікація: XIV наук. конф. з міжнародною участю, 27.03.2015 р. : тези доп. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2015. – С. 235–237.
 6. Фещенко Е.В. Тема «Совершение преступления» в общении представителей американского института следствия / Е.В. Фещенко // Проблемы лингвистики и лингвдидактики : международный сборник науч. ст. / [под ред. С.А. Мосеевой, Л.Г. Петровой]. – Белгород : ИПЦ «ПОЛИТЕРРА», 2013. – Вып. 1. – С. 315–321.
 7. Филлипс Л. Дж. Дискурс анализ. Теория и метод / Л. Дж. Филлипс, М. В. Йоргенсен ; [пер. с англ.]. – Харьков : Изд-во Гуманитарный Центр, 2004. – 336 с.
 8. Dijk T.A. van. Handbook of Discourse Analysis / T.A. van Dijk. – 1: Academic Press, 1985. – Vol. 4.
 9. Fairclough N. Language and Power / Fairclough N. – London : Longman, 1989. – 259 p.

REFERENCES

Dijk, T.A. van (1985). *Handbook of Discourse Analysis*. London: Academic Press.

Fairclough, N. (1989). *Language and Power*. London: Longman.
 Feshchenko, E.V. (2013). Tema «Sovershenye prestupleniya» v obshchenyy predstavytelei amerykanskoho instytutu sledstviya [The Theme “The Event of the Crime” in the Communication of American Investigation Institution Representatives]. *Problemy linyhvyistyky y linyhvydydaktyky – Problems of linguistics and Language education*, 1, 315–321. (in Russian)
 Feshchenko, O.V. (2011). Komunikatyvni sytuatsii yak skladnyky dyskursu amerykanskykh slidykh [Communicative Situations as the Parts of American Investigators’ Discourse]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo universytetu imeni I. Franka – Bulletin of Zhytomyr Ivan Franko State University*, 55, 187–190. (in Ukrainian)
 Feshchenko, O.V. (2015). Nelabilnist temy yak pokaznyk instytutsiinosti dyskursu amerykanskoho slidstva [Theme non-lability as the Index of Discourse Institutionalism of American Investigation]. *Karazinski chytannia: Liudyna. Mova. Komunikatsiia. – Karazin Readings: Pearson. Language. Communication*, 14, 235–237. (in Ukrainian)
 Fyllyps, L. (2004). *Dyskurs analiz. Teoriya i metod [Discourse Analysis. As Theory and Method]*. Kharkov: Humanytarnyi Tsentrl Publ. (in Russian)
 Karasyk, V.Y. (2002). *Yazyk sotsyalnoho statusa [The Language of the Social Status]*. – Moscow: Hnozys Publ. (in Russian)
 Kudoiarova, O.V. (2007). *Dyskursotvorcha rol temy u profesiinomu konfliktnomu spilkuvanni anhlomovnykh medykiv (na materialy personazhnoho movlennia). Avto-ref. diss. kand. filol. nauk [Discourse Making Theme Role in Conflict Professional Speaking of English Medical Workers (Based on the Material of Characters’ Speaking). PhD philol. sci. diss. abstract]*. Kharkiv. 16 p. (in Ukrainian)
 Makarov, M.L. (2003). *Osnovy teoryy dyskursu [Discourse Theory Basis]*. Moscow: Hnozys Publ. (in Russian)

УДК 811.133.1:81'367.7

ТИПИ ЗАГАЛЬНОПИТАЛЬНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ З ПРЕДИКАТИВНИМ ТА АРГУМЕНТАТИВНИМ ЗАПЕРЕЧЕННЯМ

(на матеріалі сучасної французької мови)

І.В. Хожайж (Харків)

У статті розглядаються типи загальнопитальних конструкцій з предикативним та аргументативним запереченням з різним рівнем когнітивного дефіциту мовця та вивчаються їхні структурні, семантико-прагматичні та когнітивні особливості. Визначаються функції прагматичних операторів, що виконують роль поляризаторів, які обумовлюють зміну комунікативної перспективи загальних власне- і невластне-питальних висловлень, орієнтуючи їх на позитивну або негативну відповідь адресата.

Ключові слова: аргументативне заперечення, власне-питальне висловлення, загальнопитальне висловлення, невластне-питальне висловлення, предикативне заперечення.

Хожайж І.В. Типы общевопросительных высказываний с предикативным и аргументативным отрицанием (на материале современного французского языка). В статье рассматриваются типы общевопросительных конструкций с предикативным и аргументативным отрицанием с разным уровнем когнитивного дефицита говорящего и изучаются их структурные, семантико-прагматические и когнитивные особенности. Определяются функции прагматических операторов, играющих роль поляризаторов, обуславливающих изменение коммуникативной перспективы общих собственно- и несобственно-вопросительных высказываний, ориентируя их на положительный или отрицательный ответ адресата.

Ключевые слова: аргументативное отрицание, несобственно-вопросительное высказывание, общевопросительное высказывание, предикативное отрицание, собственно-вопросительное высказывание.

Hojeij I.V. Types of total questions with predicative and argumentative negation (on the material of the modern French language). This paper is focuses on the studies of types of general questions with predicative and argumentative negation with different level of cognitive deficit of the speaker and of their structural, semantic, pragmatic and cognitive particularities. They determine functions of pragmatic operators, playing a role of polarisators conditioning the change of communicative perspective of general interrogative and semi- interrogative utterances orienting them to a positive or negative answer of the addressee.

Key words: argumentative negation, improper interrogative utterance, predicative negation, proper interrogative utterance, total question.

Об'єктом дослідження є загальнопитальні висловлення сучасної французької художньої прози.

Предмет аналізу – типи загальнопитальних висловлень з предикативним та аргументативним запереченням у французькому художньому дискурсі.

Метою дослідження є вивчення комунікативної перспективи різних типів заперечних загальнопитальних конструкцій.

Матеріалом аналізу слугують приклади заперечних загальнопитальних висловлень сучасної французької художньої прози.

Актуальність роботи обумовлена необхідністю розкриття природи заперечних загальнопитальних висловлень (ЗПВ) як трьохфазової діалектичної мовно-мовленнєвої одиниці та підсилюється відсутністю повної типології ЗПВ з точки зору синтактики, семантики і прагматики.

У питальному висловленні заперечення виконує особливу функцію, що відрізняється від його функціональних властивостей в декларативних та імперативних висловленнях. Воно слугує, головним чином, прагматичним дериваціям, що характеризують діалогічну інтеракцію. Деякі лінгвісти вказують на “очевидну спорідненість між запереченням і питальністю, оскільки обидва представляють другий крок судження відносно ствердження. Питання є аргументативно орієнтованим у тому ж напрямку, що й заперечення” [5, с. 2]. Така точка зору ґрунтується на гійомівському підході до вивчення питання [1, с. 164], згідно з яким мовленнєві значення ЗПВ пояснюються орієнтуючись на одну з потенційних полярностей відповіді згідно з їхнім поетапним “усвідомленням” адресантом. Питання поділяє із запереченням тетичний (неасертивний) аспект: воно надає висловленню характеру потенційної негативності. Амбівалентне усвідомлення на першому етапі породжує «неорієнтовані» питання. Пізніше усвідомлення орієнтує питання із запереченням у позитивному напрямку. Внаслідок цього утворюються питально-заперечні ЗПВ, що вживаються як в їхній первинній (предикативній) функції (спрямування на заперечну відповідь), так і у вторинній (полемічне, або аргументативне заперечення). Таким чином, заперечення “може виступати у якості конвенціональної іллокутивної деривації, що позбавляє питання нейтральної функції запиту підтвердження” [9, с. 79].

Французький вчений Б. Кальбо відносить перший тип питань до конструкцій з внутрішнім запереченням (з дескриптивним запереченням компоненту), а другий тип – до питань із зовнішнім запереченням, тобто із запереченням усього висловлення [3, с. 53], що вимагає екстеріоризації заперечних часток *ne* і *pas* для поверхневої функції маркування.

Внутрішнє заперечення характеризує власне-питальну орієнтовану та неорієнтовану інтонаційну і перифрастичну (зі зворотом *est-ce que*) конструкцію, а зовнішнє – невласне-питальну інверсивну структуру, що використовується мовцем не стільки для здійснення запиту інформації, скільки для отримання згоди (або незгоди) співрозмовника щодо певного факту. В останньому випадку питання є аргументативним, і разом із запереченням

характеризується значенням ствердження, наприклад:

- (1) *Vous n'aimez pas Lizbeth?* (F. Vargas)
- (2) *N'avez-vous pas un assistant, un jeune ornithologue qui pourrait mener cette enquête?* (J.-C. Grangé)

Перше ЗПВ з фокалізованим предикатом становить біполярну (неорієнтовану) конструкцію з внутрішнім запереченням. Друге питання з позитивною пропозицією (мислимим змістом висловлення) *Vous n'avez-vous pas un assistant...*, характеризується аргументативним запереченням *all-focus* [6, с. 8], тобто фокалізацією усього висловлення, і іллокутивним спрямуванням на стверджувальну відповідь.

Інтонаційні питально-заперечні конструкції (з предикативним запереченням) можуть бути біполярними або орієнтованими на позитивну чи негативну відповідь. У таких питаннях значно частіше використовуються різноманітні маркери орієнтованості різної природи. Інверсивні ЗПВ (з аргументативним запереченням) майже виключно інтерпретуються як питання *Confirm-oui*. Стосовно перифрастичних заперечних структур, у більшості випадків такі конструкції потребують відповіді *Confirm-oui*, але вони можуть містити елементи, що спрямовують їхню іллокутивну силу на заперечну відповідь (*Confirm-non*). Заперечні риторичні питання завжди спрямовані на позитивну відповідь уявного або реального адресата.

- (3) *Vous n'avez pas lu Pouchkine?* (H. Troyat)
- (4) *Tu ne vas pas me dénoncer?* (San-Antonio)
- (5) *Kate, n'as-tu pas l'impression qu'on nous surveille?* (I. Allende)
- (6) *Les larmes de la déesse ne déclenchent-elles pas la crue?* (Ch. Jacq)

Наведені питально-заперечні конструкції ілюструють іллокутивну спрямованість різних структурних типів ЗПВ: приклад (3) є неорієнтованим власне-питальним ЗПВ з внутрішнім запереченням (з фокалізованим предикатом), що припускає альтернативу відповідей: *oui* або *non*. Друге власне-питальне ЗПВ (приклад 4) орієнтується на ймовірну негативну відповідь адресата. У прикладі (5) спостерігається аргументативне (зовнішнє) заперечення з позитивною пресупозицією (*Tu as l'impression que...*), тобто з іллокутивною спря-

мованістю *Confirm-oui*. Останнє ЗПВ є прикладом питально-заперечного риторичного висловлення з позитивною пропозицією (*Les larmes de la déesse déclenchent la crue*), тобто орієнтованого на стверджувальну відповідь співрозмовника.

При вивченні впливу заперечення на можливу орієнтацію загальнопитальних висловлень А. Борільо і А.М. Діллер зазначають, що опозиції в орієнтації питання пов'язані з характеристиками додатку у межах заперечення. Вчені констатують, наприклад, толерантність *du* та *de* у випадку з означеним артиклем, конкуренцію позитивних і негативних неозначених займенників (*quelqu'un/personne*) та деяких полярних прислівників (*encore, aussi, jamais, assez, peu* тощо). Відмічені варіації призвели лінгвістів до формулювання гіпотези аргументативного застосування заперечення у ЗПВ *Confirm-oui*, оскільки у таких конструкціях заперечення додається до складної, властивої їм модальності питання [2, с. 34; 5, с. 117].

Висновки, зроблені стосовно комунікативної перспективи ЗПВ з предикативним (внутрішнім) і аргументативним (зовнішнім) запереченням, дозволяють виділити такі типи заперечних ЗПВ:

1. Власне-питальні (з предикативним запереченням) біполярні конструкції, що потребують відповіді *Confirm-oui* або *Confirm-non* у певній комунікативній ситуації:

(7) *Vous ne prenez pas de bière?* (B. Vian)

Подана неорієнтована питально-заперечна конструкція вживається мовцем для поповнення когнітивного дефіциту, тобто становить запит інформації, що передбачає два варіанти відповіді (*oui* або *non*).

2. Контекстуальні ЗПВ, або орієнтовані власне-питальні ЗПВ «другої інстанції» [3, с. 58]. Такі запитання ще раз ставлять під сумнів останнє ствердження. Заперечення у цих ЗПВ має контекстну зумовленість, що детермінує їхню іллокутивну спрямованість:

(8) – *Personne n'oserait me gifler.*

– *Personne?* (A. Chedid)

Цей приклад становить власне-питальну заперечну конструкцію, контекстуально орієнтовану на підтвердження сумніву адресата з приводу інформації, поданої його співрозмовником.

3. Невласне-питальні конструкції (з аргументативним запереченням), що спрямовані на відповідь *Confirm-oui*:

(9) *N'est-elle pas trop fragile?* (Franck&Vautrin)

Наведена питально-декларативна конструкція містить позитивну пропозицію (*Elle est trop fragile*), що визначає її ілокутивне спрямування на стверджувальну відповідь.

Серед невластне-питальних заперечних ЗПВ виділяються риторичні структури, що завжди характеризуються аргументативним запереченням з фокалізацією усього висловлення:

(10) *Agir comme ils allaient le faire n'était-ce pas se comporter en ennemis?* (Frison-Roche)

У цьому прикладі риторичного ЗПВ зі стверджувальною пропозицією (*C'était se comporter en ennemis*), спрямованого на реального або уявного співрозмовника, спостерігається позитивна орієнтація іллокутивної сили.

4. Поляризовані (розчленовані) ЗПВ [4, с. 112], або власне-питальні і невластне-питальні конструкції з різноманітними формами заперечення у вигляді номінальних і прикметникових заміників (*personne, rien, aucun*, тощо), що конкурують між собою у межах питального висловлення (*pas quelqu'un* у протилежність *personne*, тобто без або з «негативною атракцією, або поляризацією»). Учені Ж. Шентук і К. Уайз вбачають у негативному притяганні вираження більшого контролю з боку мовця, що дозволяє йому підсилити об'єктивний характер висловленого їм заперечення [8, с. 551]. Так, якщо порівняти власне-питальні висловлення:

(11) *Vous n'avez aperçu personne qui correspond à ce qu'on cherche?* (F. Vargas) і *Vous n'avez pas aperçu quelqu'un qui correspond à ce qu'on cherche?*

у першій конструкції спостерігається більш категоричне судження, що спрямовує співрозмовника на негативну відповідь, тоді як друге ЗПВ є біполярним питанням.

ЗПВ з негативною атракцією, що містять заперечні займенники *aucun, personne, rien, plus* можуть становити власне-питальні і невластне-питальні конструкції з різними комунікативними функціями заміників:

(12) *Et depuis tu n'as reçu aucune nouvelle?*

(J.-C. Grangé)

- (13) *Le chef n'a-t-il donné aucune indication?*
(Ch. Jacq)
- (14) *Tu n'as rien ressenti, Mathilde?* (M. Levy)
- (15) *Ne renies-tu rien?* (Ch. Jacq)

У першому власне-питальному ЗПВ з предикативним запереченням займенник *aucun* виконує властиву йому заперечну функцію, тоді як у прикладі (13) з аргументативним запереченням, тобто з позитивною пропозицією, він не має свого заперечного значення, а є синонімічним займеннику без негативної поляризації *quelque* (*Le chef a donné quelque indication*). У власне-питальному біполярному ЗПВ (приклад 14) займенник *rien* виконує свою основну комунікативну функцію заперечення, тоді як у прикладі (15) з аргументативним запереченням та з орієнтацію *Confirm-oui* пресупозиція має такий вигляд: *Tu renies quelque chose*.

Дуже цікавими видаються питальні конструкції з сильним запереченням *jamais*, що виконує функцію стверджувального прислівника не тільки в питально-заперечних конструкціях, але й у позитивних ЗПВ, наприклад:

- (16) *Tu n'es jamais triste?* (A. Kristof)
- (17) *N'avait-il donc jamais un retour de gaieté, d'enthousiasme?* (H. Troyat)
- (18) *As-tu jamais aimé un autre homme?*
(Franck&Vautrin)

Перше ЗПВ становить приклад неорієнтованого питання з предикативним запереченням, що потребує відповіді «oui» або «non». У другій (питання з аргументативним запереченням) і третій (власне-питальне неорієнтоване позитивне висловлення) конструкціях комунікативна функція *jamais* є аналогічною функції лексеми *un jour* (*Donc, il avait un jour un retour de gaieté, d'enthousiasme*) та (*Tu as un jour aimé un autre homme ou non?*).

Отже, для ЗПВ із поляризацією зі словами, що мають негативні семи *personne, rien, aucun, jamais, plus*, і навіть *non plus*, що легко втрачають свій заперечний характер, позитивна інтерпретація залишається можливою, оскільки вона виходить за межі досяжності заперечення *pas*. Їх використання зумовлене контекстом та інтенцією мовця.

З іншого боку, лексеми *nul, pas un, point, guère, nullement, aucunement* доречно визначити як ті, що не піддаються впливу, та є несумісними з *pas*.

Вони можуть уживатись лише у ЗПВ з предикативним запереченням. Їхня присутність надає таким структурам орієнтації *Confirm-non* та створює умови неможливості появи інверсивних конструкцій:

- (19) *Ils ne veulent point que tu viennes ce week-end pour leur repas en famille?* (B. Kehrer)

У наведеному орієнтованому ЗПВ з предикативним запереченням спостерігається негативне спрямування завдяки вживанню «сильного» заперечення *point*, що унеможливорює інверсивну побудову цього питання.

У деяких розчленованих ЗПВ наявні лексеми позитивної полярності, серед яких *un peu, aussi, une fois, faire mieux, valoir mieux, aimer mieux* тощо, що є несумісними із запереченням у ствердженні:

- (20) *Ne valait-il mieux l'affronter?* (Frison-Roche)

Лексема позитивної полярності *valoir mieux* вживається мовцем у цій конструкції з аргументативним запереченням (питально-декларативному ЗПВ: *Il valait mieux l'affronter*) для спрямування співрозмовника на позитивну відповідь.

Серед лекем позитивної полярності виділяються також негативізуючі варіанти неозначеного і часткового артиклів: *un, une, des, du, de l', de la*. Стосовно таких артиклів граматисти зазначають, що заперечення не завжди веде за собою скорочення артикля до *de* (вводячи додаток у вигляді номінальної синтагми або послідовність безособових форм дієслова):

- (21) *Il n'à pas fait du théâtre à cette époque-là?*
(F. Vargas)

У поданому прикладі *du* вживається у негативному контексті, оскільки мовець має сумніви щодо театральної діяльності персонажа, про якого йдеться у бесіді. Отже, ЗПВ такого типу контекстуально інтерпретується співрозмовником. Тут можна провести аналогію з прагматичним використанням англійських прислівників *some* та *any*, описаним Ж. Лічем [7, с. 415]. Позитивний частковий артикль *du*, наводячи опосередковано на думку про можливість позитивної відповіді, пом'якшував би соціально зневажливий відтінок, що отримувало б ЗПВ *Confirm-oui* у протилежному випадку.

В іншій поляризованій парі *aussi–non plus* перший прагматичний оператор становить прислівник позитивної полярності, тоді як другий спрямовує

питання, як уже зазначалося, на негативну відповідь. Якщо порівняти (22) *Est-ce qu'il ne faisait pas, lui aussi, un effort considérable pour ne plus aller passer ses journées à guetter?* (В. Clavel) і (23) *Vous n'avez pas d'enfants non plus?* (Ch. Arnothy), у першому власне-питальному ЗПВ з предикативним запереченням наявний рідкий випадок “низхідного” [3, с. 65] заперечення, підсиленого прислівником з негативною атракцією *plus*. Другий приклад власне-питальної конструкції спрямований на негативну відповідь адресата через вживання елементу негативної полярності *non plus*.

5. Обмежені ЗПВ, або орієнтовані власне-питальні і невласне-питальні висловлення, що підлягають обмеженню такими прислівниками: *pas très, pas tellement, pas beaucoup, pas assez, pas trop, pas encore/toujours* (що не треба плутати з *toujours pas*) тощо. У таких конструкціях заперечення детермінує певним чином прислівниковий модифікатор (або квантифікатор). Отже, воно виконує операційну роль та користується усім спектром своїх семантико-прагматичних і синтаксичних властивостей, що сприяє орієнтації на негативну відповідь власне-питальних конструкцій та на позитивну невласне-питальних ЗПВ:

(24) *Elle ne sait pas encore?* (Т. Jonquet)

(25) *Ne vous ai-je pas toujours payée?*

(Ch. Jacq, LD, 326)

Перша питальна конструкція з маркером негативної полярності *pas encore* спрямована на негативну відповідь (*non*) адресата, друге орієнтоване ЗПВ з прагматичним маркером *pas toujours* – на позитивну (*si*).

6. Екзистенційні орієнтовані і неорієнтовані власне-питальні і невласне-питальні ЗПВ, що характеризуються присутністю екзистенційних маркерів (*il y a, c'est* тощо). Такі конструкції можуть бути як біполярними, так і орієтованими на позитивну відповідь:

(26) *Il n'y a pas de moustiques ici?* (Ch. Arnothy)

(27) *N'y a-t-il pas un objet que vous pourriez brandir?* (Е.-Е. Schmitt)

Перший приклад становить конструкцію, що може бути спрямована як на позитивну, так і на негативну відповідь адресата. Друге ЗПВ є дуже цікавим прикладом, оскільки в ньому наявний не тільки екзистенційний маркер *il y a*, але й мар-

кер позитивної полярності, неозначений артикль *un*, що вживається у запереченні з метою орієнтації реципієнта інформації на відповідь *Confirm-oui*.

7. ЗПВ-перемикачі розповіді [3, с. 84], що можуть вживатися як у заперечній, так і стверджувальній формах. Йдеться, з одного боку, про запити інформації, що вимагають більш розгорнутої відповіді співрозмовника, ніж *oui* та *non* або їхніх семантичних еквівалентів, а з іншого, про питання, які припускають когнітивний дефіцит адресата, що дозволяє мовцю помінятися з ним ролями і надати більше інформації щодо стану речей. В обох типах питань-перемикачів спостерігається фіктивний когнітивний дефіцит мовця, що пов'язано з його комунікативною установкою. Однією з формальних (необов'язкових) ознак таких ЗПВ є наявність дієслів *savoir, se rappeler, croire* тощо, вжитих у другій особі. Головне дієслово цих конструкцій має фатичне значення:

(28) *Vous n'avez pas d'autres précisions?* (Ch. Jacq)

(29) *Alors, vous ne vous en souvenez plus?*

(D. Daeninckx)

У першому неорієтованому власне-питальному ЗПВ автор звертається до співрозмовника з метою або отримати підтвердження висловленої пропозиції і додаткову інформацію з приводу існуючого стану речей, або детальне пояснення у випадку негативної відповіді. У другій ЗПВ автор спонукає адресата згадати щось важливе. У випадку отримання відповіді *Confirm-non* пропозиції, що міститься у ЗПВ, автор немов би поповнює свій фіктивний когнітивний дефіцит відповіддю на своє ж питання.

Перспективою роботи є побудова класифікації і комплексний аналіз комунікативної перспективи позитивних і заперечних ЗПВ з імпліцитним і експліцитним модусом у сучасному французькому художньому дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гийом Г. Принципы теоретической лингвистики / Г. Гийом ; общ. ред., послесловие и комментарии Л.М. Скрединой. – [изд. 2-е, испр.]. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 224 с.
2. Borillo A. La négation et l'orientation de la demande de confirmation / A. Borillo // Langue française. – P. : Larousse, 1979. – № 44. – P. 27–41.
3. Callebaut B. La négation en français contemporain. Une analyse pragmatique et discursive /

B. Callebaut. – Paleis der Academien, Brussel. – 1991. – № 137. – 196 p. 4. Cristea T. La structure de la phrase négative en français contemporain / T. Cristea. – Société roumaine de linguistique romane. – Bucarest, 1971. – V. 5. – P. 103–139. 5. Diller A.M. La pragmatique des questions et des réponses / A.M. Diller. – Tübingen : Narr. cop., 1984. – 162 p. 6. Lambrecht K. Information structure and sentence form / K. Lambrecht // Cambridge Studies in Linguistics. – Cambridge : Cambridge university Press, 1994. – № 71. – P. 1–8. 7. Leech G. Pragmatics and Conversational Rhetoric / G. Leech // Parret H., Sbisà, Marina, Verschueren J. (Eds.) Possibilities and Limitations of Pragmatics (Proceedings of the Conference on Pragmatics, Urbino, 1979), J. Benjamins, Amsterdam, 1981. – P. 413–441. 8. Sheintuch G. On the Pragmatic Unity of the Rules of NEG-Raising and NEG-Attraction / G. Sheintuch, K. Wise. – Papers from the 12-th Regional Meeting of the Chicago Linguistics Society, 1976. – P. 548–557. 9. Tutesku M. L'Argumentation. Introduction à l'étude du discours [Електронний ресурс] / M. Tutesku. – Universitatea din Bucuresti, 2003. – Режим доступу : <http://ebooks.Unibuc.ro/lls/MarianaTutescu-Argumentation/10.htm>

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Vargas F. Pars vite et reviens tard / F. Vargas. – P. : Editions Magnard, 2006. – 400 p. 2. Grangé J.-Ch. Le vol des cigognes / J.-Ch. Grangé. – P. : Editions Albin Michel, 1994. – 378 p. 3. Troyat H. La gouvernante française / H. Troyat. – P. : Flammarion, 1989. – 187 p. 4. San-Antonio Céréales killer / San Antonio. – P. : Fleuve noir, 2001. – 210 p. 5. Allende I. La Cité des dieux sauvages / I. Allende. – P. : Editions Feryane Livres en gros caractères, 2003. – 473 p. 6. Jacq Ch. Pour l'amour de Philae / Ch. Jacq. – P. : Editions Grasset & Fasquelle, 1990. – 318 p. 7. Vian B. Vercoquin et le plançon / B. Vian. – P. : Editions Gallimard, 1947. – 189 p. 8. Chedid A. L'enfant multiple / A. Chedid. – P. : Flammarion, 1989. – 243 p. 9. Franck & Vautrin Boro s'en va-t-en guerre / Franck & Vautrin. – P. : Librairie Arthème Fayard, 2000. – 679 p. 10. Frison-Roche La dernière migration / Frison-Roche. – P. : B. Arthaud, 1975. – 328 p. 11. Vargas F. L'homme aux cercles bleus / F. Vargas. – P. : Editions Viviane Hamy, 1996. – 220 p. 12. Jacq Ch. La pierre de lumière, La femme sage / Ch. Jacq. – P. : XO Editions, 2000. – 486 p. 13. Levy M. Sept jours pour une éternité / M. Levy. – P. : Editions

Robert Laffont, 2009. – 288 p. 14. Jacq Ch. La justice du vizir / Ch. Jacq. – P. : Librairie Plon, 1994. – 379 p. 15. Kristof A. La preuve / A. Kristof. – P. : Editions du Seuil, 1988. – 187 p. 16. Troyat H. Le mort saisit le vif / H. Troyat. – P. : France Loisirs, 1994. – 456 p. 17. Franck & Vautrin Les noces de Guernica / Franck & Vautrin. – P. : Librairie Arthème Fayard, 1994. – 637 p. 18. Kehrer B. Poudre d'Afrique / B. Kehrer. – P. : L'Harmattan, 2012. – 416 p. 19. Clavel B. Celui qui voulait boire le mer / B. Clavel – P. : Robert Laffont, 1983. – 348 p. 20. Arnothy Ch. La piste africaine / Ch. Arnothy. – P. : Edition du Club France Loisirs, 1997. – 501 p. 21. Jonquet T. Moloch / T. Jonquet. – P. : Editions Gallimard, 1998. – 427 p. 22. Jacq Ch. La loi du désert / Ch. Jacq. – P. : Librairie Plon, 1993. – 419 p. 23. Schmitt E.-E. Odette Toulemonde et autres histoires / E.-E. Schmitt. – P. : Editions Albin Michel, 2006. – 281 p. 24. Daeninckx D. Lumière noire / D. Daeninckx. – P. : Editions Gallimard, 1987 – 183 p.

REFERENCES

Borillo, A. (1979). La négation et l'orientation de la demande de confirmation. *Langue française*, 44, 27-41.

Callebaut, B. (1991). *La négation en français contemporain. Une analyse pragmatique et discursive*. Brussel: Paleis der Academien.

Cristea, T. (1971). La structure de la phrase négative en français contemporain. *Societate roumaine de linguistique romane*, 5, 103–139.

Diller, A.M. (1984). *La pragmatique des questions et des réponses*. Tübingen: Narr. cop.

Gijom, G. (2004). *Principii teoreticești lingvistice – The principles of theoretical linguistics*. Moscow: Editorial URSS. (in Russian)

Lambrecht, K. (1994). Information structure and sentence form. *Cambridge Studies in Linguistics*, 71, 1–23.

Leech, G. (1979). Pragmatics and Conversational Rhetoric. *Possibilities and Limitations of Pragmatics*. Amsterdam: Benjamins, 413–441.

Sheintuch, G. (1976). On the Pragmatic Unity of the Rules of NEG-Raising and NEG-Attraction. *Papers from the Regional Meeting of the Chicago Linguistics Society*, 12, 548–557.

Tutesku, M. (2003). *L'Argumentation. Introduction à l'étude du discours*. Universitatea din Bucuresti. Available at: <http://ebooks.Unibuc.ro/lls/MarianaTutescu-Argumentation/10.htm>

УДК 811.112.2:27

ВПЛИВ ОСОБЛИВОСТЕЙ ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСУ НА РЕАЛІЗАЦІЮ СТРАТЕГІЇ ЗАВДАННЯ ОБРАЗИ

В.М. Хорошилова (Харків)

У статті проаналізовано, яким чином особливості віртуального інтернет-простору, в якому відбуваються дискурсивні практики, а саме асинхронного типу, впливають на реалізацію стратегії завдання образи в межах цього простору. Серед таких особливостей виокремлюємо: анонімність; відсутність просодії та неможливість адекватно апроксимувати всі паралінгвістичні інтеракційні маркери, що притаманні не опосередкованій комп'ютером комунікації; модерацию сайтів; серед текстових характеристик виокремлюємо явище креолізації та гіпертекст.

Ключові слова: аватара, віртуальний простір, гіпертекст, дискурсивна стратегія, ідентичність, інтернет-дискурс, креолізація, модерация, образа, неввічливість.

Хорошилова В.М. Влияние особенностей интернет-дискурса на реализацию стратегии оскорбления. В статье проведен анализ того, каким образом особенности виртуального интернет-пространства, в котором осуществляются дискурсивные практики, а именно асинхронного типа, влияют на реализацию стратегии оскорбления в пределах данного пространства. Среди таких особенностей выделяем: анонимность; отсутствие просодии и невозможность адекватной аппроксимации всех паралингвистических интеракционных маркеров, присущих коммуникации, не опосредованной компьютером; модерацию сайтов; среди текстовых характеристик выделяем явление креолизации и гипертекст.

Ключевые слова: аватара, виртуальное пространство, гипертекст, идентичность, интернет-дискурс, креолизация, оскорбление, дискурсивная стратегия, модерация, невежливость.

Khoroshylova V.M. Influence of the Internet discourse features on implementation of the offense strategy. In this article we present an analysis of how features of the Internet as a type of virtual world, where asynchronous discursive practices are conducted, influence the implementation of the offense strategy within the Internet. Among such features we single out anonymity; absence of prosody as well as impossibility of adequate approximations of paralinguistic interaction indicators inherent to face-to-face communication; moderation of sites; we consider the phenomenon of creolization as well as hypertext as essential textual characteristics.

Key words: avatar, hypertext, impoliteness, identity, Internet discourse, creolization, offense strategy, discourse strategy, moderation, virtual space.

Останнім часом увагу дослідників все більше привертають особливості інтеракції в інтернет-просторі, оскільки стало очевидним, що інтернет – це не лише канал зв'язку, а насамперед соціокультурне середовище. Проте із зростанням соціалізації інтернет-простору спостерігається збільшення кількості інтеракційних дій, спрямованих на пошкодження «обличчя» адресата, а саме стратегічної *неввічливості* та таких споріднених з нею явищ, як *тролінг* та *флеймінг*.

Об'єктом аналізу у статті є особливості інтернет-дискурсу одночасно як певного середовища

(частини віртуального простору) для реалізації стратегії завдання образи, так і матеріалу, що з'являється внаслідок взаємодії комунікантів в цьому середовищі і що відображає його особливості; предметом є вплив цих особливостей на мовленнєву реалізацію стратегії завдання образи.

Мета цієї статті – проаналізувати, яким чином особливості віртуального простору, в якому відбуваються дискурсивні практики, впливають на реалізацію стратегії завдання образи в межах цього простору, а також визначити місце інтернет-дискурсу по відношенню до віртуального простору.

Матеріалом аналізу є дискурсивний матеріал, вилучений з інтернет-ресурсів із асинхронним спілкуванням, а також роботи лінгвістів, присвячені аналізу дискурсу як соціальної практики, а саме в межах інтернет-простору.

Актуальність зумовлена відповідністю методологічної платформи, на яку ми спираємось в нашому дослідженні, сучасній когнітивно-комунікативній парадигмі в лінгвістиці, зростанням соціалізації інтернет-простору та зростанням соціокультурної ролі такого явища, як невічливість, в сучасній комунікації (насамперед, інтернет-комунікації), а також недостатньою вивченістю такого типу «роботи з обличчям», як стратегії невічливості та стратегії завдання образи (як підтипу невічливості) під впливом інтернет-середовища.

Прокоментуємо зростання ролі невічливості саме в інтернет-просторі наступною цитатою: «Електронний світ має низку особливостей, що сприяють розгортанню конфлікту та ускладнюють його вирішення порівняно з реальними спільнотами: велике культурне розмаїття, незіставні інтереси, потреби та очікування; природа співіснування в електронному середовищі (анонімність, численні можливості входу, низький показник тривкості зв'язків тощо)» [30, с. 160]. Якщо в соціальному світі буття людини є жорстко структурованим, задає межі для самоконтролю і обмежує її як соціальний об'єкт, то в віртуальному житті такі обмеження практично відсутні і людина повною мірою може проявити свою індивідуальність, в тому числі вдаючись до інтеракцій, що спрямовані на завдання шкоди іншим користувачам [22].

Невічливість визначаємо як інтендовану (або таку, що сприймається інтендованою) та марковану (не конвенційну стосовно певного контексту або неочікувану в певному ситуативному контексті) мовну поведінку, стратегічно спрямовану на «втрату обличчя» адресатом, яка призводить чи не призводить до відповідного перлокутивного ефекту. Образом розглядаємо як підтип невічливості та визначаємо стратегію завдання образи як специфічний акт загрози позитивному «обличчю»; а смисл, що конструюється (адресатом) в результаті реалізації такого акту (за рахунок конвенціалізованої або дискурсивної імплікатури) є наступним: «Ти поганий. Твої уподобання, сма-

ки, погляди, оточення, досягнення і т. ін. погані».

Наразі проведемо диференціацію між віртуальним дискурсом, інтернет-дискурсом та реальним дискурсом. Ми дотримуємось наступної схеми, запропонованої О. Лутовіною [15]:

1. Віртуальний дискурс являє собою текст, що занурений в ситуацію спілкування в віртуальній реальності, що має всі основні властивості віртуальної реальності (породженість, актуальність, автономність, інтерактивність, зануреність/заглибленість) та є видом символічної реальності, створеної на основі комп'ютерної та некомп'ютерної техніки.

2. Віртуальний дискурс співвідноситься з комп'ютерним (електронним), мережевий співвідноситься з інтернет-дискурсом, загальною характеристикою яких є опосередкованість спілкування, а характерними ознаками, що частково накладаються одна на одну, – віртуальна комунікативна середа (віртуальний дискурс), електронний канал спілкування (комп'ютерний/електронний дискурс), множинний режим спілкування (мережевий та його різновид – інтернет-дискурс). Перефразуючи визначення Н. Арутюнової [2, с. 136–137], інтернет-дискурс – це тексти, занурені в ситуацію віртуального спілкування в глобальній мережі Інтернет. Під віртуальною реальністю в контексті інформаційних технологій ми розуміємо «простір, що створений різноманітними електронними засобами масової інформації і комунікації та являє собою образ “світу постмодерну”» [20, с. 7].

3. Віртуальний дискурс протиставлений реальному дискурсу.

4. Однією з основних цілей віртуального дискурсу є третинна соціалізація, мережева інкультурація, самопрезентація та розвага. Віртуальна мовна особистість постійно експериментує, грає зі своєю ідентичністю, що проявляється через тексти, які створюються та інтерпретуються нею в процесі віртуальної комунікації.

5. Сутність інтернет-дискурсу визначається необмеженою доступністю й швидкістю отримання інформації та зав'язуванням знайомств, анонімністю, відсутністю просторових меж, розмиванням відстаней, стиранням фактору часу, демократичністю спілкування, свободою самовираження.

6. Текстова специфіка віртуального дискурсу проявляється через гіпертекст та креолізований текст [15, с. 10–11].

Отже інтернет-дискурс ми розуміємо як частину віртуального дискурсу, що характеризується такими ж особливостями, проте є обмеженим виключно інтернет-мережею. А людина – не просто спостерігає, а й виступає як самостійний діяч, що є релевантним для теорії дискурсу. Реальність та віртуальність протиставлені як предметно-ситуативні фони. Інтернет необхідно вважати продовженням життєвого середовища людини, де вона через соціальні комунікації має змогу задовольняти свої соціальні потреби.

Важливим вважаємо протиставити особистісно орієнтований тип дискурсу статусно орієнтованому типу. В особистісно орієнтованому типі дискурсу розкривається вся повнота особистісних характеристик комуніканта, тоді як у статусно орієнтованому типі поведінка носить інституційний відбиток та регулюється соціальними нормами і соціальними ролями людини залежно від ситуації. Через відсутність постійних та довгострокових характеристик недоцільно говорити про прояв в інтернет-дискурсі соціальних ролей в традиційному розумінні [7, с. 12; 11, с. 43–44], зокрема в так званих «карнавальних» жанрах (застосовуючи термінологію та визначення М. Бахтіна щодо карнавалізації спілкування, цінностей тощо), проте важливо розуміти, що зберігається потреба людини співвіднести себе з певною структурою соціальних та моральних цінностей.

Особистісно орієнтований дискурс представлений, за спостереженням В. Карасика, двома основними типами: побутовим та буттєвим [11, с. 277]. Статусно орієнтований дискурс також має найменше два різновиди: ситуативно-рольовий та інституціональний [10, с. 28]. Для інтернет-дискурсу релевантними є ситуативно-рольовий (наприклад, *новачок vs. старожил* закритої групи в соціальній мережі), буттєвий та побутовий, що є домінуючим; особливості саме побутового типу дискурсу екстраполюються на інтернет-дискурс в цілому: велика кількість гіпертексту; велика кількість комп'ютерного сленгу (*hallöli, einloggen, posten*); письмова фіксація особливостей усної мови; наявність емотиконів; більша

кількість еративів, тобто слів, що спеціально перекручуються носіями мови, які володіють літературною нормою. Проте казати про повну відсутність ознак інституційності теж не можна, оскільки, наприклад, форуми мають певну ієрархію, що складається з користувачів, адміністраторів та модераторів, які можуть прибирати повідомлення з форуму або перекидати доступ окремим користувачам. Отже, межі між статусно орієнтованим та особистісно орієнтованим спілкуванням стираються [15, с. 33–34]. Стирається також статусна нерівність комунікантів, в більшості випадків учасники віртуального дискурсу мають єдиний статус, а саме статус «учасника комунікації» [8, с. 104].

В нашому дослідженні асинхронного типу інтернет-спілкування акцентуємо увагу на необхідності виокремлення типів ресурсів, що сприяють «карнавалізації» через низьку модерацію та принципову неможливість перевірити ідентичність користувача, та платформ (насамперед, соцмереж і закритих форумів), спілкування на яких проводиться за умов активної модерації і існує можливість встановити ідентичність користувача. Проте зазначимо, що члени електронної спільноти мають розділяти певні спільні правила спілкування та дотримуватись цих правил, що створюють певну нормативну базу. В першу чергу, це так званий нетикет (*Netiquette = online etiquette*), який вимагає, щоб користувач утримувався від конфронтаційної поведінки задля запобігання флеймінгу (*flaming*), за визначенням В. Ши, – «того, що роблять люди, коли категорично виражають думку, не стримуючи емоцій... Не звертаючи уваги на такт» [29, с. 43]. Такі висловлення можуть містити табуйовану мову та прямі загрози «обличчю»; часто вони сприймаються як такі, що сильно загрожують «обличчю». Окрім загальних правил, сформульованих В. Ши наступним чином: «Залишайся людиною; не розміщуй постів образливого змісту; будь поблажливим до помилок інших <...>» [29, с. 32–33], існують правила поведінки в межах певного ресурсу (наприклад, на форумах та в соціальних мережах). Більшість німецьких форумів мають модерацію, завдяки чому суттєво зменшується прояв небажаних форм комунікативної поведінки. Наприклад, на форумі онлайн-журналу «*Glamour*»

в правилах модератор просить серед іншого поводитись належним чином та дотримуватись ввічливого тону бесіди; підкреслює необхідність уникати расистських, образливих та інших висловлень, що можуть зачепити гідність людини.

Оскільки інтернет-дискурс є частиною віртуального дискурсу, який, в свою чергу, є одним з найхарактерніших проявів сучасної постмодерністської культури, є сенс розглянути деякі основні її характеристики і пояснити зв'язок з нашим предметом. Американський теоретик І. Хассан [26] визначив такі риси культурної парадигми сучасності: 1) невизначеність, відкритість, незавершеність (дійсно, завжди існує можливість доповнити попередній коментар, повністю змінивши смисл); 2) фрагментарність, прагнення до деконструкції, колажів, цитат (інтернет-комунікація рідко характеризується логічністю та завершеністю – як структурною, так і семантичною); 3) відмова від канонів, авторитетів, іронічність як форма руйнування (стратегія завдання образи часто реалізується за рахунок іронічності та саркастичної тональності); 4) втрата «Я» та глибини, поверховість, багатоваріантне тлумачення (існує безліч можливостей сконструювати власне «Я» та створити безліч ніків та аватар); 5) звернення до гри, алегорії, діалогу (характерною рисою інтернет-комунікації є наявність ігрового елемента – в процесі самопрезентації відбувається «гра» у вигадану ідентичність; комунікант може вдаватися до *тролінгу* – «гри зі зміною особистості, коли один з учасників не попереджає про це інших» [25, с. 44]; іншими словами, це омана із подальшим використанням агресивних форм комунікативної поведінки; окрім цього характерний прояв креативності та гри із мовною формою під час реалізації стратегії завдання образи, що призводить, наприклад, до появи концептуальних метафор з образливим смислом); 6) репродукування під пародію, травесті, пастиш, оскільки все це збагачує сферу репрезентації; 7) карнавалізація, маргінальність, проникнення в життя (віртуальне спілкування «проривається» в соціальний світ, що особливо помітно на прикладі віртуальних соцмереж; з іншого боку, соціальний світ «захоплює» віртуальний простір, створюючи його особливу частину, а саме інтернет-дискурс); 8) конструктивізм, в якому використовуються ін-

сказання, фігуральна мова (простежуються дві тенденції під час реалізації стратегії завдання образи в інтернет-дискурсі – максимальної прямоті за рахунок відповідності образливого смислу семантиці інвективи та непрямоті за рахунок виведення імплікатур через натяки, алюзії, саркастичну тональність і т. ін.); а також: 9) прагнення уявити те, чого уявити не можна, цікавість до езотеричного, до пограничних ситуацій; 10) перформанс, звернення до тілесності, матеріальності; 11) іманентність.

На думку С. Сметаніної [18, с. 87], домінантами на карнавальних форумах також виявляються ознаки, що співпадають з домінантами постмодерністської парадигми художності, а саме:

- фрагментарність, нелінійність викладення, порушення причинного зв'язку, що проявляються в композиційній та синтаксичній розірваності;

- інтертекстуальність – полілог культурних мов, «текст будується із анонімних, невловимих і разом з тим багато разів перечитаних цитат, цитат без лапок», коли автор може лише зіштовхувати різні манери письма, різні стилістичні реєстри.

У наведеному нижче прикладі стратегія завдання образи реалізується через гру слів, експлуатацію часткової омонімії лексем «*weiß*» та «*weis*», а також безлапкового цитування Сократа: «*Ich weiß, das ich nichts weiß*». Про наявність перлокутивного ефекту свідчить останній коментар користувача Fred Lester, який не здобув комунікативної переваги.

PaulDubi

Was ist Wahrheit?

L4br4

+PaulDubi

Ich weiß, das ich nichts weiß.

PaulDubi

Sehr weiße :P

Fred Lester

+PaulDubi sehr weiSe?

PaulDubi

+Fred Lester

Ich weis?

L4br4

+PaulDubi

nicht sehr weise.

Lester

+L4br4

Wäre wohl für mich eher peinlich gewesen als lustig XD?

(<https://www.youtube.com/watch?v=cb4kG8su9yA>)

Постає питання ідентифікації та конструювання ідентичності. Ідентичність – це уявлення людини про своє власне «Я», що характеризується «відчуттям своєї власної індивідуальності, самототожності, цільності» [14, с. 196]. Ідентичність – це своєрідна система координат для розуміння людиною самої себе.

В інтернеті відбувається розвиток «візуальної» ідентичності на протигагу «вербальній». Як підкреслює М. Кастельс [12, с. 27], всі ідентичності є так чи інакше сконструйованими. Проте в реальному світі цей процес детермінується різними соціальними бар'єрами, що в віртуальній реальності легко подолати. Ця обставина обумовлює постійну «гру з ідентичністю», що є результатом порівняння бажаних аспектів свого «Я» з бажаними аспектами «Я» інших [23, с. 50–51]. Акценти світосприйняття віртуальною мовною особистістю зсуваються. Орієнтація на своє «Я» може проявлятися у відсутності бажання «зберегти обличчя». Під терміном «віртуальна особистість» ми розуміємо спеціально сконструйовану, вигадану особистість («віртуал», «клон», «мульти»), так і будь-яку особистість, занурену в ситуацію взаємодії в віртуальній реальності, оскільки реальне «Я» людини в віртуальному просторі визначити неможливо [15, с. 87–88]. Проте за вигаданою ідентичністю існує реальна особистість, яка має «обличчя», захищає його, реалізує потребу бути схваленим, та здійснює акти над «обличчями» інших користувачів. Отже, *особистість (self)* – це реальний індивід, *ідентичність (identity)* – реальна або сконструйована низка характеристик, а «*обличчя*» («*face*») – те, що стає релевантним під час інтеракції як мультиаспектний феномен. Редукція невербальної складової образу особистості в віртуальному світі призводить до свідомого управління враженням про себе, до зростання ролі самопрезентації та появи тролінгу.

В нижче наведеному прикладі комунікативна поведінка користувача, який обрав собі ніком прецедентне ім'я Martin Luther King, демонструє грубе порушення норм спілкування, що призводить

до реалізації контр-стратегії завдання образи з боку користувача Zyber.

Вихідний коментар має саркастичну тональність. Такий висновок ми робимо на підставі відео-контенту, до якого прикріплене це обговорення і з якого очевидна саме відсутність дотепності героя ток-шоу – репера Bushido. Про це свідчить також і емотикон на позначення посмішки. Подальші відповіді користувача Martin Luther KING містять велику кількість обценної лексики, за нагромодженням якої втрачається сенс висловлення.

Zyber

Einfach geil, wie schlagfertig Bushido ist :D

Martin Luther KING

Nicht nur er, auch mein steifer Pimmelmann ist unglaublich schlagfertig, du Rassist, komm her ich will dich über dein Arschloch rannehmen!

Перша реакція автора вихідного коментаря – з'ясувати, що конкретно в його коментарі зачепило адресата, а також непряма образа через використання ніку під аватарою адресата, що є прецедентним ім'ям, із експліцитною оцінкою поведінки адресата як поганої.

Zyber

+Martin Luther KING Wusste nicht, dass Martin Luther King so gestört war und was ist daran rassistisch!?

Zyber

+Martin Luther KING Ich sage dazu jetzt nicht mehr, ich weiss ja nicht ob du das lustig findest, was du da sagst, aber es ist NUR Schwachsinn, mehr nicht, ohne Witz, wer ist dir mit ,nem Laster über's Gehirn gefahren!?

Martin Luther KING

+ZyberHD Hahaha nen Hirn ist sowas von weich wer braucht so ein Scheiss? Viel wichtiger ist ein dicker, harter SPRITZPIMMEL. Meiner ist schwarz wie die nacht und härter wie der Kopp-Stahl von euch Hunnen-Nazis! Wenn ich dich mit dieser harten Rübe pfähle dann bist du in Hölle und Paradies zugleich du geiler Zwergenschwanz-Stecker!

Визнання «можливого розуміння» німецької мови адресата імплікує, що це – погана німецька мова (через надмірність інвектив). Окрім цього, іронічним узагальненням адресант виражає своє ставлення до поведінки адресата.

schamhaary

+*Martin Luther KING auf deutsch hät ich's evtl. verstanden was du sagst. für deine stahlprothese kann ich nicht's ?*

(<https://www.youtube.com/watch?v=cb4kG8su9yA>)

Подібна комунікативна поведінка в віртуальному просторі притаманна троям (у разі свідомого спілкування) та психічно хворим людям. Реакція інших користувачів, у разі наявності, – саркастичні коментарі або вступ до гри та підтримування започаткованого реєстру. Таке спілкування націлене не на конструювання або передачу жодних смислів, натомість на гру з формою, що імітує стратегію завдання образи.

Наступним актуальним для нашого дослідження поняттям є гіпертекст (термін введений Т. Нельсоном [27]). Відсутність безперервності є головною характеристикою гіпертексту. Завдяки комп'ютерним технологіям текст опиняється в новому – нелінійному, мережевому просторі. Існує багато напрямів щодо підходу до визначення гіпертексту (як способу представлення знань у зв'язку з нелінійністю людського мислення, як засобу комунікації та організації мережевого соціального простору, як нового лінгвістичного об'єкта, як способу організації художнього твору та інші), проте спільним є розуміння під цим поняттям тексту специфічної структури, що подає інформацію у вигляді пов'язаної мережі гнізд, об'єднаних між собою нелінійними відношеннями в багатовимірному просторі. Специфіка поводження тексту в гіперсередовищі позначається поняттям гіпертекстуальності, під якою розуміється сукупність специфічних особливостей гіпертексту у викладенні, структуруванні й організації доступу до інформації [5, с. 32]. Гіпертекст – це не результат поєднання окремих текстів, а самостійний об'єкт, що характеризується фрагментарністю, нелінійністю, нескінченністю, різнорідністю, інтерактивністю. Гіпертекст – носій множинної інформації. Найважливішим структурним компонентом гіпертексту є гіперпосилання, завдяки якому здійснюється перехід від одного фрагменту до іншого [5, с. 28]. Специфічна структура гіпертексту дозволяє йому стати одним з основних інструментів у процесі вираження постмодерністських світогляду і культури, де текст «пород-

жується наративно, кумулятивно і будь-якої миті може бути перерваним. Крапка в кінці є необґрунтованою та безпідставною. Текст будь-якої миті може бути продовжений» [21, с. 42]. В нашому дослідженні ця особливість являє собою певну методологічну проблему, оскільки ускладнює, а іноді й унеможливує пошук ініціальних та респонсивних коментарів і не дозволяє адекватно проаналізувати матеріал. Через структурну розірваність неможливо однозначно констатувати наявність стратегії завдання образи в тому чи іншому дискурсивному фрагменті. В свою чергу, власне стратегія завдання образи не завжди є реалізованою саме через наявність гіпертексту, бо висловлення просто губиться в потоці коментарів та великій кількості гіперпосилань на різних користувачів та різні інтеракційні внески.

Далі зосередимось на понятті креолізації. Під креолізованим текстом лінгвісти розуміють тексти змішаного типу, що містять вербальний та іконічний, тобто образний, елементи, проте існує і більш широке розуміння: це тексти, «фактура яких складається з двох негомогенних частин: вербальної (мовної/мовленневої) та невербальної (що належить до інших, аніж природна мова, знакових систем)» [19, с. 180–181]. За ступенем гетерогенності креолізовані тексти розподіляють на: а) нульовий ступінь (суто вербальні або суто іконічні тексти); б) ненульовий ступінь (поєднання вербального та образного компонентів) [17, с. 9–11]. Залежно від характеру зв'язку зображення з вербальною частиною виокремлюються тексти з частковою або повною креолізацією. В першому випадку між вербальними та образними компонентами складаються автосемантичні відносини, оскільки образний елемент є факультативним елементом організації тексту, вербальна частина в таких текстах є відносно автономною; в другому – між частинами тексту семантичні відношення, оскільки вербальна частина не може існувати у відриві від образної [1, с. 15].

Дійсно, графічні елементи стають все більш поширеними, а ілюстрування стає елементом текстотворення [3, с. 162]. Наведемо приклад, де респонсивний комунікативний внесок зводиться до розміщення поширеного в інтернет-мережі «вірусного» зображення, яким реалізується контрстратегія завдання образи:

AJ Mishu

Es gibt ja Menschen die mit ihren dummen Kommentaren immer wieder ihren Neid zeigen müssen wa? Selbst wenn Til nur ein Foto von seinen Katzen postet.

Ihr sitzt bestimmt den ganzen Tag vor eurem Pc oder eurem Handy und wartet nur darauf das er etwas postet um eure Dummheiten aufs neue zu beweisen.

Eigentlich kann man nur Mitleid mit euch haben.

Janine Hille

(<https://www.facebook.com/TilSchweiger>)

Образними елементами креолізованого тексту віртуального дискурсу є насамперед аватари, ілюстрації і смайлики. Тріада «аватара – нік – оріджин» мають великий вплив на сприйняття всіх текстів користувача партнерами по комунікації [28]. Аватара супроводжує вербальні повідомлення користувача в межах ресурсу, де він зареєстрований і на профілі якого саме й розміщено аватару. Разом із повідомленням вона створює креолізований текст. В нашому корпусі наявна значна кількість прикладів, де реалізація стратегії завдання образи відбувається за рахунок гри з ніком або аватарою адресата, як у наступному прикладі, де користувач Fedja Reichenbacher звертається до користувачки Anna De Luca, звернувшись до її аватари, на якій зображено kota, для конструювання образливого смислу і назвавши «товстою кішкою»:

Anna De Luca

Fedja Reichenbacher ,führst Du Selbstgespräche ?

Bernd Schibulla

Anna De Luca oha. das war jetzt aber schlagfertig <grin emoticon> FAIL

Fedia Reichenbacher

Nein, ich rede mit einer fetten Katze.

Смайлики або емотикони являють собою специфічні графічні одиниці, створені для вираження емоцій комунікантів. По своїй суті смайлик – це графема, що складається з пунктуаційних знаків, літер й цифр традиційного письма. А. Мельникова [16, с. 216–217] пропонує класифікацію смайликів на підставі сфери їхнього використання (універсальні, культурно-специфічні та смайлики-неологізми) та принципу утворення. Окрім емотиконів існують також текстові апроксимації інтеракційних маркерів (e.g. <g> = grin, CAPITALS = shouting etc). Проте вони не здатні адекватно апроксимувати всю низку паралінгвістичних маркерів, які допомагають розпізнати інтенцію в умовах живого спілкування [25, с. 285–286]. Тональність сприяє вираженню інтенції мовця та розпізнаванню їх адресатом. Мовець обирає тональність, яка найкращою мірою відповідає його інтенціям [6, с. 64; 9, с. 387]. Встановлення адресатом тональності мовця відбувається за рахунок зміщення інтерпретації об'єктивно наявних маркерів та власної уяви і тому є проблематичним. Звичайно, це не означає, що адресати не можуть встановити чи приписати мовцеві наявність інтенції, проте наявні механізми (наприклад, візуальні акценти на кшталт зміни шрифту, його кольору і розміру, використання смайликів) можуть не досить адекватно апроксимувати паралінгвістичні та невербальні елементи інформації, що ускладнює процес. Проте останнім часом зростає кількість емотиконів, смайликів, з'являються культурно-специфічні типу «као-модзі» тощо, які створені задля компенсації відсутніх просодичних засобів, що супроводжують природну комунікацію. Наступні приклади ілюструють вживання різного типу апроксимацій, завдяки яким реалізується стратегія завдання образи (у якості контр-стратегії у першому прикладі):

1) maria meyer

Was 'ne kranke Sendung inner kranken Welt...

Horst Klein

Was für ein krankes Deutsch, liebe Maria Meyer!

maria meyer

+Horst Klein ...man nennt es SLANG, LIEBER Horst...

2) *Joerg Dossler*+*TheCrodog**LOL, du bist putzig...*

Коментар, що кваліфікує загальне обговорення як дитяче та незріле. Якорем (*Anker als Antezedent*) для такого натяку слугує метафоричне порівняння «середня школа – незрілість». Апроксимація емоцій відбувається за рахунок скупчення голосних, що імітує крик. Можливий заклик повернутись до школи через очевидні пробіли в освіті.

3) *John Player Special**Hauptschuleeeeeeeeeeee?**(<https://www.youtube.com/watch?v=jOolAfv3xg>)*

У підсумку зазначимо, що *інтернет-дискурс* ми розуміємо як частину віртуального дискурсу, що характеризується такими самими особливостями, проте є обмеженою виключно інтернет-мережею. Інтернет-дискурс, так само як віртуальний дискурс, відображає низку притаманних культурі постмодерну характеристик, що впливають на реалізацію стратегії завдання образи. Серед таких особливостей ми виокремлюємо: анонімність (принаймні, часткову), що призводить до гри з ідентичністю та сприяє таким спорідненим стратегії завдання образи явищам, як тролінг; відсутність прямого контакту з комунікантом та неможливість адекватної апроксимації всіх паралінгвістичних інтеракційних маркерів, що притаманні безпосередньому контакту комунікантів; стиль модерації сайтів як компенсаторний механізм, за умов мінімальних ризиків користувачів та відсутності необхідності нести відповідальність за власні агресивні комунікативні дії; серед текстових характеристик виокремлюємо явище креолізації та гіпертекст.

Перспективи ми вбачаємо в подальшому вивченні дискурсивних особливостей стратегії завдання образи в інтернет-дискурсі, розробці типових тактик та створенні каталогу мовних індикаторів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анисимова Е.Е. Лингвистика текста и межкультурная коммуникация (на примере креолизованных текстов) : учеб. пособие для студ. фак. иностр. яз. вузов / Е.Е. Анисимова. – М. : Изд. центр «Академия», 2003. – 128 с. 2. Арутюнова Н.Д. Дискурс / Н.Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь ; [гл. ред. В.Н. Ярцева]. – М. : Сов. эн-

цикл., 1990. – С. 136–137. 3. Берёзин В.М. Массовая коммуникация : сущность, каналы, действия / В.М. Берёзин. – М. : РИП-Холдинг, 2003. – 174 с. 4. Валгина Н.С. Теория текста : учеб. пособие / Н.С. Валгина. – М. : Логос, 2004. – 280 с. 5. Дедова О.В. Лингвистическая концепция гипертекста: основные понятия и терминологическая парадигма / О.В. Дедова // Вестник Москов. ун-та. – 2001. – Вып. № 4. – Сер. 9. Филология. – С. 22–36. 6. Демьянков В.З. Понимание как интерпретирующая деятельность / В.З. Демьянков // Вопр. языкознания. – 1983. – № 6. – С. 58–67. 7. Горелов И.Н. Основы психолингвистики / И.Н. Горелов, К.Ф. Седов. – М. : Лабиринт, 1997. – 224 с. 8. Ишмуратова И.Р. Сущность культурной идентичности человека в среде Интернет-коммуникации : дис. ... канд. филос. наук : 24.00.01 / И.Р. Ишмуратова. – Казань, 2006. – 184 с. 9. Карасик В.И. Дискурсивная персоналогия / В.И. Карасик // Язык, коммуникация и социальная среда. – ВГПУ. – Вып. 5, 2007. – С. 78–86. 10. Карасик В.И. О типах дискурса / В.И. Карасик // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс : сб. науч. тр. : [под ред. В.И. Карасика, Г.Г. Слышкина]. – Волгоград : Перемена, 2000. – 228 с. – С. 5–20. 11. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепт, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с. 12. Кастельс М. Информационная эпоха : экономика, общество и культура / М. Кастельс ; [пер. с англ. под науч. ред. О.И. Шкаратана]. – М. : ГУВШЭ, 2000. – 606 с. 13. Крысин Л.П. Речевое общение и социальные роли говорящих / Л.П. Крысин // Социально-лингвистические исследования. – М. : Наука, 1976. – С. 42–52. 14. Леонтович О.А. Компьютерный дискурс: языковая личность в виртуальном мире / О.А. Леонтович // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс : сб. науч. тр. ; [под ред. В.И. Карасика, Г.Г. Слышкина]. – Волгоград : Перемена 2000а. – С. 191–200. 15. Лутовинова О.В. Лингвокультурологические характеристики виртуального дискурса : монография / О.В. Лутовинова. – Волгоград : Перемена, 2009. – 477 с. 16. Мельникова А.В. Иконические знаки и сокращения в виртуальном общении / А.В. Мельникова // Концептосфера и языковая картина мира ; [отв. ред. Е.А. Пименов, М.В. Пименова]. – Кемерово : КемГУ, 2006. – С. 214–218. 17. Пойманова О.В. Семантическое пространство видеовербального текста : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филос. наук : спец. 10.02.19 «Общее языкознание, социоллингвистика, психолингвистика» / О.В. Пойманова. – М. : Моск. гос. ун-т, 1997. – 24 с.

18. Сметанина С.И. Медиа-текст в системе культуры: Динамические процессы в языке и системе журналистики : дис. ... докт. филол. наук : 10.01.10 / С.И. Сметанина. – СПб, 2002. – 378 с. 19. Сорокин Ю.А. Креолизованные тексты и их коммуникативная функция // Ю.А. Сорокин, Е.Ф. Тарасов / Оптимизация речевого воздействия. – Москва, 1990. – С. 180–186. 20. Таратута Е.Е. Социальный смысл виртуальной реальности : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филос. наук : спец. 09.00.11 «Социальная философия» / Е.Е. Таратута. – СПб. : СПб. гос. ун-т, 2003. – 29 с. 21. Тульчинский Г.Л. Слово и тело постмодернизма. От феноменологии невменяемости к метафизике свободы / Г.Л. Тульчинский // Вопр. философии. – 1999. – № 10. – С. 35–53. 22. Шевченко І.С. Конфліктна мовленнєва поведінка в англомовному кіберпросторі / І.С. Шевченко, І.О. Гончаренко // Вісник Житомир. держ. ун-ту. – 2005. – Вип. 23. – С. 24–28. 23. Школовая М.С. Лингвистические и семиотические аспекты конструирования идентичности в электронной коммуникации: дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Школовая Марианна Сергеевна. – Тверь, 2005. – 174 с. 24. Donath J. Identity and deception in the virtual community / J. Donath // *Communities in Cyberspace*; [eds. M. Smith, P. Kollock]. – London : Routledge, 1999. – P. 29–59. 25. Graham, Sage Lambert. 2008. A manual for (im)politeness?: The impact of the FAQ in electronic communities of practice. In Derek Bousfield and Miriam A. Locher (eds.), *Impoliteness in language: Studies on its interplay with power in theory and practice*, 324352. – Berlin and New York : Mouton de Gruyter. 26. Hassan I. *Toward a Concept of Postmodernism (From The Postmodern Turn, 1987)* 27. Nowak K.L. The Influence of the Avatar on Online Perceptions of Anthropomorphism, Androgyny, Credibility, Homophily, and Attraction / K.L. Nowak, C. Rauh // *Journal of Computer-Mediated Communication*. – 2005. – № 11 (1) [Electronic resource]. – URL : <http://jcmc.indiana.edu/vol11/issue1/nowak.html>. 28. Nelson T.H. A File Structure for the Complex, the Changing, and the Indeterminate / T.H. Nelson // *ACM Proceedings of the 20th National Conference*. – Cleveland : ACM, 1965. – P. 84–100. 29. Shea V. *Netiquette* / V. Shea. – Albion Books, 1997. – 160 p. 30. Smith E.R. Affective and cognitive implications of group membership becoming part of the self: New models of prejudice and of the self-concept / E.R. Smith // D. Abrams & M. Hogg (Eds.), *Social identity and social cognition*. – Oxford : Blackwell Publishers, 1999. – P. 183–196.

REFERENCES

Anisimova, E.E. (2003). *Lingvistika teksta i mezhkul'turnaja kommunikacija (na primere kreolizovannyh tekstov)* [*Text linguistics and intercultural communication (based on creolized texts)*]. Moscow: Akademiya. (in Russian)
 Arutjunova, N.D. (1990). Diskurs [Discourse]. *Lingvisticheskij jenciklopedicheskij slovar'* [*Linguistic encyclopedic dictionary*], 136-137. (in Russian)
 Berjozin, V.M. (2003). *Massovaja kommunikacija : sushhnost', kanaly, dejstvija* [*Mass communication: the essence, channels, actions*]. Moscow: RIP-Holding. (in Russian)
 Dedova, O.V. (2001). Lingvisticheskaja koncepcija giperteksta: osnovnye ponjatija i terminologicheskaja paradigma [The linguistic concept of hypertext: the basic concepts and terminology paradigm]. *Vestnik Moskovskogo universiteta – Bulletin of Moscow University*, 4, 22-36. (in Russian)
 Dem'jankov, V.Z. (1983). Ponimanie kak interpretirujushhaja dejatel'nost' [Understanding as interpretiv activities]. *Voprosy jazykoznanija – Problems of Linguistics*, 6, 58-67. (in Russian)
 Donath, J. (1999). Identity and deception in the virtual community. *Communities in Cyberspace*. London: Routledge, 29-59.
 Gorelov, I.N. and Sedov, K.F. (1997). *Osnovy psiholingvistiki* [*Basics of psycholinguistic*]. Moscow: Labirint. (in Russian)
 Hassan, I. (1987). *Toward a Concept of Postmodernism (From The Postmodern Turn)*. Available at: <http://faculty.georgetown.edu/irvinem/theory/HassanPoMo.pdf>
 Ishmuratova, I.R. (2006). *Sushhnost' kul'turnyj identichnosti cheloveka v srede Internet-kommunikacii. Diss. kand. filol. nauk.* [*The essence of the cultural identity of the person in the Internet communication – Dr. philol. sci. diss.*] Kazan', 184 p. (in Russian)
 Karasik, V. I. (2000). O tipah diskursa [About types of discourse]. *Jazykovaja lichnost': institucional'nyj i personal'nyj diskurs – Linguistic personality: institutional and personal discourse*, 5-20. (in Russian)
 Karasik, V. I. (2002). *Jazykovoj krug: lichnost', koncept, diskurs* [*Linguistic circle: personality, concepts, discourse*]. Volgograd: Peremena. (in Russian)
 Karasik, V.I. (2007). Diskursivnaja personologija [The discourse personology]. *Jazyk, kommunikacija i social'naja sreda – Language, communication and social environment*, 5, 78–86. (in Russian)
 Kastel's, M. (2000). *Informacionnaja epoha : ekonomika, obshhestvo i kul'tura* [*The information age*]

- economy, society and culture]. Moscow: GUVShE. (in Russian)
- Krysin, L.P. (1976). Rechevoe obshhenie i social'nye roli govornjashhih [Verbal communication and social roles of speakers]. *Social'no-lingvisticheskie issledovanija – The social and linguistic research*, 42-52. (in Russian)
- Lambert, G. (2008). A manual for (im)politeness?: The impact of the FAQ in electronic communities of practice. *Impoliteness in language: Studies on its interplay with power in theory and practice*, Berlin and New York: Mouton de Gruyter, 281–304.
- Leontovich, O.A. (2000). Komp'juternyj diskurs: jazykovaja lichnost' v virtual'nom mire [Computer discourse: linguistic identity in the virtual world]. *Jazykovaja lichnost': institucional'nyj i personal'nyj diskurs – Linguistic personality: institutional and personal discourse*, 191-200. (in Russian)
- Lutovinova, O.V. (2009). *Lingvokul'turologicheskie harakteristiki virtual'nogo diskursa [The linguistic and cultural characteristics of the virtual discourse]*. Volgograd : VGPU Publ. "Peremena". (in Russian)
- Mel'nikova, A.V. (2006). Ikonicheskie znaki i sokrashhenija v virtual'nom obshhenii [Iconic signs and reduction in virtual communication]. *Konceptosfera i jazykovaja kartina mira – Concept area and language picture of the world*, 214-218. (in Russian)
- Nelson, T.H. (1965). A File Structure for the Complex, the Changing, and the Indeterminate. *ACM Proceedings of the 20th National Conference*. Cleveland: ACM, 84-100.
- Nowak, K.L. (2005). The Influence of the Avatar on Online Perceptions of Anthropomorphism, Androgyny, Credibility, Homophily, and Attraction. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 11 (1). Available at: <http://jcmc.indiana.edu/vol11/issue1/nowak.html>
- Pojmanova, O.V. (1997). *Semanticheskoe prostranstvo videoverbal'nogo teksta: autref. dis. kand. filos. nauk [The semantic space of video-verbal text – Thesis Phd diss.]*. Moscow : MGU Publ. (in Russian)
- Shea, V. (1997). *Netiquette*. Albion Books.
- Shevchenko, I.S. and Goncharenko, I.O. (2005). Konfliktna movlenneva povedinka v anglomovnomu kiberprostoru [Conflict verbal behavior in the English speaking cyberspace]. *Visnik Zhitomir's'kogo derzhavnogo universitetu – Bulletin of Zhytomir state university*, 23, 24-28. (in Ukrainian)
- Shkolovaja, M.S. (2005). *Lingvisticheskie i semioticheskie aspekty konstruirovanija identichnosti v jelektronnoj kommunikacii. Diss. kand. filol. nauk [The linguistic and semiotic aspects of the construction of identity in the electronic communications – Dr. philol. sci. diss. Thesis Phd diss.]*. Tver', 174 p. (in Russian)
- Smetanina, S.I. (2002). *Media-tekst v sisteme kul'tury : Dinamicheskie processy v jazyke i sisteme zhurnalistiki. Diss. kand. filol. nauk [Media text in the cultural system: dynamic processes in the language and journalistic system – Dr. philol. sci. diss.]*, 378 p. (in Russian)
- Smith, E.R. (1999). Affective and cognitive implications of group membership becoming part of the self: New models of prejudice and of the self- concept. *Social identity and social cognition*, 183-196.
- Sorokin, J.A. and Tarasov, E. F. (1990). Kreolizovannye teksty i ih kommunikativnaja funkcija [Creolized texts and communicative function]. *Optimizacija rechevogo vozdejstvija – Optimization of speech influence*. Moscow, 180-186. (in Russian)
- Taratuta, E.E. (2003). *Social'nyj smysl virtual'noj real'nosti: autref. dis. kand. filos. nauk [The social meaning of virtual reality – Thesis Phd diss.]*. Saint Petersburg: S.-Peterb. gos. un-t Publ. (in Russian)
- Tul'chinskij, G.L. (1999). Slovo i telo postmodernizma. Ot fenomenologii nevmenjaemosti k metafizike svobody [Word and body of postmodernism. From phenomenology of insanity to metaphysics of freedom]. *Voprosy filosofii – Problems of philosophy*, 10, 35-53. (in Russian)
- Valgina, N.S. (2004). *Teorija teksta [Text theory]*. Moscow: Logos. (in Russian)

ІЛЛОКУТИВНІ ТИПИ ПЕРФОРМАТИВНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ У НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

В.М. Шевченко (Харків)

Статтю присвячено аналізу перформативних мовленнєвих актів у німецькомовному діалогічному дискурсі. На ґрунті розмежування власне перформативних висловлень та метакомунікативно-перформативних висловлень встановлено їхні іллокутивні типи. Виявлено, що власне перформативні висловлення демонструють іллокутивну та перлокутивну специфіку, яка визначається реалізованим при цьому іллокутивним актом. Метакомунікативно-перформативні висловлення належать до фатичного іллокутивного типу, сутність якого полягає в намірі мовця підтримати мовленнєвий контакт з адресатом.

Ключові слова: власне перформативне висловлення, іллокутивний тип, метакомунікативно-перформативне висловлення, фатика.

Шевченко В.Н. Иллокутивные типы перформативных высказываний в немецкоязычном диалогическом дискурсе. Статья посвящена анализу перформативных речевых актов в немецкоязычном диалогическом дискурсе. На почве разграничения собственно перформативных высказываний и метакоммуникативно-перформативных высказываний установлено их иллокутивные типы. Обнаружено, что собственно перформативные высказывания демонстрируют иллокутивную и перлокутивную специфику, которая определяется реализованным при этом иллокутивным актом. Метакоммуникативно-перформативные высказывания принадлежат к фатическому иллокутивному типу, сущность которого заключается в намерении говорящего поддерживать речевой контакт с адресатом.

Ключевые слова: иллокутивный тип, метакоммуникативно-перформативное высказывание, собственно-перформативное высказывание, фатика.

Shevchenko V.M. Illocutive types of performative utterances in the German dialogical discourse. The article is devoted to performative speech acts in the German dialogical discourse. On the basis of differentiation of proper performative utterances and metacommunicative-performative utterances it was determined their illocutive types. The article finds out proper performative utterances demonstrated illocutive and perlocutive specifics that are defined with the realized illocutive act. Metacommunicative-performative utterances are related to the phatic illocutive type, the essence of that is speakers' intention to keep a communicative contact with an addressee.

Key words: illocutive type, metacommunicative-performative utterance, proper performative utterance, phatic.

З другої половини ХХ ст. центр уваги лінгвістів переноситься з мовної системи на мовленнєву діяльність, і розгляд мови з позицій когнітивно-дискурсивної парадигми починає займати одне з провідних місць у лінгвістичній науці. Це спричиняє появу низки нових концепцій та теорій, зокрема теорії мовленнєвих актів, яка виникла на ґрунті виокремлення перформативних висловлень [8, с. 355–369; 5, с. 23–34; 14, с. 85–107; 9, с. 151–172; 10, с. 25–40] Найбільш вагомим здобутком теорії перформативності як відгалуження теорії

мовленнєвих актів вважаємо виокремлення метакомунікативної функції перформативів [3, с. 213–225; 4; 12; 13], яка дозволяє розмежувати власне перформативні й метакомунікативно-перформативні висловлення. Відсутність ґрунтовних досліджень у цьому напрямку обумовлює актуальність цієї статті.

Мета статті – визначити іллокутивні типи власне перформативних і метакомунікативно-перформативних висловлень на матеріалі творів художньої літератури німецьких авторів XV–XVI ст.

і ХХ–ХХІ ст., персонажне мовлення яких наближене до розмовного.

Об'єктом дослідження виступають перформативні висловлення, предметом – їх історична динаміка в німецькомовному діалогічному дискурсі ХV–ХХІ ст.

Термін „перформативне висловлення” (англ.: *performative utterance*, нім.: *performative Äußerung*) запроваджено основоположником теорії мовленнєвих актів Дж. Остіном, який доводить існування таких висловлень, вимовляння яких і є здійсненням дії, протиставляючи їм інші – констативні, що є звичайними висловленнями, можуть бути істинними чи неістинними та лише стверджують чи описують події [5, с. 23–34]. Також перформатив характеризується як речення, що містить перформативну формулу в іллокутивно-вказуючій функції [11, с. 179] та є розповідним за структурою, але має „дивну властивість”, а саме: висловлення, у складі якого воно вживається, не описує відповідну дію, а рівнозначне здійсненню цієї дії [6, с. 19]. Тобто перформативне речення (від англ. *perform* – ‘виконувати’, ‘робити’, ‘здійснювати’) – це висловлення в процесі здійснення дії, що вводить істинну пропозицію, яка відповідає діям і намірам мовця.

Для класичних чи експліцитних (за Дж. Остіном) перформативних висловлень найсуттєвішою ознакою є наявність перформативного дієслова у 1-й особі однини теперішнього часу активного стану дійсного способу. Перформативне дієслово є основою перформативного висловлення, оскільки в його семантичній структурі є ознака мовленнєвого вираження комунікативної інтенції. Завдяки цьому перформативні висловлення чітко й однозначно виражають іллокутивну функцію, тобто комунікативну спрямованість висловлення, сприяючи зняттю іллокутивної неоднозначності. Тобто саме дієслово слугує водночас і змістом і метакомпонентом всього висловлення. Прикладами можуть слугувати:

(1) *Die Mesnerin spricht:*

«Heiliger Sant Stolprion, ich dank dir!

So gnädig hast geholfen mir,

gewährt mich hart betrühte Frau!

Morgn opfr ich den Hahn und Sponsau.»

(Hans Sachs, *der blind Mesner mit dem Pfarrer und seim Weib*, S. 256)

(2) *Horatius, der Alt spricht:*

«Ihr lieben Söhne alle drei,

steht treulich aneinander bei

und haltet aneinander Schutz!

Erretten helfft gemeinen Nutz,

auf daß ihn Alba nit verdrück!

Darzu wünsch ich euch allen Glück.»

(Hans Sachs, *die sechs Kämpfer*, S. 68)

Тут денотатом перформативного висловлення виявляється не відокремлена від висловлення позамова ситуація, яка в ньому описується, а саме та зміна стану речей, яка здійснюється завдяки даному висловленню, водночас з ним та не відокремлено від нього.

Лінгвопрагматичні властивості перформативних висловлень корелюють із іллокутивними типами мовленнєвих актів, які реалізуються з їхньою допомогою. Розмежуємо мовленнєві акти різних іллокутивних типів у власне перформативному значенні (3) та мовленнєві акти перформативної форми, які виконують метакомунікативну функцію (4) [3, с. 213–225; 4; 12, с. 182; 13]:

(3) *Hermann Lötsch spricht:*

«Mein Heinz, bedenk dich doch auf morgen!

Schau! Da kommt unser Öheim Fritz.

Den wöll wir auch Rat fragen itzt.»

(Hans Sachs, *der Baurenknecht will zwo Frauen haben*, S. 341)

(4) *Der König spricht:*

«Horati, es wär unser Bitt:

wollst der Stadt Rom dein Söhn vergünnen,

und wenn sie diesen Kampf gewinnen,

wär dein Geschlecht ein ewig Ehr.»

(Hans Sachs, *die sechs Kämpfer*, S. 66)

Власне перформативні висловлення демонструють іллокутивну та перлокутивну специфіку, яка визначається реалізованим при цьому іллокутивним типом. Метакомунікативно-перформативні висловлення належать до фатичного іллокутивного типу, сутність якого полягає в намірі мовця підтримати мовленнєвий контакт з адресатом [3, с. 213–225].

А. Вежицька виокремлює певний клас метатекстових (метакомунікативних) дієслів. Завдяки цим дієсловом мовець вимовляє не саме твердження, а ніби надає коментар до основного тексту. У контексті 1-ї особи однини теперішнього часу

активного стану дійсного способу метатекстове дієслово є «чужорідним тілом» у складі висловлення, виступає завжди як «незаповнена рамка», є «ситуаційно плеонастичним», надлишковим, оскільки сама семантика метатекстового висловлення долучає зміст *я кажу, що р*, звідси ще одна назва таких дієслів – метаплеонастичні [1]:

(5) *Die Bäurin spricht:*

*«Ich bitt dich, mein herzlieber Mann,
nimm dies arm Weib zu Herberg an,
herberg sie diese Nacht durch Gott
und teil ihr mit dein Käs und Brot,
ein warme Stuben und ein Stroh –
wie wird sie sein so herzlich froh! –,
weil du doch sunst barmherzig bist.»*

(Hans Sachs, Frau Wahrheit will
niemand herbergen, S. 205)

За твердженням Дж. Урмсона, який виділив клас парентетичних дієслів, перформативні дієслова можуть вживатися як просто вставні слова. Формально вони задовольняють вимогам перформативного вживання, але при цьому дійсної перформативності в них немає [7, с. 216]:

(6) *Herman Dolhebt sein hendt auf und spricht:*

*«Ach, lieber herr, sol ich nit klagen?
Ich hab in dieser nacht verlorn:
Mein bach ist mir gestollen worn.
Ich bit euch, hab ich euer gunst,
Ir wölt durch euer schwarzte kunst
Den bachen dieb nöten und zwingen,
Mein bachen mir wider zu bringen.»*

(Hans Sachs, der gestohlene Schinken, S. 174)

(7) *Der farendt Schuler:*

*«So versprech ich dir gwiß nachmals:
Der teuffel kompt nicht in dein hauß,
Es sey denn sach, das du seyst drauß.»*

(Hans Sachs, der farendt Schuler
mit dem Teuffel-Pannen, S. 72–86)

М.Ю. Міхеєв називає такі випадки послабленими перформативами: «в них залишається тільки метатекст, або автокоментар мовця, але немає тієї соціально значущої дії, яка є необхідною в реальному перформативному висловленні» [3, с. 223]. Ці висловлення своїм вимовленням не створюють нової ситуації, в них мовець тільки пояснює, як слід сприймати його слова, не спираючись при цьому на якусь конвенціалізовану дію, яка дає змогу вва-

жати, що в них щось є окрім простого інформування.

Якщо порівняти частотність вживання метакомунікативно-перформативних висловлень в XV–XVI ст. і XX–XXI ст., то виявляється, що у сучасному німецькомовному дискурсі їх кількість збільшилася, наприклад:

(8) *«Aber wenn ich dir etwas raten darf: Schlag mich, denn eine andere Möglichkeit gibt es hier ein paar Gitter mehr.»* (Löhr, S. 10)

(9) *Müller: «Kein Schwein! Was haben Sie denn?»
Max: «Sie laufen ja!»*

Müller immer hin und her: «Das geht Sie nichts an, Sie! Ich frage: was bekommt hier der, der Hunger hat? Zeigen Sie mir keine Speisekarte! <...> Was haben Sie? Die Wahrheit!»

Max: «Ich muß erst nachsehen.»

(Horváth, zur schönen Aussicht, S. 242)

(10) *«Jemand, der heute Abend auf der Speisekarte stehen wird. Ich Sorge dafür. Spezialität des Hauses: südamerikanischer Papageientopf. Ich schwöre es!», rief Horst und zuckte zusammen, als die Schwester den kleinen Hautriß mit einem Desinfektionsmittel betupfte*

(Hardey, S. 83).

Що стосується власне перформативних висловлень, якісний склад їх іллокутивних типів не змінився: вони реалізують мовленнєві акти асертиви (11), квеситиви (3), директиви (12), комісиви (13), експресиви (14):

(11) *«Ich versichere Ihnen, die Stühle sind bequem», sagt er* (Schröder, S. 109)

(12) *«Ich möchte Sie um eine zweite Chance bitten.»* (Seghers, S. 137)

(13) *Das reizte die Kleine zum Widerspruch: «Was ich wirklich sehen will, das sehe ich auch. Da kann ich tausend Eide drauf schwören!»*

(Steinberg, S. 147).

(14) *«Nein, das geht nicht. Ich danke dir sehr für den Vorschlag. Wirklich, ich bin dir sehr dankbar.»*

(Nossack, S. 162)

Ці два типи перформативних висловлень – метакомунікативні та власне перформативні – розрізняються не тільки за іллокутивними ознаками, але й за перлокутивними. Перлокутивні особливості метакомунікативних висловлень полягають у тому,

що перлокутивною метою мовця є підтримання контакту з адресатом. Вони виступають в якості перлокутивних оптимізаторів, до яких відносимо такі засоби мови, метою котрих є посилення інтендованого та послаблення неінтендованого мовленнєвого впливу на партнера по спілкуванню [2, с. 61].

Перлокутивна специфіка мовленнєвих актів, що реалізується власне-перформативними висловленнями, визначається тим іллокутивним типом, який при цьому реалізується. Асертивні мовленнєві акти перформативної форми демонструють перлокутивну мету мовця вплинути на раціональну сферу адресата, змусити його повірити, що стан речей, який виражається, істинний.

Директивні мовленнєві акти перформативної форми передбачають перлокутивну мету мовця спонукання адресата до дії (12).

Квеситивні мовленнєві акти спонукують адресата до мовленнєвої дії (3).

Комісивні мовленнєві акти перформативної форми передбачають перлокутивну мету мовця запевнити адресата в своїй майбутній дії (13).

Експресивні мовленнєві акти перформативної форми характеризуються перлокутивною метою мовця вплинути на емоційну сферу адресата (14).

(15) *Brangel, die Hofjungfrau nimmt die Dukaten und spricht:*

*«Ach, durchlächtig gnädige Frau,
ich dank Eur gnadenreiche Schenk.
Eur Gnad nit anderst von mir denk
denn aller Treu und alles Guts!»*

(Hans Sachs, von der strengen Lieb Herr

Tristrant mit der schönen Königin Isalden, S. 24)

Підсумовуючи проведений аналіз, зазначимо, що розмежовуючи власне перформативні висловлення та метакомунікативно-перформативні висловлення, ми дійшли висновку, що останні не створюють нової ситуації, у них мовець тільки пояснює, як слід сприймати його слова, не опираючись при цьому на якусь конвенціалізовану дію, яка дозволяє вважати, що в цих висловленнях є щось окрім інформування. Таким чином, у основі перформативу обов'язково повинна бути соціально значуща дія, інакше висловлення не дотягне до перформативного, (виявляючись при цьому тільки метакомунікативним).

Порівняння частотності вживання метакомунікативно-перформативних висловлень у XV–XVI ст. і XX–XXI ст., дає змогу зробити висновок, що у сучасному німецькомовному дискурсі їх кількість збільшилася, якісний склад іллокутивних типів власне перформативних висловлень не змінився.

Перспективи дослідження вбачаємо в поглибленні вивчення історичної динаміки встановлених типів перформативних висловлень з визначенням їхніх позицій в інтеракції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вежбицкая А. Метатекст в тексте / А. Вежбицкая // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Наука, 1978. – Вып. 8. – С. 402–421.
2. Криворучко С.И. Лингвопрагматические характеристики перлокутивных оптимизаторов (на материале немецкоязычного диалогического дискурса) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Криворучко Сергей Иванович. – Харьков, 2010. – 250 с.
3. Михеев М.Ю. Перформативное и метатекстовое высказывание (или чем можно испортить перформатив?) / М.Ю. Михеев // Логический анализ языка. Противоречивость и аномальность текста. – М. : Наука, 1990. – С. 213–225.
4. Нагайчук В.В. Эволюция иллокутивных глаголов в английском языке XVI–XX веков: дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Нагайчук Валерия Валериевна. – К., 1993. – 175 с.
5. Остин Дж.Л. Перформативы – констативы / Дж.Л. Остин // Философия языка. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – С. 23–34.
6. Падучева Е.В. Высказывание и его соотносительность с действительностью. Референциальные аспекты семантики местоимений : монография / Е.В. Падучева; отв. ред. В.А. Успенский. – [5-е изд., испр.]. – М. : URSS. ЛКИ, 2008. – 292 с.
7. Урмсон Дж.О. Парентетические глаголы / Дж.О. Урмсон // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 16. Лингвистическая прагматика. – М. : Прогресс, 1985. – С. 196–217.
8. Brandt M. Die performativen Äußerungen – eine empirische Studie / M. Brandt, G. Falkenberg, N. Fries, F. Liedtke [et al.] // Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung. – 1990. – Bd. 43, Heft 3. – S. 355–369.
9. Fraser B. Verdeckte Performative Äußerungen / B. Fraser // Sprechakttheorie. Ein Reader / hrsg. und aus dem Engl. üb. von P. Kußmaul. – Wiesbaden : Athenaion, 1980. – S. 151–172.
10. Grewendorf G. How Performatives Don't Work / G. Grewendorf // Meggle G., Grewendorf G. (ed.) Speech Acts, Mind and Social Reality. Discussions with John R. Searle. – Dordrecht et al. :

Kluwer, 2002. – P. 25–40. 11. Liedtke F. Grammatik der Illokution: Über Sprechhandlungen und ihre Realisierungsformen im Deutschen / Frank Liedtke. – Tübingen : Narr, 1998. – 288 S. 12. Leech G. Principles of pragmatics / G. Leech. – N.Y. : Longman, 1983. – 250 p. 13. Meyer-Hermann R. Haben “performative Formeln” und/oder “performative Äußerungen” metakommunikative Funktion? / R. Meyer-Hermann // Frier W. (Hg.) Grundfragen der Textwissenschaft. – Amsterdam : Rodopi, 1979. – 323 S. 14. Searle J.R. How Performatives Work / J.R. Searle // Essays in Speech Act Theory. – Amsterdam, Philadelphia : Benjamins, 2001. – P. 85–107.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Hardey E. Vier Sterne für Vicky / E. Hardey. – Reutlingen : Ensslin, 1995. – 160 S. 2. Horvath Ö. v. Zur schönen Aussicht / Ö. v. Horvath // Spectaculum 18. – Fr. / M. : Suhrkamp, 1973. – S. 225–269. 3. Löhr R. Der Schachautomat / R. Löhr. – 3. Aufl. – München : Piper Verl., 2005. – 407 S. 4. Nossack H.E. Spätestens im November / H.E. Nossack. – Berlin : Suhrkamp, 1990. – 277 S. 5. Sachs H. Tristant und Isald / H. Sachs // Werke in zwei Bänden. – Berlin : Aufbau-Verlag, 1972. – Bd. 2. – S. 7–56. 6. Sachs H. Der Baurenknecht will zwo Frauen haben / H. Sachs // Werke in zwei Bänden. – Berlin : Aufbau-Verlag, 1972. – Bd. 2. – S. 341. 7. Sachs H. Der blind Mesner mit dem Pfarrer und seim Weib / H. Sachs // Werke in zwei Bänden. – Berlin : Aufbau-Verlag, 1972. – Bd. 2. – S. 248. 8. Sachs H. Der fahrend Schuler mit dem Teuffel-Pannen / H. Sachs // Tübingen : Universitätsverlag, 1870–1908. – S. 72–86. 9. Sachs H. Die sechs Kämpfer. Stück in vier Akten / H. Sachs // Werke in zwei Bänden. – Berlin : Aufbau-Verlag, 1972. – Bd. 2. – S. 57–85. 10. Sachs H. Frau Wahrheit will niemand herbergen / H. Sachs // Werke in zwei Bänden. – Berlin : Aufbau-Verlag, 1972. – Bd. 2. – S. 205. 11. Seghers J. Die Braut im Schnee / J. Seghers. – Hamburg : Rowohlt Verl., 2005. – 478 S. 12. Schröder Schröder A. Das Kartenspiel / A. Schröder. – Fr. / M. : Schöffling, 2001. – 208 S. 13. Steinberg W. Der Hut des Kommissars / W. Steinberg. – Halle : Mitteldeutscher Verl., 1979. – 275 S.

REFERENCES

13. Meyer-Hermann, R. (1979). Haben “performative Formeln” und/oder “performative Äußerungen” metakommunikative Funktion? *Grundfragen der Textwissenschaft*. Amsterdam: Rodopi, 323 p.

14. Searle, J.R. (2001). How Performatives Work. *Essays in Speech Act Theory*. Amsterdam, Philadelphia: Benjamins, 85–107.

Brandt, M., Falkenberg, G., Fries, N. and Liedtke, F. (1990) Die performativen Äußerungen – eine empirische Studie. *Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung*. 43(3), 355–369.

Fraser, B. (1980). Verdeckte Performative Äußerungen. *Sprechakttheorie. Ein Reader / hrsg. und aus dem Engl. üb. von P. Kußmaul*. Wiesbaden: Athenaion, 151–172.

Grewendorf, G. and Meggle, G. (2002). How Performatives Don't Work. *Speech Acts, Mind and Social Reality. Discussions with John R. Searle*. Dordrecht et al.: Kluwer, 25–40.

Krivoruchko, S.I. (2010). *Lingvopragsmaticheskie harakteristiki perlokutivnyh optimizatorov (na materiale nemeckojazychnogo dialogicheskogo diskursa)*. Diss. kand. philol. nauk [Lingvopragmatic characteristics of perlocutionary optimizers (based on German dialogical discourse) Dr. philol. sci. diss.]. Kharkiv, 250 p. (in Russian)

Leech, G. (1983). *Principles of pragmatics*. N.Y.: Longman.

Liedtke, F. (1998). *Grammatik der Illokution: Über Sprechhandlungen und ihre Realisierungsformen im Deutschen*. Tübingen: Narr.

Miheev, M.J. (1990). Performativnoe i metatekstovoe vyskazyvanie (ili chem možno isportit' performativ?) [Performative and metatextual utterance]. *Logicheskij analiz jazyka. Protivorechivost' i anomal'nost' teksta – Logical language analysis. Contradictory and anomaly of the text*. Moscow, 213–225. (in Russian)

Nagajchuk, V.V. (1993). *Jevoljucija illokutivnyh glagolov v anglijskom jazyke XVI–XX vekov*. Diss. kandidata philol. nauk [Evolution of illocutive verbs in the English language of XVI–XX centuries. Dr. philol. sci. diss.]. Kyiv, 175 p. (in Russian)

Ostin, D.L. (2004). Performativy – konstativy. [Performatives – Constatives]. *Filosofija jazyka – Philosophy of language*. Moscow, 23–34. (in Russian)

Paducheva, E.V. (2008). *Vyskazyvanie i ego sootnesennost' s dejstvitel'nost'ju. Referencial'nye aspekty semantiki mestoimenij. [The statement and its relation to reality. Referential aspects of semantics of pronouns]*. Moscow, 5, LKI, 292 p. (in Russian)

Urmson, D.O. (1985). Parenteticheskie glagoly [parenthetical verbs]. *Novoe v zarubezhnoj lingvistike – New in foreign linguistics*, 16, 196–216. (in Russian)

Vezhbičkaja, A. (1978). Metatekst v tekste [Metatext in the text]. *Novoe v zarubezhnoj lingvistike – New in foreign linguistics*, 8. (in Russian)

МЕТОНІМІЯ ЯК ПІДГРУНТЯ ЕВФЕМІСТИЧНОЇ СУБСТИТУЦІЇ: ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ

(на матеріалі сучасного англomовного художнього дискурсу)

М.О. Белова (Васильєва), канд. філол. наук (Харків)

Стаття є спробою розглянути роль однієї з основних лінгвокогнітивних операцій – метонімії – у створенні евфемістичних субститутів, що функціонують у сучасному англomовному художньому дискурсі. Результати аналізу доводять, що підґрунтям евфемізмів, які функціонують у сучасному англomовному художньому дискурсі, є метонімічні зв'язки між первинним та похідним концептами евфемістичного переосмислення, що існують у межах однієї когнітивної структури, – фрейму, домену, категорії або ідеалізованої когнітивної моделі.

Ключові слова: домен, евфемізм, ідеалізована когнітивна модель, категорія, когнітивна метонімія, фрейм.

Белова (Васильєва) М.А. Метонимия как основа эвфемистической субституции: лингвокогнитивный аспект (на материале современного англоязычного художественного дискурса). Статья является попыткой рассмотрения роли одной из основных лингвокогнитивных операций – метонимии – в формировании эвфемистических субститутов, которые функционируют в современном англоязычном художественном дискурсе. Результаты анализа подтверждают, что основанием эвфемизмов, которые функционируют в современном англоязычном художественном дискурсе, выступают метонимические связи между первичным и производным концептами эвфемистического переосмысления в рамках одной когнитивной структуры – фрейма, домена, категории или идеализированной когнитивной модели.

Ключевые слова: домен, идеализированная когнитивная модель, категория, когнитивная метонимия, эвфемизм.

Belova (Vasylieva) M.A. Metonymy as a grounding of euphemistic substitution: lingo-cognitive aspect (case study of the present-day English literary discourse). The main concern of this paper is to explore the role of one of the major construal operations – metonymy – in the formation of euphemistic substitutes functioning in the present-day English literary discourse. What emerges from the research is that the grounding of euphemisms functioning in the present-day English literary discourse is metonymic shift between primary and derivatory concepts of euphemistic conceptualization within one cognitive structure – frame, domain, category or idealized cognitive model.

Key words: category, cognitive metonymy, domain, euphemism, idealized cognitive model.

Діяльнісний підхід, сформований на сьогодні у слов'янській лінгвістиці, висуває новий погляд на мовні знаки як такі, за якими стоять певні когнітивні структури/механізми, і диктує необхідність звернення до вивчення когнітивних механізмів, інтегрованих у мовних формах.

Це зумовлює актуальність цієї наукової розвідки, об'єктом якої виступає евфемістична субституція в англomовному художньому дискурсі, предметом – метонімія як лінгвокогнітивна операція, що лежить у підґрунті створення евфемістичних субститутів.

Роль метонімії у формуванні евфемізмів досліджувалась у різноманітних ракурсах: з'ясовані лексичні, граматичні та прагматичні засоби формування евфемізмів в англійській мові порівняно з китайською (Йелі Ши); виявлені функціональні особливості метонімічних евфемізмів в англомовному медіа дискурсі (О. Харкова, Ф. Шигапова); вивчені когнітивні метонімічні моделі, що лежать у підґрунті створення мовних евфемізмів в англійській мові (М. Кузок), і такі моделі, що порушують принципи метонімічних відносин (М. Токар).

Мета цієї роботи – розкриття специфіки метонімічних відносин, що складають основу евфемістичних номінацій, – передбачає вирішення таких завдань: 1) дати визначення терміну «евфемізм» з точки зору традиційної та когнітивної лінгвістики; 2) розкрити сутність метонімії як лінгвокогнітивної операції; 3) установити специфіку метонімічних переносів, що лежать у підґрунті евфемістичних субститутів, з урахуванням їх структурних характеристик, частиномовної належності та ступеня конвенціональності. Матеріалом дослідження слугували фрагменти сучасного англомовного художнього дискурсу, в яких функціонують евфемістичні номінації, що ґрунтуються на метонімічних відносинах.

Ураховуючи мету та завдання дослідження, що надасть можливість заповнити прогалини, існуючі у дослідженнях засад евфемізації (у тому числі й таких, що ґрунтуються на метонімічних зв'язках), вважаємо цю наукову розвідку вчасною та перспективною.

У традиційній лінгвістиці евфемізм традиційно трактується як троп (Ю.М. Скребнев, В.П. Москвін), риторична фігура (А.Д. Васильєв), засіб синонімії (О.С. Ахманова), різновид перифрази (Л.П. Крисін). У роботі беремо в якості робочого субституційний підхід до визначення евфемізму як засобу вторинної номінації, що слугує для заміни (вуалювання) таких означень, що виявляються для мовця небажаними, неввічливими, різкими [12; 14], в результаті чого змінюється точка зору мовної особистості на денотат і передбачається номінативно-оцінне варіювання [13].

Звернення до когнітивних основ евфемізації зміщує фокус уваги з розгляду евфемізмів у якості мовних одиниць на їх інтерпретацію як механізму

формування смислу, в основі якого лежать певні концептуальні механізми і моделі вторинної інтерпретації знання [1, с. 5]. З когнітивної точки зору евфемізація постає як окремий випадок концептуальної деривації – процесу формування нового смислу в результаті певного способу інтерпретації вихідного знання, а евфемізм – як один із способів вторинної репрезентації знання у мові [там само]. Підґрунтям евфемізації слугує взаємозв'язок між первинним/вихідним концептом та похідним концептом, репрезентованим одиницею вторинної номінації (див. [1]). Натякаючи на референт, який небажано називати прямо, процес евфемізації, з когнітивної точки зору, полягає у нейтралізації ініціальних негативних характеристик, асоційованих з первинним концептом, тим самим призводячи до меліоратизації небажаного референта.

Одним із лінгвокогнітивних механізмів евфемізації виступає метонімічний зсув.

Метонімія як лінгвокогнітивний феномен – це когнітивний процес, в якому одна концептуальна сутність забезпечує ментальний доступ до іншої концептуальної сутності у межах однієї когнітивної структури [23] – фрейму [19], домену [6], категорії [16] або ідеалізованої когнітивної моделі (ІКМ) [6; 19]. Формульно метонімію подано як «*B* (концепт-джерело) заміщує (*stands for*) *A* (концепт-ціль)» [25, с. 113]. *A* і *B* пов'язані холо-партитивними відносинами (реальними або уявними), оскільки індивід сприймає оточуючий світ і речі у ньому не як єдине ціле, а бачить у них дискретні ознаки, що у своїй сукупності складаються через категоризацію у певне концептуальне уявлення [11, с. 18–19]. Основою концептуальної метонімії як взаємодії між двома концептами виступає лінгвокогнітивна операція мапування (*mapping*) [17] – набір відповістей між концептом джерела та концептом цілі у межах однієї когнітивної структури [27, с. 48]. Метонімічне мапування є односпрямованим (*one-correspondence*), адже і концепт джерела, і концепт цілі входять в одну з можливих структур подання знань – фрейм, домен, категорію або ІКМ.

Фрейм – це структура даних, призначена для декларативного, рідше процедурного подання стереотипних ситуацій і потенційно реалізована формами мови [8, с. 289]. Фрейми організовані «навколо» певного концепту і містять основну,

типову й потенційно можливу інформацію, асоційовану з тим або іншим концептом [3, с. 16]. Фрагменти (структурні елементи) фрейму – слоти, кожен з яких містить інформацію, релевантну для описуваного об'єкта дійсності [4, с. 303]. Розрізняють «статичні фрейми» та «динамічні сценарії» [15, с. 173]: перші не містять темпорального елемента, другі структурують знання про стереотипну ситуацію, що розгортається у часі і просторі (наприклад, PUTTING A KETTLE ON). Метонімічне мапування у межах фрейму називають фреймовою метонімією [16, с. 101], яка передбачає перенос іменування одного слоту на інший або іменування слоту на ім'я власне концепту. Основним видом фреймової метонімії є меронімія або партонімія (метонімія за принципом суміжності ЧАСТИНА замість ЦІЛОГО) [там само].

Домен – це структура фонових знань, у контексті якої можуть бути зрозумілими конкретні концепти [20]. З поняттям домену безпосередньо пов'язані поняття бази та профілю: база – це безпосередній фон для концептуальних елементів, що профілюються тією або іншою мовною одиницею (так, концепт ГІПОТЕНУЗА (профіль) існує тільки відносно концепту ТРИКУТНИК (база), який, у свою чергу, пов'язаний з більш широкою областю знань – доменом ПЛАНОМЕТРІЯ [26, с. 195]). Домени розрізняються в залежності від концептуальної складності і можуть бути базовими і небазовими [20]: базові займають найнижчий рівень, небазові – більш високі рівні. У ході метонімічного мапування назва профілю відсилає до назви бази або навпаки.

Категорія – це когнітивна структура, в якій сконцентровані максимально релевантні для буденної свідомості ознаки [5, с. 14]. Категорія асиметрична за структурою, тому одні члени категорії є більш, а інші – менш прототиповими. Перші є «кращими зразками» категорії і формують її центр; другі – «гіршими» і формують її периферію [24]. Метонімічне мапування у межах однієї категорії називають категоріальним [16]; його сутність полягає у тому, що значущий/релевантний (*salient*) член категорії надає ментальний доступ до самої категорії або навпаки [16, с. 101].

Ідеалізована когнітивна модель (ІКМ) – це енциклопедична, гнучка, ідіосинкратична структура подання знання [7; 23]. ІКМ охоплюють культурні знання носіїв мови, їх суб'єктивні погляди стосовно концепту і не обмежуються «реальним світом». ІКМ дуже схематичні і рухливі, можуть бути статичними або динамічними, або статичними і динамічними одночасно. Вони є «ідеалізованими» у тому сенсі, що вони не обов'язково «реальні» [21, с. 10]. У ході метонімічного мапування у межах ІКМ іменування частини ІКМ переноситься на іменування іншої частини або ім'я власне концепту.

Когнітивна метонімія реалізується у мові за допомогою метонімічних виразів – реальних, «поверхневих» виразів, за участі яких можна реконструювати метонімічні концептуальні зв'язки. За структурою метонімічні мовні одиниці можуть бути одно-, дво- або багатокомпонентними. Метонімічні дво- або багатокомпонентні словосполучення виражають валентні зв'язки [2]; валентність при цьому досягається зміною лексичного значення одного з компонентів – метонімізованого слова. У залежності від *частиномовної належності* метонімізованого слова розрізняють субстантивну, ад'єктивну та дієслівну (предикативну) метонімію. Субстантивна метонімія – це мовна одиниця, в якій метонімізоване слово подано іменником, що називає сутність/предмет, властивості/характеристики якого переносяться на інший предмет на основі їх суміжності. Ад'єктивна метонімія – це мовна одиниця, в якій прикметник уживається у метонімічному значенні, що пов'язано зі зміною сполучуваності, яка викликана переадресацією властивості від одного предмета до іншого на основі їх суміжності. Дієслівна метонімія – це мовна одиниця, в якій метонімізоване слово подано дієсловом; в її основі, як правило, лежать причинно-наслідкові зв'язки та зв'язки, що мають характер обставини дії. Класифікаційною ознакою метонімічного виразу також слугує ступінь його конвенціональності. За цим критерієм метонімічні вирази поділяються на конвенціональні (мовні) та дискурсивні.

Специфіку віддзеркалення метонімічного механізму у мові можна схематично подати таким чином:

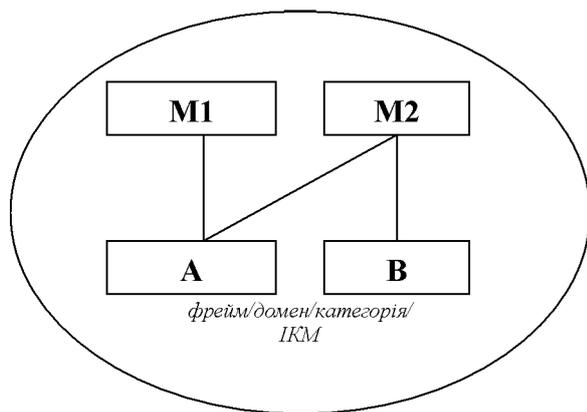

Рис. 1. Лінгвокогнітивний механізм метонімічного переносу

де *A* – це концепт-ціль, вербалізований за допомогою мовної одиниці *M1*, *B* – концепт-джерело, вербалізований за допомогою мовної одиниці *M2*. У ході метонімічного осмислення концепту-ціль (*A*) останній запозичує мовну одиницю (*M2*), за допомогою якої вербалізовано концепт-джерело *B*.

Звернемося до аналізу конкретних дискурсивних фрагментів, в яких функціонують метонімічні евфемізми.

(1) *She had wanted to go to bed with Freddie Nash more than anything else in her life* (Street P., Guilty Parties, 1990).

У наведеному прикладі вираз *to have sex* піддається метонімічній заміні (адже для жінки прямо висловлювати бажання зайнятися сексом із чоловіком не є прийнятним) виразом *to go to bed with*, що виступає в якості евфемістичного субституту. Останній подано мовним метонімічним виразом, що відразу упізнається реципієнтом, адже GOING TO BED WITH SMB. є типовою дією сценарію HAVING SEX. Так, у підґрунті евфемістичної субституції лежить фреймова метонімія; у ході метонімічного мапування здійснюється «запозичення» іменування типової дії сценарію задля іменування первинного концепту.

Таку реалізацію сценарію HAVING SEX репрезентує дискурсивний метонімічний вираз у фрагменті (2):

(2) *When my turn came to take clothes off, to share with Katie the wreckage of my left leg, scars and all, I never hesitated; and when she saw them neither did she. Had we spent those hours*

in the dark, I would never have made anything of it. But we were never in the dark that night. We rolled, one over another, across Saint Thomas More and the pages of the Utopia, into the new positions of our relationship, and the lights were always burning (Caldwell I, Thomason D, The Rule of Four, 2005).

Дискурсивний фрагмент є описом інтимної близькості, що уперше відбувається між чоловіком і жінкою; власне подія вуалюється за використанням евфемістичного виразу *rolled into the new positions of our relationships*, в якому *rolled* слугує метонімічним посиленням на *having sex* на підставі фреймової метонімії.

(3) *Both waders immediately filled and I caught my breath as freezing April waters began to stimulate sensitive nether regions* (Sandison B., Tales of the Loch, 1990).

Під час деривації евфемістичного субституту *nether regions* у наведеному фрагменті задіяний метонімічний зв'язок за принципом суміжності ЗАГАЛЬНЕ замість ОКРЕМОГО, також відомого як гіпонімія [17, с. 105], у результаті якого концепт ІНТИМНА ЧАСТИНА ТІЛА репрезентується за допомогою номінації з широкою семантикою – *nether regions* завдяки зв'язку між профілем і базою: концепт ІНТИМНА ЧАСТИНА ТІЛА профілюється у домен (базу) НИЖЧА ЧАСТИНА ТІЛА, понятійну специфіку якого, у свою чергу, визначає домен вищого ступеня складності БУДОВА ЛЮДСЬКОГО ТІЛА. Звернення до когнітивних структур більш високого рівня складності, для яких не є характерним виокремлення будь-яких специфічних характеристик, надає можливість уникнути прямого називання референта, згадка про який у суспільстві вважається неприйнятним.

(4) *But the accusation hangs in the air. The map of Rome, like a diary, has reminded me of what I left behind, how much progress we made before I left, how I enjoyed it. I look at my hands, curved in my lap. It was father who said I had lazy hands* (Caldwell I, Thomason D, The Rule of Four, 2005).

У дискурсивному фрагменті (4) метонімічний вираз *to have lazy hands* виконує евфемістичну функцію: батько намагається «пом'якшити» критичну оцінку сина та «зміщує» негативну оцінку

на частину його тіла і тим самим знижує пейоративну оцінку референта. Субстантивний метонімічний вираз вербалізує метонімічне мапування за типом ЧАСТИНА замість ЦЛОГО. Вибір концепту-джерела у цьому випадку не випадковий, адже концепт HAND має пряму асоціацію з / профілюється у базу PHYSICAL ACTIVITY, що, у свою чергу, упізнається на тлі домену вищого рівня складності ACTIVITY.

(5) *Prostitute, whore, yellow cab, woman of the floating world ... just a woman, pushed by some secret demons – demons that led back to Oda* (Cameron M., *Time of Attack*, 2014)

За допомогою метонімічного виразу *yellow cab* евфемістичній заміні піддається пряма номінація *prostitute* (метою мовця є меліоратизація референта, що продиктовано його емпатією стосовно героїні, для якої вона, перш за все, – просто жінка, якій він симпатизує). Евфемістичний субститут подано дискурсивним метонімічним виразом, а метонімічне мапування, що лежить у його основі, здійснюється у межах ІКМ PROSTITUTE, яка може включати такі уявлення про представниць найдревнішої професії, як необхідність вдягати відвертий одяг, відверто поводитися, і, ймовірно, ідею про те, що проститутки возять до клієнтів на таксі. Використання евфемістичного метонімічного виразу у наведеному фрагменті допомагає повністю нейтралізувати негативну характеристику роду діяльності референту «that does not deserve respect».

(6) *Then, assuming the visitor was given a guided tour of the manor, he would then leave the kitchen and find the WC directly opposite the front door; just a WC, no bath, no wash-hand basin, no toilet-paper, no mod-cons; if he did wish to «spend a penny», well, yesterday's newspaper was cut neatly into 6 inch squares and nailed on to a convenient wall* (Caplan J., *Memories of the Gorbals*, 1991).

У дискурсивному фрагменті (6) метонімічний вираз *spend a penny* виконує функцію евфемістичної заміни та «вуалює» опис досвіду відвідування туалету мовцем. Метонімічний вираз є сталим і має історичне підґрунтя: у 1939 році у Британії задля того, щоб відвідати громадський туалет, необхідно було «використати монетку», щоб відчи-

нити двері «громадської вбиральні». Отже, метонімічне мапування має своїм підґрунтям суміжний зв'язок СУБ-ПОДІЯ замість ПОДІЯ у межах сценарію GOING TO THE TOILET.

(7) *It was with Laura that he had first tried hang-gliding, drunk tequila, fished in Alaska, eaten salt-water taffy, read Proust, watched a blue movie* (James S., *Love over Gold*, 1993).

Евфемістичний субститут *a blue movie*, що замінює пряму номінацію *pornographic movie*, також має своїм підґрунтям метонімічний зсув (його використання у наведеному дискурсивному фрагменті є очевидним: в ряду з такими «невинними діями», як заняття спортом, поїдання вафель та читання Пруста разом з коханою дівчиною, перегляд порнографічних фільмів не є подією, про яку слід прямо розповідати оточуючим). *Blue movie* – метонімічний ад'єктивний вираз з компонентом-кологративом у якості метонімізованого слова – є прикладом так званої «кологративної метонімії» [22]. Кольори відносяться до категорій базового рівня: основу мислення людини, що існує у природному і соціальному середовищі, складає система кодів, з-поміж яких кологративний – один з базових [10]. Базові колірні категорії відбивають універсальні характеристики сприймання кольору, що детерміновано одночасно і об'єктивним матеріальним світом, і особливостями біології людини, і людським мисленням, і культурними факторами [9, с. 13]. Прототиповими членами колірних категорій виступають певні точки референції – те, про що даний об'єкт змушує нас згадувати [28]. Так, точкою референції категорії BLUE є природний голубий колір, пов'язаний у мисленні індивіда зі сприйняттям кольору неба або моря [22]. Асоціація голубого з чимось непристойним (у цьому випадку – порнографічним) має історичне підґрунтя: в епоху панування пуританства у Північній Америці закони стосовно непристойної/гріховної поведінки (у тому числі, і порнографії) видавалися на папері голубого кольору, що послугувало основою появи метонімічного ад'єктивного виразу *blue movies* у значенні *pornographic movies*. Лінгвокогнітивний механізм метонімічного зсуву у цьому випадку полягає у посиленні на непрототиповий елемент категорії BLUE за допомогою назви самої категорії.

(8) *Two weeks before they returned to the United States, Sergeant R.J. Howard's wife told him during a pouty Skype session that she'd decided to split the sheets in favour of a fellow professor at Southern Utah State* (Cameron M., Time of Attack, 2014)

Дискурсивний метонімічний вираз *split the sheets* допомагає уникнути прямого посилання на бажання жінки розлучитися з чоловіком, який проходить військову службу в іншій країні, та почати спільне життя з іншим чоловіком. У підгрунті метонімії, що виконує функцію евфемістичного субститути, лежать партонімічні відносини ЧАСТИНА замість ЦІЛОГО у межах IKM DIVORCE, адже відомо, що розрив подружніх відносин передбачає розподіл речей, якими люди спільно користувалися (SPLITTING THINGS). Крім того, наведений приклад є ілюстрацією ускладненої метонімії: метонімічне заміщення SPLITTING замість DIVORCE ускладнюється поданням ОКРЕМОГО – *sheets* замість ЗАГАЛЬНОГО – *possessions*.

Так, результати аналізу доводять, що у формуванні евфемізмів, які функціонують у сучасному англомовному художньому дискурсі, важливу роль відіграє метонімія – ментальна операція, під час якої один концепт забезпечує ментальний доступ до іншого у межах однієї когнітивної структури (фрейму, домену, категорії або IKM). Наведені у роботі дискурсивні фрагменти ілюструють функціонування евфемістичних субститутивів, основаних як на метонімічному зсуві у межах окремих фреймів/доменів/категорій/IKM, так і зразки ускладненої метонімії. У якості засобів вербалізації метонімії як когнітивного процесу евфемістичні субститути у дискурсі допомагають меліоративізації предметів та явищ дійсності, пряме називання яких вважається небажаним, неввічливим тощо. Перспективним вважаємо дослідження інших когнітивних механізмів евфемізації у різних типах англомовного дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Болдырев Н.Н. Когнитивный аспект эвфемизации (на материале английского языка) / Н.Н. Болдырев, Ю.В. Алексикова // Вопросы когнитивной лингвистики. – № 2 (023). – 2010. – С. 5–11. 2. Винник О.П. Метафоричні процеси у формуванні української економічної лексики : автореф. дис. на здобуття наук.

ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 / О.П. Винник. – Харків, 2007. – 20 с. 3. Дейк Т.А. ван. Язык. Познание. Коммуникация : сб. работ / Тойн ван Дейк. – М. : Прогресс, 1989. – 311 с. 4. Желтухина М.Р. Специфика речевого воздействия тропов в языке СМИ : дис. ... доктора филол. наук : 10.02.19 / Марина Ростиславовна Желтухина. – М., 2004. – 719 с. 5. Кубрякова Е.С. Краткий словарь когнитивных терминов / [Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина ; общ. ред. Е.С. Кубрякова]. – М., 1996. – 245 с. 6. Лакофф Д. Женщины, огонь и опасные вещи. Что категории языка говорят нам о мышлении / Д. Лакофф. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 792 с. 7. Лакофф Д. Метафоры, которыми мы живем / Д. Лакофф, М. Джонсон. – М. : Изд-во ЛКИ, 2008. – 256 с. 8. Минский М. Фреймы для представления знаний / М. Минский. – М. : Энергия, 1979. – 151 с. 9. Петкелите К.Р. Когнитивные основы формирования значения устойчивых сочетаний с компонентом цветообозначением : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 / К.Р. Петкелите. – Калининград, 2011. – 25 с. 10. Пименова М.В. Концептуальные исследования. Введение / М.В. Пименова, О.Н. Кондратьева. – М. : Флинта : Наука, 2011. – 176 с. 11. Пушкарев Е.А. О структуре идеализированной когнитивной модели при метонимизации / Е.А. Пушкарев // Вестник ВГУ. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация. – № 2. – 2015. – С. 16–21. 12. Розенталь Д.Э. Эвфемизм / Д.Э. Розенталь // Словарь-справочник лингвистических терминов. – М. : Просвещение, 1976. – С. 120. 13. Шейгал Е.И. Эвфемизация в политическом дискурсе / Е.И. Шейгал // Языковая личность. Проблемы креативной семантики. – Волгоград : Перемена, 2000. – С. 158–171. 14. Шмелев Д.Н. Эвфемизм / Д.Н. Шмелев // Русский язык: Энциклопедия ; [под ред. Ф.П. Филина]. – М. : Советская энциклопедия, 1979. – С. 402. 15. Blank A. Co-presence and Succession: A Cognitive Typology of Metonymy / A. Blank // Metonymy in Language and Thought ; [ed. by K.-U. Panther and G. Radden]. – Amsterdam : John Benjamins, 1999. – P. 169–191. 16. Dancygier B. Figurative Language / B. Dancygier, E. Sweetser. – Cambridge : Cambridge UP, 2014. – 242 p. 17. Freeman M.H. Cognitive Mapping in Literary Analysis / M.H. Freeman // Style. – 2002. – № 36 (3). – P. 466–483. 18. Hurford J.R. Semantics: A Coursebook / J.R. Hurford, B. Heasley. – Cambridge : Cambridge UP, 1983. – 366 p. 19. Kövecses Z. Language, Mind and Culture: A Practical Introduction / Z. Kövecses. – Oxford : Oxford UP, 2006. – 400 p. 20. Langacker R.W.

- Foundations of Cognitive Grammar: Theoretical Prerequisites / R.W. Langacker. – Stanford, CA: Stanford University Press, 1987. – 540 p. 21. Littlemore J. Metonymy: Hidden Shortcuts in Language, Thought and Communication / J. Littlemore. – Cambridge: Cambridge UP, 2015. – 227 p. 22. Niemer S. From Blue Stockings to Blue Movies: Color Metonymies in English / S. Niemer // *Speaking of Colors and Odor*; [ed. by M. Plümacher, P. Holz]. – Amsterdam: John Benjamins, 2007. – P. 155–165. 23. Radden G. Towards a Theory of Metonymy / G. Radden, Z. Kövecses // *Metonymy in Language and Thought*; [ed. by Panther K.-U. and Radden G.]. – Amsterdam: John Benjamins Publishing, 1999. – P. 17–59. 24. Rosch E. Principles of Categorization / E. Rosch // *Cognition and Categorization*; [ed. by E. Rosch and B. Lloyd]. – Hillsdale, NJ: Laurence Erlbaum, 1987. – P. 27–48. 25. Ruiz F.J. The Role of Mappings and Domains in Understanding Metonymy / F.J. Ruiz, M. Ibáñez // *Metaphor and Metonymy at the Crossroads: A Cognitive Perspective*; [ed. by A. Barcelona]. – Berlin, N.Y.: Mouton de Gruyter, 2000. – P. 109–132. 26. Taylor J.R. Cognitive grammar / J.R. Taylor. – Oxford: Oxford University Press, 2002. – 621 p. 27. Velasco O.I.D. Metaphor, Metonymy, and Image-Schemas: An Analysis of Conceptual Integration / O.I.D. Velasco // *Journal of English Studies*. – Vol. 3 (2001-2). – P. 47–63. 28. Wierzbicka A. Semantics, Culture and Cognition: Universal Human Concepts in Culture-Specific Configurations / A. Wierzbicka. – Oxford: Oxford UP, 1992. – 487 p.
- REFERENCES**
- Blank, A. (1999). Co-presence and succession: A cognitive typology of metonymy. In: K.-U. Panther and G. Radden (eds.) *Metonymy in Language and Thought*. Amsterdam: John Benjamins, pp. 169-191.
- Boldyrev, N.N., Aleksikova, Ju.V. (2010). Kognitivnyj aspekt jevfemizacii (na materiale anglijskogo jazyka) [Cognitive aspect of euphemisation (on the material of the English language)]. *Voprosy kognitivnoj lingvistiki – Cognitive linguistics issues*, 2 (023), 5-11 (in Russian).
- Dancygier, B., and Sweetser, E. (2014). *Figurative Language*. Cambridge: Cambridge UP.
- Djejk, T.A. van. (1989). *Jazyk. Poznanie. Kommunikacija*. [Language. Cognition. Communication]. Moscow: Progress.
- Freeman, M.H. (2002). Cognitive Mapping in Literary Analysis. *Style*, № 36 (3), 466-483.
- Hurford, J.R. and Heasley, B. (1983). *Semantics: A Coursebook*. Cambridge: Cambridge UP.
- Kövecses, Z. (2006). *Language, Mind and Culture: A Practical Introduction*. Oxford: Oxford UP.
- Kubryakova, E.S. (1996). *Kratkij slovar' kognitivnyh terminov* [Concise dictionary of cognitive terms]. Moscow. MGU Phil. dep.
- Lakoff, G. (2004). *Zhenshhiny, ogon' i opasnye veshhi. Chto kategorii jazyka govoryat nam o myshlenii* [Women, fire, and dangerous things. What categories reveal about the mind]. Moscow: Jazyki slavjanskoj kul'tury.
- Langacker, R. W. (1987). *Foundations of Cognitive Grammar: Theoretical Prerequisites*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Littlemore, J. (2015). *Metonymy: Hidden Shortcuts in Language, Thought and Communication*. Cambridge: Cambridge UP.
- Minskij, M. (1979). *Frejmy dlja predstavlenija znanij* [A framework for representing knowledge]. Moscow: Jenergija.
- Niemer, S. (2007). From Blue Stockings to Blue Movies: Color Metonymies in English. In: M. Plümacher, P. Holz (eds.). *Speaking of Colors and Odor*. Amsterdam: John Benjamins, pp. 155-165.
- Petkelite, K.R. (2011). *Kognitivnye osnovy formirovanija znachenija ustojchivyh sochetanij s komponentom cvetoooboznacheniem. Avtoref. kand. filol. Nauk* [Cognitive grounding of the formation of meaning of set expressions with a color component. Cand. philol. sci. syn.]. Kaliningrad. 25 p. (in Russian).
- Pimenova, M.V., and Kondrat'eva, O.N. (2011). *Konceptual'nye issledovanija. Vvedenie*. [Conceptual research. An introduction]. Moscow. Flinta:Nauka.
- Pushkarev, E.A. (2015). O strukture idealizirovannoj kognitivnoj modeli [About the structure of the idealized cognitive model]. *Vestnik VGU: Lingvistika i mezhkul'turnaja komunikacija – VGU Herald: Linguistics and cross-cultural communication*, 2, 16-21.
- Radden, G. and Kövecses, Z. (1999). Towards a Theory of Metonymy In: K.-U. Panther and G. Radden (eds.). *Metonymy in Language and Thought*. Amsterdam: John Benjamins Publishing, pp. 17-59.
- Rosch, E. (1987). Principles of Categorization. In: E. Rosch and B. Lloyd (eds.). *Cognition and Categorization*. Hillsdale, NJ: Laurence Erlbaum, pp. 27-48.
- Rozenal', D.Je. (1976). Jevfemizizm [Euphemism]. *Slovar'-spravochnik lingvisticheskij terminov – Dictionary-reference-book of linguistic terms*. Moscow: Prosveshhenie. (in Russian)
- Ruiz, F.J. and Ibáñez, M. (2000). The Role of Mappings and Domains in Understanding Metonymy. In: A. Barcelona (ed.). *Metaphor and Metonymy at the*

- Crossroads : A Cognitive Perspective*. Berlin, N.Y.: Mouton de Gruyter, pp. 109-132.
- Shejgal, E.I. (2000). Jevfemizacija v politicheskom diskurse [Euphemization in political discourse]. *Jazykovaja lichnost'. Problemy kreativnoj semantiki. – Linguistic personality. Problems of creative semantics*. 158-171. (in Russian)
- Shmelev, D.N. (1979). Jevfemizizm [Euphemism]. – *Russkij jazyk: Jenciklopedija – The Russian language: Encyclopedia*, 402.
- Taylor, J.R. (2002). *Cognitive grammar*. Oxford: Oxford University Press.
- Velasso, O.I.D. (2001-2). Metaphor, Metonymy, and Image-Schemas : An Analysis of Conceptual Integration. *Journal of English Studies*, 3, 47-63.
- Vynnyk, O.P. (2007). *Metaforychni protsesy u formuvanni ukrajins'koyi ekonomichnoyi leksyky. Avtoref. kand. filol. nauk [Metaphoric processes in the formation of Ukrainian economic lexis. Cand. philol. sci. syn.]*. Kharkiv. 20 p. (in Ukrainian)
- Wierzbicka, A. (1992). *Semantics, Culture and Cognition: Universal Human Concepts in Culture-Specific Configurations*. Oxford: Oxford UP.
- Zheltuhina, M.R. (2004). *Specifika rechevogo vozdejstvija tropov v jazyke SMI. Diss. dokt. filol. nauk [Specificity of the speech impact of tropes in the mass media language. Dr. philol. sci. diss.]*. Moscow. 719 p. (in Russian).

**COGNITIVE MODELLING
OF EARTH / GROUND CONCEPTUAL DUPLEX
IN THE ENGLISH WORLDVIEW**

I.V. Davydenko, PhD (Kharkiv)

This article is performed within cognitive linguistics and reveals the type of the concept as the conceptual duplex. Its conceptual space is formed by two (or more) doublet concepts and verbalised by partially overlapping names the concepts. The properties of the conceptual duplex are represented with the example of the concept EARTH / GROUND. Cognitive modelling of lexical polysemy defines the meanings of the polysemantic nouns *earth* and *ground*. These meanings are organised within the conceptual network and distributed between the conceptual domains. The conceptual duplex EARTH / GROUND forms a conceptual base of the concept resting on the internal forms of the two names of the concept “soil, land surface” which constitute its integral and differential parts. The integral part is represented by the meanings: “dry land”, “land surface”, “soil”, “country”, “territory” which are common for EARTH and GROUND. Differential parts EARTH / GROUND are represented by differential meanings.

Key words: concept EARTH / GROUND, conceptual domain, conceptual network, lexical meaning, polysemy, sense, synonymy.

Давиденко І.В. Когнітивне моделювання дублетного концепта ЗЕМЛЯ – EARTH / GROUND в англійській мовній картині світу. У статті, яку виконано у руслі когнітивної лінгвістики, виокремлюється дублетний тип концепту, чий поняттєвий простір утворено двома (і більш) поняттями – дублетами і вербалізовано іменами кожного з них, які частково перетинаються. Властивості дублетності розкриваються на прикладі концепту ЗЕМЛЯ – EARTH / GROUND. За допомогою когнітивного моделювання лексичної полісемії виводяться значення полісемантичних іменників *earth* і *ground*. Ці значення упорядковуються за моделлю концептуальної мережі та розподіляються між поняттєвими доменами. Поняттєву основу концепту становить ідеографічний дублет EARTH / GROUND у відповідності до внутрішніх форм двох імен концепту “грунт, поверхня землі”, які утворюють його інтегральну й диференційні зони. Інтегральна зона представлена значеннями “суша”, “поверхня землі”, “грунт”, “країна”, “територія”, спільними для лексем *earth* і *ground*. Диференційні зони EARTH / GROUND представлені відмінними значеннями цих лексем.

Ключові слова: концепт ЗЕМЛЯ, концептуальна мережа, концептуальний домен, лексичне значення, лексико-семантичний варіант, полісемія, синонімія.

Давыденко И.В. Когнитивное моделирование дублетного концепта ЗЕМЛЯ – EARTH / GROUND в английской языковой картине мира. В статье, выполненной в русле когнитивной лингвистики, выделяется дублетный тип концепта, понятийное пространство которого образовано двумя (и более) понятиями – дублетами, и вербализовано частично пересекающимися именами каждого из них. Свойства дублетности раскрываются на примере концепта ЗЕМЛЯ – EARTH / GROUND. С помощью когнитивного моделирования лексической полисемии выводятся значения полисемантических существительных *earth* и *ground*. Эти значения упорядочиваются по модели концептуальной сети и распределяются между понятийными доменами. Понятийную основу концепта составляет идеографический дублет EARTH / GROUND, соответствующий внутренним формам двух имен концепта “почва, поверхность земли”, которые образуют его интегральную и дифференциальные зоны. Интегральная зона представлена значениями “суша”, “поверхность земли”, “почва”, “страна”, “территория”, общими для лексем *earth* и *ground*. Дифференциальные зоны EARTH / GROUND, представлены отличными значениями этих лексем.

Ключевые слова: концепт ЗЕМЛЯ, концептуальная сеть, концептуальный домен, лексическое значение, лексико-семантический вариант, полисемия, синонимия.

The object of the study is EARTH / GROUND conceptual duplex in the English worldview. The purpose of the study is to define the conceptual duplex, and to suggest methods of the analysis of this type of concepts. The material of the study was derived from English-English dictionaries, thesaurus dictionaries, encyclopedias, and texts in the English language of XV– XXI centuries.

The latest studies of lexical concepts with several names (for example, concept FAITH / TRUST / BELIEF [10], or concept HOUSE / HOME [5; 9]) express the idea about the absence of any certain correspondence between the linguistic symbol (or a lexeme) and the concept: a concept can be represented by various lexemes, and one lexeme can appeal to various concepts. So, S.A. Zhabotyns'ka suggests a specific type of concepts – the **conceptual duplex** based on ideographic duplets which have an integral part and differential parts, and are represented in the language by the names of this concept.

This article is aimed to analyze a lexical conceptual duplex constituted by various senses of the polisemous nouns – names of the concept. These methods of analysis are to solve the current problem of the cognitive linguistics – the correspondence between a lexeme and its meanings, and to determine the conceptual duplex characteristics.

The conceptual duplex EARTH / GROUND in the English language is represented by the following lexemes-synonyms: *earth*, *ground*, *land*, *soil*. Their meanings vary from 12 and 12 for *earth* and *ground* to 6-2 for any other synonym; the total meaning of *earth* and *ground* includes all the meanings of their synonyms, this confirms the idea that both polysemous lexemes – *earth* and *ground* – are the names of the concept EARTH / GROUND (compare: “the name of a concept is the lexeme representing the meaning of the concept up to the highest degree (in the most complete way)” [1, p. 35]).

The methods of linguistic and cognitive analyses of the conceptual duplex EARTH / GROUND include determination of the senses of the polysemous lexemes – *earth* and *ground*, which partially synonymous character results in the formation of the conceptual duplex.

The **etymological layer** of the concept EARTH / GROUND is formed by the concepts “soil” and “land

surface”, which can be found in the etymons of the lexemes *earth* and *ground*: *earth (n.)* – O.E. *eorpe* “ground, soil, dry land”, “the material world”, from P.Gmc. *ertho* “ground”, from PIE root **er* – “earth, ground”; O.E. *grund* “bottom, foundation, ground, surface of the earth”, “bottom of the sea”, from P.Gmc. *grundus* “deep place” [3].

The conceptual modelling of the conceptual duplex EARTH / GROUND, based on the senses of its names – lexemes *earth* and *ground*, is fulfilled in three stages. The author of this conceptual modeling is S.A. Zhabotyns'ka [6–8].

At the first stage the author determines meanings of *earth (n.)* and *ground (n.)* using their lexical meanings and builds up the conceptual nets of polysemy of these lexemes [2012, 2013]. The conceptual model is stratified into frames. Frames should be considered as tools of mentality which provide the arrangement of the information [6]. All the propositions, consisted of the logical subject and predicate, are thematically grouped and serve for building frame-nets of certain domains. The conceptual networks are built up using the basic frames [6].

As the following step, one should identify the domains for the senses within the networks of polysemy. Domain is a structure of some background knowledge [12], a cognitive entity, mental experience, representational space or a concept or conceptual complex [14; 15, p. 147].

The analysis aims to compare the networks of polysemy to the identified domains, which are the space of realization for the lexical meanings of *earth (n.)* and *ground (n.)* lexemes, and finding their integral and differential meanings.

The conceptual duplex EARTH / GROUND is based on integral and differential senses of *earth (n.)* and *ground (n.)* lexemes.

According to dictionaries [11, 13, 16-19], *earth (n.)* has 12 lexical meanings:

1. “the world we live in, the **globe**”; 2. “the third **planet** from the Sun”; 3. “the loose soft material that makes up a large part of the surface of the ground and consists of disintegrated rock particles, mould, clay, etc; **soil**”; 4. “the dry **surface** of this planet as distinguished from sea or sky”; 5. “worldly or temporal **matters** as opposed to the concerns of the spirit”; 6. “the **inhabitants** of this planet”; 7. “the **hole** in which some

species of burrowing animals, esp foxes, live”; 8. “**dust, flesh**”; 9. “the **country**”; 10. “a **connection** between an electrical circuit or device and the earth, which is at zero potential; a terminal to which this connection is made”; 11. “(Chemistry) rare earth, alkaline earth”; 12. (Astrology) of or relating to a group of three signs of the zodiac, Taurus, Virgo, and Capricorn.

These senses have their own connections / ties which can be reproduced with the help of basic frames propositions [4]. The integration of these schemes helps to build up the conceptual network of polysemy for *earth* (*n.*) lexeme, which profiles its senses within **six domains**:

(1) domain PLACE / LOCATION: “the world we live in, the **globe**”; the dry **surface** of this planet as distinguished from sea or sky”; “the **hole** in which some species of burrowing animals, esp foxes, live”; “the **country**”;

(2) domain UNIVERSE / SPACE: “the third **planet** from the Sun”;

(3) domain GEOLOGICAL ENVIRONMENT / LITHOSPHERE: “the loose soft material that makes up a large part of the surface of the ground and consists of disintegrated rock particles, mould, clay, etc; **soil**”; “(Chemistry) rare earth, alkaline earth”;

(4) domain MANKIND / HUMANITY: “worldly or temporal **matters** as opposed to the concerns of the spirit”; “the **inhabitants** of this planet”;

(5) domain ELECTRICITY: “a **connection** between an electrical circuit or device and the earth, which is at zero potential; a terminal to which this connection is made”;

(6) domain ASTROLOGY: (Astrology) of or relating to a group of three signs of the zodiac, Taurus, Virgo, and Capricorn.

According to dictionaries [11; 13; 16-19], *ground* (*n.*) has 12 lexical senses:

1. “the land **surface**”; 2. “earth or soil”; 3. “(plural) the **land around a dwelling** house or other building”, “country”; 4. “(sometimes plural) an **area of land** given over to a purpose (football ground”); 5. “**matter** for consideration or debate; **field of research** or inquiry”; 6. “a position or viewpoint, as in an **argument** or controversy”; 7. position or **advantage**, as in a subject or competition”; 8. “(often plural) **reason**”; 9. “the prepared **surface** applied to the support of a painting”;

10. “the **first coat of paint** applied to a surface”; 11. “the **bottom** of a river or the sea”; 12. “(plural) sediment or dregs, esp from coffee”; 13. “(mainly British) the floor of a room”; 14. “(cricket) the area from the popping crease back past the stumps, in which a batsman may legally stand”; 15. “a mesh or network supporting the main pattern of a piece of lace”; 16. “(electrical, US & Canadian) a connection between an electrical circuit or device and the earth, which is at zero potential, also called: earth; a terminal to which this connection is made”.

These senses have their own hierarchy and can be reproduced with the help of propositions of the basic frames and the conceptual network of polysemy within eight domains:

(1) domain PLACE / LOCATION: “the land **surface**”; “(plural) the **land around a dwelling** house or other building”; “country”; “(sometimes plural) an **area of land** given over to a purpose (football ground”); “(mainly British) the floor of a room”;

(2) domain GEOLOGICAL ENVIRONMENT / LITHOSPHERE: “earth or soil”; “the **bottom** of a river or the sea”;

(3) domain FINE ARTS: “the prepared **surface** applied to the support of a painting”; “the **first coat of paint** applied to a surface”;

(4) domain COMMUNICATORY PHENOMENA: “**matter** for consideration or debate; **field of research** or inquiry”; “a position or viewpoint, as in an **argument** or controversy”; position or **advantage**, as in a subject or competition”; “(often plural) **reason**”;

(5) domain SPORTS: “(cricket) the area from the popping crease back past the stumps, in which a batsman may legally stand”;

(6) domain ELECTRICITY: “(electrical, US & Canadian) a connection between an electrical circuit or device and the earth, which is at zero potential, also called: earth; a terminal to which this connection is made”;

(7) domain SEWING / NEEDLEWORK: “a mesh or network supporting the main pattern of a piece of lace”;

(8) domain FOOD PROCESSING: “(plural) sediment or dregs, esp from coffee”.

So, the polisemous nouns *earth* and *ground* represent the EARTH / GROUND concept (within the domains PLACE / LOCATION, UNIVERSE / SPACE, GEOLOGICAL ENVIRONMENT /

LITHOSPHERE and MANKIND / HUMANITY) (see picture 1) and other concepts (within other domains, which their senses profile in). Such domains as ASTROLOGY, ELECTRICITY, FINE ARTS, COMMUNICATORY PHENOMENA, SPORTS, SEWING / NEEDLEWORK and FOOD PROCESSING are not relevant for the EARTH / GROUND concept. The integral domains for the polisemous nouns *earth* and *ground* are: PLACE / LOCATION, GEOLOGICAL ENVIRONMENT / LITHOSPHERE, ELECTRICITY; this confirms their synonymy, partial exchangeability and ability to supplement each other.

The integral senses for the both lexemes – *earth* and *ground* – within the domains PLACE / LOCATION, GEOLOGICAL ENVIRONMENT /

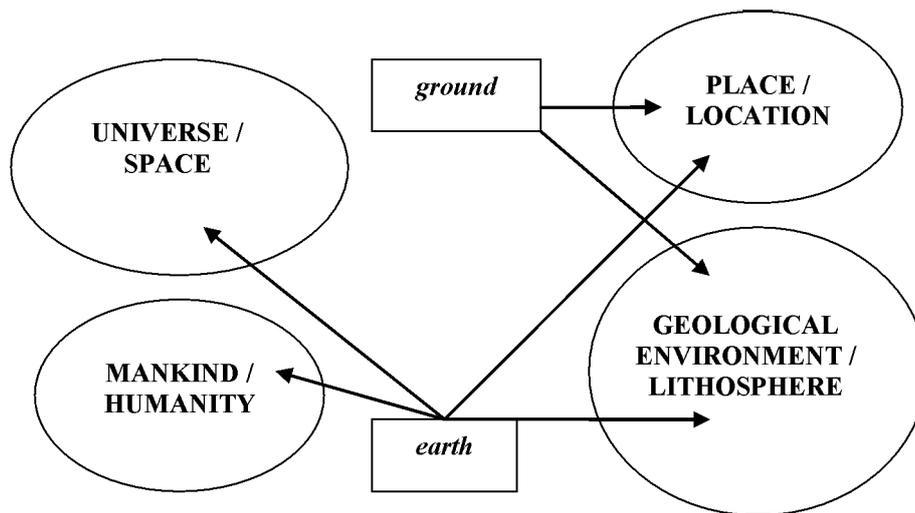
LITHOSPHERE are: 1. “place of living”; 2. “dry surface of this planet”; 3. “country”, 4. “soil”; and within the domain ELECTRICITY are: a connection between an electrical circuit or device and the earth, which is at zero potential, also called: earth; a terminal to which this connection is made”.

Multiple senses of the two lexemes – *earth* and *ground* – are blended together within a model of the EARTH / GROUND conceptual duplex. This model has an integral part and two differential parts. The **integral part** is constituted by the senses “place of living”; “dry surface of this planet”; “country”, “soil” shared by the lexemes *earth* and *ground*. The differential parts are formed by the senses which are specific for each lexeme (see table 1 and picture 1).

Table 1

**EARTH / GROUND conceptual duplex:
integral and differential parts**

EARTH / GROUND conceptual duplex		
EARTH differential part	EARTH / GROUND integral part	GROUND differential part
“the world we live in, the globe ”	“place of living”	“(plural) the land around a dwelling house or other building”, “country”;
“the hole in which some species of burrowing animals, esp foxes, live”	“dry surface of this planet”	“(sometimes plural) an area of land given over to a purpose (football ground”;
“the third planet from the Sun”	“country”	“(mainly British) the floor of a room”
“(Chemistry) <u>rare earth</u> , <u>alkaline earth</u> ”	“soil”	“the bottom of a river or the sea”
“worldly or temporal matters as opposed to the concerns of the spirit”		
“the inhabitants of this planet”		

Picture 1. EARTH / GROUND conceptual duplex within domains

In the world view there is a special type of concepts, the conceptual duplex, which semantic space is formed by two or more doublets, and is verbalised by the nouns, representing each concept, which senses have the integral part [2]. The EARTH / GROUND concept is a conceptual duplex in the English world view. This concept is a complex mental essence, appealed to by its two names – lexemes *earth* and *ground* and synonyms relevant for each sense of these lexemes.

The suggested methods of analysis of conceptual doublets are based on the research in the cognitive polysemy, and has good prospects for future conceptual researches within other languages.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воркачев С.Г. Счастье как лингвокультурный концепт / С.Г. Воркачев. – М. : ИТДГК “Гнозис”, 2004. – 236 с. 2. Давыденко И.В. The HOUSE / HOME conceptual duplex in the English worldview / И.В. Давыденко // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – 2012. – № 1023. – С. 99–103. 3. Давыденко И.В. Средства номинации концепта ЗЕМЛЯ в английском языке: семантико-этимологический анализ / И.В. Давыденко // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – 2012. – № 1022. – С. 100–110. 4. Давыденко И.В. Концептуальные сети полисемии полисемантов *earth* (n.), *ground* (n.) – имен концепта ЗЕМЛЯ / И.В. Давыденко // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – 2013. – № 1072. – С. 21–27. 5. Давыденко И.В. Лексическая репрезентация кон-

цепта ДОМ – HOUSE / HOME в английском языке: лингвокогнитивный аспект / Давыденко И.В. : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / И.В. Давыденко. – Харьков, 2012. – 20 с. 6. Жаботинская С.А. Принципы лингвокогнитивного анализа и феномен полисемии / С.А. Жаботинская // Проблеми загального, германського та слов'янського мовознавства. До 70-річчя професора В.В. Левицького : зб. наук. праць. – Чернівці, 2008. – С. 357–368. 7. Жаботинская С.А. Лингвокогнитивный подход к анализу номинативных процессов / С.А. Жаботинская // Вестник Харьков. нац. ун-та имени В.Н. Каразина. – № 928. – 2010. – С. 6–20. 8. Жаботинская С.А. Концепт / домен: матричная и сетевая модели / С.А. Жаботинская // Культура народов Причерноморья. – Ялта, 2009. – № 168. – Т. 1. – С. 254–259. 9. Чернобай С.Е. Концепт “дом” в английской фразеологической картине мира / С.Е. Чернобай // Ученые записки Таврич. нац. ун-та имени В.И. Вернадского. Серия “Филология. Социальные коммуникации”. – Т. 23 (62). – № 3. – 2010. – С. 136–140. 10. Янова О.В. Концепт BELIEF / TRUST / FAITH: структура и репрезентация в современном английском языке : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / О.В. Янова. – Санкт-Петербург, 2005. – 21 с. 11. BBC English Dictionary. – London : Harper Collins Publishers, 1993. – 1372 p. 12. Clausner T.C. Domains and image schemas / T.C. Clausner, W. Croft // Cognitive Linguistics. – 1999. – No 10/1. – P. 1–31. 13. COLLINS COBUILD English Language Dictionary. – London :

Collins Sons & Co Ltd, 1990. – 1704 p. 14. Langacker R. Grammar and Conceptualization / Langacker R. – Berlin, New York : Mouton de Gruyter, 2000. – 427 p. 15. Langacker R.W. Foundations of cognitive grammar. V. 1: Theoretical prerequisites / R.W. Langacker. – Stanford, CA: Stanford University Press, 1987. – XI, 547 p. 16. Longman Dictionary of Contemporary English (LDCE). [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http:// www.ldoceonline.com/search/](http://www.ldoceonline.com/search/). 17. Longman Dictionary of Contemporary English. – Harlow: Pearson Education Ltd., 2000. – 1668 p. 18. Online Etymology Dictionary (OED). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.etymonline.com/>. 19. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / Ed. by J. Crowther. – Oxford: Oxford University Press, 1998. – 1428 p.

REFERENCES

BBC English Dictionary (1993). – London: Harper Collins Publ.
 Chernobay, S.E. (2010). Koncept “dom” v anglijskoj frazeologicheskoj kartine mira [Concept “House” in English phrasal/idiomatic worldview]. *Uchenye zapiski Tavrich. nac. un-ta imeni V.I. Vernadskogo. Serija “Filologija. Social’nye kommunikacii” – Scientific records V.I. Vernadsky Tavria National Universit. “Phylology. Social Interactions”*. T. 23 (62), 3, 136-140. (in Russian)
 Clausner, T.C. (1999). Domains and image schemas. *Cognitive Linguistics*, 10/1, 1–31.
 COLLINS COBUILD English Language Dictionary (1990). – London : Collins Sons & Co Ltd Publ.
 Crowther, J. (ed.) (1998). Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. Oxford: Oxford University Press Publ.
 Davydenko, I.V. (2012). *Leksicheskaja reprezentacija koncepta DOM – HOUSE / HOME v anglijskom jazyke: lingvokognitivnyj aspekt. Avtoref. diss. kand. filol. nauk [Lexical representation of the concept HOUSE / HOME in the English language: a cognitive linguistic aspect – Thesis Phd diss.]*. Kharkiv, 20 p. (in Russian)
 Davydenko, I.V. (2012). Sredstva nominacii koncepta ZEMLJa v anglijskom jazyke: semantiko-jetimologicheskij analiz [Means of nomination of the concept EARTH / GROUND / LAND in the English language: semantic and etymological analyses]. *Visnyk Kharkiv. nats. un-tu imeni V.N. Karazina – V.N. Karazin Univ. Messenger*, 1022, 100-110.

Davydenko, I.V. (2012). The HOUSE / HOME conceptual duplex in the English worldview. *V.N. Karazin Univ. Messenger*, 1023, 99-103. (in Ukrainian)
 Davydenko, I.V. (2013). Konceptual'nye seti polisemii polisemantov earth (n.), ground (n.) – imen koncepta ZEMLJa [The concept polysemy nets of the polysemantic lexemes *earth (n.), ground (n.), land (n.)* – the names of the concept EARTH / GROUND / LAND]. *Visnyk Kharkiv. nats. un-tu imeni V.N. Karazina – V.N. Karazin Univ. Messenger*, 1072, 21-27. (in Russian)
 Langacker, R. (2000). Grammar and Conceptualization. *Mouton de Gruyter*. – Berlin, New York, 427.
 Langacker, R.W. (1987). *Foundations of cognitive grammar*. Stanford: Stanford University Press Publ., XI, 547.
 Longman Dictionary of Contemporary English (2000). – Harlow: Pearson Education Ltd Publ.
 Longman Dictionary of Contemporary English (LDCE). Available at: [http:// www.ldoceonline.com/search/](http://www.ldoceonline.com/search/)
 Online Etymology Dictionary (OED). Available at: <http://www.etymonline.com/>
 Vorkachev, S.G. (2004). *Schast'e kak lingvokul'turnyj koncept [Happiness – Lingvo-cultural concept]*. Moscow: Gnozis Publ.
 Yanova, O.V. (2005). *Koncept BELIEF / TRUST / FAITH: struktura i reprezentacija v sovremennom anglijskom jazyke : Avtoref. diss. kand. filol. nauk [BELIEF / TRUST / FAITH: structure and representation in English – Thesis Phd diss.]*. St. Petersburg, 21 p. (in Russian)
 Zhabotinskaya, S.A. (2008). Principy lingvokognitivnogo analiza i fenomen polisemii [Principles of lingvo-cognitive analyses and polysemy phenomemon]. *Problemy zahal'noho, hermans'koho ta slov'yans'koho movoznavstva. Do 70-richchya profesora V.V. Levyts'koho : zbirnyk nauk. prats' – Problems of General, Germanic and Slavic linguistics. Devoted to V.V. Levitsky 70's anniversary: Collection of treatises*. – Chernovtsy, 357-368. (in Russian)
 Zhabotinskaya, S.A. (2009). Koncept / domen: matrichnaja i setevaja modeli [Concept / domain: matrix and network model]. *Kultura narodov Prichernomoria – Culture of the Black sea peoples*. – Yalta, 168, T. 1, 254-259. (in Russian)
 Zhabotinskaya, S.A. (2010). Lingvokognitivnyj podhod k analizu nominativnyh processov [Lingvo-cognitive approach to nominal processes analyses]. *Visnyk Kharkiv. nats. un-tu imeni V.N. Karazina – V.N. Karazin Univ. Messenger*, 928, 6-20. (in Russian)

ЛИНГВОКОГНИТИВНЫЙ АНАЛИЗ ПОНЯТИЯ «БИЗНЕС-МОДЕЛЬ»

*М.Л. Ильченко, канд. филол. наук,
Ю.С. Выходец, канд. тех. наук (Харьков)*

В статье описана методика применения лингвистического инструментария для определения понятия «бизнес-модель» с опорой на когнитивные методы исследования, включающие семантический и концептуальный анализ. Предложено обобщенное определение бизнес-модели. Выявлено принадлежность бизнес-моделей к семиотическим фрактальным системам.

Ключевые слова: бизнес-модель, домен, итерация, концепт, лингвокогнитивный анализ, пропозиция, семантический и концептуальный анализ, семантическая роль, семиотическая фрактальная система, фрейм.

Ильченко М.Л., Выходец Ю.С. Лінгвокогнітивний аналіз поняття БІЗНЕС-МОДЕЛЬ. У статті описана методика застосування лінгвістичного інструментарію для визначення поняття «бизнес-модель» з опорой на когнітивні методи дослідження, що включають семантичний і концептуальний аналіз. Запропоновано узагальнене визначення бизнес-моделі. Виявлено належність бизнес-моделей до семіотичних фрактальних систем.

Ключові слова: бизнес-модель, домен, ітерація, концепт, лінгвокогнітивний аналіз, пропозиція, семантичний і концептуальний аналіз, семантична роль, семіотична фрактальна система, фрейм.

Pchenko M.L., Vykhodets Y.S. Lingvocognitive analysis of BUSINESS MODEL as a concept. The article describes the use of linguistic tools to determine “business model” by means of cognitive research methods, including semantic and conceptual analysis. The authors have offered a generalized definition of the business model and proved that business models are semiotic fractal systems.

Keywords: business model, concept, domain, frame, iteration, lingvocognitive analysis, proposition, semantic and conceptual analysis, semantic role, semiotic fractal system.

Введение. Когнитивная парадигма современных лингвистических исследований позволяет сквозь призму языковых данных познать внеязыковую действительность, механизмы человеческого мышления, а процессы кодирования и объективации знаний о мире в языковых структурах.

Актуальность статьи обусловлена важной научно-практической задачей – генерализировать определение понятия БИЗНЕС-МОДЕЛЬ с целью предоставлять предприятиям услуги по бизнес-моделированию и ре-инжинирингу.

Цель статьи – создать концептуальную межфреймовую сеть БИЗНЕС-МОДЕЛИ; определить семантические роли (актанты) в составе пропозиций, формирующих фреймы; выяснить устройство универсальной БИЗНЕС-МОДЕЛИ. Объектом

исследования является понятие БИЗНЕС-МОДЕЛЬ, а предметом – набор семантических ролей и связей между ними, формирующий изучаемое понятие.

Изложение основного материала. Для формализации знаний о БИЗНЕС-МОДЕЛИ в статье предлагается применить лингвистический инструментарий с опорой на когнитивные методы исследования, а именно *семантический и концептуальный анализ*.

Семантический (компонентный) анализ позволяет выявить все компоненты значений слова «бизнес-модель» на основе больших массивов лексики – синонимических рядов, лексико-семантических групп и полей [20]. Концептуальный анализ является продолжением семантического: после ана-

лиза значеній слів (концептів) здійснюється аналіз дійсності з допомогою даних концептів [15].

Слід уточнити, що термін «**концепт**» виступає в ролі родового поняття для цілого ряду ментальних сутностей, к которым относятся предствлення (обобщенно чувственно-наглядные образы), понятия (мысли о наиболее общих, существенных признаках предмета или явления как результаты рационального познания), гештальт (комплексная, целостная функциональная структура, объединяющая чувственные и рациональные элементы), схема действий [6, с. 82]. То есть концептами могут быть оперативные единицы сознания с различным наполнением [12, с. 143; 19, с. 56–58]. Соответственно, концепт выступает единицей познания мира, имеющей разную степень информативной насыщенности. Концепты – динамические единицы, которые, «оставаясь целостным образованием, могут изменяться и отражать человеческий опыт» [21, с. 77].

БИЗНЕС-МОДЕЛЬ представляет собой объект действительности, который имеет свою концептуальную структуру, состоящую из набора понятийных элементов и связей между ними [7, с. 54]. Лексическое значение **БИЗНЕС-МОДЕЛИ** охватывает определенный фрагмент информации о внеязыковой сущности, объем которого предстоит выяснить. К примеру, в словарной дефиниции **БИЗНЕС-МОДЕЛЬ** выступает «совокупностью стандартизированных способов ведения бизнеса организацией, правил ведения этого бизнеса, лежащих в основе стратегии компании, а также критериев оценки его деловых показателей» [23]. Экстралингвистическое (внеязыковое) значение **БИЗНЕС-МОДЕЛИ**, в отличие от словарного, представляет собой открытый корпус знаний, компоненты которого имеют различную степень релевантности для прояснения этой сущности [27]. С рядом существующих терминологических определений бизнес-модели можно ознакомиться в работе Ю.С. Выходец и Н.Ю. Ровинской [2, с. 69–70].

В когнитивной лингвистике такой «открытый корпус знаний» соответствует понятию **домена** (domain), которое означает «любую целостную область концептуализации, по отношению к которой характеризуется семантическая структура»

[29, с. 547; 7, с. 54]. Таким образом, единичный концепт обуславливает существование ряда более специфичных концептов; они, в свою очередь, создают домены, в пределах которых появляются другие концепты, и так бесконечно. Подобные концептуальные иерархии не являются завершенными и изменяются по объему и сложности по мере изменения / увеличения ментальных представлений человека. К примеру, **БИЗНЕС-МОДЕЛЬ** может быть концептом в домене **БИЗНЕС**, с другой стороны сама **БИЗНЕС-модель** может стать доменом для таких концептов как **ПРЕДПРИЯТИЕ**, **ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬ**, **ПОТРЕБИТЕЛЬ**, **ПРЕДЛОЖЕНИЕ**, **ИНФРАСТРУКТУРА**, **ПРОДУКТ** и т.д.

Соответственно, **БИЗНЕС-МОДЕЛЬ** как концепт / домен будет включать всю разноплановую информацию о данном явлении – о его компонентах, свойствах и отношениях, о включенности его в различные виды деятельности и т.п.

Для того чтобы построить концептуальную структуру **БИЗНЕС-МОДЕЛИ**, необходимо задействовать понятие **фрейм** и **пропозиция** [3; 4; 7]. По определению Ч. Филлмора фрейм представляет собой набор концептов, связанных таким образом, что для понимания одного из них нужно понять целостную структуру, в состав которой они вовлечены [25]. Отношения между двумя концептами образуют **пропозицию**, которая является базисным элементом фрейма и одновременно элементарным фреймом. Семантико-синтаксическая структура пропозиции является реляционной структурой, имеющей два типа составляющих: термы или актантаы, которые отражают предметы, лица, явления и т. д., в общем случае – сущности. В случае бизнес-модели такими сущностями выступают участники бизнес-процесса и вовлеченные предметы, явления и т. п.; предикаты, отображающие свойства сущностей и отношение между ними – действия участников бизнеса, совершаемые между собой, по отношению к и над другими лицами, предметами и т. п.

Термы, в зависимости от места в структуре предиката, могут существенно менять свое семантическое значение. Например, «**ФИРМА 1** продала **ФИРМЕ 2**» и «**ФИРМА 2** продала **ФИРМЕ 1**», где предикат сохраняется – акт продажи. Предикат

каты отличаются друг от друга количеством аргументов (одноместные, двухместные, трехместные, редко более трех) и порядком. Предикаты первого порядка в качестве аргументов используют только термы (ФИРМА 1 произвела ТОВАР), более высокого порядка – могут использовать другие предикаты (ФИРМА 1 поручила произвести товар ФИРМЕ 2).

Инвентарь семантических ролей может иметь разный состав и объем (ср. в частности [1, с. 370–377; 16, с. 587–588], а также обзор различных подходов и теоретических проблем в [25; 17, с. 160–165]), что во многом определяется конкретными нуждами его использования. При этом роль – это инвариант множества морфосинтаксических способов кодирования участника; так же и семантически – это генерализация функций участника в круге ситуаций, обозначаемых группой предикатов.

На основе множества семантических ролей, описываемых в языкознании, релевантным для концептуализации БИЗНЕС-МОДЕЛИ является следующий набор: БЛОК АГЕНСА, БЛОК ПАЦИЕНСА, БЛОК ИНСТРУМЕНТА и БЛОК ОБСТОЯТЕЛЬСТВ. В процессе создания бизнес-модели задачей лингвистики является определение всех блоков и их наполнения, а задачей бизнес-эксперта – успешное / оптимальное комбинирование элементов блока (семантических ролей):

БЛОК АГЕНСА: ЭФФЕКТОР (выполняет поручение) – БРОКЕР / ПОСРЕДНИК; КОАГЕНТ (сотрудничает) – УЧАСТНИК ОБЪЕДИНЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ, КОНГЛОМЕРАТА, КОНЦЕРНА, КОНСОРЦИУМА, ХОЛДИНГА, ФИНАНСОВО-ПРОМЫШЛЕННОЙ ГРУППЫ и т.п.; КОНТРАГЕНТ (эталон сравнения) – АГЕНС-КОНКУРЕНТ; КАУЗАТОР (создает /

производит) – СОЗДАТЕЛЬ (предприниматель, производитель, изобретатель); ИНИЦИАТОР (продает) – ДИСТРИБЬЮТОР / ТОРГОВАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ (трейдер, дилер, оптовый продавец, ритейлер); ПОСЕССОР (владеет) – ВЛАДЕЛЕЦ ОБОРОТНЫХ и ВНЕОБОРОТНЫХ АКТИВОВ; ЭЛЕМЕНТИВ (противодействует агенту) – ФАКТОРЫ РИСКА (внешние и внутренние с учетом специфики каждого из видов агенса);

БЛОК ПАЦИЕНСА: БЕНЕФАКТИВ (извлекает выгоду) – КЛИЕНТЫ, ПАРТНЕРЫ. Для каждого типа АГЕНСА будут свои БЕНЕФАКТИВЫ (например, ключевые клиенты, на которых фирме-продавцу следует делать основной упор); ФАКТИВ (РЕЗУЛЬТАТИВ) (формируется, видоизменяется, исчезает) – ПРОДУКТ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ФИРМЫ, а именно ТОВАРЫ и УСЛУГИ;

БЛОК ИНСТРУМЕНТА: РЕСУРС (участвует в действии агенса, но не является ее результатом) – АКТИВЫ; СПОСОБ – РАСПОРЯЖЕНИЕ АКТИВАМИ (сохранение, обособление, аренда, продажа, ликвидация, отчуждение и т.д.);

БЛОК ОБСТОЯТЕЛЬСТВ: ЛОКАТИВЫ (аблатив / сфера (исходное место), цель (директив) / сфера (конечное место), транзитив / уровень / сфера (промежуточное место); маршрут / направление – определяя ЛОКАТИВЫ, можно визуализировать географию деятельности фирмы от населенного пункта до дальнего зарубежья. Определив ЛОКАТИВЫ, можно сформировать географию не только АГЕНСА (фирмы), но и БЕНЕФАКТИВА (клиентов или потребительский рынок); ПРИЧИНА (мотивы деятельности фирмы / подразделения и т.д.). Объединив тематически сближенные пропозиции с заполненными семантическими ролями в фреймы, можно структурировать исходный концепт БИЗНЕС-МОДЕЛИ (рис. 1):

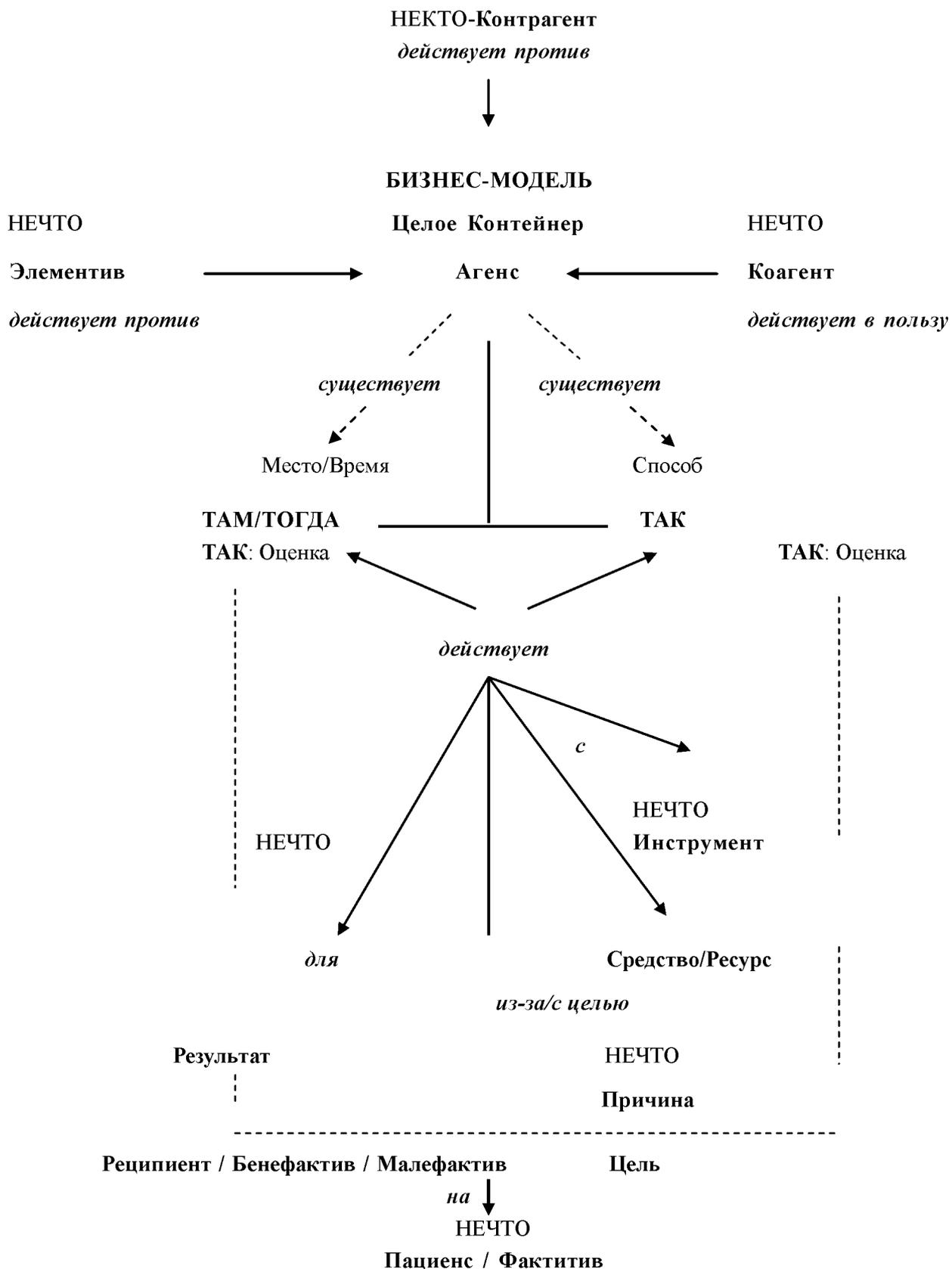

Рис. 1. Схемная концептуальная межфреймовая сеть БИЗНЕС-МОДЕЛИ

Рассмотрев обобщенную межфреймовую сеть БИЗНЕС-МОДЕЛИ, мы пришли к выводу о том, что она представляет собой семиотическую фрактальную систему – при приближенном рассмотрении составляющих появляются новые детали [22]. Полученная нами структура БИЗНЕС-МОДЕЛИ обладает свойствами фрактальности (самоподобия) – на крупные элементы-знаки начинают накладываться небольшие знаки-детали, чем-то похожие на крупные. Фрактальность предполагает, что характерные конфигурации, или паттерны, многократно повторяются на низших уровнях так, что части на любом уровне по форме напоминают целое (например, снежинка Коха, лист папоротника, кочан цветной капусты). То есть, форма целого подобна самой себе на всех уровнях выбранного диапазона. В связи с этим основным методом для построения фракталов в математике служит итерация – многократное повторение определенной геометрической операции [10, с. 155–159; 7, с. 52–69]. Получается, что фрейм БИЗНЕС-МОДЕЛЬ повторяет сам себя в каждом из своих компонентов через один и тот же набор взаимообусловленных семантических ролей. Возможно лишь их частичное перегруппирование. То есть данный фрейм послужит доменом / фоном для других концептов, структурированных в виде фреймов. В центре межфреймовой сети БИЗНЕС-МОДЕЛИ изображен АГЕНС – то есть субъект действия. Это значит, что сама БИЗНЕС-МОДЕЛЬ есть АГЕНСОМ, так как она действует/работает. Как агент, БИЗНЕС-МОДЕЛЬ работает для БЕНЕФАКТИВА (например, предприятия). С другой стороны само ПРЕДПРИЯТИЕ является АГЕНСОМ, который работает для удовлетворения нужд БЕНЕФАКТИВА (например, клиентов, потребителей). При этом, предприятие-АГЕНС может исполнять одну из семантических ролей, предписанных его функциями, то есть быть КАУЗАТОРОМ (производить товар); ИНИЦИАТОРОМ (продавать готовый товар); ПОСЕССОРОМ (владеет площадью для производства / сбыта товара); ЭФФЕКТОРОМ (находит покупателей для КАУЗАТОРА). То есть бизнес-модель является моделью, состоящей из подобных себе моделей, структурирующих знания о себе на более низких уровнях!

Выводы. Лингвокогнитивный анализ концепта БИЗНЕС-МОДЕЛЬ носит прикладной характер и является сопутствующим для исследований этого феномена с позиций экономических дисциплин. Он помогает прояснить ментальную сущность, скрывающуюся за многообразными языковыми единицами, в которых выражается концепт, и придать ей рациональную, упорядоченную форму.

В терминах когнитивной лингвистики БИЗНЕС-МОДЕЛЬ представляет собой сложный конструкт фрактальной природы в виде концептуальной межфреймовой сети, состоящей из семантических ролей (актантов) и определенного набора связующих пропозиций (связей), вовлеченных в процесс итерации – многократного воспроизводства.

Перспектива исследования заключается в дальнейшей спецификации фреймовой структуры концепта / домена БИЗНЕС-МОДЕЛЬ для изучения процессов трансформации бизнес-моделей. Полученные данные послужат основой для создания междисциплинарного понятийного аппарата БИЗНЕС-МОДЕЛИ.

ЛИТЕРАТУРА

- Апресян Ю.Д. Теоретические проблемы русского синтаксиса: Взаимодействие грамматики и словаря / Ю.Д. Апресян, И.М. Богуславский и др.; отв. ред. Ю.Д. Апресян. – М.: Языки славянских культур, 2010. – 408 с. 2. Выходец Ю.С. Применение термина “бизнес-модель” для анализа и описания деятельности предприятия / Ю.С. Выходец, Н.Ю. Ровинская // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі. – 2013. – № 1. – С. 65–76. 3. Жаботинская С.А. Когнитивные и номинативные аспекты класса числительных (на материале современного английского языка) / С.А. Жаботинская – М.: Ин-т языкознания РАН, 1992. – 216 с. 4. Жаботинская С.А. Концептуальная модель частеречных систем: фрейм и скрипт / С.А. Жаботинская // Когнитивные аспекты языковой категоризации: сб. науч. тр. – Рязань: Рязан. гос. пед. ун-т им. С.А. Есенина, 2000. – С. 15–21. 5. Жаботинская С.А. Концептуальный анализ: типы фреймов / С.А. Жаботинская // Вісник Черкас. ун-ту. – Філологічні науки. – 1999. – Вип. 11. – С. 3–20. 6. Жаботинская С.А. Концептуальный анализ языка: фреймовые сети / С.А. Жаботинская // Мова. Науково-теоретичний часопис з мовознавства. – 2004. – № 9. Проблеми прикладної лінгвістики. – С. 81–92. 7. Жаботинская С.А. Лексическое значе-

- ние: принципы построения концептуальной сети / С.А. Жаботинская // Pstuga, A. (red.) Slovo z perspektywy jezykoznavcy s tlumacza. – Gdansk : Wydawnictwo Uniwersytetu Gdanskiego, 2005. – S. 53–62. 8. Жаботинская С.А. Ономазиологические модели в свете современных направлений когнитивной лингвистики / С.А. Жаботинская // С любовью к языку : сб. науч. тр. Посвящается Е.С. Кубряковой. – Москва-Воронеж : ИЯ РАН, Воронеж. ГУ, 2002. – С. 115–123. 9. Зенкин А.А. Когнитивная компьютерная графика / А.А. Зенкин ; [ред. Д.А. Поспелов]. – М. : Наука, 1991. – С. 192. 10. Капра Ф. Паутина жизни. Новое научное понимание живых систем / Ф. Капра. – К. : София; М. : ИД «София», 2003. – 310 с. 11. Кашкин Е.В. Семантические роли и сеть конструкций в системе FrameBank / Е.В. Кашкин, О.Н. Ляшевская // Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии: По материалам ежегодной Международной конференции «Диалог» (Бекасово, 29 мая – 2 июня 2013 г.). – Вып. 12 (19). – М. : Изд-во РГГУ, 2013. – С. 325–343. 12. Кубрякова Е.С. Роль словообразования в языковой картине мира / Е.С. Кубрякова // Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира ; [под ред. Б.Н. Серебренникова]. – М. : Наука, 1988. – С. 141–172. 13. Кубрякова Е.С. Человеческий фактор в языке. Язык и порождение речи / Е.С. Кубрякова. – М. : Наука, 1991. – 239 с. 14. Никитин М.В. Курс лингвистической семантики : учеб. пособие / М.В. Никитин ; [2-е изд., доп. и испр.]. – СПб. : Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2007. – 819 с. 15. Никитина С.Е. Логический анализ языка. Культурные концепты / С.Е. Никитина ; [под ред. Н.Д. Арутюновой]. – Вып. 4. – М. : Наука, 1991. – С. 117–118. 16. Падучева Е.В. Динамические модели в семантике лексики / Е.В. Падучева. – СПб. : Экополис и культура, 2004. – 608 с. 17. Плуноян В.А. Общая морфология: Введение в проблематику : учеб. пособие / В.А. Плуноян ; [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 384 с. 18. Прохорова (Лакина) Н.Ю. К вопросу о соотношении семантических и социальных ролей приглагольных актантов / Н.Ю. Прохорова // Вестник Балтийск. федерал. ун-та им. И. Канта. – Сер.: Филологические науки. – 2013. – Вып. 2. – С. 127–134. 19. Стернин И.А. Концепты и лакуны / И.А. Стернин, Г.В. Быкова // Языковое сознание: формирование и функционирование ; [под ред. Н.В. Уфимцевой]. – М. : ИЯ РАН, 1998. – С. 53–67. 20. Стернин И.А. Семантический анализ слова в контексте / И.А. Стернин, М.С. Соматина. – Воронеж : Истоки, 2011. – 150 с. 21. Сухих С.А. Речевые интеракции и стратегии / С.А. Сухих // Языковое общение и его единицы. – Калинин : КГУ, 1986. – С. 71–77. 22. Тарасенко В.В. Фрактальная семиотика: слепые пятна, перипетии и узнавания / В.В. Тарасенко. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 232 с. 23. Толковый словарь «Инновационная деятельность». Термины инновационного менеджмента и смежных областей (от А до Я) [Электронный ресурс] ; 2-е изд., доп. / авт.-сост. В.И. Суслов. – Новосибирск : Сибир. науч. изд., 2008. – Режим доступа : <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/1365301>. 24. Clausner T.C. Domains and image schemas / T.C. Clausner, T.W. Croft // Cognitive Linguistics. – 1999. – No 10–1. – P. 1–31. 25. Fillmore Ch. The case for case / Ch. Fillmore // Universals in linguistic theory. – New York, 1968. – P. 1–88. 26. Goldberg A.E. Constructions: A construction grammar approach to argument structure / A.E. Goldberg. – University of Chicago Press; 1 edition (March 15, 1995). – 271 p. 27. Langacker R.W. A course in cognitive grammar [Manuscript] / R.W. Langacker. – San Diego : UCSD, 2000. – 73 p. 28. Langacker R.W. Concept, image and symbol. The cognitive basis of grammar / R.W. Langacker. – Berlin-New York. – Vol. 28, No. 2 (Sep., 1992). – P. 506–509. 29. Langacker R.W. Foundations of cognitive grammar. V. 1: Theoretical prerequisites / R.W. Langacker. – Stanford, CA, 1987. – 540 p.

REFERENCES

- Apresyan, Y.D. (2010). *Teoreticheskie problemy russkogo sintaksisa: Vzaimodeystvie grammatiki i slovarya [Theoretical problems of the Russian Syntaxes. Grammar and Vocabulary interaction]*. M.: Yazyiki slavyanskikh kultur.
- Clausner, T.C. and Croft, T.W. (1999) Domains and image schemas. *Cognitive Linguistics*. 10-1. 1-31.
- Fillmore, Ch. (1968) The case for case. *Universals in linguistic theory*. New York, 1-88.
- Goldberg, A.E. (1995) *Constructions: A construction grammar approach to argument structure*. Chicago: University of Chicago Press.
- Kapra, F. (2003). *Pautina zhizni. Novoe nauchnoe ponimanie zhivyih system [Life web. The new scientific account of living systems]*. K.: Sofiya; M.: ID Sofiya.
- Kashkin, E.V. (2013). Semanticheskie roli i set konstruktivnykh v sisteme FrameBank [Semantic roles and the network of constructions in FrameBank System], 29 May-2 June, 2013, Kiev. [Proc. 29 May-2 June at "Dialog" conference, 2013, Kiev.]. M.: Izd-vo RGGU, 12 (19). Available at: <http://www.ruslang.ru/doc/kashkin/2013/08.pdf> (in Russian).

- Kubryakova, E.S. (1991). *Chelovecheskiy faktor v yazyike. Yazyik i porozhdenie rechi [The human factor in language. Language and speech production]*. – M.: Nauka.
- Kubryakova, E.S. (1998). *Rol slovoobrazovaniya v yazykovoy kartine mira [The role of wordbuilding in the linguistic picture of the world]*. M.: Nauka.
- Langacker, R.W. (1987) *Foundations of cognitive grammar. V. 1: Theoretical prerequisites*. Stanford, CA.
- Langacker, R.W. (1992) *Concept, image and symbol. The cognitive basis of grammar*. Berlin – New York.
- Langacker, R.W. (200) *A course in cognitive grammar [Manuscript]*. San Diego: UCSD.
- Nikitin, M.V. (2007). *Kurs lingvisticheskoy semantiki [The course of linguistic semantics]*. SPb.: Izd-vo RGPU im. A.I. Gertsena.
- Nikitina, S.E. (1991). *Logicheskii analiz yazyika. Kulturnye kontseptyi [The logical analysis of the language. The concepts of culture]*. M.: Nauka.
- Paducheva, E.V. (2004). *Dinamicheskie modeli v semantike leksiki [The dynamic models in the word semantics]*. SPb.: Ekopolis i kultura.
- Plungyan, V.A. (2003). *Obschaya morfologiya: Vvedenie v problematiku [The general morphology. Introduction into the problem]*. M.: Editorial URSS.
- Prohorova (Lakina), N.Y (2013). K voprosu o sootnoshenii semanticheskikh i sotsialnykh roley prilagolnykh aktantov. *Kanta, 2013 – Filologicheskie nauki*, 2, 127-134.
- Sternin, I.A. (1998). *Kontseptyi i lakunyi [The concepts and lacunas]*. M.: IYa RAN.
- Sternin, I.A. (2011). *Semanticheskii analiz slova v kontekste [The semantic analysis of the word in the context]*. Voronezh: Istoki.
- Suhii, S.A. (1986) *Rechevyie interaktsii i strategii [Speech interactions and strategies]*. Kalinin: KGU.
- Suslov, V.I. (ed.). (2008) *Tolkovyyi slovar «Innovatsionnaya deyatel'nost'». Terminy innovatsionnogo menedzhmenta i smezhnykh oblastey (ot A do Ya) [The explanatory dictionary of "Innovation Activities". The terms of innovation management and the related fields (A to Z)]*, 2-d edition. Novosibirsk: Sibirskoe nauch. izd. Available at: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/1365301>.
- Tarasenko, V.V. (2009). *Fraktalnaya semiotika: slepye pyatna, peripetii i uznnavaniya [Fractal Semiotics: blind spots, troubles and recognition]*. M.: Knizhnyi dom "LIBROKOM". Available at: <http://www.proza.ru/avtor/odn11>.
- Vyihodets, Y.S. (2013) *Primenenie termina "biznes-model" dlya analiza i opisaniya deyatel'nosti predpriyatiya [The use of BUSINESS MODEL as a term to analyze and describe the manufacture processes]*. *Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvami mashinobudivnoii galuzi*, 1, 65–76. Available at: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eupmg_2013_1_8.pdf.
- Zenkin, A.A. (1991). *Kognitivnaya kompyuternaya grafika [Cognitive computer graphics]*. Moscow: Nauka.
- Zhabotinskaya, S.A. (1992). *Kognitivnyie i nominativnyie aspektyi klassa chislitelnykh (na materiale sovremennogo angliyskogo yazyika) [Cognitive and nominative aspects in the class of numerals (on the material of modern English language)]*. M.: In-t yazykoznaniya RAN. (in Russian)
- Zhabotinskaya, S.A. (1999). *Kontseptualnyi analiz: typy freymiv [Conceptual analysis: frame types]*. *Visnik Cherkaskogo universitetu. Filologichni nauki – Bulletin of Cherkassy University. Philology*. 11, 3-20.
- Zhabotinskaya, S.A. (2000). *Kontseptualnaya model chasterechnykh sistem: freym i script [Conceptual model of speech part systems: a frame and a script]*. *Kognitivnyie aspektyi yazykovoy kategorizatsii – Cognitive aspects of language categorization*. Ryazan: Ryazanskiy gos. ped. un-t im, 15–21. (in Russian)
- Zhabotinskaya, S.A. (2002). *Onomasiologicheskie modeli v svete sovremennykh napravleniy kognitivnoy lingvistiki [Onomasiological model in the light of modern trends of cognitive linguistics]*. In: *With love to language: collection of scientific papers. Dedicated ES Kubryakova*. Moskva-Voronezh: IIA RAN, Voronezhskiy GU, pp. 115-123. (in Russian)
- Zhabotinskaya, S.A. (2004) *Kontseptualnyi analiz yazyka: freymovyye seti [Conceptual analysis of the language: frame networks]*. *Mova. Naukovo-teoretichnyi chasopis z movoznavstva – Language. Scientific-theoretical journal of linguistics*, 9, 81-92.
- Zhabotinskaya, S.A. (2005). *Leksicheskoe znachenie: printsipyi postroeniya kontseptualnoy seti [Lexical meaning: the principles of concept framework construction]*. In: Pstyga, A. (red.) *Slovo z perspektywy jezykoznawcy s tlumacza*. Gdansk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdanskiego, pp. 53-62. (in Russian)

УДК 811.111'37'42

КОНЦЕПТ ДЕНЬГИ В АНГЛОЯЗЫЧНОМ ДИСКУРСЕ СМИ: ПРЕДКОНЦЕПТУАЛЬНАЯ ОСНОВА

О.Ю. Коваленко, канд. филол. наук (Харьков)

В статье определены базовые архетипы концепта ДЕНЬГИ – ТЕНЬ и ВОДА, реализуемые в дискурсе метафорическими и метафтонимическими моделями. Этимологический слой концепта ДЕНЬГИ восходит к старофранцузскому *monoie* со значением «монета, валюта», а внутренняя форма номинаций концепта – «средство обмена». Вместе они составляют предконцептуальную основу лингвокультурного концепта ДЕНЬГИ и мотивируют его оценочную, понятийную и образную составляющие.

Ключевые слова: архетип, внутренняя форма слова, деньги, концепт, символ, этимон.

Коваленко О.Ю. Концепт ГРОШІ в англomовному дискурсі ЗМІ: передконцептуальна основа. В статті визначені базові архетипи концепту ГРОШІ – ТІНЬ і ВОДА, які реалізуються в дискурсі метафоричними та метафтонімічними моделями. Етимологічний шар концепту гроші бере витoki від старофранцузського *monoie* із значенням «монета, валюта», а внутрішня форма номінацій концепту – «засіб обміну». Разом вони складають передконцептуальну основу лінгвокультурного концепту ГРОШІ та мотивують його оцінний, поняттєвий та образний складники.

Ключові слова: архетип, внутрішня форма слова, гроші, етимон, концепт, символ.

Kovalenko O.Yu. Concept MONEY in the English language Mass Media Discourse: pre-conceptual basis. The article defines basic archetypes of the concept MONEY which are SHADOW and WATER realized in the discourse by metaphorical and metaphonymic models. The etymological layer of the concept MONEY originates from Old French *monoie* with the meaning «coin, currency» and the inner form of the concept nominations – «a means of exchange». Together they form a pre-conceptual basis of the lingocultural concept MONEY and motivate its evaluative, notional and image components.

Key words: archetype, concept, etymon, inner form of a word, money, symbol.

Перманентный характер финансовой нестабильности мировых рынков, перспективы «валютных войн», дискуссии о выходе из европейской валютной системы ведущих государств как следствие реализации ложных теоретических установок и идеологии денежной политики заставляют исследователей обращаться к изучению актуального для современного общества вопроса – сущности денег в философии, экономике, а также в ракурсе когнитивной лингвистики.

Современная когнитивистика акцентирует «главенство «трех К» в современной лингвистике: когниции – коммуникации – культуры. Превалирующий в исследованиях И.С. Шевченко, Е.И. Морозовой, Л.Р. Безуглой, Е.В. Бондаренко, И.Е. Фроловой, этот подход синтезирует элементы лингво-

культурологической и семантико-когнитивной трактовки лексически выраженных концептов, рассматривая концепт сквозь призму его дискурсивного функционирования» [18, с. 195].

Объектом исследования выступает концепт ДЕНЬГИ, реализованный лексическими средствами языка в современном англоязычном дискурсе СМИ, а предметом – предконцептуальные характеристики (этимологический слой, архетипы, внутренняя форма) концепта и способы их экспликации в языке.

Целью статьи является выявление архетипов, этимологического слоя концепта и внутренней формы концепта ДЕНЬГИ, лежащих в его основе и мотивирующих языковые средства его вербализации.

Материалом исследования служит лексема *money (n.)* и ее значения в англоязычных этимологических словарях-тезаурусах, позволяющие проследить этапы их эволюции, а также информационно-аналитические статьи в современных экономических периодических изданиях *The Wall Street*, *The Financial Times*, *The Economist* и др.

Актуальность исследования обусловлена необходимостью лингвокогнитивного изучения процессов генезиса и функционирования денежных отношений, определения их архетипической природы, лежащей в основе современного мирового кризисного экономического пространства.

Лингвистическое изучение культурных концептов, по мнению В.И. Карасика, должно быть дополнено данными других дисциплин – культурологии, истории, психологии, этнографии [8, с. 7]. Учитывая терминологическую природу имени концепта – термина *money (n.)*, его изучение предполагает обращение к непосредственной среде его функционирования – экономике.

В обыденном сознании деньги – это предметы в виде монет или бумажных купюр: люди «... обращают внимание лишь на их видимую оболочку, но признают за ней во многом неведомую, хотя и вполне осязаемую силу. Когда же мы начинаем задумываться над сущностью и происхождением этой силы, над тем, что означает иметь деньги не в обыденном понимании, а в философском плане, как только задаемся вопросом «Что такое деньги?», то сразу же попадаем в лабиринт затруднений и парадоксов» [11, с. 143].

История изучения этого феномена связана с фундаментальными философскими исследованиями, в которых в зависимости от направления: номинализма или реализма (Дж. Стюарт, И. Фишер, М. Фридмен и др.), рационализма или эмпиризма (Г. Кнапп, Дж. Кейнс, Л. фон Мизес и др.), деньги рассматриваются как знаки стоимости либо материальный объект, а отношение к деньгам выстраивается в основном на их понимании как средств обмена.

В рамках социально-исторической концепции изучается социальная функция денег в различных областях ее проявления: в современной демократии, в идеологии либерализма, в развитии технологий, при этом характер, объемы и формы исполь-

зования денег, уровень доверия к ним и эффективность выполняемых ими функций считаются «основными показателями степени развития общества» [7]. Такой подход позволяет Г. Зиммелю включить хозяйственную жизнь (экономику) в число «причин духовной культуры», понимая эти «хозяйственные формы» как «результат более глубоких оценок и течений, психологических и даже метафизических предпосылок» [там же].

В экономике понятие «деньги» лежит в основе товарно-денежных (рыночных) отношений и рассматривается с точки зрения рационалистической и эволюционной концепций. Согласно первой, деньги – «искусственная социальная условность» [14, с. 69], результат соглашения между людьми, убедившимися в том, что для передвижения стоимостей в обмене товаров необходимы специальные инструменты. Такой субъективно-психологический подход к происхождению денег манифестирует присутствие психологического фактора в генезисе этого понятия. Вместе с тем, эволюционная концепция проводит интересную аналогию в происхождении денег и языка, которые, по мнению К. Менгера, развились по одной причине – облегчить взаимодействие между людьми, и определяет деньги как «язык рынка»: «возникшие под влиянием практики и привычки блага, которые обладают в смысле времени и места наибольшей способностью к сбыту, принимаются в обмен каждым и поэтому могут быть обменены на всякий другой товар» [12].

Современная экономическая наука трактует сущность денег («деньги – это то, что используется как деньги» [21]) из их функций: меры стоимости, средства обращения и их производных – средств накопления и средств платежа.

В лингвистике концепт ДЕНЬГИ / MONEY становится объектом исследования как в семантике, дискуртологии, лингвокультурологии, стилистике, так и в лингвокогнитивистике на материале произведений художественной литературы, периодической печати английского, немецкого, французского, русского языков [1; 5; 6; 11; 15].

Сопоставительное межкультурное когнитивное исследование средств вербализации ДЕНЬГИ / MONEY позволило выявить культурно-специфические компоненты концепта на примере паремий

[5; 6], которые «репрезентируют главенствующую роль денег в жизни общества» и «дифференцируются по признаку оценочной коннотации» [6, с.80], также подчеркивается культурная составляющая денег и денежных отношений: «деньги властвуют, их почитают как божество» [1].

Интерес лингвокультурологов к рассматриваемому концепту обоснован Ю.С. Степановым: «концепт ДЕНЬГИ является одним из базовых концептов культуры, участвующих в категоризации мира сегодня» [16, с. 661] – с одной стороны, подчеркивает значимость этого социально-экономического понятия, а с другой стороны, обуславливает методику его изучения как лингвокультурного концепта, в «трехслойной» структуре которого доминирует ценностная составляющая [16, с. 41–44].

Следуя за определением лингвокультурного концепта В.И. Карасика («коллективное содержательное ментальное образование, фиксирующее своеобразие соответствующей культуры» [8, с. 29]), представляется необходимым выявить предконцептуальную основу – «непосредственную психическую данность, корнями уходящую в культовое мышление и еще не опредмеченную словом» [13, с. 26] концепта ДЕНЬГИ, эволюцию значений лексемы *money* (n.) и внутреннюю форму, заключенного в концепте слова.

По данным этимологических словарей этимологическом лексемы *money* (n.) является старофранцузское *monnaie* – «деньги, монета, валюта» от латинского *moneta* «место чеканки денег, чеканка монет». Происхождение этого слова связано с именем римской богини Юноны Монеты (*Moneta*) (Юноны Советчицы – «предостерегающая богиня» от *monere* «советовать, предупреждать») рядом с храмом которой, чеканились монеты [23].

Историческое развитие лексемы *money* шло по пути приобретения новых значений, которые, по данным этимологических словарей [19; 20; 22], появлялись в различные периоды:

1290 (n.) – «средства»:

Non obur Moneye, heo seide, ich ne habbe bote mi-self her /1290/

1330 (n.) – 1865 «монеты»:

*Of guod metal hy makep ualse moneye /1340/
And told to hym the tresorie in Jerusalem for to be ful with monneys /1382/*

1330 (n.) – «средство обмена»:

*I will giue thee the worth of it in money /1611/
In cases of emergency ... the Spartans were allowed the use of money made from the skins of beasts /1807/*

1426 (v.) – «чеканить монеты»:

If your Exportation will not balance your Importation ... away must your Silver go again, whether Monied or not Monied /1727/

1528–1625 (v.) – «дарить деньги» / «подкупать»:

Then come in the ambassadours of Fraunce and money a fewe prelate ... to betraye both the kynge and the royalme to /1530/

1553 (n.) – «монеты и банкноты»:

The money which they vse, is made of a certayne paper ... with ye kings yenges ymage printed thereon /1553/

1611 (v.) – «продавать» (*to money a cargo*):

Twice fiue and twentie flockes of sheepe [etc.]; ... And these soone-monied wares We draue into Neileus towne /1611/

1687 (n.) – «товар»:

The value of money must be judged, like everything else, from its rate at market /1797/

1697 (v.) – «оплачивать» / «снабжать деньгами»:

He was a poore man but, Sir Middleton ... moneyed the businesse /1697/

1828 (n.) – «богатство»:

*Wealth and Money ... are in common language, considered in every respect synonymous /1776/
Money can neither open new avenues to pleasure, nor block up the passages of anguish /1828/*

1833 (v.) – «установить стоимость»:

The high prices at which they moneyed out their tenders /1893/

1887 (n.) – «оплата за труд»

I pay tax on my money, my taxed income is paid to the nanny and then I pay tax for the nanny on top [23]

Перечисленные выше семантические трансформации лексемы *money* (n.) мотивированы общим признаком – внутренней формой «средство обмена», которая также лежит в основе образования современных значений лексемы *money* (n.): «средство обмена в форме монет или банкнот», «сумма денег», «оплата труда / зарплата» [там же].

Выделенный этимологический слой входит в содержательный минимум концепта ДЕНЬГИ и лежит в основе формирования средств актуализации концепта в англоязычной картине мира, определяет его понятийную и образную составляющие.

Конструируя в сознании экономическую реальность, человек пользуется наиболее близкими ему понятиями, обращаясь к коллективному бессознательному – архетипам, в которых, по К. Юнгу, выражается та часть бессознательного, которая не является результатом личного опыта, а унаследована человеком от предков: «коллективное бессознательное», «суть опыта органического бытия вообще» [18, с. 487].

Систематизируя взгляды К. Юнга и других ученых на сущность архетипа, Л.И. Белехова выделяет психологические и культурные архетипы, на основании различных областей их бытования: сознание и культура соответственно. При этом подчеркивается, что «психологический архетип – это лишь форма коллективного бессознательного, эмоциональный след, оставленный в генетической памяти человечества благодаря его эмоциональному опыту, зато культурный архетип – результат культурно-исторического опыта, закрепленного в коллективном сознании человечества через мотивы и сюжеты, образы и символы, запечатленные в мифах и фольклоре разных языковых сообществ» [2, с. 9].

Предпосылки исследований психологического аспекта феномена деньги можно найти в классических подходах психологии (психоаналитическая теория денег З. Фрейда, теории развития Ж. Пиаже) и экономики (теория потребления Дж. Кейнса, теории рыночного ценообразования А. Маршалла). В то время как экономические теории исходят из объективных параметров понятия «деньги», психологи, напротив, считают, что «любые суммы денег, представленные в той или иной форме, являются объектом психологической оценки, и она оказывает сильное влияние на функционирование данной конкретной суммы» [4, с. 56]. Так, в рыночной экономике деньги «выступают в качестве общего условного стимула, обеспечивающего получение множества безусловных стимулов – товаров и услуг, которые можно за них купить»,

и в конечном итоге – «средством нормирования экономического поведения» [8]. В зависимости от особенностей обращения с деньгами выделяют «денежные» типы личности: «Скряга», «Транжир», «Торгаш», «Игрок», «Денежный мешок» [4, с. 62].

Из обобщенного Л.И. Белеховой списка психологических архетипов, можно выделить базовые архетипы ВОДА и ТЕНЬ как «лингвокогнитивные механизмы формирования» [2, с. 11] концепта ДЕНЬГИ.

Архетип ТЕНЬ эксплицирован в семантике концепта признаками «искушение», «зло», «объект презрения», «нечто недостойное» [1]. Данным архетипом могут являться наши внутренние желания, которые противоречат каким-либо общественным стандартам, устоям – негативные тенденции, которые человек хочет отвергнуть, включая животные инстинкты. Стремление к накоплению, жадность – это те характеристики архетипа ТЕНЬ, которые реализуются человеком как субъектом экономической деятельности и обусловлены свойством денег выступать в качестве воплощения общественного богатства, желанием производителей застраховать себя от случайностей рынка и обеспечить потребление в будущем.

Амбивалентный характер архетипа ТЕНЬ выражается в функции денег как средства накопления (стремление к наживе – негативная сторона: *black money, easy money, blood money, counterfeit money, false money, hush money, silly money, mad money, money laundering, be flush with money, stink of money*) и как средства сохранения покупательной способности и переноса ее в будущее – позитивная сторона архетипа ТЕНЬ: *white money, funds, old money* и др.): «являются инструментом, но легко превращаются в самоцель, низводя подлинные ценности до уровня средств» [7]. Например:

Canada's largest bank <...> is exiting from once-promising businesses in Latin after being swept up in the net of global money-laundering probes /WSJ, Feb 2 2015/

India has huge problems <...> keeping money offshore as well as undercutting sales and revenue figures with the rampant black money vs. white money dichotomy /Forbes, Jul 13 2015/

Сакральный, скрытый смысл архетипа формирует метафтонимическую модель ДЕНЬГИ есть

ЗЛО на основе метонимии ЧЕРНЫЙ ЦВЕТ (как символ зла) вместо ДЕНЬГИ, дает возможность «непосредственно ощутить значение и власть символического начала, участвующего в смысловом строении социального мира» [3, с. 32]. Например:

Black money pours through many loopholes, but one is so gaping as to make the others redundant ... /ЕСNM, May 4 2014/

Архетип ВОДА реализует в концепте ДЕНЬГИ признаки непрерывного изменения материального мира, плодородия (богатства): «все богатства превращаются в воду, как у того ученика чародея, который тонет в им самим вызванных водах» [8, с. 345]. «Текущая вода» олицетворяет жизнь; циркуляция воды ассоциируется с жизненными силами, дает новую жизнь подобно тому, как деньги служат условием возобновления и расширения процесса производства в экономике в соответствии с семантическим признаком «жизненная необходимость / источник питания» [1]. Архетипическая природа денег выражается номинациями-гипонимами лексемы *money* (*n.*): *liquidity, cash flow, cash waterfall, tide of devaluation* и др., мотивируя метафорические модели ДЕНЬГИ есть ЖИДКОСТЬ (в том числе негативно оценочные корреляты НАВОДНЕНИЕ, ЦУНАМИ):

Money flows are calculated as the dollar value of composite uptick trades minus the dollar value of downtick trades /WSJ, Nov 9 2015/

... banks are stockpiling high-quality, liquid assets to comply with new bank liquidity risk-management rules ... /WSJ, Oct 20 2015/

В английском культурном пространстве значимость концепта определяется его функцией выступать мерилем нравственности и морали, что позволяет реализовывать одновременно позитивную и негативную коннотации: деньги воспринимаются как плохое и хорошее: с одной стороны порицается культ денег, с другой – их отсутствие.

Таким образом, концепт ДЕНЬГИ – лингвокультурный концепт, оценочная составляющая которого имеет амбивалентный характер, обусловленный семантикой лексемы *money* (*n.*) и предконцептуальной основой (архетипами ТЕНЬ и ВОДА, внутренней формой «средство обмена» с нейтральной оценкой).

Перспективно рассмотрение других архетипов концепта ДЕНЬГИ и установление коррелятивного диапазона когнитивных метафор, метонимичных и метафтонимичных средств актуализации концепта.

ЛИТЕРАТУРА

1. Агаркова Н.Э. Концепт «Деньги» как фрагмент английской языковой картины мира : на материале американского варианта английского языка : дис. ... канд. филол. наук / Н.Э. Агаркова. – Иркутск, 2001. – 171 с. 2. Белехова Л.И. Архетип, архетипный смысл, архетипический образ в лингвокогнитивном освещении (на материале стихотворных текстов американской поэзии) / Л.И. Белехова // Наук. вісник Дрогобиц. держ. пед. ун-ту імені Івана Франка. Серія «Філологічні науки» (мовознавство) : зб. наук. пр. – 2015. – № 3. – С. 6–16. 3. Бурлачук В.Ф. Символічні системи і конституювання соціального смислу : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. докт. соціол. наук : 22.00.01 [Електронний ресурс] / В.Ф. Бурлачук. – Режим доступу : <http://www.i-soc.com.ua/institute/burlachuk.php>. 4. Дейнека О.С. Экономическая психология : учеб. пособие [Электронный ресурс]. – СПб. : Изд-во С-Петербур. ун-та, 2000. – С. 55–69. – Режим доступа : <http://selfmoney.narod.ru/deineka.htm>. 5. Ермакова Н.В. Параллелизм концепта «ДЕНЬГИ» в русской и французской паремииологии [Электронный ресурс] / Н.В. Ермакова // Современные исследования социальных проблем (электронный научный журнал). – Красноярск : Научно-инновационный центр. – Вып. № 10 (18), 2012. – 12 с. – Режим доступа : <http://sisp.nkras.ru/e-ru/issues/2012/10/ermakova.pdf>. 6. Камышанченко Е.А. Сопоставительный анализ пословиц и поговорок английского и немецкого языков, репрезентирующих концепт «ДЕНЬГИ» [Электронный ресурс] / Е.А. Камышанченко, Н.В. Нерубенко // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов : Грамота, 2012. – No 1 (12). – С. 78–80. – Режим доступа : http://scjournal.ru/articles/issn_1997-2911_2012_1_20.pdf. 7. Зиммель Г. Философия денег [Электронный ресурс] / Г. Зиммель. – Режим доступа : srinest.com...13_Georg_Zimmel_FILOSOFIJA_DENEG.html. 8. Карасик В.И. Иная ментальность / [В.И. Карасик, О.Г. Прохвачёва, Я.В. Зубкова, Э.В. Грабарова] // Иная ментальность : кол. монография. – М. : Гнозис, 2005. – 352 с. 9. Кармин А.С. Денежное поведение и мотивы сбережений [Электронный ресурс] / А.С. Кармин. –

Режим доступа : <http://psyfactor.org/lib/money5.htm>.
 10. Майоренко И.А. Концептуализация понятия «деньги» в лексической системе и фонде устойчивых единиц русского, английского, французского языков : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / И.А. Майоренко. – Краснодар, 2005. – 258 с.
 11. Мартыненко В.В. Социальная философия денег / В.В. Мартыненко // Вопросы философии. – 2008. – № 11 – С. 143–154.
 12. Менгер К. Основания политической экономии [Электронный ресурс] / К. Менгер. – Режим доступа : http://www.libertarium.ru/lib_mbv_menger.
 13. Полина А.В. Языковая объективация концепта БОГ в английском дискурсе XIV–XX вв. : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Анна Владимировна Полина. – Харьков, 2004. – 205 с.
 14. Самуэльсон П. Экономика : в 2-х т. / П. Самуэльсон. – М. : НПО «Алгон» : ВНИИСИ «Машиностроение», 1994. – 740 с.
 15. Сафина Р.А. Фразеологические единицы, выражающие материально-денежные отношения в немецком и русском языках: дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Римма Абельхаеровна Сафина. – Казань, 2002. – 264 с.
 16. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры / Ю.С. Степанов ; [3-е изд.]. – М. : Акад. Проект, 2004. – 991 с.
 17. Шевченко И.С. Подходы к анализу концепта в современной когнитивной лингвистике / И.С. Шевченко // Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. – 2006. – № 725. – С. 192–195.
 18. Юнг К.Г. Психологические типы / К.Г. Юнг. – М. : Университетская книга, АСТ, 1996. – 714 с.
 19. A New English Dictionary on Historical Principles ; [ed. by J.A.H. Murray and H. Bradley]. – Oxford : Clarendon Press. – 1900. – 1180 p.
 20. Historical Thesaurus of the Oxford English Dictionary: with additional material from a Thesaurus of Old English. – Oxford University Press, 2009. – 4448 p.
 21. Money: Nature, Definitions and Functions of Money [Электронный ресурс] // YourArticleLibrary.com. – Режим доступа : <http://www.yourarticlelibrary.com/economics/money/money-nature-definitions-and-functions-of-money/10863/>.
 22. Online Etymology Dictionary [Электронный ресурс] / D. Harper. – 2001–2015. – Режим доступа : <http://www.etymonline.com>.
 23. Oxford Dictionaries [Электронный ресурс]. – Oxford University Press. – Режим доступа : <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/money>.

REFERENCES

Agarkova, N.E. (2001). *Kontsept «Dengi» kak fragment angliyskoy yazykovoy kartiny mira : na materiale amerikanskogo varianta angliyskogo yazyka*. Diss. kand. filol. nauk [The Concept «Money» as a fragment

of the English language picture of the world : on a material of the American variant of English language. Phd. philol. sci. diss]. Irkutsk. 171 p. (in Russian).

Belekhova, L.Y. (2015). Arhetip, arhetipnyiy smysl, arhetipicheskiy obraz v lingvokognitivnom osveschenii (na materiale stihotvornyih tekstov amerikanskoy poezii) [Archetype, archetypal sense, archetypal image in linguistic and cognitive perspective (Case Study of American Poetic Texts)]. *Filologichni nauky (movoznavstvo)*, 3. 6–16. (in Russian).

Burlachuk, V.F. (2005). *Symvolichni systemy i konstytuiuvannia sotsialnoho smyslu*. Diss. dokt. filol. nauk [Symbolic Systems and Construction of Social Sense. Dr. philol. sci. diss]. Kyiv. 440 p. (in Ukrainian) Available at : <http://www.i-soc.com.ua/institute/burlachuk.php>.

Deyneka, O.S. (2000). Ekonomicheskaya psihologiya [Economic psychology]. *Psihologiya deneg i samoaktualizatsiya*. – Psychology of Money and Self-actualization. – Available at: <http://selfmoney.narod.ru/deineka.htm> (Accessed November 3 2015).

Ermakova, N.V. (2012). Parallelizm koncepta «DENGI» v russkoj i francuzskoj paremiologii. [The overlapping of the concept MONEY in Russian and French paremiology]. *Nauchno-innovacionnyj centr – Scientific Innovative Center. № 10 (18)*, 12 (in Russian) Available at : <http://sisp.nkras.ru/e-ru/issues/2012/10/ermakova.pdf>

Zimmel, G. (2002). Filosofiya deneg [Philosophy of money]. *Ekonomicheskie i finansovye knigi. – Economic and financial books*. Available at: http://www.srinest.com/book_897_chapter_13_Georg_Zimmel_FILOSOFIJA_DENEG.html.

Kamyishanchenko, E.A. (2012). Sopostavitelnyiy analiz poslovits i pogovorok angliyskogo i nemetskogo yazykov, reprezentiruyuschih kontsept «DENGI» [The comparative analysis of the English and German proverbs and sayings representing the concept MONEY]. *Filologicheskie nauki. Voprosy teorii i praktiki. – Philological sciences. – № 1 (12)*, 78–80. Available at: http://scjournal.ru/articles/issn_1997-2911_2012_1_20.pdf.

Karasik V. I. (2005). Inaja mentalnost [Different Mentality]. Moskva: Gnozis.

Karmin, A.S. Denezhnoe povedenie i motivy sberezenij [Money behaviour and motives of savings] Available at : <http://psyfactor.org/lib/money5.htm>.

Majorenko, I.A (2005). *Konceptualizatsiya ponjatija «dengi» v leksicheskoy sisteme i fonde ustojchivykh edinic russkogo, angliyskogo, francuzskogo yazykov*. Diss. kand. filol. nauk [Conceptualization of the concept MONEY in the lexical system and fund of the stable

- units of the Russian, English, French languages. Phd. philol. sci. diss.*] Krasnodar. 258. (in Russian).
- Martyinenko, V.V. (2008). Socialnaja Filosofija Deneg [Social Philosophy of Money]. *Voprosy filosofii. Philosophical issues.* – № 11, 143–154. (in Russian)
- Menger, K. (1998). Osnovaniya politicheskoy jekonomii [Grounds of political economy]. Available at : http://www.libertarium.ru/lib_mbv_menger.
- Polina, A.V. (2004). Jazykovaja obektivacija koncepta BOG v anglijskom diskurse XIV–XX vv. *Diss. kand. filol. nauk [Linguistic instantiation of the concept GOD in English discourse of XIV–XX centuries. Phd. philol. sci. diss.]*. Kharkov, 205 p. (in Russian)
- Samuelson, P. (1994). *Ekonomika Kh. 1. [Economy, Vol. 1]* Moskva : NPO Algon: VNIISI «Mashinostroenie».
- Safina, R.A. (2002). *Frazeologicheskie edinicy, vyrazhajushhie material'no-denezhnye otnoshenija v nemeckom i russkom jazykah. Diss. kand. filol. nauk. [Phraseological units expressing financial-money relations in the German and Russian languages. Phd. philol. sci. diss.]*. Kazan, 264 p. (in Russian).
- Stepanov, Yu.S. (2004). *Konstanty. Slovar russkoj kultury [Constants. Dictionary of the Russian Culture]*. Moskva : Akad. Proekt.
- Shevchenko, I.S. (2006). Podhody k analizu koncepta v sovremennoj kognitivnoj lingvistike [The approaches to the analysis of concept in the modern cognitive linguistics]. *Visnyk Kharkiv. nats. un-tu im. V.N. Karazina – V.N. Karazin National Univ. Messenger*; 725, 192 –195 (in Russian).
- Yung, K.G. (1996). *Psihologicheskie tipy [Psychological Types]*. Moskva: Universitetskaya kniga.
- A New English Dictionary on Historical Principles* (1900). Oxford: Clarendon Press.
- Historical Thesaurus of the Oxford English Dictionary* (2009). Oxford: Oxford University Press.
- Money: Nature, Definitions and Functions of Money.* YourArticleLibrary. The next generation library. Available at: <http://www.yourarticlelibrary.com/economics/money/money-nature-definitions-and-functions-of-money/10863/>.
- Oxford Dictionaries.* Oxford University Press. Available at: <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/money>.
- Online Etymology Dictionary (2001–2015)* / D. Harper. Available at: <http://www.etymonline.com>.

CELEBRITY/ЗНАМЕНИТІСТЬ ЯК РАДІАЛЬНА КАТЕГОРІЯ

В.В. Кукушкін, канд. філол. наук (Харків)

У статті доводиться, що енциклопедичне знання, необхідне для інтерпретації конвенціонального концептуального змісту, актуалізованого лексемою *celebrity* в англomовному дискурсі ЗМІ, структурується за принципом радіальної поняттєвої категорії. Радіальна категорія CELEBRITY/ЗНАМЕНИТІСТЬ базується на прототипі, сформованому ознаками кластера ідеалізованих когнітивних моделей. Ознаки прототипу радіальної категорії CELEBRITY/ЗНАМЕНИТІСТЬ мотивують формування похідних субкатегорій як відхилень від центральної моделі.

Ключові слова: ідеалізована когнітивна модель, похідна субкатегорія, прототип, радіальна категорія.

Кукушкін В.В. CELEBRITY/ЗНАМЕНИТОСТЬ как радиальная категория. В статье доказывается, что энциклопедическое знание, актуализированное лексемой *celebrity* в англоязычном дискурсе СМИ, структурируется по принципу радиальной понятийной категории. Радиальная категория CELEBRITY /ЗНАМЕНИТОСТЬ базируется на прототипе, сформированном признаками кластера идеализированных когнитивных моделей. Признаки прототипа радиальной категории CELEBRITY/ЗНАМЕНИТОСТЬ мотивируют формирование производных субкатегорий как отклонений от центральной модели.

Ключевые слова: идеализированная когнитивная модель, производная субкатегория, прототип, радиальная категория.

Kukushkin V.V. CELEBRITY as a radial category. The article proves that encyclopaedic knowledge actualized by the *celebrity* lexeme in the English media discourse is structured as a radial conceptual category. The radial conceptual category CELEBRITY is based on the prototype formed by the attributes of a cluster of idealized cognitive models. The prototype attributes motivate the formation of the derivative subcategories viewed as deviations from the central model.

Key words: derivative subcategory, idealized cognitive model, prototype, radial category.

Метою цієї статті є перевірка гіпотези, згідно якої енциклопедичне знання, необхідне для інтерпретації конвенціонального концептуального змісту, актуалізованого мовними виразами, які відсилають до складних соціально-психологічних об'єктів, моделюється в термінах радіальної поняттєвої категорії.

Актуальність дослідження зумовлена перспективністю запровадження розуміння мовного значення як процесу концептуалізації, що ґрунтується на широкому енциклопедичному знанні інтерпретатора.

Хоча концепт ЗНАМЕНИТІСТЬ вже був об'єктом когнітивно-дискурсивного аналізу [2; 3], ще не було здійснено спроби моделювання енциклопедичного знання, необхідного для інтерпретації

лексеми *celebrity*, в термінах радіальної категорії. Разом з тим, саме така форма організації знання має місце у випадку інтерпретації виразів, які відсилають до складних соціально-психологічних об'єктів (див. [4]).

Новизна цієї роботи полягає в розгляді концептуального змісту, актуалізованого лексемою *celebrity* в англomовному дискурсі ЗМІ, як енциклопедичного знання, структурованого за принципом радіальної категорії.

Матеріалом дослідження слугують 5000 фрагментів англomовного газетно-публіцистичного дискурсу, що містять лексеми *celebrity*.

Радіальна категорія є різновидом прототипних категорій, у підґрунті структури яких лежить образ-схема ЦЕНТР-ПЕРИФЕРІЯ. Центром

(ядром) такої категорії є прототип як когнітивна точка референції (опорна точка), що втілює найбільш характерні ознаки категорії. Приналежність до категорії й ступінь наближеності різних членів категорії до ядра визначається ступенем їх схожості з прототипом. Прототипи категорії мають найбільшу кількість характеристик, які є спільними з членами певної категорії, і найменшу кількість характеристик, які є спільними з членами інших категорій (максимально відрізняються від прототипів інших категорій); непрототипні члени категорії по мірі віддалення від ядра демонструють більше характеристик, що є спільними з членами інших категорій; як наслідок, границі категорії є розмитими [6, с. 74–92; 1, с. 78–79].

Радіальні категорії демонструють такі властивості: 1) наявність конвенціоналізованого (загальноприйнятого) центру, що постає як кластер моделей, кожна з яких мотивує певну субкатегорію: «Усі ці субкатегорії не породжуються центральним випадком, але визначаються конвенціонально як різновиди центрального випадку» [7, с. 119]; 2) різний статус центрального члена і членів субкатегорій: члени прототипної категорії демонструють «різні ступені відхилення від еталону», об'єднуючи одиниці з різними наборами ознак і частково нетотожними характеристиками; 3) градуїрованість центрального поняття, що обумовлює розмитість меж категорії [6, с. 74–92].

Основним структурним елементом радіальної категорії є *ідеалізована когнітивна модель* (ІКМ), тобто найбільш типовий домен / фрейм, стосовно якого профілюється концепт [там само]. У Крофт та Д. Круз визначають ідеалізовану когнітивну модель в термінах фрейму як ідеалізований варіант світу, який просто не включає усі можливі реальні ситуації [5, с. 28].

За Дж. Лакоффом [6, с. 74–92], радіальна категорія базується на прототипі, сформованому ознаками кластера конвергентних ідеалізованих когнітивних моделей, кожна з яких задає ознаки членів категорії на підставі родо-видових відношень.

Кластер ІКМ радіальної категорії ЗНАМЕНИТІСТЬ гіпотетично формується на основі ознак, які зводяться до дефініції цієї сутності на основі тієї чи іншої властивості, яка й висвітлюється відповідною ІКМ. При цьому беруться до уваги

не лише словникові дефініції, а й дефініції, які виводяться із дискурсивних контекстів актуалізації лексеми *celebrity*. На основі аналізу дефініцій та когнітивно-дискурсивної інтерпретації фрагментів англomовного дискурсу ЗМІ, що містять лексему *celebrity*, було встановлено ОНТОЛОГІЧНО-КВАЛІФІКАЦІЙНУ ІКМ, ІКМ ВЛАДИ, ІКМ ПРОФЕСІЇ та ПОВЕДІНКОВУ ІКМ.

У рамках ОНТОЛОГІЧНО-КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ ІКМ CELEBRITY / ЗНАМЕНИТІСТЬ визначається як «особа, яка перебуває у центрі уваги соціуму»; іншими словами – особа, знання про яку є конвенціональним для представників відповідного соціуму. Це визначення експлікується словниковими дефініціями (ідентифікатори *celebrated / popular / public / of distinction or fame / famous* [CTCD; NSOED]) й імплікується дискурсивними контекстами різної довжини: від словосполучення (*celebrity news* (новини із життя знаменитостей); *celebrity snapper* (фотограф, що спеціалізується на висвітленні життя знаменитостей); *celebrity bypass* (людина, що за будь-яку ціну намагається потрапити у місце, де можна зустріти знаменитостей); *celebrity blogger* (людина, яка випадково побачивши знаменитість на вулиці мегаполісу (особливо в неприглядному вигляді), фотографує її й розміщує фото на спеціальній сторінці в Інтернеті)) до речення (*The hankering for news of celebrity lifestyles also stretches to our fondness of such TV shows as Celebrity Big Brother* (ET, Sep 15, 2006)) або й більшого фрагмента дискурсу.

У рамках ІКМ ВЛАДИ CELEBRITY / ЗНАМЕНИТІСТЬ визначається як «публічна особа, яка є здатною здійснювати соціально-політичний вплив у різних сферах життя англomовних соціумів – від політики до моди»: *And not all celebrity activists are equal in their effectiveness. Nevertheless, politically-engaged stars cannot be dismissed as merely an amusing curiosity in foreign policy* (NI, Jan 2007); *Celebrities from the worlds of showbiz and sport joined a special “sit-in” for the charity Shelter in London yesterday. Singers Katie Melua, Jarvis Cocker and Coronation Street star Samia Smith sat in Shelter’s “red chair” to highlight the charity’s Million Children Campaign. One million children in Britain are suffering in bad housing, according to the*

organisation. *The celebrity shots, along with photographs of more than 5,000 members of the public who took part, will be exhibited at the Oxo Tower in London from March 29* (MS, Mar 20, 2006); *“The link with celebrity cannot be overstated,” says Dr Dee Dawson, a specialist at the Rhodes Farm Clinic for Eating Disorders. “Though anorexics talk of family problems, the pressure of school or not wanting to grow up, we’re now seeing girls who openly say they want to look like Victoria Beckham. Thinness is valued.” And, if it is not David Beckham’s wife, it will be one of the many other dangerously thin female celebrities such as Mischa Barton, Keira Knightly or Nicole Ritchie* (MS, Jan 15, 2007).

У рамках ІКМ ПРОФЕСІЇ CELEBRITY / ЗНАМЕНИТІСТЬ визначається за професійною діяльністю референта. Сфери професійної діяльності знаменитостей, як правило, виокремлюються у контекстах субстантивних словосполучень, де денотат *celebrity* функціонує як агенс або як параметризатор агенса.

Найбільш очікуваними денотатами таких словосполучень є кінозірки (*film celebrity*) або представники шоу-бізнесу. Доволі часто зустрічаються й такі категорії знаменитостей, як стилісти-парикмахери (*celebrity hairstylist*), повари (*celebrity chef*), працівники телеіндустрії (*TV celebrity*), спортсмени (*celebrity sportsmen*), представники творчих професій (*celebrity cartoonist*), ювеліри (*celebrity jeweller*), садівники (*celebrity gardener*), тощо.

Менш очікуваними є знаменитості у сфері політики або медицини. До того ж денотати таких засобів втілення концепту ЗНАМЕНИТІСТЬ подаються у негативному світлі: *But it is also the case that Mr Franken, like his principal adversaries, represents a relatively new and rapidly proliferating species: the ideological celebrity, hero of partisans and anathema to foes, who reaps money and renown throwing red meat to true believers* (NYT, Sept 13, 2006); *Celebrity therapist Bucky Colough’s family spoke yesterday of their shock at learning he has been struck off for allegedly seducing troubled women* (NL, Sep 15, 2006).

У контексті аналізованого дискурсу знаходимо й посилання на академічних знаменитостей: *The celebrity professor has been on the scene for more*

than three decades (WS, 17 Oct, 2005); *The academic star, who is really the academic celebrity, is now a fairly common figure in what the world, that ignorant ninny, reckons the Great American Universities. Richard Rorty is such a star; so is Henry Louis Gates Jr. (who as “Skip” even has some celebrity nickname-recognition)* (WS, 17 Oct, 2005). Так, у першому фрагменті йдеться про те, що такий феномен, як знаменитість-професор університету існує вже понад тридцять років, а у другому стверджується, що цей феномен є доволі розповсюдженим. Окрім того, в останньому фрагменті міститься іронія, втілена словами *academic celebrity, is now a fairly common figure in what the world, that ignorant ninny, reckons the Great American Universities* (академічна знаменитість у світі, який наївний простак вважає Великими Американськими Університетами). Висловлювання має пресупозицію, що насправді Великі Американські Університети не відповідають тим очікуванням, які пов’язують з ними пересічні громадяни, не дуже обізнані з академічним світом.

У рамках ПОВЕДІНКОВОЇ МОДЕЛІ CELEBRITY / ЗНАМЕНИТІСТЬ визначається як «публічна особа, що характеризується певними поведінковими рисами, які підпадають під позитивну або негативну етичну оцінку». До поведінкових властивостей, що стають об’єктом негативної етичної оцінки, належать *ексцентричність*: *The Marc Jacob’s fashion show has long since become one of the best if most bizarre celebrity circuses one can find this side of the Oscars* (G, Sep 13, 2006); *скандальність*: *You’re never quite sure what Sados (sons and daughters of) do. Their faces circulate endlessly in the celebrity rags. They go to nightclubs, sun themselves on yachts, party* (T, Sep 14, 2006); *прагнення до розкоші, бажання привернути до себе увагу*: *The 43-year old former magistrate and aide to Mr Sarkozy became the first Muslim to hold senior ministerial office when she was appointed to the justice ministry in 2007. Her appearances in celebrity magazines and penchant for haute couture dresses – she once wore one on a prison visit – undermined the solemnity of her office, critics said. Her flashiness became an embarrassing reminder of Mr Sarkozy’s earlier “bling-bling” errors long after he had espoused*

greater presidential sobriety for hard economic times (FT, Jan 23, 2009). Під позитивну етичну оцінку підпадає така риса як *благодійність*: *The Racquet Man partnered himself with the former Wimbledon champ at an annual celebrity match to raise cash for Aids charities* (Sn, Sep 16, 2006).

Звичайно, список ІКМ радіальної категорії CELEBRITY / ЗНАМЕНИТІСТЬ є далеко не повним і може бути продовженим, проте він містить основні ІКМ, які «поставляють» ознаки у прототип: прототипова знаменитість мислиться як особа, яка перебуває у центрі уваги соціуму (ОНТОЛОГІЧНО-КВАЛІФІКАЦІЙНА ІКМ), наймовірніше кінозірка або представник шоу-бізнесу (ІКМ ПРОФЕСІЇ), є здатною здійснювати соціально-політичний вплив у різних сферах життя англomовних соціумів (ІКМ ВЛАДИ), є скандальною, ексцентричною та такою, що приймає участь у благодійних заходах (ПОВЕДІНКОВА ІКМ).

Прототип радіальної категорії є центральною моделлю, що слугує підґрунтям для формування похідних субкатегорій, які Дж. Лакофф називає розширеннями (extensions). «Ці варіантні моделі не генеруються центральною моделлю за певними правилами, вони формуються як розширення на підставі конвенції і пізнаються кожне окремо. Проте ці розширення ні в якому разі не є випадковими. Центральна модель визначає можливості для розширень, як і можливості відношень між центральною моделлю та розширеннями» [6, с. 91]. Важливо наголосити на тому, що центральна модель не генерує похідні субкатегорії. Ці субкатегорії мотивуються прототипом, але вони є, насамперед, соціокультурними продуктами.

Усі представники категорії ЗНАМЕНИТІСТЬ, що відхиляються від прототипу за якимись ознаками, утворюють похідні субкатегорії: ЗНАМЕНИТОСТІ, ЯКІ НЕ БЕРУТЬ УЧАСТІ У БЛАГОДІЙНОСТІ; ЗНАМЕНИТОСТІ, ЯКІ НЕ ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ ЖОДНИМ СКАНДАЛОМ / НЕ Є ЕКСЦЕНТРИЧНИМИ; ЗНАМЕНИТОСТІ-ЛІКАРІ тощо.

Особливістю похідних субкатегорій є те, що вони формуються як відхилення від центральної моделі, й члени цих субкатегорій оцінюються

на підставі ціннісних орієнтирів, заданих ознаками центральної моделі, оскільки прототип має привілейований статус й установлює норми й очікування, стосовно яких оцінюються інші члени категорії, й відповідно, центральна модель мислиться як більш типова, порівняно з іншими моделями, що розглядаються як атипові стосовно неї [6, с. 79].

Таким чином, енциклопедичне знання, необхідне для інтерпретації конвенціонального концептуального змісту, актуалізованого в англomовному політичному дискурсі ЗМІ мовним виразом *celebrity*, моделюється в термінах радіальної поняттєвої категорії.

Перспективи дослідження пов'язуємо із застосуванням розробленої методики аналізу для моделювання інших концептуальних структур, що складають фон для інтерпретації смислу мовних виразів в дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика : курс лекций / Н.Н. Болдырев. – Тамбов : Изд-во Тамбов. гос. ун-та, 2001. – 123 с.
2. Кукушкін В.В. Об'єктивація концепту ЗНАМЕНИТІСТЬ у сучасному англomовному газетному дискурсі : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / В.В. Кукушкін. – Харків, 2010. – 221 с.
3. Мартынюк А.П. Опыт модусного моделирования концепта (на примере концепта CELEBRITY / ЗНАМЕНИТОСТЬ, актуализированного в англomовном газетном дискурсе) [Электронный ресурс] / А.П. Мартынюк // Когнитивия. Коммуникация. Дискурс: междунар. сб. науч. тр. / Ред. И.С. Шевченко, В.И. Карасик. – Направление «Филология». – № 1. – 2010. – С. 93–100. – Режим доступа : <http://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/home>.
4. Набокова І.Ю. Актуалізація концепту ПЕРША ЛЕДІ / FIRST LADY в англomовному політичному дискурсі ЗМІ : автореф. дисс. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / І.Ю. Набокова. – Х., 2015. – 20 с.
5. Croft W. Cognitive linguistics / W. Croft, D. Cruse. – Cambridge : CUP, 2004. – 356 p.
6. Lakoff G. Women, fire and other dangerous things. What categories reveal about mind / G. Lakoff. – Chicago; L. : Univ. of Chicago Press, 1987. – 614 p.
7. Langacker R.W. Grammar and conceptualization / R.W. Langacker. – Berlin; N.Y. : Mouton de Gruyter, 2000. – 427 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ**ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ**

1. ET = Evening Times (Glasgow, Scotland). 2. G = The Guardian (London, England). 3. FT = Financial Times (London, England). 4. MS = Morning Star (London, England). 5. NI = National Interest [Electronic resource]. – Access : <http://www.nationalinterest.org/Article.aspx?id=16012>: Jan. 6. NL = News Letter (Belfast, Northern Ireland). 7. NYT = New York Times (New York, the USA). 8. Sn = The Sun (London, England). 9. T = The Times (London, England). 10. WS = Weekly Standard (Washington, the USA).

REFERENCES

Boldyrev, N.N. (2001) *Kognitivnaja semantika: kurs lekcij. [Cognitive Semantics: a Course of Lectures]*. Tambov: Izd-vo Tamb. gos. un-ta.
 Croft, W. and Cruse, D. (2004) *Cognitive linguistics*. Cambridge: CUP.
 Kukushkin, V.V. (2010) *Ob 'yektyvatsiya kontseptu ZNAMENYTIST' u suchasnomu anhlomovnomu hazetnomu dyskursi. Dis. kand. filol. nauk [Instantiation of the Concept CELEBRITY in Modern English Newspaper Discourse. Kand philol. sci. diss.]*. Kharkiv. 221 p. (in Ukrainian).
 Lakoff, G. (1987) *Women, fire and other dangerous things. What categories reveal about mind*. Chicago; L.: Univ. of Chicago Press.
 Langacker, R.W. (2000) *Grammar and conceptualization*. Berlin; N.Y.: Mouton de Gruyter.

Martynjuk, A.P. (2010) Opyt modusnogo modelirovanija koncepta (na primere koncepta CELEBRITY / ZNAMENITOST', aktualizirovannogo v anglojazychnom gazetnom diskurse) [A case of the modus modelling of a concept (based on the concept CELEBRITY, actualised in modern English newspaper discourse)]. *Kognicija. Kommunikacija. Diskurs – Cognition, Communication, Discourse, 1*, 93-100. Available at: <http://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/home> (Accessed 27 September 2015).

Nabokova, I.Yu. (2015) *Aktualizatsiya kontseptu PERSHA LEDI / FIRST LADY v anhlomovnomu politychnomu dyskursi ZMI : avtoref. diss. kand. filol. nauk [Instantiation of the concept FIRST LADY in the English political mass media discourse. Cand. philol. sci. abstract]*. Kharkiv. 20 p. (in Ukrainian).

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

ET – Evening Times (Glasgow, Scotland).
G – The Guardian (London, England).
FT – Financial Times (London, England).
MS – Morning Star (London, England).
NI – National Interest. Available at: <http://www.nationalinterest.org/Article.aspx?id=16012>: Jan.
NL – News Letter (Belfast, Northern Ireland).
NYT – New York Times (New York, the USA).
Sn – The Sun (London, England).
T – The Times (London, England).
WS – Weekly Standard (Washington, the USA).

УДК 811.111-112

КРИЗА ЯК СУБ'ЄКТ СХЕМИ ДІЇ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ КОРЕЛЯТИВ

(на матеріалі англomовного газетного дискурсу)

М.Ю. Сальтевська, канд. філол. наук (Харків)

У статті встановлені концептуальні кореляти референта КРИЗА, утворені за схемою дії у сучасному англomовному газетному дискурсі й з'ясований їх аксіологічний потенціал. Виявлені метафори побудовані на полікванторному підґрунті, заданому схемою дії. Аксіологічна маркованість референта надає метафорам негативного утилітарного змісту й фокусує увагу на небажаності кризи з точки розу суб'єкта оцінки.

Ключові слова: англomовний газетний дискурс, когнітивна метафора, концептуальний корелят, концептуальний референт.

Сальтевская М.Е. КРИЗИС как субъект схемы действия концептуальных коррелятов (на материале современного англоязычного газетного дискурса). В статье установлены концептуальные корреляты референта КРИЗИС, образованные по схеме действия в современном англоязычном газетном дискурсе и определен их аксиологический потенциал. Выявленные метафоры основываются на поликванторном принципе, заданном схемой действия. Аксиологическая маркированность референта придает метафорам негативное утилитарное значение и акцентирует внимание на нежелательности кризиса с точки зрения субъекта оценки.

Ключевые слова: англоязычный газетный дискурс, когнитивная метафора, концептуальный коррелят, концептуальный референт.

Saltevska M.Y. CRISIS as the Subject of the "Doing" Schema of Conceptual Correlates (in the Contemporary English Newspaper Discourse). The article discovers the conceptual correlates of the referent CRISIS, created on the basis of the "doing" schema in the contemporary English newspaper discourse and brings to light their evaluative potential. The correlate conceptual space of the CRISIS metaphors is a hierarchic network of domains formed by the propositional schemas of the basic frames. The correlates realize the negative evaluative potential.

Key words: cognitive metaphor, conceptual correlate, conceptual referent, English newspaper discourse.

Значну роль у проясненні поняттєвого й емоційно-ціннісного змісту концепту КРИЗА відіграє метафора як спосіб концептуалізації дійсності, що полягає у проясненні одного концепту посередництвом іншого [1, с. 203]. Метафоризація заснована на взаємодії двох структур знання, які називають концептуальним референтом або цариною цілі, маючи на увазі концепт, що осмислюється, та концептуальним корелятом або цариною мети, апелюючи до концепту, в термінах якого він осмислюється [1, с. 245].

Когнітивні трансформації царини джерела описуються в термінах метафоричних кореляцій – лінгвокогнітивних процедур розширення

(*extension*), специфікації (*elaboration*), редукації (*questioning*) і комбінування (*combining*) [2, с. 67–70]. Процедура *розширення* пов'язана із введенням в царину джерела нового елемента, який не "висвітлюється" у базовій конвенціональній кореляції. Суть процедури *специфікації* полягає в деталізації конвенціонального елемента. Процедура *комбінування* активує декілька концептуальних метафор, об'єктивованих у дискурсі одним образним метафоричним виразом. У результаті процедури *редукції* валідність елемента царини джерела ставиться під сумнів, у результаті чого цей елемент не може бути застосованим до царини цілі.

У дискурсі метафори реалізуються словосполученнями і реченнями у контексті висловлень. Інформація, репрезентована словосполученнями і реченнями як матеріальними формами, організується за певними ономазіологічними моделями, іншими словами, – подієвими схемами (ономазіологічними моделями) [3; 4, с. 3–14]. Однією з них є схема дії.

Переважає більшість досліджень концептів містить опис лінгвальних засобів їх метафоричного втілення, як сталих конвенціоналізованих, так і нових оригінальних, які утворюються суб'єктами дискурсу у процесі розумово-мовленнєвої діяльності. У цьому аспекті особливо цікавими є дискурси на кшталт газетного, функціонально-стилістичний потенціал яких поєднує стандартизованість, що створює підґрунтя для реалізації рекурентних конвенціоналізованих метафор зі стертою образністю, й експресивність, що сприяє формуванню оригінальних нових метафор, наділених живою образністю.

Особливою увагою дослідників користується метафоризація соціально значущих аксіологічно маркованих концептів, які відіграють значну роль у житті представників лінгвокультурних соціумів, у тому числі й англомовних, і впливають на формування їх образу світу. До такого типу концептів відноситься і концепт КРИЗА, метафоричне втілення якого ще не було об'єктом комплексного лінгвістичного аналізу.

Метою статті є встановлення корелятив концептуального референта КРИЗА, утворених за схемою дії у сучасному англомовному газетному дискурсі.

Схема дії, в рамках якої референт КРИЗА виконує семантичну роль об'єкта, має кілька різновидів, а саме: неафективної дії, де референт КРИЗА є пацієнтом; афективної дії, де він виступає афективом; і, нарешті, каузативної дії, де він набуває ознак фактитива.

Схема дії, в рамках якої референт КРИЗА виконує семантичну роль суб'єкта, має такі різновиди, як: схема неспрямованої дії, де є лише агенс-КРИЗА, схема односпрямованої неафективної дії, що включає агенс-КРИЗУ, який виконує певну дію стосовно пацієнса, афективної дії, де агенс-КРИЗА своєю дією спричиняє зміни афектива і, нарешті,

каузативну дію, де агенс-КРИЗА створює фактитив.

У всіх цих випадках має місце переосмислення синтаксичної структури. Схема дії передбачає антропного суб'єкта, у той час як в описуваних прикладах суб'єктом дії є референт КРИЗА, що відсилає до феномена соціокультурної дійсності, який не може виконувати дій. Для референта *crisis* типовою є схема процесу або афективного процесу, адже у цьому випадку має місце процес, який приносить негативні наслідки, але немає сили, яка б докладала свідомих зусиль для реалізації цих наслідків. Відтак, лексичне значення денотата *crisis* суперечить його синтаксичній позиції. Як наслідок, схема афективної дії [КРИЗА-агенс діє на ДЕХТО/ДЕЩО-афектив], що виявляється на поверхневому рівні аналізу, на глибинному рівні переосмислюється як схема процесу [КРИЗА-як ПРОЦЕС спричиняє зміни ДЕХТО/ДЕЩО-афектива].

Схема неспрямованої дії. У рамках референтної ситуації, відображеної схемою неспрямованої дії, концептуальний референт КРИЗА виконує роль агенса [КРИЗА-агенс діє]. Глибинна схема подібних ситуацій має такий вигляд: [КРИЗА-пацієнс є об'єктом змін]. Наявність приписуваних денотату *crisis* властивостей агенса дії, дозволяє уподібнити КРИЗУ сутностям, для яких роль агенса дії є цілком природною, на основі компаративного фрейму [КРИЗА-компаратив є начебто ДЕХТО/ДЕЩО-корелят].

Схема неспрямованої дії містить лише одного актанта й втілюється дієслівними предикатами, вираженими неперехідними дієсловами, а також іменниковими словосполученнями з означеннями, втіленими Present Participle неперехідних дієслів (*Crisis + V i*).

Базові кореляти метафоричних асоціацій, утворених на базі схеми неспрямованої дії, включають предметні й біоморфні (антропні та зооморфні) **онтологічні** сутності.

Предметна специфікація втілюється дієсловом *to spin* [revolve rapidly, as on an axis E17 – [5] – швидко обертатися навколо осі], яке уподібнює КРИЗУ ВЕРЕТЕНУ або ДЗИЗІ:

(1) *WASHINGTON—The defiant tone taken by Egyptian President Hosni Mubarak—and widespread confusion about the meaning of his*

speech—had White House officials stumbling for their next step in a crisis that was spinning out of their control (Wall Street Journal, Feb 11, 2011).

У цьому випадку метафора має моносемантичне підґрунтя. У фокус уваги висувається така властивість кризи, як “некерованість”. Метафора реалізує *негативну утилітарну оцінку*.

Біоморфні специфікації репрезентовані дієсловом *to start* [move with a bound or sudden impulse from a position of rest OE [5] – раптово розпочати рух з позиції спокою], що втілює корелят ЖИВА ІСТОТА:

(2) *Frankly, a lot of time has passed since the start of the sovereign crisis in the euro area and we still have not completed the work* (Wall Street Journal, Feb 22, 2011).

Антропні специфікації представлені дієсловами руху типу *to come, to arrive, to leave, to go away, to enter, to come to a close, to descend, to move towards, go away*.

(3) *Well, the financial crisis came and went, and the plutonomy has survived in tact and probably even gotten stronger* (Wall Street Journal, Feb 17, 2011).

(4) *Thailand’s political crisis descended into chaos yesterday as anti-government protesters and the military fought battles on Bangkok’s streets that left at least two people dead and almost 100 injured* (The Financial Times, Apr 14, 2009).

Ці метафори побудовані на моносемантичному підґрунті, заданому слотом ДІЯ. Характер дії дозволяє ідентифікувати суб’єкта дії як ЛЮДИНУ.

Дієслово *to stumble* [lurch forward or have a partial fall as a result of missing one’s footing, catching one’s foot on an obstacle ME [5] – похитуватися або спотикатися через фізичний недолік, зачепившись за щось] реалізує **розширення** базового антропного корелята ЛЮДИНА, що СПОТИКАЄТЬСЯ:

(5) *Ireland’s Political Crisis Stumbles Towards a Sorry End* (Wall Street Journal, Jan 24, 2011).

Це розширення побудоване на полікванторному підґрунті, заданому слотами акціонального фрейму: ДІЯ (пересування у просторі) й предметного фрейму СПОСІБ ДІЇ (спотикаючись). Відтак, характер дії дозволяє не лише ідентифікувати суб’єкта дій як ЛЮДИНУ, а й встановити спосіб здійснення дій як відхилення від норми.

Встановлені антропні кореляти акцентують такі аксіологічні ознаки кризи, як “ненормальність”, “відхилення від норми” й актуалізують *негативну нормативну оцінку “ненормально”*.

Окрім антропного корелята в рамках схеми неспрямованої дії реалізується також **зооморфний** корелят КРИЗА є ТВАРИНА (КІНЬ, що СКАЧЕ ГАЛОПОМ). Засобом вербалізації цієї метафори є дієслово *to gallop* [of a horse or its rider: move at a gallop E16 [5] – про коня або наїзника: пересуватися галопом]:

(6) *European Commission sees galloping UK debt crisis* (The Telegraph, Sep 10, 2009).

Цей корелят має моносемантичне підґрунтя, визначене слотом ДІЯ, й акцентує увагу на такій онтологічній характеристиці кризи, як “динамічність”.

Схема спрямованої неафективної дії. Ця схема реалізується перехідними дієсловами, які позначають дію, що не спричиняє змін у стані об’єкта дії. У рамках ситуації, відображеної такими дієсловами, концептуальний референт КРИЗА відіграє роль агенса, який виконує певні дії стосовно пацієнса [КРИЗА-агенса діє на ДЕХТО/ДЕЩО-пацієнс]. Глибинна схема подібних ситуацій має такий вигляд: [КРИЗА є ПРОЦЕС, спрямований на ДЕХТО/ДЕЩО-ПАЦІЄНС]. Наявність приписуваних денотату *crisis* властивостей агенса неафективної дії, дозволяє уподібнити КРИЗУ сутностям, для яких роль агенса такої дії є цілком природною, на основі компаративного фрейму [КРИЗА-компаратив є начебто ДЕХТО/ДЕЩО-корелят].

Базові кореляти метафоричних асоціацій, утворених на основі схеми односпрямованої афективної дії, є антропними специфікаціями **онтологічних** сутностей.

Одним із засобів реалізації таких метафор є дієслова *to show, to reveal, to expose* з референтом *crisis* у ролі суб’єкта вираженої ними дії. Такі предикативні конструкції реалізують метафору КРИЗА є ЛЮДИНА:

(7) *The euro crisis has shown that in times of stress the market does not distinguish between public, private and banking sector debt* (The Financial Times, Mar 2, 2011).

(8) *The economic crisis has exposed Germany's vulnerability to international markets* (The Guardian, Sep 28, 2009).

Антропні кореляти мають кілька **специфікацій**. Дієслово *to bury* у ролі предиката уподібнює референта *crisis* **МОГИЛЬЩИКУ**:

(9) *There simply weren't enough takers for a challenge that would have, inevitably, brought the general election forward by 18 months, and soon afterwards the economic crisis began to bury other considerations* (The Times, Jan 12, 2010).

Так, у контексті (9) референт *the economic crisis* подається як суб'єкт дії, яка похоронила ідею проведення виборів у строк 18 місяців.

Таким чином, базовим корелятом метафор, утворених на основі схеми неафективної дії, є онтологічна сутність, що має антропну специфікацію **ЛЮДИНА**.

Схема афективної дії. Типовими засобами об'єктивації цієї схеми є перехідні дієслова. У рамках ситуації, відображеної дієсловом афективної дії, концептуальний референт **КРИЗА** виконує роль агенса [КРИЗА-агенса діє на ДЕХТО/ДЕЩО афектив]. Глибинна схема подібних ситуацій має такий вигляд: [КРИЗА є ПРОЦЕС, що спричиняє зміни ДЕХТО/ДЕЩО-афектива]. Наявність приписуваних денотату *crisis* властивостей агенса афективної дії, дозволяє уподібнити КРИЗУ сутностям, для яких роль агенса такої дії є цілком природною, на основі компаративного фрейму [КРИЗА-компаратив є начебто ДЕХТО/ДЕЩО-корелят].

Базові кореляти метафоричних асоціацій, утворених на основі схеми афективної дії, репрезентовані **онтологічними антропними** сутностями.

Дієслова типу *to dominate sb/ sth, to force sb/ sth to do, into doing or into a course of action* – уподібнюють КРИЗУ **ДИКТАТОРУ**:

(10) *The global economic crisis will dominate foreign policymaking over the course of the next decade in the same way that the 9/11 attacks have overshadowed security policy since 2001, David Miliband warned yesterday, writes James Blitz* (The Financial Times, Mar 25 2009).

Так у фрагменті (10) глобальна економічна криза (*the global economic crisis*) як суб'єкт дії наділяється властивостями диктатора, який визначає віхи зовнішньої політики на наступне десятиліття.

Група дієслівних мовних виразів втілює метафору-специфікацію **КРИЗА є ЗЛОВМИСНИК**. Ці вирази є різноманітними за смислом, але всі вони позначають малефактивну дію. Серед них предикативні конструкції з предикатами, вираженими вільними сполученнями дієслів типу *to dent, to claim* з прямими додатками, дієслів на кшталт *to intervene* з непрямыми прийменниковим додатками (*into*).

Одним із прикладів предикатів малефактивної дії є дієслово *to dent* [make a dent in, as with a blow on a surface ІМЕ – зробити виїмку ударом на поверхні]:

(11) *Recent public opinion polls show that the heightened political crisis has dented the popularity of all major political parties and leaders* (The Financial Times, Sep 25, 2008).

У фрагменті (11) дієслово *to dent* уподібнює політичну КРИЗУ **ЗЛОВМИСНИКУ**, який зіпсував рейтинги популярності основних політичних гравців, як начебто зробивши виїмки на поверхні їх репутації.

Усі описані метафори формуються на моносемантичному підґрунті: у схемі афективної дії “висвітлюється” лише агенс, афектив залишається “затемненим”.

Ще однією метафорою, реалізованою в рамках схеми афективної дії, є **КРИЗА є АГРЕСОР**. Ця метафора втілюється предикативними конструкціями з предикатами, вираженими вільними дієслівними словосполученнями типу *to hit* з прямими додатками.

У контексті аналізованого дискурсу дієслово малефактивної дії *to hit* [give a direct blow МЕ [5] – завдати прямого удару], як правило, вживається к пасиві:

(12) *Last year they saw record inflows that look set to continue. In part, the reversal in sentiment reflects the fact that while some emerging market economies were severely hit by the economic crisis, the overall picture was less bad than expected* (The Financial Times, Jan 12, 2010);

У наведеному прикладі агенсом дії, позначеної предикатом *hit* у формі пасиву, є референт *crisis* (*financial crisis, the economic crisis*), а пацієнтом – економіка різних країн, що потерпає.

Усі реалізації метафори КРИЗА є АГРЕСОР формуються на полісемантичному підґрунті, заданому слотами акціонального фрейму афективної дії: АГЕНС та АФЕКТИВ. Щодо аксіологічних характеристик корелята АГРЕСОР, він посилює негативний потенціал референта, додаючи до *негативної утилітарної* ще й *негативну етичну оцінку*.

Група дієслівних мовних виразів бенефактивної дії втілює метафору КРИЗА є ДОБРОДІЙ. Метафора реалізується за допомогою дієслова *to help* [provide a person with what is needed for a purpose OE [5] – забезпечити людину необхідним для досягнення мети], *to provide with an opportunity*:

(13) *So far it looks like the economic crisis is providing them with an opportunity rather than killing them off* (The Guardian, Sep 30, 2009).

Іншою метафорою з позитивним аксіологічним потенціалом є КРИЗА є УЧИТЕЛЬ. Ця метафора реалізується дієсловом *to teach* [show a person the way, direct, conduct, guide; impart information or the knowledge; give instruction, training or lessons in a subject OE [5] – вказувати людині дорогу, спрямовувати, вести, направляти, надавати інформацію чи знання, давати інструкції, тренування чи уроки з певного предмета]:

(14) *Remember when the economic crisis taught us the importance of saving some of our money for a rainy day?* (The Times, Jan 13, 2010).

Корелят ДОБРОДІЙ/ УЧИТЕЛЬ нейтралізує негативну оцінку референта КРИЗА й, з огляду на його корисність з точки зору суб'єкта оцінки (ДОБРОДІЙ робить добро/ УЧИТЕЛЬ навчає, як запобігти проблемам), наділяє цього референта *позитивною утилітарною оцінкою* “корисно”.

Решта корелятивів репрезентовані дієслівними виразами нейтральної афективної дії. Так, дієслово *to wipe* [rub sth gently with a soft cloth, a hand, ect. as to clear the surface of dust, dirt, moisture etc. OE [5] – терти щось обережно ганчіркою, рукою тощо, щоб очистити поверхню від пилу, грязі, вологи тощо] з прямим додатком актуалізує метафору КРИЗА є ПРИБИРАЛЬНИК:

(15) *Mr Deripaska turned Rusal into a world force in aluminium before the economic crisis wiped 60 per cent off the value of the metal and left the company struggling to service its debts* (The Times, Dec 29, 2009).

Так, у (15) референт *the economic crisis* є агенсом дії, яка подібно діям ПРИБИРАЛЬНИКА, що витирає пил, “стерла” 60% ціни на метал.

Таким чином, базовим корелятом метафор, реалізованих за схемою афективної дії, є онтологічна сутність, що має антропну специфікацію ЛЮДИНА. Корелят ЛЮДИНА має малефактивні специфікації ДИКТАТОР, ЗЛОВМИСНИК і АГРЕСОР, бенефактивні специфікації ДОБРОДІЙ і УЧИТЕЛЬ й нейтральну специфікацію ПРИБИРАЛЬНИК.

Зазначені метафори актуалізують негативну утилітарну оцінку “шкідливо”, етичну “аморально” й позитивну утилітарну оцінку “корисно”. Джерелом негативної оцінки є концептуальний референт КРИЗА. У контексті дискурсу негативна оцінність референта посилюється негативно оцінним корелятом (ДИКТАТОР, ЗЛОВМИСНИК, АГРЕСОР). Джерелом позитивної оцінки є концептуальні кореляти (ДОБРОДІЙ, УЧИТЕЛЬ), які нейтралізують негативну оцінку референта.

Схема каузативної дії. Типовими засобами об'єктивації цієї схеми є перехідні дієслова, що позначають дію, яка створює нову сутність. У рамках ситуації, відображеної дієсловом каузативної дії у контексті аналізованого дискурсу, концептуальний референт КРИЗА виконує роль агенса [КРИЗА-каузатор створює ДЕХТО/ДЕЩО фактивів]. Глибинна схема подібних ситуацій має такий вигляд: [КРИЗА є ПРОЦЕС, що створює фактивів]. Наявність приписуваних денотату *crisis* властивостей агенса каузативної дії, дозволяє уподібнити КРИЗУ сутностям, для яких роль каузатора є цілком природною, на основі компаративного фрейму [КРИЗА-компаратив є начебто ДЕХТО/ДЕЩО-корелят].

Базові кореляти метафоричних асоціацій, утворених на базі схеми каузативної дії, репрезентовані **онтологічними біоморфними** сутностями.

Метафори реалізуються предикативними конструкціями з предикатами, вираженими такими дієслівними словосполученнями, як *to give birth to* [bring (offspring) into the world ME [5] – народжувати], *to give rise to* [bring into existence ME [5] – давати життя], а також дієсловами *to generate* [bring into existence, produce; cause

to arise, give rise to E16 [5] – створювати; заставляти з'явитися, давати життя], які приписують референту *crisis* таку характеристику, як “здатність до народження собі подібних” й у такий спосіб уподібнюють його ЖИВІЙ ІСТОТІ:

(16) *This volume explores 'post-crisis politics,' examining how crises give birth to longer term dynamic processes of accountability and learning which are characterised by official investigations, blame games, political manoeuvring, media scrutiny and crisis exploitation*

(The Financial Times, Jun 14, 2008).

Так, у контексті (16) агенсу-референту *crisis* приписується така дія, як породження довгострокових динамічних процесів.

Таким чином, схема каузативної дії складає підґрунтя для актуалізації такого корелята КРИЗИ, як ЖИВА ІСТОТА на підставі такої властивості, як “здатність до породження потомства”. Оскільки ця здатність є необхідною запорукою життя і прогресу, цей корелят реалізує позитивну утилітарну оцінку “корисно”.

Перспективи подальшого дослідження. Перспективним є встановлення корелятивів референта КРИЗА, утворених за іншими ономасіологічними схемами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Lakoff G. The Contemporary Theory of Metaphor / G. Lakoff // *Metaphor and Thought* / [ed. A. Ortony]. – Cambridge : CUP, 1993. – P. 202–251. 2. Lakoff G. More than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor / G. Lakoff, M. Turner. – Chicago; London : The Univ. of Chicago Press, 1989. – 230 p. 3. Dirven R. Cognitive Exploration of Language and Linguistics / R. Dirven, Marjolyn Verspoor. – Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1998. – 301 p. 4. Жаботинская С.А. Ономасіологіческие модели и событийные схемы / С.А. Жаботинская // Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. – 2009. – № 837. – С. 3–14. 5. The New Shorter Oxford Dictionary on Historical Principles. – N. Y. : OUP, 1993. – Vol. I. A-M. – 1876 p. – Vol. II – N-Z – 3801 p.

REFERENCES

Lakoff, G. (1993). *The Contemporary Theory of Metaphor*. Cambridge: CUP.
 Lakoff, G. (1989). *More than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor*. Chicago: The Univ. of Chicago Press.
 Dirven, R. (1998). *Cognitive Exploration of Language and Linguistics*. Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
 Zhabotynska, S.A. (2009). Onomasiologicheskie modeli i sobytiynye shemy [Onomasiological Models and Being Schemas] *Visnyk Kharkiv. nats. un-tu im. V.N. Karazina – V.N. Karazin National Univ. Messenger*, 837, 3-14.
The New Shorter Oxford Dictionary on Historical Principles. (1993) N.Y.: OUP.

УДК 811.111'37:111.852

КОНЦЕПТ КРАСОТА В ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ СТУДИЯХ

Э.В. Довганюк (Харьков)

В статье рассматриваются работы, посвященные языковому выражению эстетической оценки на материале различных языков. Дано критическое обобщение результатов исследований современных лингвистов, изучавших различные аспекты концепта КРАСОТА/BEAUTY в синхроническом и диахроническом срезе с учетом динамики и трансформаций, происходивших в семантике слов-репрезентантов. Обозначена проблема недостаточно комплексного изучения данного концепта.

Ключевые слова: когнитивная лингвистика, концепт КРАСОТА, лингвокультура, оценка, эстетический концепт.

Довганюк Е.В. Концепт ВРОДА в лінгвістичних студіях. В статті розглядаються роботи, присвячені мовному втіленню естетичної оцінки на матеріалі різних мов. Надане критичне узагальнення результатів досліджень сучасних лінгвістів, які вивчали різні аспекти концепту ВРОДА/BEAUTY в синхронічному та діахронічному зрізах з урахуванням динаміки та трансформацій, що відбувалися в семантиці слів-репрезентантів. Позначена проблема недостатньо комплексного вивчення зазначеного концепту.

Ключові слова: естетичний концепт, когнітивна лінгвістика, концепт ВРОДА, лінгвокультура, оцінка.

Dovhaniuk E.V. Concept BEAUTY in linguistic studies. The article examines works that focus on language representation of aesthetic assessment based on the material of different languages. There have been results of numerous research works by modern linguists concerning various aspects of the concept BEAUTY in both synchronic and diachronic dimensions with a special emphasis on the dynamics and transformations in the semantics of the corresponding representing words critically generalized and analyzed. The problem of insufficiently comprehensive study scope of the above concept has been thoroughly substantiated.

Key words: aesthetic concept, cognitive linguistics, concept BEAUTY, evaluation, linguoculture.

С древних времен и до наших дней о красоте и прекрасном писали представители различных научных школ и направлений, и хотя красота неоднократно становилась предметом исследований в рамках различных лингвистических подходов, она по-прежнему актуальна в темах исследователей. Современную лингвистическую науку трудно представить без парадигмы когнитивных исследований, поднимающих сложные вопросы взаимосвязи языка и познавательных процессов, способов репрезентации в языке различных типов и форматов знания [2, с. 25]. Эта проблема, «имеющая давнюю историю в лингвистике (см., например, работы Н.Д. Арутюновой, Е.М. Вольф, В.Н. Телия и др.), поднимает целый ряд частных вопросов, связанных с природой языковой оценки, характером оценочной концептуализации и оценочной категориза-

ции в языке, необходимостью изучения и систематизации оценочных языковых явлений как интерпретирующего (модусного) способа репрезентации знаний о предметах и явлениях окружающего мира» [там же]. Процесс оценивания является для человека «одним из способов познания окружающего мира, потому что практически все объекты (как относящиеся к внеязыковой реальности, так и интралингвистические) могут стать объектами оценки, что придает данной категории высокий лингвокогнитивный статус» [13, с.123]. Таким образом, актуальность нашего исследования определяется перспективностью изучения концептов как сущностей, играющих центральную роль в формировании картины мира носителей языка, а также основополагающей ролью оценочности в языковой коммуникации. Объектом явля-

ется концепт КРАСОТА/BEAUTY как репрезентированный средствами естественного языка эстетический валоративный смысл. Предметом – синхроническая и диахроническая онтология концепта КРАСОТА/BEAUTY в лингвистических исследованиях отечественных и зарубежных ученых. Непосредственной целью статьи является критическое обобщение теоретических и практических разработок в этой области и определение перспективных направлений исследования концепта КРАСОТА в англоязычной лингвокультуре в ракурсе когнитивно-исторического подхода современной когнитивно-дискурсивной парадигмы знаний.

Концепт КРАСОТА по праву относится к «числу важнейших ценностных ориентиров и оказывает влияние на человеческую деятельность, определяет отношение человека к другим людям и окружающему миру» [16, с.3]. Несмотря на столь пристальное внимание к данной теме, в ней продолжают открываться новые стороны, возникают вопросы, связанные с изменяющимися тенденциями, взглядами и оценками человеком окружающего мира и себя в нем [там же]. Этой проблеме посвящены работы Л.М. Босовой, О.В. Дудченко, М.А. Каратышовой, Ю.В. Клинцовой, Ю.В. Мещеряковой, А.О. Пак, Хуа Ли и др. Для четкого понимания того, что было сделано ранее в изучении разнообразных характеристик концепта КРАСОТА, а также определения нашей позиции в отношении предмета нашего исследования, нами считается необходимым дать краткое критическое обобщение актуальных работ, посвященных языковому выражению эстетической оценки на материале различных языков, включая английский, что и составляет цель нашей статьи. Материалом послужили работы отечественных и зарубежных лингвистов, посвященные исследованию разных аспектов выбранного концепта.

В лингвистике анализу подвергались лишь отдельные области эстетического языкового пространства, исследовались эстетические аспекты языка [10; 15]. Были описаны концептуальные составляющие феномена «Beautiful» как эстетической категории в художественных текстах английской литературной сказки, а также определена специфика языковой категоризации концепта BEAUTIFUL в художественном тексте англий-

ской литературной сказки, которая является жанром, объективирующим концепт BEAUTIFUL в наиболее концентрированном виде. Проанализировав общее и различное в формировании когнитивной структуры концепта BEAUTIFUL в диахроническом и синхроническом аспекте, авторы пришли к выводу о том, что «семантическая плотность признаков уменьшается в произведениях XX века по сравнению со сказками XIX века. Доминантной сферой, объективирующей концепт «Beautiful» выявилась «антропологическая», поэтому в английском языке феномен «Прекрасное» для носителей языка выступает, прежде всего, как реалия с антропологическими характеристиками» [18, с.19].

В рамках когнитивного подхода была реконструирована концептосфера КРАСОТА англосаксонской поэтической картины мира. В ходе проведенного исследования оказалось, что «эстетика в англосаксонской картине мира не является ценностью сама по себе, но присутствует как значимая характеристика у значительного количества объектов; красота в религиозной картине мира выступает объектом-посредником, средством освоения мира, <...> становится инструментом познания» [6, с. 22]. В диахроническом аспекте была рассмотрена динамика изменений взглядов носителей языков на характер красоты в период с 1790 г. по настоящее время на основе анализа статистических данных преобладания в языке лексики с теми или иными семантическими особенностями, а также описаны языковые средства обозначения красоты людей (мужчин, женщин, детей) и окружающего мира (природы, произведений искусства, различного рода артефактов) с точки зрения интенций говорящего с учетом субъективно-оценочных и ассоциативных коннотаций, возникающих в ходе продуктивной речевой деятельности, рассмотрена динамика развития лингвокогнитивного концепта КРАСОТА. Была зафиксирована «тенденция к спаду внимания к красоте к концу XX в. в русском языке и британском английском, в наши же дни в русском языке наблюдается постепенное возобновление интереса к эстетической стороне жизни, в британском английском зафиксирован спад» [16, с. 21].

В сопоставительном плане с использованием полевой методики исследования семантики языка был проведен сравнительный анализ системных значений и смысловых полей прилагательных, обозначающих признак «красивый» в английском и русском языке, было установлено, что для выражения признака «красивый» наиболее употребительными в тексте являются прилагательные, относящиеся к ядерным слоям семантического поля BEAUTIFUL [4, с. 44]. Концепт КРАСОТА подвергался комплексному анализу на материале русского и китайского языков с многомерным описанием в разных типах дискурса русского языка с привлечением китайских материалов, что позволило сделать вывод о том, что «основной статус эстетического концепта красоты – в познании мира и осознании духовной культуры. Он также демонстрирует особенности в понимании красоты в разных типах дискурса: эстетическая оценка в народном и элитарном типах дискурса соединяется с этической, а также с утилитарной оценками» [23, с. 22]. Сопоставительный анализ устойчивых образных единиц позволил выявить общее и специфическое в национально-вариативной предпочтительности их употребления, а также выделить ценностные доминанты, связанные с интерпретациями концепта КРАСОТА в трех этнокультурных общностях – русскоязычном, англоязычном и татароязычном. Одним из основных выводов проведенного сопоставительного анализа стал следующий тезис: «красота» как понятие универсально для английского, русского и татарского языкового сознания с точки зрения совокупности ядерных признаков, наполняющих этот концепт. Языковые интерпретации этого концепта различны в сравниваемых языках, так как коннотативные признаки, вычлененные конкретным языковым сознанием, своеобразны и базируются на метальных образах, свойственных только данному культурному социуму [19].

Сравнительный экспериментальный анализ стереотипных ассоциаций с образами красоты в русской и китайской лингвокультурах показал, что «важнейшие специфические отличия в стереотипах красоты касаются высокой оценки внутренних качеств представителей своей культуры, связывание природы и человека, акцентирование

красоты в познавательном процессе, ценность красоты в ее естественности и чистоте, как в природе, так и в человеке (китайская лингвокультура), пренебрегая внешним эталоном красоты, но выделяя традиционную (по Конфуцию) манеру красивого поведения» [17, с. 22]. Было выявлено «значительное совпадение единиц и расхождение, касающееся образов внутренних проявлений человеческой эмоциональной природы (эти концепты более активно используются в русской лингвокультуре) и концепта БЛАГОСОСТОЯНИЕ и РАЗВИТИЕ (этот концепт более активно сопряжен с идеей внешности в китайской лингвокультуре), входящих в общее семантическое поле концепта КРАСОТА» [там же, с. 23].

Этнокультурная специфика концепта КРАСОТА была выявлена в кабардиночеркесской, русской и французской языковых картинах мира. При определении универсального и специфического в функционировании концепта КРАСОТА в названных языках было выявлено, что концепт КРАСОТА позволяет выявить систему символов и эталонов национальной культуры сравниваемых языков [5].

Описывалась также семантика лексем, образующих синонимические ряды и входящих в лексико-семантические поля репрезентации концепта КРАСОТА в немецком и русском языках, в результате чего было установлено, что в обоих языках лексико-семантическое поле красоты как «явление» репрезентировано в одинаковой степени микрополем «внешней красоты человека», а конкретнее женщины, связанное с семантическим полем действий, ведущих к созданию физической красоты. Концепт КРАСОТА был рассмотрен на лексическом уровне, при котором стало возможным изучение семантики слов, входящих в лексико-семантические поля и образующих синонимические ряды исследуемого концепта [11, с. 17]. Проанализировав фразеологизмы и поговорки для изучения функционирования признаков концепта КРАСОТА в немецкой лингвокультуре, было установлено, что данный концепт не является активным репрезентантом немецкой языковой картины мира. Он многогранен, имеет ряд разнообразных признаков, таких как «чувство прекрасного», «привлекательность», «гармония», «воодушевление», «величие»,

«смягчение, осветление объекта», «внешнее проявление красоты», однако данные признаки не отражаются в устойчивых речевых единицах. Таким образом, в немецкой лингвокультуре «понятие «красота» не является основополагающим для жизнедеятельности и не влияет на функционирование личности или группы людей в социуме» [14, с. 132].

На материале лексической, фразеологической и паремиологической систем были определены конститутивные признаки концепта КРАСОТА, установлены общие и специфические характеристики этого концепта в английской и русской лингвокультурах с учетом особенностей выражения этого концепта в художественном, массово-информационном и разговорном типах дискурса. Лингвокультурный концепт КРАСОТА представляет собой «сложное ментальное образование, его образно-перцептивная составляющая есть совокупность прототипных образов красивой / некрасивой внешности, его понятийная составляющая является эстетической оценкой – рационально отрефлектированным и эмоционально переживаемым чувственным восприятием мира, его ценностная составляющая сводится к признанию красоты одним из высших смысло-жизненных ориентиров и вытекающей отсюда системе приоритетов поведения» [12, с. 23]. При изучении лексикографической представленности понятия «красота» в русском и английском языках на лексикографическом материале (основе текстов художественной литературы, на материале пословиц и поговорок), был выделен лингвокультурный потенциал лексемы «красота», проведен анализ языка текстов художественной литературы, а также язык пословиц и поговорок русского и английского народов, выявлены особенности и многообразие интерпретаций гиперконцепта КРАСОТА как «одной из важнейших этических и эстетических категорий в английском и русском языках, а также доказано, что лексические, фразеологические и паремические единицы языка находятся в дистрибутивных отношениях, которые репрезентируют «свои» участки культурных концептов, задавая им разную концептуальную и смысловую глубину, напрямую зависящую от значимости соответствующего понятия или явления в жизни этноса» [9, с. 19].

При сопоставительном исследовании концепта КРАСОТА в паремиологическом представлении на материале украинских, русских и английских пословиц и афоризмов было подтверждено, что данный концепт является отображением культуры этноса и одной из основных единиц языкового сознания, а общие представления о красоте в английской, русской и украинской паремиологии сводятся к противопоставлению внутренней и внешней красоты. Общим в рассматриваемых лингвокультурах является признание красоты высшей духовной ценностью [7; 22].

В ходе исследования понятия красоты на примере современной русской и итальянской поэзии было предпринято обращение к красоте как фундаментальной единице человеческого опыта, воспроизводимой в истории, культуре и эстетике, что позволило сделать выводы о том, что «основная черта русской и итальянской поэзии XX в. заключается не в репрезентации концепта КРАСОТА ядерными и синонимичными конструкциями основных лексем, а в метафорическом представлении авторских когний, которые эстетически преобразуют объекты и явления окружающей действительности, которые отражают их идеализацию поэтом в метафорических моделях» [20, с. 147].

Устройство концептуального поля «красота» представляет собой активный и оптимальный конструкт семиотических систем как для английского, так и для русского языков, что было подтверждено выводами Ю.С. Боковой. Механизмы метафоризации концепта «красота» идентичны для коммуникантов русского и англоязычного лингвокультурного сознания, а метафорические модели, которые основаны на выделении существенных характеристик вербализации концепта «красота», составляют его смысловой уровень. Заложенные в метафорическом переносе когнитивные представления о действительности реализуются в конкретных языковых формах, обладающих семантическим, эмоциональным, информационным и стилистическими статусами и своими теми или иными функциональными показателями и характеристиками [3, с. 21].

При исследовании концепта КРАСОТА в американском языковом и культурном пространствах было прослежено изменение объема концепта

в связи со сдвигом в системе национальных ценностей в сторону материализма и утилитаризма, выделен инвариантный семантический признак «научности», указывающий на принадлежность концепта КРАСОТА понятийному полю «наука» в качестве одного из объектов исследования, что стало подтверждением тенденции развития американского общества в сторону прагматизма и материализма, которое фиксируется многими исследователями [1, с. 21].

Комплексный анализ вербальной репрезентации концепта BEAUTY в мужском и женском дискурсе, проведенный М.А. Каратышовой, выявил общие и контрастные характеристики структуры и содержательного наполнения концепта BEAUTY в англоязычном сознании мужчин и женщин. Было смоделировано дискурсивное поведение мужчин и женщин в рамках оценочной коммуникации, в ходе которой вербализуется данный концепт, а также выявлены общие гендерно маркированные закономерности комплиментарного речевого поведения [8].

При изучении способов метафорической репрезентации абстрактного вербально выраженного BEAUTY, были выявлены так называемые имплицитные дискурсы путем рассмотрения сочетаемости существительного. Гендерный аспект концепта проявился уже в ядерных признаках. Результаты исследования специфики гендерной концептуализации в западноевропейской культуре позволяют сделать выводы о том, что она основана на культурной дихотомии мужское – хорошее (лучшее) / женское – плохое (худшее), которая имплицитно определяет формирование оценочных смыслов в ходе оценки многих социальных процессов и явлений [21, с. 198].

Подводя итоги этого критического обзора, следует отметить, что, несмотря на свою значимость в концептосфере носителей языка, концепт КРАСОТА до сих пор не получил однозначной общепризнанной трактовки. Нельзя не заметить, что при кажущейся многоаспектности и обширности исследований еще многие свойства и механизмы актуализации рассматриваемого концепта требуют дополнительного рассмотрения. В настоящее время отсутствуют специальные работы, в которых рассматривался бы весь комплекс языковых

средств выражения концепта КРАСОТА как лингвокультурного универсального концепта-регулятива в диахроническом аспекте с учетом понимания его как сложного ментального образования, одной из высших духовных ценностей, что эксплицирует перспективу нашей работы, направленной на холистическое диахроническое изучение оязыковленного концепта КРАСОТА на материале английского языка в русле лингвокогнитивной и лингвокультурной парадигм.

ЛИТЕРАТУРА

1. Белякова И.Е. Концепт «красоты» в американском языковом и культурном пространствах / И.Е. Белякова // Вестник ТюмГУ. – 2006. – №8. – С. 18–22.
2. Болдырев Н.Н. Оценочные категории как формат знания / Н.Н. Болдырев // Исследование типов знаний и проблема их классификации: сб. науч. тр. – М.–Тамбов : Издательский дом ТГУ им. Г. Р. Державина, 2008. – С. 25–37.
3. Бокова Ю.С. Вербализация концепта «красота» в русском и англоязычном лингвокультурном сознании (на материале произведений русских, английских и американских писателей): автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Ю.С. Бокова. – М., 2012. – 22 с.
4. Босова Л.М. Соотношение семантических и смысловых полей качественных прилагательных: психолингвистический аспект: автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Общее языкознание, социолингвистика, психолингвистика» / Л.М. Босова. – Барнаул, 1998. – 45 с.
5. Гукетлова Н.Ф. Метафорическая номинация концепта “красота” в разных лингвокультурах / Ф.Н. Гукетлова, Ф.А. Бербекова // Вестник Адыгейского государственного университета. Сер.: Филология и искусствоведение. – 2010. – Вып. 3(63). – С. 161–164.
6. Дудченко О.В. Реконструкция концептосферы КРАСОТА в англосаксонской поэтической картине мира: автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / О.В. Дудченко. – Владивосток, 2007. – 24 с.
7. Живицкая И.А. Концепт «BEAUTY / КРАСА» в пареміологічному уявленні (на матеріалі англійських та українських прислів'їв) / И.А. Живицкая // Науковий вісник Криворізьського національного університету. Філологічні студії. – 2013. – № 9, Ч. 2. – С. 50–58.
8. Каратышова М.А. Гендерные и прагматические закономерности реализации концепта в комплиментарном речевом поведении: автореф. дисс. на соискание учен. степени канд.

- филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки», спец. 10.02.19 «Теория языка» / М.А. Каратышова. – Армавир, 2010. – 26 с. 9. Клинцева Ю.В. Лексико-семантические и когнитивно-деривационные аспекты гиперконцепта «Красота»: на материале английского и русского языков : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Ю.В. Клинцева. – Краснодар, 2007. – 23 с. 10. Кубрякова Е.С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е.С. Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с. – (Язык. Семиотика. Культура). 11. Летуновская Н.В. Лексико-семантическая репрезентация концепта КРАСОТА в немецком и русском языках : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / Н.В. Летуновская. – М., 2005. – 20 с. 12. Мещерякова Ю. В. Концепт КРАСОТА в английской и русской лингвокультурах : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / Ю.В. Мещерякова. – Волгоград, 2004. – 28 с. 13. Мирзоева Л.Ю. Диахроническая детерминированность восприятия средств выражения оценки / Л.Ю. Мирзоева // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2013. – № 4. – С. 123–128. 14. Начкебия Я.В. Репрезентация концепта «КРАСОТА» в паремиях и фразеологизмах немецкого языка / Я.В. Начкебия // Путь науки : междунар. науч. журнал. – Волгоград, 2014. – № 8(8). – С. 131–132. 15. Новиков Л.А. Избранные труды. Эстетические аспекты языка / Л.А. Новиков. – М. : Изд-во Российского Университета дружбы народов, 2001. – Т. 2. – 842 с. 16. Окунева И.О. Концепт «красота» в русском и английском языках : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / И.О. Окунева. – М., 2009. – 25 с. 17. Пак А.О. Сопоставительное исследование концепта “красота” в китайском и русском языках : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / А.О. Пак. – Душанбе, 2009. – 25 с. 18. Садовская Н.Д. Концепт “Beautiful” в семантико-когнитивном пространстве английской литературной сказки: автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Н.Д. Садовская. – М., 2010. – 22 с. 19. Садриева Г.А. Устойчивые образные средства, репрезентирующие концепт “красота”, в английском, русском и татарском языках : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / Г.А. Садриева. – Казань, 2007. – 26 с. 20. Сборошенко К.В. Метафорическая репрезентация концепта “красота” в современной поэзии : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / К.В. Сборошенко. – Челябинск, 2009. – 167 с. 21. Серова И.Г. Гендер как область-источник формирования смыслов в процессе оценочной категоризации / И.Г. Серова // Принципы и методы когнитивных исследований языка. – Тамбов, 2008. – С. 189–199. 22. Тарасенко О.Н. Концепт «КРАСОТА» в паремнологическом представлении / О.Н. Тарасенко // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. – 2012. – № 6(1). – С. 350–353. 23. Хуа Ли. Положительная эстетическая оценка в русском языке (Красота с позиции носителя китайского языка и культуры) : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Хуа Ли. – М., 2006. – 24 с.

REFERENCES

- Beljakova, I.E. (2006). Koncept «krasoty» v amerikanskom jazykovom i kul'turnom prostranstvah [The concept «beauty» within the American linguistic and cultural space]. *Vestnik TjumGU – TjumGU Newsletter*, 8, 18-22. (in Russian)
- Bokova, Ju.S. (2012). *Verbalizacija koncepta «krasota» v russkom i anglojazychnom lingvokul'turnom soznanii (na materiale proizvedenij russkikh, anglijskikh i amerikanskih pisatelej)*. Avtoref. diss. kand. filol. nauk [Verbalization of the concept of “beauty” in Russian and English lingvocultural consciousness. PhD philol. sci. diss. abstract]. Moscow. 22 p. (in Russian).
- Boldyrev, N.N. (2008). *Ocenochnye kategorii kak format znanija [Valuation categories as the format of knowledge]. Issledovanie tipov znaniy i problema ih klassifikacii – The research of types of knowledge and the problem of their classification*. M.–Tambov: Izdatel'skij dom TGU im. G.R. Derzhavina Publ, 25-37. (in Russian)
- Bosova, L.M. (1998). *Sootnoshenie semanticheskikh i smyslovyh polej kachestvennyh prilagatel'nyh: psiholingvisticheskij aspekt*. Avtoref. diss. dokt. filol. nauk [The Correlation of Semantic and Notional Fields of the Qualitative Adjectives. Dr philol. sci. diss. abstract]. Barnaul. 45 p. (in Russian).
- Dudchenko, O.V. (2007). *Rekonstrukcija konceptosfery KRASOTA v anglosaksonskoj pojeticheskoy kartine*

- mira. Avtoref. diss. kand. filol. nauk [The reconstruction of the conceptual sphere BEAUTY in the Anglo-Saxon poetic world picture. PhD philol. sci. diss. abstract]. Vladivostok. 24 p. (in Russian).*
- Guketlova, N.F. and Berbekova, F.A. (2010). Metaforicheskaia nominacija koncepta "krasota" v raznyh lingvokul'turah [Metaphorical nomination of concept "beauty" in different linguocultures]. *Vestnik Adygejskogo gosudarstvennogo universiteta. Ser.: Filologija i iskusstvovedenie. – The Bulletin of the Adyge State University*, 3(63), 161-164. (in Russian)
- Hua Li (2006). *Polozhitel'naja jesteticheskaja ocenka v russkom jazyke (Krasota s pozicii nositelja kitajskogo jazyka i kul'tury). Avtoref. diss. kand. filol. nauk [Positive aesthetic evaluation in the Russian language (Beauty from the perspective of the Chinese language and culture informant). PhD philol. sci. diss. abstract]. Moscow. 24 p. (in Russian)*
- Karatyshova, M.A. (2010). *Gendernye i pragmalingvisticheskie zakonomernosti realizacii koncepta v komplimentarnom rechevom povedenii. Avtoref. diss. kand. filol. nauk [Gender and pragmalinguistics laws of implementing the concept in complementary verbal behavior. PhD philol. sci. diss. abstract]. Armavir. 26 p. (in Russian)*
- Klincova, Ju.V. (2007). *Leksiko-semanticheskie i kognitivno-derivacionnye aspekty giperkoncepta "Krasota": na materiale anglijskogo i russkogo jazykov. Avtoref. diss. kand. filol. nauk [Lexical -semantic and cognitive derivational aspects of the hyperconcept "Beauty": on the material of the English and Russian languages. PhD philol. sci. diss. abstract]. Krasnodar. 23 p. (in Russian).*
- Kubryakova, E.S. (2004). *Jazyk i znanie: Na puti poluchenija znanij o jazyke: Chasti rechi s kognitivnoj tochki zrenija. Rol' jazyka v poznanii mira [Language and Knowledge : Towards the learning about language : Parts of speech from a cognitive point of view. The role of language in the knowledge of the world]. Moscow: Jazyki slavjanskoj kul'tury Publ. (in Russian)*
- Letunovskaja, N.V. (2005). *Leksiko-semanticheskaja reprezentacija koncepta KRASOTA v nemeckom i russkom jazykah. Avtoref. diss. kand. filol. nauk [Lexical-semantic representation of the concept BEAUTY in the German and Russian languages. PhD philol. sci. diss. abstract]. Moscow. 20 p. (in Russian)*
- Meshherjakova, Ju.V. (2004). *Koncept KRASOTA v anglijskoj i russkoj lingvokul'turah. Avtoref. dis. kand. filol. Nauk [The concept BEAUTY in the English and Russian linguocultures. PhD philol. sci. diss. abstract]. Volgograd, 28 p. (in Russian)*
- Mirzoeva, L.Ju. (2013). *Diahronicheskaja determinirovannost' vosprijatija sredstv vyrazhenija ocenki [Diachronic determinancy of the perception of the means of evaluation expression]. Voprosy kognitivnoj lingvistiki – Cognitive Linguistics Issues*, 4, 123-128. (in Russian)
- Nachkebija, Ja.V. (2014). *Reprezentacija koncepta «KRASOTA» v paremijah i frazeologizmah nemeckogo jazyka [Representation of the concept of "BEAUTY" in proverbs and collocations of the German language]. Put' nauki : mezhdunar. nauch. zhurnal – The Way of Science: International scientific journal*, 8(8), 131-132. (in Russian)
- Novikov, L.A. (2001). *Izbrannye trudy. Jesteticheskie aspekty jazyka [Selected works. The aesthetic aspects of language]. Moscow: Izdatel'stvo Rossijskogo Universiteta družby narodov Publ., Vol. 2. (in Russian)*
- Okuneva, I.O. (2009). *Koncept «krasota» v russkom i anglijskom jazykah. Avtoref. dis. kand. filol. nauk [The concept "beauty" in the Russian and English languages. PhD philol. sci. diss. abstract]. Moscow. 25 p. (in Russian)*
- Pak, A.O. (2009). *Sopostavitel'noe issledovanie koncepta "krasota" v kitajskom i russkom jazykah. Avtoref. diss. kand. filol. nauk [Comparative study of the concept "beauty" in the Chinese and Russian languages. PhD philol. sci. diss. abstract]. Dushanbe. 25 p. (in Russian)*
- Sadovskaja, N.D. (2010). *Koncept "Beautiful" v semantiko-kognitivnom prostranstve anglijskoj literaturnoj skazki. Avtoref. diss. kand. filol. nauk [The concept "Beautiful" in a semantic-cognitive space of English literary tales. PhD philol. sci. diss. abstract]. Moscow. 22 p. (in Russian)*
- Sadrieva, G.A. (2007). *Ustojchivye obraznye sredstva, reprezentirujushhie koncept "krasota", v anglijskom, russkom i tatarskom jazykah. Avtoref. dis. kand. filol. nauk [Stable figurative means which represents the concept "beauty" in English, Russian and Tatar languages. PhD philol. sci. diss. abstract]. Kazan'. 26 p. (in Russian)*
- Sboroshenko, K.V. (2009). *Metaforicheskaia reprezentacija koncepta "krasota" v sovremennoj poezii: Dis. kand. filol. nauk [The metaphorical representation of the concept of "beauty" in modern poetry. PhD philol. sci. diss.]. Cheljabinsk, 167 p. (in Russian)*
- Serova, I.G. (2008). *Gender kak oblast'-istochnik formirovanija smyslov v processe ocennochnoj kategorizacii [Gender as the source domain for sense formation in the course of evaluative categorization]. In: Principy i metody kognitivnyh issledovanij jazyka –*

- Principles and methods of the cognitive study of language*. Tambov, pp. 189–199. (in Russian)
- Tarasenko, O.N. (2012). Koncept «KRASOTA» v paremiologicheskom predstavlenii [The concept of «BEAUTY» in the paremiological presentation]. *Vestnik Nizhegorodskogo universiteta im. N.I. Lobachevskogo – The journal “Vestnik of Lobachevsky State University of Nizhni Novgorod”*, 6(1), 350-353. (in Russian)
- Zhivickaja, I.A. (2013). Koncept «BEAUTY / KRASA» v paremiologichnomu ujavlenni (na materiali anglijs'kih ta ukrains'kih prisliv'iv) [The concept of Beauty in paremiological presentation (on the material of English and Ukrainian proverbs)]. *Naukovij visnik Krivorizhs'kogo nacional'nogo universitetu. Filologichni studii – Journal of Kryvyi Rih National University. Philological studios*, 9(Ch. 2), 50-58. (in Ukrainian)

УДК 811.111'373

МУЛЬТИМОДАЛЬНА ШАХМАТНА МЕТАФОРА В КРЕОЛІЗОВАНОМУ ТЕКСТЕ

Е.В. Максименко (Харьков)

В статье дано определение мультимодальной шахматной метафоре как способу перекрестного картирования, в котором коррелят выражен визуальными семиотическими средствами (изображение шахматных фигур, шахматной доски), а референт – словесно (письменный текст), а также описан ее механизм. Выявлены языковые и визуальные средства объективации мультимодальной шахматной метафоры в англоязычных креолизованных текстах.

Ключевые слова: креолизованный текст, мультимодальная шахматная метафора, средства объективации концептуальной метафоры.

Максименко О.В. Мультимодальна шахова метафора у креолізованому тексті. У статті надано визначення мультимодальної шахової метафори як засобу перехресного мепінгу, де корелят виражено візуальними семиотичними засобами (зображення шахових фігур, шахової дошки), а референт – словесно (письмовий текст), а також описано її механізм. Виявлено мовні та візуальні засоби об'єктиваци мультимодальної шахової метафори у англійськомовних креолізованих текстах.

Ключові слова: креолізований текст, мультимодальна шахова метафора, засоби об'єктиваци концептуальної метафори.

Maksymenko O.V. Multimodal Chess Metaphor in Creolized Texts. This article gives the definition to the multimodal chess metaphor as a variety of cross-mapping in which the correlate is expressed with a visual semiotic sign (the image of chess pieces or a chessboard) and the referent is expressed verbally (the written text). The article also describes its mechanism. Linguistic and visual means of objectivizing multimodal chess metaphor in English creolized texts are brought to light.

Key words: creolized text, means of objectivizing conceptual metaphor, multimodal conceptual metaphor.

Концептуальные метафоры, структурируя понятийную систему, являются, согласно Дж. Лакоффу и М. Джонсону [4], неотъемлемым средством мышления. Суть концептуальной метафоры состоит в объяснении одних концептуальных сущностей с помощью других на основе взаимодействия двух структур знания, относящихся к разным концептуальным сферам: области «источника» (концептуальный коррелят) и области «цели» (концептуальный референт) [4, с. 392, 395]. Взаимодействие двух различных концептуальных сущностей происходит за счет наличия у них некоторых общих признаков. Концептуальные метафоры являются способом формирования новой реальности, новых смыслов и служат для обеспечения понимания между коммуникантами и достижения ими их коммуникативных целей.

Концептуальная метафора в ее классическом понимании является мономодальной, т.к. ее референт и коррелят получают свое выражение в одном модусе. Под модусом понимается тип знаковой системы, например, языковой модус (устный и письменный), жестовый, визуальный и т.д. [5]. Комбинированное использование различных семиотических средств является объектом изучения в мультимодальных студиях.

Однако концептуальная метафора может объективироваться не только вербальными средствами, но и знаками других семиотических систем, например, визуальными средствами, охватывающими более широкое смысловое пространство, чем текст [3]. Согласно определению Ч. Форсвила, мультимодальная метафора – это метафора, референт и коррелят которой выражены знаками разных семиотических систем [5].

Объектом данного исследования является мультимодальная шахматная метафора, в которой коррелят выражен визуально (изображение шахматных фигур, шахматной доски), а референт – словесно (письменный текст). Предмет – языковые и визуальные средства объективации шахматной мультимодальной метафоры в англоязычных креолизованных текстах. Материал исследования получен путем выборки из таких видов креолизованного текста, как иллюстрации к художественным произведениям и картинка-демотиваторы, получившие в последнее время широкое распространение в сети Интернет. Под мотиватором / демотиватором понимается разновидность настенного плаката (мотивационный / демотивационный постер) [13]. Демотиватор пародирует мотиваторы (плакаты, предназначенные для создания рабочего настроения), используя схожие с мотиваторами изображения, но с подписями, формально направленными на создание атмосферы обречённости и бессмысленности человеческих усилий [там же]. Цель статьи состоит в определении мультимодальной шахматной метафоры и выявления средств ее объективации в англоязычных креолизованных текстах. Актуальность данной проблематики обусловлена тем, что исследование мультимодальной метафоры является новым перспективным направлением развития теории концептуальной метафоры на современном этапе.

Обратимся вначале к анализу креолизованных текстов англоязычных демотиваторов, в которых использована шахматная мультимодальная метафора. В структурном плане как мотиватор, так и демотиватор включает изображение, дополненное слоганом, выполненным крупным белым или жёлтым шрифтом. Демотивационные постеры могут содержать, помимо слогана, текст-пояснение мелким шрифтом, детализирующее смысловое наполнение изображения и/или слогана (См. Рис. 1).

Данный демотивационный постер представляет собой изображение шахматной доски с фигурами в их изначальной позиции, а сопровождающий текст гласит: *Chess. Promoting racism since early times*. С целью интерпретации концептуального референта данной метафоры обратимся к словарному определению имени концепта РАСИЗМ –

Рис. 1. Мультимодальная шахматная метафора с концептуальным референтом РАСИЗМ [17]

лексеме *racism* (расизм, расовая дискриминация). Расизм определяется как предубеждение, дискриминация по отношению к другой расе или расам. Это убежденность в том, что некая раса превосходит другую, является лучше другой (*prejudice, discrimination, or antagonism directed against someone of a different race based on the belief that one's own race is superior* [8], *the belief that some races of people are better than others* [6]). В основе расизма лежит идея, что принадлежность человека к определенной расе наделяет его определенными чертами и способностями, и эти расовые отличия закладывают изначально присущее превосходство или неполноценность представителей одной расы по отношению к представителям другой (*a belief that race is the primary determinant of human traits and capacities and that racial differences produce an inherent superiority of a particular race, belief that certain races of people are by birth and nature superior to others*) [там же]. Словарный пример употребления термина «racism» связан с термином, лежащим в основе идеологии фашизма – «master race» (раса господ, высшая раса): *Hitler's declaration of his belief in a «master race» was an indication of the inherent racism of the Nazi movement* [там же]. Исходя из приведенных выше словарных дефиниций, определим основное положение расизма как «изначально присущее превосходство».

Концептуальний коррелят мультимодальної метафори, котра приведена на рис. 1, представлений шахматами, де гравці на початку мають однакове кількість фігур з їх однаковим розташуванням на дошці відносно гравців. Обов'язковим умовою гри в шахи є диференціація кольору фігур – розділення на світлі та темні (частіше всі білі та чорні) для легкої ідентифікації опонентами «своїх» і «чужих» фігур. Незважаючи на ці рівні умови, згідно базових правил гри, право першого ходу належить гравцю зі світлими фігурами: *The player with the light-coloured pieces (White) makes the first move, then the players move alternately, with the player with the dark-coloured pieces (Black) making the next move* [12]. Це правило відображає формулу, закріплена словесно як *white starts and wins – білі починають і вигривають* [7]. Ще при першому офіційному чемпіоні світу – Вільгельмі Стейніці (1886–1894) було доведено, що початкове переваження білих не є вирішальним і при правильній грі обох сторін партія закінчується нічиєю. Однак загальна статистика підтверджує, що право першого ходу все ж дає білим деяке переваження, а кількість партій, виграних білими фігурами систематично незначна, але все ж більше кількості перемог чорним кольором. Більшість шахматистів згодні з цим твердженням: *The first-move advantage in chess is the inherent advantage of the player (White) who makes the first move in chess. Chess players and theorists generally agree that White begins the game with some advantage* [10]. Таким чином, як у концептуальному референті РАСИЗМ, так і в концептуальному корреляті – ШАХМАТИ присутня ідея, що білі фігури кращі за чорні, про їх початкове переваження або переважання. Цей загальний ознак візуального та текстового компонентів мультимодальної шахматної метафори є основою метафоричного переносу. Примітно також, що на зображенні шахматна дошка розташована білими фігурами до реципієнта. Алгебраїчне позначення на дошці в буквах і цифрах розташоване зліва направо і знизу вгору з боку білих, а не чорних фігур: *The eight files (from*

left to right for White and from right to left for Black) are indicated by the small letters, a, b, c, d, e, f, g and h, respectively. The eight ranks (from bottom to top for White and from top to bottom for Black) are numbered 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, respectively [12]. Очевидно, що гравцю з білими фігурами зручніше користуватися цими позначеннями для ведення запису партії. При використанні в часі партії шахматних годин з установленним часовим регламентом їх розміщують безпосередньо поруч з дошкою. Звичайно арбітр встановлює годинник праворуч від гравця з білими фігурами, і якщо цей гравець правша, то йому зручніше переключати годинник. Натискання на годинник є частиною виконання ходу і повинно здійснюватися однією рукою (той же, котрою гравець переміщує фігуру): *Article 4: The act of moving the pieces: 4.1. Each move must be made with one hand only* [12]. В умовах цейтноту (обмеженої кількості часу) гравець з білими фігурами буде виконувати ходи швидше. Такими є не вирішальні, але все ж переваги гри білим кольором, створюючи асоціативну зв'язь з переважанням однієї раси над іншою і дозволяючи інтерпретувати на перший погляд нелепу ідею про те, що шахи пропагандують расизм.

Звернемося до розгляду наступного мотиватора:

Рис. 2. Мультимодальна шахматна метафора з концептуальним референтом ОБАМА [18]

На Рис. 2 черная пешка, стоящая перед двумя рядами белых фигур, символизирует президента США Барака Обаму, что эксплицируется текстом *Hi everybody! My name is Barack. I'm your president*. Как и в примере 1, концептуальный коррелят данной мультимодальной метафоры выражен шахматными атрибутами визуально, а референт представлен вербально. Шахматные фигуры символизируют людей: черная пешка – президента Барака Обаму, а белые фигуры – людей, к которым он обращается, то есть, американское общество.

Соотношение людей и шахматных фигур основано на следующих общих признаках референта и коррелята: 1) цвет фигуры – расовая принадлежность (по цвету кожи), 2) сила фигуры – значимость или статус в обществе. Победа Б. Обамы на выборах стала большой неожиданностью для американского общества, поскольку он стал первым в истории афроамериканцем, занявшим пост президента США. Книга М. П. Джефриса о понятии расы и статусе нации в свете избрания нового президента имеет тематическое название «*Paint the White House Black*» [11]. Хотя после отмены рабства на территории США прошло уже 150 лет, можно предположить, что отголоском этого периода в истории страны является проблема предубеждений и расовой дискриминации в современном мире. На протяжении всей истории США руководящие должности занимали представители белой расы, потомки европейских колонизаторов. Американское интернет-издание «The Huffington Post» прокомментировало это событие статьей под заголовком *Obama Has Outclassed the Grand Old White Establishment* [14]. Интернет-ресурс об исторических корнях Америки информирует читателей следующим образом: *Obama is the first Black president of the United States of America, a position that was held by alleged white men since America's founding by White Europeans* [9]. Следовательно, представитель темнокожей расы с низшим статусом в мире стереотипов и предубеждений получил наивысшую руководящую должность в обществе белокожих людей, он превзошел своих белых оппонентов и традиционный порядок («*outclassed*»). Именно поэтому на фоне официальных лиц и общества США, символизируемых белыми фигура-

ми, он представляется чужой, черной фигурой, и при этом пешкой. Демотивационный постер, в соответствии со своей функцией, создает эффект бессмысленности, ведь одна черная пешка ничего не может сделать против белых пешек и фигур, превосходящих её своей силой и количеством. Таким образом, данная мультимодальная метафора передает крайне скептическое отношение к вопросу о том, сможет ли Б. Обама стать успешным на должности президента США.

Рассмотрим пример шахматной мультимодальной метафоры с предельно лаконичным текстом.

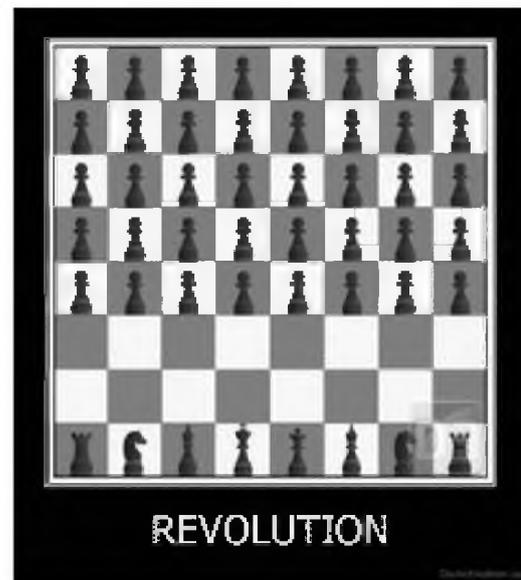

Рис. 3. Мультимодальная шахматная метафора с референтом РЕВОЛЮЦИЯ [19]

Ещё со времен Средневековья шахматные фигуры использовались как наглядная иллюстрация общественного строя и социальных отношений. Пешка – самая слабая фигура, но представленная на шахматной доске в большинстве (оба игрока изначально имеют по 8 пешек), олицетворяет народ, простоллюдинов. Более сильные и значимые фигуры – это благородное сословие, т.е. представители власти, духовенства, армии. Таким образом, шахматы символизируют общество, а шахматные фигуры – различные социальные страты. Внешний вид фигур на шахматной доске вызывает следующие ассоциации: король и королева в шахматах соответствует королевской паре

средневекового общества, конь – рыцарю, две ладьи олицетворяют представителей королевской власти, епископов короля, фигуры слонов – судей. Доминиканский монах Якопо ди Чессоли в своем трактате о шахматной игре, написанном во второй половине XIII в. – «Книге об обязанностях и нравах знати, или о шахматной игре» («Liber de moribus et officium nobilium, sive de ludo schaccario»), – подробно описывает внешний вид и иконографические атрибуты каждой фигуры: скипетр и державу короля, меч и копьё рыцаря, скипетр и яблоко как инсигнии королевской власти в руках епископов, орудия труда в руках простолюдинов [2]. На шахматной доске в своем изначальном положении пешки стоят «на передовой» (вторая и седьмая горизонталь) и, согласно своим обязательствам, прикрывают / защищают собой короля и остальные фигуры. На Рис. 3 черные пешки ополчились

против своего черного короля и фигур, стоящих рядом с ним на одной горизонтали. Вместо того чтобы защищать короля, пешки заняли противоположную позицию. Это означает, что народ выступил против своего руководства, представителей так называемого высшего общества. Количество пешек на изображении, безусловно, преувеличено: этим подчеркивается, что народ в большинстве. Данную мультимодальную шахматную метафору по праву можно назвать классической иллюстрацией такого социально-политического явления, как революция, следствием которого нередко является свержение или смена короля.

Наконец, рассмотрим более сложный пример шахматной мультимодальной метафоры, понимание которой требует знания содержания целого романа.

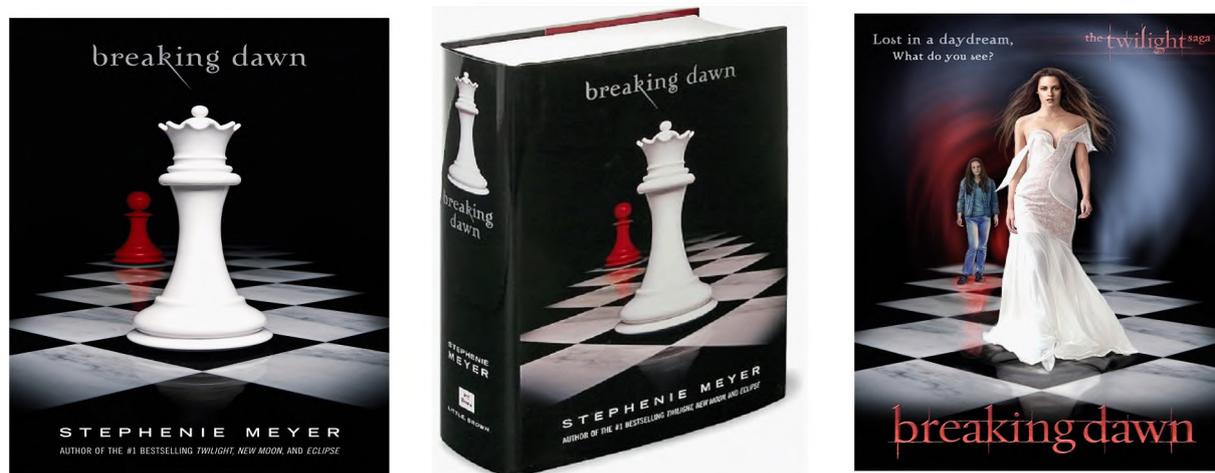

Рис. 4. Мультимодальная шахматная метафора с референтом ГЛАВНАЯ ГЕРОИНЯ СЕРИИ РОМАНОВ «СУМЕРКИ» [20, 21, 22]

Визуальный коррелят мультимодальной шахматной метафоры изображен на обложке современного романа – последней книги из серии «Сумерки» («Twilight») американской писательницы Стефани Майер. Все четыре части серии, вышедшие в 2005-2008 г.г. («Сумерки», «Новолуние», «Затмение», «Рассвет»), стали бестселлерами. История любви девушки и вампира завершается книгой «Рассвет» («Breaking Dawn»). На обложке издания на заднем плане изображена темная пешка (pawn), а на переднем белая королева (queen).

Тестовый уровень, название «Рассвет» (в переносном смысле рассеявший сумерки (twilight)), сопровождается иллюстрацией превращения пешки в королеву. Мультимодальная шахматная метафора раскрывает сюжетный образ главной героини – некогда слабой, смертной девушки (пешка), которая затем обрела силу и бессмертие, став вампиром (королева). Название «Breaking Dawn» созвучно с шахматным термином «pawn break» – пешечный прорыв, который определяется следующим образом: *a pawn move that breaks up the opponents*

fixed pawn chain by attacking the opponent's pawns with that pawn. In his classic work Pawn Power Chess, Hans Kmoch calls this move a liberation lever [16]. Пешечный прорыв возможен на разных стадиях партии. Иногда он просто необходим, для того, чтобы «слопать» имеющуюся пешечную структуру и высвободить пространство для своих фигур: *Indeed, if Black does not quickly make a pawn break, his pieces will suffocate to death* [15]. Однако наибольший эффект пешечный прорыв имеет на последней стадии игры – в эндшпиле, поскольку способствует образованию т. н. проходной пешки (passed pawn). Проходной называется та пешка, на пути которой нет препятствий для её превращения в другую фигуру при достижении последней горизонтали (первой или восьмой в зависимости от цвета фигур игрока). Следовательно, путем пешечного прорыва пешка проходит в ферзи, превращается в самую сильную фигуру – королеву. Главная героиня романа «Сумерки», Белла Свон, оказавшись в кругу вампиров, постоянно нуждалась в защите. Став вампиром, она обрела новое, сильное и неуязвимое тело и огромную силу, которая позволила ей защитить не только себя, но и своего ребенка. Смена расы, превращение из человека в вампира, выражено в смене цвета фигур: черная пешка, олицетворяющая Беллу, путем приема пешечного прорыва «pawn break» стала проходной пешкой и превратилась в белую (а не черную) королеву. Превращение в вампира как в белую королеву придает этому событию позитивную окраску, поскольку белый цвет имеет ассоциативную связь с хорошим [1]. Подобная оценка противоречит стереотипам и делает идейную направленность романа по-своему уникальной.

Таким образом, мультимодальные шахматные метафоры построены на традиционной ассоциативной связи вербального и визуального образов, где текст является стимулом, а визуальный ряд дает верное русло для развития ассоциативного ряда. Это является доказательством значимости каждой составляющей креолизованного текста, ключевой момент для прочтения которого – умение правильно интерпретировать данную связь. Визуальная метафора апеллирует к подсознательному уровню восприятия и может поддерживать, дополнять и расширять смысл вербального компонента

креолизованного текста. Перспективным направлением развития данной темы является рассмотрение структуры и функций мультимодальной шахматной метафоры в разных типах дискурса.

ЛИТЕРАТУРА

1. Базыма Б.А. Психология цвета: теория и практика / Б.А. Базыма. – М. : Речь, 2005. – 205 с.
2. Лучицкая С.И. Метафоры средневекового общества: тело, здание, шахматы / С.И. Лучицкая // На меже меж Голосом и Эхом : сб. ст. в честь Т.В. Цивьян. – М. : Новое издательство. – 2007. – С. 269–275.
3. Kress G. Reading Images: Multimodality, Representation and New Media [Electronic resource] / G. Kress // IJID Expert Forum for Knowledge Presentation. – Institute of Design, IIT Chicago, IL – 2003. – Mode of access : <http://www.knowledgepresentation.org/BuildingTheFuture/Kress2/Kress2.html>.
4. Lakoff G. Metaphors we live by / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago : University of Chicago Press, 2003. – 276 p.

СЛОВАРИ И СПРАВОЧНИКИ

5. Glossary of Multimodal Terms [Electronic resource]. – Mode of access : <https://multimodalityglossary.wordpress.com/metaphor/>.
6. Merriam-Webster Dictionary [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.merriam-webster.com>.
7. Multitran dictionary [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.multitran.ru>.
8. Oxford Dictionaries [Electronic resource] // Oxford University Press. – 2015. – Mode of access : <http://www.oxforddictionaries.com>.

ИСТОЧНИКИ

ИЛЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРИАЛА

9. Barack Obama, 1st Black President of United States [Electronic resource] // Miami Beach, Florida: I Love Ancestry. – Mode of access : <http://iloveancestry.com/memories/21st-century/item/223-barack-obama-first-black-president-of-united-states-of-america>.
10. First-move advantage in chess [Electronic resource]. – Mode of access : https://en.wikipedia.org/wiki/First-move_advantage_in_chess.
11. Jeffries M. Paint the White House Black: Barack Obama and the Meaning of Race in America [Electronic resource] / M.P. Jeffries. – Stanford: Stanford University Press. – 2013. – 224 p. – Mode of access : <http://www.sup.org/books/cite/?id=21706>.
12. Laws of Chess: For competitions starting on or after 1 July 2014 [Electronic resource] // World Chess Federation. – Mode of access : <http://www.fide.com/fide/handbook>.
13. Motivational poster [Electronic

resource] – Mode of access: https://en.wikipedia.org/wiki/Motivational_poster#Parodies_and_demotivational_posters 14. Obama Has Outclassed the Grand Old White Establishment [Electronic resource] // The Huffington Post. – 2015. – Mode of access : http://www.huffingtonpost.com/cody-cain/first-black-president-out_b_7896968.html. 15. Pawn structure [Electronic resource]. – Mode of access : https://en.wikipedia.org/wiki/Pawn_structure. 16. Where is the pawn break? [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.chess.com/forum/view/general/where-is-the-pawn-break>. 17. [Electronic resource]. – Mode of access : <http://memeyourfriends.com/category/well-said?page=2> 18. [Electronic resource]. – Mode of access : <http://ownposters.com/104/My-name-is-Barack> 19. [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.pinterest.com/johnellisozza/think/> 20. [Electronic resource]. – Mode of access : https://en.wikipedia.org/wiki/Breaking_Dawn 21. [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.examiner.com/article/twilight-saga-breaking-dawn-will-be-directed-by-bill-condon-summit-announces> 22. [Electronic resource]. – Mode

of access : <http://www.fanpop.com/clubs/the-twilight-saga-breaking-dawn-part-1/images/29928741/title/breaking-dawn-fanart-fanart>

REFERENCES

- Bazyma, B.A. (2005). *Psihologija cveta: teorija i praktika [Psychology of colour: theory and practice]*. Moscow: Rech'. (in Russian)
- Kress, G. (2003). Reading Images: Multimodality, Representation and New Media. *Expert Forum for Knowledge Presentation*. Chicago: Institute of Design. Available at: <http://www.knowledgepresentation.org/BuildingTheFuture/Kress2/Kress2.html>
- Lakoff, G., and Johnson, M. (2003). *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press.
- Luchickaja, S. I. (2007). Metafory srednevekovogo obshestva: telo, zdanie, shahmaty [Metaphors of medieval society: body, building, chess]. "Namezhe mezh Golosom i Jehom". *Sb. statej v chest' T. V. Civ'jan – "On the border between voice and echo"*. Col. of artices in honour of T. V. Civ'jan. Moscow: New publishing office, 269-275. (in Russian)

УДК 811.112: 801.631.5:81'38

МЕТАФОРА У ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ Р.М. РІЛЬКЕ: КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ ПІДХІД

В.О. Остапченко (Харків)

У статті встановлюються на основі критерію мовного вираження у поетичному дискурсі Р.М. Рільке метафоричні моделі – елементарні пропозиції, які співвідносять у свідомості інтерпретатора поетичного тексту два концепти за певною ознакою, котрі мають експліцитний та імпліцитний спосіб вираження. Ці моделі корелюють з провідними текстовими концептами дискурсу Р.М. Рільке, як експлікатами, так і імплікатами. Серед встановлених моделей переважають такі пропозиції, у яких концепт-ціль й конектор виражено експліцитно, а концепт-джерело – імпліцитно. Найчастотнішим стилістичним типом метафори в дискурсі Р.М. Рільке є персоніфікація.

Ключові слова: дискурс, імплікат, метафорична модель, персоніфікація, пропозиція, Р.М. Рільке, текстовий концепт.

Остапченко В.А. Метафора в поэтическом дискурсе Р.М. Рильке: когнитивно-прагматический подход. В статье на основе критерия языкового выражения в поэтическом дискурсе Р.М. Рильке устанавливаются метафорические модели – элементарные пропозиции, которые соотносят в сознании интерпретатора поэтического текста два концепта по определенному признаку и имеют эксплицитный и имплицитный способ выражения. Эти модели коррелируют с ведущими текстовыми концептами дискурса Р.М. Рильке, как экспликатами, так и импликатами. Среди установленных моделей преобладают такие пропозиции, в которых концепт-цель и конектор выражены эксплицитно, а концепт-источник – имплицитно. Наиболее частотным стилистическим типом метафоры в дискурсе Р.М. Рильке является персонификация.

Ключевые слова: дискурс, имплицат, метафорическая модель, персонификация, пропозиция, Р.М. Рильке, текстовый концепт.

Ostapchenko V.A. Metaphor in the poetic discourse of R.M. Rilke: cognitive and pragmatic approach. In this paper metaphorical models in the poetic discourse of R.M. Rilke are described based on the criterion of language expression, they are elementary propositions which correlate two concepts in the interpreter's mind on the basis of a connector, these models have an explicit or an implicit way of expression. They correlate with the leading text concepts of Rilke's discourse, explicats as well as implicats. Among the established models such propositions are dominating, which have an explicit target, an explicit connector and an implicit source. The most frequency stylistic metaphor type in Rilke's discourse is a personification.

Key words: discourse, implicat, metaphor model, personification, proposition, R.M. Rilke, text concept.

Метафора належить до найпривабливіших об'єктів лінгвістичного пошуку, вивчення яких почалося в античні часи. У сучасній лінгвістиці інтенсивне дослідження метафори зумовлює велику кількість методологічних підходів, серед яких найважливішими є структурно-стилістичний, когнітивно-семантичний (концептуальний) та когнітивно-прагматичний. Традиційний – структурно-стилістичний – підхід концентрується на вивченні переносного (*метафора* – грецьк. ‘перенос’), образного значення слів, словосполучень і речень, що перед-

бачає розуміння метафори як стилістичного прийому, втіленого у мовних одиницях [9]. При когнітивно-семантичному підході метафора розуміється у площині мисленнєвої діяльності людини, досліджується взаємодія двох концептів – позначуваного й образного, яка втілюється у мовних знаках [11; 12]. Когнітивно-прагматичний підхід теж зосереджується на мисленнєвій діяльності, але зміщує увагу на метафоричний пропозиційний смисл, який створюється завдяки інтенції комуніканта у дискурсі [1; 10; 14].

Актуальним є дослідження дискурсивних метафоричних смислів з позицій когнітивної прагмапоетики – нової галузі лінгвістики на перетині лінгвопрагматики, лінгвопоетики й когнітивістики, яка вивчає когнітивно-прагматичні особливості комунікації у художньому дискурсі [2; 13].

Мета статті – встановити роль метафоричних смислів у створенні імплікативного простору в поетичному дискурсі Р.М. Рільке. Об'єкт дослідження – фрагменти поетичного дискурсу Р.М. Рільке, у яких актуалізуються метафоричні смисли. Предмет дослідження становлять когнітивно-прагматичні типи метафоричних пропозицій у поетичному дискурсі Р.М. Рільке.

Під поетичним дискурсом розуміємо мовленнево-мисленневий простір, що створюється автором поетичного тексту та його читачем (інтерпретатором) через посередництво цього тексту. Поетичний дискурс ґрунтується на поетичній (естетичній) функції мови [8] і має провідною властивістю взаємодію автора й читача: «це взаємодія складових «автор – текст» та «читач – текст», в якому текст є ланкою, що з'єднує естетичну діяльність продуцента і реципієнта в гетерогенне ціле поетичного дискурсу» [5] (тут і далі – переклад іншомовних цитат мій, В.О.).

З прагматичної точки зору, поетичний дискурс презентує комунікацію автора й читача, специфіка якої полягає в естетичності й емоційності: «з позицій дискурсивного осмислення поезія являє собою спілкування особливого роду, яке насичене глибинними емоційними переживаннями та виражається в естетично маркованих мовних знаках» [3, с. 326]. Крім цих двох провідних властивостей комунікації у поетичному дискурсі важливою убачається відсутність ізоморфізму між інтендованими смислами автора й смислами, декодованими читачем: «Процес сприйняття читачем поетичного дискурсу включає декодування його лінгвістичних та екстралінгвістичних складових. При цьому читач не тільки декодує поетичні тексти, а й вилучає смисли непередбачені автором, що обумовлено великою кількістю факторів» [7]. Проте, саме метафоричні смисли належать до таких, що демонструють цей ізоморфізм, оскільки образність поетичного твору є найважливішою метою поета та відображає естетичну функцію мови, яка зумов-

лює автореферентивність поетичного дискурсу: «У поезії референція перетворюється на автореференцію – поетику цікавлять слова як самоціль. Все одно, що вони означають, увага переходить зі змісту висловлення на мовну природу самого висловлення» [2, с. 22].

Єдність когнітивного й прагматичного підходів до аналізу метафоричних смислів зумовлена механізмами й закономірностями переосмислення вихідного смислу в метафоричній на ґрунті асоціативних зв'язків вербалізованих концептів. За словами Л.Р. Безуглої, «метафора – не стилістичний прийом, не словесна форма <...>, а той образний прихований смисл, який виникає у свідомості інтерпретатора цієї форми» [1, с. 50]. Зв'язок з людським мисленням передбачає когнітивний підхід, а розуміння метафори як різновиду імпліцитного смислу – прагматичний. З точки зору теорії Г.П. Грайса, у свідомості комунікантів актуалізується метафорична імплікатура, яка ґрунтується на експлуатації постулатів якості та релевантності [10].

Метафоричний смисл є співвідношенням у свідомості людини двох концептів за певною ознакою у вигляді елементарної пропозиції (аргумент + предикат) [1, с. 51]. Вихідний концепт, який є одним з ключових у вірші та вписується в понятійний ряд контексту, називають концептом-ціллю. Концепт, що залучається за аналогією для створення метафоричного смислу та, на перший погляд, не вписується в контекст, називається концептом-джерелом. Ознака, що об'єднує обидва концепти, називається коннектором [там само]. Терміни «концепт-ціль» і «концепт-джерело» відповідають англomовним термінам *target* і *source* [11], тож формально позначаємо ці концепти, відповідно, *T* і *S*, отже модель метафоричної пропозиції виглядає у такий спосіб: $T \in S(C)$ – *концепти T і S співвідносяться за ознакою C*.

З опертям на когнітивно-прагматичну типологію метафоричних смислів, яка базується на критерії способу вираження аргументів метафоричної пропозиції – експліцитному або імпліцитному [1, с. 51], у поетичному дискурсі Р.М. Рільке виокремлено чотири метафоричні моделі: з імпліцитно вираженим концептом-джерелом або коннектором, з імпліцитно вираженим концептом-джерелом

і конектором, з експліцитно вираженими усіма елементами пропозиції.

Перша модель є найчастотнішою. Вона стосується випадків, коли концепт-ціль і конектор виражено експліцитно, а концепт-джерело – імпліцитно. Формально експліцитне вираження позначаємо великою літерою, а імпліцитне – малою: *T e S (C)*. Наприклад, у вірші „Eingang“ слово постає як плід, який дозріває:

(1) *Wort, das noch im Schweigen reift.* +> *WORT ist FRUCHT, es reift wie eine Frucht („Eingang“)*

У прикладах концепт-ціль підкреслюємо суцільною лінією, концепт-джерело – переривчастою, конектор – хвилястою. Імпліцитно виражені елементи метафоричної пропозиції не можна підкреслити, але вони активуються в свідомості інтерпретатора і можуть бути вербалізованими – повна метафорична пропозиція експлікується після знаку +> «впливає дискурсивно».

Найчастіше концептом-джерелом у поетичному дискурсі Р.М. Рільке є концепт *LEBEWESEN*, тобто наявний такий стилістичний різновид метафори, як персоніфікація. У Р.М. Рільке оживають не тільки конкретні предмети – дома, дерева, вулиці, провулки, дороги, сади, міста, площі, фонтани, ріки, моря, мости, листя, кімнати, вікна, картини, руки, очі, але й абстрактні – самотність, сум, тиша, страх, краса, час, смерть, вчинки, запах, туга, шум, блиск, Бог, душа, світло, благословення, темрява, мрія, рима, вітер, наприклад:

(2) *Die Straße, die das kleine Dorf nicht hält,*
geht langsam weiter in die Nacht hinaus. +>
STRASSE ist LEBEWESEN, sie geht hinaus, DORF ist LEBEWESEN, es kann etwas halten („In diesem Dorfe steht das letzte Haus“)

(3) *... nicht ganz so dunkel wie das Haus, das*
schweigt... +> *HAUS ist LEBEWESEN, es schweigt*
(„Abend“)

Р.М. Рільке оживляє і часи доби – вечір, ніч, день, ранок:

(4) *In den alten Platanenalleen*
wacht der Abend nicht mehr +> *ABEND ist LEBEWESEN, er wacht nicht („Die Braut“)*

(5) *In wieviel fernen Städten schon*
sprach deine einsame Nacht zu meiner? +>
NACHT ist LEBEWESEN, sie sprach, ist einsam („Der Nachbar“)

(6) *Gemieden von dem Frühherbstmorgen,*
der mißtrauisch war... +> *MORGEN ist LEBEWESEN, er ist mißtrauisch („Die Brandstätte“)*

(7) *... von jenen langen Kindheit-Nachmittagen,*
die so nie wiederkamen – und warum?
NACHMITTAGE sind LEBEWESEN, sie kommen nicht wieder („Kindheit“)

Описуючи почуття людини, Р.М. Рільке персоніфікує частини тіла, у такий спосіб виникає метафтонімія – поєднання метафори і метонімії, наприклад, серце, що молиться, постає як жива істота, дорівнювана людині-референту:

(8) *Ihre Hände liegen im Konkreten,*
und das Herz ist hoch und könnte beten... +>
HÄNDE sind LEBEWESEN, sie liegen im Konkreten, HERZ ist LEBEWESEN, es kann beten („Die Irren“)

Широко представлена в поетичному дискурсі Р.М. Рільке метафора контейнера, роль якого відіграє концепт *RAUM*. Приміщеннями постають у Р.М. Рільке серце, слова, міста, вино, мрія, книга, ніч, самотність, брови, шум, обличчя, око, голос, свідомість, наприклад:

(9) *Ich möchte aus meinem Herzen hinaus*
unter den großen Himmel treten. +> *HERZ ist RAUM, daraus kann man hinaustreten („Klage“)*

(10) *... und alle ihre Worte sind bewohnt...* +> *WORTE sind RÄUME, sie sind bewohnt („Der Einsame“)*

Спостерігаємо і складні метафоричні пропозиції, які складаються із декількох:

(11) *Und eine Sehnsucht (wie nach Sünde)*
geht ihnen manchmal durch den Traum. +>
SEHNSUCHT ist LEBEWESEN, sie geht; TRAUM ist RAUM, man kann dadurch gehen („Die Engel“)

Дуже рідкою є метафорична модель, у якій усі елементи – і концепт-ціль, і концепт-джерело, і конектор, виражено експліцитно – *T e S (C)*. Приміром, у вірші „Liebes-Lied“ душа співвідноситься із річчю, а ліричний герой і його кохана – із струнами скрипки:

(12) *Wie soll ich meine Seele halten, daß*
sie nicht an deine rührt? Wie soll ich sie
hinheben über dich zu andern Dingen? +>
SEELE ist DING, man kann sie halten, zu anderen Dingen heben

(13) <...>
Doch alles, was uns anrührt, dich und mich,
nimmt uns zusammen wie ein Bogenstrich,

der aus zwei Saiten eine Stimme zieht. +> WIR sind SAITEN, uns nimmt ein Bogenstrich zusammen („Liebeslied“)

Таке співвіднесення є виправданим і гармонійним, оскільки вірш вінчає метафора наступної моделі – скрипаль, який грає на струнах закоханих, співвідноситься із Богом, проте ані конектор, ані концепт-джерело (GOTT) не вербалізовано. Висновок, що йдеться саме про Бога, інтерпретатор робить на основі власного досвіду й пресупозиційного фонду, чому сприяє також форма риторичного запитання:

(14) *Auf welches Instrument sind wir gespannt?
Und welcher Spieler hat uns in der Hand? +> SPIELER ist GOTT („Liebeslied“)*

Ця метафорична модель має імпліцитно виражений концепт-ціль, а концепт-джерело і конектор виражено експліцитно – *T e S (e)*. Така розгорнута метафора є типовим композиційним прийомом у Р.М. Рільке.

Остання метафорична модель має імпліцитно виражений конектор, а концепт-ціль і концепт-джерело є експлікованими – *T e S (e)*, наприклад:

(15) *... bis der ganze Sommer ein Zimmer wird, ein Zimmer in einem Traum. +> SOMMER ist ZIMMER („Das Rosen-Innere“)*

Концепти, які беруть участь у створенні метафоричних пропозицій, є характерними для дискурсу Р.М. Рільке текстовими концептами, це концепти DING, LEERE, EINSAMKEIT, DUNKELHEIT, LICHT, GOTT, LIEBE, NATUR, GEMÜHT, STILLE, MUSIK, BEZUG. Концепти, які виражено експліцитно, називаємо експлікатами, а які виражено імпліцитно – імплікатами. Під імплікатом в когнітивній поетиці розуміється компонент смислу, що прихований у художньому тексті та актуалізується на основі мовних індикаторів [6, с. 32]. Індикаторами імплікатів виступають вербалізовані елементи метафоричної пропозиції.

Одним із специфічних концептів саме для поезії Р.М. Рільке є концепт DING, який формує так званий «вірш-річ» (*Ding-Gedicht*): «Предмет – «герой» в *Ding-Gedichte* – не є чимось, що покоїться в собі, застиглим. <...> Предмет живе, як живе все суще на землі. Тому й стає у Рільке навіть неживий предмет у відомому розумінні аналогом такої невлитої, «непредметної» субстанції, як душа поета, душа людини взагалі» [4, с. 15]. З одного боку, кон-

цепти, вербалізовані абстрактними лексемами *Sehnsucht, Einsamkeit, Stille, Düfte, Tod, Schönheit, Sinn, Schauen, Ferne, Klinge, Leere, Blick, Rauschen, Gefühl, Schicksal, Reim, Weite, Leistung, Entzücken, Angst*, зближуються з речами, зі справжніми предметами:

(16) *... mein Herz ist hell und groß.
Es hält die blasse Einsamkeit. +> HERZ ist RAUM, es ist hell und groß; HERZ ist LEBEWESEN, es kann halten; EINSAMKEIT ist DING, man kann sie halten („Der Bach hat leise Melodien“)*
(17) *Was für ein Name hätte in den Taschen sich finden sollen? +> NAME ist DING, er findet sich in den Taschen („Morgue“)*

З іншого боку, предмети (годинник, листя, будівлі, дерева, скрипка, одяг, вулиці, провулки, до роги, сади, міста, площі, фонтани, ріки, моря, мости, листя, кімнати, вікна, картини) отримують у Р.М. Рільке характер ознак, станів, явищ та почуттів. У якості конекторів виступають дієслова, які зазвичай зв'язуються з подіями, живими істотами, абстракціями. У такий спосіб у поетичному дискурсі Р.М. Рільке спростовуються межі між субстанцією і процесом, між речами й почуттями, словами й думками, наприклад:

(18) *Alle Dinge, an die ich mich gebe,
werden reich und geben mich aus. +> DINGE sind LEBEWESEN, sie werden reich („Der Dichter“)*
(19) *Die Dinge sind Geigenleiber,
von murrendem Dunkel voll... +> GEIGEN sind LEBEWESEN, sie haben Leiber; DINGE sind RÄUME, sie sind voll von Dunkel („Am Rande der Nacht“)*

Більшість метафор Р.М. Рільке – живі, оригінальні, яскраві, але зустрічаються і конвенційні метафори, наприклад:

(20) *Ich möchte einer werden so wie die,
die durch die Nacht mit wilden Pferden fahren... +> NACHT ist RAUM, man kann dadurch fahren („Der Knabe“)*

Таким чином, встановлені на основі критерію мовного вираження метафоричні моделі у поетичному дискурсі Р.М. Рільке демонструють тісний зв'язок із його провідними текстовими концептами, як експлікатами, так і імплікатами. Серед встановлених моделей переважають такі пропозиції, у яких концепт-ціль і конектор виражено експліцитно, а концепт-джерело – імпліцитно. Найчастотні-

шим стилістичним типом метафори у Р.М. Рільке є персоніфікація.

Перспективним є поглиблене дослідження виявлених метафоричних моделей, а також інших індикаторів імплікатів у поетичному дискурсі Р.М. Рільке.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безуглая Л.Р. Когнитивно-прагматические модели концептуальной метафоры в поэтическом дискурсе / Л.Р. Безуглая // *Функциональная лингвистика*. – № 3. – 2012. – С. 50–52.
2. Безуглая Л.Р. Прагма-поэтика в когнитивном измерении / Л.Р. Безуглая / *Вісник Київ. нац. лінгв. ун-ту. Серія «Філологія»*. – 2013. – Т. 16, № 2. – С. 20–27.
3. Карасик В.И. Языковые ключи / В.И. Карасик. – М.: Гнозис, 2009. – 406 с.
4. Карельский А.В. О лирике Рильке / А.В. Карельский // *Рильке Р. Лирика : сборник*. – М.: Прогресс, 1981. – С. 5–38.
5. Монгилева Н.В. Семантическое пространство поэтического дискурса : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 / Н.В. Монгилева. – Челябинск, 2004. – 168 с.
6. Проценко О.О. Імплікативний простір американської поезії ХХ століття: лінгвокогнітивний аспект : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / О.О. Проценко. – Херсон, 2010. – 216 с.
7. Руднев Ю.В. Концепция дискурса как элемента литературоведческого метаязыка (2001) [Электронный ресурс] / Ю.В. Руднев. – Режим доступа : http://zhelvtv-dom.narod.ru/literature/txt/discours_jr.htm.
8. Якобсон Р.О. Лингвистика и поэтика / Р. О. Якобсон // *Структурализм: «за» и «против»*. – М.: Прогресс, 1975. – С. 193–230.
9. Якобсон Р.О. структуре русского глагола / Р. Якобсон // *Избранные работы ; пер. с англ., нем., франц.* – М.: Прогресс, 1985. – С. 210–221.
10. Grice H.P. *Logic and Conversation* / H.P. Grice // *ders. Studies in the Way of Words*. – Cambridge (Mass.), L.: Harvard Univ. Press, 1991. – P. 22–40.
11. Lakoff G. *Metaphors We Live By* / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago : The Univ. of Chicago Press, 1980. – XIII, 242 p.
12. Lakoff G. *More than Cool Reason. A Field Guide to Poetic Metaphor* / G. Lakoff, M. Turner. – Chicago, L.: Univ. of Chicago Press, 1989. – 230 p.
13. Merilai A. *Pragmapoetics as literary philosophy* / A. Merilai // *Interlitteraria*. – 2007. – No. 12. – P. 379–392.
14. Searle J.R. *Metapher* / J.R. Searle ; ins Dt. üb. von A. Kemmerling // *ders. Ausdruck und Bedeutung. Untersuchungen zur Sprechakttheorie*. – Fr./M.: Suhrkamp, 1982. – S. 98–138.

REFERENCES

1. Bezuglaja, L.R. (2012). Kognitivno-pragmaticcheskie modeli konceptual'noj metafory v poeticheskom diskurse [Cognitive-pragmatic models of conceptual metaphor in the poetic discourse]. *Funkcional'naja lingvistika – Functional linguistics*, 3, 50-52. (in Russian)
2. Bezuglaja, L.R. (2013). Pragmapoetika v kognitivnom izmerenii [Pragmapoetics in cognitive dimension]. *Visnyk Kyiv nats. lnhv. un-tu – Messenger of Kiev National Linguistic University*, 16 (2), 20-27. (in Russian)
3. Grice, H.P. (1991). *Logic and Conversation. Studies in the Way of Words*. Cambridge (Mass.). L.: Harvard Univ. Press, 22-40.
4. Jakobson, R.O. (1975). *Lingvistika i poetika [Linguistics and Poetics]. Strukturalizm: “za” i “protiv” [Structuralism. Pro and contra]*. M.: Progress, 193-230. (in Russian)
5. Jakobson, R.O. (1985). *O strukture russkogo glagola [About the structure of Russian verb]. Izbrannye raboty; per. s angl., nem., franc. [Selected works. Translation from Engl., Germ., Fr.]*. M.: Progress, 210-221. (in Russian)
6. Karasik, V.I. (2009). *Jazykovye kljuchi [Language keys]*. M.: Gnozis. (in Russian)
7. Karel'skij, A.V. (1981). *O lirike Ril'ke [About Rilke's lyrics]. Ril'ke R. Lirika [Pilke R. Lyrics]*. M.: Progress, 5-38. (in Russian)
8. Lakoff, G., and Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: The Univ. of Chicago Press.
9. Lakoff, G., and Turner, M. (1989). *More than Cool Reason. A Field Guide to Poetic Metaphor*. Chicago, L.: Univ. of Chicago Press.
10. Merilai, A. (2007). *Pragmapoetics as literary philosophy. Interlitteraria*, 12, 379-392.
11. Mongileva, N.V. (2004). *Semanticheskoe prostranstvo poeticheskogo diskursa. Diss. kand. filol. nauk [Semantic space of poetic discourse. Dr. philol. sci. diss.]* Cheljabinsk. 168 p. (in Russian)
12. Protsenko, O.O. (2010). *Implikatyvnyy prostir amerykans'koy poeziji KhKh stolittya: lnhvokohnyvnyy aspekt. diss. kand. filol. nauk [Implicative space of American poetry of the twentieth century. Dr. philol. sci. diss.]*. Kherson. 216 p. (in Ukrainian)
13. Rudnev, J.V. (2001). *Koncepcija diskursa kak jelementa literaturovedcheskogo metajazyka [Conception of discourse as an element of literary metalanguage]*. Available at: http://zhelvtv-dom.narod.ru/literature/txt/discours_jr.htm. (in Russian)
14. Searle, J.R. (1982). *Metapher*. ins Dt. üb. von A. Kemmerling [into Germ translated by A. Kemmerling]. *Ausdruck und Bedeutung. Untersuchungen zur Sprechakttheorie*. Fr./M.: Suhrkamp, 98–138.

ЗІСТАВНІ СТУДІЇ ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 821.133.1Флобер1/7.03=161.09

МНОЖИННІСТЬ ПЕРЕКЛАДІВ ТА ІТЕРАТИВНІСТЬ ПЕРЕКЛАДУ: РЕТРАНСЛЯЦІЇ РОМАНУ Г. ФЛОБЕРА “ПАНІ БОВАРІ”

Г.Ф. Драненко, докт. філол. наук (Чернівці)

Статтю присвячено осмисленню змісту концептів “множинність перекладів” та “ітеративність перекладу” на прикладі українських і російських ретрансляцій роману Г. Флобера “Пані Боварі”. Виокремлено чинники творення нових варіантів перекладу твору французького класика, з’ясовано експліцитні та імпліцитні мотивації їх з’яви, висвітлено генезу стратегій перекладачів, окреслено вплив на них як творчих, так і ідеологічних, видавничо-комерційних та ін. факторів. Побудовано низки перекладів роману “Пані Боварі” у дві різномовні продуктивні серії, з’ясовано їх модуляції в синхронічному й діахронічному вимірах, виведено типологію ретрансляцій роману, яка впливає з чинників їх появи. Зроблено висновки про дію, яку ітеративність перекладу здійснює на рецепцію чужомовного художнього твору іншопольтурним сприймачем.

Ключові слова: Гюстав Флобер, етика перекладу, ітеративність перекладу, множинність перекладів, “Пані Боварі”, ретрансляція, продуктивна серія.

Драненко Г.Ф. Множественность переводов и итеративность перевода: ретрансляции романа Г. Флобера “Госпожа Бовари”. Статья посвящена осмыслению содержания концептов “множественность переводов” и “итеративность перевода” на примере украинских и русских ретрансляций романа Гюстава Флобера “Госпожа Бовари”. Выделены условия создания новых вариантов перевода произведения французского классика, выяснены эксплицитные и имплицитные мотивации их появления, высветлен генезис стратегий переводчиков, описано влияние на них как творческих, так и идеологических, издательско-коммерческих и др. факторов. Выстроены ряды переводов романа “Госпожа Бовари” в две разноязычные продуктивные серии, выяснены их модуляции в синхроническом и диахроническом планах, выведена типология ретрансляций романа, исходящая из факторов их создания. Сделано заключение про действие, которое итеративность перевода производит на рецепцию иностранного художественного произведения инокультурным реципиентом.

Ключевые слова: “Госпожа Бовари”, Гюстав Флобер, итеративность перевода, множественность переводов, ретрансляция, продуктивная серия, этика перевода.

Dranenko G.F. Manifoldness of the translations and the iteration of the translation: retranlations of the G. Flaubert’s novel “Madame Bovary”. The article deals with the realization of the meaning of the concepts „the manifoldness of the translations,„ and „ the iteration of the translation,„ on example of the Ukrainian and Russian retranlations of the G. Flaubert’s novel „Madame Bovary,„. We stressed on the factors of the creation of the new readings of the French classic novel’s translation. We analyzed the explicit and the implicit motivations of their appearance. We showed the genesis of the strategy of the translators. We outlined the influence on them of the creative, ideological, publishing and commercial and other factors. We made the series of the translations of the novel „Madame Bovary,„ into two different *séries traductives*. We studied their modulations in the synchronic and diachronic spaces. We discovered the typology of the relaying’s novel, which the factors of their appearance. The following conclusions are drawn about the action, which iteration of the translation makes into the reception of the foreign language literature work by other culture recipient.

Key words: ethics of the translation, Gustave Flaubert, iteration of the translation, “Madame Bovary”, manifoldness of the translations, retranlation, *séries traductives*.

Проникнення творчості Гюстава Флобера в українськомовний та російськомовний літературні простори відбулося ще за життя французького мистця. Медіаторами її рецепції стали видатні письменники – Іван Франко та Іван Тургенєв, котрі не лише посприяли ознайомленню читача з французьким автором, просуваючи його твори у видавничій сфері, а й самі перекладали його тексти. Слід зазначити, що, коли І. Тургенєв опублікував свої тлумачення флюберівських легенд у 1877 р. (“Католическая легенда о Юлиане Милостивом” та “Иродиада. Вторая легенда”), два найвизначніші романи Флобера вже вийшли друком російською мовою – “Госпожа Бовари” у 1858 р. та “Сантиментальное воспитание” у 1870 р. Тоді як І. Франко став першим українським тлумачем Флюберових текстів, переклавши уривок з роману “Саламбо”, який побачив світ у львівській газеті “Друг” у 1876 р. Хоч обидва письменники відіграли неабияку роль у рецепції творчості Флобера у своїх культурах, їх ставлення до найвідомішого роману автора, “Пані Боварі”, було різним. Якщо російський письменник висловлювався вкрай позитивно про рецептивний потенціал творіння свого французького приятеля, то І. Франко не сприйняв цей твір як такий, що здатен зацікавити україномовного читача, тому й не радив його перекладати. Він писав: “Це психологічна студія, і знаменита студія, але не жіночі, тільки однієї жінки і то *французки*” [19, с. 331]. Як відомо, роман “Пані Боварі” посів своє місце серед класики перекладеної літератури в обох культурах, і це відбулося завдяки низці перекладів, здійснених переважно у ХХ ст. Всі вони творилися в різних суспільно-ідеологічних і культурно-політичних умовах, здійснювалися тлумачами, котрі мали різні художньо-естетичні мотивації та перекладацькі стратегії.

Життя французького роману в нашій та російській мовах позначена появою численних ретрансляцій, які утворюють собою “традуктивні серії” (термін Е. Монті, див.: [26]). Поняття ретрансляції в сучасному перекладознавстві має широке змістове наповнення – це може бути “новий переклад”, “пере-переклад”, “переклад перекладу”, “редагований переклад”, “зустрічний переклад” (*contretraduction*), “непрямий переклад” (*traduction indirecte*) або “переклад-через-посередника”

(*traduction-relais*) тощо. Аналізуючи значення поняття ретрансляції, французький перекладач і перекладознавець Ж.-Р. Лядміраль наголошує на основних його змістових домінантах, утворених префіксом *re-*: *itération, rectification critique, retrotraduction* та *traduction de la traduction* [25, с. 32–33]. Де поняття “ітеративність” наголошує на повторюваності перекладу у варіаціях; “критична правка” вказує на редагування як виправлення похибок у перекладі; “ретро-переклад” або “переклад навспак” здійснюється з перекладу на мову оригіналу, коли той утрачений (або як стильове вправління чи навчальна вправа); а “переклад перекладу” або “мета-переклад” є перекладом не з оригіналу, а з тексту, перекладеного на мову-посередник. Досліджуючи проблему ретрансляції роману Флобера, ми врахуємо ці визначення, опускаючи “переклад навспак” як відсутній у нашому корпусі текстів.

Ретрансляція як складова традуктивної серії у нашому баченні є похідним, повторним або вторинним текстом перекладу по відношенню до вихідного перекладу (повторний переклад, редагований переклад, переклад перекладу тощо), себто переклад, який набуває трансформацій, які впливають на значеннєві текстуальні або дискурсивні структури попереднього тексту, що дає привід говорити не лише про повтор комунікативного акту, а й про його варіативність у повторі. При цьому нас цікавить не обсяг здійснених трансформацій (ми не провадитемо перекладознавчого аналізу на рівні мікротексту), а чинники творення нового варіанту перекладу, отже ми звернемо увагу на експліцитні та імпліцитні мотивації його появи, на генезу стратегій перекладу, на вплив як творчих, так і ідеологічних, видавничо-комерційних та ін. факторів. Мета нашої студії – осмислити зміст концептів “множинність перекладів” та “ітеративність перекладу” на прикладі ретрансляцій шедевр французької класичної літератури – роману Г. Флобера “Пані Боварі”. Для цього ми вибудуємо низки перекладів роману Г. Флобера “Пані Боварі” (1857–1958 рр.) у дві різномовні традуктивні серії, висвітливши їх модуляції в синхронічному й діахронічному вимірах, відтак окреслимо типологію ретрансляцій роману, яка впливає з чинників їх появи, й нарешті зробимо висновки про дію, яку ітеративність пере-

кладу здійснює на рецепцію чужомовного художнього твору іншочультурним сприймачем.

Парадигма ретрансляції роману “Пані Боварі” російською мовою нараховує щонайменше дев’ять зразків. Додамо, що в контексті російських перекладів всіх творів Г. Флобера це виняткова за кількістю складників традиційна серія (хоч німецької мовою вона містить близько тридцяти ретрансляцій). Отже, перший переклад роману був видрукований вже в 1857 р., тобто в рік виходу роману у Франції. Паратекст перевидання першоперекладу, ім’я автора якого не зазначено (“Госпожа Бовари. Романъ в 3-хъ ч.”, С.-Пб., в-во О. Смірдіна), містить вказівку, що цей перший тираж був знищений цензурою. Безіменний переклад було перевидано двічі 13 років по тому – обидва в 1881 р., тобто в рік смерті французького письменника (С.-Пб., в-во Е. Гартъє; С.-Пб., в-во К.І. Куна). Причому перше було супроводжене вказівкою: “Роман и обвинительная и защитительная речи и приговор по делу возбужденному против автора в Париж-ском исправительном суде. Заседания 31-го янв. и 7-го февр. 1857 г.”. У 1895 р. був надрукований переклад, підписаний псевдонімом “Л. Г.” і також супроводжений вищевказаним додатком [33]. Очевидно, що йдеться все ще про перший варіант перекладу роману, перевиданий кількарізово. Наприкінці того ж року виходить друком фахова критична стаття, присвячена “Пані Боварі”, авторства Аркадія Горнфельда [2а, с. 64–67].

На переконання, А. Бермана, аналіз перекладу є підготовчим етапом для ретрансляції, будь-яке прочитання перекладу є перед-перекладом, прочитанням із прагненням здійснення нового перекладу (23, с. 68). Тому першою російською ретрансляцією роману “Пані Боварі” можна вважати переклад, здійснений тим же А. Горнфельдом [34]. Новий переклад побачив світ у 1896 р., себто наступного року після друку його попереднього варіанту. Аркадій Горнфельд (1867–1941) був відомий у Росії здебільшого як літературознавець і публіцист. Освіту він отримав у Харківському університеті. Учень О. Потебні та послідовник його вчень, у своїх дослідженнях учений приділяв значну увагу проблемам витоків художньої творчості, психології мистця та його творчих мук. Зрозуміло, що

персоналія та творчість Флобера не могли не потрапити до кола його критичних зацікавлень, які були відбиті в досить обширному дослідницькому доробку (монографії, передмови, примітки, статті у словниках) та, зокрема, в журнальних публікаціях (більше 500 тільки в самому “Російському багатстві”). А. Горнфельд запам’ятався сучасникам як тонкий та уїдливи критик-консерватор (до слова, він не прийняв більшовистської ідеології, а вроджене каліцтво певною мірою врятувало його від радянських репресій).

А. Горнфельд створює ретрансляцію роману Флобера на початку своєї літературної кар’єри (йому ще немає й тридцяти). Основна мотивація для ретрансляції – посередня якість першого перекладу. Зазначимо, що текст першоперекладу був надрукований як додаток до товстого журналу “Бібліотека для читання”, котрий вирізнявся комерційною спрямованістю, тобто прагненням догодити споживачеві (зокрема провінційному), надаючи йому почасти не дуже якісний продукт (його власник О. Смірді́н був не книговидавцем, а книгопродавцем). Створити переклад гідний оригіналу з урахуванням самотності процесу творення роману французьким мистцем, став ще одним чинником для написання ретрансляції. Загалом, для своїх перекладів тлумач обирає лише найкращі зразки світової літератури (твори Ш. де Костера, Монтеск’є тощо). Отож, можемо говорити тут про “зустрічний переклад” (контр-переклад) або переклад-відповідь, який був створений з метою покращення й виправлення попереднього зразка, а разом із тим і про рекреацію вихідного тексту (французького оригіналу). Щодо стратегії перекладу, то тлумач використовує джерелоцентричний підхід. На думку радянських критиків, А. Горнфельд здійснює переклади занадто дослівні, прагнучи показати в деталях добу творення оригіналу (Див. зіставлення перекладів роману Ш. де Костера, виконаних А. Горнфельдом та М. Любимовим: [20]). Ретрансляція роману, здійснена А. Горнфельдом, перевидаватиметься до революції чотири рази (у 1914 та в 1917 рр.), причому за умови паралельного видавничого життя іншої ретрансляції роману (перекладу А. Чеботаревської).

Більшовистська влада, яка прагне замінити старі переклади на нові, усе ж таки налаштована

видавати переклад дореволюційного тлумача. Текст Горнфельда був надрукований А. Луначарським у “Вибраних творах” Флобера в 1928 р. Проте, надалі його просять здійснити деякі виправлення, на які перекладач ніби погоджується, хоча відмовляється робити їх власноруч і навіть обіцяє виплатити призначеному видавництвом коректору кошти з власного гонорару. Так, у листі від 29 червня 1929 р. до укладача першого радянського повного зібрання флоберівських творів М.Д. Ейхенгольца нарком із просвіти пише: “Я гадаю, що редакція не може вимагати від такого перекладача як тов. Горнфельд простого перегляду цього перекладу без гарантії, що цей перегляд нас задовільнить. Насправді, тов. Горнфельд може здійснити багаточисельні правки, а ми можемо заявити йому, що всі ті місця, котрі нам не сподобалися, залишились. Ось чому тов. Горнфельд має рацію, коли він вимагає більш точних вказівок, тобто хоча б просто підкреслити місця, які викликають сумніви в редакції. Ці місця він може виправити або наполягти на власному перекладі. Я навіть не уявляю собі, який інший спосіб переробки перекладу можливий, адже поліпшувати власноручний переклад згідно зі смаками редактора, про які до того ж нічого не знаєш, це справа, до якої не візьметься ніхто” [8]. Радянський апаратчик мав рацію, позаяк тлумач так і не допустить коригування свого тексту, посилаючись для видимості на свою хворобу. У висліді переклад флоберівського роману, здійснений Горнфельдом, так ніколи і не вийде друком – з правкою чи без неї. Цей зразок трудуктивної серії свідчить про провал примусової саморетрансляції, зумовленої ідеологічними вимогами, а отже наголошує на етичному вимірі перекладацьких стратегій.

Одночасно із ретрансляцією роману А. Горнфельда у російському літературному просторі функціонує інша ретрансляція “Пані Боварі”, здійснена на цей раз жінкою [35]. Перекладачка з кількох мов і письменниця Олександра Чеботаревська (1869–1925) писала критичні статті та вела просвітницьку діяльність. Щодо французької літератури, то вона активно перекладала твори О. де Бальзака, А. Франса, М. Метерлінка та баг. ін. письменників. Інтенсивність перекладацької діяльності тлумачки на початку ХХ ст. можна побачити на при-

кладі частотності виходу в світ її перекладів творів Гі де Мопассана, який відбувається рівночасно з її роботою над перекладом “Пані Боварі”: “Життя” (під назвою “История одной жизни”, 1909), “Монт-Оріоль” (1911), “Чужа душа” (“Чуждая душа”, 1912), “Вечірня молитва” (“Анжелюс”, 1912), “Бекасові казки” (1912) та ін. Підкреслимо, що вкупі з сестрою та її чоловіком, вони переклали майже весь мопассанівський прозовий доробок: так, Анастасія Чеботаревська є автором перекладів роману “Любий друг” (“Наш милый друг”, 1911) та збірки новел “Мадмуазель Фіфі” (1910), а Федір Сологуб – роману “Сильна як смерть” (1919). Інша сестра Чеботаревської, Ольга Черносвітова, здійснила скорочений переклад роману “П’єр і Жан” (1911). Це нагадувало сімейний підряд, де перекладацький проект ставав спільною справою, в якій брала участь не лише ціла родина, а також її друзі. Адже насправді переклад “Пані Боварі” був спільним проектом Олександри Чеботаревської та В’ячеслава Іванова. Олександра познайомилася з відомим поетом “срібного століття” у 1903 р. в Парижі, де той читав лекції. Тоді ж він присвячує їй кілька своїх поезій. Між ними зав’язується міцна дружба, яка триває до смерті О. Чеботаревської (Див. докладніше: [1]). Протягом близько двадцяти років Олександра часто зупиняється у родині В. Іванова в Женеві, Петербурзі, Римі, Москві та Баку й навіть стає управителькою архівами та майном поета після його від’їзду з Росії.

В. Іванов, який сам віддавна лелівав думку про переклад флоберівського шедедру, привітав ідею видавця З.І. Гржебіна (в-во “Шиповник”) доручити цей переклад Олександрі. Текст перекладу був замовлений для перевидання повного зібрання творів Флобера у восьми томах. Це було єдине видання перекладу “Пані Боварі”, парактекст якого містив вказівку, що йдеться про ретрансляцію роману: “Нові переклади з останнього (ювілейного) видання” (Курсив наш. – Г.Д.). У листі від 30 серпня 1910 р. О. Чеботаревська пише В. Іванову: “Я так втягнулася у Флобера, що тепер після нього нічого не можу перекладати: все видається банальним після його трагічного стилю. Коли я недавно перечитувала фінал, то формено розплакалася... Воістину це єдиний роман, і такого більше

нема” [14, с. 254]. Цього ж року вона завершує текст свого перекладу та передає його В. Іванову для “наскрізної редактури”. Незважаючи на тиск видавця, “перегляд” перекладу просувається повільно, позаяк В. Іванов не просто вичитує текст Чеботаревської, а ретельно звіряє його з оригіналом, інколи повністю переписує невдалі з його погляду місця. В одному з листів він пише авторці чорнового варіанту: “... у мене, старого, інший темп, що у Вас місяць – у мене рік” [14, с. 248]. Тексти із виправленнями він регулярно надсилає Олександрі для погодження, а потім Іванов вимагає в неї виправлений текст для повторного перегляду. Вони разом обговорюють спірні місця (нерідко із серйозними суперечками). Адже мета коректора, за його словами, “врятувати” флоберівський текст, а друк неперевіреного перекладу він вважає “вандалізмом” [14, с. 262]. За спогадами дочки поета, найчастіше перекладачка приймала редакторську правку свого друга та вчителя. В листі від 12 липня 1912 р. Олександра пише Іванову: “... я перечитала переклад “Пані Боварі”. Скільки вдалих знахідок у Вашій редакції, яка влучність та чіткість, яку істинно флоберівську вишуканість надано усій речі! Звідки такий реалізм у промовах селянина Руо та інших, звідки стільки краси та рівночасно точності” [14, с. 262]. Тобто правка В. Іванова стосується не стільки дотримання еквівалентності перекладу, скільки рекреації флоберівського стилю. Отож, тут можемо говорити про колективну ретрансляцію, де перед-переклад стає об’єктом стилістичного покращення. Вперше ретрансляцію цього роману здійснюють фахові письменники, а отже питання стилю перекладу посідає у ній чільне місце.

Переклад “Пані Боварі”, здійснений О. Чеботаревською в редакції В. Іванова (в назві якого горнфельдівська “мадам” замінюється на “госпожу”), вийде друком у 1913 р., тобто через 17 років після попередньої ретрансляції. Цікаво, що на початку 1917 р. перекладачка отримує пропозицію від видавця про перевидання цього перекладу. В. Іванов, котрий вважає переклад недосконалим, а отже таким, що вимагає додаткової правки, просить не вказувати його ім’я на обкладинці, якщо видавець не виділить йому достатньо часу для внесення відповідних виправлень (він обіцяє опраць-

овувати в день не менше трьох сторінок). Він навіть готовий віддати своїй співавторці авторські права та призначений йому гонорар, якщо вона не погодиться на доопрацювання перекладу [14, с. 263–264]. Врешті-решт вимог редактора не буде дотримано, й переклад вийде друком у першому варіанті лише зі змінами дореволюційної орфографії (“Книговидавництво письменників у Москві”, 1919). До слова, раніше інший флоберівський проект поета не був реалізований також. В. Іванов мріяв перекласти “Саламбо”, вважаючи його “привабливим, хоч і важким подвигом у царині стилю” [14, с. 253], але пропозиція, яку він зробив у 1906 р. видавцеві М. Горькому (в-во “Знание”), так і не мала відгуку.

Майже одразу після іміграції В. Іванова, О. Чеботаревська, як і героїня перекладеного нею роману Флобера, покінчує життя самогубством (цікаво, що мати Чеботаревської та сестра Анастасія також вчинили самогубство). Однак, через рік після смерті перекладачки текст другої ретрансляції стає об’єктом чергової редакції [36]. Її здійснює зять перекладачки, Федір Сологуб, переважно з матеріальних причин. Оскільки твори Ф. Сологуба не віталися радянською владою, діяльність у сфері перекладів стає чи не єдиним джерелом заробітку для відомого поета “срібного століття”. Тому він редагує і готує до перевидання переклади сестер Чеботаревських, серед яких опиняється “Пані Боварі”. Роман у редакції поета не буде перевидано в СРСР, а в 1929 р., після смерті Ф. Сологуба, третю редакцію перекладу здійснює перекладач О.М. Горлін, колега А. Горнфельда, О. Моргуліса та власне Ф. Сологуба по Ленінградській спілці перекладачів (до неї також входила сама О. Чеботаревська, а також О. Мандельштам – як “письменник-попутник”) (Див. докладніше: [6]). Додамо, що Олександр Миколайович Горлін (1878–1938) працював також у видавництві “Academia”, де розпочав свою перекладацьку кар’єру М. Любімов. Ретрансляцію *Чеботаревська/Горлін* буде надруковано лише один раз [37], адже редактор “Пані Боварі” загине в застінках НКВД. Зазначимо, що переклад О. Чеботаревської буде активно перевидаватися в Росії після 2004 р. (це з десятків перевидань).

Отже, третя ретрансляція “Пані Боварі” на нові перекладу О. Чеботаревської була востаннє

надрукована у радянському видавництві в Ленінграді в 1929 р., тобто в рік, коли наркомпрос А. Луначарський планує видати нові переклади творів Г. Флобера. Сестри Чеботаревські здавна і добре були знайомі з Луначарським. Але в 1930-х рр. політична ситуація змінюється, а завдання нового видання – надати читачеві нової країни “по-справжньому радянські” переклади. Оскільки задум перевидання першої ретрансляції А. Горнфельда не був утілений у життя з вищевказаних причин, а інші ретрансляції носили відбиток політично небажаних персоналій, видавничий проект повного зібрання творів Флобера (1933–1938) залучає нового перекладача, що зумовлює появу ще однієї ретрансляції, яка вважається фахівцями найкращим перекладом в досліджуваній нами традиційній серії (перекладач О. Ромм). Перед тим, як перейти до неї, слід згадати ще кілька ретрансляцій, які вийшли друком в ці роки, але, як і потуги радянських видавців друкувати переклади дореволюційних тлумачів у різних переробках і редакціях, зазнали провалу, – вони не отримали широкої рецепції, позаяк були вилучені з видавничого обігу вже після першого видання.

Того ж 1929 року, коли ленінградське видавництво “Червона Газета” ще друкує переклад О. Чеботаревської під редакцією О.М. Горліна накладом у 35 тисяч примірників, світ побачив інший варіант перекладу “Пані Боварі”. Це уривок роману (48 стор.), виданий у Москві Бібліотекою журналу “Вогник” тиражем у 20 000 пр. [38]. Автор перекладу – Інна Моїсеївна Зусманович, перекладачка 1920-1930-х рр., яка працювала з франкомовними й німецькомовними текстами переважно на історико-політичну тематику (хоча в її доробку є кілька перекладів художніх творів з французької мови: це “Аллалі” бельгійського автора Каміля Лемоньє (1930), “Іван Іванович Косяков” Жана Жюно (1935) тощо). Про перекладачку тільки відомо те, що І. Зусманович була “телефонною подругою” А. Ахматової, а перекладацькою справою вона займалася заради заробітку. Друк ретрансляції роману (хоч і часткової) у виконанні І. Зусманович засвідчує спроби радянських видавництв оновити переклад, поступово анулюючи існування попередніх його варіантів, тобто пере-писати історію рецепції роману з чистого аркушу, стерши з неї персоналії

його перекладачів, які належали до “старої доби”.

З цією ж метою наступного року світ побачила ще одна ретрансляція флоберівського роману накладом у 45 000 пр. у цьому ж видавництві [39]. Вона підписана іменем поета, члена спілки радянських письменників та редактора багатьох радянських видавництв Олександра Моргуліса (1898–1938). Осип Мандельштам, котрий з ним дружив і присвятив йому низку жартівливих віршів (“моргулетів”), наголошував на винятковій здатності О. Моргуліса адаптуватися до нових радянських умов та влаштовувати в них своїх друзів: “Це вже не пристосовуваність, а просто якась мімікрія. [...] Цього літа (1931) Моргуліс не лише сам прилаштувався до газети “За комуністичну просвіту”, а й потягнув за собою туди Надю”, тобто Надію Мандельштам [3]. Окрім “Пані Боварі” іменем О. Моргуліса підписані переклади великих творів класичної французької літератури, виданих на межі 1920–1930-х років: “Три мушкетери” Дюма, “Батько Горіо” Бальзака, “Собор Паризької богоматері” Гюго, тексти Рабле та ін. (ще відомо про його переклади з німецької мови). Додамо, що О. Мандельштам також збирався перекласти флоберівський роман і навіть жартував: “Як же мене зрозумів Флобер, позаяк пані Боварі – це я!” [7]. У 1934 р. О. Мандельштам був репресований, його приятеля О. Моргуліса спіткала також трагічна доля. 28 серпня 1936 р. він був заарештований НКВД, відтак був засуджений на п’ять років колімиських таборів і помер 20 жовтня 1938 р. у виправно-трудовому таборі НКВД “Севвостлаг”. Переклад “Пані Боварі” 1930-го року більше ніколи не перевидавався, а ім’я перекладача було стерто з пам’яті радянського читача.

Ретрансляція “Пані Боварі”, якою замінили переклад А. Горнфельда у повному виданні флоберівських творів 1933–1938 рр., належала поетові, лінгвісту й визнаному перекладачеві Олександрові Ромму [40]. Ще за часів навчання у Московському університеті О. Ромм (1898–1943), був активним учасником мовознавчого гуртка, в роботі якого брали участь, приміром, М. Бахтін та Р. Якобсон. Студентом він навіть почав перекладати працю Ф. де Соссюра “Курс загальної лінгвістики”. До кола спілкування О. Ромма входили знамениті в ті часи персоналії: перекладачі французької літе-

ратури брати Горнунги – Борис Горнунг (перекладав твори Золя та Мопассана) та Лев Горнунг (тлумач творів Расіна та Корнеля), а також А. Ахматова, Л. Гумільов, Б. Пастернак та ін. Як і інші поети й інтелектуали ранньої радянської доби, починаючи з 1928 р., О. Ромм береться активно перекладати, причому з різних мов (навіть з російської на французьку), чим здобуває славу найбільш плідного перекладача довоєнного СРСР (за рахунок, зокрема, перекладів творів народів СРСР, серед яких поезії Шевченка). Так, з французької він переклав романи Е. Золя, поезії Ф. Війона, Ш. Бодлера, А. Шеньє, Ш. Мореаса, Л. Арагона та ін. Як не дивно, але з його “французьких” перекладів мало що було надруковано за його життя. Переклад “Пані Боварі” був щасливим винятком. Цікаво, що він вийшов у світ саме тоді, коли його брат, відомий радянський режисер М. Ромм, знімав свій знаменитий німий фільм “Пампушка”. Слід зауважити, що обидва брати долучилися до творчості Флобера й Мопассана як перекладачі: Олександр переклав збірку новел Мопассана “Марна краса” (надр. в 1948 р.), а Михайло – листування Флобера (1937). Текст перекладу “Пані Боварі” авторства О. Ромма був перевиданий в СРСР всього кілька разів (1935, 1936, 1944, 1947). А в 1952 та 1956 рр. переклад А. Ромма вийшов друком у редакції Марка Ейхенгольца [41], після чого був вилучений з літературного простору на 30 років, як зрештою і ім’я самого перекладача. Як і в попередньому випадку, це було пов’язано з трагічною долею перекладача. Під час другої світової війни О. Ромм перебував на Чорноморському флоті як військовий репортер. У 1943 р. він написав листа Сталіну, де описав той нелад, які він побачив в армії. Після цього його вислали з фронту і направили в тил до м. Сочі. Там, як було повідомлено його родичам, 2 жовтня 1943 р. він вчинив самогубство, застрелившись з табельної зброї. Його сестра, яка намагалася дізнатися про деталі його смерті, не отримала жодної відповіді. М. Ромм ніколи публічно про брата не висловлювався. Доля О. Ромма була надовго вкрита таємницею, а після 1956 р. його переклад в СРСР не видавався. А в 1958 р. цей переклад був замінений на нову ретрансляцію, здійснену М. Любимовим. Проте, після розпаду СРСР “Пані Боварі” в перекладі О. Ромма почи-

нають перевидавати досить часто.

Переклад “Пані Боварі”, здійснений М. Любимовим [42], вважається канонічним або офіційним перекладом флоберівського роману – він був перевиданий більше сорока разів, що вдвічі більше, ніж всі попередні видання роману російською мовою. Як зазначається в численних енциклопедіях, Микола Любимов (1912–1992) – радянський перекладач переважно з французької та іспанської мов, “творець класичних російських перекладів”. Слід зауважити, що це перший з перекладачів роману, який отримав фахову перекладацьку освіту: він закінчив Московський інститут нових мов, перекладацький факультет і отримав фах “літературний переклад”. Майбутній перекладач був учнем Бориса Гріфцова, завідувача кафедрою перекладу й викладача перекладознавчих дисциплін, котрий, серед іншого, переклав дещо з листування Флобера (видане в 1937–1938 рр.). Одразу ж після завершення навчання, в 1933 р., М. Любимов отримує посаду перекладача у видавництві “Академія”, де встигає перекласти кілька текстів П. Меріме. А вже того ж року його заарештовує НКВД і засуджує на три роки депортації до Архангельська. Після повернення до Москви, яке відбувається вже під час війни, він знову береться за перекладацьку працю. У своїх спогадах він наголошує на тому, що ніколи не був членом ані комсомолу, ані партії, й до 1942 р., коли він став членом Союзу радянських письменників, не належав до жодної організації, тому “за розстріли руку не підіймав” [10, т. 2]. Досить скоро він отримує замовлення перекласти “Дон-Кіхота” Сервантеса. Переклад, який виходить друком у 1951–1952 рр., отримує схвальні відгуки, що легітимізує М. Любимова як перекладача, якому можна довірити “відповідальну, тобто важковиконувану роботу”. Починаючи з 1950 рр., він обіймає місце ведучого перекладача французької літератури на російську мову, адже йому замовляють ретрансляції найвизначніших класичних творів, які, як він каже, він обирає для перекладу сам. Разом із тим, він стає головним редактором видань творів Гюго, Доде, Меріме та ін., що також сприяє консекрації його як автора канонічних перекладів.

Радянський ретранслятор мусить оновити існуючі переклади, що М. Любимов робить досить

активно: серед його повторних перекладів з французької мови – Мольєрові “Міщанин-шляхтич” (в 1953 р. після Б. Ярха та ін.), “Тартарен з Тараскону” Доде (у 1957 р. після М. Соболевського та ін.), “Любий друг” Мопассана (у 1956 р. після А. Чеботаревської), “Синій птах” Метерлінка (у 1958 р. після М. Мінського та ін.), “Гаргантюа та Пантагрюель” Рабле (в 1961 р. після В. Пяста), “Легенда про Улешпігеля” де Костера (у 1961 після А. Горнфельда), “В пошуках утраченого часу” Пруста (починаючи з 1973 р., після Б. Гріфцова, А. Фьодорова та А. Франковського), “Червоне та чорне” Стендаля (у 1987 р. після С. Боброва та М. Богословської, а також А. Чеботаревської) тощо. Цікаво, що за свою п’ятдесятилітню перекладацьку діяльність Микола Любімов ніколи не виїжджав за межі СРСР, себто ніколи не відвідував франкомовних країн. Французькою мовою володіла його мати, вона вчила сина спікуватися нею у дитинстві, хоч він цьому опирався. Далі він працював над мовою самостійно, адже, згідно з його спогадами, “інститутське керівництво менш за все переймалося, щоб студенти вищого навчального закладу, який готував перекладачів і викладачів іноземних мов, знали ці іноземні мови. Мовний матеріал у плані займав лише вузьку смужку – її береги були розмиті марксизмом-ленінізмом і переважно сталінізмом” [10, т. 1]. М. Любімов описав свою перекладацьку практику у тритомовнику спогадів та ін. книгах, де неодноразово наголошував на відмінній якості своїх перекладів в оцінці різних персоналій (Див., наприклад: [9]). З цих текстів стає очевидно, що його переклад роману “Пані Боварі” був повністю скерований на цільову мову та культуру. Як і більшість інших ретрансляцій, здійснених перекладачем, цей переклад набув статусу класичного у перекладознавстві, офіційного – у видавничій сфері та канонічного – у російськомовній традуктивній серії.

Французькі перекладознавці А. Берман та П. Бенсімон, розвинувши теорію Е. Честермана, запозичили в нього поняття “гіпотези ретрансляції” (*retranslation hypothesis*) й окреслили його як поступове наближення кожної ретрансляції до тексту-джерела: де перший переклад є зазвичай перекладом-уведенням, який адаптує твір до вихідної лінгвокультури, тоді як наступні пере-

клади, які прагнуть якнайбільше адаптуватися до цільового мовнокультурного середовища, більш націленні на відворення художньо-стильових особливостей оригіналу (Див.: [21]). Ця думка видається слушною щодо україномовної традуктивної серії перекладів “Пані Боварі”, хоч та складається лише з першоперекладу та однієї ретрансляції. Але її парадокс міститься у тому, що в ній ретрансляція хронологічно передує першоперекладу (!). Ретрансляція з російської мови О. Бублик-Гордон (1930) відіграє роль перекладу-введення французького твору в лінгвокультуру українців, тоді як першопереклад Лукаша (1955), який вийшов друком рівно через 25 років, не лише стає зразковим, а одразу посідає місце канонічного перекладу, який перевидається близько шестидесяти років, тоді як попередній варіант, як пробний, анулюється.

Отже, переклад роману “Пані Боварі” був виданий в Україні у двох варіантах. Вперше твір Флобера побачив світ лише у 1930 р., тобто більше, ніж через сімдесят років від створення оригіналу [31]). Щодо території України, окупованої Російською імперією, то причина такого “запізнення” криється в певних історичних умовах, які суттєво пригальмували розвиток україномовного перекладу (Див.: [13]). Але активізація українського книжкового руху після 1917 р. також не спричинила сплеску перекладів флорберівських текстів. Відсутність перекладу роману в Західній Україні була спричинена певною мірою його неприйняттям інтелектуалами, провідниками іншомовних літератур в україномовне суспільство. Про оцінку, яку дав роману “Пані Боварі” І. Франко, можемо довідатися з дослідження В. Г. Матвіїшина, який пише, що “Франко був категорично проти популяризації цього твору”, хоч “аж ніяк не заперечував високу літературно-мистецьку вартість твору Г. Флобера” [12, с. 99–100]. Натомість, М. Павлик не погоджувався з Франком, рекомендуючи поширювати польський переклад роману, і навіть почав його перекладати. Наведена на початку нашої статті репліка Франка власне є відповіддю на це прагнення його колеги. Існують відомості, що у 1930-х рр. над перекладом “Пані Боварі” працював Валер’ян Підмогильний [4, с. 25]. Яка доля цього перекладу, нам невідомо. Видатний перекладач з французької мови був розстріляний, як і значна кількість

української інтелектуальної еліти міжвоєнної доби.

Двотомовик 1930 року, який містив “Мадам Боварі” (пер. О. Бублик-Гордон) та “Саламбо” (пер. М. Рильського) був першим виданням творів Флобера в радянській Україні. Він побачив світ у видавництві “Книгоспілка” зі вступною статтею та за редакцією С.І. Родзевича, професора Київського університету (з 1935 р.). Як було зазначено вище, перший україномовний переклад “Пані Боварі” був здійснений з російської мови. Причому вихідний російський текст також був ретрансляцією. Навряд чи О. Бублик-Гордон використовувала безіменний російський першопереклад, а в СРСР до 1930 р. видавали тільки переклади О. Чеботаревської та А. Горнфельда. Про автора першого україномовного перекладу “Пані Боварі”, О. Бублик-Гордон, нам відомо те, що у 1930-ті рр. вона перекладала з російської (Коган П.С. “Максим Горький”, твори В. Гаршина), угорської (твори Б. Іллеш) та німецької мов (твори Г. Гауптмана). До слова, твори угорського письменника також видає Сергій Родзевич того ж року, що і флорберівські. Щодо якості перекладу, то відомий критик Є. Старинкевич в огляді української перекладної літератури за 1929–30 рр. пише про “зразковий у стилістичному відношенні переклад О. Бублик-Гордон” [16]. Як би не було, але тут ми маємо справу з ретрансляцією типу “переклад перекладу” або “мета-переклад”, себто перекладом не з оригіналу, а з тексту, вже перекладеного на мову-посередник.

У паратексті другого перекладу, виконаного класиком української перекладацької справи М. Лукашем [32], зазначено, що переклад був здійснений за московським виданням роману Флобера власне французькою мовою (*Éditions en langues étrangères*, 1951). Текст Лукаша вийшов друком уперше в 1955 р. з передмовою Григорія Кочура та в технічній редакції перекладу О.В. Хатунцевої. Стратегії перекладу, які втілював у своїх текстах М. Лукаш, були широко досліджені у працях багатьох перекладознавців (М. Перепаді, М. Москаленка, В. Савчин та ін). Так, О. Чередниченко звернув увагу на те, що “Лукашеві переклади часто не є еквівалентними на семантичному рівні текстових одиниць і навіть фрагментів, але майже завжди вони є адекватними на рівні мети комуні-

кації, тобто у прагматичному відношенні цілком відповідають оригіналам, бо виконують приблизно ті самі функції у цільовій лінгвокультурі” [18, с. 60]. “Своєю перекладацькою творчістю М. Лукаш демонструє такий підхід до першотвору, який дає йому нове життя. “Відійти подалі, щоб наблизитись”, – ось його перекладацьке гасло. Він не “ретранслятор-медіум”, який трактує текст як незмінний і незмінюваний, цільний об’єкт, а швидше – поет-переписувач, який втілює в життя тезу: поезія – це те, що ми здобуємо завдяки перекладу”, – зазначає Л. Коломієць [5, с. 14].

Як бачимо, серед перекладів “Пані Боварі” трапляються як одноосібні (Горнфельд, Ромм, Лукаш), так і колективні ретрансляції, котрі носять колаборативний (Чеботаревська / Іванов) і ступеневий характер, себто коли ретрансляція виступає об’єктом коригування попереднього тексту через певний часовий відрізок без участі автора першотексту (Ромм/Ейхенгольц). Окреме місце серед колективних російських версій роману займає ступенево-накопичувальна ретрансляція (Р) на основі перекладу О. Чеботаревської, де коригування відбувається поетапно: Р1 (О. Чеботаревська, 1910) – Р2 (В. Іванов, 1913) – Р3 (Ф. Сологуб, 1926) – Р4 (О. Горлін, 1929). Оскільки редакція тексту перекладу також є складовою перекладацької діяльності, цікаво дослідити розподіл функцій, які виконує ретранслятор як суб’єкт перекладу по відношенню до вихідного (ВТ) та цільового (ЦТ) текстів. При цьому вихідний текст як замовлення (першотекст, об’єкт перекладу) не завжди є оригіналом, а цільовий текст як продукт перекладацької діяльності являє собою не завжди завершений переклад, а результат певного етапу перекладацького процесу (див. теорію М. Гідера: [24]). Отож, функції, які виконує суб’єкт перекладу “Чеботаревська та ін.” розподілені таким чином: 1/ *реципієнт* – він першим сприймає ВТ (Р1); 2/ *тлумач* – він розтлумачує й прояснює ВТ (Р1+Р2); *виробник* – він бере безпосередню участь у виготовленні ЦТ (Р1 + Р2 + Р3 + ...); *провідник* – він повинен керувати складовими та структурами ЦТ (Р1 + Р2 + Р3 + ...); *сортувальник* – обирає смисли, які має передати ЦТ (Р1 + Р2 + Р3 + ...); *політик* – приймає рішення щодо ЦТ відповідно до власних перекладацьких стратегій (Р1, Р2, Р3, ...). У перекладі на ос-

нові тексту Чеботаревської ми отримуємо подвійне, потрійне і т.д. прочитання роману, рецепція якого відбувається під впливом рецепції вже перекладеного, при тому, що текст самої перекладачки є ретрансляцією, й він міг бути створений під впливом тексту Горнфельда. “Перекладач привносить у текст перекладу художнього твору елементи власного сприйняття джерела; він використовує свою перекладацьку стратегію, специфічні способи перестворення інформації, що видаються йому єдино правильними. Звідси випливає, що переклад художнього тексту є “не переклад як такий, а перекладацька інтерпретація”” [15, с. 311]. Даний приклад демонструє, що множення ретрансляцій вже ніяк не є наближенням до оригіналу, а радше інтерпретацією інтерпретації, тлумаченням тлумачення.

Часові рамки появи ретрансляцій роману “Пані Боварі” (1896–1958) умовно збігаються з історико-політичними змінами, які відбулися у досліджуваних нами суспільствах-сприймачах творчості французького письменника протягом періоду, в якому функціонує традуктивна серія. Етапи ретрансляцій роману умовно можна поділити на три хвили, всередині яких відбувається синхронне функціонування принаймні двох зразків роману. 1/ У царській Росії виходять друком дві ретрансляції з відстанню у 17 років, які видаються одночасно з 1913 по 1929 рр. (ретрансляції Горнфельда та Чеботаревської). 2/ У 1929–1930 рр. відбуваються невдалі спроби ввести у видавничий обіг нові радянські переклади російською мовою (Зусманович, Моргуліс), які врешті-решт увінчалися появою ретрансляції Ромма (1933). Тоді ж планується створити перший радянський переклад українською мовою, який виявився перекладом перекладу з російської (Бублик-Гордон, 1930). 3/ У 1950-ті рр. настає доба творення канонічних перекладів – у 1955 р. з’являється переклад Лукаша, а в 1958 р. – ретрансляція Любімова. Попри те, що переклад Любімова є хронологічно останньою створеною ретрансляцією у традуктивній серії, він її не завершує, оскільки після розпаду СРСР та після забуття до сприймача повертаються переклади Ромма та Чеботаревської. Таким чином, сьогодні російськомовний реципієнт флоберівського роману має змогу вільно ознайомитися з трьома зразками тра-

дуктивної серії. Ми порахували, що динаміка ретрансляцій роману “Пані Боварі” становить у середньому 25 років, хоч її ритми не є регулярними, а містять пришвидшення й уповільнення, залежно від різних чинників.

А чинників появи ретрансляцій роману існує, як на нас, принаймні чотири – критично-креативний, видавничо-комерційний, лінгвокультурний та політико-ідеологічний. Перший чинник, який має на меті рекреацію оригіналу, ґрунтується на прагненні ретранслятора здійснити критичне перепрочитання раніше перекладеного тексту – виправити похибки мовного розуміння чужомовного першотексту, усунути наслідки (само)цензури тощо. Критичний перегляд попереднього перекладу може також бути зумовлений поступовою професіоналізацією перекладацької діяльності. Так, практично всі перекладачі роману радянської доби є водночас перекладознавцями, які володіють теоретико-методологічними інструментами перекладу, а отже здатні якомога ближче наблизити переклад до оригіналу. Йдеться також про критичну переоцінку семантико-стильових аспектів оригіналу, яка випливає з герменевтичного невдоволення попереднім перекладом та бажання відбудувати зв’язок з оригіналом, вступити з ним у діалог без посередників (це, зокрема, переклади О. Ромма й М. Лукаша). Удосконалення розуміння оригіналу може бути спричинене також збільшенням кількості критичних праць, які пропонують множинні прочитання художнього твору. У висліді, що більше часу пройшло від творення оригіналу до його ретрансляції, то більша ймовірність дотримання “вірності оригіналу” (у розумінні П. Рікера). Нагадаємо, що відстань між роком друку “Пані Боварі” французькою та її останніми ретрансляціями українською та російською мовами складає майже сто років.

Видавничо-комерційний чинник появи ретрансляцій роману Флобера формується переважно під впливом горизонту очікування сприймача (окрім реципієнтів тоталітарної доби). До 1928 р. в Росії та до 1920 р. в Україні (до “Пані Боварі” світ побачили сім перекладів творів Флобера українською мовою), а також після розпаду СРСР, комерційний чинник відіграє чи не найсуттєвішу роль у виданні перекладів творів французького автора. Саме видавці замовляють ретрансляції “Пані Боварі”

у дореволюційну та непівську добу, а згадка в паратексті про те, що йдеться власне про новий переклад, стає вагомим комерційним аргументом. Так, О. Чеботаревська пише про тиск видавця в одному з листів: “Гржебін мене замучав – хоче друкувати “Боварі” вже зараз” [14, с. 254]. Інколи видавці беруть до уваги річниці, пов’язані з біографією автора (річниця народження, смерті, виходу твору у світ тощо). Сплеск комерційного зацікавлення друком ретрансляції роману зумовлений також тим, що в Росії та в СРСР перекладач не має авторського права на свій текст (як, зрештою, і іноземний автор), а тиражі “Пані Боварі” були немалими. Так, тільки одне радянське видання “Пані Боварі” має наклад у мільйон (!) примірників (Худліт, 1981, серія “Класики та сучасники. Зарубіжна література”).

Лінгвокультурний чинник появи ретрансляції пов’язаний зі змінами мовних стандартів цільової аудиторії (а це реформа орфографії, лексико-семантична й граматична еволюція мови, встановлення єдиного зразка національної мови) та з метаморфозами культурно-естетичного середовища реципієнта перекладу. Так, відмінність конотативних та полісемічних парадигм унаслідок семантичної генези мови стає чинником діахронічних ретрансляцій. Саме цей чинник є найбільш дієвим, коли мотивацією для ретрансляції виступає “старіння перекладу”. Проте, в нашому корпусі текстів так зване “оновлення перекладу” найчастіше відбувається під тиском політико-ідеологічних чинників. Відтак ретрансляції виникають як наслідок зміни політичного ладу (відкидання доробку дореволюційної культури – наприклад, творчості поетів “срібного століття”), замовчування радянських злочинів (репресії проти перекладачів, їх убивства), пропаганди імперського ладу (нав’язування єдиного канонічного й етноцентричного перекладу, повернення до перекладів царської доби), пропаганди національного й націоналістичного майбуття (становлення й утвердження національної лінгвокультури). Подібна ситуація з ретрансляціями з політичних та ідеологічних причин склалася і в країнах соцтабору. Так, у Румунії перша ретрансляція “Пані Боварі” з’явилася у 1956 р., тоді як перший переклад роману, який побачив світ у 1940 р., був вилучений з обігу. Новий “комуністичний” переклад,

здійснений легітимізованим владою перекладачем Демостеном Ботезом буде єдиним варіантом твору протягом п’ятидесяти років (перевиданий 15 раз). Проте, офіційний переклад було ретрансльовано в 2000 р. з метою коригування похибок у розумінні оригіналу, відновлення цензурованих уривків та оновлення мови. Ця робота була виконана викладачем Д.Т. Сораффоф зі студентами, які звірили оригінал з офіційним перекладом і під керівництвом свого наставника відредагували його. Дослідниця явища цензури в румунських перекладах роману Р. Віда говорить про “реставрацію” під впливом самоцензури, яка прикрасила (естетично облагородила) існуючий переклад [30].

Як було зазначено вище, прагнення до уніфікованої рецепції роману в СРСР призвело до появи канонічного перекладу (Н. Любімова). Щодо ідейного перекодування рецепції роману радянським сприймачем, то воно присутнє не в тексті перекладу, а радше в його паратексті, себто в перітексті видань ретрансляцій (це передмови й післямови) та в його епітексті (це критичні праці й наукові студії про роман тощо). Слід додати, що, як виявилось, абсолютно всі автори ретрансляцій роману радянської доби негативно ставилися до ідеології країни, в якій були змушені жити та творити, тому їх переклади навряд чи можна назвати радянськими. Щодо ретрансляцій роману в Росії, то імперська “традуктивна позиція” автора канонічного перекладу М. Любімова та факт післярадянського перевидання текстів О. Чеботаревської та О. Ромма, свідчать про ідеологічну настанову ретрансляцій роману, скеровану на утвердження величчя та переваг російської мови та культури, повернення до її ідеалізованих дореволюційних джерел. Ніби як відповідь на імперську ідеологію з’являється український переклад М. Лукаша, який мав на меті забезпечити виживання української мови в російськомовному націоналістичному лінгвокультурному просторі, повернувши “літературній мові несправедливо занедбані, забуті шари української лексики та фразеології” [5, с. 14].

Радянська критика звинувачувала М. Лукаша в надмірній українізації, тоді як М. Любімов вільно співав оду вищості російської мови. Висвітлюючи свою стратегію перекладу, російський перекладач часто вживає лексику лексичного поля “боротьба,

змагання” (Курсив наш. – Г.Д.): “Лише ті перекладачі можуть розраховувати на успіх, хто береться до роботи з усвідомленням, що російська мова *переможе* будь-які труднощі, що для неї *немає перешкод*”, Гріфцов “зміцнював у нас віру в *непереможність* російської мови” [11, с. 49], “російська мова нічого *не боїться*” [11, с. 52]. У своїх багатотомних спогадах М. Любімов жодного разу не виказує своє ставлення до попередніх перекладів, не говорить, чи використовував їх у своїй роботі. Натомість, М. Лукаш радив заглядати в чужоземні переклади й зокрема у російські, але не для запозичень, а навпаки, щоб знайти відмінний засіб перекладу. Він “зумів довести, наскільки корисними для українського перекладача є порівняльні аналізи, творче змагання з колегами-тлумачами інших літератур завдяки стильовому розмаїттю, лексичному, ідіоматичному та фразеологічному багатству нашої рідної мови, яка своїми лінгвістичними спроможностями й мелодійністю анітрохи не поступається перед будь-якою мовою світу” [17, с. 120]. Хоч аспект змагання присутній в обох випадках, тут ідеться про різні етичні настанови.

Відповідно до відомого виразу “*traduttore, traditore*”, будь-який переклад є вмістищем зради, незважаючи на прагнення кожного сумлінного перекладача до вірності. П. Рікер у праці “Про переклад” наголошує, що проблема *вірності/зради* є невіддільною від питання етики перекладу: “...переклад виступає продуктом вирішення не лише інтелектуальних, теоретичних чи практичних завдань, він ставить також питання в етичній площині” [28, с. 42]. Проблема етики перекладу широко представлена зокрема у наукових розвідках перекладознавця А. Бермана. Французький учений зазначав: “Етичний акт міститься в тому, щоб розпізнати в Іншому його інакшість та прийняти її. [...] Така природа етичного акту імпліцитно присутня в давногрецькій, а також у давньоєврейській мудрості, яка говорить, що людина зустрічається з Богом або божественним у подібі Чужого [...]. Прийняти Іншого, Чужого, а не відштовхувати його, або намагатися його підкорити, не є обов’язковим. До цього вас не примушує ніхто. [...] Цей етичний вибір є, звичайно, найважчим від усіх. Але культура (в антропологічному розумінні) стає по-справж-

ньому культурою (в сенсі гьотевського гуманізму, *Bildung*) тільки тоді, коли вона керується, принаймні частково, цим вибором” [22, с. 74–75].

У своїх перекладознавчих працях М. Любімов неодноразово наголошує на неприйнятті “буквалізму”, маючи на увазі дослівний переклад. У праці “Переклад – мистецтво” він пише: “Надмірна вірність у перекладах – це рабська вірність букві, а не вільна, натхнення вірність духу оригіналу” [11, с. 6]. Зразком для нього, як він пише, були переклади Б. Пастернака, а перекладати як Пастернак означало для нього, за словами останнього, “прокатати читача з гірки на санках”. На його думку, перекладач має бути письменником, оскільки його мета пересотворити текст оригіналу з *художньою точністю*. А. Берман у праці “Переклад та Літера або Заїзний двір для чужоземця” витлумачує поняття “вірності букві” оригіналу, розрізняючи “Букву” (слово) та “Літеру” (“плоть тексту”), розмежовуючи переклад “буквалістський” та “літеральний”. Саме здійснення літерального перекладу твору дотримується етичного виміру перекладацької діяльності: “Вірність та точність мають стосунок до тілесної буквальності тексту. Переклад, який має етичні прагнення, повинен прийняти в своїй рідній мові цю літеральність, оскільки саме в ній розкривається мовленнєва компетенція твору, його *Sprachlichkeit* й реалізується його проявлення іншокультурного світу” [22, с. 77–78]. Вживаючи оксюморон “художня точність”, М. Любімов демонструє, що етична настанова, сформульована в думці П. Рікера – “Підвести читача до автора, підвести автора до читача з ризиком, працюючи на двох господарів, зрадити кожного з них, означає застосовувати те, що я називаю *мовленнєвою гостинністю*” [28, с. 42] – в його перекладозначій стратегії відсутня. Змішуючи в одне поняття буквалізм та літеральність, М. Любімов виступає проти “ребусів” і “таємничих картинок”, які виникають у “перекладачів-буквалістів”, вважаючи перекладацьку діяльність мистецтвом, яке вимагає пролазливості (рос. “изворотливости”) для якнайкращої адаптації до культури сприймача. Тобто перекладач розглядає два типи перекладу, дві крайнощі – дослівний (недосконалий) та вільний або творчий (досконалий). Перша його настанова – “дбати про читача”.

Натомість А. Берман вважав: “Позбавити твір його інакшостей, щоб полегшити його читання може призвести лише до його спотворення, а отже до обману читача, якому ніби-то прагне догодити перекладач, замість того, щоб привчати його [...] до “*прийняття інакшості*” [22, с. 73].

“Прийняття інакшості” в перекладі російського тлумача поступається уподібленню іншомовного тексту до літературних зразків цільової культури, про що перекладач неодноразово пише в своїх працях про переклад. В цьому сенсі цікавою є наступна цитата. Відзиваючись про перекладацьку манеру батька, його син Б. Любимов говорить: “У давнину працівника пера любили зіставляти з бджолою, яка невтомно збирає з книг попередників словесний нектар. Микола Михайлович був таким збирачем, такою невтомною філологічною бджолою. Беручись за переклад чергового чужомовного майстра, він насамперед підшукував йому російський аналог. Його Рабле ніколи б не виник без допомоги російських “Заповітних казок”, [...] Флобер – без Гончарова та Тургенева. [...] При цьому перекладач Любимов, за його словами, нічого не крав у російських авторів – а вчився в них прийомом: ладу та строю періоду, репліки, фрази, синтаксису, милозвучності, міткості, вишуканості, жвавості, плавності, бешкетництву” [2]. Перекладацька стратегія М. Любимова міститься у тому, що російськомовний реципієнт роману Флобера (а це не тільки етнічні росіяни, а представники всього російськомовного СРСР) повинен спримати французький твір крізь призму класичної російської літератури, яка виступає у перекладі основним інтертекстом, оскільки Літера як “плоть тексту” насправді запозичена з текстів Тургенева та Гончарова. “Дбаючи про інтереси читача, Пастернак тим самим піклується про автора, якого перекладає”, – зазначав перекладач про свого взірця [10, т. 3]. Насправді таке “піклування про автора” у “творчо точному” перекладі Любимова стирає гіпертекстуальні сліди культури-джерела, підміняючи їх на інтертексти цільової культури. В цілому, М. Любимов прагне створити переклад, який А. Берман нарік “етноцентричним”. Етноцентричний переклад ґрунтується на двох принципах: 1/ текст перекладу повинен читатися як текст, створений цільовою мовою, отже в ньому ніщо не по-

винно носити відбиток іншомовного; 2/ переклад повинен справляти однакове враження на репієнта вихідного та цільового тексту [22, с. 35]. Але, канонічний переклад “Пані Боварі” має також риси “гіпертекстуального перекладу”, який ґрунтується на “ефекті подібності”. А. Берман дає йому таке визначення: перекладач вибирає в оригіналі певну кількість стилістичних рис тексту та виробляє текст, який міг би написати автор оригіналу, якби він володів цільовою мовою [22, с. 36]. Тільки ефект подібності” реалізується в перекладі М. Любимова не на рівні культури-джерела, яку перекладач знав опосередковано, а на рівні культури-сприймача. Відтак “мовленнева гостинність” поступається “прагненню привласнення та анексії”, яке “майже завжди утискало етичне покликання перекладу” [22, с. 75–76].

Український канонічний варіант “Пані Боварі”, як і російський, демонструє скерованість перекладу на цільову лінгвокультуру, він також є за своєю перекладацькою стратегією етноцентричним, але в етичному вимірі він досягає іншого результату. Сприймач українського перекладу – читач, мова якого піддається імперському гонінню, обрусінню, зведенню її лексичних і синтаксичних структур до російських, а відтак до її перетворення на штучний діалект тощо. Якщо у своєму перекладі класичного європейського твору М. Любимов утверджує першість своєї мови над іншими, то М. Лукаш наново витворює оригінал, дбаючи про виживання української мови за допомогою найрізноманітніших її пластів, цензурованих, а відтак забутих. Тобто переклад М. Лукаша написаний мовою, яку радянський україномовний реципієнт сприйматиме як таку, що містить вже чужі для нього слова та звороти, чим буде, з прагматичної точки зору, збережено “проявлення Іншого” та “*інакшість у просторі власної мови*” перекладеного твору [22, с. 75]. Інакшість флорберівського тексту всередині його власної культури український перекладач передає шляхом інакшості свого тексту, який вирізняється в радянській україномовній культурі. Власне в цьому, на наше переконання, і міститься вірність флорберівському творінню в етичному вимірі.

Підбиваючи підсумки дослідження, слід наголосити на тому, що продуктивна серія російсько-

мовних ретрансляцій флоберівського роману свідчить про поступову зміну джерелоцентричної стратегії перекладу (позначає первинність вихідної культури) на творення перекладу, скерованого на цільову культуру. Якщо російськомовні ретрансляції “Пані Боварі” утворюють послідовну та зв’язну традуктивну серію та ілюструють загальні тенденції перекладознавчого явища, яке охоплює проблема множинності перекладів, то українська доля роману побудована не на зв’язках, а радше на розривах, що відбиває різницю у суспільно-політичному розвитку двох культур – культури-імперії та культури-колонії. Натомість обидвом традуктивним серіям властива ітеративність (варіативність у повторі) перекладу, умовою якої є множинність перекладів. Як слушно зазначає перекладознавець Д. Рістеручі-Рудницька: “Варіативність твору у перекладі свідчить про його силу. Саме шляхом читання його варіацій розгортається багатство твору, яке спричиняє нескінченну множинність перекладів і ретрансляцій, як в одній мові, так і в інших”(29, с. 365). Окрім того, перекладацька діяльність це не лише технічне вправління на мовному рівні, переклад “виступає парадигмою численних обмінів, і не лише з однієї мови на іншу, а і однієї культури в іншу. Переклад стосується конкретних універсалій, а не однієї абстрактної універсалії, відрізаної від історії” [27, с. 19].

ЛІТЕРАТУРА

1. Альтман М.С. Разговory с Вячеславом Ивановым [Электронный ресурс] / М.С. Альтман ; [сост., подгот. текстов В.А. Дымшица, К.Ю. Лаппо-Данилевского]. – СПб. : ИНАПРЕСС, 1995. – Режим доступа : <http://www.v-ivanov.it/altman/02comm/04.htm> 2. Виноградов Л. Любимов Б. “Николай Любимов : У меня есть Господь, молитвы отца Георгия и великая русская литература” [Электронный ресурс] / Л. Виноградов // Православие и мир, 12 ноября 2012 г. – Режим доступа : <http://www.pravmir.ru/nikolay-lyubimov-u-menja-est-gospod-i-velikaja-literatura/#ixzz3bRkZrew7> 3. Горнфельд А. Г. Флобер. Госпожа Бовари / Аркадий Горнфельд // Русское богатство, 1895. – № 11. – С. 64–67. 4. Енишерлов В. “Старик Моргулис...” и его стихи [Электронный ресурс] / В. Енишерлов // Наше Наследие. Иллюстрированный культурно-исторический журнал. – 2013. – № 5. – Режим доступа : <http://www.nasledie-rus.ru/podshivka/10511.php> 5. Кияк Т.Р. Перекладознавство (німець-

ко-український напрям) : підручник / Т.Р. Кияк, А.М. Науменко, О.Д. Огуй. – К. : Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2008. – 543 с. 6. Коломієць Л.В. Прототип феномену Миколи Лукаша в українській перекладацькій культурі 1920 – поч. 1930-х років / Л.В. Коломієць // Мовні і концептуальні картини світу. – К. : ВПЦ “Київський університет”, 2010. – Вип. 30. – С. 13–18. 7. Кукушкіна Т.А. К истории секции ленинградских переводчиков (1924–1932) [Электронный ресурс] / Т.А. Кукушкіна // Институты культуры Ленинграда на переломе от 1920-х к 1930-м годам, 2011. – Режим доступа : <http://www.pushkinskiydom.ru> 8. Лекманов О. “Египетская марка” Осипа Мандельштама [Электронный ресурс] / О. Лекманов, М. Котова, О. Репина и др. // Ruthenia. Объединенное гуманитарное издание кафедры русской литературы Тартуского университета. – 2011. – № 173. – Режим доступа : <http://www.ruthenia.ru/document/551041.html> 9. Луначарский А.В. Литературное наследство. Том 82 : Неизданные материалы [Электронный ресурс] / А.В. Луначарский. – М. : Наука, 1970. – Режим доступа : <http://lunacharsky.newgod.su/lib/neizdannye-materialy/gosudarstvennoe-izdatelstvo> 10. Любимов Н. Несгораемые слова / Н. Любимов. – М. : Худож. лит., 1988. – 336 с. 11. Любимов Н. Неувядаемый свет : книга воспоминаний в 3-х томах / Н. Любимов. – М. : Языки славянской культуры, 2000 (т. 1), 411 с. ; 2004 (т. 2), 512 с. ; 2007 (т. 3), 312 с. 12. Любимов Н. Перевод – искусство / Н. Любимов. – М. : Советская Россия, 1982. – 128 с. 13. Матвійшин В.Г. Проза Г. Флобера в перекладацькій та критичній діяльності І. Франка // В.Г. Матвійшин // Українсько-французькі літературні зв’язки ХІХ – початку ХХ ст. – Львів : Вища шк., Вид-во при Львів держ. ун-ті, 1989. – С. 92–103. 14. Москаленко М. Нариси з історії українського перекладу / М. Москаленко // Всесвіт. – 2006. – № 5–6. – С. 174–194. 15. Письма Вячеслава Иванова к Александре Чеботаревской [публикация А.В. Лаврова] // Ежегодник рукописного отдела Пушкинского Дома на 1997 год. – СПб. : Изд-во “Дмитрий Буланин”, 2002. – С. 238–295. 16. Ребрій О.В. Сучасні концепції творчості у перекладі : [монографія] / О.В. Ребрій. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. – 376 с. 17. Старинкевич Л. [Рецензія] / Л. Старинкевич // Червоний шлях. – 1930. – № 7–8. – С. 210–211. – Рец. на кн.: Твори. Т. 1. Мадам Боварі : (Побут провінції) / Флобер Г. ; пер. О. Бублик-Гордон ; ред. і стаття С. Родзевича. – Х.-К. : Книгоспілка, 1930. – 331 с. 18. Ткаченко В. Велет українського красного письменства як незламний оборонець рідної мови /

В. Ткаченко // Філологічні трактати. – 2010. – Т. 2. – № 2. – С. 117–132. 18. Чередниченко О. Перекладацький доробок Миколи Лукаша у царині романських літератур (до 90-літнього ювілею майстра) / О. Чередниченко // Іноземна філологія. – 2010. – № 43. – С. 59–63. 19. Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах / І. Франко; Том 26 : Літературно-критичні праці (1876–1885) ; [редактори тому В.Л. Микитась, С.В. Щурат; Упорядкування та коментарі Н.О. Вишневської, Р.Ф. Кирчіва, І.Л. Моторнюка, К.М. Секаревої]. – К. : Наукова думка, 1980. – 462 с. 20. Эткінд Е. Проблемы художественного перевода / Е. Эткінд // Тетради переводчика. – 1963. – № 1. – С. 27–41. 21. Berman A. La retraduction comme espace de traduction / A. Berman // *Palimpsestes*. – 1990. – № 4. – P. 1–7. 22. Berman A. La Traduction et la lettre ou L'Auberge du lointain / A. Berman. – Paris : Ed. du Seuil, 1999. – 141 p. – (Coll. L'ordre philosophique). 23. Berman A. Pour une critique des traductions : John Donne / A. Berman. – Paris : Gallimard, 1995. – 278 p. 24. Guidire M. Introduction a la traductologie. Penser la traduction : hier, aujourd'hui, demain / M. Guidire. – Louvain : Éditions De Boeck, 2010. – 176 p. 25. Ladmiral J.-R. Nous autres traductions, nous savons maintenant que nous sommes mortelles... / J.-R. Ladmiral // Enrico Monti et Peter Schnyder (dirs). *Autour de la retraduction : Perspectives littéraires européennes*. – Paris : Orizons, 2011. – P. 29–48. 26. Monti E. La retraduction, un état des lieux / E. Monti // Enrico Monti et Peter Schnyder (dirs). *Autour de la retraduction : Perspectives littéraires européennes*. – Paris : Orizons, 2011. – P. 9–25. 27. Ricœur P. Cultures, du deuil à la traduction / P. Ricœur // *Le Monde*, 25 mai 2004. – P. 19. 28. Ricœur P. Sur la traduction / P. Ricœur. – Paris : Bayard, 2004. – 76 p. 29. Risterrucci-Roudnicky D. Original au miroir de Babel / D. Risterrucci-Roudnicky // Poulin I. (dir). *Critique et plurilinguisme*. – Paris : Société Française de Littérature Générale et Comparée, 2013. – P. 147–160. 30. Vida R. De la censure officielle à l'“autocensure” dans les retraductions de *Madame Bovary* en roumain / R. Vida // Michel Ballard (dir). *Censure et traduction*. – Arras : Artois Presses Université, 2011. – P. 305–316.

СПИСОК ІЛЮСТРАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ

31. Флобер Г. Мадам Боварі. Побут провінції [пер. О. Бублик-Гордон] // Флобер Г. Твори [ред. і ст. С. Родзевича]. — Х.-К. : Книгоспілка, 1930. – Т. 1. – 327 с. 32. Флобер Г. Мадам Боварі. Побут провінції [пер. з франц. М. Лукаша] / Г. Флобер. – К. : Державне видавництво художньої літератури, 1955. –

324 с. 33. Флоберъ Г. Госпожа Бовари. Провинціальныя нравы : Романъ Густава Флобера : Съ прил. дѣла по обвиненію Флобера передъ судомъ исправительной полиціи : в 2 т. [Пер. съ франц. Л. Г.]. – Спб : А.С. Суворинъ, 1895. – Т. 1–2. – 297; 271 с. – (Новая б-ка А.С. Суворина ; Т. 60). 34. Флоберъ Г. Мадамъ Бовари. Провинціальныя нравы. Романъ [пер. А.Г. Горнфельда] / Густавъ Флоберъ // *Собрание сочиненій Густава Флобера*. – Спб : Г.Ф. Пантелевъ, 1896. – Т. 2. – 284 с. – (Собрание сочиненій избранныхъ иностр. писателей ; Т. 51). 35. Флоберъ Г. Госпожа Бовари. Романъ [пер. Александры Чеботаревской. Подъ ред. Вячеслава Иванова] / Г. Флоберъ // *Полное собраніе сочиненій. Новые переводы съ послѣдняго (юбилейнаго) изданія*. – СПб : Шиповник, 1913. – Т. 1. – 460, [3] с. 36. Флобер Г. Госпожа Бовари ; [пер. Александры Чеботаревской ; под ред. Ф.К. Сологуба] / Г. Флобер. – Л. : Книжне новинки, 1926. – 349 с. 37. Флобер Г. Госпожа Бовари ; [пер. с франц. Александры Чеботаревской ; под ред. А.Н. Горлина] / Г. Флобер // Флобер Г. *Сборник сочиненій*. – Л. : Красная газета, 1929. – Т. 1. – 326 с. – (Б-ка иностр. классиков и русских писателей). 38. Флобер Г. Госпожа Бовари. Эпизоды из романа в перев. с франц. И. Зусманович / Г. Флобер. – М. : Акц. изд. о-во “Огонек”, 1929. – 48 с. 39. Флобер Г. Госпожа Бовари ; [пер. с франц. А. Моргулиса] / Г. Флобер. – М. : Акц. изд. о-во “Огонек”, 1930. – 238, [2] с. 40. Флобер Г. Госпожа Бовари. Провинциальные нравы ; [пер. Александра Ромма] / Г. Флобер // Флобер Г. *Собрание сочиненій. В 10 томах; под общ. ред. А.В. Луначарського, М.Д. Эйхенгольца*. – М. –Л. : ГИХЛ, 1933. – Т. 1. – 450, [3] с. 41. Флобер Г. Госпожа Бовари. Провинциальные нравы ; [пер. А. Ромма ; под ред. М. Эйхенгольца] / Г. Флобер. – М. : Гослитиздат, 1952. – 343 с. 42. Флобер Г. Госпожа Бовари. Провинциальные нравы ; [пер. с франц. Н. Любимова] / Г. Флобер. – М. : Гослитиздат, 1958. – 252 с.

REFERENCES

Altman, M.S. (1995). *Razgovory s Vjacheslavom Ivanovym [Conversations with Vjacheslav Ivanov]*. Saint Petersburg: INAPRESS. (in Russian). Available at: <http://www.v-ivanov.it/altman/02comm/04.htm>.
Berman, A. (1990). *La retraduction comme espace de traduction [Retranslation as a space of translation]*. *Palimpsestes – Palimpsestes*, 4, 1-7. (in French)
Berman, A. (1995). *Pour une critique des traductions: John Donne [Toward a Translation Criticism: John Donne]*. Paris: Gallimard. (in French)

- Berman, A. (1999). *La Traduction et la lettre ou L'Auberge du lointain [Translation and the Letter or L'Auberge du lointain]*. Paris: Ed. du Seuil. (in French)
- Cherednychenko, O. (2010). Perekladats'kyi dorobok Mykoly Lukasha u tsaryni romans'kykh literatur (do 90-litn'oho yuvileyu maystra) [Translating work of Mykola Lukash in area of romanian literatures (to the 90-years-old anniversary of master)]. *Inozemna filolohiya – Foreign philology*, 43, 59-63. (in Ukrainian)
- Enisherlov, V. (2013). “Starik Morgulis...” i ego stihi [“My old friend Morgulis...” and his poems]. *Nashe Nasledie. Illjustrirovannyj kul'turno-istoricheskij zhurnal – Our Heritage. Illustrated cultural and historical paper*, 5. (in Russian). Available at: <http://www.nasledie-rus.ru/podshivka/10511.php>.
- Franko, I. (1980). *Zibrannya tvoriv u p'yatdesyaty tomakh [Collected works in fifty volumes]*. Tom 26: Literaturno-krytychni pratsi (1876-1885). Kyiv: Naukova dumka. (in Ukrainian)
- Gornfeld, A. (1895). G. Flober. Gospozha Bovari [G. Flaubert. Madame Bovary]. *Russkoe bogatstvo – Russian riches*, 11, 64-67. (in Russian)
- Guidère, M. (2010). *Introduction a la traductologie. Penser la traduction: hier, aujourd'hui, demain [Introduction to Translation Studies: Thinking about Translation Yesterday, Today and Tomorrow]*. Louvain: Éditions De Boeck. (in French)
- Jetkind, E. (1963). Problemy hudozhestvennogo perevoda [Problems of literary translation], *Tetradj perevodchika – Notebooks of translator*, 1, 27-41. (in Russian)
- Kolomiyets', L.V. (2010). Prototyp fenomenu Mykoly Lukasha v ukrajins'kyi perekladats'kyi kul'turi 1920-th poch. 1930-kh rokiv [A prototype of the phenomenon of Mykola Lukash in the Ukrainian translating culture (1920-1930)]. *Movni i kontseptual'ni kartyny svitu – Language and conceptual pictures of the world*, 30, 13-18. (in Ukrainian)
- Kukushkina, T.A. (2011). K istorii sekcii leningradskih perevodchikov (1924–1932) [History of section of the Leningrad translators (1924–1932)]. In: *Instituty kul'tury Leningrada na perelome ot 1920-h k 1930-m godam – Leningrad culture Institutes on a break from 1920th to 1930th*. (in Russian). Available at: <http://www.pushkinskijdom.ru>.
- Kyyak, T.R. (2008). *Perekladoznavstvo (nimets'ko-ukrajins'kyynapryam): pidruchnyk [Translation Studies (German-Ukrainian): course book]*. Kyiv: Vydavnycho-polihrafichnyy tsentr “Kyyivs'kyi universytet”. (in Ukrainian)
- Ladmiral, J.-R. (2011). Nous autres traductions, nous savons maintenant que nous sommes mortelles... [We other translations, we know now that we are deadly...]. In: Monti, E., and Schnyder, P. (eds). *Autour de la retraduction: Perspectives littéraires européennes – About a retranslation: the European literary prospects*. Paris: Orizons, 29-48. (in French)
- Lekmanov, O. (2011). “Egipetskaja marka” Osipa Mandel'shtama [“Egyptian stamp” of Osip Mandel'shtam]. *Ruthenia. Obedinennoe gumanitarnoe izdanie kafedry russkoj literatury Tartuskogo universiteta – Ruthenia. United humanitarian edition of the Tartu university Russian literature department*, 173 (in Russian). Available at: <http://www.ruthenia.ru/document/551041.html>.
- Ljubimov, N. (1982). *Perevod – isskustvo [Translation is an art]*. Moskva: Sovetskaja Rossija. (in Russian)
- Ljubimov, N. (1988). *Nesgoraemye slova [Eternal words]*. Moskva: Hudozh. lit. (in Russian)
- Ljubimov, N. (2000-2007). *Neuvjadaemyj cvet: kniga vospominanij v 3-h tomah [Eternal flowering: memoirs in 3 volumes]*. Moskva: Jazyki slavjanskoj kul'tury. (in Russian). Available at: <http://avidreaders.ru/book/neuvjadaemyj-cvet-kniga-vospominanij-tom-1.html>.
- Lunacharskij, A.V. (1970). *Literaturnoe nasledstvo. Tom 82: Neizdannye materialy [Literary inheritance. Tom 82: unpublished materials]*. Moskva: Nauka. (in Russian). Available at: <http://lunacharsky.newgod.su/lib/neizdannye-materialy/gosudarstvennoe-izdatelstvo>.
- Matviiyshyn, V.H. (1989). Proza H. Flobera v perekladats'kyi ta krytychnij diyal'nosti I. Franka [Prose of G. Flaubert in translating and critical activity of I. Franko]. In: *Ukrayins'ko-frantsuz'ki literaturni zv'yazky XIX – pochatku XX st. – Ukrainian and French literary relations from the XIXth to beginning of the XXth century*. Lviv: Vyscha shk., Vyd-vo pry L'viv derzh. un-ti, 92-103. (in Ukrainian)
- Monti, E. (2011). La retraduction, un état des lieux [Retranslation, an inventory]. In: Monti, E., and Schnyder, P. (eds). *Autour de la retraduction: Perspectives littéraires européennes – About a retranslation: the European literary prospects*. Paris: Orizons, 9-25. (in French)
- Moskalenko, M. (2006). Narysy z istoriyi ukrajins'koho perekladu [Essays from history of Ukrainian translation]. *Vsesvit – Universe*, 5-6, 174-194. (in Ukrainian)
- Pis'ma Vjacheslava Ivanova k Aleksandre Chebotarevskoj [Letters of Vjacheslav Ivanov to Aleksandra Chebotarevskaja]. (2002). In: *Ezhagodnik rukopisnogo otdela Pushkinskogo Doma na 1997 god – Annual of the manuscript department of Pushkin House on 1997*.

- Saint Petersburg: Izdatel'stvo "Dmitrij Bulanin", 238-295. (in Russian). Available at: http://www.v-ivanov.it/wp-content/uploads/2011/07/ivanov_pisma_chebotarevskoj_2002_text.pdf.
- Rebriy, O.V. (2012). *Suchasni kontseptsii tvorchosti u perekladi: monografiya [Modern conceptions of creation in translation: monograph]*. Kharkiv: KhNU imeni V.N. Karazina. (in Ukrainian)
- Ricœur, P. (2004). Cultures, du deuil a la traduction [Cultures, from mourning to translation]. *Le Monde – The World*, 25 mai, 19. (in French)
- Ricœur, P. (2004). *Sur la traduction [On translation]*. Paris: Bayard (in French)
- Risterrucci-Roudnicky, D. (2013). Original au miroir de Babel [Original in a Babel mirror]. In: Poulin I. (ed). *Critique et plurilinguisme – Criticism and multilingualism*. Paris: Société Française de Littérature Générale et Comparée, 147-160. (in French)
- Starynkevych, L. (1930). Retsenziya [Review]. *Chervonyy shlyakh – Red way*, 7-8, 210-211. (in Ukrainian)
- Tkachenko, V. (2010). Velet ukrayins'koho krasnoho pys'menstva yak nezlamnyy oboronets' ridnoyi movy [Giant of the Ukrainian red writing as unshakable defender of the mother tongue]. *Filolohichni traktaty – Philological treatises*, 2, 117-132. (in Ukrainian)
- Vida, R. (2011). De la censure officielle à l'“autocensure” dans les retraductions de *Madame Bovary* en roumain [From official censorship to “self-censorship” in the retranlations of *Madame Bovary* in Romanian]. In: Ballard M. (ed). *Censure et traduction – Censorship and translation*. Arras: Artois Presses Université, 305-316. (in French)
- Vinogradov, L., and Ljubimov, B. (2012). “Nikolaj Ljubimov: U menja est' Gospod”, molitvy otca Georgija i velikaja russkaja literatura” [“Nikolay Ljubimov: I have God, prayers of father George and great Russian literature”]. *Pravoslavie i mir – Orthodoxy and world*, 12 november. (in Russian). Available at: <http://www.pravmir.ru/nikolay-lyubimov-u-menja-est-gospod-i-velikaja-literatura/#ixzz3bRkZpew7>.

ПРЕЦЕДЕНТНІ ІМЕНА ЯК ПРОБЛЕМА ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ

О.В. Ребрій, докт. філол. наук, Г.В. Ташченко (Харків)

У статті окреслено поняття прецедентного імені як одного з різновидів прецедентних феноменів в аспекті перекладу. Показано, як формування та функціонування прецедентних імен визначають особливості їх відтворення при перенесенні до іншого культурного середовища. Проаналізовані головні перекладацькі прийоми та трансформації, до яких вдаються перекладачі задля забезпечення адекватності перекладу прецедентних імен у художньому дискурсі.

Ключові слова: вихідна культура, перекладацький прийом, прецедентне ім'я, прецедентний феномен, промовисте ім'я, трансформація, цільова культура.

Ребрій А.В., Ташченко А.В. Прецедентные имена как проблема художественного перевода. В статье обозначено понятие прецедентного имени как разновидности прецедентных феноменов в аспекте перевода. Показано, как формирование и функционирование прецедентных имен определяют особенности их воспроизведения при переносе в иную культурную среду. Проанализированы главные переводческие приемы и трансформации, к которым прибегают переводчики для обеспечения адекватности перевода прецедентных имен в художественном дискурсе.

Ключевые слова: исходная культура, переводческий прием, прецедентное имя, прецедентный феномен, трансформация, целевая культура.

Rebrii O.V., Tashchenko G.V. Precedent Names as a Problem of Literary Translation. The article outlines the fundamental nature of precedent names as one of the varieties of precedent phenomena in regard to translation. It shows how the process of forming and functioning of precedent names determines the specifics of their reproduction during the transfer into another cultural environment. Main translator's methods and transformations applied for the sake of precedent names' adequate translation in literary discourse are analyzed.

Key words: method of translation, precedent name, precedent phenomenon, source culture, target culture, transformation.

Становлення когнітивної парадигми у лінгвістиці значно вплинуло на широке коло суміжних дисциплін, зокрема, і на вектор подальшого розвитку перекладознавства. Переважна увага відтепер приділяється не відносинам між текстом оригіналу та перекладу, а ментальним процесам, пов'язаним з оперуванням різними типами знань [8, с. 20–21], які уможливають переклад як такий та визначають рішення, які приймає перекладач для досягнення поставленої мети. Відтак, більш інтенсивне вивчення перекладу з позицій когнітивізму є сьогодні надзвичайно актуальним та призводить до переформатування усього «горизонту очікування» у царині транслатології.

Об'єктом нашого дослідження виступають прецедентні імена (далі – ПІ) – широковідомі власні

назви, що функціонують у дискурсі як «особливі культурні знаки, свого роду символи певних якостей» [12, с. 40]. Його предметом є перекладацькі прийоми та трансформації, задіяні для перекладу ПІ з англійської мови на українську на матеріалі англійської художньої літератури. ПІ входять до більш широкого та доволі різномасштабного класу так званих «прецедентних феноменів» (далі – ПФ), що зазвичай визначаються на основі таких характеристик, як надособистісний характер, рекурентність у дискурсі певного соціуму, а також пізнавальна та емоційна релевантність [5; 6; 8]. Саме використання такого семантично невизначеного терміну, як «феномен» або «явище» доволі промовисто характеризує «парасольковий» характер прецедентності, за якою «ховаються»

різноманітні вербалізовані та невербалізовані сутності. Фактично, головним фактором, за наявності якого те чи інше явище може вважатися прецедентним, є спільність когнітивних структур, що активуються у свідомості певного колективу за його вживання «в результаті перегляду, читання однакових книг, п'єс, телепрограм, фільмів, новин та обговорення суспільно-політичних подій у процесі соціологізації особистості» [3, с. 124]. Серед головних типів ПФ виділяють прецедентне висловлення, прецедентний текст та прецедентну ситуацію. Оскільки два останніх різновиди не мають власних форм мовної репрезентації, апелювання до них здійснюється через одиниці інших рівнів, у тому числі й ПІ, які, таким чином, можуть виступати у дискурсі як самостійно, так і маркерами інших ПФ.

Звертаючись до ПІ у процесі написання художнього твору, автор прагне такої мовної форми, яка сприяла б активації у свідомості читача ментальної структури, що, з одного боку, була б достатньо стереотипною для нього як представника відповідної культури, а з іншого, – стала б найдоцільнішим способом передачі цілої низки смислових компонентів – як суто інформативних, так і конотативних. Розраховуючи на певний багаж знань потенційного читача, автор неначе проводить паралель з фактом об'єктивної або віртуальної дійсності, зафіксованим у культурному просторі як зразковий, припускаючи при цьому, що читач знаходиться на одному з ним інтелектуальному рівні. Таке припущення видається обґрунтованим за умов «спільності засвоєння культури, що визначає спільність свідомостей комунікантів, яка створює передумови для знакового спілкування, коли, маніпулюючи у міжкультурному просторі тілами знаків, комуніканти можуть асоціювати з ними однакові ментальні образи» [17, с. 10].

Безумовно, джерелом для формування ПІ є саме культура, що детермінує конструювання їхнього смислового наповнення. Завдяки ПІ стає можливою спадкоємність поколінь, трансляція здобутків культури між її представниками. Вони породжуються культурою і водночас творять її, активно включаючись до розбудови нових аксіологічних та естетичних критеріїв, активуючи «гетерогенні, гетероструктурні та гетерохронні відомості

про світ, значущі для вказаної культури» [4, с. 32]. Однак глибина засвоєння культурних здобутків відрізняється навіть у рамках однієї мовної спільноти, а за умов міжмовної комунікації, коли вихідний текст відтворюється засобами мови перекладу для цільової аудиторії з відмінним культурно-історичним фоном, ціннісними орієнтирами та досвідом контакту з оточуючою реальністю, коректна інтерпретація ПІ може утруднюватися через недостатній обсяг фонових знань, розбіжності у картинах світу, сформованих відповідними мовами, та відмінності тих ознак, що перебувають в основі прецеденту.

Відтак, процес формування ПІ проходить на основі національно детермінованого алгоритму мінімізації образу відповідного феномену, тобто процесу, що передбачає розподілення всього комплексу пов'язаних з ним ознак на суттєві та несуттєві, внаслідок чого суттєві формують інваріант сприйняття ПІ, а несуттєві ігноруються [9]. Д. Б. Гудков підкреслює, що, оскільки у «представника іншої культури може існувати (і існує) інший алгоритм мінімізації одного й того самого феномену, інші принципи виділення його ознак та розподілення їх на суттєві/несуттєві» [5, с. 54-56], це може призвести до непорозумінь при перекладі, і тільки перекладач здатен заповнити інформаційні й асоціативні лакуни, що «свідчать про надмірність або недостатність досвіду однієї лінгвокультурної спільноти відносно іншої» [16, с. 83]. Мова у цьому випадку перетворюється на засіб апелювання до фонових знань [19], залучуваних перекладачем задля забезпечення повноцінної комунікації.

Художній твір є особливим об'єктом інтерпретації, який розкривається лише за умов «співставлення зі складним комплексом життєвих та ідейно-естетичних уявлень» [10, с. 24-25] потенційного реципієнта. Якість та повнота сприйняття художнього твору, відтак, багато в чому залежать від екстралінгвістичних факторів, у тому числі й зовнішньотекстових зв'язків, інакше, за порівнянням Ю. М. Лотмана, акт комунікації перетворюється на одностороннє говоріння [11, с. 213]. Розуміння тексту базується на відносинах між власне читачем як носієм певної когнітивної бази та текстом, який несе відбиток іншої когнітивної бази. Співвіднесення таких когнітивних баз є необхідною

передумовою повноцінного функціонування ПІ у художньому дискурсі.

Окрім того, одне й те саме ПІ здатне апелювати до різного за обсягом комплексу фонових знань. Як вважає В. В. Красних, у «термінологічному» сенсі ПІ функціонує як символ певної риси характеру, зовнішності, поведінки тощо, а для його розуміння достатньо комплексу асоціацій, що супроводжують відповідне ім'я. Однак у «полісемічному» сенсі ПІ апелює до інваріанту сприйняття прецедентного тексту або ситуації, тобто вимагає висвітлення у свідомості низки зв'язків, без урахування яких його розуміння неможливе [9, с. 86]. Причому те саме ПІ в одному контексті здатне функціонувати самостійно, а в іншому для розкриття його значення знадобиться додаткова когнітивна операція зіставлення з текстом або ситуацією-джерелом.

ПІ посідають проміжне місце між власними та загальними назвами. Головною відмінністю власних назв, або онімів, від назв загальних є їхня спрямованість на виділення предмету або явища, співвіднесення з одиничним референтом. Незважаючи на думку, що власні назви слугують лише для ідентифікації, тобто є «порожніми», «асемантичними» [15; 20; 21], у дискурсі вони здатні набувати додаткового значення, передавати асоціативні та конотативні ознаки, зберігати культурно значущу інформацію, ціннісні орієнтири, створювати можливості для метафоричного та метонімічного вживання, що сприяє їх переходу на рівень прецедентності. Втім, вважається, що ПІ не завершують остаточного перетворення власної назви на загальну, після якого вона вноситься до словника і графічно характеризується написанням з маленької літери. Тим самим вони відрізняються від антономазій. Унікальний статус ПІ визначається їхньою дихотомічною ментально-мовною сутністю, згідно з якою вони завжди залишаються «на межі» мови і свідомості, формуючи у дискурсі навколо себе особливий «сегмент національно-культурного простору» [14, с. 241].

У перекладацькому вимірі ваги набуває зіставлення ПІ з таким специфічним компонентом ономастикону, як промовисті імена. Промовисте ім'я сприяє опису особистості героя, завдяки висвітленню його провідної риси, що й відрізняє його від ПІ,

яке безпосередньо не виконує номінативної функції, скеровуючи свою образність на визначення ситуативної ознаки. Окрім того, ПІ передає додатковий смисл лише за наявності у реципієнта необхідного інваріанту сприйняття, у той час як «промовистість» може фіксуватися у фонетичній, морфологічній формі або походити від нейтральної загальної назви у зв'язку з конкретним персонажем. За ПІ стоять інші ПФ – тексти або ситуації, – без розуміння яких вони втрачають прецедентність, а для промовистих імен часто домінуючу роль відіграє виключно їхня форма. Окрім того, однією з відмінних рис промовистих імен є те, що вони «не існують у мові в «готовому» вигляді, а створюються автором з метою досягнення певних художніх цілей» [2, с. 34]. ПІ, у свою чергу, виступають носіями смислів, що вже існують у культурному просторі, а спосіб їх вираження у мові є також досить стандартизованим.

Суттєвими є й відмінності між тими прийомами, що застосовуються до перекладу ПІ та промовистих імен. На думку І. С. Алексеєвої, «у перекладача виникають проблеми щоразу, коли він стикається з необхідністю відтворення у цільовому тексті «семантично наповнених» імен, тобто власних назв, що мають прозору внутрішню форму, історичну чи культурологічну алюзивність та яскраву образність» [1, с. 15]. Під це визначення підпадають як ПІ, так і промовисті імена, однак пошук найбільш доцільного відповідника для промовистого імені базується здебільшого на лінгвістичних знаннях та навичках через те, що ключовим у формуванні його значення є його мовна структура. Переклад ПІ, у свою чергу, вимагає глибокого розуміння перекладачем особливостей як вихідної, так і цільової культури, що дає йому можливість з високим ступенем імовірності спрогнозувати, чи володітиме читач перекладу достатнім рівнем культурної освіченості для розкриття прихованих асоціативних смислів прецедентного характеру. Окрім того, якщо для ПІ у мові перекладу зазвичай існує узуальний еквівалент, яким завжди може скористатися перекладач, то для «промовистого імені» відповідник створюється на основі обігравання форми вихідної одиниці.

Вживання у тексті ПІ є однією з найочевидніших ситуацій, що вимагають високого рівня між-

культурної компетентності, оскільки, на відміну від звичайних онімів, що не несуть особливого семантичного навантаження (за винятком можливих особистих асоціацій реципієнта), ПІ «запускають» низку когнітивних операцій, що дозволяють реципієнтові співвіднести поточний контекст з існуючими у його свідомості візрцями, розкрити не лише інформативний, а й аксіологічний аспект імені, що буде зрозумілим певному колу читачів (цільовій аудиторії), на яких орієнтується автор.

Розглядаючи особливості перекладу ПІ, необхідно зазначити, що найпростішими є «універсальні» прецедентні імена, тобто такі, що потенційно відомі кожному сучасному *homo sapiens* та належать до універсального когнітивного простору [8, с. 176]. Їх безпосереднього відповідника у більшості випадків буде достатньо для розкриття у свідомості читача усього спектру асоціацій та домінантних ознак, пов'язаних з ПІ.

Значно більше складнощів викликає відтворення «соціумних» та «національних» прецедентних імен. До першої групи належать одиниці, відомі будь-якому пересічному представнику певного соціуму; вони «входять до колективного когнітивного простору» і «можуть не залежати від національної приналежності» [там само]. Національні прецедентні імена відомі «середньому представнику національної лінгвокультурної спільноти і входять до національної когнітивної бази» [там само].

Переклад ПІ вимагає від перекладача не лише високого рівня мовної компетентності, а й значного обсягу фонових знань, що допомагають вилучити та інтерпретувати у відповідності з авторським задумом його «асоціативний шлейф» [18] ПІ, а також спрогнозувати, чи збереже воно свою метафоричність та включеність до системи міжтекстових та позатекстових зв'язків. Враховуючи ці чинники, перекладач приймає рішення щодо того, яке мовне оформлення буде оптимальним для відтворення усього комплексу смислів, закладених у ПІ, та виконуватиме у тексті перекладу функцію, аналогічну оригінальній без шкоди для загального художнього рівня твору.

Якщо відповідник ПІ у цільовій мові не набув ознак прецедентності у цільовій культурі, перекладач може вдаватися до різних перекладацьких трансформацій компенсаційного характеру, зокре-

ма, пошуку функціонального аналогу, описового перекладу або ж різних типів коментування, як у самому тексті, так і поза ним. Застосування таких прийомів дозволяє знівелювати культурні відмінності та недостатній рівень володіння реципієнтами фоновими знаннями, необхідними для самостійної інтерпретації ПІ.

У запропонованому нижче прикладі перекладачеві не доводиться вдаватися до жодних трансформацій, оскільки творчість В. Шекспіра широко відома у всьому світі, відповідно, суперечливий образ Гамлета, його переживання та мовчазна натура не видадуться чужими й для українського читача. Окрім того, сам автор перераховує у контексті низку ознак, властивих персонажеві, якого він порівнює з принцом датським, що дозволяє збагатити характеристику героя:

“Duncan, when approached, also insisted on seeing the delinquent game-keeper, so there was a dinner, this time in his flat: the four of them. Duncan was a rather short, broad, dark-skinned, taciturn Hamlet of a fellow with straight black hair and a weird Celtic conceit of himself” (Lawrence D. Lady Chatterley's Lover с. 153).

«Коли звернулися до Данкена, він також наполягав на зустрічі з цим правопорушником – естерем, тому відбувся обід для чотирьох, цього разу в нього на квартирі. Данкен був невисокий, широкоплечий, темношкірий, небалакучий, свого роду Гамлет з прямим темним волоссям і химерним кельтським марнославством» (Лоуренс Д. Коханець леді Чаттерлей с. 207).

Тим не менш, на нашу думку, перекладач припускається незначної помилки, адже використання в оригіналі кваліфікативної конструкції *Hamlet of a fellow* має на меті підсилити схожість героя з шекспірівським персонажем («справжній Гамлет»), тоді як у перекладі («свого роду Гамлет») рівень подібності виявляється, навпаки, зниженим.

Інший перекладацький прийом застосовується у наступній ситуації:

“The shadow-world inhabited by some schizophrenics and neurotics closely resembles the world of the dead, as described in some of the earlier religious traditions. Like the wraiths in Sheol and in Homer's Hades, these mentally

disturbed persons have lost touch with matter, language, and their fellow beings” (Huxley A. Heaven and Hell с. 39).

«Похмурий світ, у якому перебувають шизофреніки й нервовохворі, дуже нагадує світ мертвих, яким його описують давні релігійні традиції. Наче привиди в пеклі чи в гомерівському царстві тіней, ці пошкоджені в розумі люди втрачають зв'язок із життям, мовою і своїми братами» (Гакслі О. Небо і пекло, с. 99).

У поданому уривку стан людей із психічними захворюваннями порівнюється з царством мертвих, як воно описується у різних релігійних вченнях та міфах. Перекладач зберігає співвіднесеність із давньогрецькою традицією, що нерозривно пов'язана з яскравим її представником – Гомером, хоча у перекладі не фігурує власне Аїд. Однак прецедентність культурами *Sheol* втрачається через її заміну на нейтральне «пекло», оскільки переклад не відбиває всього обсягу асоціацій, що виникають у зв'язку з давньоіудейським «Шеолом». Відтак культурні особливості вихідного тексту передаються не повністю через вилучення прецедентного міфоніму та пов'язане з ним порушення архаїчності. Більш доцільним, на нашу думку, було б вдатися до трансформації додавання, супроводив відповідник коротким коментарем: «давньоіудейське пекло Шеол».

У деяких випадках, якщо перекладач вважає, що цільовій культурі не притаманний образно-асоціативний комплекс, що збуджує у свідомості одиниця оригіналу, або якщо остання може бути взагалі йому не відома, під час перекладу він може вдатися до позатекстового коментування. Зокрема, з наступного прикладу ми можемо побачити, як безпосередньо у тексті перекладачка калькує прецедентну одиницю:

“On some shelves balance scissors big enough for the Jolly Green Giant, brass buffed until it could pass as something precious, the pointed blades as long as Miss Kathie's legs” (Palahniuk С., Tell All, с.19).

«На декількох полицках баланують ножиці, достатньо великі для Веселого Зеленого Гіганта, мідь, яку полірували, доки вона не змогла зійти за щось коштовне, гострі леза довгі, як ноги міс Кеті» (Палагнюк Ч., Розкажи все, пер. А. О. Івахненко с. 72).

Однак у виносці вона наводить наступний коментар: «Веселий Зелений Гігант – це рекламний символ продуктової компанії «Грін Джайант», один з найвідоміших у рекламній індустрії, образ якого використовувався і в багатьох фільмах». Таким чином, читачу вдається усвідомити не лише поверхнєве значення, пов'язане з самою лексемою «гігант», а й її прецедентність для вихідної культури, яка будується на основі вагомості компанії у рекламному просторі США.

Викликає зацікавленість процес прийняття перекладачем рішень щодо ступеню прецедентності того чи іншого імені у цільовій культурі або ж взагалі відсутності такої характеристики для читача перекладу, що можемо побачити з наведеного нижче прикладу:

“His voice sounds deep and steady as a Harry Houdini or a Franz Anton Mesmer” (Palahniuk С., Tell All, с. 20).

«Голос у нього глибокий і твердий, як у Гарі Гудіні чи Антон Месмера» (Палагнюк Ч., Розкажи все, пер. А. О. Івахненко с. 77).

У цьому випадку перекладачка, вочевидь, доходить висновку, що особистість ілюзіоніста Гарі Гудіні досить знана, а тому не потребує жодної експлікації з його боку, у той час як постать Антона Месмера є більш специфічною, тому розшифрування пов'язаних з нею конотацій може викликати певні труднощі. Тож вона додає, що «Антон Месмер – це єврейський цілитель, який заново винайшов та застосував практично той магнетичний флюїд у людині, який називали тваринним магнетизмом, а з того часу – месмеризмом». При цьому, що цікаво, коментар перекладачки, хоч і свідчить про всесвітнє значення роботи Месмера, не надає жодної інформації щодо того, чому саме його голос обирає письменник за зразок гучності та твердості. Якщо ми можемо припустити, що Гудіні, який постійно працював на сцені, не мав іншого вибору, аніж бути переконливим, то звернення до особистості Месмера залишається неочевидним.

Досить цікавим є наступний приклад, у якому описані перевтілення головної героїні у найвідоміших жінок минулого лише за допомогою декількох штрихів макіяжу. Вона може стати будь-ким: донькою індіанського вождя або французькою короле-

вою, героїнею Шекспіра або грецькою богинею. Та річ не лише у нанесенні декількох штрихів тіней для очей, героїня Ч. Палагнюка по-справжньому талановита акторка, здатна перевтілюватися з неймовірною легкістю:

This woman is Pocahontas. She is Athena and Hera. Lying in this messy, unmade bed, eyes closed, this is Juliet Capulet. Blanche Du Bois. Scarlett O'Hara. With ministrations of lipstick and eyeliner I give birth to Ophelia. To Marie Antoinette. Over the next trip of the larger hand around the face of the bedside clock, I give form to Lucrezia Borgia. Taking shape at my fingertips, my touches of foundation and blush, here is Jocasta. Lying here, Lady Windermere. Opening her eyes, Cleopatra. Given flesh, a smile, swinging her sculpted legs off one side of the bed, this is Helen of Troy. Yawning and stretching, here is every beautiful woman across history (Palahniuk С., Tell All, с. 4).

«Ця жінка – Показонтас. Вона Афіна та Гера. У цьому неохайному, неприбраному ліжку лежить, заплющивши очі, Джульєтта Капулетті, Бланш Дюбуа. Скарлетт О'Гара. За допомогою помади та підводки для очей я приймаю Офелію. Марі-Антуанетт. За той час, що велика стрілка годинника робить коло на циферблаті, я надаю форми Лукреції Борджіа. Формуючись під торканнями моїх пальців, дотиків основи та рум'ян, виникає Юкаста. Тут лежить леді Віндермеєр. Розплющує очі Клеопатра. Діставши плоть і посмішку, спускає свої скульптурні ноги з ліжка – Єлена Троянська» (Палагнюк Ч., Розкази все, пер. А.О. Івахненко с. 66).

У перекладі використовуються прямі відповідники для всіх ПІ, проте лише для одного з них перекладачка вважає доцільним додати коментар, хоча не до кінця зрозуміло, чому вона робить саме такий вибір. Йдеться про леді Віндермеєр, яку перекладачка описує як «героїню роману Оскара Вайлда «Шанувальник леді Віндермеєр». Водночас вона не наводить жодних додаткових деталей щодо особливостей образу героїні, які могли би слугувати основою прецедентності.

Висновок. Знаходячи вербальне вираження в онімах, але залишаючись водночас одиницями

ментальної царини, ПІ становлять собою унікальний феномен, що визначає специфічність процесу прийняття рішень під час їх перекладу для іншої цільової аудиторії. Обрана стратегія значною мірою залежить від культурно-історичного досвіду перекладача як читача оригінального тексту, його інтертекстуальної компетентності, та, що не менш важливо, здатності передбачити, наскільки очевидним буде «асоціативний шлейф» ПІ для представника іншої національно-культурної спільноти та яка саме додаткова інформація дозволить максимально наблизити його спосіб сприйняття до бачення цього тексту читачем оригіналу. Відтак, перспективу подальших досліджень вбачаємо у більш детальному вивченні особливостей перекладу ПІ з точки зору їх функціонування як культурно маркованих одиниць художнього дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеева И.С. Введение в переводоведение : [учеб. пособие для студ. филол. и лингв. фак. высш. учеб. заведений] / И.С. Алексеева. – М. : Академия, 2004. – 352 с.
2. Альошина К.О. Способи перекладу «промовистих» імен у художній літературі: на матеріалі англійського та українського перекладів науково-фантастичних творів І. Єфремова / К.О. Альошина // Мовні і концептуальні картини світу ; [КНУ ім. Т. Шевченка : редкол.: В.Б. Бурбело, І.О. Голубовська, Н.Ю. Жлуктенко [та інш.] : відп. ред. А.Д. Белова]. – К. : Київський університет, 2013. – Вип. 46, Ч. 1. – С. 33–41.
3. Воробйова Т.В. Семантика прецедентних імен: національно-культурний компонент / Т.В. Воробйова // Мова і культура. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго. – 2003. – Вип. 6. – С. 119–127.
4. Гришаева Л.И. Прецедентные феномены как культурные скрепы (к типологии прецедентных феноменов) / Л.И. Гришаева // Феномен прецедентности и преемственность культур : [кол. монография под общ. ред. Л.И. Гришаевой, М.К. Поповой, В.Т. Титова]. – Воронеж : ВГУ, 2004. – С. 15–46.
5. Гудков Д.Б. Теория и практика межкультурной коммуникации / Д.Б. Гудков. – М. : Гнозис, 2003 – 288 с.
6. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. – М. : Наука, 1987 – 263 с.
7. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) / В.Н. Комиссаров. – М. : Высшая школа, 1990 – 253 с.
8. Красных В.В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? / В.В. Красных. – М. : Гнозис, 2003. – 375 с.
9. Красных В.В. Этнопсихолінгвістика и лингвокультурология / В.В. Красных. – М. :

Гнозис, 2002. – 284 с. 10. Лотман Ю. М. Анализ поэтического текста: структура стиха : [пособие для студентов] / Ю.М. Лотман. – Л. : Просвещение, 1972. – 271 с. 11. Лотман Ю.М. Структура художественного текста / Ю.М. Лотман. – М. : Искусство, 1970. – 384 с. 12. Нахимова Е.А. Прецедентные имена в массовой коммуникации : [монография] / Е.А. Нахимова. – Екатеринбург : Урал. гос. пед. ун-т, 2007. – 208 с. 13. Отин Е.С. Коннотативные онимы и их производные в историко-этимологическом словаре русского языка / Е.С. Отин // Вопросы языкознания. – 2003. – № 2. – С. 55–72. 14. Привалова И.В. Интеркультура и вербальный знак (лингвокогнитивные основы межкультурной коммуникации) / И.В. Привалова. – М. : Гнозис, 2005 – 472 с. 15. Реформатский А.А. Введение в языкознание / А.А. Реформатский. – М. : Учпедгиз, 1960. – 431 с. 16. Сорокин Ю.А. «Культурный знак» Л.С. Выготского и гипотеза Сепира-Уорфа / Ю.А. Сорокин, Е.Ф. Тарасов, Н.В. Уфимцева // Национально-культурная специфика речевого общения народов СССР / [Отв. ред. Е.Ф. Тарасов]. – М. : Наука, 1982. – С. 5–12. 17. Тарасов Е. Ф. Язык и сознание: парадоксальная рациональность / Е.Ф. Тарасов. – М. : Институт языкознания, 1993. – 174 с. 18. Чала Ю.П. Реалія і культурно маркований знак: термінологічні аспекти перекладознавства / Ю.П. Чала // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені В. Винниченка. – Кіровоград : ТОВ «Імекс-ЛТД», 2010. – Вип. 89 (1). – С. 122–126. 19. Evans V. Cognitive Linguistics / V. Evans, M. Green. – Edinburgh : Edinburgh University Press, 2006. – 830 p. 20. Hewson J. Article and noun in English / J. Hewson. – Paris : Mouton, 1972. – 137 p. 21. Ullman S. The Principles of Semantics / S. Ullman. – Oxford : Blackwell, 1957. – 346 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

22. Гакслі О. Небо і пекло / О. Гакслі ; [пер. з англ. Буценко О.]. – К. : Всесвіт, 1994. – 102 с. 23. Лоуренс Д. Коханець леді Чаттерлей [Електронний ресурс] / Д. Лоуренс. – Режим доступу : http://chtyvo.org.ua/authors/Lawrence_David_Herbert/Kokhanets_Ledi_Chaterlei. 24. Палагнюк Ч. Розкази все : роман / Ч. Палагнюк ; [пер. з англ. А.О. Івахненко]. – Харків : Фоліо, 2011. – 218 с. 25. Heaven and Hell [Electronic resource] / A. Huxley. – Access : http://miltonthed.weebly.com/uploads/1/4/1/6/14162844/aldous_huxley_heaven_and_hell.pdf. 26. Lawrence D. Lady Chatterley's Lover [Electronic

resource] / D. Lawrence. – Access : http://royallib.com/book/Lawrence_David_Herbert/Lady_Chatterleys_Lover.html. 27. Palahniuk C. Tell All [Electronic resource] / C. Palahniuk. – Access : http://royallib.com/book/Palahniuk_Chuck/Tell_All.html.

REFERENCES

Alexeyeva, I.S. (2004). *Vvedenie v perevodovedenie [Introduction to Translation Studies]*. Moscow: Akademiya Publ.

Alyoshyna, K.O. (2013). *Sposoby perekladu «promovystyh» imen u hudozhnij literaturi : na materialy anglijskogo ta ukrainskogo perekladiv naukovofantastychnyh tvoriv I. Jefremova [Methods of translating “loaded” names in literature on the basis of English and Ukrainian science fiction translation of works by I. Yefremov]*. *Kiivskij universitet – Kyiv University*. 46, 33-41 (in Ukrainian)

Chala, Y.P. (2010) *Realija i kulturno markovaniy znak: terminologichni aspekti perekladoznavstva [Realia and a culture-specific sign: terminological aspects of Translation Studies]* *Naukovi zapysky Kirovogradskogo derzhavnogo pedagogichnogo universytetu imeni V. Vynnychenka – Scientific outlines of V. Vynnychenko Kirovograd State Pedagogical University*. 89 (1), 122–126 (in Ukrainian).

Evans, V., Green, M. (2006). *Cognitive Linguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Grishaeva, L.I., Popova, M. K., Titova, V. T. (2004). *Precedentnye fenomeny kak kul'turnye skrepy (k tipologii precedentnyh fenomenov) [Precedent phenomena as cultural clips (to the classification of precedent phenomena)]*. Voronezh : VGU Publ.

Gudkov, D.B. (2003). *Teorija i praktika mezhkul'turnoj kommunikacii [Theory and practice of intercultural communication]*. Moscow : Gnozis Publ.

Hewson, J. (1972). *Article and Noun in English*. The Hague, Paris: Mouton.

Karaulov, J.N. (1987). *Russkij jazyk i jazykovaja lichnost [Russian language and linguistic identity]*. Moscow : Nauka Publ.

Komissarov, V.N. (1990). *Teorija perevoda (lingvisticheskie aspekty) [Translation theory (linguistic aspects)]*. Moscow: Vysshaja Shkola Publ.

Krasnyh, V.V. (2002). *Jetnopsiholingvistika i lingvokulturologija [Ethnopsychology and cultural linguistics]*. Moscow: Gnozis Publ.

Krasnyh, V.V. (2003). «Svoj» sredi «chuzhijh»: mif ili realnost? [“At home among strangers”: myth or reality]. Moscow: Gnozis Publ.

- Lotman, J.M. (1970). *Struktura hudozhestvennogo teksta [Structure of a literary text]*. Moscow: Yskusstvo Publ.
- Lotman, J.M. (1972). *Analyz poetycheskogo teksta: struktura styha [Analysis of the poetic text: verse structure]*. Leningrad: Prosveshhenye Publ.
- Nahimova, E.A. (2007). *Precedentnye imena v massovoj kommunikacii [Precedent names in mass communication]*. Yekaterinburg Ural. gos. ped. un-t Publ.
- Otin, E.S. (2003). Konnotativnye onimy i ih proizvodnye v istoriko-jetimologicheskom slovare russkogo jazyka [Connotation onyms and their derivatives in the historical and etymological dictionary of Russian]. *Voprosy jazykoznanija – Linguistics Issues*, 2, 55-72 (in Russian)
- Privalova, I.V. (2005) *Interkultura i verbalnyj znak (lingvokognitivnye osnovy mezhkulturnoj kommunikacii) [Interculture and a verbal sign (linguocognitive fundamentals of international communication)]*. Moscow: Gnozis Publ.
- Reformatskij, A.A. (1960). *Vvedenie v jazykoznanie [Introduction to linguistics]*. Moscow: Uchpedgiz Publ.
- Sorokyn, J.A., Tarasov, E.F., Ufimceva, N.V. (1982). “Kulturnyj znak” L. S. Vygotskogo y gypoteza Sepyra-Uorfa [“Cultural sign” of L. S. Vygotskyi and Sapir-Whorf hypothesis]. Moscow: Nauka Publ.
- Tarasov, E.F. (1993). *Jazyk y soznanye: paradoksalnaja racyonalnost [Language and mind: paradoxical rationality]*. Moscow: Ynstytut Jazykoznanija Publ.
- Ullman, S. (1957). *The Principles of Semantics*. Oxford: Blackwell.
- Vorobyova, T. V. (2003). Semantyka precedentnyh imen: nacionalno-kulturnyj komponent [Precedent Name Semantics: national and cultural component]. *Mova i kultura – Language and culture*, 6, 119-127 (in Ukrainian)

УДК 811.111:811.161.2]255.4

ЛЕКСИЧНИЙ НОНСЕНС Ш. СІЛВЕРСТАЙНА В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ

К.В. Вороніна, канд. філол. наук (Харків)

Статтю присвячено дослідженню особливостей утворення перекладацьких відповідників англomовних лексичних нонсенсних одиниць українською мовою. Підкреслюється провідна роль перекладача та його особистісних характеристик під час тлумачення та перекладу лексичного нонсенсу. У результаті дослідження робиться висновок, що перекладачі мають тенденцію до формування власних відповідників за рахунок використання тих самих словотвірних засобів, до яких удався автор під час створення лексичних нонсенсів.

Ключові слова: відповідник, інтерпретація, лексичний нонсенс, переклад, перекладач.

Вороніна К.В. Лексический нонсенс Ш. Силверстайна в украинских переводах. Статья посвящена исследованию особенностей создания переводческих соответствий англоязычных лексических нонсенсных единиц в украинском языке. Пристальное внимание уделено ведущей роли переводчика и его личностных характеристик в процессе интерпретации и перевода лексического нонсенса. В результате исследования делается вывод, что переводчики склоняются к образованию собственных соответствий за счет использования те ж словообразовательных способов, к которым обращался автор при создании лексических нонсенсов.

Ключевые слова: интерпретация, лексический нонсенс, перевод, переводчик, соответствие.

Voronina K.V. Lexical Nonsense by Shel Silverstein in Ukrainian Translations. The paper focuses on particularities of translating English lexical nonsense units into Ukrainian. It has been revealed that translator's personal characteristics are of primary importance while interpreting lexical nonsense and creating its equivalent. The general conclusion is that while creating their own equivalents, translators tend to follow the author's word-building patterns.

Key words: equivalent, interpretation, lexical nonsense, translation, translator.

До вивчення нонсенсу все частіше звертаються дослідники різноманітних гуманітарних галузей, прагнучи збагнути сутність цього складного феномену. Він стає все більш привабливим для фахівців у галузі перекладознавства та перекладачів-практиків, адже під час перекладу різноманітних його репрезентацій виникають труднощі, задля подолання яких слід шукати нових нестандартних рішень, активізуючи всі наявні ресурси та креативний потенціал. Дослідницька зацікавленість спрямована насамперед на особливості вибору/утворення перекладацьких відповідників, а також на факторах, що обумовлюють остаточний їх вибір. Вивчення шляхів подолання перекладацьких труднощів під час перекладу нонсенсу здатне наблизити до розуміння складних процесів, які відбуваються у свідомості перекладача. Поступовий зсув дослідницьких пріоритетів з тексту перекладу як ре-

зультату перекладацької діяльності на перекладача як агента креації обумовлює актуальність даної розробки.

Об'єкт дослідження – нонсенсні одиниці лексичного рівня, а предмет – шляхи подолання труднощів, що виникають під час їх перекладу українською мовою. Матеріалом обрано віршовані твори відомого американського поета Ш. Сілверстайна, якого вважають «направду унікальним та багатоліким митцем» [11] та їх переклади українською [11]. Таланти Ш. Сілверстайна не обмежувалися лише складанням віршів – він знаменитий як драматург, ілюстратор, сценарист, карикатурист та поет-пісняр. Його ім'я стало відомим завдяки низці блискучих дитячих творів, до яких він робив ілюстрації власноруч. Завдяки неповторному авторському стилю, пройнятому гумором та життєлюбством, його твори прийшлися до вподо-

би і малюкам, і дорослим читачам, перетворивши поета на одного з найулюбленіших авторів усіх часів.

Секрет успіху віршів Ш. Сілверстайна серед дитячої аудиторії криється, насамперед, у здатності втілити особливості дитячого світосприйняття, відмінного від сприйняття дорослої людини. Його вірші відображають дитячу прихильність до всього, що відрізняється від «правильного» світу дорослих, захоплення вигадувати щось нове та незвичне, свідомо перекручувати відомі факти/явища та прагнення до гри та жартів. Незважаючи на відсутність традиційного повчання, яке часто дітьми сприймається як нудне та нецікаве, вірші Ш. Сілверстайна слугують навчальним цілям. Вони сприяють всебічному розвитку дитини: допомагають розробити творчу уяву та образне сприйняття, опанувати мовою, навчитися запам'ятовувати нові слова тощо. На сайті поета деякі вірші наведені у музичному супроводі, що дозволяє не тільки декламувати вірші, а й залучає дитину до співів, знайомить з музичною грамотою [16]. Окреме місце посідає захоплення малюків до експериментування з мовою. Свідомо удаючись до створення власних лексичних нонсенсних утворень, автор активізує дитячу словотворчість. Вигадування нових слів, гра з відомими словами є необхідним етапом, що дитина має пройти на шляху до опанування мовою [3]. Отже, поет втілює у власних віршах необхідні складники дитячої освіти.

Переклад дитячої літератури – непросте завдання для перекладача, яке потребує великих творчих зусиль та відповідальності. Саме в дитинстві починаються активні етапи розвитку людини як мовної особистості, і від якості літератури, з якою знайомиться дитина, залежатиме те, наскільки успішно відбуватимуться процеси її становлення. Переклад творів для дітей вважають «комунікацією особливого гатунку, яка зобов'язує перекладача, так само як і автора, вміти бачити світ очима дитини, бути здатним кожного разу наново відкривати світ» [8, с. 327]. Перекладач має враховувати особливості розвитку дитини у залежності від її вікових характеристик: «перекладач, обізнаний з тим, для якої вікової групи перекладає, має так чи інакше проникнути у світ, логіку та знання саме цього віку» [10]. З одного боку, дітям «склад-

ніше орієнтуватися в чужій для них культурі» [там само], ніж дорослим, через те, що їх життєвий досвід та знання про навколишній світ значно відрізняються від досвіду дорослих. А з іншого боку, «неможна недооцінювати уміння дітей з ігровою легкістю вникати в інший світ та іншу культуру» [там само]. Тож, перекладач має віднайти способи, доступні для дитячого сприйняття, щоб зробити знайомство дитини зі світом іноземної культури якомога легким та цікавим. Задача перекладача дитячої літератури ускладнюється й через необхідність зберегти емоційне забарвлення тексту оригіналу [12]. Сприйняття художнього твору дитиною відрізняється емоційним ставленням до героїв, тож досягнення експресивного та емоційного еквіваленту у тексті перекладу є завданням першочергової важливості.

Лексичні нонсенсні репрезентації здатні значним чином ускладнити процес перекладу художнього твору, до складу якого вони належать. Такі онтологічні ознаки лексичного нонсенсу, як структурна неконвенційність, референційно-сигніфікативна невизначеність та семантична неоднозначність чинять значні труднощі на обох етапах перекладацького процесу. Етап сприйняття тексту мовою оригіналу, його осмислення та тлумачення прийнято вважати першим етапом перекладацького процесу [2; 5; 7]. На етапі інтерпретування труднощі пов'язані з непрозорістю морфемної структури лексичного нонсенсу та, відповідно, неможливістю дійти остаточних та однозначних висновків щодо його сенсу. Іншим фактором, який ускладнює розуміння, є неможливість однозначно зіставити лексичну одиницю з тим чи іншим об'єктом позамовного оточення. Лексема-нонсенс здатна позначати одразу декілька об'єктів, створених авторською уявою, тобто здатна до множинного співвідношення з об'єктами позамовної дійсності. Відповідно, неможна однозначно встановити її понятійну складову. Семантична неоднозначність лексеми-нонсенсу – здатність до одночасної реалізації багатьох потенційних сенсів – призводить до щонайменш двох наслідків. Перший має прояв у невизначеності реципієнта, який саме варіант з декількох можливих обрати. Другий – в тому, що різні реципієнти можуть приписувати лексеми-нонсенсу принципово різні значення. Отже, кількість

варіантів тлумачення може потенційно дорівнювати кількості реципієнтів. Таким чином, через ускладненість нонсенсу його інтерпретація «не відбувається автоматично» [15, с. 1], що вимагає від перекладача докладання певних зусиль, часто досить суттєвих.

Другий етап перекладацького процесу – етап остаточного вибору відповідника – зазвичай характеризують як найскладніший; цей етап характеризують як такий, коли можуть виникнути «‘муки творчості’, пов’язані з пошуками ‘потрібного слова’ та функціонально-стилістичних та жанрових відповідників, передачею реалій та гри слів, уточненням синтаксичного малюнку та кінцевою шліфовкою перекладу» [2]. На другому етапі труднощі обумовлені тим, що лексеми-нонсенси належать до безеквівалентної лексики; вони не мають і не можуть мати прямих відповідників у цільовій мові. Отже, переклад вимагатиме створення функціональних відповідників, тобто «використання в перекладі таких мовних засобів, які виконують функцію, аналогічну функції мовних засобів оригіналу» [6, с. 187]. Утворення остаточного відповідника, таким чином, потребуватиме активізації творчого потенціалу перекладача, залучення мовних та когнітивних ресурсів, неодноразових спроб віднайти вдале рішення, що в певних випадках може перетворитися на складний довготривалий процес.

Треба відмітити, що у випадку перекладу творів, які містять нонсенс, роль перекладача значно зростає; перекладач «позбувається свого “фонового” статусу, перетворюючись на впливового агента креації» [8, с. 331]. На передній план висуваються його професійні та особистісні характеристики, насамперед, прихильність до розв’язання інтелектуальних загадок, які створює нонсенс, здатність до пошуку творчих підходів та нових нестандартних рішень, майстерність в оперуванні мовними засобами цільової мови тощо.

Вірші Ш. Сілверстайна рясніють випадками лексичного нонсенсу, які автор утворює за використання різноманітних словотвірних способів. Наприклад:

*In the swamplands long ago,
Where the weeds and mudglumps grow,
A Yipyuk bit on my toe...
Exactly why I do not know.*
(Sh. Silverstein, *The Yipyuk*)

Лексема-нонсенс *Yipyuk* утворена з урахуванням рими та розміру вірша за використання способу, який можна схарактеризувати як *word manufacture* – довільне поєднання фонем [14, с. 239]. З контексту вірша стає зрозумілим, що лексичний нонсенс побудовано на позначення вигаданої істоти, про яку відомо лише те, де вона мешкає та які дії виконує. Щодо інших характеристик автор не наводить жодних коментарів, надаючи читачам необмежену свободу для власних здогадок.

Для утворення лексичного нонсенсу українською мовою перекладач обирає транскодований відповідник:

*Минуло вже багато літ
Відтоді, як в краю боліт
Сердешну ніженьку мою
Вхопив триклятий Юніок.*

(*Юніок*, переклад Володимир Чернишенко)

Використовуючи транскодування, перекладач зберіг оригінальну назву невідомої істоти. У даному випадку вважаємо це рішення вдалим, адже нонсенсна одиниця *Юніок* надає змогу україномовному читачеві відчутти незвичність вигаданої істоти, що повністю відтворює прагматичну інтенцію автора твору.

У віршах Ш. Сілверстайна бачимо велику кількість прикладів лексичних нонсенсів на позначення невідомих казкових істот:

*In the undergrowth
There dwells the Bloath
Who feeds upon poets and tea.
Luckily I know this about him,
While he knows almost nothing of me.*

(Sh. Silverstein,
About the Bloath)

Як і у попередньому випадку, одиниця *Bloath* побудована шляхом довільного поєднання фонем, що значно утруднює її інтерпретацію. На основі контексту робимо висновки, що одиниця вигадана на позначення казкової істоти, яку автор наділив дивними звичками: вона харчується поетами та чаєм. Уявити таку істоту досить важко, тож для полегшення інтерпретування автор разом з текстом вірша наводить відповідний малюнок [16].

Перекладач пропонує такий відповідник англomовному лексичному нонсенсу:

(лингвистические аспекты) : учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. / В.Н. Комиссаров. – М. : Высш. шк., 1990. – 253 с. 6. Маркина М.Г. Адекватность как переводческая проблема (функциональный подход) / М.Г. Маркина // Вісник Дніпропетров. ун-ту. Серія : Мовознавство. – 2008. – Т. 16. – Вип. 14. – С. 184–189. 7. Минченков А.Г. Русские частицы в переводе на английский язык / А.Г. Минченков. – СПб. : ООО «Издательство «Химера», 2001. – 96 с. 8. Ребрій О.В. Сучасні концепції творчості у перекладі : монографія / О.В. Ребрій. – Х. : Вид-во ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. – 376 с. 9. Санников В.З. Русский язык в зеркале языковой игры / В.З. Санников ; [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Языки славянской культуры, 2002. – 552 с. 10. Цехер К. Кого, что и почему мы переводим? Мысли и наблюдения в области перевода русской детской литературы на немецкий язык [Электронный ресурс] / К. Цехер // II Международной конгресс литературных переводчиков. – 2012. – Режим доступа : <http://institutperevoda.ru/>. 11. Шел Сильверштейн українською [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://silverstein-ua.ucoz.com>. 12. Швейцер А.Д. Теория перевода: статус, проблемы, аспекты / А.Д. Швейцер. – М. : Наука, 1988. – 215 с. 13. Янко-Триницкая Н.А. «Штучки-дрючки» устной речи (повтор-отзвучие) / Н.А. Янко-Триницкая // Русская речь. – 1968. – № 4. – С. 48–52. 14. Bauer L. English Word-Formation. / L. Bauer. – Cambridge : Cambridge University Press, 1983. – 296 p. 15. Dolitsky M. Under the tumtum tree: From nonsense to sense, a study in nonautomatic comprehension / M. Dolitsky. – Amsterdam, 1984. – 119 p. 16. Silverstein Sh. Poems [Electronic resource]. – Access : www.shelsilverstein.com.

REFERENCES

Bauer, L. (1983). *English Word-Formation*. Cambridge : Cambridge University Press.
 Bortichuk, Ye.N., Verba, L.G. (1990). Slozhnoe slovo sintaksicheskogo tipa i mezhurovnevoe var'irovanie [Compound word of syntactic type and interlevel variation]. *Problemy var'irovaniya jazykovykh edinic. – Problems of variation of lexical units*. Kiev : UMK VO Publ.
 Ceher, K. (2012). Kogo, chto i pochemu my perevodim? Mysli i nabljudeniya v oblasti perevoda russkoj detskoj literatury na nemeckij jazyk [Who, what and why do we translate? Ideas and observations in the field of translating Russian literature or children into German]. Available at : <http://institutperevoda.ru/>. (Accessed 8 October 2015).

Dolitsky, M. (1984). *Under the tumtum tree: From nonsense to sense, a study in nonautomatic comprehension*. Amsterdam : John Benjamins B.V.
 Gugunava, D.V. (2003). Gendiadis – “shmendiadis”: o povtorah-otzvuchijah [Hendiadys – “shmendiadis”: about stylistic devices]. *Russkaja rech'*. – *Russian Speech*, 5, 46-49. (in Russian).
 Janko-Trinickaja, N.A. (1968). «Shtuchki-drjuchki» ustnoj rechi (povtor-otzvuchie) [«Shtuchki-drjuchki» of oral speech (povtor-otzvuchie)]. *Russkaja rech'*. – *Russian Speech*, 4, 48-52. (in Russian).
 Komissarov, V.N. (1990). *Teorija perevoda (lingvisticheskie aspekty) [Theory of translation (linguistic aspects)]*. Moscow : Vysh.shk. Publ.
 Markina, M.G. (2008). Adekvatnost' kak perevodcheskaja problema (funkcional'nyj podhod) [Adequacy as a basic problem of translation (functional approach)]. *Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu. – Bulletin of Dnipropetrovsk university*, 14, 184-189. (in Russian).
 Minchenkov, A.G. (2001). *Russkie chasticy v perevode na anglijskij jazyk [Russian particles in English translation]*. St. Petersburg : Khimera Publ.
 Rebriy, O.V. (2012). *Suchasni kontseptsiji tvorchosti u perekladi [Modern concepts of creativity in translation]*. Kharkiv : Kharkiv National University Publ.
 Sannikov, V. Z. (2002) *Russkij jazyk v zerkale jazykovoj igry [Russian language in relation to word-play]*. Moscow : Yazyki slavianskoj kultury Publ.
 Shel Sil'verstejn ukrajyns'koyu [Shel Silverstein in Ukrainian]. Available at : <http://silverstein-ua.ucoz.com>. (Accessed 21 September 2015).
 Silverstein, Sh. Poems. Available at : www.shelsilverstein.com. (Accessed 12 September 2015).
 Shvejcer, A.D. (1988). *Teorija perevoda: status, problemy, aspekty. [Theory of translation : status, problems, aspects]*. Moscow : Nauka Publ.
 Vinogradov, V.S. (2001). Vvedenie v perevodovedenie (obshhie i leksicheskie voprosy) [Introduction to translation studies (general and lexical questions)]. Available at: <http://linguistic.ru/index.php?id=88&op=content> (Accessed 7 October 2015).
 Voronina, K.V., Guseva, G.G. (2012). Leksychnyy nonsens yak etap rozvytku dytyachoho movlennya [Lexical nonsense as a stage of child's speech development]. *Materialy V Mizhnarodnoyi naukovometodychnoyi konferentsiyi, 22 November 2012 Kharkiv. [Proc. 5th Int. Conf. 22 November, Kharkiv]*. Kharkiv, 45-46.

УДК 811.111'255:791.228

**АНГЛОЯЗЫЧНЫЕ ПРОПАГАНДИСТСКИЕ
МУЛЬТИПЛИКАЦИОННЫЕ ФИЛЬМЫ
ВРЕМЕН ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ:
ТРУДНОСТИ ПЕРЕВОДА**

Т.Г. Лукьянова, канд. филол. наук, А.И. Руднев (Харьков)

Статья посвящена проблеме перевода мультфильмов о Второй мировой войне с английского языка на русский. В работе анализируются особенности перевода аллюзий, исследуется роль фоновых знаний в работе переводчика как участника межъязыковой коммуникации, рассматриваются вопросы прагматической адаптации, социокультурологических и исторических комментариев.

Ключевые слова: адаптация, аллюзии, исторические элементы, перевод мультипликационных фильмов, социокультурные единицы, фоновые знания.

Лукьянова Т.Г., Руднев О.И. Англомовні пропагандистські мультиплікаційні фільми часів Другої світової війни: труднощі перекладу. Стаття присвячена проблемі перекладу мультфільмів про Другу світову війну з англійської мови російською. У роботі аналізуються особливості перекладу алюзій, досліджується роль фонових знань у роботі перекладача як учасника міжмовної комунікації, розглядаються питання прагматичної адаптації, соціокультурологічних та історичних коментарів.

Ключові слова: адаптація, алюзії, історичні елементи, переклад мультиплікаційних фільмів, соціокультурні одиниці, фонові знання.

Lukyanova T.G., Rudniev A.I. English propagandistic World War II animation: translation challenges. The article looks at the problem of translation of World War II-themed cartoons from English into Russian. The paper analyzes peculiarities of translating allusion, studies the role of background knowledge of the translator as a participant of interlingual communication, looks into issues of pragmatic adaptation, socio-cultural and historical commentaries.

Key words: adaptation, allusions, animated cartoons translation, background knowledge, historical elements, socio-cultural items.

Прецедентные феномены характеризуются лингвокультурологической специфичностью и тем самым представляют сложность для перевода. Одним из видов прецедентных феноменов является аллюзия, которая сочетает в себе элементы прецедентной ситуации, прецедентного имени, упоминания. Адекватность и точность передачи данных единиц является сложной задачей, что определяет актуальность нашей работы.

Объектом исследования являются аллюзии, зафиксированные в англоязычных мультипликационных фильмах, и их русскоязычные переводы.

Предметом – средства воспроизведения аллюзий в русскоязычных переводах.

Цель статьи состоит в выявлении трудностей, связанных с распознаванием и адекватной передачей культурно специфических аллюзий на русский язык при переводе американских мультипликационных фильмов.

Материалом исследования мы избрали американские пропагандистские мультипликационные фильмы времен Второй мировой войны. «*Herr Meets Hare*» – «*Герр встречает кролика (зайца)*», или «*Багз Банни и Герр*» – короткометражный мультипликационный фильм студии Warner Bros. Pictures из серии Merrie Melodies режиссёра Фрица Фреленга. Фильм вышел 13 января 1945 [9]. Показ и дистрибуция данного мульт-

фильма является под неофициальным запретом студии Warner Bros. Pictures вследствие оскорбительного и неприемлемого использования большого количества нацистской символики и шуток на данную тему. Еще один короткометражный мультфильм – «*Blitz Wolf*» – «*Блиц Волк*» (другое название «*Три поросёнка и Адольф Волк*») – комедийный мультфильм, выпущенный в 1942 году компанией Metro-Goldwyn-Mayer, режиссёр Текс Эйвери. Фильм номинировался на премию «Оскар» в 1942 году [8].

Аллюзия представляет собой социально обусловленный стилистический прием и одновременно средство его создания, она ярко иллюстрирует нормирующий и предписывающий характер общественных ценностей. Возникновение ряда новых представлений, порожденных познанием и освоением действительности, привело к значительным изменениям в понятийном восприятии мира людьми, говорящими на данном языке, и актуализация тех или иных образов в языке в процессе вторичной номинации помогает связать воедино цепочку развития и становления национального самосознания и культуры [2].

В нашем исследовании мы решили обратиться к проблеме распознавания и передачи малоизвестных культурно специфических аллюзий с английского на русский язык. В процессе перевода аудиовизуального материала, в том числе мультипликационных фильмов, основная задача переводчика – сохранить прагматический эффект. Исследователи полагают, однако, что воспроизведение юмора и эмоционального воздействия на зрителя не всегда возможно без адаптации оригинального текста в целевой культуре. Безусловно, стратегии и способы воспроизведения аллюзий являются ситуативными и не могут определяться как общие. Выбор средств воспроизведения интертекстуальных элементов зависит, прежде всего, от типа текста, который предстоит интерпретировать, прагматического эффекта и степени сведения имплицитной информации. Несмотря на все трудности, которые возникают в процессе передачи аллюзий, рекомендуется максимально сохранять объем экстралингвистической информации и искать оптимальные решения актуализации авторской импlications, а также развивать аллюзивную компе-

тентность и исследовать вертикальный контекст на уровне с горизонтальным [1, с. 56].

Итак, дадим определение данному феномену и рассмотрим возможные средства передачи аллюзий в целевой культуре.

Аллюзия как речевое средство – это стилистический прием, связанный с использованием в тексте фольклорного, литературного, исторического или бытового факта, а также известного афористического выражения, крылатого слова, идиомы [7, с. 13]. Аллюзия, как проявление текстовой категории интертекстуальности, является стилистическим приемом, она обогащает текстовую информацию, придает ей выразительности, создает ассоциации, намекая на события, факты и персонажей из других текстов [6, с. 523]; она эксплицитно или имплицитно апеллирует к уже известному концепту, не формируя нового концепта [5, с. 142]; аллюзия является средством выражения комического и иронического эффекта, авторской модальности, имплицитной характеристики персонажа, актуализирует намек в широком контексте [4, с. 91].

К основным критериям выбора средств перевода аллюзионных имен собственных относят следующие параметры: степень узнаваемости аллюзии в культуре реципиента, доминантная стилистическая функция аллюзии, ее тип, характер текста и значимость аллюзии. Основными приемами передачи данных аллюзий называют: 1) полные соответствия, 2) частичные соответствия, 3) уточняющий перевод, 4) компенсация, 5) опущение. Одни приемы используют для передачи общекультурных названий, другие – для передачи малоизвестных аллюзий [3].

Для перевода аллюзионных выражений прибегают к: 1) цитатному переводу, 2) семантико-стилистическому переводу, 3) графическому маркированию аллюзии, 4) компенсационным приемам, 5) опущению. Как правило, малоизвестные аллюзии передают при помощи компенсационных приемов уточнения или перефразирования [3]. Однако, если речь идет о малоинформативной локальной аллюзии, отсутствие перевода которой не повлияет на смысл, возможно использовать опущение.

Рассмотрим примеры и способы перевода аллюзий разных классов (кинематографические, песенные, фольклорные, крылатые, аллюзионные

имена собственные) на иллюстративном материале. *Herr Meets Hare* – *Герр встречается кролика*, или *Багз Банни и Герр*. Мелодия в начале мультфильма и громогласная поступь огромного толстого охотника в немецкой одежде (аллюзия на Германа Геринга – *Hermann Goering*) по лесу символизирует мощь Германии. Его собака замечает кролика. Последний выпрыгивает из вырытого им тоннеля перед указателем с надписью *Black Forest* (в переводе – *Черный лес*). Это аллюзия на Шварцвальд (нем. *Schwarzwald*), – горный массив в земле Баден-Вюртемберг на юго-западе Германии. В руках у кролика карта США, на которой указан путь следования, а так же видны названия городов *Albuquerque* и *Las Vegas* (*Альбукерке* и *Лас Вегас*). Кролик смотрит на указатель и говорит:

Так и знал, что нужно было свернуть налево, после Флориды. В оригинале – *Albuquerque* (наше примечание: Альбукерке – город в штате Нью-Мексико).

Здесь считаем необходимым дать историческую справку, как о маршруте следования, так и о значимости города Альбукерке в военные годы. Итак, маршрут, указанный на карте, это известная в США Трасса 66 (US Route 66) или Шоссе Уилла Роджерса, или Главная улица Америки, или “Мать дорог”, которая простирается от Чикаго до Лос Анджелеса. Трасса проходит через город Альбукерке, который во время Второй мировой войны стал полигоном для испытания ядерного оружия (1945 г.). Также в этом городе создана военно-воздушная база Кертленд (1939 г.).

Вероятнее всего предположить, что среднестатистический русскоязычный зритель не обладает этими фоновыми знаниями, потому переводчик адаптирует информацию, и заменяет малознакомый топоним Альбукерке на более узнаваемый Флорида, что отсылает зрителя к штату в США. Таким образом, переводчик проясняет, что кролик – это американский турист, якобы случайно оказавшийся на данной территории.

В другом переводе и вовсе идет полная трансформация предложения:

Знаете, я так и думал, что перед той лужей надо было свернуть в сторону.

Интересно отметить, что все немецкоязычные монологи как Герра, так и кролика не переводятся

ни на английский, ни на русский языки. Немецкая речь звучит резко и отрывисто, карикатурно. Заметим, что и во многих других мультипликационных фильмах данной тематики прослеживается подобная тенденция.

На протяжении всего мультфильма Багз Банни всячески обманывает Герра, направляя его по ложному следу. В одном из эпизодов Багз Банни, с целью перехитрить противника, выезжает на поляну верхом на коне, одетый в шлем с женскими косами – аллюзия на образ Кримхильды из средневековой германской эпической поэмы «Песнь о Нибелунгах». (Ежегодно в августе в немецком городе Вормс проходит Фестиваль Нибелунгов; 30 июня 2009 года немецкий героический эпос «Песнь о Нибелунгах» включён в список мирового культурно-исторического наследия ЮНЕСКО.) Герр-Геринг в образе Зигфрида с упоением танцует с псевдо Кримхильдой под Венский вальс Иоганна Штрауса.

Данная информация никак не передается при дублировании, зрителю предоставляется лишь комичная визуальная картинка. Объяснения в виде субтитров здесь также нецелесообразны, т.к. краткий комментарий не раскроет зрителю сценарной аллюзии; данная аллюзия рассчитана на эрудированного зрителя с глубокими фоновыми знаниями в области литературы.

В одном из последних эпизодов Герр приносит фюреру мешок с пойманным кроликом, имя которого он произносит согласно правил чтения в немецком языке – “Бунни”, и спрашивает у фюрера: “*Это же гут, да? Гут, да?*” Данное намеренное искажение присутствует и в оригинале, потому переводчиком было принято решение оставить немецкоязычное вкрапление без перевода.

Заглядывая, по очереди, в мешок фюрер и Геринг испуганно выкрикивают по-немецки: “*Ah, Himmel!*”. В одном из переводов (речь идет о любительском переводе, или фенсабе) эта фраза оставлена без изменений: “*А-а, Химмель!*”, что не передает смысла. В немецком языке слово *der Himmel* переводится, как *небо; небосвод; рай; кровля*. Другой переводчик предлагает более адекватный перевод: “*Мамочки!*”.

В последнем эпизоде, где Багз Банни высовывается из мешка в образе Сталина, курящего труб-

ку, кролик произносит фразу: “*Does your tobacco taste different lately?*” Один из переводчиков дает дословный перевод с изменением порядка слов: “*В последнее время ваш табачок стал немного другим*”; другой – раскрывает смысл: “*Немцы нынче совсем плохие пошли*”. В оригинале и дубляже слышим нарочитый грузинский акцент.

Сюжет короткометражного мультипликационного фильма *Blitz Wolf* является вариацией на тему известных «Трех поросят» в свете Второй мировой войны. В самом названии заключена аллюзия на теорию ведения скоротечной войны – *Blitzkrieg*. Начальная заставка MGM с рычащей головой льва сопровождается исполняемой оркестром мелодией *Hold That Tiger ((C)Держите этого тигра)*, намекая на необходимость остановить территориально-политическую экспансию Третьего рейха [8].

Предисловие к мультфильму гласит:

The Wolf in this photoplay is not fictitious. Any similarity between this Wolf and that (!!^^%) jerk Hitler is purely intentional. – В этой сцене Волк не является вымыслом. Любое сходство Волка с Гитлером – совершенная случайность.*

Как видно из примера, переводчик опускает сленговое выражение *jerk* – *мерзавец, подонок, идиот*, ориентируясь на эвфемистичность в переводе, а также, изменяет *purely intentional* / *абсолютно умышленно* на *совершенная случайность*. При дубляже данная фраза произносится с ясно различимой иронией, потому и первоначальный смысл, заложенный автором, сохраняется.

В газетном заголовке на весь экран появляется фраза:

Wolf set for Blitz!

Uncle Sam says: If he dood it, he get a whippin! – Если он это сделает, он получит в ответ!

В данном примере идет отсылка к Генералу Дулиттлу, который спланировал и возглавил атаку тактических бомбардировщиков по японским городам, которая известна как «Рейд Дулиттла», или «Токийский Рейд». Данный налет был своеобразной мстью американцев за атаку на Перл-Харбор. Фраза *If he dood it, he get a whippin* также является аллюзией на цитату персонажа радишоу известного американского актера, сценариста и продюсера Реда Скелтона *Junior, the Mean*

Widdle Kid (приблизительный перевод: *Джуниор, негодный мальчишка-мокрые штанишки*). Эта фраза была настолько популярной в США в свое время, что когда Генерал Дулиттл произвел свой рейд, многие газеты использовали в своих заголовках фразу “*Doolittle Dood It*” [10].

Безусловно, такую двойную отсылку сложно уловить даже подготовленному зрителю. Совершенно очевидно, что данная реалия доступна преимущественно пониманию американского зрителя. Таким образом, фоновые знания переводчика в этой области не помогут донести до зрителя все тонкости данной цитаты, потому переводчик прибегает к нейтральному дословному переводу.

В следующем эпизоде на экране появляется документ *Non Aggression Pact (Пакт о ненападении)*, внизу подпись:

Adolf Wolf (colossal stinker) – Адольф Волк (главнокомандующий).

Принимая во внимание, что переводчик изначально принял решения использовать нейтральные по смыслу и эмоциональной нагрузке слова вместо неприличных выражений, получаем замену по смыслу с *colossal stinker* на *главнокомандующий*. Эта замена не влияет на смысл, хотя в оригинале эта “ароматная” характеристика важна, поскольку в конце мультипликационного фильма Волка сравнивают со скунсом (*skunk*). В одном из переводов это сравнение не передано вовсе – переводчик прибегает к опущению всего рифмованного высказывания. В другом – переводчик прибегает к замене второй части высказывания, что “отрывает” его от основного содержания:

THE END

OF ADOLF

If you'll buy a stamp or bond – we'll skin the skunk across the pond –

Если Вы купите марку или облигацию, Вы получите специальный бонус.

Не беремся оценивать правильность принятого переводческого решения, однако следует отметить, что последнее высказывание также несет скрытую информацию. Известно, что с целью финансирования военных нужд США с 1942 г. начинает продажу военных облигаций. Если разорвать вторую часть высказывания на составляющие, получим:

skin = *liquidate*

skunk = *colossal stinker* = *Adolf Wolf*

pond = *the Atlantic Ocean*.

На наш взгляд, можно было бы объединить последнее высказывание с основной темой мультфильма следующим образом [приблизительный перевод]:

Купи нашу облигацию, ускорь Волка ликвидации!

Выводы. Итак, полнота восприятия и интерпретация зрителем скрытой информации и поверхностных смыслов зависит от точного и адекватного перевода. Отметим, что при передаче данных явлений с языка оригинала на целевой язык переводчики прибегают к дословному переводу, используют генерализацию, частичные и полные замены либо применяют опущения. Опущения особенно часто используют по отношению к малоизвестным локальным аллюзиям, которые требовали бы расширенного пояснения. К сожалению, скрытая информация часто остается непереданной либо требует от зрителя дополнительных культурно специфических, исторических, литературных фоновых знаний. Подробные комментарии не представляются возможными, принимая во внимание специфику перевода аудиовизуальных текстов. Тем не менее, основной смысл мультипликационных фильмов передается в точности, и понятен русскоязычному зрителю, знакомому с историей соответствующего периода; визуальный ряд, безусловно, облегчает понимание смысла, заложенного в оригинал.

Перспективы исследования. В дальнейших исследованиях аудиовизуальных текстов мы хотели бы продолжить рассмотрение стратегий перевода культурно специфических единиц.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білецька К.В. Проблема відтворення аллюзії у процесі перекладу мультфільмів / К.В. Білецька // Наукові записки. Серія «Філологічна». – 2013. – Вип. 37. – С. 54–56. 2. Киосе М.И. Лингво-когнитивные аспекты аллюзии (на материале заголовков английских и русских журнальных статей) [Электронный ресурс]: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / М.И. Киосе. – М., 2002. – 22 с. – Режим

доступа : <http://cheloveknauka.com/lingvo-kognitivnye-aspekty-allyuzii>. 3. Копильна О.М. Відтворення авторської аллюзії в художньому перекладі (на матеріалі українських перекладів англomовної прози ХХ століття) [Електронний ресурс]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / О.М. Копильна. – К., 2007. – 20 с. – Режим доступу : <http://www.disslib.org/vidtvoennja-avtorskoj-i-allyuziyi-v-khudozhnomu-perekladi.html>. 4. Кузнецова Г.В. Аллюзия як лінгвістичне явище / Г.В. Кузнецова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Філологія. – 2014. – № 9. – С. 89–91. 5. Селиванова Е. Основы лингвистической теории текста и коммуникации / Е. Селиванова. – К. : Брама, 2004. – 335 с. 6. Селиванова О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми / О. Селиванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с. 7. Словник тропів і стилістичних фігур / [автор-укладач В. Святовец]. – К. : Академія, 2011. – 176 с. 8. Blitz Wolf. Available at : https://ru.wikipedia.org/wiki/Blitz_Wolf (Accessed 7 October 2015). 9. Herr Meets Hare. Available at : https://ru.wikipedia.org/wiki/Herr_Meets_Hare (Accessed 7 October 2015). 10. Red Skelton. Available at : https://en.wikipedia.org/wiki/Red_Skelton (Accessed 7 October 2015).

REFERENCES

Bilets'ka, K.V. (2013). Problema vidtvorennya alyuziyi u protsesi perekladu mul'tfil'miv [The Problem of Allusion Reconstruction in Translating Cartoons]. *Naukovi zapysky: Filolohichna – Scientific Notes: Philology*, 37, 54–56. (in Ukrainian)
Blitz Wolf. Available at: https://ru.wikipedia.org/wiki/Blitz_Wolf.
Herr Meets Hare. Available at: https://ru.wikipedia.org/wiki/Herr_Meets_Hare.
 Kiose, M.I. (2002). *Lingvo-kognitivnye aspekty allyuzii (na materiale zagolovkov anglijskih i russkih zhurnal'nyh statej): Avtoreferat kand. filol. Nauk [Linguistic and Cognitive Aspects of Allusions (on the material of English and Russian journal articles titles – Thesis PhD diss.)]*. Moscow. 22 p. Available at: <http://cheloveknauka.com/lingvo-kognitivnye-aspekty-allyuzii>. (in Russian).
 Kopyl'na, O.M. (2007). *Vidtvorennya avtors'koyi alyuziyi v khudozhn'omu perekladi (na materialy ukrayins'kykh perekladiv anhlomovnoyi prozy XX stolittya): Avtoreferat kand. filol. nauk [Reproduction of Author's Allusions in Literary Translation (based on Ukrainian translations of English prose of XXth century – Thesis PhD diss.)]*. Kyiv. 20 p. Available at: <http://www.disslib.org/vidtvoennja>

- avtorskoyi-aljuziyi-v-khudozhnomu-perekladi.html. (in Ukrainian).
- Kuznyetsova, H.V. (2014). Alyuziya yak linhvistychnе yavyshe [Allusion as a Linguistic Phenomenon]. *Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu: Ser. Filolohiya – Scientific Herald of International Humanitarian University: Philology*, 9, 89–91. (in Ukrainian)
- Red Skelton. Available at: https://en.wikipedia.org/wiki/Red_Skelton.
- Selivanova, E. (2004). *Osnovy lingvisticheskoy teorii teksta i kommunikacii [Fundamentals of Linguistic Theory of Text and Communication]*. Kyiv: Brama Publ. (in Russian)
- Selivanova, O. (2008). *Suchasna linhvistyka: napryamy ta problemy [Modern Linguistics: Trends and Challenges]*. Poltava: Dovkillya-K Publ. (in Ukrainian)
- Svyatovets', V. (ed.) (2011). *Slovnyk tropiv i stylistychnykh fihur [Dictionary of Tropes and Stylistic Devices]*. – Kyiv: Akademiya Publ. (in Ukrainian)

УДК 811.111'255.4:821.111-225

КОГНІТИВНО-ДИСКУРСИВНІ ІНСТРУМЕНТИ АНАЛІЗУ УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДІВ АНГЛОМОВНИХ ПАРОДІЙ

Л.А. Богуславська (Харків)

У статті надаються результати аналізу українських перекладів англomовних пародій, виконаного із застосуванням інструментарію концептуальної теорії інтеграції. Цей інструментарій враховує когнітивні механізми, що забезпечують впізнаваність як пародійного тексту-оригіналу, так і вихідного прецедентного тексту-джерела пародії. Застосування інструментарію концептуальної теорії інтеграції задає алгоритм аналізу, що дозволяє уникнути суб'єктивності.

Ключові слова: концептуальна теорія інтеграції, пародія, переклад, прецедентний текст.

Богуславская Л.А. Когнитивно-дискурсивные инструменты анализа украинских переводов англоязычных пародий. В статье представлены результаты анализа украинских переводов англоязычных пародий, произведенного с применением инструментария концептуальной теории интеграции. Этот инструментарий учитывает когнитивные механизмы, обеспечивающие узнаваемость, как пародийного текста-оригинала, так и прецедентного текста-источника пародии. Применение инструментария концептуальной теории интеграции задает алгоритм анализа позволяющий избежать субъективности.

Ключевые слова: концептуальная теория интеграции, пародия, перевод, прецедентный текст.

Boguslavska L.A. Cognitive-discursive instruments of analysing Ukrainian translations of English parodies. The article presents the results of implementing the instrumental notions of the conceptual blending theory in the analysis of Ukrainian translations of English parodies. These instruments of analysis explain cognitive mechanisms ensuring recognisability of the original parody as well as the precedent text that is the source of the parody. Applying the instrumental notions of the conceptual blending theory builds the algorithm of analysis to avoid subjectivity.

Key words: conceptual blending theory, parody, precedent text, translation.

У світлі загальної антропоцентричної спрямованості гуманітарного знання особливої актуальності набувають перекладознавчі студії, в центрі уваги яких опиняється перекладацька діяльність, що тлумачиться як вторинна комунікація.

Розуміння перекладацької діяльності як вторинної комунікації включає такі етапи, як: по-перше, породження тексту-оригіналу адресантом; по-друге, сприйняття та інтерпретацію тексту-оригіналу та породження тексту-перекладу перекладачем; по-третє, сприйняття та інтерпретацію тексту-перекладу адресатом. При цьому текст розуміється широко: як продукт діяльності адресанта / перекладача в усній або письмовій формі, довжина якого може варіювати від висловлювання, структурно рівного реченню, до художнього мовного твору або циклу мовних творів в аспекті інтертекстуальності.

Пародія є «перекладом» канонічного прецедентного тексту засобами іншої кодової системи – системи «мови комедії», включаючи критику, яка може бути як знаком поваги, так і неповаги до оригінала. Природно, що пародії містять численні натяки і посилання на вихідний прецедентний текст. Прецедентний текст трактуємо як текст добре знайомий будь-якому пересічному представнику національно-культурної спільноти; звертання до прецедентного тексту може багаторазово поновлюватися в процесі комунікації через пов'язані з цим текстом висловлювання чи імена. До прецедентних належать, зокрема, твори художньої літератури, тексти пісень, реклами, політичні, публіцистичні тексти. Вважається, що в когнітивній базі людини зберігаються не стільки уявлення про прецедентні феномени у всій їхній повноті та діалек-

тичності, скільки інваріанти існуючих та можливих уявлень про ті або інші феномени. Наявність інваріанту не заперечує можливості існування різних індивідуальних варіантів сприйняття феномену, які можуть значно відрізнятися як один від одного, так і від інваріанту. Проте інваріант сприйняття прецедентного феномена є спільним для усіх представників даної культуро-мовної спільноти як національно детермінований набір ознак у мінімізованому, редукованому вигляді і не може ігноруватися в процесі мовленнєвої комунікації [1, с. 84]. Таке спостереження дозволяє припустити, що саме інваріант прецедентного тексту виступає ментальною основою, спираючись на яку пародист створює модифікований образ, часто протилежний вихідному за змістом, із застосуванням когнітивних прийомів гіперболізації та перегортання [2].

Переклад пародії є її перенесенням до іншого культуромовного середовища, де виникає ризик втрати упізнаваності через відсутність уявлень про прецедентний текст (його інваріант) у свідомості потенційних реципієнтів. В такому випадку для досягнення прагматичної адекватності перекладач може розширити референційну базу перекладу пародії через апеляцію до жанру тексту основи, але вже на основі інших образів, запозичених з цільової культури. Таким чином перекладачем створюється новий – не текстовий, а жанровий – тип прецедентності, для посилення дієвості якого він може додатково застосовувати специфічні жанрово-стилістичні та мовні елементи, типові для приймаючої культури. Іншим важливим аспектом перекладу пародій є їхня гумористичність [2].

Ці особливості пародії роблять її справжнім випробуванням для перекладача, тому що поміщення прецедентного тексту в новий мовний і культурний контекст може зробити його невпізнаваним через втрату значної кількості алюзій. Для подолання цієї проблеми перекладачі використовують компенсацію.

Як інструмент перекладацького аналізу, компенсація є досить обмеженою: вона обмежує перекладацький аналіз мовним рівнем. Посилання на фонові знання, до яких часто-густо вдаються дослідники, не пояснюють взаємозв'язок мовлення і мислення і не дають можливості розкрити природу перекладацької діяльності як когнітивного процесу.

Потужний розвиток когнітивно-дискурсивних досліджень в останні десятиліття надає нові інструменти і методики аналізу, які дозволяють знизити суб'єктивність перекладацького опису і пояснити феномени, що залишаються поза сферою уваги дослідника в рамках класичного структуралістського погляду на комунікативну, а значить і перекладацьку діяльність як декодування закодованих в мовних виразах смислів. Відтак актуальним видається розбудова та застосування подібних методик у перекладацькому аналізі.

Мета цього дослідження – проаналізувати українські переклади англомовної пародії за допомогою інструментарію когнітивної лінгвістики, зокрема концептуальної теорії інтеграції М. Тернера та Ж. Фоконьє.

Новизна роботи визначається тим, що інструментарій концептуальної теорії інтеграції вперше застосовується у перекладацькому аналізі.

Об'єктом роботи є перекладці прийоми, використані для українського перекладу пародійного віршованого тексту, а предметом – когнітивні механізми, що забезпечують успішність / неуспішність застосування цих перекладацьких прийомів.

Матеріалом дослідження слугують українські переклади двох пародій Л. Керрола: «Twinkle, twinkle, little bat» на відому дитячу колискову «Twinkle, Twinkle, Little Star», написаний Джейн Тейлор (переклади виконані В. Корнієнком, Г. Бушиною та В. Наріжною) та «How doth the little crocodile» на дидактичний дитячий вірш Ісаака Уотса «How doth the little busy bee» (переклади виконані В. Корнієнком та М. Лукашем).

Концептуальна теорія інтеграції [4] пояснює інтерпретацію мовлення в термінах активації інтеграційної мережі ментальних просторів, тобто структур знань, що породжуються он-лайн у процесі розумово-мовленнєвої взаємодії задля забезпечення такої взаємодії. Прототипова інтеграційна мережа включає як мінімум чотири ментальних простори: узагальнюючий металний простір (generic mental space), який містить найбільш абстрактну інформацію про тематизовані сутності, два вихідних простори (inputs) і інтеграційний простір або бленд (blended space), в якому поєднується інформація із двох вихідних просторів і породжується нова

інформація на основі переосмислення інформації із вихідних просторів.

Як відомо із когнітивних теорій гумору, найбільш потужною з яких є теорія скриптів В. Раскіна і С. Агтардо, гумористичний ефект виникає через інконгруентність структур знань, які активуються при інтерпретації гумористичних текстів [3]. Такі структури називають фреймами / доменами / скриптами. Різниця між фреймами / доменами / скриптами, з одного боку, і ментальними просторами, з іншого боку, полягає в тому, що перші тлумачаться як стабільні, укорінені в пам'яті формати знань, тоді як другі – ментальні простори – розуміються як компактні формати знання, які конструюються і модифікуються по мірі розгортання комунікації. Ментальні простори породжуються он-лайн у процесі спілкування і є унікальними для певної ситуації [5].

Відтак, комунікативно успішна пародія передбачає активацію інтеграційної мережі, у бленд якої потрапляють когнітивні структури із вихідних ментальних просторів, які є інконгруентними, а саме: з одного боку у бленд потрапляють ментальні структури прецедентного тексту, які забезпечують його впізнаваність, а з іншого боку інконгруентні їм ментальні структури пародійного тексту, що й забезпечує гумористичний ефект.

Відповідно, комунікативно успішний переклад пародії повинен відтворити гумористичний ефект при збереженні впізнаваності прецедентного тексту.

Вперше вірш «Twinkle, Twinkle, Little Star» був опублікований в 1806 році в збірці «Rhymes for the Nursery». Вірш має 5 куплетів, проте найбільш відомим є тільки перший куплет, який і був пародійований Л. Керролом. Наводимо перший куплет оригіналу:

Jane Taylor	L. Carroll	В. Корнієнко	Г. Бушина	В. Наріжна
Twinkle, twinkle, little star, How I wonder what you are! Up above the world so high, Like a diamond in the sky.	'Twinkle, twinkle, little bat! How I wonder what you 'reat! 'Up above the world you fly Like, a tea-tray in the sky. Twinkle, twinkle—' "	Іди, іди, борщику, Зварим тобі дощику В олов'янім горщику... Мені каша, тобі дощ, Щоб періщив густий борщ Іди, іди борщику:...	Ти світи, мій кажанок, Найясніший між зірок... Тебе з неба виглядаєм, Наче тацю з чаєм!	Мій кажанчику, лети, Знати б, знати б, де є ти. Понад світом в пізній час Ти ширяєш, мов матрац. Мій кажанчику, лети, Знати б, знати б...

Узагальнюючий ментальний простір, активований при інтерпретації пародії Л. Керрола, надає загальне уявлення, з одного боку, про дитячий вірш як жанр, а з іншого боку, про пародію як жанр, а також про ролі (іншими словами референційні концепти) та їх атрибути, що реалізуються в конкретному втіленні цих жанрів в пародії Керрола. Вихідний простір 1, що представляє прецедентний текст (дитячий вірш Джейн Тейлор), містить роль STAR (іншими словами – референційний концепт); його атрибути: як статичні – *little* (якість) // *up above the world so high/ in the sky* (місце знаходження), так і динамічні – *twinkle* (дія); а також метафоричне переосмислення концепту STAR – DIAMOND. Вихідний простір 2, що представляє пародію Л. Кер-

рола, встановлює відповідні аналоги для ролі STAR – BAT та метафоричного образу DIAMOND – TEA-TRAY, а також додає ще один динамічний атрибут – *fly*, залишаючи інші атрибути без змін. Крім гри з абстрактними прямими та метафоричними планами, автор також грає на третьому метафоричному плані, додаючи алюзію на професора Варфоломія Прайса, декана Оксфорду, який працював за часів Керрола і мав прізвисько Bat. Впізнаваність вихідного тексту забезпечується збереженням структурних патернів вихідного тексту та їх лексичного наповнення.

Потрійна інконгруентність когнітивних структур, що потрапляють у бленд (*star :: bat / Professor Bartholomew Price* та *twinkling diamond :: flying*

tea-tray) при збереженні семантичної і структурної впізнаваності вихідного тексту роблять пародію насправді смішною.

Для забезпечення комунікативної успішності переклад цієї пародії має: 1) активувати ментальні простори а) дитячої поезії і б) пародії як жанрів (адже практично неможливо відтворити пародію за рахунок збереження ідентичних концептів у тексті перекладу); 2) активувати концепти усіх трьох планів, несумісні з концептами вихідного тексту, аби зберегти гумористичний ефект.

Це частково вдалось В. Корнієнку, який використовує у якості вихідного тексту український вірш-закличку і свідомо міняє місцями концепти БОРЩИК та ДОЩИК, аби досягти інконгруентності через алогічність зв'язків між цими концептами та приписуваними їм атрибутами. Проте у перекладі повністю втрачається метафорична інконгруентність, не говорячи вже про алюзію до конкретної історичної особистості. Акцент на ало-

гічності та «гра з одним планом» наближає переклад пародії Керрола до нонсенсу. Не сприяє комунікативній успішності перекладу і той факт, що перекладач бере за основу інший жанр: якщо оригінал є пародією на колискову, то переклад В. Корнієнка є пародією на вірш-закличку, яку співали в народі діти, вірячи, що такі вірші можуть змінити погоду.

Інші два переклади активують ментальний простір дитячого вірша, проте неспроможні активувати ментального простору пародії. Концепти цих перекладів несумісні один з одним, але не з концептами вихідного тексту. Таким чином, ці переклади можна розглядати як приклади нонсенсу, а не пародії.

Друга відібрана нами пародія написана на твір Ісаака Уотса (Isaac Watts), англійського теолога та письменника, під назвою «Against Idleness and Mischief» («Проти неробства та пустошів») зі збірки 1715 року «Divine Songs for Children».

<i>Isaac Watts</i>	<i>L. Carroll</i>	<i>М. Лукаш</i>	<i>В. Корнієнко</i>
<i>How doth the little busy bee Improve each shining hour, And gather honey all the day From every opening flower! How skillfully she builds her cell! How neat she spreads her wax! And labours hard to store it well With the sweet food she makes.</i>	<i>How doth the little crocodile Improve his shining tail, And pour the waters of the Nile On every golden scale! How cheerfully he seems to grin, How neatly spreads his claws, And welcomes little fishes in, With gently smiling jaws!</i>	<i>Хороший крокодилонько Качається в піску, Пірнає в чисту хвиленьку, Споліскує луску. Як він покаже зубоньки, Привітно сміючись, То рибоньки-голубоньки Самі у рот плисьь-плись!</i>	<i>Процайте, лови грішненькі,* Нема вам вороття! — Пірнає Щука в річеньку, Живе новим життям: Покаже тільки зубоньки, Привітно сміючись, Як рибоньки-голубоньки Самі у рот плисьь-плись!</i>

В узагальнюючому просторі першоджерела та пародії лежать загальні уявлення про жанри дидактичних дитячих віршів та анти дидактичної пародії. Вихідний простір 1, що представляє жанр дидактичного дитячого вірша, містить роль ВЕЕ та її статичні та динамічні атрибути: *little*, *busy* (якість) // *Improve each shining hour*, *gather honey all the day* (дія). Зазначені атрибути бджілки асо-

ціюються у свідомості адресата з працелюбністю та охайністю (*How neat she spreads her wax!*). Вихідний простір 2, що представляє пародію, містить аналог ролі ВЕЕ – CROCODILE, якому приписуються атрибути: *little* (якість) // *Improve his shining tail*, *pour the waters*, *to grin*, *spreads his claws* (дія). В інтеграційному просторі атрибути *little*, *neat* стикаються з такими несумісними з ними

динамічними характеристиками, як *grin*, *spread* *claws*, що у результаті дає перевтілення образу привітної тварини у жорстоку та лиховісну. Оскільки структурно-композиційний «скелет» тексту-пародії задається прецедентним текстом, Л. Керрол прекрасно справляється із завданням досягнення комічного ефекту при збереженні прецедентності.

Переклад М. Лукаша повністю передає задум Керрола. Проте збереження головного концепту – КРОКОДИЛА, дещо віддаляє пародію від україномовного читача, адже в нашому лінгвокультурному просторі ця тварина є досить екзотичною та може не викликати таких асоціацій, які задані в англійській пародії. Натомість В. Корнієнко обирає за «фронтальний» концепт ЩУКУ, що репрезентує добре відому істоту для україномовних читачів, і асоціюється в нашій свідомості з хитрим хижаком. В обох перекладах ментальний простір дитячого дидактичного вірша зберігається.

Таким чином, інструментарій теорії інтеграції дозволяє структурувати аналіз перекладів пародій, задаючи певний методичний алгоритм дослідження, що дозволяє уникнути суб'єктивності.

Перспективи дослідження пов'язуємо із подальшою розробкою запропонованої методики і застосування її для аналізу різноманітних виявів мовної гри.

ЛІТЕРАТУРА

1. Захаренко И.В. Прецедентное имя и прецедентное высказывание как символы прецедентных феноменов / [И.В. Захаренко, В.В. Красных, Д. Б. Гудков и др.] // Язык, сознание, коммуникация : сб. статей. – М. : Филология, 1997. – Вып. 1. – С. 82–103. 2. Ребрій О.В. Відтворення прецедентності віршованого пародійного тексту в англо-українському перекладі /

О.В. Ребрій // Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Лінгвістика. – Херсон : ХДУ, 2009. – Вип. 10. – С. 277–283. 3. Attardo S. Script Theory Revis(it)ed: Joke Similarity and Joke Representation Model / S. Attardo, V. Raskin // *Humor: International Journal of Humor Research*. – 1991. – № 4 (3/4). – P. 293–348. 4. Fauconnier G. The way we think: Conceptual blending and the mind's hidden complexities / G. Fauconnier, M. Turner. – New York : Basic Books, 2002. – 440 p. 5. Martynyuk A. Metaphoric political insults and humour: Cognitive analysis / A. Martynyuk // *US-China Foreign Language*. – 2015. – № 13 (1). – P. 814–820.

REFERENCES

Attardo, S., and Raskin, V. (1991) Script Theory Revis(it)ed: Joke Similarity and Joke Representation Model. *Humor: International Journal of Humor Research*, 4 (3/4), 293-348.

Fauconnier, G. (2002). *The way we think: Conceptual blending and the mind's hidden complexities*. New York: Basic Books.

Martynyuk, A. (2015) Metaphoric political insults and humour: Cognitive analysis. *US-China Foreign Language*, 13 (1), 814-820.

Rebriy, O.V. (2009). Vidtvorennya pretsedentnosti virshovanoho parodiynoho tekstu v anhlo-ukrayins'komu perekladi [Rendering precedence of a poetic parody text in the English-Ukrainian translation]. *Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu – Scientific papers of Kherson state university*, 10, 277–283. (in Ukrainian).

Zaharenko, I.V., Krasnyh, V.V., Gudkov, D.B., and Bagaeva, D.V. (1997). Precedentnoe imya i precedentnoe vyskazyvanie kak simvolnyy precedentnyy fenomenov [Precedent Name and Precedent Utterance as Symbols of Precedent Phenomena]. *Jazyk, soznanie, kommunikacija – Language, Mind, Communication*, 1, 82-103. (in Russian).

ПОЗИЦІОНУВАННЯ СУБ'ЄКТА ДИСКУРСИВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ:

рецензія на монографію Ущиної В.А.

Позиціонування суб'єкта в англomовному дискурсі ризику:

соціокогнітивний аспект

(Луцьк: Вежа-Друк, 2015. – 380 с.)

І.С. Шевченко, докт. філол. наук (Харків)

На фоні активних інтеграційних процесів у гуманітарних дисциплінах, коли поняття міждисциплінарності зі сфери дослідницьких прагнень впевнено переходить до сфери практичного втілення, рецензована праця виявляється доволі вдалою спробою переглянути традиційні підходи до лінгвістичних розвідок і поєднати дослідження двох актуальних об'єктів – позиції суб'єкта дискурсивної діяльності (її станс) та дискурсу ризику як середовища, у якому ця діяльність відбувається.

Крім того, актуальність монографії визначається її суголосністю з ключовими проблемами і завданнями сучасних лінгвістичних досліджень соціокогнітивного спрямування, а саме: увагою до взаємозалежності індивідуальних процесів концептуалізації, інтерпретації та вербалізації навколишньої дійсності з соціальними процесами інтерактивного творення суспільних смислів, цінностей та вірувань.

Поставлена мета і завдання роботи, специфіка об'єкта й фактичного матеріалу, різноплановий характер окресленої проблематики зумовили застосування інтегрованої авторської методики для виявлення специфіки конструювання позицій суб'єкта дискурсивної діяльності в англomовному дискурсі ризику, результатом якого стає його /її ситуативна ідентичність. Дослідження ґрунтується на методологічних засадах комунікативно-діяльнісного підходу до мови і мовлення та виконано в руслі соціально-конструкціоністської традиції аналізу дискурсу, що об'єднує критичні студії дискурсу, або критичний дискурс-аналіз (КДА), дискурсивну психологію і постструктуралістський аналіз дискурсу.

Цілком доречним видається використання комплексної методики лінгвокогнітивного моделювання ситуації ризику [1, с. 93–146] для вивчення позиціонування суб'єкта у дискурсі ризику, оскільки згідно неї дискурс не просто включено в мовлення як діяльність, що продукує висловлення, вона є частиною цілеспрямованої предметно-практичної і пізнавально-теоретичної соціально значущої діяльності людини як суб'єкта спілкування.

Новаторським є виявлення ітераційних і рекурентних механізмів позиціонування, що мають фрактальну природу, яка виявляється у їх повторюваності і самототожності в ході прогресії дискурсу. Це бачиться цілком логічним і обґрунтованим з огляду на інтеракційність і міжсуб'єктність явища стансу. Оригінальним видається також застосування теорії ментальних просторів до аналізу процесу позиціонування як прийняття рішення в ситуації ризику.

Узагальнення різноманітних тлумачень понять дискурсу, ідентичності і суб'єкта, здійснене у першому розділі „Позиціонування суб'єкта в дискурсі як лінгвістична проблема”, спирається на розмежування репрезентаційного та діяльнісного стилів мислення. Крім того, роз'яснено зміст поняття ризику в суспільно-історичному та міждисциплінарному розрізах.

На основі критичного узагальнення існуючих тлумачень дискурсу авторка визначає дискурс ризику як «будь-яку мовленнєву інтеракцію, пов'язану з поведінкою суб'єктів, котрі приймають рішення, перебуваючи безпосередньо в умовах

ризик (комунікативна ситуація ризику), або ж діляться своїм минулим досвідом чи обмірковують можливі ризики в майбутньому – за межами ситуації ризику (метакомунікативна ситуація ризику)» [1, с. 92]. Розмежовано типи ситуацій ризику згідно місця і залученості у них суб'єкта дискурсивної діяльності. Принагідно зазначимо, що, виходячи з розуміння «мета» (від *грець.* μετά – «після», «поза межами», «супровідний») як різновиду певного феномену, або супровідного / удаваного / квазі-феномену, термін «метакомунікативна» ситуація видається не кращим та не єдино можливим.

У другому розділі „Когнітивне моделювання ситуації ризику” за допомогою когнітивного моделювання як одного з продуктивних і перспективних методів дослідження мови, авторка формує дві когнітивні моделі ситуації ризику: (1) сценарій, у якому відтворено когнітивну структуру комунікативної ситуації ризику і (2) фрейм, який репрезентує модель метакомунікативної ситуації ризику. У першій моделі [1, с. 122–134] ситуація ризику моделюється відповідно до своїх фаз – доризикової, фази позиціонування, фази ризику та постризикової фази. Тож схематично поданий сценарій ризику включає етапи: ВХІД → ВИБІР → ШАНС (РИЗИК) → УСПІХ / ШКОДА → МЕТА [1, с. 125], які розподіляються за фазами ситуації: фаза 1 ДО РИЗИКУ (формулювання проблеми) → фаза 2 ПОЗИЦІОНУВАННЯ (прийняття рішення) → етап 2.1. ВХІД / етап 2.2. ВИБІР / етап 2.3. СТАНС. У разі прийняття ризику на етапі 2, далі розгортаються фаза 3 РИЗИК → фаза 4 після ризику (РОЗВ'ЯЗКА) → УСПІХ / ПОРАЗКА [1, с. 133].

Третій розділ „Позиціонування суб'єкта-учасника комунікативної ситуації ризику” присвячено дослідженню динаміки конструювання ситуативної ідентичності суб'єкта, який обирає і конструє свої позиції в безпосередній дискурсивній взаємодії комунікативної ситуації ризику. Позиціонування суб'єкта в ситуації ризику визначається за параметрами його епістемічної, афективної позиції та відповідно до гіпотетичної концептуалізації ситуації ризику [1, с. 162–204]. Особливо цікавою, на нашу думку, є запропонована В.А. Ущиною багатовимірна шкала ідентичностей в ситуації ризику [1, с. 205], виявлених і класифікованих на основі

аналізу мовної репрезентації епістемічного та афективного компонентів позиціонування.

У четвертому розділі „Позиціонування суб'єкта-спостерігача в метакомунікативній ситуації ризику” авторка продовжує розвивати і обґрунтовувати власну концепцію стансу як соціокогнітивного дискурсивного утворення, якому властива динамічна й міжособистісна природа. Так, цінним є визначення типів колективних ідентичностей, що формуються суб'єктами дискурсивної діяльності (так звані *дилетант, експерт, медіатор*) в метакомунікативній ситуації ризику і виявлення притаманних кожному з ними дискурсивних стратегій позиціонування. У монографії також містяться результати однієї з перших доказово доведених розвідок щодо позиціонування суб'єкта в медіа-дискурсі про медичні ризики в персональній розповіді, зокрема, вельми актуальні сьогодні дані про конструювання ідентичності у дискурсі [1, с. 238–335].

Теоретичне значення для дискурсології взагалі і критичних студій дискурсу зокрема складає запропоноване авторкою пост-позитивістське і соціально-конструкціоністське тлумачення ідентичності суб'єкта дискурсивної діяльності як сукупності позицій, зайнятих у дискурсі, накопиченню яких притаманна динамічність і плинність, що, проте, має тенденцію до впорядкованості й індивідуальної унікальності.

Отже, рецензована монографія є суттєвим внеском у вітчизняну лінгвістику, бо підіймає на якісно вищий рівень і теоретично обґрунтовує актуальний ракурс аналізу – *соціокогнітивну дискурсологію*. Вона безперечно відкриває широкі обрії для подальших наукових студій, а запропонований підхід і конкретні методики стануть у нагоді дослідникам різних мов і різних типів дискурсів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ущина В.А. Позиціонування суб'єкта в англomовному дискурсі ризику: соціокогнітивний аспект / В.А. Ущина. – Луцьк : Вежа-Друк, 2015. – 380 с.

REFERENCES

Ushchyna V.A. (2015) *Pozytionuvannya sub'yekta v anhlomovnomu dyskursi ryzyku: sotsiokohnityvnyy aspekt [Stance in autonomous discourse of risk: socio-cultural aspect]*. Luts'k: Vezha-Druk.

**РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОФОРМЛЕННЯ РУКОПИСІВ СТАТЕЙ
ВІСНИКА ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ імені В.Н. КАРАЗИНА
Серія “Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов”**

Матеріали для опублікування приймаються від спеціалістів у галузі романо-германської філології та методики викладання іноземних мов. Зміст статей повинен відповідати вимогам ВАК України (див. Бюлетені ВАК, 2003, № 1; 2008, № 2).

Мова публікацій: українська, російська, англійська, німецька, французька, китайська.

Обсяг публікацій у межах: 7–9 стор.

Термін подання статей: до 30 березня та до 30 вересня щорічно на адресу: dilovamova@mail.ru

Правила оформлення рукописів

• стаття подається у редакції **Word 97-2003** без автоматичних переносів слів разом з двома примірниками тексту;

• індекс УДК міститься ліворуч, перед назвою публікації (шрифт 12 Times New Roman);

• відцентрована назва публікації друкується великими літерами жирним шрифтом (розмір шрифту 14), під нею в центрі звичайними літерами ініціали автора, прізвище, вчена ступінь після коми (канд. філол. наук) та поряд у дужках – назва міста;

• анотації (кожна близько 500 знаків з пробілом, ключові слова розмістити за абеткою) на трьох мовах: українській, російській, англійській) подаються шрифтом 10 Times New Roman; на початку кожної анотації подати прізвище, ініціали автора та назву статті на відповідній мові;

• основний текст рукопису друкується через 1,5 інтервали шрифтом 12 Times New Roman, поля ліворуч, вгорі, внизу – 2,5 см, праворуч – 1 см. Відступ абзацу – 1,25 см. Чітко диференціюються тире (–) та дефіс (-);

• при використанні спеціальних шрифтів або символів їх додають відокремленими файлами. При наявності ілюстрацій їх теж подають відокремленими файлами;

• статтю необхідно узгодити з вимогами ДАК, тобто на початку вказати об’єкт, предмет, мету, матеріал та актуальність дослідження, наприкінці намітити перспективи аналізу (шрифт розріджений – 3,0); за рекомендаціями наукових видань у статтях бажано цитувати праці членів редколегії Вісника;

• ілюстративний матеріал подається курсивом. Елементи тексту, які потребують виділення, підкреслюються. Значення слів тощо беруться у лапки.

• посилання у тексті оформлюються згідно з нумерацією списку використаної літератури, наприклад: С. Левінсон [1, с. 35], де перший знак – порядковий номер за списком, а другий – номер цитованої сторінки;

• завершує публікацію **ЛІТЕРАТУРА** (друкується жирним шрифтом великими літерами без відступу від лівого поля без двокрапки). Нижче впідбір до тексту подається занумерований перелік цитованих робіт (довідники включно) в алфавітному порядку авторів, оформлений із дотриманням стандартів ДАК України 2008, наприклад:

1. Адмони В.Г. Исторический синтаксис немецкого языка / В.Г. Адмони. – М. : Высш. шк., 1963. – 335 с.

2. Богданов В.В. Коммуниканты / В.В. Богданов, В.И. Иванов // Вестник Харьков. нац. ун-та имени В.Н. Каразина. – 1989. – № 339. – С. 12–18. (див. правила оформлення списку літератури у Бюлетені ВАК № 3, 2008 р.)

При необхідності надається список джерел ілюстративного матеріалу, оформлений так само, якому передують назва джерела ілюстративного матеріалу;

Для входження Вісника у наукометричні бази даних список літератури оформляється двічі: спочатку за вимогами ДАК України як **ЛІТЕРАТУРА (LITERATURE** для англійської статті), потім за міжнародними стандартами як **REFERENCES**.

Після слова **REFERENCES** (великими літерами жирним шрифтом без двокрапки в кінці) наводиться **ненумерований** алфавітний список усіх джерел за таким зразком :

Для изданий на восточнославянских языках:

Статья:

Shevchenko, I.S., and Morozova, Ye.I. (2003). Diskurs kak myslekomunikativnoe obrazovanie [Discourse as a mental and communicative phenomenon]. *Visnyk Kharkiv. nats. un-tu im.V.N. Karazina. – V.N. Karazin National Univ. Messenger*, 586, 33–38 (in Russian)

Электронный источник:

Zagurenko, A.A. (2002). Ekonomicheskaya optimizatsia [Economic optimization]. *Neftyanoe khozyaistvo – Oil Industry*, 11. Available at: <http://www.opus>

Материалы конференции:

Zagurenko, A.A. (2002). Economic optimization. *Trudy 6 Mezhdunarodnogo Simposiума, 21-23 April 2002 Kyiv. [Proc. 6th Int. Symp21-23 April 2002, Kyiv]*. Kyiv, 267-272.

Книга:

Zagurenko, A.A. (2002). *Ekonomicheskaya optimizatsia [Economic optimization]*. Kyiv: Nauka Publ.

Диссертация:

Zagurenko, A.A. (2002). *Ekonomichna optymizatsia. Diss. dokt. filol. nauk [Economic optimization. Dr. philol. sci. diss.]*. Kyiv. 440 p. (in Ukrainian)

Автореферат диссертации (сокращения: dokt./kand.):

Zagurenko, A.A. (2002). *Ekonomichna optymizatsia. Avtoref. diss. dokt. filol. nauk [Economic optimization. Dr. philol. sci. diss.]*. Kyiv. 40 p. (in Ukrainian)

Транслитерирование названий статей рекомендуется делать автоматически на сайте <http://www.translit.ru> (для русского языка) и <http://translit.kh.ua/> (для украинского).

Для изданий на иностранном европейском языке

Книга одного автора:

Lakoff, G. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: Chicago University Press

Книга БЕЗ автора, под редакцией:

Lakoff, G. (ed.) (1980). *Title of the book*. Chicago: Chicago University Pres

Книга нескольких авторов:

Jung, C., and Franz, M. (1964). *Man and his symbols*. New York: Doubleday Publ.

Статья:

Author, A.A., Author, B.B., and Author, C.C. (2005). Title of the article. *Title of the journal*, 10(2), 49-53.

Глава в книге:

Shuman, A. (1992). Entitlement and authoritative discourse. In: J.H. Hill and J.T. Irvine (eds.). *Responsibility and evidence in oral Discourse*. Cambridge and New York: Cambridge University Press, pp. 135–160.

- підрядкові виноски не допускаються.

В окремому файлі подаються відомості про автора (прізвище, ім'я та по батькові повністю), науковий ступінь, звання, місце роботи, посада, телефон, домашня та електронна адреси, контактні телефони.

Аспіранти та викладачі додають до рукопису витяг із протоколу засідання кафедри / вченої ради з рекомендацією рукопису до друку та рекомендацію наукового керівника на подану статтю.

Подані матеріали не рецензуються і не повертаються.

БАЗИ РЕФЕРУВАННЯ ТА ІНДЕКСУВАННЯ:

- Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського;
- Інституційний репозитарій Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.

Редакційна колегія

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов»

Випуск 81. Філологічні науки

Збірник наукових праць

Українською, російською, англійською, іспанською,
німецькою та французькою та мовами

Відповідальний за випуск
Технічний редактор

О.Ю. Малая
Л.П. Зябченко

Підписано до друку 14.12.2015. Формат 60x84/8. Папір офсетний.
Друк ризографічний. Обл.-вид.арк. 28,0. Ум. друк. арк. 24,1.
Тираж 80 пр. Зам. 1612/2015. Ціна договірна.

61022, м. Харків, майдан Свободи, 4
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Надруковано ФОП Сверделов М.О.
м. Харків, вул. Гв. Широнінців, 24, корп. А, кв. 33.
Тел.: 755-00-23

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ВОО №971661 від 13.12.2005.